

**PRAKSIS ORIJENTACIJA, ČASOPIS PRAXIS I KORČULANSKA LJETNA ŠKOLA
(GRAĐA)**

PRAKSIS ORIENTATION, JOURNAL PRAXIS AND THE KORČULA SUMMER SCHOOL
(COLLECTION)

Izdavač / Publisher / Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe

Za izdavača / For publisher / Krunoslav Stojaković

Urednik / Edited by / Milan Šarac

Recenzenti / Reviewers / prof. dr. sc. Lino Veljak, prof. dr. sc. Simo Elaković

Prijevod na engleski / Translation into English / Emin Eminagić

Lektor engleskog teksta / Proof-reading of the English translation / Vedran Čelebić

Grafički urednik / Graphic designer / Mirko Banjeglav

Štampa / Print / Standard 2, Beograd

Tiraž / Number of copies / 250

CIP - Каталогизacija у публикацији - Народна библиотека Србије, Београд

141.82(497.1)
050:1ПРАКСИС
013:050ПРАКСИС
012:141.82(497.1)

LEŠAJA, Ante, 1931-

Praksis orijentacija, časopis Praxis i Korčulanska ljetna škola :
(građa) = Praksis Orientation, Journal Praxis and The Korčula Summer School
: (collection) ; prijevod na engleski Emin Eminagić. -
Beograd : Rosa Luxemburg Stiftung, 2014 (Beograd : Standard 2). - 548 str.
: fotogr. ; 24 cm

Tekst na hrv. i engl. jeziku. - Autorova slika. - Tiraž 250. - Bilješka o
autoru: str. 213-214. - Str. 209-212: Uz knjigu Ante Lešaje Praksis
orijentacija, časopis Praxis i Korčulanska ljetna škola. Građa / Lino
Veljak. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-88745-11-6

1. Up. stv. nasl.

a) Корчуланска летња школа - 1963-1974 b) Корчуланска летња школа -
1963-1974 - Библиографије c) Праксис (часопис) - 1964-1974 d) Праксис
(часопис) - 1964-1974 - Библиографије e) Марксизам - Југославија - 20в
f) Марксизам - Југославија - 20в - Библиографије
COBISS.SR-ID 211403020

**ROSA LUXEMBURG STIFTUNG
SOUTHEAST EUROPE**

Supported by Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe
with funds of the German Federal Ministry for Economic
Cooperation and Development

ANTE LEŠAJA

**PRAKSIS ORIJENTACIJA,
ČASOPIS PRAKSI
I KORČULANSKA
LJETNA ŠKOLA**

[GRAĐA]

**PRAKSIS ORIENTATION,
JOURNAL PRAKSI
AND THE KORČULA
SUMMER SCHOOL**

[COLLECTION]

Beograd, 2014.

Belgrade, 2014

*Uz sjećanje na osnivače časopisa Praxis
i Korčulanske ljetne škole, mislim sam okrenut
novim kritičarima svega postojećeg*

*Remembering the Founders
of the Journal Praxis
and the Korčula Summer School,
I Turn my Thoughts to the
New Critics of Everything Existing*

■ Sadržaj

<i>Predgovor</i>	13
------------------------	----

PRVI DIO

UVODNE NAPOMENE UZ GRAĐU

1. O razlozima za prikupljanje građe	19
2. Dispozicija građe	37
3. <i>Praksis orijentacija</i> u kontekstu jugoslavenske/ hrvatske filozofije	41
4. O odrednicama pojma praxis-praksa	45
5. Časopis <i>Praxis</i>	47
6. <i>Korčulanska ljetna škola</i> – nastanak, djelovanje, prestanak s radom	77
7. Popis prikupljene građe	121
8. Bibliografija o <i>Praksis orijentaciji</i> , časopisu <i>Praxis</i> i <i>Korčulanskoj ljetnoj školi</i>	124
9. Fotografije i filmski zapis o <i>Korčulanskoj ljetnoj školi</i> (i <i>Praxisu</i>)	126
10. <i>Praxis</i> i <i>Korčulanska ljetna škola</i> na Internetu	129

DRUGI DIO

POPISI PRIKUPLJENE GRAĐE

1. Izdanja <i>Praxisa</i>	135
2. Prikupljene publicirane knjige članova redakcije časopisa <i>Praxis</i> i drugih pripadnika <i>Praksis orijentacije</i>	140
3. Spomen-knjige o pripadnicima <i>Praksis orijentacije</i>	161
4. Prikupljeni napisi (članci) iz periodike o <i>Praksis orijentaciji</i> , <i>Praxisu</i> i <i>Korčulanskoj ljetnoj školi</i>	164

5. Prikupljene knjige o <i>Praksis orijentaciji, Praxisu</i> i <i>Korčulanskoj ljetnoj školi</i> autora iz Jugoslavije (na jezicima jugoslavenskih zemalja)	198
6. Prikupljene knjige o <i>Praksis orijentaciji, Praxisu</i> i <i>Korčulanskoj ljetnoj školi</i> na stranim jezicima (autori iz drugih zemalja i Jugoslavije)	204
Lino Veljak: Uz knjigu Ante Lešaje <i>Praksis orijentacija,</i> <i>časopis Praxis i Korčulanska ljetna škola. Građa</i>	209
<i>Bilješka o autoru</i>	213
FOTOGRAFIJE / PHOTOS	
<i>Fotografije</i>	217

■ Contents

<i>Foreword</i>	241
-----------------------	-----

PART ONE

INTRODUCTORY REMARKS ALONG WITH THE COLLECTION

1. On the reasons for gathering the collection	245
2. Disposition of the collection	264
3. The <i>Praksis Orientation in the context of Yugoslav / Croatian philosophy</i>	268
4. On the guidelines of the term <i>Praxis-Practice</i>	272
5. The <i>Praxis</i> journal.	275
6. The <i>Korčula Summer School</i> – Emergence, its work and its end. . .	312
7. The lists of the collection on the <i>Praksis Orientation, Praxis and Korčula Summer School</i>	359
8. Bibliography of the <i>Praksis Orientation, Praxis and the Korčula Summer School</i>	362
9. Photographs and film about the <i>Korčula Summer School (and Praxis)</i>	364
10. <i>Praxis and the Korčula Summer School</i> on the Internet	367

PART TWO

LISTS OF THE COLLECTION

1. Editions of <i>Praxis</i>	373
2. Gathered published books by the members of <i>Praxis</i> editorial board and others from the <i>Praksis Orientation</i>	378
3. Memorial books of <i>Praksis Orientation</i> members	400
4. Gathered writings (articles) from the <i>Praksis Orientation</i> periodical, <i>Praxis</i> and the <i>Korčula Summer School</i>	403

5. Gathered books about the <i>Praksis Orientation</i> , <i>Praxis</i> and the <i>Korčula Summer School</i> by authors from Yugoslavia (in the languages of the Yugoslav countries)	438
6. Gathered books by foreign authors about the <i>Praksis Orientation</i> , <i>Praxis</i> and the <i>Korčula Summer School</i> in foreign languages (authors from other countries and Yugoslavia)	444
Lino Veljak: Addition to Ante Lešaja's book: <i>Praksis Orientation</i> , journal <i>Praxis</i> and the <i>Korčula Summer School</i> . Collection	449
<i>A Note about the author</i>	453

DODATAK / APPENDIX

1. Bibliografija prikupljenih napisa (članaka) iz periodike o <i>Praksis orijentaciji</i> , časopisu <i>Praxis</i> i <i>Korčulanskoj ljetnoj školi</i> [Bibliography of gathered writings (articles) from periodicals on the <i>Praksis Orientation</i> , journal <i>Praxis</i> , and the <i>Korčula Summer School</i>]	457
2. Izabrana bibliografija (Selected bibliography)	483

ANTE LEŠAJA

**PRAKSIS ORIJENTACIJA,
ČASOPIS PRAXIS
I KORČULANSKA
LJETNA ŠKOLA**

[GRAĐA]

■ Predgovor

Pedeset je godina prošlo od pokretanja časopisa *Praxis* i *Korčulanske ljetne škole* i četrdeset godina je prošlo od njihovog gašenja.

Ove »Uvodne napomene uz prikupljenu građu o *Praksis orijentaciji*, *Praxisu* i *Korčulanskoj ljetnoj školi*« napisane su s namjerom da se građa koju sam skupio »inventarizira« i učini preglednom ali i da se skicozno lociraju važnije točke i faze razvoja, mijene i teškoće, donekle i društveni kontekst u kojemu su nastali, živjeli i ugasili se *Praxis* i *Korčulanska ljetna škola*, kao dva komplementarna fenomena internacionalnog formata. Međutim, ne radi se o »muzealizaciji« jednog od najproduktivnijih i najintrigantnijih razdoblja jugoslavenske filozofske i sociološke misli, kad se – u burnim vremenima vrludavih političkih praksa i buđenja kojekakvih retrogradnih ili nemuštih tendencija – pitalo o čovjekovoj biti i kad se promišljalo ljudskiju budućnost, nego mi je cilj bio posve suprotan: olakšati dostupnost osnovne građe, izvornih tekstova i dokumenata, za istraživačke potrebe te potaknuti mlađu generaciju ljudi od mišljenja da se zapitaju leži li možda u tom dijelu naše intelektualne baštine zalog nečeg budućnosnog.

Objavljujući ih u obliku knjige, ove »Uvodne napomene« dopunjene su i bibliografijom.

Kao cjelovita zbirka, u tzv. »papirnatom obliku«, prikupljena građa će za interesiranim korisnicima biti dostupna na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, u Općoj biblioteci Referalnog centra za bioetiku Hrvatskog filozofskog društva te u fondu Zavičajne zbirke Gradske knjižnice u Korčuli. Ali pored toga, najvažniji dijelovi građe, prvenstveno tekstovi svih brojeva *Praxisa*, članci iz periodike u kojima je riječ o *Praxis orijentaciji* te izbor obimnijih radova koji govore o *Praxis orijentaciji*, bit će stavljeni na Internet, što će građu učiniti maksimalno dostupnom potencijalnim korisnicima.

Dakakao, nije skupljeno sve što je relevantno za proučavanje *Praxis orijentacije* pa objavljivanjem ove knjige želim i potaknuti daljnje prikupljanje.

»Rosa Luxemburg Stiftung«, ured u Beogradu, izdavanjem ove knjige još jednom daje priloge oživljavanju interesa za *Praxis orijentaciju*, što je započeto

održavanjem vrlo uspješnog znanstvenog skupa *Praxis, društvena kritika i humanistički socijalizam*, 13–15. X. 2011. u Korčuli.

Ante Lešaja

Dana 9. 4. 2014. između prof. dr. sc. Ante Lešaje (u daljnjem tekstu - Darovatelj) i Hrvatskog filozofskog društva, Ivana Lučića 3, Zagreb (u daljnjem tekstu - Primatelj donacije), zastupanog po predsjedniku Društva prof. dr. sc. Vladimiru Jelkiću sklopljen je

**SPORAZUM O PREUZIMANJU I POHRANI
"ZBIRKE PRAXIS I KORČULANSKA LJETNA ŠKOLA"**

Članak 1.

Predmet Sporazuma je preuzimanje i pohrana "Zbirke Praxis i Korčulanska ljetna škola", a koja se sastoji od knjiga, časopisa i dokumenata kako su navedeni u Zapisniku o primopredaji građe.

Članak 2.

Darovatelj daje, a primatelj prima u trajno vlasništvo predmet donacije spomenut u članku 1. ovog Sporazuma. Primatelj se obvezuje na primjereno postupanje s predmetom donacije, i to na način da osigura prostor za trajnu pohranu donacije, očuvanje njene cjelovitosti te njeno primjereno korištenje na dobrobit akademske zajednice, istraživača i ostale zainteresirane javnosti.

Članak 3.

Darovatelj predaje HFD građu, koju je prikupio i sistematizirao, u skladu s ovlaštenjem što su mu ga dali (i 17. 3. 2004. ovjerili kod javnog bilježnika Ilinke Lisonek): Milan Kangrga, Ivo Kuvacić, Habiba Bošnjak i Asja Petrović, a u kojemu je utvrđeno:

1. Da se građa mora tretirati kao kulturno dobro,
2. Da se građa ne smije otuđiti,
3. Da se građa ne smije ni na koji način uništiti ili selekcionirati,
4. Da se građa u skladu sa zakonom tretira kao „zaštićena građa“.

Članak 4.

Primatelj će osigurati prihvata donacije na izdvojenom mjestu u prostoru u kojem već djeluje Opća biblioteka Referalnog centra za bioetiku u Jugoistočnoj Europi, u zgradi Filozofskog fakulteta, Ivana Lučića 3. Primatelj će nastojati u budućnosti osigurati poseban prostor za donaciju i njeno optimalno korištenje. Uz to, Primatelj će osigurati popunjavanje Zbirke prikupljanjem relevantne građe. Primatelj se također obvezuje osigurati dostupnost kontakt osobe preko koje će zainteresiranoj javnosti pohranjeni materijali biti trajno dostupni.

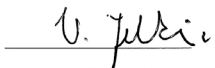
Članak 5.

Primatelj se obvezuje osigurati stručni nadzor nad pohranom i korištenjem građe koja je predmet ovog Sporazuma. Nadzor će provoditi stručne osobe koja su zadužene za nadzor nad pohranom i korištenjem dokumentacije i knjižnog fonda u Općoj biblioteci Referalnog centra za bioetiku u jugoistočnoj Europi.

Članak 6.

Sastavni dio ovoga Sporazuma je Zapisnik o ustupanju građe o Praxisu i Korčulanskoj ljetnoj školi, kojemu će biti priložen popis građe. Zapisnik će sastaviti i potpisati osoba koju HFD odredi kao odgovornu za Zbirku i uz potpis Darovatelja.

prof. dr. sc. Ante Lešaja

prof. dr. sc. Vladimir Jelkić

Temeljem odluke Godišnje skupštine Hrvatskog filozofskog društva, održane 2. prosinca 2011. u Zagrebu,

dodjeljuje se

PRIZNANJE

prof. dr. sc. Anti Lešaji

za samoprijegoran rad na očuvanju i afirmaciji
baštine Korčulanske ljetne škole i časopisa *Praxis*.

Predsjednik
Hrvatskog filozofskog društva

prof. dr. sc. Lino Veljak

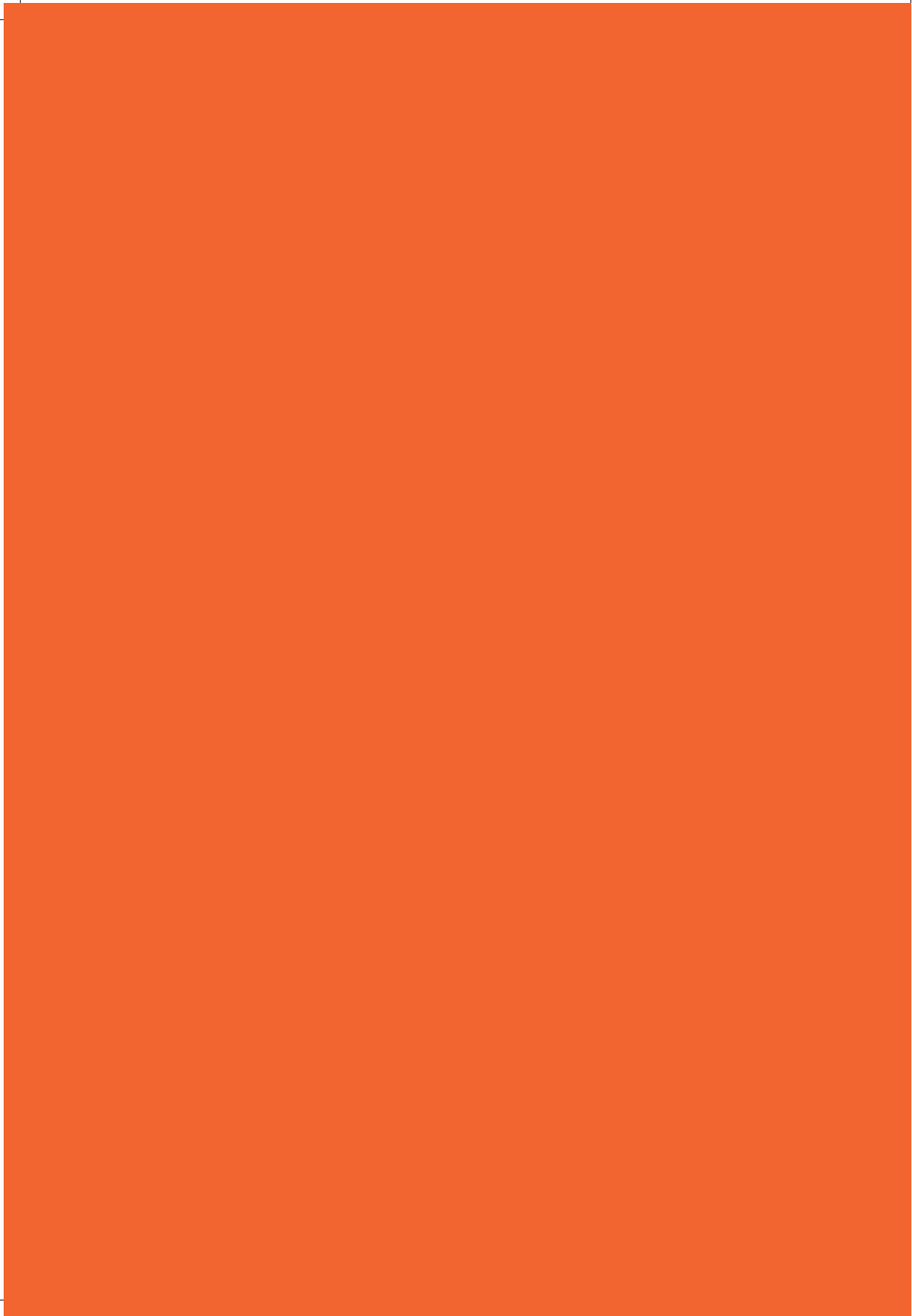

U Zagrebu, 2. prosinca 2011.

PRVI DIO

[**UVODNE NAPOMENE UZ GRAĐU**]

1. O razlozima za prikupljanje građe

Dva su primarna razloga za odluku o prikupljanju i dokumentarističkom sređivanju građe.

Prvi je razlog u značaju fenomena *Praksis orijentacije*, časopisa *Praxis* i *Korčulanske ljetne škole* za razumjevanje društvenih, kulturoloških i znanstvenih prilika na prostoru Jugoslavije u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća (značaju koji se može razaznati iz javnih odjeka tih pojava), a drugi je razlog u činjenici da je dokumentaristički sređena građa važna za svakoga tko je zainteresiran za istraživanje tog fenomena, a i sprječava se olako (bez provjeravanja) iskazivanje ocjena i sudova, što je važno jer *Praksis orijentacija* će, nesumnjivo, još dugo izazivati pažnju mislećih ljudi.

Dominirajuća politika isključivosti 1990-ih u Hrvatskoj, ali i u ostalim osamostaljenim djelovima Jugoslavije, kao dio i rezultat radikalnog socijalnog prevrata¹, također je bio jedan od razloga da ustrajem u prikupljanju i dokumentarističkom sređivanju građe.

* * *

Časopis *Praxis* i *Korčulanska ljetna škola* prvorazredni su intelektualni i kulturalni fenomeni, široko prihvaćeni ne samo u Jugoslaviji nego i internacionalno, o čemu svjedoči aktivno sudjelovanje vodećih filozofa i sociologa sa svojim radovima u časopisu i u raspravama na zasjedanjima Škole. O tome svjedoče i drugi pisani dokumenti: knjige, članci, osvrti u novinama. *Praxis* i *Korčulanska ljetna škola* postali su nezaobilazan topos u raspravama o razvoju filozofske i sociološke misli u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća.

Bilo bi, međutim, sasvim manjkavo, i pogrešno dakako, promatrati *Praxis* i *Korčulansku ljetnu školu* izvan cjeline filozofskih i socioloških nastojanja

1 Koristim izraz »socijalni prevrat« kao oznaku za sva ona događanja povezana s procesom raspada SFR Jugoslavije 1990-ih, koja su radikalno izmijenila dotadašnje društveno uređenje, prije svega vlasničke odnose, na toj osnovi razvijane društvene odnose i poziciju društvenih slojeva. Taj »socijalni prevrat« nema, dakle, ništa zajedničko s onim što se uobičajeno označava »prevratom«, »pučem«, »državnim udarom« i sl. – postupcima koji su politički obračun raznih frakcija unutar postojećeg društvenog uređenja.

značajnog broja filozofa i sociologa generacije koja je stasala nakon 1945. godine. Toj generaciji su ratna i revolucionarna iskustva, a zatim i iskustva društvenih promjena u Jugoslaviji i u svijetu što su slijedila, bila ono »historijsko (povijesno) okruženje« unutar kojeg su tražili odgovore na trajno prisutna pitanja. Svoja »filozofska i sociološka nastojanja« najprije su i suštinski razvijali u svojim temeljnim radovima, doktorskim disertacijama, knjigama i studijama, kojih je zaista impozantan broj, a časopis *Praxis* i *Korčulanska ljetna škola* su bili »poligon« ažurnog kritičkog dijaloga s mislećim ljudima iz Jugoslavije i svijeta, s jedne strane, a zatim i ažurnog kritičkog doprinosa uočavanju i razrješavanju specifično jugoslavenskih društvenih proturječja, s druge strane. Važna su komponenta još i njihova razmišljanja i ocjene iskazivani u intervjuima u dnevnim i tjednim glasilima i u izravnim polemičkim reagiranjima i osvrtima. Upravo su ta obilježja učinila *Praksis orijentaciju*, časopis *Praxis* i *Korčulansku ljetnu školu* tako popularnim među brojnim filozofima i sociolozima, ali i općenito u intelektualnoj javnosti, što baš nije uobičajeno za to, misaono često hermetično područje.

Posebno mjesto unutar spomenute generacije pripada zagrebačkoj grupi filozofa i sociologa koja je pokrenula najprije *Korčulansku ljetnu školu*, a nedugo nakon toga i *Praxis*. Platforma programske orijentacije što ju je ta grupa formulirala okupila je veliki broj jugoslavenskih filozofa i sociologa (uz zagrebačke, naročito još beogradske, iako ne samo njih), a zatim i mnoge izvan Jugoslavije. Svojim su djelovanjem (objavljivanim razmatranjima, raspravama i dijalozima), postali poznati kao *Praksis orijentacija*. Prikladno ili ne, precizno ili ne – pojmovi *praksisovci* ili *Praksis orijentacija* postali su široko prihvaćeni u raspravama i ostaju kao »znak raspoznavanja« onih filozofskih i socioloških nastojanja što se najčešće povezuju s *Praxisom* i *Korčulanskom ljetnom školom*.

Platforma *Praksis orijentacije* je vrlo jasno formulirana u prvom broju *Praxisa* 1964., u uvodnom tekstu Gaje Petrovića *Čemu Praxis*.² Najčešće citirana sintagma iz tog teksta je od Marxa preuzeta formulacija o *kritici svega postojećeg* kao principijelno polazište. Ipak, treba naglasiti da su zagrebački praksisovci, i prije nego su tako prozvani, zastupali to principijelno polazište u svojim ranijim radovima.

Kritika svega postojećeg kao principijelno polazište postalo je i središnja točka diferencijacije i razilaženja, kako među praksisovcima i onima koji su tu orijentaciju podržavali, tako i među onima koji su je osporavali.

Inicijalno *praksisovsko* jezgro, koje se održalo svih godina javnog djelovanja, svoju je kritiku svega postojećeg konzekventno razvijalo iz proučavanja

2 Osim teksta pod tim naslovom, što je kao Uvodnik (na šest stranica) objavljen u *Praxisu* broj 1, 1964., svakako treba konzultirati i knjigu Gaje Petrovića, *Čemu Praxis*, Zagreb, 1972, objavljenu kao tzv. džepno izdanje *Praxisa* (broj 10-11), kojoj je opseg 240 stranica.

predmeta kritike, a ne iz apriornih stajališta. Predmet kritike bile su aktuelne proturječnosti suvremenoga svijeta i mogućnosti njihova prevladavanja, uključujući i mogućnost revolucionarne (socijalističke) alternative koju je XX stoljeće burno iskazalo. Zato je tom principijelnom polazištu sasvim konzekventna formulacija Gaje Petrovića da su *praksisovci* krvno zainteresirani za uspješnost socijalističke alternative.

Kritika svega postojećeg, kako su je prakticirali *praksisovci*, nije bila puko ponavljanje jedne, za historiju filozofije znamenite, ali relativno davne formulacije. Bila je to kritika koja je korespondirala s potrebama epohe, a jedna od »potreba epohe« bila je i kritika svega onoga što sprečava, ometa i onemogućava razvoj socijalističke alternative. Takva kritika ne bi bila moguća da u stvarnosti nije, makar i u začecima, postojala socijalistička alternativa. Mislim, dakle, da je opće polazište izraženo sintagmom *kritika svega postojećeg*, u *praksisovskoj* kritici konkretne povijesne alternative, dostignuće koje ostaje trajnom misaonom baštinom – jer je nesporno da postojeće društveno uređenje (kapitalističko) mora biti dokinuto, a u tom dokidanju nužan je i istovremen proces afirmacije elemenata socijalizma, pa je kritička valorizacija procesa njegove afirmacije njegova nezaobilazna komponenta.³

3 Nije riječ o »verbalnoj akrobatici« ili formalnom preuzimanju dopadljive misli, formulacije ili opaske, što bi bilo zapravo izraz epigonstva, nego se radi o preuzimanju znamenite i briljantne Marxove formulacije (iz pisma Rugeu krajem prve polovice XIX. stoljeća). Riječ je o istinskom novumu što ga treba smatrati važnim dijelom sazrijevanja društva za epohalni prevrat koji neminovno stiže, koji će biti dugotrajan, s pozitivnim dostignućima, ali i posrtanjima, u kojemu će »kritika svega postojećeg« biti *sine qua non* njegove uspješnosti.

U čemu je, ili po čemu, dakle, to *praksisovsko* preuzimanje formulacije o »kritici svega postojećeg« novum? Prihvati li se teza da je Hegelova filozofija bitno i refleksija emancipatorskih mogućnosti građanskog društva spram feudalnog, a da je Marxova kritika Hegelove filozofije uočavala ograničenja spomenutih »emancipatorskih mogućnosti« zbog otuđenja svojstvenog građanskog društvu, koje se, pak, može prevladati samo revolucionarnim dokidanjem uzrokâ koji to otuđenje omogućavaju i podržavaju te da su se prvi pokušaji dokidanja tih uzroka historijski iskazali autohtonim socijalističkim revolucijama – onda »kritika svega postojećeg« u društvima nastalim iz socijalističkih revolucija nije puko ponavljanje ranije parole (ako je i kada je to kritika koja preispituje domete i promašaje revolucionarnog dokidanja građanskih oblika otuđenja, u smislu čuvene teze o potrebi mijenjanja, a ne samo tumačenja svijeta). To »ako je« i »kada je« nije dano formalno-kritičarskom manirom, nego temeljitim uvidom u sam predmet kritike. Stoga je *praksisovski* koncipirana, a velikim dijelom i prakticirana kritika »svega postojećeg« bila kritičko preispitivanje revolucionarnog pokušaja (posebno jugoslavenskog) na djelu, sa svrhom da se taj revolucionarni pokušaj održi i razvija.

To *praksisovsko* inoviranje polaznog i preuzetog stava o »kritici svega postojećeg« nisu razumjeli mnogi koji su se *Praksis orijentacijom* bavili, naročito kad su je osporavali. Poistovjećivali su ili promatrali *praksisovska* kritička nastojanja kao puku političku/politikantsku kritiku režima, kao svojevrsno disidentstvo, a jedno i drugo često je instrumentalizirano s raznih strana kao dobrodošlo dezavuiranje »revolucionarnog pokušaja na djelu«, odnosno u specifično ideološkom gledanju kao apriorna »kritika komunizma«. Ostavljam po strani kritike koje su *praksisovce* ocjenjivale kao puke fantaste koji nemaju dodira sa stvarnošću. *Praksisovci* nisu bili »disidenti« (disidenti su, u pravilu, »dozreli« do misaone platforme koja je kontrarevolucionarna, koja vodi »zurück zu bürgerliche Gesellschaft«, koja dakle identifikira dati režim s fundamentalnim obilježjima revolucije), nego mislioci koji su radili na »ozbiljenju filozofije«, kritički razmatrajući konkretna ograničenja revolucionarnog mjenjanja svijeta. Naravno da su nailazili na otpor snaga koje su reprezentirale ta ograničenja, ali bilo je neminovno i

Iz prikupljene građe (knjiga, ali i članaka iz periodike) korisnik građe uočiti će da su stavovi *praksisovaca*, usprkos takvoj naravi njihove kritičke pozicije, ali i upravo zbog nje, najčešće bili ocjenjivani i kritizirani s apriornih pozicija, metodološki upravo suprotnih njihovim.

Stoga treba naglasiti da *praksisovci* ni svojim filozofskim istraživanjima, ni kritičkim opservacijama postojeće zbilje nisu bili disidenti, nisu spadali u tu vrstu »kritičara postojećeg« i sasvim je pogrešno svrstavati ih u kategoriju pretežno pomodnih kritičara, od kojih su neki iskreno, više ili manje uspješno i uz osobne neugodnosti i žrtve kritizirali »izvana«, odbacujući realno postojeću (socijalističku) alternativu *à limine*. Ne može se zanemariti da su u ponekim slučajevima »disidenti« bili ili instrumentalizirani ili izravno unajmljeni od propagandnih antikomunističkih ispostava. Oskudni podaci na takvu mogućnost upućuju, ali tek će dostupnost arhiva i buduća istraživanja pokazati svu složenost tzv. disidentstva.

Zahvaljujući raznim okolnostima, ali prije svega dvojici agilnih *praksisovaca* – Rudiju Supeku i Milanu Kangrgi – grad Korčula bio je deset godina domaćin impozantnom broju svjetski najznačajnijih imena filozofije i sociologije druge polovice dvadesetoga stoljeća. U dugotrajnoj povijesti grada Korčula vjerojatno nema kulturnog događaja koji bi se značajem i intelektualnim dometom mogao mjeriti s postojanjem i djelovanjem *Korčulanske ljetne škole*. Građani grada Korčule su prihvatili *Korčulansku ljetnu školu* s dobrodošlicom nastojeći osigurati njen rad u granicama tada postojećih i zaista krajnje skromnih mogućnosti (prostor, tehnika i sl).⁴

Bogatstvo i kvaliteta misaonih doprinosa, a kao dio toga i tematika razmatrana u *Praxisu* i na zasjedanjima *Škole*, obavezuju sadašnju generaciju, ali i generacije što dolaze, da se građa nastala tim intelektualnim naporom prikuplja, sačuva i učini dostupnom svakom zainteresiranom čovjeku. Pritom je jasno da i s obzirom na protok vremena, ali naročito s obzirom na uvjete nije bilo moguće u proteklih nešto više od dvadeset godina prikupiti svu građu. Ipak, prikupljeno može poslužiti kao dobar poticaj za nastavak rada.

Kad sam 1989/1990. započeo s prikupljanjem građe, vodeći ljudi *Praksis orijentacije* obećali su mi pomoći, ali su nažalost neki od njih ubrzo umrli (Gajo Petrović, Rudi Supek, Branko Bošnjak, Predrag Vranicki). Da sam uspio prikupiti i ovo što sam prikupio, uvelike mogu zahvaliti sada već pok. Milanu Kangrgi, zatim Ivi Kuvačiću, Božidaru Jakšiću, pa pok. Mladenu

---

da ih ne prihvaćaju ni snage kojima je program (često stihijski prisutan) bio »zurück zu bürgerliche Gesellschaft«.

4 S obzirom na značaj *Korčulanske ljetne škole* realno je očekivati da Gradska knjižnica u Korčuli prikupi (prikuplja) i sačuva svu (dostupnu) građu koja se odnosi na djelovanje *Škole* i da to bude posebno obrađeno unutar Zavičajne zbirke i dostupno korisnicima.

Čaldaroviću, pok. Vladimiru Primorcu, ali i suprugama navedenih umrlih pripadnika *Praksis orijentacije*, prvenstveno Asji Petrović i pok. Evi Grlić, kao i brojnim drugim ljudima (koje spominjem kasnije). Obavljajući dužnost voditelja Narodne knjižnice općine Korčula od kraja 1990. do kraja 1993, nastojao sam osigurati potrebnu podršku projektu prikupljanja građe, nažalost bez rezultata (što ne iznenađuje imajući na umu »društvenu klimu«), a s prestankom te funkcije početkom 1994. opet je cijeli posao prikupljanja građe »spao na nejaka pleća pojedinca«. Smatrao sam svojom dužnošću ustrajati na prikupljanju građe o *Praksis orijentaciji*, posebno o časopisu *Praxis* i *Korčulanskoj ljetnoj školi*. »Težinu« zadatka (vremenski, materijalno i financijski) može ocijeniti samo onaj tko se tim poslom bavio. Učinjeno je onoliko koliko je bilo u mojoj moći, premda je to samo dio onoga što bi još trebalo prikupiti i srediti.

* * *

Iz prikupljene građe, prvenstveno objavljenih članaka iz periodike, ali i iz prikupljenih knjiga u kojima se s različitih stanovišta, s različitim obuhvatom tematike i naročito s nejednakom znanstvenom relevantnošću prikazuje, komentira ili šire obrađuje *Praksis orijentacija*, može se razabrati da zasad nema mjerodavne kritičke valorizacije cjeline filozofskih i socioloških dostignuća pripadnika *Praksis orijentacije* (premda postoje vrlo vrijedna nastojanja), a nema ni kompetentnih odgovora na njihova kritička razmatranja aktualnih društvenih proturječja. Ipak, iz njih se može zaključiti da je *Praksis orijentacija* bila i da je još uvijek fenomen koji se nije mogao i koji se ne može »ravnodušno« promatrati, koji nije samo »epizoda« ili efemerna pojava. Izazivao je i izaziva taj fenomen reagiranja i ocjene, od kojih znatan broj više govori o onima koji reagiraju i daju ocjene⁵, nego o meritumu same stvari. Naravno, iz raspoložive građe korisnik će sam o tome prosuđivati. Nespornim mi se čini da je najbolji način valorizacije *Praksis orijentacije* nastavak razvijanja kritičke misli barem na razini koju je ona dostigla.

Nakon gašenja *Praxisa* i *Korčulanske ljetne škole*, na jugoslavenskom prostoru se, nažalost, ne može zapaziti ništa što bi im misaono bilo barem do neke mjere ravno. Upućeni smo stoga na ocjene što su o *Praksis orijentaciji* izrečene u raznim prilikama, a one ukazuju na različitost njene recepcije.

5 Ne mislim ovdje samo ili doslovno na pojedince koji ocjene formuliraju. Svatko je, čak i kad to ne želi priznati ili prihvatiti, pod utjecajem društvenih okolnosti unutar kojih intelektualno promišlja (ili misli) zbilju i svojim pisanjem tu zbilju reflektira. Stoga svaki pojedinac iskazuje svojim pisanjem posebne aspekte stvarnosti (zbilje), pa tako i kritičko razmatranje bilo kojeg drugačijeg mišljenja, kao izraza refleksije nekog od aspekata zbilje, iskazuje zapravo »socijalnu poziciju«, koju svojim kritičkim opservacijama autor zastupa.

Dominantne su pozitivne ocjene i priznanja stvaralačkom impulsu i razvoju svestrane dijaloške komunikacije, a posebno intelektualnom doprinosu filozofskoj i sociološkoj misli i promišljanju suvremenih društvenih proturječnosti. Takve su ocjene i priznanja mnogobrojna, a naročito je važno što su dolazila od nespornih svjetskih mislilaca. Dovoljno je spomenuti nekoliko njih: Marcuse, Goldman, Fink, Kosík, Bloch, Fromm, Lefevbre, Habermas, Naville, Basso, Radice, Kalow, Kaltenbrunner, McBride, Tucker itd. Mislim da nije potrebno na ovom mjestu navoditi njihove ocjene. I sama njihova aktivna, višegodišnja suradnja s vodećim ljudima *Praksis orijentacije*, s časopisom *Praxis* i *Korčulanskom ljetnom školom* pouzdan je pokazatelj spomenute pozitivne ocjene i priznanja. Dio takvih ocjena korisnik-čitalac naći će i u prikupljenoj građi.

No htio bih također skrenuti pažnju na dvije dijametralno suprotne ocjene o značenju *Praksis orijentacije* koje su nakon 1990, u promjenjenim društvenim okolnostima, nastale u sredini u kojoj je *Praksis orijentacija* ponikla. Jedna ustraje na znanstvenoj relevantnosti i pozitivnom doprinosu *Praksis orijentacije*, a druga joj odriče filozofsku i bilo kakvu znanstvenu relevantnost, reducirajući je na razinu pragmatično-političkih prinosa.

Primjerima za prvu ocjenu uzimam tri stava potekla od profesorâ Filozofskog fakulteta u Zagrebu koji su nastavak pozitivnih ocjena iz razdoblja kad su *Praxis* i *Korčulanska ljetna škola* djelovali, a važni su jer su izrečeni tridesetak godina nakon prestanka njihova djelovanja i u društvenim okolnostima koje nisu bile sklone mišljenju na tragu *Praksis orijentacije*.

Branko Despot je u intervjuu pod naslovom »Udomiti se pri sebi«, u »Vi-jencu«, 17. VII. 1997. dao ovu ocjenu:

»Već samo ime Praxis hoće naglasiti primat prakse u tročlanom metafizičkom sklopu mogućih načina bitka čovjeka kao theoria – praxis – poiesis (proizvodnja). Utoliko je Praxis dosljedno na putu temeljnih izvida koje je izborilo naše filozofiranje na Sveučilištu. Povijest koja prethodi sustavu, po Markoviću, etika i povijest kao poprište oživotvorbe onoga metafizičkog, po Arnoldu, metalogički korijen filozofije, po Bazali, voljni život kao historija, po Dvornikoviću, odgojena i obrazovana ličnost kao svrha filozofijskoga rada, po Vuk-Pavloviću, novi humanizam i kulturne vrednote, po Filipoviću⁶, sve to različitim putovima ukazuje na primat onoga praktičnog. Na tome tragu, a nadahnut djelom

6 Za razumijevanje nastanka *Praksis orijenacije*, tj. filozofske izobrazbe praksisovaca, nezaobilazna je uloga prof Vladimira Filipovića, koji je odmah nakon Drugog svjetskoga rata bio središnja ličnost u nastavi filozofije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Svi su članovi najuže praksisovske jezgre bili njegovi studenti, s njima je radio, godinama tijesno surađivao i podržavao ih. Dovoljno je reći da je bio inicijator, urednik i jedan od autora dvanaestotomne Filozofske hrestomatije i u nas prvog filozofijskog riječnika, projekata koje je koncipirao i realizirao upravo u suradnji s najužom jezgrom zagrebačkih praksisovaca.

Karla Marxa, Praxis se upušta u bitnu problematiku suvremenoga svijeta. To više nije, da tako kažemo, filozofiranje tek za domaće potrebe, nego pokušaj da se ono odista naše produktivno filozofijski susretne sa suvremenošću i kroz to, kako se stvar formuliralo, »stvaralački« oslobodi za sebe. Valja naglasiti, duhovni rad Praxisa zbiva se s onu stranu empirijskih konstrukcija (kao što su recimo »nacionalno« i »internacionalno«) u potrazi za istinskim čovjekom i istinskom zajednicom. Među inim, Praxis je upozorio na paradoksalnost naše, ovdje se može kazati, svjetsko-povijesne situacije. Mi se već sto i pedeset godina borimo da, prije svega putem sustava obrazovanja i Sveučilišta, postanemo Europa i svijet, dok istodobno sam taj svijet, koji postajemo, sam sebi biva u svojim vlastitim temeljima sve upitnijim i upitnijim. Sveučilište i država kao institucije, znanost, tehnika i kibernetika kao načini bitka svega što jest, nužnosti su opstanka koje iziskuje povijest toga svijeta, koje istodobno ta ista povijest sama, kao takove, stavlja pod znak pitanja. Umjesto daljnjeg izvodjenja možda bi mogla biti poticajnom jedna gotovo romantična reminiscencija: Grci sebe nisu smatrali svjetsko-povijesnim narodom, ali su ipak dobro znali da nisu barbari.«

Slično je razmišljanje (ocjenu) dao i petnaest godina nakon toga u intervjuu »Globusu«, 12. X. 2012:

»Praxis bi trebalo čitati, ako čitati znači su-misliti, a misliti uopće, pokušati duhovnim vidom i sagledavanjem odgovoriti potrebi onog jedinog što je nužno. Neki učesnici Praxisa, duša stvari bio je sveprisutni i svenadahnujući Gajo Petrović, uspjeli su se uzdignuti do razine sebesvijesti svjetovnosti, svjetskosti i svjetovanja ovoga svijeta (u duhu »zagrebačkog filozofskog kruga«, za razliku od Beograđana koji su od početka bili izgubljeni u pozitivizmu, empirizmu, analitici i anglosaksonskim »meta«-teorijama⁷), i na različitim su putevima, ali na toj najvišoj razini, pokušavali iznaći »rješenja«. Praxis je u duhovnom smislu značajniji od svega što se u svijetu javilo u drugoj polovici prošlog stoljeća. Ako poznajete situaciju to, nažalost, nije nikakav kompliment.«

7 Rasprave o »duhu zagrebačkog filozofskog kruga« i o određenju »Beograđani« (misli se dakako na ljude koji su aktivnije ili manje aktivno surađivali u *Praxisu* ili sudjelovali na zasjedanjima *Korčulanske ljetne škole*) ne spadaju, dakako, ovdje. Ali ipak treba upozoriti na faktografiju koja obje navedene generalizirajuće tvrdnje dovodi u pitanje, odnosno koja upućuje na potrebu njihova preciziranja: i unutar »zagrebačkog filozofskog kruga« postojala su, u nekim momentima i radikalna, razilaženja, a raznolikost misaonih usmjerenja i unutar najuže jezgre *Praxis orijentacije* bila je značajna, da ne spominjem da su postojali u Zagrebu filozofi koji ni na koji način nisu pripadali *Praxis orijentaciji* (ili su joj se čak suprotstavljali), a sve se to može reći i za generalizirajući termin »Beograđani«. Zašto su izostavljene ostale sredine u kojima su također postojala razilaženja među filozofima? I za »cjelokupnu jugoslavensku filozofsku scenu« (a ne samo »zagrebačku« i »beogradsku«) mogu se konstatirati razilaženja, često i fundamentalne naravi. To vrijedi i za druga područja društvenih nauka/znanosti. Ukratko, oba navedena određenja, kako ih formulira Branko Despot nužno zahtijevaju objašnjenje da bi se izbjegle simplifikacije u ocjeni razvoja i dostignuća filozofske misli u Jugoslaviji. Tek u osnovnim naznakama korisnik-čitalac će se o složenosti »jugoslavenske filozofske scene« uvjeriti i u ovdje navedenim odrednicama o jugoslavenskoj (hrvatskoj) filozofiji.

O »razini sebesvijesti i svjetovnosti« zagrebačkog kruga *Praksis orijentacije* profesor Hotimir Burger kaže:

»Filozofija prakse ili praksis-filozofija odigrala je u nas prvorazrednu ulogu. I to s dobrim razlozima. Još i danas čitanje tekstova glavnih nositelja ove orijentacije – B. Bošnjaka, D. Grlića, M. Kangrge, G. Petrovića, P. Vranickog, R. Supeka, I. Kuvačića i drugih – ostavlja dojam svježine, misaone otvorenosti, filozofske i teorijske erudicije te stanovitog stvaralačkog prkosa s obzirom na socijalne i političke prilike u tadašnjem svijetu i u njima domicilnoj zemlji. Ta je orijentacija gajila, uostalom, i vrlo intenzivnu komunikaciju s filozofskim i socijalnoteorijskim središtima u svijetu. I to ne samo zasjedanjima Korčulanske ljetne škole i međunarodnim izdanjem časopisa Praxis nego i suradnjom sa svjetskim sveučilištima u akademskim okvirima. Zato je stekla veliki ugled ne samo ovdje nego i u filozofskoj i teorijskoj javnosti u svijetu. O tome svjedoče prijevodi djela ovih autora na svjetske jezike, rasprave i knjige koje su pisane o njima, kao i akademski radovi različitih razina što su o njima napisani. Stoga i vrlo ugledne publikacije, kakva je primjerice Ritterov Historijski rječnik filozofskih pojmova, u natuknicama, ne samo o marksističkim nego i antropologijskim, socijalnofilozofskim i drugim temama, navodi njihova stajališta i njihove teze.«⁸

Još je jedan profesor s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Borislav Mikulić, izričit u svojoj ocjeni:

»U hrvatskoj filozofiji ne postoji ništa hrvatsko osim praksisa i ništa relevantno filozofsko osim praksisa. Hrvatska filozofija postoji samo u obliku praksisa.« (»Praksis filozofija. Univerzalizam i ideologem kulture u novijoj hrvatskoj filozofiji«, Jutarnji list – Magazin, 15. XII. 2001.).

Tu svoju tvrdnju prof. B. Mikulić potpunije razvija u opširnom prilogu, nastalom proširenjem izlaganja što ga je imao na Slavističkoj školi u Dubrovniku: »Poietički pojam prakse i njegov kulturni kontekst. Filozofija *praxis* u političkim, teorijskim i umjetničkim previranjima 60-ih«, objavljeno u »Zborniku Zagrebačke slavističke škole«, Zagreb, 2008. (2009.), str. 83–99, a također i u »Ideology of Design«, New York–Novi Sad, 2009, pp. 221–242.

Mislim da je važno upozoriti na njegovu konstataciju u samom početku toga priloga:

»*Praxis* je najprije bio predmetom vehementnog odbacivanja u hrvatskom javnom diskursu o politici i kulturi u 90-ima koji je nastupio s političkim zakretom u zemlji prema parlamentarnoj demokraciji i s dolaskom HDZ-a na vlast 1990–1991«.

8 Hotimir Burger, »O aktualnosti filozofije prakse« u: Lino Veljak (ur.), »Gajo Petrović, čovjek i filozof«, Zbornik radova s konferencije povodom 80. obljetnice rođenja, F F press, Zagreb, 2008., str. 205.

A uz tu konstataciju u fusnoti broj 1 dodaje: »Taj javni diskurs dobro je posvjedočen i u masovnim medijima, poput *Večernjeg lista* i HRT-a, i u glasilima Hrvatskog filozofskog društva (*Glasnik, Filozofska istraživanja*) i proglasima Matice hrvatske.«

Upravo je konstatacija stanja o kojemu govori Borislav Mikulić odredila sadržaj drugoj ocjeni, koja *Praksis orijentaciji* »odriče filozofijsku i bilo kakvu znanstvenu relevantnost, reducirajući je na razinu pragmatično-političkih rezona«.

O tome kakav je početkom 1990-ih bio »hrvatski javni diskurs«, tj. stav prema *praksisovcima* i onome o čemu su pisali, a zatim i u vremenu što je slijedilo (odbojan, negirajući ili ignorantski), svjedoči nekoliko epizoda koje navodim u daljnjem tekstu:

- proglašavanje *praksisovaca*, ali posebno Gaje Petrovića »malo blažim krvnikom« (B. Donat 1993), ili proglašavanje Rudija Supeka, Gaje Petrovića, Nebojše Popova suradnicima Miloševićevog režima (I. Buljan 2001.), a u taj »raskošni« arsenal »intelektualnih« vratolomija, lišenih elementarnih skrupula s obzirom na činjenice, svakako treba ubrojiti i nevjerojatnu insinuaciju Franje Tuđmana iz 1996. o antisemitizmu Gaje Petrovića – insinuaciju čovjeka koji je nacionalnu (i svaku drugu) netrpeljivost i isključivost podigao na rang državne politike i koji je »sretan da mu supruga nije ni Židovka ni Srpkinja«
- denuncijacija o toleriranju »protuhrvatskih teza« – u Dnevniku HTV (2003), a u povodu Skupa o Kangrgi (cjelovita dokumentacija o ovome izložena je u knjizi »Buka i bes« (2005)
- neistine i podmetanja »novokomponiranih filozofa« i skupine »vodećih funkcionera branše«⁹ u članku »Pomračenje uma. Perverzna filozofska istraživanja« (»Fokus«, 4. III. 2005), kojim se podržava i brani spomenuta denuncijacija iznesena na HTV, tako što se cjelina tematskog bloka u časopisu »Filozofska istraživanja«, posvećena 80-toj godišnjici Milana Kangrge, označava kao štivo kojim je »...javnost zatrpana nevjerojatnom količinom članaka, većinom lišenih ikakve filozofske relevantnosti.«

9 Za ta imena se u struci do 1990/1991. nije čulo kao o produktivnim i ujecajnim filozofskim autorima koji bi se bavili *Praxisom* i *Korčulanskom ljetnom školom* (polemizirali s njihovim stavovima). Važno je uočiti da nisu publicirali ni obimnije radove koji bi izravno ili neizravno dovodili u pitanje teze pripadnika *Praksis orijentacije* ili inozemnih suradnika *Praxisa* i *Korčulanske ljetne škole*. Neki od njih su tek 1990/1991. dolepršali u Hrvatsku, a uvid u bibliografiju njihovih radova ne upućuje da su se sistematski i istraživački godinama bavili tematskim područjima koja su obrađivali pripadnici *Praksis orijentacije*. I u filozofiji i u sociologiji, kao i u drugim područjima društvenog života, naročito u politici i kulturi, najbučniji su postali ljudi kojima je nacionalističko politikantstvo primarni kriterij intelektualnog angažiranja. Prema tekstu spomenutog članka čini se da je to slučaj i s njegovim autorima.

- izričita tvrdnja-optužba Petra Šegedina iz 1993. da su praksisovci, ali ponajprije zagrebački dio, svojevrсни eksponent velikosrpsstva i da su u tom smislu stalno djelovali, o čemu ću posebno u nastavku nešto reći
- tematski blok »Hrvatska filozofija – tradicija i suvremenost« u časopisu *Filozofska istraživanja* (sv. 2, 1992, str. 285–401), ali naročito prilog Mislava Kukoča »Hrvatska marksistička filozofija i kraj socijalizma«, u kojemu se odriče bilo kakva znanstvena relevantnost filozofskih nastojanja i/ili dostignuća praksis-filozofije, te stav kako »...doista ne vidim da je praksisovska škola ostavila neki iole značajniji trag« (N. Sesardić)
- nevjerojatan postupak da se u ambicioznom projektu »Hrvatska filozofija XX stoljeća« (skup održan 2006, knjiga objavljena 2007, urednici D. Barbarić i F. Zenko) *Praksis orijentacija* spominje sasvim uzgredno, vrlo površno i nepotpuno, a da urednici navode kako su (ali ne i zašto su!) izostali predviđeni »i dogovoreni« prilozi o *Praksis orijentaciji*
- stupidna izjava Jure Zovka 1997. da su praksisovci »više knjiga napisali nego što su ih pročitali«, a da nije nijednom riječju spomenuo koliko su filozofskih djela preveli, što su i koga sve citirali, ali i tko je sve njih citirao i u koliko zemalja su njihovi radovi prevedeni i objavljeni,
- nonšalantno i podrugljivo izrečena tvrdnja za *Praksis orijentaciju* u cjelini da je »...malo tko znao što oni zapravo hoće, to prije što su bili nerazumljivi, a njihove ideje izvan života i stvarnosti«, a pritom je sve praksisovce svrstao pod opći naslov svoje knjige »Elita gora od rulje«, opisujući zatim poimenično prvenstveno jedan dio beogradske grupe praksisovaca (Mirko Kovač 2005. i 2010.)
- »znanstvene« konstrukcije o prestanku štampanja *Praxisa*, kakva je primjerice u knjizi »Socijalna historija knjige u Hrvata«, tom III, Zagreb, 2008, str. 511: »...tek nakon što su ultraljevičari okupljeni u tom listu došli u sukob s hrvatskom strujom Saveza komunista Hrvatske«. I to je sve što se o *Praksis orijentaciji* može naći u knjizi koja govori o socijalnoj historiji knjige u Hrvata!

Naveo sam ove ocjene kao ilustraciju pristupa *Praksis orijentaciji* u Hrvatskoj (slično će se naći i u drugim dijelovima Jugoslavije), te površnosti, političke isključivosti i neozbiljnosti komentara i napisa, koji se svode na politikantsko i/ili ideološko dezavuiranje, predočavajući dominantnu duhovnu atmosferu nakon socijalnog prevrata 1990-ih.

* * *

Na žestokoj optužbi, što ju je 1993., u knjizi »U carstvu ponesenih duša«, Zagreb 1993, str. 142–154, Petar Šegedin uputio *praksisovcima*, prvenstveno i dominantno zagrebačkim, kako sam spomenuo, zadržat ću se jer u prikupljenim izvorima nisam našao izravan osvrt na tadašnje njegove tvrdnje (osim jedne vrlo važne opaske Milana Kangrge, u knjizi »Šverceri vlastitog života«, o svom susretu sa Petrom Šegedinom nakon što je objavio optužbe¹⁰). Zbog važnosti Šegedinovih opaski i zbog falsificiranja što ga je sebi dozvolio, upućujem korisnika-čitaoca na dva priloga u građi (»Članci iz periodike: časopisi, novine, izvodi iz knjiga«), koje ću komentirati jer omogućuju uvid u izvorne stavove: prvi je intervju Ernsta Blocha tjedniku *Der Spiegel* 1975., na koji se Šegedin poziva (prilog broj 3 u 1975.) i koji mu služi kao okosnica za formuliranje prigovora (optužbi), a drugi je poglavlje iz navedene Šegedinove knjige naslovljeno s *Bolest je priljepčiva*, str. 142–154, koji se izravno odnosi na *praksisovce*, odnosno na *Praksis orijentaciju* (prilog broj 7, 1993).

Šegedinova knjiga pretendira na »obranu hrvatstva«, a pritom se ne ustručava navoditi neistine, poluistine, nedorečenosti i samovoljne konstrukcije. Šegedinov horizont svodi se na dvije opsesije: dominirajuće »velikosrpstvo« koje oduvijek i trajno ugrožava »hrvatstvo« i zatim, neprijateljstvo prema »hrvatskoj državnosti«, uključiv u to prvenstveno tzv. NDH (kao prvu državnu tvorevinu Hrvata nakon stoljećâ nadržavnosti, a ta bi državnost bila ključna karika u otporu »velikosrpstvu«). U taj kontekst svojih razmatranja smjestio je i *praksisovce* općenito, a *Praxis* i *Korčulansku ljetnu školu* kao tribine njihova djelovanja, ali naročito onaj njihov dio koji je on svrstao u »Srbe«, »podržavaoce velikosrpstva« i »ignorante povrijeđene hrvatske nacionalne svijesti«. Stoga njegovu knjigu »U carstvu ponesenih duša« kao i knjigu »Svi smo mi odgovorni?« treba razmatrati imajući na umu kontekst kojim su inicirane i kojim se bave, a to su 70-te i 90-te godine XX. stoljeća.¹¹

10 Termin »optužbe« ne koristim proizvoljno: uvid u Šegedinov tekst pokazuje da nije riječ o argumentiranoj raspravi o filozofskim i sociološkim tezama, ali ni o aktualnim društvenim stavovima što su ih javno zastupali pripadnici *Praksis orijentacije*, nego o apriornoj osudi »velikosrba« ili u najmanju ruku, što je još gore, »prikrivenih velikosrba«, koji su, po njegovom sudu (ocjeni), dominirali unutar *Praksis orijentacije*. Ovdje treba dodati jedan ispravak. Kangrga u knjizi *Šverceri vlastitog života*, 2002, (str. 69-71) spočitava Šegedinu tekst objavljen u *Republici*, (tadašnjem časopisu DHK), ali je taj sporni tekst, kojim se ovdje bavim, bio objavljen u *Forumu* (časopisu JAZU/HAZU), u nekoliko nastavaka (I. dio u broju 9-10, rujan-listopad 1991. itd.), a zatim je cjeloviti tekst objavljen kao posebna knjiga (*U carstvu ponesenih duša*, 1993).

11 Razumjevanje Šegedinovih knjiga pretpostavlja da čitalac ima dobar uvid u noviju historiju južnoslavenskih i jugoslavenskih zemalja (druga polovica XIX. i pogotovo cijelo XX. stoljeće), a osobito u događanja u Hrvatskoj koja se povezuju s 1971. i s njegovom knjigom »Svi smo odgovorni?«, kao dijelom tih događanja. To je kontekst događanja (historijskog, ali i aktualnog) u knjizi *U carstvu ponesenih duša*. Šegedin u Predgovoru, str. 4, kaže da je pismo svom francuskom poznaniku (zapravo svim Francuzima koji nisu imali razumjevanja za Hrvatsku i Hrvate, a »kadikad se o Hrvatima govorilo kao o rasnim fa-

Počnimo s jednim kondenziranim iskazom spomenutih opsesija:

»Svi oni koji su se pozitivno odnosili prema jugoslavenskom okviru, bez obzira na koncepcije, postali su neprijatelji hrvatske države. Borba KPJ protiv države Hrvatske zahtijevala je veći i vojni i propagandni napor, pa i veće žrtve, »morala se« stoga jače iskorištavati za tu svrhu i srpska nacionalna mržnja protiv svega onoga što je i podsjećalo na tu državu: biti Hrvat nije bilo jednostavno... Srpski osjećaj imao je stoga, u okvirima oslobodilačke borbe, veće opravdanje, veću slobodu manifestiranja, – uvjetovao je stoga i prelijevanje mržnje s ustaša na sve Hrvate, pa se i pobjeda NOB-a više-manje smatrala srpskom nacionalnom pobjedom. Posebice je to vrijedilo za Srbe u Hrvatskoj« (str. 146).

Treba zaista biti bezobziran pa otpor prema zločinačkoj »državi«, tzv. NDH, svesti (ili svoditi) na »nacionalnu mržnju protiv svega onoga što je podsjećalo na tu državu...« NDH je bila u službi nacifašizma i obilježena je masovnim ubojstvima obavljanim na najsureviji način, koja se, dakle, odmah iskazala krajnje surovim postupcima ne samo (premda najprije i najviše) prema »hrvatskim Srbima« pa onda i prema bosanskim Srbima, kao i prema Romima, Židovima i Hrvatima antifašistima, ali i Hrvatima koji nisu odobravali te zločinačke postupke. A što reći za onaj dio hrvatskog naroda koji se oružanom borbom suprotstavio toj zločinačkoj »državi«? I zašto »pobjedu NOB-a« ne bi više-manje smatrali hrvatskom nacionalnom pobjedom?

Miroslav Krleža je napisao: »Hrvatstvo nije Jedno Jedinствeno Hrvatstvo kao Takvo, i to je osnovno kod ovog razmatranja. Biskup grof Drašković, koji potpisuje smrtnu osudu Matiji Gupcu, hrvatski je feudalac, a Gubec hrvatski kmet. Nema hrvatstva koje je u stanju da pomiri hrvatskoga kmeta sa hrvatskim grofom...? Po sebi, dakle, ovo naše hrvatstvo ne postoji, jer nije balon da lebdi nad vremenom i nad prostorom.« (vidjeti: »O malograđanskoj ljubavi spram hrvatstva« u »Eseji i članci IV«, Oslobođenje–Mladost, Sarajevo 1979, str. 106–107). Parafrazirajmo navedenu Krležinu misao: »Nema hrvatstva koje je u stanju da pomiri hrvatskog antifašistu i čestitog čovjeka s hrvatskim ustašom i ustaškim zločinom, pa tako ni NDH sa ZAVNOH-om.« I nema hrvatstva koje bi moglo opravdati počinjene zločine nakon 1990. A tome treba

---

šistima«) započeo 1959, da se pisanje pisma odužilo do 1975. i da je u međuvremenu francuski poznanik (Pierr Emmanuel) umro i da pismo stoga njemu nikada nije uručeno, a da je namjeravano pismo poprimilo razmjere knjige. Kako je francuski poznanik umro, tekst je prerastao iz privatnog u javni objavljivanjem u vrijeme definitivnog raspada Jugoslavije i osamostaljenja Hrvatske (najprije od 1991. u časopisu »Forum«, a zatim 1993. kao knjiga). Nevjerojatno je da Šegedin jedno pismo piše gotovo pa trideset godina, ne vodeći računa o »dogorjevanju ljudskog vijeka«, uključujući i njegovog francuskog poznanika, pa ni o mogućnosti da mu francuski poznanik odgovori! Je li pismo uopće i bilo njemu namjenjeno ili mu je epistolarnost bila samo retorički topos, odnosno metaforički okvir? Ne govori nam Šegedin kad je poznanik umro, a nema ni naznake razloga zašto je toliko dugo pisao jedno pismo i zašto ga, ako su osnovni obrisi »pisma« bili gotovi 1975, nije objavio ranije, tj prije 1991/1993. Je li mu nedostajalo hrabrosti da takav tekst objavi dok je još postojala socijalistička Jugoslavija?

dodati: Šegedin zanemaruje višestruku diferencijanciju (kulturnu, klasnu itd.) unutar narodnosnih korpusa – što je znak krajnje površnosti ili malograđanske fascinacije »hrvatstvom« (ili »srpstvom« itd, da dodam) kao balonom koji »lebdi nad vremenom i nad prostorom«. I upravo je ta malograđanska fascinacija hrvatstvom (srpstvom itd.) kao balonom osnova od koje Petar Šegedin polazi u kritici *praksisovaca*, ali prvenstveno i naglašeno »praksisovaca-srba«, kako ih je »okrstio«!

Jasan je, dakle, smjer Šegedinovih razmišljanja i ocjena, a u tome je za naše potrebe važna završna rečenica citiranog teksta:

»Posebice je to (»prelijevanje mržnje s ustaša na sve Hrvate«, tretiranje pobjede NOB-a kao »srpske nacionalne pobjede« – opaska A. L.) vrijedilo za Srbe¹² u Hrvatskoj.« Zašto je i kako »to posebice vrijedilo za Srbe u Hrvatskoj»? Nema objašnjenja nego to stoji kao puka, samorazumljiva tvrdnja koja mu je, ma koliko neobrazložena, poslužila kao prelaz na kritiku »...nekim intelektualaca, profesora-filozofa, profesora-sociologa, koji su osjetili opasnost i rano se već počeli odnositi kritički prema relativno uhodanoj 'proleterskoj' vlasti«, premda su »...i oni zanemarili živu realnost. Osnovali su svoj časopis i dali mu ime *Praxis*. Izdavač je bilo Hrvatsko filozofsko društvo u Zagrebu! Osnovali su i tzv. »Korčulansku školu« koja je postala neka vrsta internacionalne tribine marksističke liberalne misli« (str. 148). »Ali, ako je *Praxis* izlazio u Zagrebu i izdavalo ga Hrvatsko filozofsko društvo, njegove stranice ispunjavali su najvećim dijelom profesori Srbi s beogradskog i zagrebačkog sveučilišta! Njihova je dominacija jasna i njihov duh odiše iz čitava pokreta. Za tu je grupu karakteristično da je nacionalno pitanje ne zanima; gotovo sve što se, na primjer, u Hrvatskoj javlja kao povrijeđena nacionalna samosvijest, ona će kvalificirati kao nacionalističko-fašističku pojavu.«¹³ (str. 148)

»Ne uzimajući u obzir nacionalno pitanje ili suprotstavljajući se njegovu postavljanju kao živom problemu, praksisovci se stvarno priklanjaju dominantnoj srpskoj ulozi u političkom životu. Braneci se protiv predbacivanja

12 Opet se susrećemo s »kolektivom«. Nema diferencijacije, svi su Hrvati »na jednoj strani«, a svi su Srbi »na drugoj strani«. Uzorni primjer onoga što Milan Kangrga u nizu svojih kritičkih napisa o nacionalizmu označava kao »plemensku svijest«, kao »pripadnost gomili«, umjesto da se govori o samosvijesnom građaninu kao individui koja ima svoj etos i koja je odgovorna za svoje postupke. Da, zaista izgleda, prema Šegedinu, da ne postoji građanin kao pojedinac sa svojim uvjerenjima, nego pojedinac kao pripadnik plemena („Hrvat«, »Srbin« i slično) koji je određen prvenstveno i dominantno svojim »hrvatstvom«, »srpstvom« itd.

13 Bilo bi lijepo, naravno i korektno, da je Šegedin neodređenu formulaciju »gotovo sve« konkretizirao, tj. da je taksativno naveo primjere »povrijeđene nacionalne samosvijesti« i da je onda uz svaki takav primjer naveo formulacije *praksisovaca*, naročito onih iz Zagreba, u kojima su svaki od primjera »povrijeđene nacionalne samosvijesti« nazvali »nacionalističko-fašističkom pojavom«. Tek bi takvim postupkom, koji je nažalost izostao, bilo moguće intelektualno produktivno raz-govarati! Bez toga se Šegedinova formulacija doima kao »kukavičje jaje«!

te naravi, oni definiraju demokraciju – ne definirajući je posebice! – kao jedino sredstvo koje može riješiti i pitanje s tog područja...« Pozivajući se na »sva iskustva koja Hrvati imaju u zajednici sa Srbima...« (Sic! – pa zar zaista nema razlike u iskustvima iz razdoblja 1918–1941, u iskustvima iz NOB-e 1941–1945, ili u iskustvima iz jugoslavenske federacije 1945–1990? – opaska A. L.), Šegedin zaključuje: »Demokratsko načelo većine izrodit će se nužno, u nehomogenoj višenacionalnoj državi, u dominaciju najbrojnije nacije, pa odmah i u tiraniju nad Hrvatima« (str. 150). (Zašto samo nad Hrvatima, a nad ostalim narodima federacije? – opaska A. L.)

Šegedin statistiku ne navodi, a ja »srpske« članke, kao ni »autore Srbe« nisam prebrojavao jer to smatram apsolutno besmislenim, pa ne znam, jesu li *Praxisove* »stranice ispunjavali najvećim dijelom profesori Srbi«, ali ako, hipotetski, i jesu – zar je to »brojanje krvnih zrnaca« mjerodavno za meritum onoga o čemu se u *Praxisu* pisalo? Ili je to dio one nacionalističke manire koja je u dominantnoj nacionalističkoj euforiji 1990-ih bila iskazivana kao zlokobna isključivost i nanijela goleme patnje diskriminiranim građanima Hrvatske? U svakom slučaju vrijedi zapaziti da Šegedin za tvrdnju da su »stranice ispunjavali najvećim dijelom profesori Srbi« ne navodi nikakve podatke – ni o ljudima ni o člancima! A gdje smjestiti one suradnike *Praxisa* koji nisu Srbi? Pritom treba naglasiti da su o opasnosti nacionalizma općenito, pa dakako i hrvatskog, uz druge intenzivno pisali i govorili i Rudi Supek, i Ivan Kuvačić, i Predrag Vranicki, sva trojica Hrvati, a nakon 1990-ih to je vrlo angažirano nastavio i Milan Kangrga, koji je jednako tako »Srbin« kao što je Petar Šegedin »Mađar«! I gdje to Šegedin, u njihovim stavovima o nacionalizmu i opasnostima koje nacionalizam u našim prilikama sobom nosi, nalazi propagiranje »velikosrpstva« i »antihrvatstva«? Zašto umjesto pukih tvrdnji, tj. vlastitih konstrukcija nije podrobno naveo sva takva mjesta?¹⁴

I nije li stoga tvrdnja o »velikosrpstvu« (ili dominaciji »Srba autora«) suradnika *Praxisa* istovjetna onim ružnim i zlokobnim kvalifikativima o zagrebačkoj grupi *Praksis orijentacije* kao »malo blažim krvnicima« ili onoj za neke od njih, da su pomagali realizaciji »velikosrpske politike«?

I nije li teza o »nehomogenoj višenacionalnoj državi« istovjetna onom zlokobnom stavu o prednosti jednonacionalnih zajednica (država) – za stvaranje kojih su korisne i genocidne radnje, tezi koja se iskazala na najružniji način,

14 Nadam se da će savjestan i za meritum stvari zainteresiran korisnik građe i proučavatelj *Praksis orijentacije* pažljivo pročitati što su o tematici nacionalizma govorili i pisali njeni pripadnici, naročito njeni zagrebački članovi, o podudarnostima i razlikama među njihovim stavovima i praktičnim angažiranjima. U prikupljenoj građi nalaze se svi bitni prilozi od važnosti za mjerodavan uvid, a naročito bih skrenuo pažnju na intervju u kojima su o toj tematici govorili u razdoblju aktualnog narastanja nacionalizama, njihovih međusobnih konfrontacija i pogubnih ishoda (rezultata) do kojih će oni u Jugoslaviji dovesti.

uz velike žrtve, upropaštene živote i uništavanje dostignutih razvojnih rezultata društva nakon 1990-te godine?

Daleko bi nas odvelo podrobno razmatranje svih Šegedinovih opsesija koje su tek u »poetsko ruho« uobličena nacionalistička duhovna i praktična orijentacija, a ne puka fantazma. Morao sam sažeto ukazati na tu orijentaciju jer je važna za razumjevanje pozicije s koje je formuliran (nacionalistički) obračun s *Praksis orijentacijom*, atakirajući na onaj njezin dio za koji Šegedin smatra da ga čine »profesori Srbi«.

Da bi pokazao kako su Hrvati posvuda i odasvuda diskriminirani i kako Srbi, ovaj put ušančeni u časopisu *Praxis*, nastavljaju s protuhrvatskom (ili velikosrpskom) propagandom usmjerenom protiv Hrvata, Šegedinu je poslužio intervju što ga je Ernst Bloch dao tjedniku »Der Spiegel« početkom 1975. (broj 6, 1975. od 3. II, str. 80), a u povodu istjerivanja osam nastavnika s Filozofskog fakulteta u Beogradu.

»Da je to tako, najbolje ilustrira istup velikog prijatelja *Praxisa*, njemačkog filozofa i sociologa Ernsta Blocha, koji je uzoran primjer za tu vrstu »znanstvene« propagande o kojoj sam netom govorio. Čovjek kojega obavješćuje znanstveni svijet oko *Praxisa*, jedan je od onih intelektualaca sa Zapada, koji je povodom »Karađorđeva« u jednom intervjuu 1972/73. godine sasvim »znanstveno« i posve »filozofski«, ali bez ikakve »nade« u »Spiegelu«, izjavio, kako su Hrvati »gotovo fašistički narod«. Preko toga svog prijatelja *Praxis* je rekao ono što je sam mislio! ...*Praxisova* »demokracija« obavijestila je »demokratski« naučenjaka i filozofa Ernsta Blocha tako, da je on »autentično marksistički« mogao čitav hrvatski narod proglasiti fašističkim!...« (str. 152) I tome dodaje da njegovo »...jedno kasnije otužno opovrgnuće, otkriva jasno s jedne strane olako shvaćanje filozofsko-sociološke odgovornosti gospodina Blocha, ali i jasno ukazuje Hrvatima na njihovo stanje u Europi, stanje za koje nitko nema i ne želi imati razumijevanja...« (str. 152)

Upozorio bih ovdje na faktografske netočnosti i neistinitu izjavu što je Šegedin pripisuje Blochu i koja mu je (ta neistina) ključna za optuživanje i Blocha i *praksisovaca* (prvenstveno, dakako, zagrebačkih).

Prije svega, netočno je datiranje intervjuja (»u jednom intervjuu 1972/73. godine«)¹⁵ kao i navod o povodu za intervju (povodom »Karađorđeva«).

15 Samo uzgred spominjem da je Bloch u više navrata davao intervju Spiegelu: 1968. šest puta, 1971. jedanput, 1972. jedanput, 1975. dvaput (3. 2. i 7. 7.), a za Šegedina sporna izjava je iz intervjuja objavljenog u Spiegelu 3. 2. 1975. U istom je broju (na str. 81.) objavljen i redakcijski tekst »Praksis-krug«, a povod mu je bio istjerivanje nastavnika s Beogradskog univerziteta, ali ga Šegedin ne spominje. Isto tako uzgred dodajem: Der Spiegel je u broju 10, 1970. (2. 3. 1970, str. 169) objavio kraći osvrt o *Praksis orijentaciji*, ali se ni tamo ne mogu naći naznake da bi »svi Hrvati bili fašisti« ili da bi *praksisovci* djelovali kao »eksponenti velikosrpske politike«, a nema ni podjele na *praksisovce* Srbe i ne-Srbe!

Takve netočnosti u elementarnoj faktografiji nisu se piscu Šegedinovog renomea »slučajno« omakle. Intervju je Der Spiegel objavio u broju 6, 1975. (3. 2. 1975.), a povod mu je istjerivanje osam profesora s Beogradskog Filozofskog fakulteta. Kad kažem da ova netočnost nije slučajna, imam na umu opsesiju nacionalističkim događanjima 1971. godine, događanjima koja su za sve hrvatske nacionaliste u novijoj historiji, kako je oni tumače, od presudne važnosti, pa je trebalo i jedan sasvim drugi događaj dovesti u vezu sa 1971. godinom (»Karadorđevo«), da bi se pojačala teza o antihrvatstvu. Pravi je to primjer falsificiranja u maniri »cilj opravdava sredstva«.

Druga i odlučna netočnost je formulacija pripisana E. Blochu kojom je on »čitav hrvatski narod proglasio fašističkim!...«, odnosno da »su Hrvati 'gotovo fašistički narod'« i da je to ostalo »i pored jednoga otužnog kasnijeg opovrgnuća« (ali nije precizirano to »kasnije«, a nije rečeno ni da Blochov naslov nije »opovrgnuće«, nego pojašnjenje naslovljeno »Pogrešan ton« (Der Spiegel, broj 9, 1975.). Potpuno je prešućeno da tema intervjua nisu bili neki određeni, aktualni događaji u Hrvatskoj, nego je tema intervjua bio konkretni i aktualni događaj u Beogradu, poznat kao »istjerivanje grupe nastavnika s Beogradskog univerziteta« 1975. O Hrvatskoj je bila riječ samo u jednom odgovoru – na pitanje o eventualnim reperkusijama tog događaja (u Hrvatskoj), s obzirom da se radilo o ljudima koji su pripadali *Praksis orijentaciji*. U intervjuu ne postoji formulacija kako je u tekstu navodi Šegedin! Ali, bez obzira na vlastitu percepciju Blochove formulacije u intervjuu, Petar Šegedin ju je morao (ne mogao, nego morao) doslovno citirati, a tek nakon toga dati svoje tumačenje i razumjevanje date formulacije. Umjesto toga on pripisuje svoju formulaciju Ernstu Blochu i na tome gradi svoje kategoričke zaključke.¹⁶ A Blochova formulacija: »Hrvati su kao fašisti bili opasni, ja to mogu dobro zamisliti, a to može podstaknuti nezadovoljstvo u drugim članicama federacije...« teško da se može protumačiti onako kako je Šegedin učinio. Utoliko prije što je u Der Spiegelu broj 9 iz 1975. dao i dodatno objašnjenje, koje Šegedin naziva »otužnim opovrgnućem«, a koje glasi:

»Na temelju intervjua, u Jugoslaviji se tvrdi da sam rekao da su Hrvati fašisti. Radi se o objavljivanju jednog telefonskog razgovora, koji sam vodio s jednim članom Spiegelove redakcije, dakle radi se o izgovorenoj riječi. Dotično mjesto glasi ovako: »Hrvati kao fašisti bijahu opasni«, s izrazitim naglaskom na fašiste.

16 Šegedin svojim zaključivanjem samo potvrđuje maniru kojom nacionalistička inteligencija frustrirano reagira na svaku, ma i najmanju kritičku opasku, uključujući i spominjanje jednostavnih činjenica bez komentara. Uz takva reagiranja ne može se očekivati razumna i na činjenicama zasnovana rasprava. Umjesto toga koriste se bombastične fraze. Takva su reagiranja nacionalista u svim regijama jugoslavenskog prostora pa Šegedinov stav (reagiranje, zaključivanje) nije izraz samo osobnog nacionalističkog diskursa, nego i primjer diskursa kao općeg obilježja nacionalističkih reagiranja.

Mjesto ne govori ništa drugo nego slijedeće: »Fašistički Hrvati su bili opasni«, velika većina nefašističkih Hrvata biva potpuno isključena iz ove izjave.«¹⁷

Mislim da bi bilo korektno da je Šegedin umjesto svoje formulacije o »otužnom kasnijem opovrgnuću« doslovno naveo cjelokupni tekst naslovljen »Pogrešan ton«. Umjesto doslovnog citiranja Blochovih formulacija imamo, dakle, Šegedinove formulacije pripisane Blochu, a onda se Šegedin vehemen-tno s njima obračunava!

Nema, dakako, nikakve potrebe braniti Ernsta Blocha. To što je on u tekstu »Pogrešan ton« dodatno objasnio govori samo za sebe, ali faktički i nije bilo potrebno pojašnjavati. Svaki iole obrazovan i iole obaviješten čovjek mogao je već iz osnovnog teksta intervjuja to zaključiti. Nisam siguran da piscu Šegedinu sve to nije bilo poznato. A još bi neozbiljnije bilo pretpostaviti da Blochu, čovjeku teškog životnog iskustva, koji je i sam morao spašavati glavu od naci-fašizma, ta elementarna činjenica nije bila poznata. Stoga treba zaključiti da je Šegedin namjerno falsificirao Blochove riječi i formulirao ih onako kako mu je odgovaralo za tezu o posvemašnjem nerazumjevanju Hrvata i njihove teške historije.

Ima li se na umu intenzivna suradnja Ernsta Blocha s filozofima u Hr-vatskoj, ali i u Jugoslaviji, njegovo angažirano sudjelovanje na zasjedanjima *Korčulanske ljetne škole* i višegodišnje članstvo u savjetu *Praxisa*, nije li ap-surdno pretpostaviti da bi s pripadnicima »fašističkog naroda« takvu surad-nju filozof i antifašist Ernst Bloch sebi dozvolio?!

Ne bi trebalo u Šegedinovom tekstu zanemariti još jednu formulaciju, koju bi netko mogao tumačiti kako eto ipak Šegedin uvažava i *praksisovce*: »Nema sumnje, među tim ljudima ima vrlo ozbiljnih znanstvenih radnika i istraživalaca, ali koji, znajući da je u jugoslavenskom okviru Srpstvo osiguralo sve ono što je kao nacija htjelo¹⁸, smatraju nacionalnu problematiku rudimen-tom prošlosti i podlogom za sve moguće oblike fašističkog izjvljavanja« (str. 148). Po čemu su, po kojim rezultatima i zašto samo neki pripadnici *Praksis*

17 Primjerice, iskaz »Hrvati kriminalci« nikako se ne može protumačiti kao da je »čitav hrvatski narod kriminalci«. Takvu bi konstrukciju svatko proglasio besmislicom! U redovitom dnevnom informira-nju naći će se upravo i takvi naslovi: Hrvati (ili Srbi, ili Amerikanci itd.) kriminalci počinili su..., a da nikome to ne znači da su svi Hrvati i t.d. kriminalci.

18 Koliko je ova Šegedinova tvrdnja jednostrana lako se razabire iz činjenice da su u Jugoslaviji iz svih republika stizali iskazi nezadovoljstva svojim položajem u jugoslavenskoj zajednici. Naročito se inten-zivno naglašavala ekonomska neravnopravnost, tj. iskorištavanje. Na to su se nadograđivale tvrdnje i o neravnopravnosti u područjima kulture, obrazovanja, jezika itd. Opširnost tematike ne dozvoljava da se na ovom mjestu time bavimo. Ali je stalna povika o »neravnopravnosti« bila »kvasac« koji je omogućavao bujanje nacionalizma. Pritom je važno napomenuti da i kad su vođeni sporovi o nerav-nopravnosti republika, uvijek su republike poistovjećivane s dominantnim nacijama u njima; zanema-rivao se pojam građanina bez obzira na nacionalnost. »Birokracije republikâ« svojski su poticale takva tumačenja. Zato je nacionalistička formulacija »neravnopravnosti« republika spontano prerastala u neravnopravnost naroda.

orijentacije, »ozbiljni znanstveni radnici i istraživači«? To je opet jedna od Šegedinovih nebuloza, jer nema ni spomena o kriteriju po kome ih Šegedin razvrstava. Ipak, bitan je u citiranoj rečenici veznik »ali« koji ih unatoč znanstvenosti svrstava u »prosrbe« (i time u »antihrvate«), jer »nacionalnu problematiku smatraju rudimentom prošlosti«. Opet jedno ružno podmetanje. Iz prikupljene građe (tekstova) korisnik-čitalac će lako uočiti da *praksisovci* nisu »smatrali nacionalnu problematiku rudimentom prošlosti«, nego su upozoravali da je *svaki nacionalizam* (posebice u Jugoslaviji) *izvorište* »svih mogućih oblika fašističkog izživljavanja«. To se, nažalost, iskazalo na najgori mogući način nakon 1990.

* * *

Zaključio bih s jednom napomenom. Mislim da se može reći da je stav *prema Praksis orijentaciji i praksisovcima* nakon socijalnog prevrata 1990-ih vrlo rječit. Pokazuje, naime, kakva se degradacija dogodila u intelektualnoj sferi (i političkoj i društvenoj, dakako), a unutar toga i u sferi filozofskog mišljenja, pokazuje kakva inkvizicijska duhovna atmosfera dominira i koliki su misaoni potencijali i duhovni dometi njenih nosilaca.¹⁹

---

19 Da nisu posvuda »um i oči zamračeni«, na način kako se to događalo u Hrvatskoj nakon 1990-ih (i kad je, uz ostalo, u pitanju *Praksis orijentacija*, tj. njeni najistaknutiji pripadnici), pokazuje jedan primjer iz susjedne nam Italije. U Milanu je 6. IV. 2000., uz svečanost, jedan trg nazvan imenom znamenitog talijanskog filozofa Enzza Pacija (piazza dedicata a Enzo Paci filosofo: »Piazza Enzo Paci«), koji je bio, naglašavam, član Savjeta *Praxisa*. Trg je oivičen ulicama Via De Nicola i Via A. De Pretis. Zahvalnost za informaciju dugujem Asji Petrović.

2. Dispozicija građe o *Praksis orijentaciji*

Prikupljena građa razvrstana je u sljedeće osnovne grupe:

1. Uvodni materijal uz građu o *Praxisu* i *Korčulanskoj ljetnoj školi*
2. Izdanja *Praxisa* (domaće i internacionalno izdanje časopisa, džepna izdanja, zbornici)
3. Publicirane knjige članova redakcije časopisa *Praxis* i suradnika
4. Dokumentacija o *Korčulanskoj ljetnoj školi*
5. Članci iz periodike (časopisi, novine, izvodi iz knjiga) o *Praksis orijentaciji*, *Praxisu* i *Korčulanskoj ljetnoj školi*
6. Knjige o *Praksis orijentaciji*, *Praxisu* i *Korčulanskoj ljetnoj školi* – na jezicima naroda Jugoslavije i na drugim jezicima
7. Bibliografija o *Praksis orijentaciji*, *Praxisu* i *Korčulanskoj ljetnoj školi*
8. Fotografije i filmski zapis o *Korčulanskoj ljetnoj školi* (dijelom i o *Praxisu*)

Građa je raspoređena u registratore ovim redoslijedom:

A) Registrator I/1: Uvodni materijal

- Uvodne napomene uz građu o *Praksis orijentaciji*, *Praxisu* i *Korčulanskoj ljetnoj školi*
- *Praksis orijentacija* u kontekstu jugoslavenske/hrvatske filozofije
- O odrednicama pojma praxis-praksa
- Sadržaji brojeva časopisa *Praxis* (domaćeg i internacionalnog izdanja)
- Dodatna dokumentacija o *Praxisu*

B) Registrator I/2: Korčulanska ljetna škola

- *Korčulanska ljetna škola* – prikupljeni dokumenti
- Fotografije i filmski zapis o *Korčulanskoj ljetnoj školi* i *Praxisu*

C) Registrator I/3: Popisi građe i bibliografija

- Popis prikupljene građe o *Praksis orijentaciji, Praxisu i Korčulanskoj ljetnoj školi*
- Bibliografija o *Praksis orijentaciji, Praxisu i Korčulanskoj ljetnoj školi*

D) Registratori II, III, IV, V i VI: Članci iz periodike (časopisi, novine, izvodi iz knjiga) o *Praksis orijentaciji, Praxisu i Korčulanskoj ljetnoj školi*:

- registrator II 1950–1968.
- registrator III 1969–1985.
- registrator IV 1986–2000.
- registrator V 2001–2010.
- registrator VI 2011–2013.

* * *

Uvodne napomene uz građu bile su svakako potrebne kao stanoviti vodič kroz građu, kao objašnjenje klasifikacije (ili rasporeda, grupiranja) građe, a njihov sadržaj, tj. koliko su u tome bile uspješne, ocjenit će korisnik prikupljene građe.

Isto tako, potrebno je navesti i nekoliko sumarnih informacija o jugoslavenskoj/hrvatskoj filozofiji kao kontekstu *Praksis orijentacije* i o općim, enciklopedijskim/leksikonskim odrednicama pojma (kategorije) praxis-praksa.

Nastanak i djelovanje *Praksis orijentacije*, časopisa *Praxis* i *Korčulanske ljetne škole* nisu izolirane pojave u društvenom životu SFR Jugoslavije. Također nisu ni pojave koje nemaju predhistoriju i koje su izvan kontinuiranog intelektualnog nastojanja da se razumije svijet. Stoga sam smatrao potrebnim organizirati građu tako da se olakša situiranje *časopisa* i *Škole* u spomenutu cjelinu i u intelektualni kontinuitet, što se može pratiti u tekstovima koji govore o historiji filozofije. Isto je tako bilo potrebno donijeti građu koja objašnjava bitno filozofski pojam praxis-praksa. Riječ je, dakako, samo o elementarnoj i po obuhvatu selektivnoj građi. Za potpuniji uvid korisnik građe mora sam posegnuti za izvorima koji su vrlo brojni i objavljeni na različitim jezicima. Nadalje, važno je imati uvid i u programsku orijentaciju, rezultate djelovanja, teškoće na koje su nailazili autori, suradnici i učesnici kao i uvid u široku prihvaćenost obiju institucija koje su inicirali *praksisovci* (*Praxis, Korčulanska ljetna škola*), pa je građa o tome posebno svrstana. Naposljetku, važno je pridodati i popis prikupljene građe i anotiranu bibliografiju o *Praksis orijentaciji, Praxisu i Korčulanskoj ljetnoj školi* koja korisniku daje potpuniji uvid u sve ono što bi trebalo konzultirati u proučavanju ovog fenomena.

Mislim da raspoloživa (prikupljena) građa opravdava ocjenu da u proučavanju *Praksis orijentacije* treba uvažiti barem tri aspekta njenog djelovanja.

Prvi aspekt koji treba naglasiti je da je *Praksis orijentacija*, tj. ljudi koji su u okviru nje aktivno sudjelovali svojim priložima, bitno utjecala na intenzitet, širinu i kvalitetu formiranja kritičke svijesti jugoslavenskog društva, svijesti koja se temeljila na traženju emancipatorskih mogućnosti epohe. U usporedbi s drugim društvima ta je kritička svijest vjerojatno prednjačila, jer joj je polazna osnova bilo misaono dostignuće koje je dosad najpotpunije iskazalo bitne proturječnosti moderne epohe, ali i društvena praksa koja je smjerala prevladavanju tih proturječja.

Drugi aspekt koji treba uvažiti je da se pripadnici *Praksis orijentacije* nisu ustručavali angažirati u kritici postojeće društvene zbilje, kritičkog razmatranja njenih proturječja i društvenih snaga (klasa, slojeva itd) koje ih formiraju. U toj se točki, u shvaćanju dometa i dosljednosti »kritike postojeće društvene zbilje«, naziru i razlike među pripadnicima *Praksis orijentacije*. Mislim da se može reći da se u toj razlici nalaze i razlozi ili korijeni razilaženja i među pripadnicima *Praksis orijentacije*. Ta su razilaženja započela razmjerno rano, što je prvenstveno vidljivo kroz ostavke u uredništvu, intezivirala su se onda jednostranim forsiranjem nekolicine pripadnika kroz izdavanje časopisa *Praxis International*, koji je htio biti nadomjestak/zamjena originalnom *Praxisu*, a kulminirala razbijanjem/raspadom Jugoslavije i raznim političkim angažmanima dijela pripadnika *Praksis orijentacije* u tom procesu, a koji je bio suštinski nespojiv s izvornom *Praksis orijentacijom*. Važno je imati na umu da su *praksisovci* intenzivno radili izvorna filozofsko-sociološka istraživanja (dokaz su njihova djela, kao i činjenica o prevođenju tih djela na strane jezike). U njima su nalazili uporište za svoju angažiranu kritiku postojeće društvene zbilje pa je zato ta angažirana kritika nadilazila uobičajene građanske standarde »političke kritike« i bila po svojim intencijama, argumentaciji, principijelnosti i utemeljenosti nešto što je privlačilo pažnju najumnijih mislilaca tog vremena (da izostavim ovdje pažnju i »pažnju« onih koji nisu bili dorasli tom kritičkom angažmanu, o čemu sam, kao ilustraciju, ranije dao jednu napomenu).

Treći je aspekt koji treba potcrtati, da pripadnici *Praksis orijentacije* nisu bili »homogena grupa« u smislu nekog »zatvorenog kluba«. Oni su se, kao izrazito samosvojne ličnosti, međusobno u svojim fundamentalnim filozofskim istraživanjima razlikovali u najpozitivnijem značenju te riječi. Ipak su kao pojedinci gajili međusobno uvažavanje misaonih, ali i ljudskih različitosti, koje su među njima postojale, ne ustručavajući se međusobne kritike. To dobro naglašava Ivo Kuvačić u svojoj knjizi »Sjećanja«. Taj mi se aspekt čini posebno važnim u jugoslavenskoj sredini, opterećenoj »zmijskim klupkom provincijskih zapletenosti i idejnih komičnosti«, kako je to ocijenio Miroslav

Krleža za prilike iz tridesetih godina prošlog stoljeća u tadašnjoj kraljevini Jugoslaviji. Treba dodati da je to »zmijsko klupko« bilo potisnuto (ne i dokinuto) revolucionarnim zamahom nakon 1941, ali se s njegovim splešnjavanjem obnavljalo i raslo, da bi 1990-ih postalo bitnim i dominantnim obilježjem u svim sredinama Jugoslavije. Normalno je stoga da je eksponentima »zmijskog klupka« *Praksis orijentacija* djelovala kao nešto strano i anakrono, a iz toga proizlazi i posvemašnja ignorancija svega pozitivno progresivnog što je svojim djelovanjem *Praksis orijentacija* predstavljala. Ukratko, tu je situaciju, nastalu nakon socijalnog prevrata 1990-ih, dobro ilustrirao Milan Kangrga uzevši kao moto svojoj knjizi »Šverceri vlastitog života. Refleksije o hrvatskoj političkoj kulturi i duhovnosti« Hegelovu misao: »Na tome što duhu dostaje treba procijeniti veličinu njegova gubitka.«²⁰

---

20 Imajući na umu ta tri aspekta *Praksis orijentacije* bolje će se razumjeti i sukobi unutar njene postojeće jezgre, kao i oni s predstavnicima zvanične politike te, naposljetku, i sukobi s nacionalistima. Nije ni u jednoj od navedene tri razine sukoba bila riječ o »ličnim razračunavanjima«, nego su ti sukobi reflektirali razlike u poimanju konkretne jugoslavenske zbilje i razlike u stavu kako proturječja treba razrješavati. Ako je u nekim polemikama i »letjelo perje«, kao rezultat individualnih sklonosti u vođenju polemike, bilo bi lakomisleno zbog toga zanemariti ono što je bio suštinski predmet polemike.

3. *Praksis orijentacija u kontekstu jugoslavenske/hrvatske filozofije*

Prikaze o jugoslavenskoj filozofiji (i hrvatskoj, jer je inicijator i pokretač *praksis filozofske orijentacije* bila grupa filozofa i sociologa što su djelovali na Filozofskom fakultetu u Zagrebu) važno je konzultirati radi »situiranja« djelovanja pripadnika *Praksis orijentacije* i, dakako, časopisa *Praxis* i *Korčulanske ljetne škole*, u cjelinu filozofijskih nastojanja. U tom smislu treba pružiti nekoliko napomena.

Nijedna »filozofska misao«, »filozofska škola«, »filozofski smjer« ili »filozofski sistem« ne nastaje *ab ovo*. Svako je filozofiranje ukorijenjeno u vremenu i socijalnim okolnostima što mu pogoduju ili ga otežavaju, ali je u isto vrijeme također oslonjeno i na prethodna filozofska nastojanja ili je barem u relaciji s njima. Stoga praćenje i ocjenjivanje neke posebne filozofske misli nužno zahtijeva uvažavanje kako aktualnih tako i historijskih komponenti koje je određuju.

Što je kontinuitet, a što novum nekog, konkretnog suvremenog filozofskog mišljenja prosudit će ponajprije svatko za sebe, a tek će se s vremenom iskristalizirati pouzdanija ocjena njegovog mjesta u cjelini razvoja filozofske misli. Isto vrijedi i za ono filozofsko nastojanje što se u Jugoslaviji razvijalo šezdesetih i sedamdesetih godina XX. stoljeća, a postalo i ostalo poznato u Jugoslaviji i u svijetu kao *Praxis orijentacija*.

Tri su velika doprinosa *Praksis orijentacije*.

Prvo, to su originalni doprinosi razvoju filozofske misli, što je izloženo u knjigama, studijama i člancima, zatim su, drugo, to originalni doprinosi analizi društvenih procesa u Jugoslaviji, u skladu s »kritikom svega postojećega« (izloženi u prvom redu u člancima, intervjuima i polemičkim reagiranjima) te, treće, doprinosi širenju općeg duhovnog obzora intenzivnom prevodilačkom djelatnošću, okupljanjem najznačajnijih suvremenih mislilaca na sesijama *Korčulanske ljetne škole*, predavanjima tih filozofa na našim fakultetima te međunarodnim susretima i međunarodnim razmjenama.

Što se prevoditeljstva tiče, dovoljno je, primjera radi, navesti da je u to vrijeme u izdanju »Naprijeda« (ranije »Kulture«) izdano nekoliko desetaka

filozofskih, socioloških, historiografskih djela, a tako je bilo i s bibliotekom »Suvremena misao« u »Školskoj knjizi«. U Beogradu su osobito aktivni u tom području bili »Nolit« (biblioteka »Sasviježđa«) i »Prosveta« (biblioteka »Karijatide«). U Sarajevu su »Svjetlost« i »Veselin Masleša« takođe imala snažnu prevodilačku djelatnost (biblioteka »Logos«), a bilo je prevodilaštvo intenzivno i u Ljubljani, Skopju, Novom Sadu i Titogradu. Nikada u dotadašnjoj historiji tih jugoslavenskih zemalja nije bilo toliko intenzivnog prevođenja filozofskih i socioloških djela autora iz drugih sredina i s drugih jezika, kao što je to bilo nakon 1945.

Razinom uvida i obradom povijesno i aktualno temeljnih filozofijskih i sociologijskih pitanja, akteri *Praksis orijentacije* su najzaslužniji za prevladavanje dotadašnje dominantno epigonske filozofske i sociološke produkcije u Jugoslaviji.

Usprkos svim suprotstavljanjima na koje je *Praksis orijentacija* nailazila, mora se naglasiti da nikako nije slučajno da je upravo Jugoslavija, sa svim svojim obilježjima, proturječjima i konfliktima, bila *Praksis orijentaciji* »rodno mjesto«, njen »laboratorij« i, uz druge izvore, njena »duhovna inspiracija«. Socijalistička Jugoslavija ostat će historijski fenomen posebno prepoznatljiv po autohtonoj nacionalno-oslobodilačkoj borbi i socijalnoj revoluciji, po radikalnom raskidu sa staljinizmom i nastojanju da se ostvare izvorna socijalistička načela društvenoga razvoja, po fenomenu samoupravljanja unutar tih načela i, konačno, po filozofskoj *Praksis orijentaciji* – filozofskoj misli koja je istinski novum u historiji filozofije.

Da je socijalistička Jugoslavija bila »plodno tlo« za razvitak filozofske i sociološke misli dokaz je i silna ekspanzija broja filozofskih i socioloških katedri i znanstvenika na sveučilištima.

Praksis orijentacija izravno je i izvorno povezana s nastankom i djelovanjem časopisa *Praxis* (izlazio je od 1964. do 1974.) i *Korčulanske ljetne škole* (djelovala je od 1963. do 1974.). Jezgro *Praksis orijentacije* činili su ljudi oko redakcije časopisa *Praxis* i uprave *Korčulanske ljetne škole* – uglavnom nastavnici zagrebačkog sveučilišta. Tek naknadno pridružili su im se filozofi i sociolozi iz drugih sveučilišnih središta, od kojih su neki dosljedno ostali na platformi *Praksis orijentacije*, a neki od nje odustali. Imamo i jedan pokušaj uzurpacije imena *Praxis* – izdavanje časopisa »Praxis International« (uz objašnjenje da se time kompenzira prestanak izlazenja časopisa *Praxis* u Jugoslaviji), ali se izvorna jezgra *Praxisa* nije priklonila tom pokušaju. O tome će nešto kasnije, u poglavlju 5. Časopis *Praxis*, biti posebno govora

Smatrajući da će korisniku građe o *Praksis orijentaciji*, *Praxisu* i *Korčulanskoj ljetnoj školi* biti olakšano »lociranje« tih filozofskih nastojanja u širi kontekst, odlučio sam se za nekoliko prikaza (djela) koja govore jugoslaven-

skoj filozofskoj sceni. O tome su naročito instruktivna dva teksta (Vranicki, Golubović), koji izvorno nisu enciklopedijske naravi, nego o jugoslavenskoj filozofiji i *Praksis orijentaciji* govore unutar opširnijih tematskih obrada. Donekle se Golubovićev tekst može atribuirati i kao sintetski («enciklopedijski») prikaz jugoslavenske filozofije, a tako je i pisan.

U tim djelima odrednice nisu ujednačene po obuhvatu, ali ni po ocjenama. Ponegdje manjkava faktografija utječe na različitost ocjena razvoja filozofske misli na područjima nekih zemalja što su bile sastavnim dijelom »socijalističke Jugoslavije« pa se to odražava i na tretman *Praksis orijentacije*. Ipak, bez obzira na obuhvat i razlike u faktografiji i ocjenama, odabrani prikazi (djela) su važni već i zato što donose bibliografije – doduše, nejednakog obima i reprezentativnosti.

Razlike u »ponderu«, što se u tim djelima daju *Praksis orijentaciji* – koliko joj prostora posvećuju, koja imena i djela navode, kako ih povezuju s dotadašnjim razvojem filozofske i sociološke misli ili kako prikazuju njen utjecaj u društvu – ukazuje i na različite pozicije autora, na poziciju urednika navedenih izdanja, ali i na »duhovnu klimu« vremena i sredine u kojima su nastale.

**Opsežnije odrednice o jugoslavenskoj/hrvatskoj filozofiji
i *Praksis orijentaciji* u tom kontekstu**
(djela su kronološki poredana)

1. Filozofija – u: Enciklopedija Jugoslavije, tom 3, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1958, str. 333–339 (odrednicu potpisuje više autora)
2. Yugoslav Philosophy – u: The Encyclopedia of Philosophy, Vol. 8, The Macmillan Comp. & Free Press, New York – London, 1967, str. 359–364 (odrednicu potpisuje Mihailo Marković);
3. Югославская философия – u: Философская энциклопедия, том 5, Издательство «Советская энциклопедия», Москва, 1970, стр. 593–596 (odrednicu potpisuje B. Келле, Москва)
4. Jugoslovenska filozofija – u: Filozofija. Mozaik znanja – Enciklopedijski leksikon, Interpres, Beograd, 1973, str. 207–211 (autor Leksikona i odrednice Danko Grlić)
5. Filozofija – u: Enciklopedija Jugoslavije, tom 4, Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb, 1986, str. 166–177 (više autora odrednice)
6. Veselin Golubović, Mogućnost novoga (vidokrug jugoslavenske filozofije), Zavod za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1990.
7. Filozofija – u: Hrvatski leksikon, I. svezak, Naklada Leksikon d.o.o, Zagreb, 1996, str. 350–351 (odrednicu potpisuje Lj. Schifler)
8. South Slavs, Philosophy of – u: Routledge Encyclopedia of philosophy, Vol. 8, Routledge, London and New York, 1998, str. 48–56 (odrednicu potpisuju Živan Lazović i Aleksandar Pavković)
9. Praxis school – u: The Cambridge Dictionary of Philosophy, Second Edition, Cambridge University Press, 1999, str. 731–732 (odrednicu potpisuju J. Bi & H. P.)
10. Filozofija (dio odrednice Hrvati) – u: Hrvatska enciklopedija, tom 3, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2001, str. 688–690 (bez potpisa autora)
11. Predrag Vranicki, Zagrebačka grupa oko Praxisa – u: Filozofija historije, tom III, Golden marketing, Zagreb, 2003, str 483–540

4. O odrednicama pojma *praxis-praksa*

Središnji filozofski pojam *Praksis orijentacije* je *praxis* – *praksa* pa je stoga korisno vidjeti kako se u enciklopedijskim ili rječničkim odrednicama taj pojam navodi i tumači, s obzirom na historijski kontinuitet i evoluciju sadržaja. Odrednice navode da je pojam *praxis-praksa* prisutan već u samim počecima evropske filozofske misli, ali ono što je značajnije jest evolucija pojma, razvijanje njegova sadržaja. S klasičnom njemačkom filozofijom i njenim »obrtnjem s glave na noge« pojam *praxis-praksa* postaje jednim od središnjih pojmova filozofiranja. Čini se da će u historiji filozofije biti nesporno da su XIX. i XX. stoljeće misaonim dostignućima i burnim socijalnim razvojem – revolucionarnim previranjima, krizom društvenih poredaka, dokidanjem kolonijalizma, imperijalnom politikom kapitala, imperijalizmom u obliku tzv. globalizacije kao fazom njegova razvoja, kakvo dotadašnja povijest čovječanstva nije zabilježila – doveli do tog filozofskog obrata. *Praksis orijentacija* je tom »obratu« bitno doprinosila, utoliko više što je pojam prakse izvodila iz aktualne zbilje postvarenja i otuđenja te pokušaja njegova prevladavanja. S obzirom na to, svakako je potrebno konzultirati izvorne filozofske refleksije o *praxisu-praksi* kako su razvijane u djelima najznačajnijih pripadnika *praksis filozofije*. U tome, za prvi uvid, mogu pomoći tri priloga što ih izdvajam: studija »Praksa« Gaje Petrovića, odrednica »Praksa« Danka Grlića i prikaz historijata tog pojma u članku Branka Bošnjaka: »Ime i pojam *praxis*«.

Što se tiče pojma *praxis-praksa* kao odrednice, u odabranim bibliografskim jedinicama vidjet će se da postoji velika razlika između tzv. evropske filozofske misli i misaone tradicije i one u anglosaksonskoj filozofiji. Za znamenite dvije filozofske enciklopedije, *The Encyclopedia of Philosophy* i *Routledge Encyclopedia of philosophy*, pojam *praxis-praksa* nije bio predmetom posebne odrednice. Nasuprot tome, u ovdje navedenim njemačkim sintetičkim, enciklopedijski koncipiranim priručnicima ili rječnicima pojmu *praxis* posvećene su obimne odrednice. Ta razlika nikako nije slučajna i mora joj se obratiti primjerena pažnja. Detaljno iščitavanje odrednica pokazuje ve-

like razlike u tumačenju pojma praxis-praksa unutar filozofskih analiza koje tim pojmovima posvećuju veliku pažnju.

Nasuprot tome, anglosaksonska filozofska misao pojam *pragmatizam* smatra jednom od središnjih filozofskih kategorija pa su, u skladu s time, u predmetnim enciklopedijskim edicijama o tome i obimne odrednice. Nema potrebe posebno naglašavati da se u velikoj mjeri pojmovi *pragmatizam* i *empirizam* »isprepliću«. Naravno, ni evropska filozofska misao ne zanemaruje pojam *pragmatizam*, ali mu ipak ne pridaje značenje što ga ima u anglosaksonskoj filozofiji.

Na ovom mjestu dovoljno je samo upozoriti na postojanje spomenute razlike u »ponderiranju« pojmovi unutar filozofskih koncepata.

Opširnije odrednice pojma praxis-praksa

1. Ime i pojam praxis, autor Branko Bošnjak, Praxis, broj 1, 1964, str 9–20
2. Практика – u: Философская энциклопедия, том 4, Издательство «Советская энциклопедия», Москва, 1967, str. 340–349 (odrednicu potpisuje A. Огурцов, Москва)
3. Praxis – u: Philosophisches Wörterbuch, Das Europäische Buch, Berlin, 1972, str. 865–873 (bez potpisa autora)
4. Praksa, autor Danko Grlić – u: Filozofija. Mozaik znanja – Enciklopedijski leksikon, Interpres, Beograd, 1973, str. 397–380 (Danko Grlić je i autor Leksikona)
5. Praxis – u: Handbuch Philosophischer Grundbegriffe, Band II, Kösel Verlag München, 1973, str. 1107–1138 (odrednicu potpisuje Alfred Schmidt)
6. Praksa, autor Gajo Petrović, Teorija, broj 1–2, 1986, 174–197 (tekst je pisan za Enciklopedijski rečnik marksizma, što ga je pripremao Institut za međunarodni radnički pokret u Beogradu, koji nije dovršen, niti objavljen; isti tekst se nalazi u knjižici »Praksa/istina«, Kulturni radnik, Zagreb, 1986.)
7. Praxis, praktisch – u: Historisches Wörterbuch der Philosophie, Band 7, Schwabe & Co Verlag, Basel/Stuttgart. 1989, str. 1278–1308 (odrednicu potpisuje H. Kleger)
8. Praxis – u: The Cambridge Dictionary of Philosophy, Second edition, Cambridge University Press, 1999, str. 731 (odrednicu potpisuje Calvin O. Schrag)
9. Практика – u: Новая философская энциклопедия (Интернет версия издания), Институт философии РАН, Мысль, Москва, 2000–2001, str. 15 (odrednicu potpisuje A. П. Огурцов)

■ 5. O časopisu *Praxis*

Praxis je nezaobilazna referenca za svakoga tko pokušava razumjeti bitna obilježja društvenoga razvoja Jugoslavije, ali i svijeta u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća. Uvelike je njegov utjecaj, tj. utjecaj rasprava o društvenim proturječjima, prisutan i nakon četrdeset godina od prestanka izlaska. Pretpostavljam da će tako biti i u budućnosti. Razlog je vrlo jasan, a može se formulirati parafrazirajući Sartreovu ocjenu o aktualnosti Marxove misli: neka određena misao (ili misaono nastojanje) aktualna je dokle god postoje društvene proturječnosti kojima se bavi. Pritom je jasno da svaka misaona refleksija o društvenim proturječjima ne biva, tj. ne ostaje podjednako aktualnom. Aktualnost joj određuje »kvaliteta refleksije«. Moguća su sporenja o refleksijama društvenih proturječnosti što su objavljivane u *Praxisu*, ali nema valjda nikoga iole upućenog u filozofsko-sociološki način obrade predmeta rasprave tko će dovesti u pitanje »kvalitetu refleksija«. O tome se i u ovoj prikupljenoj građi mogu naći brojne mjerodavne ocjene. A i broj kritičkih osporavanja, s bilo koje pozicije dolazila, ne dovodi u pitanje »kvalitetu praksisovskih refleksija«, nego prije svega njihov sadržaj. To je važno imati na umu jer je bitno obilježje *Praxisa* jasna i nedvosmislena pozicija u ocjenama društvenih proturječja. Upravo je ta pozicija *časopisa*, odnosno priloga što su u njemu objavljivani, ono što ga čini i što će ga činiti aktualnim i suvremenim. Bitna obilježja društvenih proturječja o kojima se raspravljalo u *Praxisu* još će dugo zaokupljati pažnju mislećih ljudi. Društvena proturječja će također biti sadržaj političkih i socijalnih konfrontacija posvuda u svijetu, u svim društvima. Nema potrebe posebno obrazlagati da ni svi prilozii objavljeni u *Praxisu* nisu podjednake kvalitete, ali je to sudbina svakog intelektualnog rada.

Važno je imati na umu da *Praxis* ne iscrpljuje sve bogatstvo filozofskih i socioloških refleksija što su ih producirali pripadnici *Praksis orijentacije*. Svim uvjetno može se reći da je *Praxis* bio tribina za aktualne refleksije, ali i prirodan nastavak produbljenih misaonih nastojanja, što ih je najznačajniji dio pripadnika *Praksis orijentacije* formulirao u svojim djelima, knjigama i

studijama. Stoga se u proučavanju priloga objavljenih u *Praxisu* ta okolnost mora uvažiti, tj. mora se sagledavati cjelina misaonog djelovanja pripadnika *Praksis orijentacije*. Zasad nemamo objavljenu sistematsku i potpunu bibliografiju radova autora koji bi se mogli smatrati pripadnicima *Praksis orijentacije*, ali i iz onoga što je dostupno može se zaključivati da je taj opus zaista velik i nezaobilazan dio intelektualne baštine ne samo narodâ na području bivše Jugoslavije nego i svijeta. U to »sagledavanje cjeline misaonog djelovanja« svakako treba ubrojiti i *Korčulansku ljetnu školu* – ne samo zbog broja i značenja učesnika nego i naročito zbog tematike i ideja koje su tamo raspravljane. Naime, dio onoga što je raspravljano na *Korčulanskoj ljetnoj školi* objavljivano je i u *Praxisu*, naročito i u njegovom internacionalnom izdanju.

Historijat *Praxisa* – njegov nastanak, djelovanje, teškoće s kojima su se njegovi urednici, izdavači i suradnici suočavali, upućivane kritike²¹, ustrajnost u pridržavanju proklamirane programske platforme, konačno i prestanak njegova izlaženja – može se pratiti iz brojnih napisa objavljenih u samom časopisu, ali i u drugim časopisima i novinama,²² a kasnije i u nekim obimnijim radovima koji su dodirivali tu tematiku (spominjem ovdje naročito tri knjige: Milan Kangrga, »Šverceri vlastitog života«, Feral Tribune, Split, 2002, Nebojša Popov (ur.), »Sloboda i nasilje«, Res Publica, Beograd, 2003. i Ivo Kuvačić, »Sjećanja«, Razlog, Zagreb, 2008).

Važan dio historijata *Praxisa* svakako su bili odnosi unutar redakcije. Ivo Kuvačić je u »Sjećanjima« dodirnuo te odnose s jedne, ljudski vjerojatno najznačajnije strane opisom suradnje i međusobnog ljudskog povjerenja među članovima redakcije, u dijelu teksta koji je precizno naslovio sintagmom »Kako smo se održali«.²³ Osnovno jezgro redakcije, odreda ljudi s Filozofskog

21 Već sam spomenuo s kojih su sve pozicija iskazivana neslaganja s *praksisovcima*. Redakcija *Praxisa* ih je pratila, objavljivala i na njih reagirala. Ali su članovi redakcije na upućene im kritike odgovarali i kao pojedinci, a to su radili i drugi *praksisovci*. O tome se možemo uvjeriti pregledavajući *Praxis*, a također i prikupljene članke iz periodike. Postupali su sasvim u skladu s programskom orijentacijom: »Ako sve može da bude predmet kritike, od toga ne smije biti izuzet ni časopis *Praxis*.« (uvodnik »Čemu *Praxis*«, broj 1, 1964., kurziv u originalu). Primjerom pažljivog podržavanja kritike može poslužiti u *Praxisu* (broj 1-2, 1968, str. 154-185) objavljena diskusija na temu »Socijalizam i robno-novčani odnosi«, koju je organiziralo Hrvatsko sociološko društvo, i poziv »da se ona nastavi na stranicama časopisa«, premda je tamo rečeno (profesor R. Bičanić) kako »Ekonomisti drže da filozofi plove sferama misaone spekulacije, gdje iz mnogo citata i malo fakata izvode krupne općenite zaključke« (str. 180).

22 Za uvid u historijat filozofske časopisne produkcije, izravno povezane s izdavanjem *Praxisa* općenito, a ne samo njegovog međunarodnog izdanja, nezaobilazan je tekst Gaje Petrovića, »O međunarodnom izdanju »Praxis« (1970-1973)«, *Praxis* broj 5-6, 1973, str. 745-757. To je bio »Izvještaj redakcije »Praxis« podnesen na godišnjoj skupštini Saveza filozofskih društava Jugoslavije 29. VI. 1973. u Ljubljani«. Ovaj tekst je objavljen i kao separat.

23 O neusiljenom ponašanju i ljudskoj bliskosti zagrebačke grupe praksisovaca, bolje reći većeg dijela članova redakcije *Praxisa*, može se pročitati i u memoarskoj knjizi Eve Grlić *Sjećanja*, Dureix, Zagreb, 1997.

fakulteta u Zagrebu, ostali su za cijelo vrijeme izlaženja časopisa kao grupa kompaktni. Ipak treba spomenuti da je dolazilo do razilaženja unutar redakcije. Prvo je razilaženje dovelo do ostavke Danila Pejovića, jednog od dva prva urednika časopisa (a koji je istovremeno bio i prvi direktor *Korčulanske ljetne škole*). Zainteresirani će korisnik ove građe naći naznake motiva za to razilaženje i prekid svake suradnje Danila Pejovića sa svojim kolegama u nekim člancima, a naročito u onom povezanom sa spornom sjednicom Matice Hrvatske 1968. Treba naglasiti da ova ostavka, ili spor i razilaženje koje je uslijedilo, nije ni na koji način promjenilo osnovnu orijentaciju *Praxisa*. Čak se ne mogu naći ni naknadna međusobna javna sporenja Danila Pejovića s redakcijom časopisa ili s nekim od članova redakcije nakon razlaza, što pokazuje da redakcija *Praxisa* nije podlegla, u intelektualnim krugovima često prisutnim, svađalačkim polemikama *ad hominem*. Svatko je išao svojim putem. Slično se može reći i za razilaženje s Mladenom Čaldarovićem koji je nakon odlaska Danila Pejovića postao članom redakcije, a kasnije je napustio. Imamo i slučaj ostavke Besima Ibrahimpašića iz Sarajeva, koji nije bio član redakcije, ali je bio u Savjetu časopisa i u upravnom odboru *Škole*. Smatram da se u istraživanjima o *Praxisu* ovaj aspekt neće zanemariti. Osim relativno šturih, ali ipak za prvi uvid nužnih informacija, objavljenih u javnim glasilima (neke od njih i u *Praxisu*) vrlo je vjerojatno da će se najviše informacija naći u osobnim arhivama glavnih protagonista, članova redakcije. Nažalost, ta arhivska građa nije ovoga časa u potpunosti dostupna pa se ni ne može reći ništa više od osnovne informacije o postojanju razilaženja.

Posebno bih naveo jedan spor dijelom među članovima redakcije *Praxisa*, ali uglavnom između redakcije časopisa i jednog dijela pripadnika *Praksis orijentacije* iz Beograda, nakon što je časopis prestao izlaziti. Riječ je o sporu u povodu inicijative da se, nakon prestanka izlaženja *Praxisa* u Jugoslaviji, pokrene izdavanje časopisa izvan Jugoslavije pod istim imenom i logotipom, a s dodatkom »međunarodni« – »Praxis International« – uz bitno izmijenjeni redakcijski sastav. Zagrebačka redakcija *Praxisa* nije prihvatila opravdanost takvog rješenja i uz samo jedan izuzetak jedinstveno mu se usprotivila. Korisnik građe će u materijalima naći priloge u kojima je riječ o tom sporu. Premda je »Praxis International« sasvim izvan koncepta kojim sam se vodio u prikupljanju građe, ipak sam, informacije radi, uvrstio Uvodnik njegova prvog broja. To da je jedan od urednika (Rudi Supek) podržao izdavanje časopisa »Praxis International« izazvalo je stanovite nesuglasice između njega i ostalih članova redakcije *Praxisa*. Ali je i Supek nakon stanovitog vremena zaključio da koncept časopisa »Praxis International« nije zamjena za izvorni koncept i orijentaciju *Praxisa*. Međutim, znatno veće nesuglasice su se u vezi s time iskazale između jedne grupe pripadnika *praxis orijentacije* u Beogradu, koji

su zdušno pristali uz izdavanje i suradnju u »Praxis Internationalu« (Mihailo Marković je postao i jedan od urednika, a kasnije ga je zamjenio Svetozar Stojanović) i redakcije *Praxisa*. Naravno da se ovdje ne može taj aspekt obrađivati – to pripada detaljnijim proučavanjima historijata *Praxisa* – ali ono što treba reći jeste da taj spor oko »Praxis Internationala« nije bio spor »rutinske naravi«, ponajmanje spor zbog sujete i slično, iako je i toga bilo. Riječ je bila o razlikama u shvaćanju temeljnih principa na kojima su insistirali i kojih su se cijelo vrijeme postojanja časopisa pridržavali članovi redakcije *Praxis* i od kojih nisu htjeli odstupiti.²⁴ Zato je ovaj spor također jedna od važnih komponenti u historijatu *Praxisa* i ukupnog djelovanja članova njegove redakcije.

Isto tako treba spomenuti da je, osim reputacije što ju je *Praxis* imao unutar međunarodne akademske zajednice, časopis bio interesantan i politički orijentiranim propagandnim forumima. Jedan od njih je radio stanica »Slobodna Evropa«, tj. »Radio Free Europe«. U prikupljenoj građi zainteresirani će korisnik naći i o tome informaciju. Ma koliko da je ta jedna informacija korisna, ipak treba reći da bi i taj aspekt zahtijevao obimnije istraživanje, kako bi se naznačila razlika onoga što je bila korektna informacija od onoga što je bilo u službi tekuće ili dugoročnije političke propagande i što sa stvarnim sadržajem djelovanja *Praxisa* i *Korčulanske ljetne škole* nije korespondiralo.

Svrha je navedenih napomena da upozori kako su za svakoga tko se na bilo koji način bavi društvenim razvojem na prostoru SFR Jugoslavije u drugoj polovici dvadesetog stoljeća brojna pitanja u vezi s *Praxisom* izazovna. Umnogome bi odgovore na njih mogli dobiti iz arhivske dokumentacije dva urednika časopisa, Gaje Petrovića i Rudija Supeka. Arhivska dokumentacija Gaje Petrovića još uvijek nije dostupna, dok je arhivska građa Rudija Supeka u Državnom arhivu Republike Hrvatske.²⁵ Ta se građa nalazi razvrstana u tri kutije (vidjeti u publikaciji Marjana Bosnara, »Rudi Supek: Analitički inventar«, Državni arhiv RH, Zagreb, 2010.). Naravno da postoje i drugi izvori dokumentacije, prvenstveno kod ljudi koji su bili neposredno angažirani u djelovanju *Praxisa*, nažalost za sada nedostupnih javnosti, iz kojih bi se mogli

24 O tim principijelnim razilaženjima vidjeti u priloženom (u Gradi...) tekstu Milana Kangrge: »Koje su principijelne osnove spora?«, *Theoria*, broj 1-2, 1983, str. 191-198. Naročito je važna činjenica da redakcija časopisa »Praxis International« nije htjela objaviti pismo što su im ga članovi redakcije *Praxis* uputili u povodu njegova izlaženja, a u kojemu se ukazuje zašto »Praxis International« ne može biti nadomjestak za *Praxis*. Molba je bila da se »... to pismo objavi već u svom prvom broju (ili najkasnije u drugom), ali ga ni nakon dvije godine izlaženja časopisa nije objavila ni do današnjeg dana.« Upravo je ovaj članak Milana Kangrge, a u kojemu se on poziva na Uvodnik za prvi broj časopisa »Praxis International«, bio razlogom da ga (Uvodnik) uvrstim u građu, tako da korisnik građe može uspoređivati njegov sadržaj s primjedbama principijelne naravi o kojima govori Milan Kangrga. Mislim da je za uvid u taj spor vrlo važno imati na umu ocjene što ih je iznio Andrija Krešić u knjizi »Humanizam i kritičko mišljenje. Tako je govorio Andrija Krešić«, *Res publica*-Službeni glasnik, Beograd, 2010, str. 105-107 (»Praxis International – jabuka razdora«)

25 Nadalje ću za »Državni arhiv Republike Hrvatske« koristiti kraticu DARH.

proučavati razni aspekti važni za stvaranje cjelovitije slike o djelovanju *časopisa*.

Jasno je da ovo nije ni mjesto ni prigoda za valoriziranje sadržaja *Praxisa* i misaonih dosega pripadnika *Praksis orijentacije*, a isto tako ni za elaboraciju historijata *časopisa*. Smatrao sam da će biti dovoljno i korisno za prvi uvid da se ovdje prenese dokument o programskoj orijentaciji *Praxisa*, naslovnice sa sadržajem svih brojeva domaćeg izdanja (na hrvatsko-srpskom/srpsko-hrvatskom jeziku) i međunarodnog izdanja (na stranim jezicima) te naposljetku i dokumente o završnoj akciji »gašenja« *Praxisa*.

Kao sastavni dio časopisne produkcije *Praxisa* treba tretirati i dvije dodatne grupe publikacija.

Jednu čine zbornici »Smisao i perspektive socijalizma« iz 1965. i »Dokumenti juni/lipanj 1968.« iz 1968. (u popisu građe posebno su navedeni nakon podataka o *Praxisu*), a drugu čine tzv. »Džepna izdanja *Praxisa*«, serija od 8 zasebnih, obimnih svezaka, studijâ u obliku »paperback« izdanja. Neke od tih studija nastojale su obraditi materiju koja je bila ne samo aktualna nego i dotad zanemarena ili nedovoljno analizirana u nas, a svakako je zasluživala mnogo više prostora od onoga što ga je mogao pružiti *časopis*.

Uvodni tekst »Čemu *Praxis*?« (objavljen u broju 1/1964.)

Tekst je u časopisu izišao nepotpisan, ali poznato je da ga je napisao Gajo Petrović, urednik *časopisa* od njegova prvoga do posljednjega broja i najzaslužniji za njegovo pokretanje i postignuti renome. Petrović je i knjigu svojih izabranih eseja, objavljenu 1971, naslovio s »Čemu *Praxis*«, a na prvom mjestu u knjizi nalazi se ovaj uvodnik. Prema svjedočenju nekoliko najbližih suradnika, Gajo Petrović je bio ne samo autor Uvodnika nego i odlučni »spiritus movens« časopisa.

Interesantno je uočiti da se tekst »Čemu *Praxis*?« često citira, u djelovima ili cjelovito, kad se raspravlja o *Praxisu*, o *Korčulanskoj ljetnoj školi* ili o *Praksis orijentaciji* općenito. Mislim da je to opravdano s obzirom na »kritiku svega postojećeg« kao osnovnu intenciju na kojoj je časopis ustrajno, bez kolebanja i argumentirano ustrajao.

Ukratko, tekst »Čemu *Praxis*?« programatska je osnova *Praxisa*, nije nikada dovedena u pitanje i stoga je najbolji uvod u studij onoga što je u časopisu objavljivano.

Integralni tekst nalazi se u građi.

Naslovne stranice i sadržaj svih izišlih brojeva *Praxisa* na hrvatsko-srpskom/srpskohrvatskom jeziku (jugoslavensko ili domaće izdanje)

Iako je *Praxis* izlazio samo deset godina, sadržajem (objavljenim prilogima) bitno je nadmašio vremensko trajanje svog postojanja: inicirajući i obrađujući pitanja iz dotadašnjeg i tadašnjeg razvoja društvene misli, ali isto tako i utopijskom orijentacijom u promišljanju društvenih kretanja. Važno je pritom naglasiti da su oba spomenuta obilježja utemeljena u kritičkom sagledavanju dostignuća i potencijala vremena unutar kojega je časopis djelovao. Onaj tko se pozabavi iščitavanjem, bolje reći studiranjem tekstova objavljenih u časopisu, sam će zaključiti o njihovu »dometu« i relevantnosti.

Obim objavljenog materijala za svaki broj (broj članaka, broj stranica) nema potrebe navoditi. Važno je napomenuti da se u časopisu nalaze i brojne »tekuće informacije« – ne samo one što prate literarnu produkciju na području kojim se časopis bavio nego i informacije o događanjima u struci u Jugoslaviji i u svijetu. Posebno su važna polemička reagiranja redakcije na zamjerke upućene časopisu i/ili redakciji s raznih strana. Također i reagiranja na neka vrlo aktualna društvena događanja u Jugoslaviji i u svijetu (primjerice povodom upada vojske Varšavskog pakta u Čehoslovačku 1968. godine). Časopis je, dakle, bio i vrlo dinamična tribina i ažuran informator – što je obilježje koje treba posebno cijeniti.

U jedanaest godina (jedanaest volumena) izlaženja objavljeno je 59 brojeva, od čega je bilo 17 dvobroja i 2 trobroja. Razlozi za izdavanje dvobroja ili trobroja bili su isključivo financijske naravi, a to je bio i razlog da je u 1968. broj 3 izišao »u izuzetno smanjenom opsegu« i da te godine nisu izišli brojevi 5 i 6, da je, zatim, 1972. izišao dvobroj 5–6 na svega 16 stranica, što je redakcija objasnila u tekstu: »Zašto dvobroj na 16 strana«. S 1974. prestaje izlaženje *Praxisa*: izišli su brojevi 1–2 i 3–5, dok je izlaženje broja 6 bilo onemogućeno. Navodno su radnici štamparije odbili tiskati časopis. Stvarni je razlog bio istovjetan onom zbog kojega je prestala s radom i *Korčulanska ljetna škola* – politički pritisak državnih i partijskih tijela i, kao prateći dio tog pritiska, prestanak bilo kakve financijske podrške i časopisu i Školi. O tome posebno u ovom odjeljku Uvodnih napomena o građi navodim nekoliko dokumenata, a u odjeljku o *Korčulanskoj ljetnoj školi* donijet ću dokument koji se posebno tiče prestanka rada *Škole*, s pobližim objašnjenjem. Bilo bi vrijedno posebno istražiti tu stranu problematike uređivanja i izlaženja časopisa.

Redakciju *Praxisa* su u nizu godina činili Branko Bošnjak, Danko Grlić, Milan Kangrga, Gajo Petrović, Rudi Supek i Predrag Vranicki. Tom

jezgru pripada i Ivan Kuvačić, član redakcije od 1967. do gašenja časopisa 1974.

Članovi redakcije *Praxisa* bili su i Danilo Pejović (tri godine, »glavni i odgovorni urednik« s Gajom Petrovićem od broja 1, 1964. do broja 4–6, 1966, kada je dao ostavku i razišao se s »*Praxisom*«), Mladen Čaldarović (dvije godine, od broja 1–2, 1967. do broja 4, 1968.), Veljko Cvjetičanin (dvije godine, od broja 1, 1973. do broja 3–5, 1974), Žarko Puhovski (također dvije godine, od broja 1, 1973. do broja 3–5, 1974).

Sekretari (tajnici) redakcije bili su Zlatko Posavec, Boris Kalin, Branko Despot i Gvozden Flego.

Naslovne stranice i sadržaj svih izišlih brojeva internacionalnog izdanja *Praxisa* na njemačkom, francuskom i engleskom jeziku

Internacionalno izdanje *Praxisa* bilo je zaista velik pothvat. Ne samo zato što je označio »otvaranje prema svijetu« u uobičajenom značenju te riječi nego prvenstveno zato što je bilo izraz zajedništva širokog kruga mislilaca s raznih strana svijeta u promišljanju bitnih proturječja suvremene stvarnosti – u smislu poznate šahovske krilatice *Gens Una Sumus*. Rekao bih, međutim, da je zajedništvo iskazano suradnjom u *Praxisu* i na zasjedanjima *Korčulanske ljetne škole* bilo bitno šire od onoga što se uobičajeno podrazumjeva u šahovskoj paroli. Ponajprije stoga što su njihove rasprave bile daleko od »uskostručnih« razmatranja ekskluzivne tematike, što bi zanimalo profesiju filozofa i sociologa. Naprotiv, sve su te rasprave smjerale razotkrivanju i razjašnjenju same srži najdubljih proturječja suvremenoga svijeta, ali i sagledavanju mogućnosti njihova razrješenja, referirale su se na postojeću stvarnost (društvenu zbilju) pa su stoga i bile aktualne u svjetskim, dakako, i u nacionalnim razmjerima. To je bio razlog da su na njih reagirale i političke snage i da su bile predmetom osporavanja s različitih »političkih pozicija«. Ali imamo tu još jedno obilježje, koje će se s vremenom pokazati kao dragocjeno: široka međunarodna suradnja i svestrane rasprave (u *Praxisu* i na zasjedanjima *Korčulanske ljetne škole*) ukazivale su da je suvremeni svijet u svojim bitnim problemima jedan i jedinstven, da je stoga tzv. politička (politikantska, blokovska podjela svijeta na tzv. Zapad i tzv. Istok, na tzv. socijalističke i kapitalističke zemlje) »podjela svijeta« zamagljivanje, odnosno prikrivanje same suštine historijskih događanja i povijesnih mogućnosti čovječanstva. Stvarna je podjela svijeta, a ta podjela postoji u svakom njegovom segmentu (zemlji, državi, zajednici) određena realnom socijalnom pozicijom ljudi, njihovom mogućnošću da ovladaju

uvjetima svog ljudskog postojanja, da se dokinu svi oblici eksploatacije i njome uvjetovana alijenacija – ukratko da se realizira emancipacija čovjeka. Značenje internacionalnog izdanja *Praxisa* stoga nadmašuje uobičajeno tehničko značenje takvih izdanja: da se naprosto šira publika informira o radu i postignućima unutar jedne profesije neke određene zajednice (države, struke i slično).

Međunarodno izdanje *Praxisa* pokrenula je 1965. redakcija jugoslavenskog (domaćeg) izdanja i bila je odgovorna za njegovo uređivanje. Tek »...od 1970. godine međunarodno izdanje časopisa izlazi kao zajednička publikacija Hrvatskog filozofskog društva i Jugoslavenskog udruženja za filozofiju (kasnije preimenovanog u Savez filozofskih društava Jugoslavije)«. S tom promjenom izdavača dolazi i do promjena u sastavu redakcije: s brojem 1–2, 1970, pa sve do broja 3–4, 1974. glavni i odgovorni urednici su Veljko Korać i Gajo Petrović, a sekretari Branko Despot i Nebojša Popov (u zadnjem godištu: Nebojša Popov i Goran Švob). S prerastanjem u »zajedničku publikaciju« došlo je i do proširenja redakcije na četrnaest članova: Branko Bošnjak, Danko Grlić, Milan Kangrga, Veljko Korać, Andrija Krešić, Ivan Kuvačić, Mihailo Marković, Vojin Milić, Gajo Petrović, Svetozar Stojanović, Rudi Supek, Ljubomir Tadić, Predrag Vranicki i Miladin Životić.²⁶

U deset godina (od 1965. do 1974.) izdano je 10 volumena s 38 brojeva, od kojih je 14 dvobroja. Internacionalno je izdanje, za razliku od domaćeg, ipak izlazilo uz manje oscilacije, premda je dijelilo istovjetna financijska ograničenja kao i domaće. To je bio i razlog zašto 1974. nije izdan uobičajeni drugi dvobroj, što je ujedno označilo prestanak izlaženja i internacionalnog izdanja časopisa usporedo s prestankom izlaženja domaćeg izdanja *Praxisa*. Utoliko je potrebno više naglasiti ustrajnost i napore redakcije da se osigura kontinuitet i stalnost takve međunarodne tribine.

Mislim da će korisnik uočiti da je internacionalno izdanje *Praxisa* imalo svojih posebnosti u odnosu na domaće (jugoslavensko) izdanje časopisa, da nije bilo puka kopija domaćeg izdanja. Riječ je ponajprije o selekciji priloga pa se stoga internacionalno izdanje *Praxisa* može donekle smatrati posebnom publikacijom s obilježjima koji je razlikuju od domaćeg izdanja. To pokazuje da je redakcija imala sluha za potrebe i za specifične načine komunikacije unutar međunarodne znanstvene zajednice. Druga je specifičnost, na koju ukazujem, »fazni pomak« u objavljivanju priloga, bilo da je riječ o priložima iz domaćeg izdanja časopisa ili o izlaganjima na zasjedanjima *Korčulanske ljetne škole* ili o nekim drugim priložima. Taj je »fazni pomak« bio uvjetovan prije svega »tehničkim razlozima«, potrebom da se svi prilozi ili veći dio njih prevedu – posao koji je u našim okolnostima zaista bio obiman. Ipak, treba

26 Citat i podatke vidjeti u citiranom tekstu Gaje Petrovića iz fusnote 22

reći da spomenuti »fazni pomak« u objavljivanju tekstova nije nimalo umanjio njihovu aktualnost i stoga nije bio nikakav manjak koji bi ometao ažurnu komunikaciju o pitanjima što su ih objavljeni prilozi poticali.

Razlozi prestanka izlaženja *Praxisa* (dokumenti)

Praxis i *Korčulanska ljetna škola* prestali su djelovati, tj. nestali su (ili »ugašeni«) istovremeno, 1974./1975. Razlozi za to su istovjetni, premda se u nekim pojedinostima i razlikuju. Istovjetnost razloga je dvojake prirode: otpor zvanične politike njihovoj kritičkoj poziciji, a zatim i odlučni utjecaj na uvjete koji su omogućavali izlaženje *Praxisa* i održavanje *Korčulanske ljetne škole*. Razlike u realizaciji razlog su da najprije sažeto navedem osnovne informacije o »gašenju« *Praxisa*, a u slijedećem odjeljku bit će riječ o »gašenju« *Korčulanske ljetne škole*.

Napomena o otporu zvanične politike (naglašavam: zvanične politike)²⁷ izravno upućuje na zaključak da intelektualna »skleroza«, neinventivnost ili manjak intelektualnog potencijala, a isto tako ni nedostak interesa intelektualne, ali i druge javnosti, nisu ni na koji način mogli voditi prestanku izlaženja *Praxisa* i prestanku djelovanja *Korčulanske ljetne škole*. Naprotiv, rastao je broj i raznovrsnost suradnika časopisa, ali i čitalaca, a objavljivani prilozi su redovito imali odjek u svim sredinama Jugoslavije i u inozemstvu – prvenstveno zbog serioznosti i aktualnosti objavljenih priloga. A *Korčulanska ljetna škola* je od prvotne namjene da bude mjesto dopunskog osposobljavanja već diplomiranih filozofa i sociologa, spontano prerasla u dotad nepostojeću, a s entuzijazmom prihvaćenu međunarodnu tribinu, na kojoj je sve veći broj učesnika iz Jugoslavije i inozemstva bio sudionikom i svjedokom tematskih rasprava o aktualnim društvenim proturječima suvremenog svijeta. Možda se stoga može čak reći da je desetogodišnje postojanje *Praxisa* i *Korčulanske ljetne škole* upravo intenzivno iskazivalo njihovo intelektualno i društveno

27 »Zvanična politika« imala je dominantnu ulogu, što je lako objasniti. Međutim, a to može samo na prvi pogled izgledati paradoksalno, protivnici *Praxisa* i *Korčulanske ljetne škole* podjednako su intenzivno bili i ljudi (društveni slojevi) politički i »svjetonazorno« (uobičajeni, iako neprecizan, termin) na suprotnj strani od »zvanične politike«! U tadašnjim jugoslavenskim prilikama riječ je bila o nacionalističko i klerikalno iskazanoj poziciji (što je bila samo ideološka i u jugoslavenskim okolnostima historijski uvjetovana mimikrija za fundamentalne antisocijalističke interese). Nije ovdje mjesto za elaboraciju tog suprotstavljanja ili iskazivanja nezadovoljstva s *Praxisom* i *Korčulanskom ljetnom školom*, ali dok su *Praxis* i *Škola* postojali, pa i nekoliko godina nakon toga, ti su iskazi bili prikriveni, izgovarani su »privatno«, a samo rijetko javno, u pravilu »ezopovski« iskazani (posebno u nekim klerikalnim glasilima) – da bi »buknuli« nakon razbijanja/raspada Jugoslavije. Na nekoliko primjera tih iskaza sam ukazao ranije, ali bi bilo vrijedno sistematski ih obraditi, da se pokaže kakve su usmjerenosti i kakvog intelektualnog nivoa bili.

značenje kad je došlo do prestanka izlaženja časopisa i održavanja Škole – u naponu njihova djelovanja i iz razloga koji su bili egzogene (izvanjske) naravi. Stoga je taj događaj morao posvuda djelovati kao prvorazredan i negativno ocjenjen primjer onemogućavanja kritičke misli.

Da je »zvanična politika« od samog početka nastojala na »pacificiranju« i/ili onemogućavanju proklamirane programske orijentacije časopisa i Škole pokazuje prikupljena građa. Pokazuje se također i da je »napetost« između »zvanične politike« i djelovanja *Praxisa* i *Korčulanske ljetne škole* oscilirala, ali je bila u »stalnom usponu«, do momenta kad je »zvanična politika« ocjenila da treba radikalno postupiti.

Osim iz priloga koji su priloženi u registratorima II–VI, a naročito iz tekstova koji su o tome kontinuirano objavljeni u *Praxisu*, korisnik građe će o tome dobiti značajne informacije i u dokumentima navedenim u »Dodatnoj dokumentaciji o *Praxisu*«, registrator I/1 (naročito u »Kome koristi buka oko *Praxisa*?«, pisanom vjerojatno u drugoj polovici 1966. i u »Otvorenom pismu drugu Avdi Humi«, pisanom vjerojatno u prvoj polovici 1967).²⁸

Tekst »Kome koristi buka oko *Praxisa*?« nije integralno objavljen, ali je u broju 4–6, 1966. objavljena (samo na jednoj stranici, na kraju *časopisa*): »Izjava redakcije časopisa *Praxis*«. Premda obimom kraći, u osnovnim naglascima je podudaran s neobjavljenim tekstom. S tim u vezi treba pogledati i tekst »Na početku novoga godišta«, broj 1–2, 1967. gdje se vidi ne samo s kakvim se kritikama *Praxis* součavao nego i drugi razlozi zbog koji je nastala osmomjesečna pauza u izlaženju časopisa, a koji su konačno i onemogućili njegovo izlaženje.

Da je ostvarena najavljena namjera o izdanju dvobroja 5–6, 1969, koji bi bio posvećen »...pregledu njegove dosadašnje djelatnosti, te da još jednom u bitnim pitanjima svojih filozofskih i socioloških nastojanja utvrdi svoju poziciju i opredjeljenje u sadašnjem povijesnom trenutku« (dopis članovima redakcije i redakcijskog savjeta 22. 4. 1969), vjerojatno bismo imali i potpunija objašnjenja o spomenutim napetostima, teškoćama, otporima i konfliktima koji su pratili djelovanje *Praxisa*.

Tu »napetost« ipak nisu proizvodile neke velike kritike objavljenih priloga u *Praxisu* (ili stavova iskazanih na zasjedanjima *Korčulanske ljetne škole*), iako se, formalno, uvijek povod za kritiku pronalazio u nekom konkretnom (objavljenom ili izgovorenem) stavu. »Napetost« je izazivala platforma, tj. programska orijentacija časopisa i Škole, a ta je uključivala ne samo mogućnost nego i potrebu kritike i djelovanja, tj. objavljivanja i iskazivanja stavova. Međutim, toleriranje programske orijentacije *Praxisa* (i *Korčulanske ljetne škole*), a za-

28 Vjerojatno je napomena Andrije Krešića o intervenciji kod Avde Hume izravno povezana s ovim »Otvorenim pismom...« (vidjeti njegovu kratku napomenu u knjizi *Humanizam i kritičko mišljenje. Tako je govorio Andrija Krešić*, str. 95).

tim na toj osnovi i kritike značilo bi i dokidanje monopola na tumačenja i razrješavanje aktualnih proturječja društva, a to »zvanična politika« nije bila spremna prihvatiti. Stoga se uvijek u polemičkim osvrtima, pa i kad se referiralo na sasvim konkretne priloge u časopisu (ili na iskaze na zasjedanjima Škole), uočava to bitno obilježje – »napetost«. O toj činjenici svakako treba voditi računa u proučavanju *Praksis orijentacije*.

Gajo Petrović je, za njega karakterističnom i uobičajenom preciznošću, objasnio razlog prestanka izlaženja *Praxisa* u intervjuu »Studentu« početkom 1986.,²⁹ u dijelu naslovljenom »O mestu i ulozi *Praxisa*«. Na pitanje: »Ali 'Praxis' je ipak ukinut?«, Gajo Petrović je odgovorio:

»*Praxis* nije ukinut, nego je onemogućen. Nije bilo nikakve odluke o ukidanju ni o zabrani, nego je časopis onemogućen tako što je nakon niza mjera koje su se pokazale neefikasne (napad u štampi i preko masovnih medija uopće, osude na sastancima raznih foruma, privremene zabrane nekih brojeva ili dijelova, stalno smanjivanje i konačno ukidanje dotacija, suđenje nekim suradnicima itd.)³⁰ primijenjena jedna protiv koje nismo mogli ništa (jer smo željeli da časopis legalno izdajemo u Jugoslaviji) – radni ljudi štamparije »Joža Rožanković« ljubazno su nas obavijestili o svojoj odluci da više ne vrše uslugu štampanja časopisa. Mi smo tada pokušavali da pronađemo neku drugu štampariju, ali su nas sve štamparije složno odbijale, a iz određenih smo foruma dobili poruku da se previše ne trudimo, jer su sve štamparije pravovremeno obaviještene i radni ljudi su u svim štamparijama po tom pitanju složni.

Međutim, treba istaći da se to dogodilo poslije 10 godina izlaženja časopisa, premda je već nakon izlaska drugog broja na gradskoj partijskoj konferenciji u Zagrebu tadašnji sekretar GK iznio ocjenu (koju je i on sam dobio sa višeg mjesta) da je »PRAXIS« postao centar okupljanja svih opozicionih snaga u Jugoslaviji. U skladu s tom ocjenom uslijedile su kampanje koje su trajale punih deset godina, a u kojima su sudjelovali svi mogući forumi i svi (pa i najviši) rukovodioci Partije i države. Uprkos tome, bilo je potrebno deset godina da se časopis onemogući. Tako je to ipak jedan mali rekord, jer nešto slično nije

29 Intervju: »Gajo Petrović, filozof. 'Bit' je Marxove misli 'Mišljenje revolucije'«, Razgovarao Aleksandar Bošković, »Student« (List za društvena, kulturna i politička pitanja studenata Beograda), 15. I. 1986.

30 U intervjuu listu *Borba* 20. IV. 1990. (»Mnogo je naknadnih demokrata«, razgovor vodio Ivo Tomljenović) Gajo Petrović ukazuje na prevrtljivost ljudi koji su odjednom u procesu raspada Jugoslavije postali »demokrati«, a ranije su zdušno radili na onemogućavanju *Praxisa*: »Neki drugi, koji su bili na suviše visokim partijskim funkcijama da bi se to moglo zaboraviti, hvale se tobožnjom demokratskošću i tolerantnošću svoje vladavine, pa kao jedan od »dokaza« za tu tvrdnju navode čak i svoju tobožnju tolerantnost prema »Praxisu«.

No zašto je onda »Praxis« broj 3 za 1968. godinu morao izići na 28 strana? Zašto su brojevi 5 i 6 za istu godinu morali biti »preskočeni«? I kakva je to demokratska diskusija, kad je objavljujući napad tadašnje šefice ideologije na »Praxis« Vjesnik odbio da objavi moj odgovor i takav postupak objasnio sljedećim riječima: 'Izlaganje Savke Dabčević-Kučar objavili smo kao vrijedan prilog angažiranog društvenog radnika tekućim raspravama. Ocjenili smo da istupanje Gaje Petrovića to nije, a osim toga da je ispod nivoa koji bi se mogao prezentirati javnosti'.

uspjelo nikom drugom ni u jednoj zemlji 'realnog socijalizma' kao ni u našem 'samoupravnom socijalizmu'.«

Iz dokumentacije, koju za sada imamo pri ruci, može se zaključiti da je završni čin onemogućavanja bio sinhronizirano usmjeren na obje osnovne institucije *Praxis orijentacije* (na časopis i Školu) i da je imao javnosti »nevidljiv«, diskrecioni aspekt (obustava dotacija za redovito izlaženje *Praxisa* i za redoviti rad *Korčulanske ljetne škole*), ali i »vidljivi« aspekt (izravna zabrana štampanja *Praxisa*).

O diskrecionom aspektu onemogućavanja *Praxisa* i *Korčulanske ljetne škole* govori i dokument naveden u poglavlju o *Korčulanskoj ljetnoj školi*: »Obrazloženje uz molbu za dotaciju za Korčulansku ljetnu školu« (od 1. III. 1977). Obustava dotacija bila je u nadležnosti odgovarajućih administrativnih tijela, preko njih je »zvanična politika« realizirala svoje odluke pa je tako i bez izričite administrativne zabrane onemogućen nastavak rada *Korčulanske ljetne škole*.

S *Praxisom* ipak takav postupak nije bio dostatan, jer je redakcija *časopisa* imala »odstupnicu« u mogućnosti da se osloni samo na pretplatnike. U tom pravcu je pokušala naći rješenje, o čemu svjedoči priloženi dokument »Redakciji *Praxis*«. ³¹ Stoga je trebalo pribjeći i izravnom, »vidljivom« aspektu onemogućavanja, zabrani (»odbijanju«) štampanja, koju je formalno donijelo poduzeće (štamparija). Ali i tu je bila potrebna diskreciona moć »zvanične politike«, o čemu svjedoči napomena Gaje Petrovića da »...iz određenih smo foruma dobili poruku da se previše ne trudimo, jer su sve štamparije pravovremeno obaviještene i radni ljudi su u svim štamparijama po tom pitanju

31 Taj je dokument bez datuma i potpisa, ali je vjerojatno prijedlog potekao od nekog člana redakcije, možda i od nekog od redakciji najbližih suradnika. Mislim da bi bilo vrijedno istražiti: od koga je prijedlog potekao, je li to možda bio redakcijski prijedlog za ispitivanje raspoloženja čitalaca-pretplatnika? Na takav zaključak (da bi slanje ankete poteklo od redakcije) upućuje napomena Gaje Petrovića u citiranom intervjuu »Studentu« (15. I. 1986): »Posebno je zanimljiva pa i neočekivana bila reakcija čitalaca kad smo im se jednom obratili sa (po našoj zamisli) anonimnom anketom. U vrijeme velike kampanje protiv »PRAXISA«, kad nam je bila uskraćena donacija, upitali smo čitaoce da li bi bilo bolje da časopis obustavimo ili da ga nastavimo izdavati sa znatno povišenom cijenom (i manjim opsegom). Odaziv je bio velik, a odgovori bodreći – što smo donekle i očekivali – no najzanimljivije je bilo da su pretplatnici masovno potpisivali svoje odgovore (što od njih nismo tražili) – čak i mnogi za koje se moglo pretpostavljati da bi time mogli biti egzistencijalno ugroženi, jer su radili u raznim službenim ustanovama (kao npr. u bibliotekama visokih državnih ustanova i partijskih foruma).« Šteta je što Gajo Petrović nije precizirao termin »jednom«, tj vrijeme slanja ankete. U *Praxisu* broj 3-5, 1974, priložen je poseban list upućen pretplatnicima (»Obavijest o pretplati«), a u njemu se izričito govori o namjeravanoj anketi, kako bi redakcija mogla odlučiti što joj je činiti s daljnjim izlaženjem časopisa u novonastalim okolnostima. U knjizi Nebojše Popova (ur.), »Sloboda i nasilje. Razgovor: Ko su praksisovci. Šta su hteli i postigli. Zašto su napadani«, Res Publica, Beograd 2003, na str. 166 taj je tekst donijet pod naslovom Anketa, a uz njega i odgovor Koče Popovića. Iz toga bi se također dalo zaključiti da je tekst sastavila redakcija kao upitnik, da ga je uputila čitaocima-pretplatnicima kako bi mogla odlučiti o načinu održanja (izlaženja) *Praxisa*. Kad pri ruci bude više arhivskog materijala, možda će se u njima naći i potrebna objašnjenja o navedenom dokumentu, eventualno i o obradi pristiglih odgovora na anketu, a također i o tome je li riječ o jednoj ili o dvije ankete.

složni«. Koji su to konkretno forumi bili i kako »su sve štamparije pravovremeno obaviještene« za sada ostaje nepoznato.

Stvarni razlog prestanka izlaženja *Praxisa* je, dakle, jasan. Preostaje ukazati na proceduru ili način kako je spomenuto onemogućavanje *Praxisa* izvedeno. Gajo Petrović i na tu stranu stvari ukazuje: »radni ljudi« štamparija unisono su otkazali usluge štampanja – i to baš svi u isto vrijeme, što je okolnost za koju je teško povjerovati da bi bila spontana. Pretpostavljala bi da su »radni ljudi« vrlo marljivo proučavali objavljene tekstove, međusobno ih uspoređivali, odvajali ono što bi imalo strogo stručno značenje od onoga što bi bilo »politički neprihvatljivo« i tako došli do jedinstvenog zaključka o njihovoj »društvenoj štetnosti«. Nigdje nema dokumentacije o jednoj tako sveobuhvatnoj raspravi u jugoslavenskim (ili hrvatskim) štamparijama, a nema ni podataka o tome da li su pritom svi objavljeni prilozi, ili samo neki od njih (koji?!) bili proglašeni »društveno štetnima«. Vrijedilo bi potanko istražiti i opisati »tehnologiju« ili proceduru realizacije ove odluke »zvanične politike« o *Praxisu*, jer to vjerojatno nije jedini primjer kako se utjecalo na nepoželjne, za zvaničnu politiku neprihvatljive analitičare društvene zbilje. Razjašnjenje bi doprinijelo razumijevanju načina odlučivanja koji je sa svoje strane morao značajno utjecati na rješavanje (ili zaoštavanje) društvenih proturječja.

Kako je tekla procedura onemogućavanja izlaženja *Praxisa* vidi se iz dokumenata što sam ih dobio, a faksimile prilažem.³²

Redosljed dokumenata vrlo je važan, a iz njih se vidi da je od nagovještaja (informacija TANJUG-a od 21. II. 1975.) do definitivne potvrde o »prestanaku izlaženja *Praxisa*« (dopis štamparije »Joža Rožanković« od 19. III. 1975. i odgovor na taj dopis Gvozdena Flege, sekretara redakcije, od 20. III. 1975.) prošlo samo mjesec dana. Kakva je bila atmosfera unutar redakcije, s jedne strane, ali i među onima koji su pokrenuli prestanak, odnosno onemogućili izlaženje *Praxisa*, s druge strane, i kakve su se sve usmene intervencije, razgovori, posredovanja i sl. u tih mjesec dana dogodili, može se samo pretpostavljati. Cjelovitih informacija o tome nemamo. Desetogodišnja »rovovska bitka« tako je dobila svoj finale – »zgnusnut« u samo trideset dana koji su definitivno onemogućili izlaženje *Praxisa*.

Na informaciju TANJUG-a, kojom je javnost na vrlo perfidan način »pripremljena«³³ – tvrdnjom da je redakcija sama (!) odlučila obustaviti dalj-

32 Priložene dokumente dala je Asja Petrović (Božidaru Jakšiću i meni) iz arhive Gaje Petrovića, a jedan od dokumenata (poziv na sastanak redakcije *Praxisa* od 6. 9. 1977) ustupio mi je Božidar Jakšić. Zahvalan sam Asji Petrović i Božidaru Jakšiću za ustupljene dokumente. Faksimil TANJUG-ovog saopćenja ljubavno su mi, nakon traženja od službe »Pitajte knjižničara«, dostavili iz NSK u Zagrebu (bibliotekarka Milojka Tomljenović-Telenta), na čemu sam im zahvalan.

33 Izraz »perfidan način« nije pretjeran. Javnosti je predočena informacija posredno (Tomislav Jantol, tadašnji sekretar Sveučilišnog komiteta SKH koji se, da dodam, odmah početkom 1990-ih od »komu-

nje izlaženje časopisa: »Pod utjecajem sve oštrijih kritika, redakcija časopisa našla se pred dilemom... Budući da su ocijenjeni svi elementi, redakcija je došla do uvjerenja da više ne postoje uvjeti za daljnje izlaženje časopisa što, prema Jantolovim riječima, znači da se sljedeći šesti broj koji je već u neku ruku bio pripremljen neće pojaviti« – Gajo Petrović, urednik *Praxisa*, istog je dana odgovorio uz zahtjev da »...ovaj ispravak pošaljete svim redakcijama kojima ste poslali spomenutu vijest s dezinformacijama« (vidjeti priloženi faksimil).

Nisam našao znakova da je ovaj zahtjev/molba Gaje Petrovića bio prihvaćen pa je stoga i javnost bila prikraćena za istinitu informaciju. A zamišljena procedura se neumoljivo realizirala. Najprije diskreciona odluka »zvanične politike« o prestanku izlaženja časopisa, zatim javno obznanjivanje informacija o tome na način koji je primjerom neistinitog informiranja, onda, paralelno, korištenje diskrecionih kanala pritiska da se ta odluka realizira i na kraju »autonomna« odluka »radnih ljudi« o odbijanju štampanja *Praxisa*.

Pripremajući ove Uvodne napomene uz građu, razgovarao sam o spomenutim događajima sa Stjepanom Majdakom koji je bio dugogodišnji direktor i glavni urednik »Industrijskog radnika«, a oni su kao grafičko poduzeće pružali redakciji tehničku uslugu vezanu uz štampanje i distribuciju *Praxisa*.³⁴ Njihovi kontakti sa štamparijom, dok je štampariju vodio dugogodišnji direktor Juraj Požeg, bili su više nego korektni, ali je on malo prije obustave štampanja *Praxisa* smjenjen i na njegovo je mjesto došao Franjo Kalapoš za čijeg je vakta donesena odluka.

Stjepanu Majdaku su spekulacije o tome »da su radnici štamparije odbili štampanje« krajnje neozbiljne i smiješne jer, kaže, »svi smo znali za 'direktivu', kao i to da dolazi iz političkog vrha«.

»Industrijski radnik« je direktivu ignorirao, a s novim direktorom Kalapošom poslovna suradnja nije bila uspostavljena. Bilo bi zanimljivo istražiti što se i kako u poduzeću »Joža Rožanković« događalo u vezi s donošenjem odluke o obustavi štampanja *Praxisa*.

---

nističkog funkcionara« preobrazio u »nacionalističkog trubadura«) i s izričitim falsifikatom izvornog stava redakcije *Praxisa*. Osim toga, iz svih priloženih dokumenata je vidljivo da šesti broj *Praxisa* nije bio »u neku ruku pripremljen«, nego je bio definitivno pripremljen i predan u štampu. Cjelovito saopćenje TANJUG-a vidjeti u Borbi od 21. II. 1975. (beogradsko izdanje), a zatim u Borbi od 22. II. 1975. (zagrebačko izdanje) – priloženo kao faksimil.

34 »Industrijski radnik« bio je naziv i grafičkog poduzeća, ali i lista što ga je to poduzeće izdavalo. Poduzeće je osnovao sindikat, radi izdavanja lista za tri velike metaloprerađivačke firme: Prvomajsku, Parne kotlove i Jedinstvo, a nakon nekog vremena je odlučeno da njime bude »pokrivena« cjelokupna metaloprerađivačka djelatnost. Tada list i poduzeće uzimaju naslov »Industrijski radnik«. Izdavanje lista bila im je osnovna djelatnost, ali su uz to obavljali i široki spektar grafičkih usluga. Jedna od takvih usluga bila je i ona tehničke pripreme i distribucije *Praxisa*. Industrijski radnik je bio dakle posredujuća karika između redakcije i štamparije u Sisku, svojevrsna pozadinska (ili modernim rječnikom rečeno »logistička«) podrška redovitom izlaženju *Praxisa*. Jasno je stoga da su bili upućeni u sve ono što je pratilo izdavanje časopisa.

Iz priloženih faksimila je vidljivo da je redakcija *Praxisa* ustrajavala na produžetku štampanja časopisa, konkretno broja 6 za 1974, kojega je rukopis u cjelini i s korekturama poslala štampariji. Ipak, i usprkos ugovornim obavezama, štamparija »Joža Rožanković« je jednostrano prekinula izvršavanje te obaveze, kako pokazuje njihovo pismo od 13. III. 1975. Zanimljiva je koincidencija da je pismo redakcije *Praxisa* štampariji upućeno 13. III, a pismo štamparije »Industrijskom radniku« (dakle, ne redakciji izravno, nego posredno!) također 13. III. Pisma su se dakle mimoišla! Pitanje je sata u kojemu su sastavljena i odaslana – ali taj podatak nemamo. Štamparija »Joža Rožanković«, tj. njen direktor Franjo Kalapoš, izravno je ipak 19. III. 1975. odgovorila redakciji *Praxisa* na njeno pismo od 13. III. 1975. – ponavljajući formulaciju iz pisma »Industrijskom radniku« i uz dodatnu opasku: »Shodno tim odlukama, izvršili smo povrat materijala »Industrijskom radniku« Zagreb«.

Na to definitivno otkazivanje usluge štampanja reagirala je redakcija *Praxisa* pismom »Industrijskom radniku« 20. III. 1975. Redakcija se poziva na pismo od 17. III. Očito je riječ o pismu što ga je (o odluci štamparije) »Industrijski radnik« uputio redakciji *Praxis*, ali do tog pisma nisam došao.

Velika je šteta što broj 6 *Praxisa* za 1974. godinu nije izišao, jer je njegov sadržaj trebala biti bibliografija svega što je objavljivano tokom desetogodišnjeg izlaženja časopisa. Da je bila objavljena, ta bi sistematizirana bibliografija uvelike pomogla svakom tko bi htio proučavati »misaonu baštinu« akumuliranu tokom desetogodišnjeg izlaženja *Praxisa* i održavanja zasjedanja *Korčulanske ljetne škole*.

Redakcija se odmah nakon obustave štampanja broja 6 za 1974. obratila 24. III. 1975. domaćim i stranim »čitaocima i pretplatnicima 'Praxisa'« (faksimili pisama priloženi). Za sada ne znamo da li je redakcija *Praxisa* dobila bilo kakve odgovore na ovo pismo. Pretpostavljam da bi se u arhivi Gaje Petrovića mogli o tome naći podaci.

* * *

Usprkos svemu, redakcija *Praxisa* nije posustajala u nastojanju da se nastavi s izlaženjem časopisa. O tome svjedoče i ovdje priložena dva faksimila: prijedlog anketnog lista »redakciji 'Praxis'« (faksimil broj 12) i poziv za sastanak »jugoslavenskog dijela redakcije i redakcijskog savjeta časopisa 'Praxis' koji će se održati u petak i subotu, 7. i 8. X. 1977« (faksimil broj 13).

O anketnom listu bilo je riječi ranije. Bilo bi naravno interesantno vidjeti cjelovite rezultate ankete, ali informacija Gaje Petrovića da su odgovori za redakciju bili pozitivno iznenađenje, pa i ohrabrenje, vrlo je značajna. Nadajmo se da će daljnja istraživanja pobliže rasvijetliti i taj aspekt historijata *Praxisa*.

»Poziv za sastanak« (faksimil broj 13) pokazuje da je redakcija *Praxisa* ustrajavala u namjeri o nastavku izdavanja časopisa i dvije godine nakon što je časopis faktički prestao izlaziti. O toku sastanka i odlukama vjerojatno je vođen zapisnik ili barem neka bilješka, ali nisam mogao do takvog dokumenta doći. Nadam se da će i o ovom daljnja istraživanja historijata *Praxisa* pružiti odgovarajuće informacije.

Ipak je za ocjenu tih nastojanja posebno važna činjenica da je Hrvatsko filozofsko društvo na svojim skupštinama godinama produžavalo mandat redakciji *Praxisa* i prihvaćalo izvještaje što ih je redakcija podnosila. Prema dokumentaciji, o kojoj me je informirao tajnik HFD Tomislav Krznar, kome sam za to zahvalan, zadnja skupština HFD na kojoj je takav izvještaj podnesen održana je u Zagrebu 8. VI. 1979. Točka 5. dnevnog reda bila je: »Izvještaj redakcije 'Praxis'«, a u zapisniku stoji: »Izvještaj redakcije časopisa 'Praxis' podnosi glavni i odgovorni urednik prof. dr. Gajo Petrović. Redakcija je na posljednjem sastanku odlučila da zamoli skupštinu da joj produži mandat za još dvije godine i da pokuša pokrenuti izdavanje časopisa«. Skupština je taj prijedlog jednoglasno prihvatila.³⁵

* * *

Mislim da ovdje treba korisniku građe skrenuti pažnju na činjenicu koja je vrlo važna za proučavanje jugoslavenskog društva nakon 1945. i »intelektualne klime« koja se s vremenom mijenjala, a iskazivala je unutarnje društvene proturječnosti. *Praxis* je bio dio te »intelektualne klime«, vjerojatno najmarkantniji dio, uz dužno poštovanje i svim drugim časopisima, osobito onima koji su se bavili »društvenom tematikom«. Bilo ih je zaista mnogo i nije ih moguće pobrojati, ali bih skrenuo pažnju na časopise *Filozofija*, *Gledišta*, *Naše teme*, *Kulturni radnik*, *Filozofska istraživanja*, *Theoria*, *Teorija in praksa*, *Pregled*, *Pogledi*³⁶, *Naši razgledi*, *Perspektive*, *Sociologija*, *Sociološka revija*, *Dijalog*,

35 Taj je Zapisnik značajan i stoga jer bilježi prijedlog i odluku Skupštine o pokretanju časopisa *Filozofska istraživanja*. Prijedlog o novom časopisu je podnio prof. Branko Bošnjak, a u ime radne grupe obrazložio ga je Žarko Puhovski. Skupština je prijedlog prihvatila i imenovala redakciju časopisa. Zapisničar je bio Lino Veljak.

36 Časopis *POGLEDI*, koji je počeo izlaziti 1952. godine, uzima se kao svojevrsni preteča časopisa *PRAXIS* iz dva razloga: prvo, jer su u njemu dominantna snaga bili kasniji osnivači *Praxisa* i drugo, jer je glavni pokretač, inicijator osnivanja i njegov prvi glavni urednik (i sekretar redakcije) bio Rudi Šupek, kasnije jedan od osnivača i glavnih urednika *Praxisa*. Mislim da tome treba dodati da su po kritičkim intencijama *Pogledi* nagovijestili kritičku poziciju *Praxisa*. *Pogledi* su bili kratkog vijeka – izlazio je nepune četiri godine, a ugašen je (vjerojatno) u turbulencijama izazvanim poznatim Đilasovim napuštanjem komunističkog pokreta, čime se bavilo plenarno zasjedanje Centralnog Komiteta Saveza komunista Jugoslavije u veljači 1954. Za proučavanje je važno konzultirati spis »Elaborat o »Pogledima«, koji je pisan »u Odeljenju UDB-e za grad Zagreb 11. III. 1954. god.« i bio »interni (povjerljivi) dokument«, a postao je javno dostupan tek objavljivanjem, nepunih pedeset godina nakon nastanka, u publikaciji »Ljetopis SKD 'Prosvjeta' 2001.« (tekst je nađen »...u rukopisnoj ostavštini Vladimira Bakarića u Hrvatskom državnom arhivu«). Također treba konzultirati (za usporedbu) »Razgovor s

Kumrovečki zapisi, Socijalizam, Marksistička misao, Komunist (izlazio je najprije kao časopis, a zatim kao tjednik, u izdanjima, na jezicima i pismu svih naroda Jugoslavije), *Marksizam u svetu, Socijalizam u svetu* (izlazio je na engleskom i hrvatsko-srpskom/srpsko-hrvatskom jeziku), *Socialist Thought and Practice*.³⁷ U svim se tim časopisima na osebujan način raspravljalo o mnogim pitanjima koja su bila raspravljana i u *Praxisu*. Tko god se bude bavio fenomenom poznatim pod nazivom *Praksis orijentacija* ne bi smio zanemariti cjelinu intelektualne produkcije toga vremena, jer se samo iz uvida u tu cjelinu mogu formulirati zaključci mjerodavni i za ocjenu onoga što je objavljivano u *Praxisu*.

Posebno je u tome potrebno razmatrati pojavu i izlaženje časopisa »Encyclopedia moderna«. Teško je bez daljnjih istraživanja donositi barem vjerojatne pretpostavke o tom časopisu, ali je tokom izlaženja *Praxisa* bilo vrlo prošireno mišljenje da se tim časopisom htjelo »parirati« *Praxisu*. S tim u vezi, upućujem čitaoca-korisnika na knjigu Milana Kangrge, *Šverceri vlastitog života*, Biblioteka »Feral Tribune«, Split, 2002, poglavlje: *Praxis i Encyclopedia moderna*, str. 91–101, naročito str. 91–93. Budući istraživač će se sasvim sigurno morati pozabaviti i međusobnim odnosom tih časopisa.

'Praxisom' 3. 7. 1969«, *Dalje*, broj 28–29, 1989. Oba dokumenta se nalaze u registratorima: »Članci iz periodike o *Praksis orijentaciji, Praxisu i Korčulanskoj ljetnoj školi*«.

U prikupljenoj građi nalaze se svi objavljeni svesci (15), tj. 16 brojeva, jedan je svezak bio dvobroj. Tom nizu pripada i posljednji objavljeni svezak časopisa *Pogledi* koji je imao naslov »Almanah«, ali nije imao oznaku broja.

1952. godina: brojevi 1, 2 (izišla su samo ova dva broja, s paginacijom 1–136)

1953. godina: brojevi 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9–10, 11, 12 (s paginacijom 137–936; broj 12 na kraju donosi sadržaj objavljenih članaka u svim prethodnim brojevima)

1954. godina: brojevi 1, 2, 3 (ukupno 328 str.)

1955. godina: izišao je jedan svezak pod naslovom »Almanah. Pitanja teorije književnosti«, bez oznake broja (215 str.)

S objavljivanjem »Almanaha...« 1955. završava postojanje časopisa *Pogledi*. Ali ni u »Almanahu...« nema objašnjenja o sudbini časopisa, o njegovom daljem izlaženju ili neizlaženju. Uz to, nema u njemu ni objašnjenja zašto »Almanah...« nema numeraciju i koji su razlozi što nakon broja 3, 1954. nisu izišli ostali brojevi (analogno izdanju iz 1952. i 1953.).

37 U časopisu: *Filozofija i društvo*, broj 2, 2013. (izdavač mu je Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu) objavljen je temat: »Filozofska periodika u Srbiji: pogled iskosa«, a u njemu i dragocjeni prilog Biljane Albahari »Pregled »domaće« filozofske periodike u bibliotekama Srbije« (str. 61–102). Izraz »domaće« označava da je riječ o pregledu periodike za cijelo područje Jugoslavije od 1865. do 2012. godine (zabilježeno je 90 naslova). Treba ipak reći da su ispušteni vrlo važni naslovi koji bi, po mojoj ocjeni, u ovakvom pregledu periodike morali biti navedeni. Samo primjera radi navodim da su ispušteni časopisi koji su izlazili u Zagrebu, a donosili su i filozofske ili sociološke radove: *Pogledi, Pitanja, Sociološka revija, Gordogan*... Slično se može reći i za neke važne časopise u Srbiji, ali i u Ljubljani. Unatoč tome, prilog Biljane Albahari je dragocjen za svakoga tko će se temeljito baviti kulturom Jugoslavije. Izdanja *Praxisa* dobro su navedena (str. 73, zatim 89, 90: »Korisničke napomene«).

Faksimili dokumenata o »gašenju« *Praxisa*:

1. Vijest (saopćenje) TANJUG-a o prestanku izlaženja *Praxisa*
  - a) Zagreb »Praksis« pretao da izlazi – izvod iz Borbe od 21. II. 1975.
  - b) Zagreb: »Praksis« pretao izlaziti – izvod iz Borbe od 22. II. 1975.
2. Str. 10 beogradskog izdaња Borbe 21. II. 1975. na kojoj je objavljena vest TAЃYГ-a
3. Str. 6 zagrebačkog izdanja Borbe 22. II. 1975. na kojoj je objavljena vijest TANJUG-a
4. Zahtjev Gaje Petrovića upućen 21. II. 1975. Novinskoj agenciji TANJUG za ispravak neistinite vijesti (o odluci o prestanku izlaženja *Praxisa*)
5. Pismo redakcije *Praxisa* 25. II. 1975. Tiskari »Joža Rožanković« u Sisku kojim se traži »da što prije završite štampanje ovoga broja.«
6. Pismo redakcije *Praxisa* 13. III. 1975. Tiskari »Joža Rožanković« kojim ponovno požuruju i potvrđuju želju za štampanje broja 6 *časopisa*
7. Pismo Grafičko izdavačkog poduzeća »Joža Rožanković« iz Siska 13. III. 1975. »Industrijskom radniku« Zagreb kojim ih obavještavaju »da je politički aktiv i organi upravljanja OUR-a donio odluku da se ubuduće na vrši usluga štampanja časopisa 'Praxis'«
8. Pismo Grafičko izdavačkog poduzeća »Joža Rožanković« iz Siska 19. III. 1975. redakciji časopisa *Praxis* o otkazivanju usluge štampanja i »povratu materijala« (tj. teksta za broj 6, 1974.)
9. Pismo redakcije *Praxisa* »Industrijskom radniku« 20. III. 1975. u kojemu izražava nezadovoljstvo jednostranom odlukom štamparije »Joža Rožanković«
10. Pismo domaćim »Čitaocima i pretplatnicima 'Praxisa'« od 24. III. 1975.
11. Pismo stranim čitaocima i pretplatnicima: »To all readers and subscribers of Praxis« od 24. III. 1975.
12. Prijedlog anketnog lista »Redakciji 'Praxis'« (bez datuma i naznake autorstva)
13. Poziv za sastanak »...jugoslavenskog dijela redakcije i redakcijskog savjeta časopisa 'Praxis' koji će se održati u petak i subotu, 7. i 8. X. 1977...«

1. Vijest (saopćenje) TANJUG-a o prestanku izlazenja Praxisa

- Zagreb »Praksis« prestao da izlazi – izvod iz Borbe od 21. II. 1975.
- Zagreb: »Praksis« prestao izlaziti – izvod iz Borbe od 22. II. 1975.

ZAGREB

„Praksis“ prestao da izlazi

Časopis je negirao ulogu radničke klase kao osnovne snage u društvenoj transformaciji i Komunističkoj partiji kao jedne avangarde

(Zagreb, 20. februara, Tanjug). – Časopis „Praksis“ koji je ove godine nastao iz kritičkih i društveno-političkih i naučnih krugova, prestao da izlazi. Ovo je povremeno politički i aktivni Zagrebački sveučilišni Tomislav Janjot, sekretar Sveučilišnog komiteta i član Centralnog komiteta SKH u okviru informiranja o nekim aktualnim pitanjima društveno-političke situacije na Zagrebačkom sveučilištu.

Pod utjecajem sve oštrijih kritika, redakcija časopisa našla se pred dilemom: ili da se prisposobiti na novo bitno zamislenju, funkciju, teorijama – sociološkom i filozofskom časopisu, ili da izdvoji izvanje raspravu pitanje društvenog opstanka „Praxisa“. Pošto su oboje opcije imale do završetka za više ne postojeći uslovi za davanje izdavanja časopisa, što, prema Janjotovim rečima, znači da se napredni šesti broj koji je već u neku ruku bio pripremljen nije objaviti.

U redakciji se našlo i četiri člana Saveta komunističke Partije: Predrag Branišević, Branka Bošnjak, Veselko Čoljatić i Čedo Puholjević, koji su prikupili komitete na prikupljanju utra – levičarski stajališta časopisa i običajno se da se zajedno sa ostalim komunističkim poslednjim dostavljaju, predmetna „Praksis“.

„Praksis“ je počeo da izlazi 1984. godine, ali se već izdaje godine našlo na društvenom redu Gradskog komiteta SKH u Zagrebu zbog nekih nepravilnosti u teorijama, oštrijih kritika, opor časopisa, koji je sve više zauzimao položaj u utraženim stvarima, objavljuje se posebno na praksu samoupravnog sindikalizma. U kritičkoj snaga postojela je: – naglasno je Janjot – časopis je negirao ulogu radničke klase kao osnovne snage u društvenoj transformaciji i Komunističke partije kao jedne avangarde, što ga je nesumnjivo moralo dovesti u oštru i nepopravljivo konfrontaciju sa SKH.

Osnovni časopis bili su često i predmet rasprava i utrota u svim razlozima, ali je, prema Janjotovim rečima, ipak bilo jedno konfrontirano, što je lošim delom dovelo i do situacije da časopis i prema oboje snage redovno je imao uslova da nastavi svoju prvobitno namislenju, misiju.

Zagreb:

»Praksis« prestao izlaziti

Časopis je negirao ulogu radničke klase kao osnovne snage u društvenoj transformaciji i Komunističkoj partiji kao jedne avangarde

(Zagreb, 20. februara, Tanjug). – Časopis „Praksis“, koji se već više godina našlo pod kritičkim i društveno-političkih i naučnih krugova, prestao je da izlazi. Ovo je povremeno politički i aktivni Zagrebački sveučilišni Tomislav Janjot, sekretar Sveučilišnog komiteta i član Centralnog komiteta SKH u okviru informiranja o nekim aktualnim pitanjima društveno-političke situacije na Zagrebačkom sveučilištu.

Pod utjecajem sve oštrijih kritika, redakcija časopisa našla se pred dilemom: ili da se prisposobiti na prvobitno namislenju – funkciju, teorijama – sociološkom i filozofskom časopisu, ili da izdvoji izvanje raspravu pitanje društvenog opstanka „Praxisa“. Pošto su oboje opcije imale do završetka za više ne postojeći uslovi za davanje izdavanja časopisa, što, prema Janjotovim rečima, znači da se napredni šesti broj koji je već u neku ruku bio pripremljen nije objaviti.

U redakciji se našlo i četiri člana Saveta komunističke Partije: Predrag Branišević, Branka Bošnjak, Veselko Čoljatić i Čedo Puholjević, koji su prikupili komitete na prikupljanju utra – levičarski stajališta časopisa i običajno se da se zajedno sa ostalim komunističkim poslednjim dostavljaju, predmetna „Praksis“.

„Praksis“ je počeo izlaziti 1984. godine, ali se već izdaje godine našlo na društvenom redu Gradskog komiteta SKH u Zagrebu zbog nekih nepravilnosti u teorijama, oštrijih kritika, opor časopisa, koji je sve više zauzimao položaj u utraženim stvarima, objavljuje se posebno na praksu samoupravnog sindikalizma. U kritičkoj snaga postojela je: – naglasno je Janjot – časopis je negirao ulogu radničke klase kao osnovne snage u društvenoj transformaciji i Komunističkoj partiji kao jedne avangarde, što ga je nesumnjivo moralo dovesti u oštru i nepopravljivo konfrontaciju sa SKH.

Osnovni časopis bili su često i predmet rasprava i utrota u svim razlozima, ali je, prema Janjotovim rečima, ipak bilo jedno konfrontirano, što je lošim delom dovelo i do situacije da časopis i prema oboje snage redovno je imao uslova da nastavi svoju prvobitno namislenju, misiju.

2. Стр.10 београдског издања Борбе 21. II. 1975. на којој је објављена вест ТАЊУГ-а

18. СТРАНА - БЕОГРАД - 11. ФЕБРУАР 1975.

СКУПШТИНСКИ ЖИВОТ

СКУПШТИНА СРП

Понављање уместо разраде уставних начела

Образложење зашто је Српска народна скупштина у својој седници од 17. фебруара, понављајући већ познате начела, не разраđује, већ само понавља, а то је, како се види из текста, не само недовољно, већ и некорисно.

Увођење налога закона о савезним робним резервима

Српска народна скупштина у својој седници од 17. фебруара, усвојила је закон о савезним робним резервима, који ће бити објављен у Службеном гласнику.

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА

Ускоро закони о четири интересне заједнице

Овакве законе и одлуке ће објавити, прекогласивши их у својој седници од 17. фебруара, Српска народна скупштина.

Завршена варања шећерне ребе

Пронизавено 511.000 тона шећера

Укупна производња шећера у Српској је износила 511.000 тона, што је за 100.000 тона више od planirane proizvodnje.

САВЕЗНО ИЗВРШНО ВЕЉЕ

Прихваћен Предао основна о развоју енергетике до 1985.

Предао је била разраđена у сарадњи са стручњацима из разних држава, укључујући и СССР, и представља основне начела развоја енергетике у Српској до 1985. године.

СЕКРЕТАРИЈАТ ЗАВЕШТАВА ИК СРП

Разматран програм рада Скупштине САНВ

Програм рада Скупштине САНВ за 1975. годину је разматран у седници од 17. фебруара.

Седница Председништва ИК СКВ

заказана за 27. фебруар

ЗАЈЕДНИЦА ЗА РАЗВОЈ ТУРИЗМА

За путничке бродове 144 милиона динара

Заједница за развој туризма је одлучила да издвоји 144 милиона динара за изградњу путничких бродова.

САВЕТОВАЊЕ ЕКОНОМИСТА

Значајно место друштвеној потрошњи

Концепт развоја Београда до 1985. предлаже значајно место друштвеној потрошњи, што ће бити објављено у Службеном гласнику.

ЗАГРЕБ

„Праксис“ престао да излази

Новина „Праксис“ је престала да излази због недостатка финансирања.

ПОСЛАВНИ

„Градиси“ получио из пролаје

Новина „Градиси“ је получио из пролаје због недостатка финансирања.

ДНЕВНИК

Дневник је објављен у Службеном гласнику.

3. Str. 6 zagrebačkog izdanja Borbe 22. II. 1975. na kojoj je objavljena vijest TANJUG-a

5. STRANA — BORBA

SIROTA, 22. FEBRUAR 1975.

SKUPŠTINSKI ŽIVOT

Ujedinjeni narodi — u znaku nesvrstanih

Odher se sastao s polihko Sovarnog vijeća uvođe (vijest) u sklopu 23. zasjedanja Genovske skupštine UN — Veliki saaj predstojnog sastanka Karolinanog bloka nesvrstanih u Havanu

Atenski sastanak predstojatelja i predsjednika skupštine UN — Veliki saaj predstojnog sastanka Karolinanog bloka nesvrstanih u Havanu

Atenski sastanak predstojatelja i predsjednika skupštine UN — Veliki saaj predstojnog sastanka Karolinanog bloka nesvrstanih u Havanu

Atenski sastanak predstojatelja i predsjednika skupštine UN — Veliki saaj predstojnog sastanka Karolinanog bloka nesvrstanih u Havanu

Atenski sastanak predstojatelja i predsjednika skupštine UN — Veliki saaj predstojnog sastanka Karolinanog bloka nesvrstanih u Havanu

Duži sastanci u Šri Lanki

Atenski sastanak predstojatelja i predsjednika skupštine UN — Veliki saaj predstojnog sastanka Karolinanog bloka nesvrstanih u Havanu

Atenski sastanak predstojatelja i predsjednika skupštine UN — Veliki saaj predstojnog sastanka Karolinanog bloka nesvrstanih u Havanu

Atenski sastanak predstojatelja i predsjednika skupštine UN — Veliki saaj predstojnog sastanka Karolinanog bloka nesvrstanih u Havanu

Sve veća razmjena s nesvrstanim i zemljama u razvoju

Atenski sastanak predstojatelja i predsjednika skupštine UN — Veliki saaj predstojnog sastanka Karolinanog bloka nesvrstanih u Havanu

Atenski sastanak predstojatelja i predsjednika skupštine UN — Veliki saaj predstojnog sastanka Karolinanog bloka nesvrstanih u Havanu

Atenski sastanak predstojatelja i predsjednika skupštine UN — Veliki saaj predstojnog sastanka Karolinanog bloka nesvrstanih u Havanu

Atenski sastanak predstojatelja i predsjednika skupštine UN — Veliki saaj predstojnog sastanka Karolinanog bloka nesvrstanih u Havanu

Zagreb:

Praksis prestao izlazi

Atenski sastanak predstojatelja i predsjednika skupštine UN — Veliki saaj predstojnog sastanka Karolinanog bloka nesvrstanih u Havanu

Atenski sastanak predstojatelja i predsjednika skupštine UN — Veliki saaj predstojnog sastanka Karolinanog bloka nesvrstanih u Havanu

Osnovana komisija za opojne droge

Atenski sastanak predstojatelja i predsjednika skupštine UN — Veliki saaj predstojnog sastanka Karolinanog bloka nesvrstanih u Havanu

Atenski sastanak predstojatelja i predsjednika skupštine UN — Veliki saaj predstojnog sastanka Karolinanog bloka nesvrstanih u Havanu

Predsjednik Tito odlikovao Antona Vrađušu

Atenski sastanak predstojatelja i predsjednika skupštine UN — Veliki saaj predstojnog sastanka Karolinanog bloka nesvrstanih u Havanu

Odlikovanje Ristu Stijeviću

Atenski sastanak predstojatelja i predsjednika skupštine UN — Veliki saaj predstojnog sastanka Karolinanog bloka nesvrstanih u Havanu

DNEVNIK

Atenski sastanak predstojatelja i predsjednika skupštine UN — Veliki saaj predstojnog sastanka Karolinanog bloka nesvrstanih u Havanu

TRAŽI SE RJEŠENJE ZA AKUMULACIJU

Atenski sastanak predstojatelja i predsjednika skupštine UN — Veliki saaj predstojnog sastanka Karolinanog bloka nesvrstanih u Havanu

Atenski sastanak predstojatelja i predsjednika skupštine UN — Veliki saaj predstojnog sastanka Karolinanog bloka nesvrstanih u Havanu

Kampanje: Integrirat će se zračni saobraćaj

Atenski sastanak predstojatelja i predsjednika skupštine UN — Veliki saaj predstojnog sastanka Karolinanog bloka nesvrstanih u Havanu

Atenski sastanak predstojatelja i predsjednika skupštine UN — Veliki saaj predstojnog sastanka Karolinanog bloka nesvrstanih u Havanu

VIŠEĆE SAVETA ZAŠTOVA ZDRAVSTVENOG OSIGURANJA ŽUGOSLAVIJE

Prihvaćen tekst društvenog dogovora o lijekovima

Atenski sastanak predstojatelja i predsjednika skupštine UN — Veliki saaj predstojnog sastanka Karolinanog bloka nesvrstanih u Havanu

4. Zahtjev Gaje Petrovića upućen 21. II. 1975. Novinskoj agenciji TANJUG
za ispravak neistinite vijesti (o odluci o prestanku izlaženja Praxisa)

Novinska agencija "Tanjug"
Zagreb, Trg M. Marulića 16

U "Borbi" od 21. II. 1975 objavljena je vaša ~~izvorna~~ vijest pod naslovom "PRAXIS" PRESTAO IZLAZITI. U naslovu izrečena tvrdnja nije istinita, a cijeli tekst vijesti pun je dezinformacija. Tako napose nije istinito da je "Praxis" već prestao izlaziti, i to zato što "prema ocjeni same redakcije više nema uvjeta da nastavi svoju prvobitno zamišljenju". Istina je, naprotiv, da se na posljednjem sastanku redakcije (a kojme nije donijeta nikakva definitivna odluka) raspravljalo o mogućnostima daljnjeg izlaženja časopisa s obzirom na sadašnje represivne mjere protiv časopisa i njegovih suradnika, a napose s obzirom na saopćenu nam prijetnju da nijedna štamparija u Jugoslaviji više neće štampati nijedan broj "Praxisa", pa čak ni već pripremljeni broj 6/1974 u kojem je (pored kratke uvodne bilješke redakcije) trebala izići samo bibliografija "Praxisovih" izdanja u razdoblju 1964-1974.

Molimo vas da ovaj ispravak pošaljete svim redakcijama kojima ste poslali i spomenutu vijest s dezinformacijama.

U Zagrebu, 21. II. 1975.

Za redakciju "Praxis"

Gajo Petrović

5. Pismo redakcije Praxisa 25. II. 1975. tiskari »Joža Rožanković« u Sisku kojim se traži »da što prije završite štampanje ovoga broja.«

Tiskara "JOŽA ROŽANKOVIĆ"

S i s a k -

U prilogu ovom pismu šaljem Vam super reviziju broja 6 za 1974. godinu. Molimo Vas da najhitnije ispravite ovih nekoliko manjih omaški te da što prije završite štampanje ovoga broja.

Hvala i drugarski pozdrav.

Zagreb, 25.II.1975.

Za redakciju "Praxis"

Prof.dr. Gajo Petrović

6. Pismo redakcije Praxisa 13. III. 1975. tiskari »Joža Rožanković« kojim ponovno požuruju i potvrđuju želju za štampanje broja 6 časopisa.

PRAXIS

FILOZOFSKI ČASOPIS
TELEFON 513-155 — ŽIRO RAČUN 30501-070-014
FILOZOFSKI FAKULTET, ZAGREB, ĐURE SALAJA 3
11000 ZAGREB

Tiskara "Joža Rožanković"

Sisak

Preko poduzeća "Industrijski radnik" dobili smo vašu poruku prema kojoj, ako smo je točno shvatili, tražite da još jednom pismno potvrdimo našu želju da dovršite štampanje broja 6/1975.

Želju da što prije završite štampanje navedenog broja jasno smo izrazili u našem popratnom dopisu uz superreviziju, no kako ne bi bilo nikakvih nejasnoća ovim tu želju još jednom potvrđujemo.

U Zagrebu, 13.III.1975.

Za redakciju "Praxis"

Gajo Petrović

7. Pismo Grafičko izdavačkog poduzeća »Joža Rožanković« iz Siska 13. III. 1975. »Industrijskom radniku« Zagreb kojim ih obavještavaju »da je politički aktiv i organi upravljanja OUR-a donio odluku da se ubuduće ne vrši usluga štampanja časopisa 'Praxis'.«

	grafičko izdavačko poduzeće Joža rožanković sisak	41000	INDUSTRIJSKI RADNIK <u>ZAGREB</u>
41000 SISAK, MIHANOVICJEVA OBALA 80 — TELEFON: (044) 22-575 i 22-647 — TEKUĆI RAČUN 1000 SOK, SISAK 34100-601-08			
VAS-DUK: _____	NAS-DUK: <u>FK/RČ</u>	BROJ: <u>90/75</u>	SISAK: <u>13. III. 1975.</u>
<p>Uvime Vas obavještavamo da je politički aktiv i organi upravljanja OUR-a donio odluku da se u buduće ne vrši usluga štampanja časopisa "Praxis".</p> <p>Drugarski Vas pozdravljamo!</p> <p>IZDAVAČKO PODUZEĆE JOŽA ROŽANKOVIĆ SISAK</p> <p>Director Kalapoš Franjo Zagreb, oec.</p>			
<small>SLAGANINA — STRUČILAC IŠTA — KUNIGOVENICA — KARTONAZA — ŠTAMPAR: KNJIGA, NOVINI, ČASOPISA, BROŠURA — VLASTITA IZDAVNIA I PROJEKTI ZA VELEKO TISKANJE I OSTALIHE MERKANTILNEK PROJEKTOVA — UBRAGE Lektorske službe — Tekućeke opreme i uređi. VAMJE IZDAVACA</small>			

8. Pismo Grafičko izdavačko poduzeća »Joža Rožanković« iz Siska 19. III. 1975. »Industrijskom radniku« Zagreb kojim ih obavještavaju »da je politički aktiv i organi upravljanja OUR-a donio odluku da se ubuduće na vrši usluga štampanja časopisa 'Praxis'« o otkazivanju usluge štampanja i »povratu materijala« (tj. teksta za broj 6, 1974.).

Joža Rožanković

	grafičko izdavačko poduzeće Joža rožanković sisak	"PRAXIS" Redakcija 41000 ZAGREB
---	--	---------------------------------------

41000 SISAČ, AUMANOVICEVA DRAGA 10 — TELEFON: (044) 22-524 i 22-567 — TEKUĆI RAČUNI KOD BSK SISAČ 24100-041-03

VAS ZNAK: _____ VAS ZNAK: FK/RČ BROJ: 102/75 SISAČ 19. III 197 5.

Našim dopisom br. 90/75 od 13. III 1975. godine, kao i ranijim osobnim kontaktiranjem sa predstavnicima "Industrijski radnik" Zagreb, upoznali smo "Industrijski radnik" da je politički aktiv naše OUR-a i organi upravljanja donio odluku da se ne vrši usluga štampanja časopisa "Praxis". Shodno tim odlukama, izvršili smo povrat materijala "Industrijskom radniku" Zagreb.

Drugarski Vas pozdravljamo!

D i r e k t o r
GRAFIČKO-IZDAVAČKO PODUZEĆE
»JOŽA ROŽANKOVIĆ«
SISAČ
Slapoš Pranjaj dipl. oec.

SLAGARNA — STROJSLAGARNA — INŽINJERSTVO — KURJERSTVO — KARTONAZA — ŠTAMPARSTVO KNJIGA, NOVIINA, ČASOPISA, BROŠURA — VLASTITA IZDANJA I PRODUJA NA VELIKO TISKANICA I OSTALIM MERKANTILNIM PROIZVODIMA — USLUGE LEKTORSKE SLUŽBE — TEHNIČKE OPREME I UREĐI-
VANJE IZDANJA.

9. Pismo redakcije Praxisa »Industrijskom radniku« 20. III. 1975. u kojemu izražava nezadovoljstvo jednostranom odlukom štamparije »Joža Rožanković«

Lešaja - Boš

PRAXIS
FILOZOFSKI ČASOPIS
TELEFON 513-155 -- ŽIRO RAČUN 30201-628-614
F. 200 FAKULTET, ZAGREB, DUPE SALAJA 3

11/75

Poduzeće "Industrijski radnik"
Zagreb

Zagreb, 20.3.1975.

U vezi s vašim dopisom od 17.III 1975. obavještavamo vas da smo duboko povrijeđeni jednostranom odlukom poduzeća "Joža Rožanković" kojom se odbija daljnje štampanje "Praxisa". Tekvu odluku nakon dese godine suradnje nismo očekivali, no ne ostaje nam drugo nego da je primimo do znanja. Nije ni potrebno posebno isticati da ovom jednostranom odlukom postaju bespredmetni bilo kakvi finansijski zahtjevi tog poduzeća u vezi sa štampanjem broja 6/74 jer naručena usluga štampanje nije izvršena.

Uz drugarski pozdrav,

Za redakciju:
G. Flego
Gvozden Flego, sekretar

10. Pismo domaćim »Čitaocima i pretplatnicima 'Praxisa'« od 24. III. 1975.

R A X I S
Filozofski časopis
Zagreb, Djuro Salaja 3

Čitaocima i pretplatnicima "Praxisa"

Obavještvamo naše čitatelje i pretplatnike da jugoslavensko izdanje časopisa "Praxis" nije više u mogućnosti da izlazi. Teškoće s kojima smo se suočavali naročito su porasle u posljednjoj godini, kada je časopis bio lišen svake financijske pomoći, a nedavno nam je i štamparija u kojoj se od prvog broja do danas štampalo jugoslavensko izdanje časopisa, poslala pismom obavijest da je politički aktiv i organi upravljanja OHR-a donio odluku da se u buduću ne vrši usluga štampanja časopisa "Praxis". Prema tome ne ostaje nam drugo nego da konstatiramo da je daljnje izlaženje jugoslavenskog izdanja časopisa "Praxis" onemogućeno.

Posebno ćemo obavijestiti čitatelje i pretplatnike o zaključku redakcije međunarodnog izdanja "Praxisa", čim se redakcija (čiji su članovi djelom izvan Zagreba) uspije sastati.

Limo suradnike da ne šalju nove priloge ni za jedno izdanje časopisa. Kodjer molimo pretplatnike obaju izdanja da što prije uplate zaostalu pretplatu, ali da nam ne šalju pretplatu za 1975. godinu.

Administracija "Praxisa" po uputstvima redakcije, nastavit će rad na prikupljanju zaostalih pretplata i knjižerskih prihoda, kao i na isplati štamparskih i ostalih dugova. O radu redakcije i administracije "Praxis" podnijet će se izvještaj na idućoj redovnoj skupštini Hrvatskog filozofskog društva.

U ovom trenutku, kada jugoslavensko izdanje časopisa "Praxis" nakon desetogodišnjeg izlaženja završava svoje postojanje, moglo bi se očekivati da će redakcija dati analizu i ocjenu svog rada i iskustava. No kako nema izgleda da bi se takva analiza u ovom trenutku mogla objaviti, ne preostaje nam drugo nego da ocjenu našeg djelovanja prepustimo budućnosti.

Ponovo želimo istaći da su članovi redakcije "Praxis" u svom djelovanju stajali i stoje na principima kritičkog i otvorenog marksizma i humanističkog i samoupravnog socijalizma što su ih u prvom broju časopisa jasno proklamirali a u toku deset godina izlaženja nastojali dosljedno braniti i razvijati.

Zahvaljujemo vam što ste bili pretplatnik i čitalac našeg časopisa.

U Zagrebu, 24.3.1975.

Uz drugarski pozdrav

Redakcija časopisa "Praxis"

11. Pismo stranim čitaocima i pretplatnicima: »To all readers and subscribers of Praxis« od 24. III. 1975.

PRAXIS

FILOZOFSKI ČASOPIS
TELEFON 813-155 — ŽIRO RAČUNA 3001-878-814
FILOZOFSKI FAKULTET, ŽALOGA, OPUŠENI KALAJA 3
JUGOSLAVIJA

Lešaja. Prvi

To all readers and subscribers of Praxis:

We should like to inform our readers and subscribers that further publication of the Yugoslav edition of Praxis has become impossible. The difficulties with which we have been constantly confronted grew especially in 1974, when the journal was deprived of every financial support. Quite recently the printing house in which the Yugoslav Edition of Praxis has been printed since its first issue sent us a written notice saying that "the political activists and the governing body of the OUR (Organization of Associated Work) have taken the decision that in the future the service of printing the journal "Praxis" should be discontinued". Accordingly we have no other choice but to state that further publication of the Yugoslav Edition of journal Praxis has been rendered impossible.

The editorial board of the International Edition of Praxis (some of whose members are not from Zagreb) will meet when it becomes possible, and will inform our readers and subscribers of any decisions it may reach concerning the International Edition.

Contributors to Praxis are asked not to send any further contributions for either edition of the journal. Subscribers to both editions are asked to send their back subscriptions as soon as possible, but not to send a subscription for 1975.

The administration of Praxis under the control of the editorial board will continue to collect back subscriptions and bookshop debts and also to pay the journal's debts. A report about the work of the administration and the editorial board of Praxis will be submitted to the next regular Assembly of the Croatian Philosophical Society.

- 2 -

At this moment, when the Yugoslav Edition of Praxis after ten years terminates its existence, the editorial board might be expected to give an analysis and evaluation of the journal's work and experience. However, as there is no chance of such an analysis being published at the present moment, it remains only to leave the judgment of our activity to the future.

Once again we wish to stress that the members of the editorial board of Praxis have always held and still continue to hold to the principles of critical and open Marxism and humanistic and self-managing socialism. These principles were clearly proclaimed in the first issue of the journal and consistently defended and tried to develop during the ten years of the journal's publication.

We want to thank you for having been a subscriber and a reader of our journal.

Zagreb, March 24, 1975.

With friendly regards

The editorial board of the journal "Praxis"

12. Prijedlog anketnog lista »Redakciji 'Praxis'« (bez datuma i naznake autorstva)

REDAKCIJI "PRAXIS"

Z A G R E B

Đ. Salaja 3

Ako se odluka o uskraćivanju svake financijske pomoći "Praxisu" ne revidira predlažem:

1. da se časopis obustavi
2. da časopis nastavi izlaženje u dosadašnjem opsegu (6 brojeva godišnje po 140-160 strana) uz znatno povećanu pretplatnu cijenu (200-240 dinara godišnje)
3. da časopis nastavi izlaženje u znatno smanjenom opsegu (godišnje 4 broja po 100-120 strana) uz nešto povećanu pretplatnu cijenu (100-120 dinara godišnje)
4. da se časopis pretvori u polugodišnjak ili godišnjak (ukupno oko 300 strana) uz dosadašnju pretplatnu cijenu (72 dinara godišnje),
5. ništa od navedenoga, nego:

13. Poziv za sastanak »...jugoslavenskog dijela redakcije i redakcijskog sa-
vjeta časopisa 'Praxis' koji će se održati u petak i subotu, 7. i 8. X. 1977...«

PRAXIS

FILOZOFSKI ČASOPIS
TELEFON 613-116 — ZIMNO RACUN 3001428-814
FILOZOFSKI FAKULTET, ZAGREB, DUNE SALAJA 2
JUGOSLAVIJA

Druk-~~apričo~~ _____

B. Jaksic

Molimo Vas da prisustvujete sastanku jugoslavenskog dijela redakcije i redakcijskog savjeta časopisa "Praxis" koji će se održati u petak i subotu, 7. i 8. X 1977. sa slijedećim dnevnim redom:

- I. U petak 7.X 1977 u 20 sati u Klubu Sveučilišnih nastavnika (Zagreb, Braće Kevurčića 17):
  1. Dogovor o Festschriftu za R.Supeke
  2. Pitanje daljnjeg izlaska časopisa
- II. U subotu 8.X 1977 u 10 sati u Semoboru:
  3. Diskusije o dosad predanim prilogima za Festschrift
  4. Razno

Molimo vas da svakako prisustvujete ovom sastanku.

One koji su završili svoje priloge za Festschrift molimo da ih što prije dostave I.Kuvačiću.

Časopis "Praxis" snosit će putne troškove za sve pozvane učesnike.

U Zagrebu, 6.9.1977

Za redakciju časopisa "Praxis"

Ivan Kuvačić, v.r. Gajo Petrović, v.r.

6. Korčulanska ljetna škola – nastanak, djelovanje, prestanak s radom

Građa (dokumentacija) o *Korčulanskoj ljetnoj školi* raznovrsna je. Osim dokumenata u kojima se izričito govori o *Školi*, bitan je i sadržaj rasprava na zasjedanjima *Škole*, a najvećim dijelom i prvenstveno je objavljivano u domaćem i internacionalnom izdanju časopisa *Praxis* (ali ne samo u njemu). Zainteresirani korisnik građe stoga će radi upoznavanja sadržaja rasprava najprije posegnuti za tim brojevima *Praxisa*.

Ovdje prilažem devet dokumenata-tekstova (odnosno dvanaest ako četiri dokumenta iz točke 3) uzmemo svakog posebno), koji obrađuju nastanak, djelovanje i prestanak rada (gašenja) *Škole*. To su autentični dokumenti, neki od njih nisu bili objavljeni, a do njih sam došao koristeći Fond Rudija Supeka u DARH-u (građa o »Korčulanskoj ljetnoj školi« odložena je posebno u kutiji broj 18 toga Fonda):

1. »Prijedlog za osnivanje stalnog filozofsko-sociološkog seminara (Ljetna škola)«
2. »Pravila Filozofsko-sociološkog društva 'Korčulanska škola'« s obrazloženjem ciljeva
3. Četiri Izvještaja-pregleda rada »Korčulanske ljetne škole« (R. Supek, D. Grlić, M. Kangrga)
4. Tekst Rudija Supeka: »Čemu služi Korčulanska ljetna škola?«
5. Tekst otvorenog (cirkularnog) pisma: »Povodom napada na Korčulansku ljetnu školu i članove njenog Upravnog odbora«
6. »Obrazloženje uz molbu za dotaciju za Korčulansku ljetnu školu«
7. Prospekti uz zasjedanja *Korčulanske ljetne škole*
8. Popis sudionika (učesnika) *Korčulanske ljetne škole*
9. Dokumentaciono-bibliotečna jedinica u Korčuli – formiranje inicijalnog tijela

Najprije ću vrlo sažeto komentirati svaki od spomenutih devet dokumenata, a zatim ću posebno navesti i nekoliko nužnih informacija i objašnjenja o drugim važnim aspektima povezanim s djelovanjem *Korčulanske ljetne škole*, služeći se također originalnom dokumentacijom iz tog Fonda građe, ali i s informacijama iz drugih izvora, koji nisu u građi odloženoj u DARH-u.

Dio dokumentacije o Školi su fotografije i filmski zapisi. Riječ je o fotografijama i snimanim filmovima u tehnikama koje su tada bile dostupne amaterima. Ni Upravni odbor *Korčulanske ljetne škole*, a još manje redakcija časopisa *Praxis*, nisu imali mogućnosti osigurati stalne profesionalne snimatelje – snimanja su obavljali učesnici *Škole* »za svoj račun«, pa njima treba zahvaliti što imamo barem nešto takvog materijala. Ovdje se prilaže ono što se uspjelo prikupiti (objašnjenja uz »fotografije i filmske zapise« vidjeti u odjeljku 9. ovih Uvodnih napomena o građi).

Od samog početka rada Korčulanska ljetna škola imala je jasnu upravljačku strukturu: upravni odbor, predsjednika i (od 1967.) potpredsjednika, sekretara, a prve tri godine direktora.

Predsjednik je za cijelog trajanja Škole bio Rudi Supek, a Veljko Korać potpredsjednik do kraja trajanja Škole. Upravni odbor je prilikom osnivanja (i slijedeće dvije godine) sastavom bio identičan redakciji *Praxisa*, a Danilo Pejović je do 1966. bio i direktor Škole. Napuštanjem redakcije *Praxisa* napustio je i sve funkcije u Školi (prekinuvši i bilo koji oblik suradnje).

Sa 1967. povećava se broj članova Upravnog odbora na 12, sa dva potpredsjednika (nakon 1968 do kraja rada samo jednog). A zatim Upravni odbor 1969. ima 13 članova, od 1970. ima 14 članova, a od 1973. do kraja 29 članova. Sastav Upravnog odbora pokazuje da se nastojalo okupiti predstavnike iz cijele Jugoslavije, a proširenje potvrđuje odsustvo bilo kakve monopolizacije Škole ili sektaškog odnosa »prema drugima«. Svi su članovi Upravnog odbora bili iz Jugoslavije.

Sekretari Škole su se češće mijenjali: Milivoj Solar, Marijan Cipra, Ivan Kuvačić, Veljko Cvjetičanin, Nikola Skledar, Goran Švob i njegov zamjenik Gvozden Flego.

Prijedlog za osnivanje stalnog filozofsko-sociološkog seminara (Ljetna škola)

»Prijedlog...« je napravljen na samom kraju prosinca 1962. Koliko mi je poznato, taj »Prijedlog...« nije nigdje objavljen pa ga ovdje prilažem u obliku kakvog sam našao u spomenutom Fondu Rudija Supeka. Potrebno je upozoriti da ideja o osnivanju Škole, a isto tako i prvo zasjedanje Škole, prethodi *Praxisu*: prvo zasjedanje Škole održano je ljeti 1964. (»eksperimentalno« ljeta 1963), a *Praxis* (brojevi 1 i 2) pojavio se tek u zadnjem kvartalu 1964.

Zamislao o osnivanju ljetne filozofsko-sociološke škole očito je među nastavnicima Filozofskog i Sociološkog odsjeka razmatrana duže vrijeme, a iz toga je nastao »Prijedlog za osnivanje...«. Zatim je ta zamisao kao prijedlog i javno obznanjena. O tome nemam pisanog traga, ali, prema informaciji koju sam dobio od Sime Elakovića, »...na jednoj sjednici pri kraju simpozijuma u Opatiji 1963. godine³⁸ Rudi Supek je izložio ideju-poziv da se na Korčuli uspostavi Korčulanska ljetna škola. Dobro se sjećam da ništa nije čitao, ali je ideju jasno obrazložio«. Otprilike iz tog vremena, tj. proljeća 1963. datiraju i (usmeni, ali i pismeni) kontakti Rudija Supeka s vodećim ljudima općine Korčula o osnivanju *Korčulanske ljetne škole*, a ti su kontakti bili u funkciji pripreme svega što je za početak Škole bilo potrebno.

Početak rada Škole datira se ponekad/ponegdje i u 1963. jer je tada, na inicijativu i u organizaciji Jugoslavenskog udruženja za filozofiju i uz učešće dijela domaćih i nekoliko stranih učesnika, održan najprije skup u Opatiji (u proljeće 1963.), zatim skup u Dubrovniku (polovinom lipnja 1963), a ubrzo nakon toga i skup u gradu Korčuli s temom »Progres i kultura« (od 28. VI. do 10. VII. 1963). Inicijator i organizator korčulanskog skupa bila je grupa ljudi s Filozofskog fakulteta u Zagrebu koja je radila na ideji o školi u Korčuli.

U Dubrovniku je skup održan u tadašnjem Domu sindikata, »unutar zidina« (u bivšem samostanu Svete Klare, a u tom prostoru je bio i poznati restaurant »Jadran«), dakle izvan organizacije Interuniverzitetskog centra, jer taj još nije imao svoje prostore (u zgradi koja je zatim dodjeljena Interuniverzitetskom centru tada je još bila Preparandija, tj. učiteljska škola).

Taj skup je ipak bio nastavak okupljanja filozofa i sociologa sličan onom s proljeća 1963. u Opatiji,³⁹ a na njemu je ponovno iznesena zamisao o osniva-

38 Riječ je o simpoziju s temom »Čovjek danas«, koji je održan u proljeće 1963. u Opatiji, po svoj prilici u hotelu »Kontinental«. Simo Elaković je tada bio student filozofije, a na simpoziju je bio jer »... nas nekoliko studenata bili smo nagrađeni boravkom u Opatiji, odnosno prisustvovanjem simpoziju-mu...«

39 Rezultati oba simpozija-skupa 1963. (u Opatiji s proljeća i u Dubrovniku u ljeto) objavljeni su u knjizi »Čovjek danas«, koju je izdao »Nolit« 1964. kao četvrtu knjigu znamenite biblioteke »Sazvežđa«. Su-

nju Korčulanske ljetne škole. Navodim nekoliko opaski prof. Andrije Krešića, predsjedavajućeg na skupu u Dubrovniku, koji je tada bio i predsjednikom Jugoslavenskog udruženja za filozofiju i u tom svojstvu organizatorom skupa:

»Nama je bilo stalo da nekako u svijet krenemo kao jugoslavenski filozofi i dovedemo u zemlju kolege koje su predstavljale svjetsku filozofsku misao. Tako je bio zakazan međunarodni sastanak filozofa u Dubrovniku. U Dubrovniku je tema bila *Čovjek danas*. Tako sam je imenovao i imali smo plakat s tim naslovom. No, prije toga mi smo imali sastanak u Opatiji kao neku vrstu generalne probe pred dubrovački međunarodni skup. U Opatiji su učestvovali samo jugoslavenski filozofi. I tu smo se – ne znam više kako smo tematiku nazvali taj sastanak – pripremali za Dubrovnik.... Pošto sam bio jedan od organizatora tog skupa, vodio sam precizne bilješke. Nekim čudom ostale su sačuvane, tako da mogu da svjedočim iznoseći precizne podatke. Naučni skup *Čovjek danas* u Dubrovniku trajao je četiri dana, od 19. do 22. juna 1963. godine. Pored jugoslavenskih filozofa učestvovala su i kolege iz jedanaest zemalja... Tu, na dubrovačkom sastanku, Rudi Supek je naročito govorio o inicijativi za osnivanje Korčulanske ljetne škole, a mislim da je i Gajo Petrović pominjao nešto u vezi s inicijativom oko pokretanja *Praxisa*. To je bilo '63. godine. I mislim da je vladalo pozitivno raspoloženje, naravno, za obje te inicijative, naročito za Supekovu. Znali smo da je Supek preko puta Korčule imao vikendicu, i ja sam dolazio tamo njemu kao gost ponekad, i njemu i njegovoj Vesni. Bili smo dobri

---

radnici su: D. Grlić, A. Krešić, M. Marković, V. Pavičević, D. Pejović, Z. Pešić-Golubović, G. Petrović, S. Stojanović, R. Supek, Lj. Tadić, P. Vranicki, M. Životić.

U knjizi nažalost nema detaljnijih podataka o simpozijima. U uvodnom prilogu M. Markovića, naslovljenom »Čovek danas«, pri kraju se nalazi važna opaska: »Ova knjiga je nastala na osnovu saopštenja i diskusija na skupovima u Opatiji i Dubrovniku. Međutim ona ne sadrži sve materijale s ovih skupova već samo izbor radova jedne grupe jugoslavenskih filozofa.* Većina autora je svoja saopštenja znatno proširila i razvila. Iako se ovi radovi međusobno znatno razlikuju i sadržinski i metodološki, svi oni imaju i neke karakteristike koje su im zajedničke i koje dozvoljavaju da se govori o jednoj specifično marksističkoj filozofskoj orijentaciji koja je uveliko obojena posebnim društvenim uslovima jugoslavenske stvarnosti« (str. 39).

* Označava fusnotu: »Teze svih saopštenja i izvodi iz diskusije koja je vođena na skupu u Opatiji objavljeni su u časopisu *Filozofija* br. 3, 1963, str. 4-118. Referati stranih filozofa koji su bili podneti na skupu u Dubrovniku biće sukcesivno objavljeni u časopisu *Filozofija* u toku 1964. godine.«

Važnost Markovićeve opaske vidim u slijedećem: 1) U izričitoj tvrdnji da je knjiga rezultat izlaganja s dva skupa, ali se nijedan od njih ne označava kao *Škola*, naročito ne kao *Korčulanska ljetna škola*. A zanimljivo je da nije spomenuto ono o čemu govore S. Elaković i A. Krešić: da je R. Supek (na oba skupa) govorio o namjeri osnivanja *Korčulanske ljetne škole*, a G. Petrović o namjeri osnivanja *Praxisa*. Jasno je stoga da se spomenuta dva skupa ne mogu uzimati kao početak rada *Korčulanske ljetne škole*; 2) U napomeni o sazrijevanju jedne »specifično marksističke filozofske orijentacije koja je uveliko obojena posebnim društvenim uslovima jugoslavenske stvarnosti.« Iz tog razloga smatram da je knjiga »Čovek danas« dragocjen dokument za proučavanje *Praxis orijentacije*. Pregledavajući najveći dio prikupljene građe konstatirao sam da se ta knjiga u raspravama o *Praxis orijentaciji* ili sasvim ignorira ili nedopustivo marginalizira.

Za spomenuto proučavanje *Praxis orijentacije* trebalo bi svakako uvažiti i rezultate drugih skupova u to vrijeme s početka 1960-ih (Vrnjačka Banja, Zadar), što ih spominje Andrija Krešić u knjizi »Humanizam i kritičko mišljenje. Tako je govorio Andrija Krešić«, Res publika-Službeni glasnik, Beograd, 2010, str. 95.

prijatelji. Tako je došlo i do pominjanja te dvije inicijative koje su bile u stvari jedna inicijativa, što se tiče filozofiranja i položaja filozofije u našoj zemlji.«⁴⁰

Skup u Korčuli bio je stoga autonomna inicijativa na tragu razvijanja prijedloga o osnivanju Korčulanske ljetne škole, moglo bi se reći da je bio »eksperimentalnog obilježja«: da se utvrde mogućnosti što ih pruža Korčula, da se utvrdi i zainteresiranost stručnih krugova za školu i da se zabilježi javni odjek.⁴¹ U sva ta tri pravca »eksperiment« je bio pozitivan i stoga je bez oklijevanja zaključeno da se ide s redovitim godišnjim zasjedanjima i da se za ta zasjedanja utvrdi naziv »Korčulanska ljetna škola«.

Milan Kangrga s pravom upozorava da taj skup u Dubrovniku ljeta 1963., a naročito skup u Korčuli ljeta 1963. ipak ne znače početka rada *Korčulanske ljetne škole*. Riječ je o »...simpoziju koji je indirektno bio tzv. »generalna proba« za rad Škole, koja tada još nije imala *ni svog imena*. Korčulanska je škola tada bila tek u planu, jer se mogla osnovati i negdje drugdje (recimo u Dubrovniku, kao prethodne godine), pa je sve s njom i oko nje trebalo tek sazrijeti i organizirati« (Milan Kangrga, »Švrceri vlastitog života«, Biblioteka »Feral Tribune«, Split, 2002, str. 342, 343).⁴²

Prvo zasjedanje *Korčulanske ljetne škole* održano je, dakle, od 8. do 22. VII. 1964, a tema mu je bila »Smisao i perspektive socijalizma«.⁴³

40 Andrija Krešić, »Humanizam i kritičko mišljenje. Tako je govorio Andrija Krešić«, priredio Božidar Jakšić, Res publica-Službeni glasnik – Serija »Svedoci epohe«, Beograd, 2010., str. 92 -95 (poglavlje »Putevi kritičke misli«)

41 Sudeći prema prvim novinskim izvještajima iz 1963. i 1964. održavanje *Škole* ocjenjeno je kao dobrodošli napor, kao »srećna zamisao«, kao »ozbiljan i dalekosežno značajan poduhvat. Treba ga svestrano podržati, ne ustezati se u meceniranju, ne dozvoliti da ova vanredno plodna i za našu kulturu i naš svetski ugled neobično značajna inicijativa popusti u svom intenzitetu.« Vidjeti: Б. Павловић, »Остварење једне лепе иницијативе. Корчула – град филозофије«, Политика 8. јул 1964. Također i napise novinara Милете Павлова u novosadskom Дневнику (26. VI, 7. VII. i 14. VII. 1963.

42 Tome u prilog govori i prospekt (s imenima predavača i nazivima tema) koji je naslovljen kao »Filozofsko-sociološki seminar (Ljetna škola), Korčula od 28. juna do 10. jula 1963«. Tek u prospektu za 1964. godinu imamo naziv »Korčulanska ljetna škola« – naziv što je zatim redovito upotrebljavan. Numeracija zasjedanja koja uzima 1963. kao prvu godinu zasjedanja vjerojatno je htjela naglasiti kontinuitet poduhvata i u tom smislu je formalnog obilježja.

43 Izlaganja na tom prvom zasjedanju *Korčulanske ljetne škole* objavljena su u zborniku: »Smisao i perspektive socijalizma«, Zagreb, 1965. Većim dijelom su izlaganja bila objavljena i u *Praxisu* broj 2, 1964. i 1, 1965.. Navodim to i zato, jer je u obavijesti redakcije *Praxisa* da je knjiga izišla i da se može nabaviti (naručiti), osim kod redakcije *časopisa*, »... i direktno kod distribucije časopisa Praxis na adresi »Industrijski radnik«, novinsko-izdavačko poduzeće, Ilica 28. Zagreb«, navedeno: »Obavještavamo sve zainteresirane da je izišao iz štampe ZBORNIK RADOVA DRUGOG ZASJEDANJA KORČULANSKE LJETNE ŠKOLE pod naslovom SMISAO I PERSPEKTIVE SOCIJALIZMA«. Mislim da se ovo nominiranje: »drugo zasjedanje« mora tumačiti samo kao naglašavanje kontinuiteta nastojanja u osnivanju Ljetne filozofske škole. U tom smislu (nastojanjâ i glavnih organizatora) zaista postoji kontinuitet između skupa u Dubrovniku (koji nije imao naziv Ljetna filozofska škola), zatim iste godine održanog skupa u Korčuli i zasjedanja *Korčulanske ljetne škole*. Ipak je potrebno razlikovanje, s obzirom na posebna obilježja inicijative i sadržajem rada *Korčulanske ljetne škole*. U tom smislu je sasvim opravdana napomena Milana Kangrga: »Već je i sam početak rada Škole obavijen nejasnoćom, kada je zapravo bio pravi datum i koja godina osnivanja, ali i imena osnivača. Tako se *posve krivo*,

Pravila Filozofsko-sociološkog društva »Korčulanska škola« s obrazloženjem ciljeva

Ni »Pravila...« nisu bila objavljena, prilažem ih ovdje u obliku kakav sam našao u spomenutom Fondu građe Rudija Supeka. Naravno, s razvojem *Škole* trebalo je i ta »Pravila...« korigirati, a o tome postoji napomena prof. Rudija Supeka u rukopisu »Čemu služi Korčulanska ljetna škola«: »Osnovni zadaci škole formulirani su već 1963, a ponovo su potvrđeni kod razrade statuta 1968«. Tekst Statuta iz 1968. tek treba pronaći, ali je važna opaska Rudija Supeka o kontinuitetu koncepta osnovnih zadataka *Škole*.

Četiri Izvještaja-pregleda rada Korčulanske ljetne škole (R. Supek, D. Grlić, M. Kangrga):

- a) Rudi Supek, Deset godina Korčulanske ljetne škole 1963–1973. Tekst je objavljen u *Praxisu* (domaće izdanje), broj 5-6, 1973, a zatim i u internacionalnom izdanju *časopisa*, broj 1–2, 1974.
- b) Rudi Supek, Uvodna riječ na otvaranju rada četvrtog zasjedanja Škole 1967. godine. Tekst je objavljen u *Praxisu* (domaće izdanje), broj 5–6, 1967, a zatim i u internacionalnom izdanju *časopisa*, broj 1–2, 1968. godine.
- c) Danko Grlić, Pozdravna riječ prigodom otvaranja XI. zasjedanja Korčulanske ljetne škole, kolovoz 1974. Tekst ove pozdravne riječi nije do sada nigdje objavljen, a značajan je prilog poznavanju rada Škole. Nije ni mogao biti objavljen jer je *Praxis* prestao izlaziti, a u njemu su ovakvi tekstovi objavljavani. Tekst je u arhivi Danka Grlića našla njegova supruga, sada već pok. Eva Grlić i dala ga za kompletiranje građe o *Praxisu* i *Korčulanskoj ljetnoj školi*.
- d) Milan Kangrga, Korčulanska ljetna škola (1964–1974). Tekst je najprije objavljen u Kangrginoj knjizi »Izvan povijesnog događanja. Dokumenti jednog vremena«, Feral Tribune, Split, 1977. (str. 278–294), ali je zatim tekst znatno dopunjen objavljen u njegovoj knjizi »Šverceri vlastitog života«, Feral Tribune, Split, 2002. (str. 342–383).

Premda su ovdje navedeni Izvještaji-pregledi rada *Škole*, osim jednog (onog Danka Grlića, značajnog naročito po tome što je to zadnje kompeten-

---

čemu su nehotice pridonijeli i neki od osnivača, navodi godina početka djelatnosti Korčulanske ljetne škole, pa se on prebacuje na godinu ranije, tj. na 1963., jer je prvi početak bio tek 1964. godine« (M. Kangrga, *Ibid*, str. 342).

tno sumiranje rada *Škole*, koje nažalost nije bilo objavljeno), već objavljeni pa su i dostupni u navedenim publikacijama, smatrao sam da je potrebno priložiti ih, jer su za sada jedina potpunija i autentična svjedočanstva, a uzeti u cjelini daju solidan uvid u djelovanje i rezultate *Škole*. Korisnik građe može, dakle, na jednom mjestu naći osnovne informacije, a to je i bio razlog zašto sam ih priložio. Naravno da nema potrebe na bilo koji način na ovom mjestu komentirati te tekstove – sami su po sebi jasni i konzistentni.

Nema potrebe obrazlagati da je za cjeloviti uvid u rad *Škole* nužno imati uvid i u svu ostalu građu vezanu uz njeno djelovanje.

Rudi Supek: »Čemu služi Korčulanska ljetna škola?«

Ovaj tekst nije bio objavljen, našao sam ga u Fondu građe Rudi Supeka (DARH, kutija 18). Na njemu je u gornjem desnom uglu rukom pisana oznaka vremena nastanka i čini se da je to bilo 1971. Uz godinu je stavljen upitnik. Ali, da je godina 1971. vjerojatno vrijeme nastanka teksta može se zaključivati prema prvoj rečenici: »Na posljednjem su se zasjedanju Korčulanske ljetne škole posvećenom »Hegelu i našem vremenu« pojavile...«, a to je zasjedanje bilo 1970. Stoga se može pouzdanim smatrati da je tekst nastao ili krajem 1970. ili u prvoj polovici 1971. Vrijeme nastanka teksta ipak je sporedno u odnosu na njegov sadržaj, a taj je veoma značajan ne samo po datim ocjenama o radu *Škole* i kriterijima kojima se *Škola* vodi nego i po tome što se iz teksta jasno uočava nastojanje da se ne zapadne u rutinu, da se ne dovedu u pitanje bitna obilježja koja su *Školu* afirmirala i da se ne podlegne pragmatičko-političkim pritiscima. Važnost je teksta određena i time što ga je pisao Rudi Supek, predsjednik njenog Upravnog odbora.

Tekst otvorenog (cirkularnog) pisma: »Povodom napada na Korčulansku ljetnu školu i članove njenog Upravnog odbora«

Ovdje imamo dvije varijante pisma, ili obraćanja prijateljima *Škole*. Jedna je, kraća, pisana na hrvatsko-srpskom (ili srpsko-hrvatskom), a druga, duža, na engleskom jeziku. Obje varijante sam našao u Fondu građe Rudija Supeka (DARH, kutija 18). Na njima nema datuma nastanka, ali se iz teksta može zaključivati da su pisane u prvoj polovici (ili polovinom) 1974. Ni jedna od varijanti nije, koliko mi je poznato, objavljena, a nisam mogao ustanoviti ni to da li su možda čitane ili dijeljene učesnicima zasjedanja *Škole* 1974, premda se pri kraju obiju varijanti nalazi formulacija koja upućuje na to da su učesnici zasjedanja *Škole* 1974. bili s njima upoznati (»Iznoseći ove činjenice pred aktivne suradnike i posjetioce Korčulanske ljetne škole...«). Tekstovi nisu potpisani pa treba pretpostaviti, s obzirom na sadržaj, da ih je verificirao Upravni

odbor Škole. Ti dokumenti su od posebne važnosti za proučavanje uvjeta u kojima je Škola radila, teškoća s kojima se suočavala i prepreka na koje je nailazila, a posebno načina na koji je Uprava Škole na sve to reagirala.

Ipak, njihov sadržaj je važniji od spomenutih formalnih obilježja (datum nastanka, objavljivanje, distribucija, autorstvo). U njima se nalaze brojne opaske koje ukazuju na trajno prisutne kritike rada Škole (i cijele *Praksis orijentacije*), ali i na aktualni spor koji je doveo do nastanka pisma. O tom sporu korisnik će naći tekstove u građi (kako tekst Rudija Supeka, tako i odgovor redakcije lista »Komunist«), pa to nema potrebe obrazlagati. Taj je spor, pa i pismo koje je njegov refleks, neposredno prethodilo prestanku rada (preciznije: prestanku postojanja) *Korčulanske ljetne škole*, ali i *Praxisa*, jer nakon zadnjeg zasjedanja Škole u ljeto 1974. godine više nije održano ni jedno njeno zasjedanje, a prestao je izlaziti i *Praxis*.

Na ovo »otvoreno (cirkularno) pismo« može se stoga gledati i kao na uvertiru definitivne odluke o onemogućavanju daljnjeg rada (postojanja) Škole i *Praxisa*, što se vidi iz dokumenta koji slijedi.

Za potpuniju sliku o sadržaju primjedaba i odlučivanja o tretiranju i sudbini *Korčulanske ljetne škole* svakako bi bilo potrebno konzultirati arhivsku građu partijskih i državnih tijela. Uvid u tu građu bio bi (bit će) obiman posao, ali bi se svakako morao obaviti da bi se dobila potpunija informacija za proučavanje fenomena poznatog kao *Korčulanska ljetna škola*.

Rudi Supek, »Obrazloženje uz molbu za dotaciju za Korčulansku ljetnu školu«

Ovaj dokument bi se mogao nazvati rekvijemom *Korčulanskoj ljetnoj školi*. Tekst obrazloženja nosi datum 1. III. 1977. pa se može postaviti pitanje čemu donositi dokument kad je zasjedanje *Korčulanske ljetne škole* zadnji put održano 1974. Odmah treba reći: zato, što je to zadnji dokument, što sam ga našao (Fond građe Rudija Supek, kutija 18, DARH), a koji dokazuje ustrajnost Upravnog odbora u nastojanjima da Škola nastavi s radom, da se ne »ugasila« (slično višegodišnjim nastojanjima redakcije *Praxisa* da se obnovi izlaženje časopisa). »Obrazloženje«, dakako, nije imalo nikakvog efekta pa se može reći da je Škola definitivno ugašena 1977. odbijanjem nužne dotacije, što je bio jedini odgovor na argumente o potrebi podrške Školi navedene u »Obrazloženju«. Nakon toga nemamo dokumenta koji bi upućivao na nove pokušaje. Nemamo ni dokumenta kada se formalno raspustio Upravni odbor Škole. Ukratko, čini se da je najprikladnije reći: *Korčulanska ljetna škola* se naprosto »ugasila« – ali ne zato što bi ponestalo energije organizatora i voditelja, posebno ne zato što je nestao ili što se bitno smanjio interes intelektualnih

snaga (onih iz Jugoslavije, ali i onih izvan Jugoslavije) za raspravama te vrste i načinom kako se rasprave vode, a naposljetku, ne ni zato što je potreba za *Korčulanskom ljetnom školom* bila iscrpljena. »Ugasila« se, tj. prestala je postojati, zato što su izvanjski pritisci na nju bili jači od snaga koje su je održavale.

Tokom cijelog razdoblja postojanja, osim možda u prve dvije godine, ako je suditi prema javnim odjecima što se mogu pročitati u prikupljenoj građi, *Korčulanska ljetna škola* je bila »trn u oku« službenoj politici. Intenzitet nezadovoljstva Školom s vremenom se pojačavao, što se također može pratiti iz prikupljene građe, a sadržaj tog nezadovoljstva bio je podudaran s onim usmjerenim prema *Praxisu*. Krajnji je oblik poprimio u čuvenoj polemici tjednika »Komunist« (službenog organa Saveza Komunističke Jugoslavije) i Rudija Supeka, predsjednika Upravnog odbora *Korčulanske ljetne škole* u listopadu 1973. Optužbe što su na račun *Korčulanske ljetne škole* bile tamo izrečene, odredile su nastanak i sadržaj »Otvorenog (cirkularnog) pisma« suradnicima i prijateljima Škole. Stoga je za razumijevanje postupka »gašenja« *Korčulanske ljetne škole* potrebno poznavanje svih triju navedenih izvora (spomenutu polemiku, spomenuto »Otvoreno (cirkularno) pismo« i u ovoj točki navedeno »Obrazloženje«). Ovome treba dodati da je Rudi Supek kao predsjednik Upravnog odbora uputio 25. XI. 1973. pismo i Ideološkoj komisiji CK SK Hrvatske »...u vezi sa daljnjim djelovanjem *Korčulanske ljetne škole* s obzirom na napade koji su se pojavili u »Komunistu« (8. i 22. X. 73), organu Saveza komunističke Jug. Želimo da nam se odgovori na pitanja koja stavljaju Odbor pred dilemu daljnjeg normalnog djelovanja škole. Ukoliko, međjutim, Ideološka komisija nije kompetentna da nam dade odgovore na ova pitanja, molimo da se ovo pismo proslijedi na odgovarajući forum.« (Pismo se nalazi u Fondu građe Rudija Supeka, kutija 18, DARH). Nisam u spomenutom Fondu građe našao odgovor na to pismo, tako da ne znamo da li je odgovora uopće bilo.

Odlučnost režima da onemogući postojanje i rad *Korčulanske ljetne škole* iskazala se, osim u ustrajnim negativnim ocjenama o njenom djelovanju, i u stalnim uskraćivanjima nužne financijske podrške bez koje svakogodišnje održavanje zasjedanja nije bilo moguće. Zanimljivo je da je to bio osnovni razlog što 1966. zasjedanje Škole nije održano i da je u nekoliko navrata morala skratiti planirano vrijeme rada, ostaje činjenica da se sa 1974. prišlo postepenom, ali definitivnom obračunu sa Školom putem potpunog uskraćivanja financijske podrške. To je bio jedini način da se *Škola* onemogući jer se pokazalo da se negativnim ocjenama i napadima to ne može postići – Upravni odbor škole imao je snažne i argumentirane odgovore koji su obesnaživali iskazane negativne ocjene.

Tako je na jedvite jade Upravni odbor Škole u zadnji čas ishodio potrebnu financijsku podršku za održavanje zasjedanja Škole 1974., ali u skraćenom

vremenu – od svega pet dana (25. VIII.–29. VIII.) umjesto uobičajenih i optimalnih dva tjedna. To proizlazi iz pisma upućenog učesnicima-suradnicima Škole:

»Ovogodišnje zasjedanje Korčulanske ljetne škole na temu UMJETNOST I SUVREMENI SVIJET održat će se, zbog restrikcije financijskih sredstava, u skraćenom obimu od 25. 8–29. 8.

Rad škole odvija se kroz plenarne sastanke (referati i diskusija o referatima) kao i kroz sastanak sekcija (diskusije o podtemama, rasprava za »okruglim stolom«).

Molimo sve koji su zainteresirani da budu koreferenti, tj. učesnici u diskusiji za »okruglim stolom«, da nam se jave najkasnije do 20. 3. s naznakom grupe u kojoj žele učestvovati kao i naslove svog izlaganja.

Nažalost, zbog navedenih razloga, ove godine nismo u mogućnosti snositi troškove boravka učesnika.

Uz drugarske pozdrave,« (potpisani: Danko Grlić, predsjednik zasjedanja '74 i Gvozden Flego, zamjenik sekretara).

Sljedeće, 1975. zasjedanje *Korčulanske ljetne škole* nije održano. Formalno, zasjedanje je otkazao Upravni odbor škole obavijestivši o tome (s datumom 5. VI. 1975.) kratkim pismom sve one koji su mogli biti eventualni sudionici:

»Dragi prijatelju,

Želimo Vas obavijestiti da se ove godine neće održati zasjedanje Korčulanske ljetne škole. Njeno djelovanje bilo je u posljednje vrijeme predmet veoma žestoke kritike u štampi i političkim forumima. Dobrom broju najistaknutijih jugoslavenskih filozofa i sociologa marksista onemogućena je javna djelatnost. U takvim uvjetima djelovanje Škole ne bi odgovaralo njenim osnovnim ciljevima slobodne razmjene mišljenja o aktualnim problemima.

Predloženu i usvojenu temu »Socijalizam i ljudska prava« nastojat ćemo pripremiti i organizirati za slijedeću godinu.

Za Odbor Korčulanske ljetne škole,« (potpisani: predsjednik: prof. Dr. Rudi Supek, tajnik: Goran Švob)

Nastojanja da se osigura nastavak rada *Korčulanske ljetne škole*, što su u međuvremenu, tj. tokom 1976, poduzimana, nisu uspjela. Bilo je predviđeno da se zasjedanje *Korčulanske ljetne škole* o temi »Socijalizam i ljudska prava« održi u vremenu od 25. do 29. Kolovoza 1976. pa je o tome upućena i obavijest s nazivom teme, »za sada predviđenih« predavača i predloženog načina rada na zasjedanju Škole. Za odabranu temu je rečeno: »Ova je tema bila utvrđena na posljednjem zasjedanju prije dvije godine i smatramo je veoma aktualnom, već i zbog činjenice da se u svijetu slavi dvjestogodišnjica prve građanske deklaracije o ljudskim pravima.« Dano je i objašnjenje o razlogu vremenski

skraćenog trajanja Škole: »Kako smo zbog administrativnih razloga sredstva dobili dosta kasno, ovo ćemo zasjedanje održati u manjem opsegu no što je to do sada bio običaj.«

Planirano i najavljeno zasjedanje *Korčulanske ljetne škole* 1976. ipak nije održano. Nemam dokument koji bi ocrtao ili prikazao »dramatičnost situacije«: nevjerojatno je da bi Upravni odbor Škole uputio obavijest (poziv) o zasjedanju Škole s točno naznačenim datumom i uputama za traženje smještaja, a da nije imao obećanja da će sredstva biti donirana. Ipak, sredstva nisu stizala, na što upućuje dopis Branka Bošnjaka Rudiju Supeku od 20. VII. 1976:

»Danas smo Ž. Puhovski i ja bili kod sekretarice našeg SIZ-a da pitamo što je s novcima za Korčulu. Od novaca nema ništa, jer će sva rješenja pregledati reviziona komisija i što komisija odobri bit će realizirano. Stoga je sve obustavljeno. Tako je nama rečeno. No kada će se ta komisija sastati i tko je u toj komisiji, to nam nije nitko mogao reći itd itd.

Stoga smo danas odlučili da se pošalje onaj tekst kojim obavještavamo da se Korčula odgađa. Tekst je već pripremljen i sutra treba ispisati samo adrese. Eto tako je s tim.

Ja sam telefonom javio kolegama u Beogradu da je sve odgođeno, tako da i oni na vrijeme to znadu.«

Očito je iz ovog dopisa Branka Bošnjaka da su nadležna tijela držala organizatore Škole u neizvjesnosti do zadnjega časa, a da je Upravni odbor, svjestan te neizvjesnosti, ipak računao i na najgori mogući ishod i unaprijed se pripremio da shodno tome otkáže zasjedanje *Korčulanske ljetne škole*.

I usprkos tog, uistinu gorkog, iskustva, nastojanja da se sačuva *Korčulanska ljetna škola* i da se nastavi njen rad nisu slabila. Nemamo dokumentacije o eventualnim međusobnim konzultacijama članova Upravnog odbora Škole ili o razgovorima s nadležnim organima koji bi Školu trebali podupirati, ali imamo dokument da je 17. XII. 1976. godine u Zagrebu održan sastanak Upravnog odbora *Korčulanske ljetne škole* s dnevnim redom: »1. Diskusija o radu škole, 2. Razno«. Zapisnik sa sjednice nisam našao, ali je očito neposredan rezultat diskusije na toj sjednici Upravnog odbora tekst: »Obrazloženje uz molbu za dotaciju za Korčulansku ljetnu školu«, koji je potpisao Rudi Supek, predsjednik Upravnog odbora – tekst, dakle, što sam ga ovdje uvrstio kao bitan za razumijevanje postupka gašenja *Korčulanske ljetne škole*.

Tome kao objašnjenje treba još dodati da je Upravni odbor Škole vodio računa i o političkim (politikantskim) pritiscima na Školu zbog odabira teme – pa je dopisom 17. III. 1977. »VII. SIZ-u za znanstveni rad – Komisiji za skupove« (s potpisom Rudija Supeka, predsjednika Upravnog odbora *Škole*) najavio promjenu naslova teme:

»Mi smo već uputili našu molbu za dodjelu sredstava za održavanje ljetne škole. Međutim, želimo vas obavijestiti da je potrebno izmijeniti temu škole, jer onako kako je navedena ne odgovara. Spomenuta tema »socijalizam i ljudska prava« je predložena godine 1974., pa je ponovljena u molbama za 1975. i 1976. Međutim, ova tema je ove godine dobila posebni politički značaj, to jest ona je jako politizirana.⁴⁴ Mi to nismo mogli prije tri godine predvidjeti. Kako ne želimo predavanjima i diskusijama na ljetnoj školi dati takav politizirani karakter, jer to nikada ni ranije nismo radili, iako smo tretirali aktualne probleme filozofije i sociologije, to vas molimo da u poslanoj molbi promijenite naslov u sljedeći: *Socijalizam i uloga ličnosti*.

Zahvaljujemo na ispravci«.

Kao što sam već naveo, nadležni SIZ za znanstveni rad nije se odazvao, ako odzivom ne računamo odlučnu činjenicu da nikakva sredstva za održavanje zasjedanja *Korčulanske ljetne škole* na zadanu temu nije odobrio i doznačio Upravnom odboru, oglašujući se na njegovu molbu i obrazloženje uz tu molbu. I to je bio »finalni čin« gušenja *Korčulanske ljetne škole!* Godine 1977. zasjedanje *Korčulanske ljetne škole* nije, dakle, održano, ali ni nakon toga više nije bilo održano ni jedno zasjedanje, a u građi koju sam konzultirao nisam našao dokumentaciju koja bi ukazivala da je sljedećih godina bilo pokušaja da se Škola obnovi.

Mislim da je bilo potrebno navesti ovih nekoliko objašnjenja, jer dokument »Obrazloženje« ima svoju prethistoriju koju treba poznavati i samo je završna točka jednog procesa na koji je trebalo ukazati. Svi dokumenti ovdje korišteni i citirani uzeti su iz Fonda građe Rudija Supeka (kutija 18, DARH). Za priloženi engleski tekst »Obrazloženja« zahvalan sam Božidaru Jakšiću, koji mi ga je dostavio. Ne mogu reći da li je Upravni odbor poslao tekst zakladi »Otvoreno društvo« s namjerom da od njih zatraži sredstva ili su naprosto ljudi iz te Zaklade samoinicijativno preveli tekst i uvrstili ga u svoju arhivu.

Čini mi se korisnim ovdje navesti jednu opasku o gašenju *Praxisa* i Škole, što ju je na »Konferenciji o jugoslavenskoj praksi filozofiji i Korčulanskoj ljetnoj školi« (u Korčuli 13–15. X. 2011.) izrekao Nebojša Popov:

»Čim su se pojavili, pratilo ih je podozrenje partijskih vrhova i ideološkog aparata. Vremenom su polemike postajale sve oštrije. Najpre se prigovaralo, mahom posprdno, »bogoiskateljstvo« i »apstraktni humanizam«, a što je kritika bila konkretnija i oštija i napadi su postajali bučniji i žešći, naročito nakon

44 Ta atmosfera »politiziranosti« nije pratila samo *Korčulansku ljetnu školu*. Bila je razlog što je otkazano već pripremljeno (s preciziranim rasporedom izlaganja trideset dva referenta) »Deveto znanstveno savjetovanje sociologa Jugoslavije« u Opatiji (Hotel Adriatik) 13. i 14. veljače 1975. Bilo je to u vrijeme kad je s Beogradskog univerziteta odstranjeno osam profesora pa se s tim u vezi na sve načine nastojalo spriječiti bilo kakvo okupljanje koje bi moglo izraziti otpor tom postupku.

nadolaženja studentskog pokreta. Etiketa »praksisovština« postala je jedna od najubitačnijih za oznaku »jeresi« i neprijateljstva. Modaliteti su prilagođavani različitim adresama: »prozapadni« i »američka agentura«, »ekstremna levica«, »pomahnitala utopija« i »komunjare«, »anarhisti« i »trockisti«, »liberali« ili »anarholiberali«, »antireformske snage«, »kontrarevolucija«. Nisu se birala sredstva obračuna. Kako je tada govorio jedan sveučilišni profesor i partijski sekretar: »Ići ćemo i sa poluidiotima, ali ćemo pobediti!

Uprkos žestokim verbalnim osudama i čestim kampanjama, ipak nije bilo trajne formalne sudske zabrane. Privremeno su zabranjena samo dva izdanja *Praxisa*, ali je presuda izmenjena, povučena ili ublažena. Nijedno zasjedanje Škole nije zabranjeno od strane nadležne vlasti. Desilo se samo jednom da je u Korčuli onemogućen jedan skup, posvećen sudskim progonima studenata, 1969. godine, kada je famulus Doma kulture skočio na zelenu čiju predsedničkog stola zaigravši ratnički ples, klateći desnicom do lakta i pokazujući голу guzicu, uz nemu podršku za tu priliku poprilično okupljenih lokalnih penzoša i kocoša.

Po svemu sudeći, vlast je računala s ugledom Škole i časopisa, a i s vlastitim ugledom pa je izbegavala formalnu upotrebu sile. Ona nije ni bila preko potrebna kao onda i tamo gde su oponenti bili snažni. A kako je ta snaga kopnila, tako je i odveć gruba sila vlasti bila više deplasirana. Ipak, i ovo »gašenje« je bilo neka finija upotreba sile – uskraćivanjem skromnih finansijskih sredstava i institucionalne podrške – sračunata na trajnu eliminaciju snažnije intelektualne podloge kritičkog mišljenja i delanja.

Gomilanje činjenica o sve očiglednijem i brutalnijem nastupanju domaćeg staljinizma podstaklo je Upravni odbor KLŠ da za temu naredne sesije predloži temu »Šta je, zapravo, staljinizam«. Ali ništa od toga, Škola je u međuvremenu »ugašena«. (Nebojša Popov, »Praksis i antipraksis. Prilog ispitivanju jednog jugoslovenskog paradoksa«, Republika, Beograd, broj 516–519, I. I.–29. II. 2012.)

Za tvrdnju Nebojše Popova o »predloženoj temi« nisam našao potvrdu u dokumentaciji Fonda građe Rudija Supeka, a o spomenutom incidentu na jednom specifičnom skupu u okviru zasjedanja Škole bit će riječ nešto kasnije.

* * *

Uz opaske o »gašenju« *Korčulanske ljetne škole* mislim da je potrebno ukazati još na jednu važnu činjenicu. Ugled *Korčulanske ljetne škole* bio je nesumnjiv, podjednako u Jugoslaviji i u svijetu, u prvom redu i u osnovi zbog obilježja njenoga rada (o čemu je već govoreno). Ali je djelovanje *Korčulanske ljetne škole* također pokazalo i da je praksa okupljanja misaonih ljudi nasušna potreba društva, tj. društava koja streme revolucionarnom preobražaju ekonomske strukture i društvenih odnosa u cjelini. Stoga se ustrajnim radom na dokidanju, ili gašenju, *Korčulanske ljetne škole* nije mogla izbjeći spomenuta »nasušna potreba« pa je trebalo pokazati »alternativu«: i mi smo za teorijska

okupljanja i za kritička razmatranja, i mi smo za internacionalnu suradnju mislećih ljudi... I tako su s onemogućavanjem rada *Korčulanske ljetne škole* ponikle inicijative za osnivanjem i održavanjem drugih (treba naglasiti: i drugačijih) tribina od one kakvu je predstavljala *Korčulanska ljetna škola*.

Napomena o »alternativi« (ili alternativnim skupovima) nikako ne znači omalovažavanje ili negativnu konotaciju tih skupova. Naprotiv! Želim samo naglasiti da je *Korčulanska ljetna škola* svojim djelovanjem ukazala i produktivno dokazala potrebu trajnog i redovitog kritičkog preispitavanja revolucionarne prakse u razrješavanju aktualnih društvenih proturječja i činjenicu da je za to potrebno okupljanje svih mislećih ljudi iz svih zemalja svijeta, jer je riječ o istovjetnosti bitnih društvenih proturječnosti u svim društvenim zajednicama suvremenoga svijeta. Da nije imala nikakvih drugih rezultata osim toga – zaslužila bi naslov epohalnog i trajno inspirirajućeg događaja.

Dvije takve tribine treba posebno navesti jer su izravno ili neformalno tretirane ili pak formalno zamišljene/nazivane kao »nadomjestak« *Korčulanskoj ljetnoj školi*:

- a) Tribina »Socijalizam u svetu«, poznata popularno i kao »Cavtatski susreti« po mjestu održavanja (Cavtat),
- b) Tribina »Dani Ante Fiamenga«, znana i kao »Komiški susreti«, također po mjestu održavanja (Komiža na otoku Visu).

Tribina, ili skup održavan u Cavtatu (označavan i kao »Cavtatski susreti«) imao je službeni naziv: »Socijalizam u svetu«⁴⁵. Bio je to pokušaj tzv. saveznog značaja, u organizaciji Marksističkog centra CK SKJ, tj časopisâ: »Socijalizam«, »Aktualna pitanja socijalizma« i »Marksizam u svetu«. Bio je također praćen izdavanjem časopisa »Socijalizam u svetu«, koji je u najvećem dijelu donosio građu (referate, diskusiju, priloge) sa zasjedanja na Skupu. Treba reći da nigdje taj skup nije označen kao »nadomjestak« ili »režimska alternativa« za *Korčulansku ljetnu školu*, iako se neformalno u tom smislu govorilo. Mislim da nikako ne bi bilo opravdano tribinu ili skup »Socijalizam u svetu« tretirati kao »konkurenciju« *Korčulanskoj ljetnoj školi* ili kao puku režimsku predstavu. Bio je to pokušaj da se na način drugačiji od *Korčulanske ljetne škole* uspostavi ozbiljan dijalog mislilaca srodne orijentacije iz Jugoslavije i svijeta.

45 Podatke o »Medunarodnoj tribini 'Socijalizam u svetu' u Cavtatu« dobio sam od Mirka Banjeglava i zahvalan sam mu na suradnji. On me je upozorio na zaista dragocjen (za one koji žele temeljito poznavanje predmeta) članak akademika Antona Vratuše: »Dvanajst let mednarodne tribune 'Socijalizem v svetu'«, *Časopis za zgodovino in Narodopisje (Review for History and Ethnography)*, 1. Zvezek, 1989. (Maribor), str. 3-14. U članku su brojni konkretni podaci. Članak se nalazi u dijelu prikupljene građe (registrator V). Treba dodati da je naročito zagrebački časopis *Kulturni radnik* pratio i izvještavao o »Cavtatskim susretima«. Dugugodišnji urednik *Kulturnog radnika* bio je Mirko Banjeglav. Bilo bi stoga korisno informacije potražiti i u tom časopisu.

Na »Cavtatskim susretima« raspravljane su mnogobrojne dileme i teme od važnosti za socijalističke pokrete širom svijeta, pa i u Jugoslaviji. I po broju ljudi koji su u tim raspravama učestvovali, ali i po regijama iz kojih su dolazili (Evropa, Azija, Afrika, Amerika) bila je to značajna tribina. Pokazala je, kao i *Korčulanska ljetna škola*, da je jugoslavenskom društvu potrebna stalna i otvorena razmjena mišljenja. Mislim da bi bilo veoma poučno i instruktivno istraživati razlike i podudarnosti što su u toj razmjeni mišljenja postojale i iskazale se između »Cavtatskih susreta« i *Korčulanske ljetne škole*. Pritom se svakako mora obrazložiti značajna koincidencija s gašenjem *Korčulanske ljetne škole*, tj. neuspjehom trogodišnjih nastojanja da se nakon zadnjeg zasjedanja 1974. njen rad nastavi. Presudno za prestanak rada Škole je bilo obustavljanje financijske dotacije, a onda su ipak nađena sredstva, neusporedivo obimnija za početak održavanja tribine »Cavtatski susreti«, a zatim i za njeno desetogodišnje trajanje. Već i ta činjenica bi morala ukazivati da oskudica sredstava nije bila glavni razlog što su donacije *Korčulanskoj ljetnoj školi* (ali i *Praxisu*) bile obustavljene.

Prva tribina je održana 1976. od 27. IX. do 2. X. u hotelu Croatia u Cavtatu, a zatim su na istom mjestu i približno u isto vrijeme kontinuirano održavani »Cavtatski susreti« sve do 1986. Tokom desetogodišnjeg trajanja tribine održano je jedanaest »Cavtatskih susreta«.

Rezultati rasprava (predavanja, diskusija) na »Cavtatskim susretima« objavljuvani su redovito u časopisu koji je nosio (službeni) naziv tribine: »Socijalizam u svetu«. ⁴⁶ Obim priloga koji su objavljeni u tom časopisu je velik i svakako predstavlja intelektualnu baštinu koja se ne smije zanemariti.

Treba svakako navesti da su »Cavtatski susreti« pomno i opširno praćeni u redovitoj štampi, a naročito je opširne preglede rasprava objavljivao tjednik »Komunist«, zvanično glasilo Saveza komunista Jugoslavije.

Drugi je pak pokušaj poznat pod nazivom »Dani Ante Fiamenga«, a održavan je u Komiži, rodnom mjestu poznatog sociologa Ante Fiamenga. Taj je skup izravno organizirao Marksistički centar CK SKH 1984, ali tek nakon nezadovoljstva postupcima na nekim ranijim okupljanjima u Komiži, a to je

46 »Socijalizam u svetu« koncipiran je kao međunarodni časopis marksističke i socijalističke misli. Izlazio je kontinuirano od 1977. do 1988, šest puta godišnje na srpskohrvatskom te engleskom i francuskom jeziku. U toku dvanaestogodišnjeg izlaženja objavljeno je ukupno 69 brojeva. Glavni urednik je od broja 1 do broja 62/63 bio Vjekoslav Mikecin, a od broja 64/66 do broja 67/69, tj. do kraja izlaženja, Zoran Vidojević. Glavnina sadržaja bili su, spomenuo sam, materijali sa zasjedanja međunarodne tribine »Socijalizam u svetu«, ali su u časopisu objavljivani i drugi prilozi, a naročito prikazi/recenzije novih knjiga i časopisa (domaćih i inozemnih), kao i popis primljenih knjiga (iz zemlje i inozemstva). Postojalo je i izdanje na stranim jezicima, dva puta godišnje: Socialism in the world/ Socialism dans le monde: Internatinal journal of Marxist and Socialist Thought (editor-in-chief Zoran Vidojević).

bila i zadnja godina kad je takav skup održan.⁴⁷ Rasprave s toga skupa su djelomice i objavljivane.

Premda su »Dani Ante Fiamenga« bili neusporedivo skromnijeg dosega, znatno kraćeg trajanja od »Cavtatskih susreta« i iako po broju i raznovrsnosti sudionika pa dakako ni po pretenzijama, nisu bili usporedivi sa »Cavtatskim susretima«, ipak se ne mogu zanemariti kad se proučavaju intelektualna nastojanja u elaboraciji jugoslavenske društvene zbilje. To dakako vrijedi i za publikacije u kojima su predstavljene (objavljene) rasprave što su na skupu »Dani Ante Fiamenga« vođene.

Ukazujem na ove činjenice iz istih razloga zbog kojih sam ranije spomenuo potrebu proučavanja cjeline časopisne produkcije kad se pristupa proučavanju i ocjeni *Praxisa. Korčulansku ljetnu školu* svakako treba ocjenjivati i u odnosu na spomenute dvije tribine koje su je trebale nadomjestiti.

Naravno da to nisu bile i jedine tribine na kojima se raspravljalo o aktualnoj tematici, pa ni ostale ne treba zanemariti.

Jednu od njih posebno ističem. U kontekstu inicijalne motivacije kojom su pokrenuti »Dani Ante Fiamenga« (kontinuitet s Korčulom!) trebalo bi djelomice i sasvim uvjetno, tj. s rezervom, uzeti u obzir i neke kurseve u okviru Interuniverzitetskog centra za postdiplomske studije u Dubrovniku, koje su od druge polovice 70-ih pa do kraja 80-ih godina vodili ili na njima imali istaknute uloge članovi i suradnici *Praxisa*, od Gaje Petrovića, Ive Kuvačića, Branka Bošnjaka i Rudija Supeka, pa do Mihaila Markovića, Zagorke Golubović, Ljube Tadića i drugih. Pojedini kursevi predstavljali su pokušaj da se u akademskom okružju donekle nadoknadi šteta nastala gušenjem *Korčulanske ljetne škole*, ali, za razliku od *Cavtata* i zadnje *Komiže*, s motivacijom utemeljenom na ideji kontinuiteta *Korčule*.⁴⁸

47 Prvi skup je održan 1981. u organizaciji klubova studenata filozofije i sociologije iz Zagreba. Slijedeća dva skupa, 1982. i 1983. održana su u organizaciji Hrvatskog filozofskog društva, Sociološkog društva Hrvatske i Politološkog društva Hrvatske, s namjerom kontinuiteta *Korčulanske ljetne škole*. Međunarodni karakter tih skupova nije se mogao realizirati s obzirom da je Vis kao vojna baza bio zatvoren za dolazak stranaca. Sudionici skupa su bili studenti i jedan broj ranijih aktivnih učesnika u radu *Korčulanske ljetne škole* (iz Zagreba, Beograda, Sarajeva), iako treba naglasiti da dio zagrebačkih praksisovaca (naročito G. Petrović, M. Kangrga i B. Bošnjak) nije prihvaćao da se skupovi u Komiži tretiraju kao nastavak *Korčulanske ljetne škole*. Nakon skandala s peticijama 1983. (jedna protiv progona ljubljanskih studenata koji su izvrgli ruglu L. Brežnjeva, a druga u prilog osuđenih muslimana na čelu s Alijom Izetbegovićem – peticiju čiji je inicijator bio Vojislav Šešelj), vodeći ljudi Marksističkog centra (Damir Grubiša uz Stipu Šuvara) u dogovoru s lokalnim vlastima preuzeli su dalju organizaciju skupa »Dani Ante Fiamenga«. Skup organiziran 1984. masovno su bojkotirali studenti koji su dolazili na prethodne skupove pa je Marksistički centar CK SKH odustao od daljnjeg održavanja skupa »Dani Ante Fiamenga«.

48 Ovaj odlomak, kao i informacije o *Komiži* u fusnoti 47, dobio sam od prof. Lina Veljaka (sudionika svih zasjedanja u Komiži), koji je recenzirao rukopis ovih »Uvodnih napomena...«. Zahvalan sam Linu Veljaku za pružene informacije.

* * *

Koje su sve tribine i s kolikim uspjehom i odjekom održavane nakon prestanaka rada *Korčulanske ljetne škole* trebalo bi posebno istražiti, ali se sasvim sigurno ne može mimoći činjenica da nijedan od tih skupova nije dostigao ugled i posjećenost *Škole*, a nije imao ni odjek u svijetu i u Jugoslaviji kao što je to bilo s *Korčulanskom ljetnom školom*. A pogotovo se širinom razmatranih tema i uvida ne mogu uspoređivati. Stoga je *Korčulanska ljetna škola* specifičan fenomen jednog osebnog razdoblja razvoja jugoslavenskog društva (vrlo različit od drugih skupova slične namjene) i treba ga izučavati vodeći računa i o tim specifičnostima.

Prospekti uz zasjedanja *Korčulanske ljetne škole*

Za svako zasjedanje *Korčulanske ljetne škole* Uprava je pripremala Prospekt koji je bio namijenjen prijavljenim i aktivnim učesnicima, ali su primjerke koji bi preostali mogli dobiti i drugi posjetioči škole. U građi (*Korčulanska ljetna škola*) se donose svi Prospekti – počev od prvog iz 1963, do posljednjeg, jedanaestog iz 1974.

Postoji u tome jedan izuzetak: 1966. godine zasjedanje (tema: »Stvaralaštvo i postvarenje«) je bilo pripremljeno, pristigle su i prijave sudionika kao i aktivnih učesnika, izdan je i Prospekt, ali zasjedanje nije održano jer su u »zadnji čas« uskraćena financijska sredstva pa je Upravni odbor Škole morao užurbano obavijestiti o otkazivanju zasjedanja sve koji su se prijavili.⁴⁹ Ali treba podsjetiti da je tokom prve polovice te godine u Zagrebu vođena intenzivna kritička rasprava o *Praxisu*, s izrazito negativnim ocjenama o *Praksis orijentaciji*, tzv. »praksisovštini« (u građi se nalazi obimna dokumentacija o toj raspravi, vidjeti u registrator II. 1950–1968). Negativne ocjene i uskraćivanje sredstava bili su samo dva aspekta jedinstvenog nastojanja da se *Praxis* i *Korčulanska ljetna škola* onemoguće u svom djelovanju.

Kao što je bilo najavljeno, tema »Stvaralaštvo i postvarenje« bila je predmet rasprave na zasjedanju Škole 1967, a u tu je svrhu pripremljen i odgovarajući prospekt. Smatrao sam potrebnim donijeti oba prospekta, i onaj iz 1966. i onaj iz 1967. Da 1966. zasjedanje Škole nije otkazano bilo bi dvanaest zasjedanja.

49 Obavijest je upućena 28. VI 1966. »Svim učesnicima IV međunarodnog skupa Korčulanske ljetne škole«: »Usljed nepredviđenih prilika koje su nastupile nezavisno od naše volje i stvorile situaciju koja stavlja u pitanje uspješan rad naše Škole o t k a z u j e s e ovogodišnji skup »Stvaralaštvo i postvarenje« i odgađa na iduću godinu. Ujedno upozoravamo zainteresirane da ćemo ih pravodobno obavijestiti o eventualnim pripremanjima za održavanje sljedećeg skupa. Također izvještavamo da više ne primamo nikakvih prijava za učešće u radu ovogodišnjeg skupa Škole, kao ni rezervacije smještaja.« (Ova obavijest se nalazi u dokumentaciji koju mi je ustupio Mladen Čaldarović – A. L.)

Nemam podatak o tome koja bi tema bila predmet rasprave na zasjedanju 1967. da je 1966. bilo održano predviđeno zasjedanje.

Prospekti su vrlo važan dio dokumentacije o radu *Korčulanske ljetne škole* iz više razloga. Jedan od njih je praktične naravi – sudionicima je bio vodič kroz program rada – ali za istraživače je to informacija o zasjedanjima: iz prospekata se može detaljno pratiti ne samo tko je bio podnositelj referata i koja su sve referentna izlaganja bila nego i dinamika i intenzitet rasprava na zasjedanjima (po danima, a unutar toga po satima). U komparaciji s objavljenim tekstovima (u jugoslavenskom i/ili internacionalnom izdanju *Praxisa*) može se zaključivati i o dodatnim priložima raspravi.

Popis sudionika *Korčulanske ljetne škole*

Korčulanska ljetna škola razvijala se postepeno i prerasla u »veliki pogon« (broj sudionika i promatrača, raznovrsnost korištenih jezika, potrebe za prostorom i tehnikom, trajanje, briga o smještaju sudionika, briga o gostima, naročito o starijim uglednim sudionicima), a nije imala stalno zaposleno osoblje koje bi se bavilo organizacijom. Teret organizacije preuzimali su članovi redakcije *Praxis*, njima su pomagali »tajnici Škole« – mahom nastavnici na Katedri za filozofiju i Katedri za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu te nekoliko ljudi iz Korčule (briga o smještaju, uređivanje i priprema prostora, izrada plakata-obavijesti). Ima li se na umu veličina tog pogona, svatko će razumjeti koliki je bio napor onih izravno angažiranih u pripremanju i vođenju zasjedanja Škole, a uz to i u obavljanju već spomenutih »pozadinskih aktivnosti«. Taj važni i za uspješnost Škole nužni dio posla nije evidentiran, nije zabilježen pa dakako, ni obrađen. Na ovom mjestu se na tome ne mogu zadržavati. Spominjem ga samo zato jer su okolnosti rada bile takve da se, uz ostalo, nije vodila detaljna i sistematska evidencija barem aktivnih sudionika od samoga početka Škole, pa je samo zahvaljujući zabilješkama dvaju »vodećih stupova« Škole, R. Supeka i M. Kangrge, bilo moguće donekle rekonstruirati broj sudionika Škole.

U arhiviranoj ostavštini predsjednika Upravnog odbora Škole Rudija Supeka (DARH, kutija 18 – *Korčulanska ljetna škola*) nalazi se nekoliko popisa sudionika, uzvanika, referenata i koreferenata. Ni ti popisi nisu potpuni jer ne obuhvaćaju brojne skupine ljudi koji su prisustvovali zasjedanjima, a neki od njih i učestvovali u raspravama. Prvenstveno je riječ o studentima, kojih je broj s godinama primjetno rastao, kako onih s područja Jugoslavije tako i iz drugih zemalja. Ali je, primjerice, i broj poznatih stranih sudionika (kao referenata i/ili aktivnih učesnika) rastao iz godine u godinu (tako je na

»prvom« zasjedanju Škole 1963. bilo troje učesnika iz drugih zemalja, 1970. je sa svojim priložima već bilo dvadeset i šest sudionika iz drugih zemalja, a 1971. godine trideset i četvero). Dodajem tome da je prema popisu za 1969. i 1970. bilo 198 uzvanika iz drugih zemalja, a za 1968. dvadeset. Nažalost, ponavljam, popisi nisu sistematski vođeni, pa je i uz popis uzvanika za 1969. i 1970. navedeno: »Tačan pregled uzvanika imam samo za 1969. i 1970. godinu, tj. od kada ja imam administraciju...« (u dokumentaciji Fonda građe Rudija Supeka, kutija 18, DARH) postoje, dakle, popisi »uzvanika« kojih je više od broja stranih učesnika-suradnika što ih navode R. Supek i M. Kangrga. Međutim, iz tih popisa se ne vidi da li su svi oni došli na zasjedanja *Korčulanske ljetne škole*. Naravno da je postojala razlika između broja uzvanika i stvarno prisutnih sudionika Škole, a ta je razlika varirala iz godine u godinu. Tako se u »Izveštaju o radu Korčulanske ljetne škole 1971. godine« u pregledu sudionika zaključuje: »Ukupni broj sa studentskim grupama iz Beča, Kölna i domaćih popeo se tako na oko četiri stotine«. A također se u tom »Izveštaju...« navodi: »Ovogodišnji rad škole pratili su urednici i dopisnici strane štampe: »Fierra litteraria« (Rim) »Rinascita« (Rim), »Das Tagebuch« (Beč), »Das Taagespost« (Graz), »Der Spiegel« (Hamburg), »Le Monde« (Pariz), te radio-televizija Austrije, Belgije, Francuske, Njemačke i Švedske« (izveštaj se nalazi u Fondu građe Rudija Supeka, kutija 18, DARH).

Broj sudionika Škole koji navodi Milan Kangrga u knjizi »Šverceri vlastitog života« razlikuje se od broja u Supekovom Izveštaju o desetogodišnjici rada Škole, naročito kad je riječ o sudionicima-suradnicima iz drugih zemalja: prema popisu R. Supeka takvih je bilo 146 (Kangrga 129) pa se javlja razlika i u ukupnom broju sudionika-suradnika (R. Supek 241, M. Kangrga 224). Vrlo je vjerojatno, dakle, da je popis, što ga donosim, nepotpun, a naročito je šteta što nema podatka o studentima pa tek onda i drugim zainteresiranim promatračima.

Bilo bi posebno interesantno znati dinamiku prvenstveno aktivnih sudionika (suradnika), a zatim i promatrača, kao i posebno važne grupacije – studenata. Iz takvih bi se pregleda moglo zaključivati o intenzitetu i strukturi interesa za rasprave što su pokretane i vođene na zasjedanjima Škole. Nažalost, ta mogućnost ne postoji jer sistematska evidencija nije vođena. U Fondu Rudija Supeka (DARH, kutija 18) nalazi se nekoliko pisama što su ih R. Supeku upućivali zainteresirani za učešće u radu Škole. Mislim da bi se daleko veći obim takve korespondencije mogao naći u privatnoj arhivi Gaje Petrovića, a možda ponešto i u arhivima drugih istaknutih članova Upravnog odbora Škole.

Bilo kako bilo, jasno je da je, mjereno brojem sudionika (ne spominjući sadržaj njenog rada: pokretane teme, atmosferu drugarske i slobodne, ničim ograničavane razmjene ideja i mišljenja), *Korčulanska ljetna škola* naglo dobi-

vala na značaju, podjednako unutar Jugoslavije kao i u svijetu, pa su i u tome smislu opravdane ocjene o njenoj jedinstvenoj (nacionalnoj i internacionalnoj) važnosti.

U tome smislu je i ocjena francuskog filozofa Pierre Navillea (iz 1973.):

»Ono što bismo mogli žaliti jeste da u svetu nema više takvih centara kao što je vaš. Razmeniti iskustva, rad i ideje, to je ono za čim imamo potrebu. Korčula je danas gotovo jedino mesto gde se takva razmena može vršiti bez ograničenja i zato je dragocena.«

Sličnih ocjena je još, a navodim jednu iz pisma što ga je Rudiju Supeku 24. II. 1973. uputio Kurt H. Wolff, profesor Brandeis univerziteta u Massachusettsu (SAD):

»Prema mom viđenju, istinski jedinstven karakter ove institucije je slobodna razmjena ideja u socijalističkoj zemlji među intelektualcima, koji su, bez obzira koliko se razlikuju, jedinstveni u želji i nastojanjima da preispituju svoje ideje o boljem društvu u međusobnim razgovorima... Ono što se iz Korčule razvilo, a razvija se i nadalje, jest istinska zajednica znanstvenika koji svoje najbolje misli posvećuju boljitku čovječanstva i humanih uvjeta općenito, a socijalističke Jugoslavije posebno. U ovom kontekstu i u ovoj prilici moram također naglasiti, da se sve ono što sam rekao o Korčulanskoj ljetnoj školi odnosi podjednako i na Praxis; i osobno smatram čašću biti članom njegova Savjeta.« (pismo u Fondu građe Rudija Supeka, kutija 18, DARH, prevod pisma – A. L.)

Treba dodati i primjer studenata iz Danske, koji su se (29. VI. 1972. potpisao ih je »on behalf of the group« Nils Mortensen) obratili Rudiju Supeku, nakon što ih je na njega uputila jugoslavenska ambasada:

»...8 nas je studenata koji studiramo sociologiju na univerzitetu u Kopenhagenu. Tokom nekoliko posljednjih godina zanimaju nas filozofija znanosti, marksizam i industrijska sociologija, a sada pripremamo završne ispite. Planiramo doći u Korčulu oko 24. augusta. Veselimo se predavanjima na ljetnoj školi i nadamo se da ćemo također imati priliku naučiti ponešto o jugoslavenskoj sociologiji...« (iz Fonda građe Rudija Supeka, kutija 18, DARH, prevod pisma – A. L.)

Škola je bila interesantno mjesto i za stanovite državne službe, ali također i za partijsko-političke organe. Nemoguće je bez pouzdanih dokumenata reći u kojoj mjeri su te službe ili partijsko-politički organi putem svojih predstavnika, izaslanika ili promatrača bili prisutni na zasjedanjima Škole, da bi ih pratili i o njima sastavljali odgovarajuće izvještaje. Jedino bi o tome mogli ponešto reći ljudi koji su kontinuirano i vrlo angažirano učestvovali u radu Škole i koji su mogli prepoznati takve, a vjerovatno će se u arhivima tih službi

(kad budu dostupni istraživačima) naći i dokumenti iz kojih se o tome može zaključivati.

Međutim, i bez obzira na sva ograničenja i nepotpunosti koje sam spomenuo, popis sudionika-suradnika *Škole* imponantan je i brojem i imenima. To bi bilo naročito vidljivo kad bi se za svako ime s popisa priložila biografsko-bibliografska odrednica. Vidjelo bi se kakva je to bila koncentracija misaonih snaga na jednom mjestu, a vidjelo bi se i da u to doba nigdje u svijetu nije bilo ničega što bi u tom pogledu bilo i približno ravno *Korčulanskoj ljetnoj školi* i po tematici i po načinu kako se raspravljala. Stoga popis imena sudionika-suradnika *Škole* nije tek puki »popis imena«, nego dokument koji je dalekosežno važan za ocjenu intelektualnih i kulturnih dometa *Korčulanske ljetne škole*. Možda će nekim budućim istraživačima fenomena *Praxis* i *Korčulanska ljetna škola* uspjeti potpunije utvrditi barem približan broj sudionika: suradnika, studenata, promatrača i slušalaca, ali ma koliko da taj broj bude veći od navedenog u popisu, to neće ni na koji način izmijeniti ocjene o značaju, utjecaju i ugledu što su ih (*Praxis* i *Škola*) imali u Jugoslaviji i svijetu.

Dokumentaciono bibliotečna jedinica u Korčuli – formuliranje inicijalnog tijela

U Fondu građe Rudija Supeka (kutija 18, DARH) našao sam i dokument o nastojanju da se u suradnji s lokalnom sredinom, ali i za potrebe uspješnijeg rada *Škole*, razvije dokumentacijsko-bibliotečna služba (jedinica), koncipirana i vođena dakako na suvremen način i prema standardima koji su tada postojali. Dokument što ga ovdje donosim kao zadnju stavku građe o *Korčulanskoj ljetnoj školi* može na prvi pogled izgledati kao nešto što sa *Školom* nije u izravnoj vezi, ali u ovom dijelu aktivnosti vezanih uz rad *Škole* neposredno sam učestvovao, pa o tome mogu dati odgovarajuća objašnjenja zbog kojih je potrebna kraća digresija o situaciji na Korčuli u to doba.

Nakon jednog, za malu sredinu kao što je Korčula, zaista fatalnog događaja, likvidacije brodogradilišta »Ivan Cetinić« (1962.) – bili su primjetni znaci zastoja u razvoju svih djelatnosti, većina kvalificiranih ljudi se odelila (naročito mlađi svijet), osjećala se depresija. Dio toga stanja bilo je i dokidanje djelovanja Radničkog sveučilišta, a njegovu sudbinu u bitnom je dijelila i biblioteka koja je, nakon što je Radničko sveučilište preuzelo bivšu Kotarsku narodnu biblioteku, imala funkciju i narodne knjižnice. Istina je da je biblioteka još neko vrijeme radila, ali u sramotno neprikladnim uvjetima, a zatim je i iz tih prostora izbačena, a knjige su, odložene u sanduke, smještene u neke podrumске prostore. To je trajalo godinama. Pokušaj da se taj fond

knjiga ipak aktivira bio je neuspješan kako zbog neprimjerenog prostora, tako još više zbog lošeg odabira ljudi koji će raditi posao bibliotekara. Ukratko, rezultat je bio da biblioteka kao narodna knjižnica faktički nije djelovala (niti je bila uredno vođena, niti je bila redovno pristupačna, a ni fond knjiga nije obnavljan). Ipak, što zbog postepenog obnavljanja privrednih aktivnosti, što zbog postojanja škola (osnovne, tzv. industrijske i srednje, tj. gimnazije), a i zbog zahtjeva građana razmišljalo se o obnavljanju primjerene bibliotečne djelatnosti. Između 1968. i 1971. rađeno je na obimnom zadatku pod nazivom »Program razvoja općine Korčula«, a nekako je na kraju toga razdoblja formiran i »Školski centar Korčula«. Kao jedan od svojih ciljeva, direktor Ivo Jeričević je programom rada Školskog centra predvidio i formiranje suvremeno vođene biblioteke (dokumentaciono-bibliotečne jedinice) koja bi imala funkciju i klasične narodne knjižnice i informacijskog punkta za druge korisnike. Izrada koncepta (1971/1973.) bila je relativno lagan posao, ali razumijevanja za takav pothvat nije bilo, prije svega nije bilo spremnosti da se osigura elementarno financiranje rada biblioteke, a naročito nije bilo izgleda da se adaptira prostor na koji se računalo (palača Arneri, spomenik kulture u stanju rapidnog propadanja).

Godine 1963. počinje »pripremna faza« za rad *Korčulanske ljetne škole* (»prvo zasjedanje« održano u Dubrovniku u okviru Interuniverzitetskog centra), ali je inicijativa o osnivanju *Škole* počela ranije i bila je usmjerena na to da se »preseli« u Korčulu. Razgovori što su ih inicijatori Škole, prvenstveno Rudi Supek i Milan Kangrga, vodili u Korčuli o mogućnostima za djelovanje Škole odmah su doveli i do ideje da bi se objedinili naponi u stvaranju prikladne biblioteke, koja bi služila lokalnoj zajednici, ali i *Korčulanskoj ljetnoj školi*. Štoviše, prof. Rudi Supek je imao ideju da ta biblioteka postane i depozitna biblioteka za literaturu o samoupravljanju jer je imao ponude, naročito iz Francuske, za ispomoć u financiranju i donacijama te literature. I na temelju tih razgovora, ranije razmatranih inicijativa, a imajući pred sobom već započeti rad na konceptu, Ivo Jeričević je predložio da se u konačno definiranje koncepta uključi Sveučilište u Zagrebu – inicijativa koju je rektor Sveučilišta Predrag Vranicki prihvatio, što se vidi iz navedenog dokumenta. Naravno da je uključivanje Sveučilišta garantiralo cijelom poslu kvalitetu koja je bila nužna da zamišljena DBJ bude koncipirana i realizirana na suvremen način i profesionalno vođena.

Rektor Predrag Vranicki je zamolio Arhitektonsko-projektni zavod Fakulteta za arhitekturu da, koristeći diplomski rad Nikice Ivančevića o palači Arneri i elaborat o DBJ Školskog centra u Korčuli, izradi projektnu dokumentaciju idejnog rješenja prostora (palače Arneri). S teškoćama i stanovitim zakašnjenjima taj je projekt izrađen, ali nažalost ne i realiziran.

Da se odmah s početkom rada *Škole* razmatrala potreba formiranja odgovarajuće biblioteke koja će služiti Školi, može se vidjeti i iz dopisa što ga je tajnik Turističkog društva Korčula, Stijepo Ivančević (s kojim su organizatori *Škole* izravno komunicirali o svim operativnim pitanjima u pripremama za rad *Škole*, kao što su smještaj učesnika, dvorana za zasjedanja itd.) uputio Upravi *Škole* 22. I. 1965. U njemu uz ostalo nalazimo: »U tim prostorijama mogla bi da se smjesti čitaonica i biblioteka UNESKO /kako je predlagao drug prof. R. Supek i dr. D. Pejović/ i to u jednoj velikoj sobi čitaonica a u dvorani Biblioteka...« (Pismo se nalazi u Fondu građe Rudija Supeka, kutija 18, DARH).

O značaju što bi ga biblioteka imala za unapređenje rada *Korčulanske ljetne škole* govori i opaska Rudija Supeka, što ju je iznio u razgovoru o *Praxisu* i Školi 3. VII. 1969: »Ja ću iznijeti još jedan problem oko ekspanzije (*Škole*). Ja sam dao sugestiju da se na Korčuli osnuje Centar za razmjenu iskustava Istok–Zapad i naš Univerzitet je već potpisao Ugovor sa školom da se palača Arneri uredi kao biblioteka. Mi smo preko Žanka podnijeli molbu da UNESCO financira tu biblioteku koja bi bila sociološko-filozofska sa literaturom Istoka i Zapada i našom literaturom, jer ljudi koji dolaze hoće da negdje sjednu 14 dana na miru gdje bi mogli mnoge stvari izučavati a onda da putuju i sami to vide. Korčula je preko zime idealno mjesto, tamo je mirno, klima je lijepa i korčulanska općina bila je vrlo zadovoljna s tom idejom. Međutim, to je zapelo u našoj Komisiji, jer taj prijedlog uopće nije došao do UNESCA. Ja sam razgovarao sa direktorom UNESCA i oni bi u tome sigurno učestvovali ali taj prijedlog nije došao do njih, znači da to naša Komisija nije prosljedila. Mislim da je to jedna velika šteta jer bismo time puno dobili, dobila bi i sama Korčula a dobili bi i na afirmaciji naše zemlje.«⁵⁰

Treba reći da su brojni učesnici-suradnici *Korčulanske ljetne škole* ustrajno ukazivali na to kako je za normalan rad *Škole* jedna takva služba potrebna, odnosno neophodna da bi sudionici mogli konzultirati literaturu tokom rada (zasjedanja). Mnogi su od njih bili spremni pomoći u pribavljanju odgovarajuće literature, uključujući u to i časopise. Time bi, uz ideju o depozitnoj biblioteci knjiga o samoupravljanju, Korčula postala i nezaobilazan punkt za korisnike kojima je bliska tematika raspravljana na zasjedanjima *Korčulanske ljetne škole*.

Teškoće s kojima se suočavala *Korčulanska ljetna škola* (financijske u prvom redu, a uz ostale opstrukcije rada *Škole* to je bilo naročito važno u ovom

50 Vidjeti: »Razgovor sa 'Praxisom'«. Stenografski zapisnik razgovora sa članovima redakcije »Praxis« i predstavnicima *Korčulanske ljetne škole*, koji je održan 3. srpnja 1969. u prostorijama Filozofskog fakulteta u Zagrebu«, str. 33. Tekst stenografskog zapisnika je objavljen u sarajevskom časopisu »Dalje«, god. VIII, 1989, broj 28-29, str. 28-52 i odatle preuzet kao dokument za »Građu o *Praxisu* i *Korčulanskoj ljetnoj školi*«.

projektu) i nespремnost lokalne sredine (dijelom zbog nerazumijevanje značaja projekta, djelom zbog namjerne opstrukcije nerazumnim insistiranjem na pretvaranju prostora predviđenog za biblioteku u Galeriju kipara porijeklom iz ovoga kraja, ali ipak najviše zbog pomanjkanja financijskih sredstava) onemogućili su ostvarenje važne i za Korčulu osobito vrijedne inicijative. Uzgred navodim da je tek nakon punih sedamnaest godina, koristeći koncept formiranja bibliotečno-informacijskog sistema po republikama Jugoslavije, koji je potekao od UNESCO-a, kao generalna koncepcija razvoja bibliotečne mreže zasnovane na mogućnostima što ih pruža suvremena komunikacijska tehnologija, također na inicijativu Iva Jeričevića, izrađen i realiziran projekt Narodne knjižnice općine Korčula. Nažalost, tada više nije bilo *Korčulanske ljetne škole!*

Može se zaključiti da navedeni dokument pokazuje kako je *Korčulanska ljetna škola* samim postojanjem, pa zatim načinom rada i strukturom sudionika bila usmjerena na izgradnju »infrastrukture« bez koje nijedna škola, a naročito ne škola s ambicijama kakve je imala *Korčulanska ljetna škola* ne može postojati. Bila bi *Škola* ujedno i poticaj za razvoj sredine u kojoj je djelovala – za grad i cijelu općinu Korčula. Isto tako se vidi da je Korčula *Školu* doživljavala i tretirala kao manifestaciju »sraslu« s Gradom i kao mogućnost da bitno proširi kulturnu fizionomiju sredine. Da je ova ideja realizirana sasvim je sigurno da bi poticaji za razvoj grada Korčula i cijele općine Korčula bili dalekosežno i dugoročno pozitivni. Vidi se, dakle, da je za poznavanje rada *Korčulanske ljetne škole*, odnosno njene usmjerenosti, kao i za razumijevanje uloge grada Korčule kao domaćina *Škole*, bilo opravdano donijeti i ovaj dokument. Istina je da je ovo nastojanje oko formiranja DBJ bilo »skriveno«, nije bilo vidljivo, nije bilo masovno poznato, ali je na njemu radio skup ljudi koji su bili kompetentni za takav zadatak i zato predstavlja sastavni dio djelovanja *Škole*, njeno važno obilježje.

* * *

Iz navedenih dokumenata (1–9) može se bar donekle dobiti slika o djelovanju *Škole* izvan onoga (glavnog) dijela njenog rada, izraženog u raspravama koje su vođene i u značajnom dijelu objavljene. Naravno, tek preostaje budućim istraživačima da na osnovi nove i potpunije građe, koja ovoga trenutka nije pristupačna, cjelovitije obrade fenomen *Korčulanska ljetna škola* i u onim aspektima njenog postojanja i djelovanja što su bili »pozadinske naravi« ili akcidentnog obilježja.

* * *

Međutim, osim navedenih dokumenata i napomena uz njih, potrebno je dodati još nekoliko zapažanja koja su, smatram, važna i koja bi se morala uvažiti u proučavanju formiranja, postojanja i djelovanja *Korčulanske ljetne škole*. Uz ova zapažanja htio bih upozoriti da nastojim samo podsjetiti na činjenice ili okolnosti koje se moraju imati na umu, svjestan da će ih cjelovito istraživanje rada *Korčulanske ljetne škole* vjerojatno proširiti, dopuniti ili bolje i točnije formulirati. Kao prvo, riječ je o polaznim motivima formiranja i evoluciji koncepta Škole, kao drugo, o nastojanje da se multidisciplinarno proširi programa i broj suradnika i kao treće, o odnosu grada Korčule i Škole.

O konceptu i evoluciji koncepta Škole te o otporu Odbora Škole da se taj koncept »deformira«

Premda je *Korčulanska ljetna škola* najuže povezana s *Praxisom* (usmjerenošću, tematski i personalno) pa se najčešće i raspravlja o njima kao o cjelini ili kao o samo dvije strane jednog jedinstvenog misaonog nastojanja, ipak bih htio reći da je *Korčulanska ljetna škola* imala i svoja posebna obilježja.

Riječ je ponajprije o polaznim motivima za ideju o formiranju *Škole*, a zatim o evoluciji te zamisli, koja je umnogome bila spontana. *Škola* je zamišljena kao mjesto dodatnog obrazovanja diplomiranih filozofa i sociologa, ažuriranja znanja o suvremenom svijetu i struci odnosno profesiji, s namjerom da to proširenje znanja uključi i susret s renomiranim misliocima iz drugih zemalja. Vrlo brzo se pokazalo da »školovanje«, ili »sticanje znanja« ne može biti svedeno na školski pristup, nego da su već diplomiranim studentima, koji su već počeli raditi u struci, potrebni dodatni i ažurni uvidi u aktualne dileme suvremenog svijeta, uključujući, naravno, i Jugoslaviju kao dio toga svijeta. A to se nije moglo postići bez proširivanja kritičkog horizonta svih učesnika *Škole*. To se vidi već i po odabiru tema što je na zasjedanjima *Škole* raspravljane. Na to u svojim Izvještajima ukazuje Rudi Supek.

Važno je naglasiti da je bitni impuls evoluciji koncepta *Škole* potekao od samih sudionika. Ne bi se moglo reći da je to bilo planirano, ali je sam dolazak misaono snažnih ličnosti iz Jugoslavije i iz drugih zemalja nužno »pomicao horizonte« kritičkog razmišljanja. Aktivno jezgro, ponajprije članovi redakcije *Praxisa*, okupili su široki krug mislilaca iz drugih sredina, prije svega iz Beograda, ali i iz Sarajeva, Ljubljane, Skopja, Novog Sada, iz Prištine, Titograda itd. Time su *Školu* pretvorili u općejugoslavensku instituciju. Nisu, međutim, na tome stali smatrajući da se mora »izići izvan nacionalnog okvira« i polaznicima *Škole* omogućiti susret s renomiranim misliocima iz svijeta. Prvi, relativno

ograničeni dolazak (svega troje)⁵¹ brzo je prerastao u razmjerno masovan dolazak zaista renomiranih mislilaca suvremenog svijeta – tako da se anegdotalno govorilo kako je Korčula u vrijeme rada *Škole* središte najumnijih glava suvremenoga svijeta. Uz prisustvo Fromma, Marcusea, Goldmana, Kosíka, Finka, Navilla, Blocha, Habermasa, Kolakovskog, Heller, Volkmann-Schluka, Mandela, Bassa, Radice (da dalje ne nabrajam) i najumnijih ljudi filozofije i sociologije u Jugoslaviji: Petrovića, Vranickog, Supeka, Bošnjaka, Kangrge, Popova, Golubović, Krešića, Koraća, Kuvačića, Cvjetičanina, Markovića (da dalje ne nabrajam) rasprave nisu mogle biti rutinske naravi. Misaona i analitička razina razmatranja, obuhvat i aktualnost pokrenutih pitanja, kritička pozicija, teorijska utemeljenost u razmatranju tema i vođenje polemika – sve su to bila obilježja koja su privlačila ljude snažne intelektualne radoznalosti i istraživačkog usmjerenja. I što je najvažnije, bile su to rasprave koje su smjerale razjašnjenju stvarnih, aktualnih, bitnih protivrječja suvremenoga svijeta kao cjeline, a posebno domaćih.

A da se nastojalo ići i s prijedlozima za proširenje uvida u »jugoslavenski samoupravni laboratorij« pokazuje primjerice i mišljenje-prijedlog što ga je Rudiju Supeku uputio John. S. Shippee (Lecturer na Department of Political Science, California State College at Fullerton). U njemu su naročito značajna dva prijedloga za poboljšanje rada *Škole*: jedan se tiče jezične komunikacije, pogotovo za učesnike koji ne znaju hrvatsko-srpski jezik, a može se ublažiti i prevođenjem tekstova na dva jezika umjesto na jedan, a drugi je ovako formulirao: »Konačno, premda je Korčula zamišljena kao akademski skup, mislim da bi bila dobra ideja pozvati neke jugoslavenske radnike. Posvetili smo znatan dio vremena raspravljajući ulogu radničkih savjeta, planiranju i slično i mislim da bi bila od pomoći participacija onih koji su izravno uključeni.« Ne znam, tj. nisam našao dokumente koji bi razjasnili je li razmatran taj prijedlog.

Ali se usprkos toj evoluciji ipak zadržao prvotni naziv i čini mi se s pravom: *Korčulanska ljetna škola* bila je uistinu škola mišljenja, tolerancije raznih misaonih strujanja, mjesto dijaloga, sticanja novih spoznaja – dakle svega onoga što škola u najboljoj tradiciji jest – a što je ležalo i u osnovi poimanja čovjeku kao bića prakse kod praksisovaca, u kojoj je odlučno razvijanje ljudskih potencijala, dakle »rad na sebi« kao stalni proces učenja iz prakse i za praksu, od čega nije mogao biti izuzet nijedan od sudionika *Škole* – svi su se sudionici jednako skromno ponašali, spremni da u dijalogu (na zasjedanjima

51 Imam ovdje na umu dolazak stranih mislilaca u Korčulu, ali se iz citiranih napomena Andrije Krešića (vidjeti njegovu knjigu navedenu u fusnoti 40) vidi da se već rano počelo s okupljanjem kompetentnih mislilaca iz svijeta – bez ikakve diskriminacije i politizirane podjele na »zapadne« i »istočne« (skup *Čovjek danas* u Dubrovniku kao primjer).

Škole, ali još više u neformalnim raspravama nakon zasjedanja) uzajamno proširuju svoje spoznaje i znanja.

Treba reći da je unatoč spomenutoj evoluciji, a možda dijelom i zahvaljujući upravo njoj, *Škola* našla načina da zadrži i tzv. obrazovni karakter u užem smislu shvaćen kako je to prvotno i bilo zamišljeno a to je, uz spomenutu »evoluciju *Škole*«, privlačilo i mnoštvo studenata iz zemlje i iz svijeta. Sjećam se (jer me je samoupravljanje kao ideja i praksa posebno interesiralo) jednog od takvih seminara. Vranicki i Stojanović su vodili skup o samoupravljanju – teorijski, ali i onom u Jugoslaviji – posebno namijenjen studentima iz svijeta. Bilo je tamo dakako i jugoslavenskih studenata, ali i drugih sudionika *Škole* pa i građana. Dvorana je bila zaista dupkom puna, odisala je mladalačkom atmosferom, a izlaganja oba profesora praćena su s pažnjom i s mnoštvom pitanja. Otvorenost i kritički pristup, ali i afirmativan stav prema samoupravnim nastojanjima u Jugoslaviji, bez ikakve apologetike ili propagande u izlaganju obaju profesora, bili su očito instruktivni svim prisutnim.

Otvorenost *Škole*, a naročito teme i nivo rasprava, bili su osobito privlačni za studente u godini tzv. »studentskih gibanja«, »studentske pobune« u Evropi (da ne spominjem SAD), godini upada trupa Varšavskog ugovora u ČSSR i godini studentskog bunta u Jugoslaviji – znamenitoj 1968. Ne mogu pouzdano tvrditi, jer podataka o tome (popis studenata) nemam, ali sam siguran da bi brojni učesnici *Škole* mogli potvrditi da je upravo te godine vjerojatno najveći broj studenata pohrlio u Korčulu, privučen *Školom* općenito, ali posebno temom zasjedanja (»Marx i revolucija«) i imenima glavnih referenata – uz ostale i E. Blocha i H. Marcusea. Stjecajem okolnosti, ranije odabrana tema zasjedanja *Korčulanske ljetne škole* podudarila se sa spomenutim »studentskim gibanjima« u ljeto 1968. – događajem koji Upravni odbor prilikom odabira teme *Škole* za tu godinu nije mogao predvidjeti. Danas, nakon toliko proteklog vremena, moglo bi se reći da u toj podudarnosti (teme i događaja) ima velike simbolike!

Jedno i drugo je učinilo da *Korčulanska ljetna škola* postane najznamenitija intelektualna tribina u svijetu toga vremena, svojevrsni misaoni laboratorij od posvemašnjeg interesa – afirmativnog, ali i pragmatično-političkog koji se s takvom *Školom* nije mirio. Bilo je tu, dakako, i politikantsko-propagandističkog interesa (i tzv. »istočnog«, i tzv. »zapadnog«), koje je htjelo postojanje i rad *Škole* instrumentalizirati.

Treba, međutim, upozoriti da je *Korčulanska ljetna škola* također bila pod pritiscima da i na drugi način evoluira, da od tribine o kakvoj je malo prije bilo riječi, postane poprište pragmatično-političkih konfrontacija, pa čak i da postane tribina jedne takve orijentacije. Upravni odbor *Škole* uporno se suprotstavljao takvim pokušajima.

Primjerice, Rudi Supek je 7. IX. 1970, govoreći o radu *Škole* 1970. godine, kako je to prenio Treći program radija (citirano prema tekstu iz arhive Rudija Supeka, kutija 18, DARH), o tome rekao:

»Sad dobivamo pomalo utisak kao da internacionalni karakter ove Škole dolazi na prvo mjesto, a kao da recimo stručno obrazovanje naših kadrova dolazi na drugo mjesto. Nema sumnje da te izvjesne promjene koje se sa Školom događaju, tražiće od nas izvjesne i nove napore, naročito u organizacionom pogledu. Mi smo, doduše, već i sada pokušavali da se prilagodimo tim promjenama, pa smo tako, eto, uveli (...) i sekcije, ali izgleda da ćemo morati u tom smjeru što više (...) da uradimo.

U smislu ovoga proširenja Škole i njenoga sve većega značaja, ne samo na jugoslavenskom planu nego i na evropskome planu, nema sumnje da se onda radjaju i različite tendencije i različite koncepcije. I neke koncepcije su se i sada, ove godine, ispoljile kao naročito izrazite. Neki su smatrali da treba da ta Škola (...) bude više povezana po svojoj orijentaciji uz one tendencije koje se danas definiraju kao nova ljevica, iako je to (...), videlo se iz diskusije, prilično nejasan pojam.

Drugi smatraju da ta škola treba da ima prvenstveno akademski karakter. Ja bih ovdje htio da kažem da naša Škola ima (...) statut i da smo mi odlučili da ne bi bilo nikakvih nesporazuma, da ne bi bilo nikakvih nejasnosti, da (...) se upravo odbor naše Škole (...) (pozabavi) jednom temeljitom diskusijom, da bi ponovo precizirao karakter ove škole. Zato da ne bi sam rad ove škole, njezin karakter (išao) u jednom smjeru koji nije u skladu sa općim ciljevima našega razvitka a mislim i djelatnosti progresivnih intelektualaca u Evropi...

Mi (vjerujemo) da treba da idemo u drugome smjeru, u jednom smjeru na kome počiva čitava naša socijalistička koncepcija, a to je koncepcija jednog samoupravnoga društva (...) To je upravo koncepcija (...) socijalističkoga modela za evropske zemlje.

Ta koncepcija je veoma složena. Njene sve točke nisu uopće razradjene, njena strategija uopće nije razradjena. I prema tomu, mi možemo da samo radimo na nekim preduvjetima u okviru te koncepcije. To znači treba da radimo na raščišćavanju nekih pojmova...

Mi danas moramo da radimo sa realnim socijalnim strukturama, sa realnim društvenim procesima, sa svim onim snagama (koje) sa različitih pozicija, (...) sa različitim načinima mišljenja ipak teže jednoj radikalnoj preobrazbi ovoga našega društva i ove naše civilizacije.«

Rudi Supek je dakle, naglašavajući koncept djelovanja *Škole*, ukazao i na tri pritiska da se koncept izmijeni: pritisak tzv. »nove ljevice«, pritisak mlograđanštine »sdesna« (koja »... bi nas isto tako rado likvidirala«) i pritisak dogmatskih snaga koji je dolazio iz tzv. socijalističkih zemalja s tezom da je *Škola* »... jedan od faktora kontrarevolucije u Čehoslovačkoj«.

Dodao bih ovome da ni »domaće dogmatske snage« nisu prihvaćale *Korčulansku ljetnu školu*.

Zaključujući svoje ocjene, Rudi Supek kaže:

»Hoću samo s time reći da je idejni faktor postao od odlučujućeg značaja, naročito u socijalističkim zemljama, a moje iskustvo dokazuje da on nije od manjeg značaja niti u građanskim zemljama gdje se sa socijalnom sviješću daleko uspješnije još manipulira nego u socijalističkom svijetu. Upravo to je ogromni značaj idejnog faktora, stavlja (...) pred nas jednu ogromnu historijsku, da tako kažem, odgovornost. Prema tomu, mislim da o tim faktorima treba da razmišljamo, treba da imamo dovoljno snage da se sa svim poteškoćama susretnemo i ja smatram da će ova Škola ipak postati jedna svijetla stranica u području naše intelektualne djelatnosti.«

Bilo bi vrlo zanimljivo kad bi se mogli rekonstruirati svi ili većina pokušaja da zasjedanja *Škole* poprime obilježja na koja upozorava Rudi Supek. Tako bi se jasnije uočila i osnovna orijentacija djelovanja *Korčulanske ljetne škole* na kojoj je ustrajao njen Upravni odbor. Jasno je da bi se takvom »rekonstrukcijom pokušaja« i reagiranjima na njih otklonile brojne mistifikacije ili jednostrana tumačenja o radu *Škole* i njenoj poziciji u jugoslavenskom društvu (ali i izvan njega).

U Fondu građe Rudija Supeka (kutija 18, DARH) našao sam tekst koji govori o jednom primjeru zloupotrebe mogućnosti što ih je pružalo održavanje *Škole* (prisutnost velikog broja ljudi, javni odjek koji se mogao postići s obzirom na prisutnost javnih medija koji su pratili rad *Škole*). Riječ je o skupu što su ga organizirali studenti prisutni na zasjedanjima *Škole* 1969, a u povodu policijskog privođenja dvoje studenata u Beogradu. Skup je bio organiziran mimo i bez znanja Upravnog odbora *Škole*, ali u prostorima gdje su održavana zasjedanja *Škole* i s pretenzijom da se za svrhe tog protesta instrumentalizira *Škola*. Zbog načina na koji je vođen, naišao je na otpor – što se može vidjeti u tekstu »Jedno obavještenje« koje je potpisao »Odbor Korčulanske ljetne škole« (nije naveden datum, ali je iz teksta jasno da je riječ o 1969, naročito zato što se spominje ispisivanje parola po Korčuli »prošle godine«, a to je bilo 1968).

Odbor reagira na kritike što su ih studenti uputili *Školi* zato što se njeni predstavnici nisu pridružili tom skupu, navodeći nekoliko bitnih primjedbi na postupke studenata:

1. Nikome Odbor ne osporava pravo protesta, ali kako je taj protest održan »izvan okvira rada ove Škole, to nije bila naša dužnost da mu prisustvujemo«, iako to ne znači da mu se kao pojedinci nisu mogli pridružiti svi oni koji su to, kao građani pojedinci, smatrali potrebnim.

2. Škola nije formirana za studentsku (dodiplomsku) populaciju, a dozvola studentima da, kao i svi građani, mogu pratiti zasjedanja Škole uvjetovana je time da studenti (kao ni ostali) ne ometaju rad Škole.

3. S protestnim skupom o kojemu je riječ, »...iz političkih razloga, mi se ne možemo složiti, a to smo im prošle godine i rekli da akcijom kakva je izvršena u toku Škole kada su, sasvim nepotrebno, oličili kuće Korčulanaca minijem i sa parolama čiji sadržaj je bio suvišan, glup (»Živila Marxova Korčula«) ili policijsko provokatorski (»Malo nas je, ali smo jedinstveni«). Tom akcijom izazvali su negodovanje građana i mjesnih vlasti, koje su naredile istragu da se utvrde počinitelji ove akcije. Odbor Korčulanske ljetne škole našao se u veoma nezavidnoj situaciji, jer je ranije izvršen pritisak na predstavnike lokalne uprave grada Korčule da se otkaže gostoprimstvo Korčulanskoj ljetnoj školi, i jer smo mi dali obećanje domaćinima da će se sve odvijati u najboljem redu«.

4. Odbor naglašava da »mi nismo bez razloga izrazili naše uvjerenje o normalnom odvijanju rada naše Škole, jer je Škola bila u više navrata izložena napadima u javnosti sa strane političkih faktora...« (u zemlji, ali i inozemstvu).

5. Odbor nema namjeru nikome od onih »koji su inače došli na Korčulansku ljetnu školu« uskraćivati u bilo kakvim protestnim akcijama, kao građani pojedinci, ali nije prihvatljivo da se u to »uvlače naši inostrani učesnici«, a da oni nisu upoznati sa svim aspektima događaja zbog kojih se protestuje.

6. Protesti, kad se već održavaju u vrijeme i na mjestima zasjedanja Škole, moraju voditi računa o »jasno definiranoj internacionalnoj aktivnosti« Škole...

(Nadam se da sam vjerno rezimirao sadržaj »Jednog obavještenja«)

Ova epizoda je samo jedan, ne možda ni najznačajniji, primjer kako stanoviti dio ljudi nije uvažavao da je *Škola* institucija koja ima svoja pravila funkcioniranja i da se ona moraju poštovati. *Školi* kao instituciji i praksisovcima u cjelini, ne može se prigovoriti da su izbjegavali konfrontacije s iskazima političke samovolje i da su zbog toga bili više nego žestoko napadani. Ne može im se prigovoriti oportunistički stav prema zbilji, o kojoj su raspravljali (u Jugoslaviji i u svijetu), ali se nastojalo da to uvijek bude argumentirano i usmjereno na bit problema, na traženje rješenja koja se nisu mogla reducirati na pragmatičko-političke kriterije, a ne da to bude puka politikantska provokacija ili, kako se to suvremenim žargonom kaže, performans – obilježja koja su bila vrlo česta na raznim stranama u Jugoslaviji. Kad se već spominje pisanje parola po Korčuli, ljeti 1968, to je zaista bila, u odnosu na ono što se dogodilo u Čehoslovačkoj toga ljeta, puka politikantska provokacija. Nasuprot

tome, *Škola* je odmah i bez oklijevanja, s punim autoritetom i odgovornošću, nedvosmisleno osudila okupaciju Čehoslovačke – a taj događaj u svem svom značenju »piscima parola« (sudeći prema onome što su pisali) nije »dopro do mozga«.

Stoga bi termin »evolucija *Škole*« zaista zahtijevao svestrano istraživanje u interesu cjelovitosti slike o *Korčulanskoj ljetnoj školi*.

Nastojanje za multidisciplinarnim proširenjem programa i broja suradnika

Ova tematika je veoma važna za ocjene *Korčulanske ljetne škole* i smjer njene evolucije, ali je nažalost sasvim zanemarena. *Škola* je zamišljena, započela i uvelike djelovala kao mjesto dodatne izobrazbe već diplomiranih filozofa i sociologa, a tome je trebalo pridonijeti i učešće uglednih imena struke iz svijeta. Time je Upravni odbor *Korčulanske ljetne škole* na najbolji način demonstrirao otvorenost protoku znanja i ideja – nužnom uvjetu za razvijanje kritičke misli.

Treba reći da je Upravni odbor *Korčulanske ljetne škole* išao i »korak dalje« – u neformalnim razgovorima, ali zatim i u formalnim kontaktima nastojalo se da na zasjedanjima *Škole* učestvuju stručnjaci raznih područja društvenih znanosti, primjerice historičari, ali naročito i ljudi iz područja ekonomskih znanosti, prvenstveno i naročito na onim zasjedanjima gdje je riječ bila o problematici ekonomske strukture. To pokazuje da su organizatori *Korčulanske ljetne škole* bili svjesni da tek »multidisciplinarni pristup« pruža mogućnost potpunijeg sagledavanja problema.

To, također, pokazuje i diskusija o temi: »Socijalizam i robno-novčani odnosi«, koju je organiziralo Hrvatsko sociološko društvo 11. XII. 1967. »...s namjerom da se u diskusiji konfrontiraju tri različita pristupa ovom problemu: filozofski, ekonomski i sociološki. Ovaj pokušaj izazvao je veoma velik interes i doveo veliki broj stručnjaka sa spomenutih područja u dvoranu Fakulteta za političke nauke.« *Praxis* je promptno prenio osnovna izlaganja (u broju 1–2, 1968, str.154–185), obećao objaviti i najavljeni nastavak te diskusije i pozvao na nastavak rasprave na svojim stranicama (»...redakcija Praxisa smatra da bi bilo poželjno da se ona nastavi na stranicama časopisa, jer nam je svima stalo da dođemo do potrebnog uvida u ovo neobično značajno pitanje našeg suvremenog socijalističkog razvitka«)

Nema potrebe ovdje *in extenso* reproducirati tok zabilježene rasprave. Dovoljno je reći da se u toj raspravi pokazalo da postoje velike razlike u teorijском i metodološkom pristupu tumačenju jugoslavenske zbilje.

Rudi Supek na jednom mjestu u svom prilogu konstatira kako se »...već godinama bojkotira javna djelatnost naših najistaknutijih marksističkih filozofa i sociologa (koji priznanja moraju tražiti u inozemstvu, jer im takva nitko ovdje ne bi dao), kako je, izgleda, jedini prihvatljiv stav da je 'marksizam ideologija 19. vijeka'...«, dodajući: »Ovo nisu slučajne pojave. One imaju svoju duboku logiku. I one, u stvari, objašnjavaju kako se kod nas na *teorijskom* planu zamišlja prijelaz od etastičkih formi k liberalističkim. Da budem sasvim jasan: nikakav samoupravni socijalizam nije moguć bez svjesnog idejnog djelovanja marksističkih intelektualnih snaga na *globalnom* ili *općem* društvenom planu« (str. 178).

Nasuprot njemu, Rudolf Bičanić je u ocjeni djelovanja filozofa i sociologa, a ovo se, dodajem, odnosi prije svega na praksisovce, iznio ovaj stav: »Pokazalo se da ekonomisti i filozofi nemaju zajednički jezik. Zasada filozofi govore o ekonomstima s visoka i drže ih nezalicama ili poluobrazovanim ljudima, koji ne znaju filozofski misliti ni izlagati svoje misli. Ekonomisti drže da filozovi plove sferama misaone spekulacije, gdje iz mnogo citata i malo fakata izvode krupne općenite zaključke« (str. 180). A malo dalje opet: »Nama se čini da su neki filozofi misaono izvan prostora i vremena, odlijepljeni od razvoja proizvodnih snaga koje u osnovi i određuju stupanj podružtvljenja, bez kojega nema socijalističkih odnosa ni socijalizma« (str.181).

Jedina svrha citiranog je da pokaže koliko su duboka bila razilaženja u pristupu jednom, kako je rekla redakcija *Praxisa*, nadasve složenom pitanju socijalističkog razvoja društva i od kolikog bi značaja za jugoslavensko društvo bilo da su se ta razilaženja uspjela razriješiti u jednom teorijski koherentnom konceptu koji bi objedinio različite znanstvene uvide⁵².

Uobičajeno su se spomenuta razilaženja pojednostavljeno označavala kao konflikt pozitivista (ekonomisti) i utopista (filozofi). Mislim, međutim, da je tu bila prvenstveno riječ o refleksiji realno postojećih proturječja jugoslavenskog društva i različitosti interesnih pozicija raznih socijalnih slojeva u njemu, premda treba imati na umu i bitne razlike u metodološkom pristupu.

Bilo kako bilo, do plodnog »multidisciplinarnog razgovora« nije dolazilo i to je velika manjkavost cijele znanstvene zajednice u Jugoslaviji pa, slijedom toga, i *Korčulanske ljetne škole*, premda se mora imati na umu da je bilo pokušaja »pojedinaца nefilozofa« da svojim priložima u *Praxisu* i sudjelovanjem na zasjedanjima Škole pridonese dijalogu.

52 Nije to bila jedina rasprava o tzv. »robnoj proizvodnji u socijalizmu« u Jugoslaviji. Bila je veoma razvijena najviše među ekonomistima, ali i ne samo među njima. Rasprave su se vodile uglavnom unutar »posebnih stručnih krugova« i rijetko su imale odjeka izvan njih. Koliko god da je ovo teorijsko, ali i praktično pitanje od dalekosežne važnosti, ovdje se ni u najsazetijem obliku ne možemo njime baviti.

Izostavljam stoga neformalne razgovore o mogućem učešću ekonomista u radu *Škole*. U Ekonomskom institutu u Zagrebu, gdje sam radio, o tome je razgovarano u nekoliko navrata, ali bez nekog rezultata. Vjerojatno se i drugdje o tome razgovaralo, vjerojatno su postojali kontakti s ljudima iz Upravnog odbora *Škole*, ali zasad o tome nemamo nekakvu dokumentaciju (eventualno svjedočenje, ili možda zapis u nekom drugom obliku), ili, bolje reći, ja za takvu dokumentaciju ne znam. Međutim, da su u tom smislu ipak postojali neki rezultati može se zaključiti po tome, što su na zasjedanju *Korčulanske ljetne škole* 1971. sa svojim izlaganjem učestvovali poznati jugoslavenski ekonomisti Branko Horvat i Ivan Maksimović. Nažalost, broj ekonomista nije bio značajan ni stalan (da dodam: ni priložima u *Praxisu*).

A da je bilo pokušaja i oficijelnog kontakta pokazuje oskudna dokumentacija. U Fondu građe Rudija Supeka (kutija 18, DARH) našao sam pismo što su ga Rudiju Supeku 9. III. 1971. uputili predsjednik i sekretar Sekcije za naučni rad Saveza ekonomista Jugoslavije, Dragomir Vojnić i Milutn Ćirović. Donosim nekoliko stavova iz tog pisma:

»Na nedavno održanoj sednici Centralnog odbora Saveza ekonomista Jugoslavije raspravljano je pitanje učešća ekonomista u radu *Korčulanske škole*. Pozdravljena je ova inicijativa Saveza društava filozofa Jugoslavije i konstatovano da za takvu interdisciplinarnu suradnju u Savezu ekonomista Jugoslavije ima interesa. Međutim, pošto se ove godine održava i Kongres Saveza ekonomista Jugoslavije, na kome će učestvovati cela naučna sekcija SEJ, sugestija Centralnog odbora bila je da se ova suradnja, u okviru *Korčulanske škole*, odloži za iduću godinu. (...) U ovom kontekstu je na sednici Centralnog odbora Saveza ekonomista Jugoslavije bila pokrenuta i ideja o jednom zajedničkom savjetovanju Sekcije za naučni rad SEJ i odgovarajuće sekcije Saveza filozofa Jugoslavije u smislu multidisciplinarnе suradnje na temama od zajedničke koristi i interesa.«

Nemam informacija (dokumentacije) koliko je operativno rađeno na realizaciji predložene i obostrano priželjkivane suradnje. Ali, sudeći po nekim uvidima u zasjedanja *Korčulanske ljetne škole*, prisutnost naših najznačajnijih ekonomista nije bila zapažena. To je naravno šteta, jer tko je iole pratio diskusije među ekonomistima, a bilo ih je puno, mogao se uvjeriti da i među ekonomistima postoje vrlo velika razilaženja u ocjenama onoga što se događa u jugoslavenskom društvu.

Bez ikakve namjere da donosim apriorne ocjene, htio bih također reći da je vjerojatno jedan od razloga bio i u razlikama teorijskih uvida u suvremene probleme mijenjanja ekonomske strukture Jugoslavije. Međutim, bez obzira na razloge, velika je šteta da se spomenuta suradnja nije intenzivno razvila. Ali ostaje činjenica da je Upravni odbor *Korčulanske ljetne škole* poticao takvu suradnju i službeno, o čemu svjedoči citirano pismo naučne sekcije SEJ. Time

se pokazuje da *Korčulanska ljetna škola* nije bila »cehovski zatvorena«, nego da se, naprotiv, zalagala za proširenje spoznaja o društvu sa svih aspekata koji su tome mogli doprinijeti.

Rudi Supek spominje doduše da su uz filozofe i sociologe jednom sudjelovali i historičari. Ipak, koliko mi uvid u dokumentaciju dozvoljava, usudujem se reći da ni suradnja »historičarske struke« sa *Korčulanskom ljetnom školom* nije bila bitno veća od one s »ekonomskom strukom«, a naročito da nije bila u skladu s priželjkivanjima organizatora *Škole* i stvarnim potrebama.

Grad Korčula i Korčulanska ljetna škola

Slučaj je htio da su oba inicijatora formiranja *Korčulanske ljetne škole*, boreći se godinama na tom lokalitetu (Orebić, Lumbarda), predložila da se realizacija ideje o *Školi* smjesti baš u gradu Korčuli. Ipak pretpostavljam, da je to bilo ne samo zato što su Rudi Supek i Milan Kangrga tamo (u Orebiću i u Lumbardi) boravili za ljetnih praznika nego i zato jer su iz kontakata s ljudima iz Korčule uočili mogućnosti za uspješno djelovanje *Škole*. O tome daje informaciju Milan Kangrga u ranije navedenom tekstu o *Korčulanskoj ljetnoj školi*.

Ta mogućnost, dodao bih, nije bila plod trenutne »inspiracije«. Naprotiv, grad Korčula ima dugu tradiciju kulturnog središta područja koje mu gravitira, a i u njemu samom je, s oscilacijama koje su vrijedne potankog proučavanja, bilo kulturnih manifestacija naslonjenih na tradiciju (školstvo na narodnom jeziku, Slavjanska čitaonica, amaterska kazališna aktivnost i pjevačko društvo, djelovanje urednika časopisa »Starohrvatska prosvjeta«, iz doba inauguriranog »narodnim preporodom« u drugoj polovici XIX. stoljeća, pa intenzivno djelovanje »Sokola«, razmjerno intenzivan kulturni rad, prvenstveno amaterska kazališna aktivnost prve polovice XX. stoljeća). Nadalje, treba spomenuti razvoj školstva (gimnazija, Škola s praktičnom obukom), intenzivno djelovanje RKUD »Moreška«, pa Radničkog sveučilišta i sl. nakon 1945. Ne treba zanemariti da je grad Korčula, s obzirom na broj stanovnika, dao neobično veliki broj intelektualaca i da ima i veliko migracijsko iskustvo, a time i otvorenost prema različitostima...

Zato ne iznenađuje da su prvi kontakti inicijatora (R. Supek i M. Kangrga) i dva vodeća čovjeka lokalne zajednice, Petra Franulovića-Trente, predsjednika općine Korčula i Iva Jeričevića, predsjednika Općinske konferencije SK općine Korčula, bili otvoreni, bez ikakvih ograda i bez ikakvih prethodnih konzultacija s bilo kim izvan Korčule.

Takav benevolentan odnos prema *Školi* je ostao sve do prestanka njena djelovanja.⁵³ Naročito treba naglasiti da je tome pridonio Ivo Jeričević, koji je na funkciji predsjednika općine Korčula zamijenio Petra Franulovića, vršeći tu dužnost punih osam godina, a zatim je to nastavio i kao direktor Srednješ-kolskog centra Korčula. To, da je na »lokalne organe vlasti« vršen pritisak (stalni, ali i s različitim intenzitetom) da se otkáže gostoprimstvo *Školi* jest činjenica, ali je vrlo važno navesti da nemamo nijedan dokument koji bi ukazivao na to da su »lokalni organi vlasti« zahtijevali obustavu rada *Škole* ili bilo koje njene manifestacije.

Rudi Supek u tekstu »Jedno obavještenje« spominje kako se »Odbor Korčulanske ljetne škole našao se u veoma nezavidnoj situaciji, jer je ranije izvršen pritisak na predstavnike lokalne uprave grada Korčule da se otkáže gostoprimstvo Korčulanskoj ljetnoj školi, i jer smo mi dali obećanje domaćinima da će se sve odvijati u najboljem redu.«, ali nigdje nema ni najmanje naznake da bi »lokalna uprava grada Korčule« gostoprimstvo *Korčulanskoj ljetnoj školi* otkázala. Naprotiv, Rudi Supek u nekoliko navrata govori o dobroj suradnji Upravnog odbora *Škole* i lokalnih organa uprave, a o tome govori i Milan Kangrga. Nisam našao u građi da bi bilo ikakve pritužbe na stav lokalne uprave prema *Školi* ili incident s učesnicima *Škole* – niti na zasjedanjima, niti mimo zasjedanja. Nije bilo nikakvih »mjera osiguranja«, »zaštite«, nikakvih redara i zaštitara, nikakve »celebrity atmosfere«. Vladala je zaista prisna atmosfera, ponašanje u skladu s najboljim ljudskim svojstvima (uključujući tu i duhovitosti, ironiju, a ponekada i invektive i na svoj i na račun drugih).

Iznosim jednu anegdotu, koju mi je ispričao Milan Kangrga, a potvrdila mi je i dva Korčulanina (tada mladića, poznata po svojoj duhovitosti, Ivo Tedeski i Bojan Lozica), koji su to napravili: u Domu kulture u pauzi jednoga zasjedanja (posvećenog Hegelu, dakle 1970.) došao je M. Kangrga nešto popiti... a tamo su bila i ta dva mladića... Pa mu kažu: A šjor Kangrga, čujemo da danas iz Rijeke brodom dolazi drug Hegel... A Kangrga će na to: Je li, bogati, a kad brod stiže... pa je malo zastao i kaže, opet i on zafrkantski: ...A to vi mene, momci, zafrkavate... I onda su onako, drugarski, smijali se toj dosjetci i zajedno popili-nazdravili »u počast Hegelu koji dolazi«. Anegdota pokazuje kakva je bila atmosfera neusiljenosti i dobrodušnosti i da je u Gradu *Škola*

53 Ne mislim da je rečenica koju je uz prvi skup u Korčuli ljeta 1963. o tome napisao novinar Mileta Pavlov znak samo uobičajene novinarske kurtoazije: »Inicijatoru i organizatoru ovog jugoslovenskog i u isto vreme internacionalnog foruma, Hrvatskom filozofskom društvu, posebno njegovim članovima, rukovodiocima Letnje škole – Rudiju Supeku, Predragu Vranickom, Gaji Petroviću i Danilu Pejoviću, treba odati puno priznanje za tako korisnu ideju i istrajno nastojanje da se ona realizuje, što nije bilo nimalo lako i jednostavno. Takođe je za divljenje pristanak i napor rukovodećih ljudi i građana Korčule da pruže gostoprimstvo i stvore što povoljnije uslove za jednu ovakvu kulturnu akciju, koja nije ni turistički atraktivna, ni komercijalno unosna.« Дневник (Нови Сад), 14. јул 1963, стр. 15 (kurziv A. L.)

ipak praćena. Općenito je osjećaj opuštenosti i, zašto ne reći, »mediteranski štih« vjerojatno utjecao i na formuliranje one poznate sintagme o »dionizij-skom socijalizmu«. Veća pohvala *Korčulanskoj ljetnoj školi* i gradu Korčuli, njegovim tadašnjim stanovnicima, i ljudima koji su je vodili, kao i stanovnicima naročito Lumarde, gdje su odsjedali brojni pripadnici *Praxis orijentacije*, nije zamisliva!

O tome izdvajam ocjenu Nikice Mihaljevića, što ju je dao povodom stava »emigrantskog intelektualca« Zlatka Markusa da s događanjima 1971. u Hrvatskoj »... Praxis polako tone u nevažne vode iscrpljujući svoju »filozofsku« aktivnost u pijanćevanju na Korčuli«:

»No, pored oficijelnog rada Škole vrlo su dragocjeni bili i tzv. neformalni razgovori svih učesnika, što su se vodili po čitavoj Korčuli, u šetnjama kao i naročito uvećer u kojem restoranu pod vedrim nebom. Upravo su ti trenuci ostali u najvećem ugodnom sjećanju svima, a naročito stranim učesnicima, koji su te i takve susrete u neformalnim razgovorima uvećer do u kasnije sate pod vedrim mediteranskim nebom i specifićnom atmosferom doživljavali kao nešto nezaboravno. Ta se atmosfera teško može ukratko opisati: Bile su to divne večeri pune duha i vedrog raspoloženja, gdje se moglo nakon oficijelnih diskusija tokom dana u plenumu i sekcijama razgovarati na najljeźerniji i najneposredniji naćin, bez oficijelnih regula i obveza. Tako su po općem priznanju svih učesnika, a posebno inozemnih, upravo to kao dopuna službenima bili najljepši i najplodniji u općem smislu susreti i razgovori na Korčuli. Zbog te specifićne mediteranske atmosfere ove je diskusije pod vedrim nebom francuski filozof Henri Lefebvre nazvao »dionizij-skim socijalizmom«. Bila je to za njega atmosfera, gdje ćovjek u prirodno lijepom ambijentu traži sklad i ljepotu i u ljudskim odnosima. Rijeć je o duhovitom dijalogu uz vedro raspoloženje, traženje smisla života u prisnom ljudskom susretu s drugim duhovno bliskim, smisao za igru i ćistu ljudsku neposrednost s obzirom na najdublje životne probleme, u kojoj duh postaje lepršav, otvoren za sve situacije njemu pripadne, u slobodi svog punog izraźaja... To je jedinstveno središte okupljanja najboljih filozofsko-socioloških glava u svijetu tada, koje je podizalo ugled našoj zemlji u inozemstvu, moralo prestati s radom za volju »dobro i umno« odmjerene ocjene naše »socijalistićke« birokracije, sve na veću slavu tog istog – »socijalizma«.« (Nikica Mihaljević, »Praxis – hrvatski pogledi iz inozemstva«, Hrvatska revija, broj 1, godišće VIII, 2008., str. 111. Glavnina ocjene je preuzeta doslovno od Milana Kangrge, njegovog teksta o *Školi* u knjizi »Izvan povijesnog događanja«.)

Svjedoći o tome i opaska Ive Kuvaćića u njegovoj knjizi »Sjećanja« (str. 74) o skupovima što su povremeno održavani u okviru Interuniverzitet-skog centra u Dubrovniku nakon prestanka rada *Korćulanske ljetne škole*:

»Što reći o dubrovačkim seminarima, ako ih se usporedi s Korčulanskom ljetnom školom? Prije svega, razlika je u duhovnoj i društvenoj atmosferi koja se stvara oko takvih skupova. Za vrijeme održavanja Korčulanske ljetne škole, grad Korčula, koji je sam po sebi pravi mali biser, okružen sa svih strana morem, nalikovao je na košnicu, ispunjenu mladim ljudima, pridošlih iz svih krajeva svijeta. Nekih godina bilo nas je i do pet stotina. Skupovi su održavani u zgradama, ali i na otvorenim prostorima, a diskusije su nastavljane u okolnim kafićima i restoranima, ili na plaži do kasno u noć. Dosta je problema bilo oko smještaja. Situaciju su spašavali kampovi i šatori.«

Dobro je s navedenim ocjenama o atmosferi ili »duhu komunikacije« učesnika-suradnika *Škole* usporediti mrzovolju i »intelektualni nivo« dvije invektive, što su se oktobra 2011, a u povodu Skupa o *Praxisu* i *Korčulanskoj ljetnoj školi*, pa dakle i o njima kao fenomenu, pojavile na dva lokalna web portala (Tino Andrijić i Smiljan Strihić, alias Slobodan Suncobran) – o čemu će podatke korisnik naći u prikupljenoj građi (za 2011. godinu). Ne treba posebno upozoravati da nije riječ samo o »lokalnim ridikuloznim« stavovima ljudi koji nisu našli za shodno da se s predmetom svoje mrzovolje i svojih invektiva (ili je možda bolje reći sprdanja) barem elementarno upoznaju, nego je to i refleks ideološke netrpeljivosti koja je osobito intenzivna, zapravo dominantna, u diskursu nacional-šovinizma koji je postao vodeća politička paradigma nakon socijalnog prevrata 1990, a koja, kako se vidi, baštini »intelektualne bisere« nacional-šovinističke (ustaške) hrvatske emigracije: floskula o »drugarskoj veselici« i »orgijanju« nije, dakle, različita od olako dane etikete o »filozofiranju kao pijančevanju«.

Dakako da je, uz načelno prihvaćanje *Korčulanske ljetne škole*, bilo potrebno obavljati i mnoštvo operativnih, tzv. sitnih, nevidljivih, »pozadinskih«, ali nadasve važnih, ljudski osjetljivih poslova koji su nužni za njen nesmetan i uspješan rad. Oba, gore navedena, voditelja »lokalne uprave« prosljedili su pismo inicijatora (Rudi Supeka) Turističkom društvu Korčula, kojemu je dugogodišnji voditelj (tajnik) bio agilni Stijepo Ivančević, a Turističko je društvo tada bila jedina ustanova u gradu koja je obavljala takve poslove. Samo uzgred napominjem da se u Korčuli tada nastojalo razviti i tzv. »kongresni turizam«. On je odmah (10. IV. 1963.) odgovorio:

»Narodni odbor općine ustupio nam je Vaš dopis koji ste njima uputili, a u vezi sa osnivanjem jedne stalne ljetne škole za filozofe i sociologe na Korčuli. Odmah po primitku vašeg dopisa održali smo sastanak sa predstavnicima Ugost. Poduzeća, odmarališta Badija i našeg društva te smo zaključili da se prihvati Vaš prijedlog, a ujedno Vam dajemo punu podršku oko organizacije i sprovođenja u djelo Vaše zamisli. Na sastanku je zaključeno da sve oko pripreme, kao organizacija smještaja, izleta, dvorana za predavanja itd preuzme naše

društvo, koje će biti u stalnom kontaktu sa posebnim odborom oko organizacije Vašeg dolaska itd. Prema tome u buduće svo dopisivanje vršit će se preko našeg društva.«

Deset godina nakon početka *Korčulanske ljetne škole* učinjen je veliki iskorak u »infrastrukturi« nužnoj za rastuće potrebe *Škole*: značajno je renoviran Dom kulture, naročito središnja dvorana (kino dvorana) u multimedijalnu. To znači da je mogla služiti i kao kinodvorana, ali i kao konferencijska sala, kao prostor za izvođenje priredbi, uključujući morešku, ali su poboljšani i ostali sadržaji Doma kulture. Nosilac renovacije bio je Školski centar pa je »voditelj Kulturnog odjela«, ing. Ante Matijaca, pismom (18. IV. 1972.) o tome obavijestio Upravni odbor *Škole* (Rudija Supeka i Milana Kangrgu), pozivajući da pošalju »neko od Vaših drugova koji se bave organizacijom Vaše škole da nas posjeti kako bi se na licu mjesta uvjerali da je Korčula kao turistički centar ovog ljeta daleko spremnija za pružanje usluga kongresnom vidu turizma nego što je to do sada bila. Ujedno izražavamo spremnost da Vam budemo na usluzi za sve organizacijske i druge potrebe oko održavanja 'Korčulanske ljetne škole'«. U odgovoru je Rudi Supek (12. V. 1972.) zahvalio u ime Odbora *Škole* »na ljubaznom pismu i obavijestima o proširenju prostorija« dodajući: »Moram reći da me veoma raduje da je sada Korčula sposobna pružiti veoma dobre uvjete i za veće međunarodne konferencije, pa tako i za našu ljetnu školu. To će Korčulu načiniti još atraktivnijom.« Upozorio je isto tako, da je zbog financijskih razloga odlučeno održati zasjedanje *Škole* »u manjem opsegu« »jer nam sredstva nisu osigurana na vrijeme«, ali je nagovijestio da »... naša je briga naročito usmjerena da na svečaniji način i sa učešćem najznačajnijih suvremenih filozofa i naučnih radnika organiziramo školu na godinu, 1973., kada slavimo desetgodišnjicu postojanja«.

Naveo sam ovu prepisku, iz koje se vidi da je u »lokalnoj zajednici« postojala trajna i neuvjetovana spremnost da se pomogne održavanje *Korčulanske ljetne škole*, a to potvrđuju i ocjene, što ih je o suradnji s »lokalnom zajednicom« u nekoliko navrata iznio Rudi Supek, predsjednik Upravnog odbora, u svojim izvještajima o radu *Škole*.

Pisma sam našao u Fondu građe Rudija Supeka (kutiji 18, DARH). Nemam nažalost uvid u privatnu arhivsku građu Stijepa Ivančevića, ne znam ni da li je sačuvana (u cjelini ili možda djelomično), a sigurno je da bi se u toj arhivi (ako je sačuvana) našla dokumentacija iz koje bi se ovaj segment vezan uz djelovanje *Korčulanske ljetne škole* mogao potpunije ocjeniti.

Htio bih ipak dodati da su, iz današnje perspektive gledano, uvjeti rada *Korčulanske ljetne škole* bili zaista više nego skromni. Nije riječ toliko o prostoru, koliko i o svemu ostalom što bi moralo pratiti takve skupove. Naročito je tu riječ o tehnici (snimanje, ozvučenje, eventualno prevođenje, registracija

istupanja, tehnika umnožavanja, dostup potrebnoj literaturi, naposljetku i organizacija, registracija ili evidencija sudionika, javno obavještavanje o održavanju zasjedanja itd.). Razlozi su za takve skromne uvjete bili prije svega u manjku financijskih sredstava, ali su i neki od spomenutih uvjeta danas (početkom dvadeset prvog stoljeća) »rutinski dostupni«, dok su sedamdesetih godina prošlog stoljeća bili ili teško dostupni ili nisu ni postojali. Da su učesnici *Škole* osjećali pomanjkanje nekih od uvjeta kako bi rad bio uspješniji, pokazuje već navedeno pismo Johna S. Shippeea o problemu jezične komunikacije, pogotovo za učesnike koji ne znaju hrvatsko-srpski jezik (prevođenje tako obimnih izlaganja nije dakako bilo jednostavno osigurati). Imajući na umu spomenuta ograničenja može se izraziti čuđenje da je *Škola*, usprkos njima, funkcionirala razmjerno »glatko«.

Domaćoj, neusiljenoj atmosferi doprinosili su svojim »tehničkim ispoma-ganjem« naročito dva mlađa Korčulanina, obojica sada već pokojni: Kruno Lozica, kao domar (za pripremu sala i za brojne druge »tehničke poslove«) i Frano Depolo (za plakatiranje, aranžmane dvorana i slično).

* * *

Premda može izgledati suvišnim, smatram da se mora spomenuti da je ponašanje tadašnje, nazovimo je »lokalne«, milicije bilo veoma korektno. Mislim da je tome najviše pridonio dugogodišnji šef milicijske stanice, Krsto Panić. Baš zato što je dugo vodio milicijsku stanicu, on se saživio s ljudima grada Korčule i nitko ga nije smatrao »policajcem«, u smislu apriornog nepovjerenja. Vjerujem da je uveliko tome pridonijelo i njegovo ponašanje, njegova neposrednost u ophođenju s ljudima i odmjerjenost u obavljanju službe. Ja naravno nemam dokumentaciju iz koje bi se moglo vidjeti kako su on, odnosno njegovi službenici, izvještavali o zasjedanjima *Korčulanske ljetne škole* i o svemu što se u vezi s njom događalo. Siguran sam da su po službenoj dužnosti morali o tome izvještavati nadređene organe svoje službe i pretpostavljam da se u arhivu unutarnjih poslova ti izvještaji nalaze. Nadam se da će netko od zainteresiranih istraživača pregledati i te arhivske dokumente i onda će se dobiti informacije koje mi danas nemamo. Inače, treba spomenuti da je tada stanica milicije imala neusporedivo manje ljudi nego što ih ima policijska ispostava u gradu Korčuli nakon 1990. pa i danas. Koliko mi je poznato, tadašnja korčulanska milicija nije dobijala nikakva »pojačanja« u vrijeme održavanja zasjedanja *Korčulanske ljetne škole*. Ukratko, sve ovo navodim zato da upozorim da, što se grada Korčule tiče, nikakvih podozrenja prema *Školi* nije bilo. Toga čak nije bilo, ili se nije manifestiralo, ni od tzv. represivnog aparata, što ga je u Korčuli reprezentirala stanica milicije.

Pokušao sam tokom travnja i svibnja 2012. godine pribaviti mjerodavnu dokumentaciju »o policijskom praćenju« *Škole* od strane Stanice milicije u Korčuli, ali nisam u tome uspio. Po prirodi stvari najprije sam se obratio Ministarstvu unutarnjih poslova s molbom da mi omoguće uvid u arhivske dokumente (obrazložio sam molbu značenjem uvida u dokumente i da s obzirom na proteklih četrdeset godina ne bi to trebala biti tajna). Odgovor je bio negativan: u prvom odgovoru (13. IV. 2012.) su me uputili »...da se obratim gradu Korčuli«, a kad sam ipak ustrajao da bi dokumentaciju morali imati, odgovorili su (30. IV. 2012.): »Provjerili smo još jednom te Vas izvješćujemo da podatke koji Vas interesiraju nemamo u našim policijskim arhivama. Slobodni smo uputiti vas na Hrvatski Državni Arhiv.«

Nakon prvog odgovora uputio sam istoga dana molbu zamjeniku gradonačelnika grada Korčula. Nakon desetak dana obavijestio me je usmeno da je pokušao tražiti na mjestima gdje bi se takav materijal mogao nalaziti (Policijska stanica u Korčuli, nadređena joj služba u Dubrovniku, Korčulanski arhiv i, naposljetku, Arhiv grada Korčula), ali nigdje ništa nije mogao naći.

Obratio sam se stoga 30. IV. 2012. Državnom arhivu RH, suradniku arhiva Marijanu Bosnaru koji je radio na sređenju Fonda građe Rudija Supeka, što sam već spominjao i bio mi od velike pomoći u pregledu građe iz tog fonda, a on mi je 10. V. 2012. poslao zaista opširan odgovor, koji zaslužuje zahvalnost:

»Javljam Vam se, prema dogovoru, s nešto konkretnijim informacijama vezanim uz Praxis i Korčulansku ljetnu školu u fondovima HDA koje ste naznačili. Najprije, vezano uz gradivo mog Odsjeka, u osobnom fondu Vladimira Bakarića (HR-HDA-1002) nalazi se gradivo koje Vas zanima. Vjerojatno Vam je poznato da je dr. Dino Mujadžević prošle godine objavio knjigu o Bakariću, 'Bakarić – politička biografija'. U njoj također govori o Praxisu i odnosu dr. Bakarića prema časopisu i cijeloj zagrebačkoj skupini Praxisovaca. Kolega Mujadžević je pritom točno citirao koje je gradivo s tim u vezi koristio iz OF Bakarić.

Točnije, radi se o kut. 64.

1. Razgovor s dr. Vladimirom Bakarićem od 26. 2. 1965.
2. Nekorigirani magnetofonski snimak telefonskog razgovora dr. V. B. sa dr. Savkom Dabčević (20.4.1965.)
3. Bilješka o razgovoru između druga V. B. i Bože Novaka, 13. 5. 1965. (od 11–12.30 h)
4. Razgovor druga V. B. za (sic!) Novak Božom održanom (sic!) 14. 7. 1965. (kut. 65)
  1. Magnetofonski snimak izlaganja dr. V. B. održanog 6. svibnja 1966. – održanog u Sarajevu pred vodećim komunistima BiH
  2. 24. 6. 1966. – diskusija dr. V. B. u Saboru SRH nakon podjele nagrada 'Vladimir Nazor'; stenografski zapisnici sjednica saborskih vijeća održanih u razdoblju svibanj–kolovoz 1966.

3. Stenografski zapisnik sa sastanka održanog u CK SKH 15. 10. 1966. – sastanak s makedonskim partijskim rukovodstvom

Kolega Mujadžević ne citira u knjizi neke druge izvore iz OF Bakarić. Uvidom u postojeći sumarni popis, čini mi se mogućim da bi se eventualno nešto moglo naći u kutijama 30 i 33, te 47. Popis izrijekom ne spominje Praxis i Školu, ali zbog općenite tematike bi ih trebalo pogledati. Kut. 47. sadrži materijale vezane uz rad Matice hrvatske, intelektualce, procese i Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog jezika (razdoblje 1955.–1972). Kut. 30 i 33 sadrže zapisnike (4. sjednica SK SKH iz 1969., koordinacione komisije, te razgovor s Josipom Brozom Titom u Zagrebu 1969.). Moguće je da sadrže nešto što Vas zanima, pa ako ćete imati vremena, možete ih pogledati. Također Vam skrećem pozornost na knjigu kolege Zdenka Radelića, 'Hrvatska u Jugoslaviji', Zagreb 2006., u kojoj također spominje 'Praxis' i odnos komunističkog vrha prema njemu.

Kolege iz Odsjeka za političke stranke i udruge pogledali su gradivo CK SKH (HR-HDA-1220). O Praxisu se govori u gradivu Izvršnog komiteta CK SKH, radi se o jednoj točki dnevnog reda IK posvećenoj Praxisu. U cjelini D-opći spisi treba pogledati Ideološku komisiju. Neke kutije i zapisnike moći ćete sami odabrati nakon što po dolasku pregledate kartoteku D-opći spisi. Konkretno kutije možete naručiti nakon što u našoj čitaonici vidite o kojim se kutijama radi. Vjerujem da će Vam po potrebi oko odabira moći pomoći kolege iz Odsjeka za političke stranke i udruge.

Konačno, vezano uz Vaš izvorni upit o gradivu MUP-a u razdoblju 1962.–1977., ono se nalazi u našem Odsjeku za suvremeno gradivo. Kolegica mi je saopćila da za navedeni period imaju jedino gradivo 'policijske' provenijencije; radi se o gradivu fonda HR-HDA-1561. Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata SRH podijeljenog u 4 cjeline, od kojih bi eventualno Vama bili relevantni dosjei i tzv. "šifrirani" SDS. Za taj fond postoji analitički inventar u našoj čitaonici, međutim, gradivo je ograničeno za korištenje, posebice dosjei, koje mogu vidjeti samo članovi uže obitelji (popis dosjea nije dostupan u čitaonici i odgovor da li postoji određeni dosje ili ne se dobiva izravno od Odsjeka za suvremeno gradivo nakon njihove provjere), a ako je potrebno za znanstvene svrhe, ide na odobrenje tijelima izvan Arhiva. Kolegica me upozorila da u popisu 'šifriranog' SDS-a nije primijetila nešto što bi se odnosilo na Praxis, Školu i sudionike. Gradivo te cjeline je digitalizirano i nakon odobrenja ravnatelja dostupno za korištenje u čitaonici u tom obliku.

Vezano uz tekuće gradivo MUP-a iz tog razdoblja (rad, radni odnosi i slične operativne stvari), ono još nije zaprimljeno u Arhiv, pa ukoliko Vam treba nešto takvog, morate se ponovo obratiti njihovoj pismohrani.

Imajući u vidu sve navedeno, čini mi se da bi Vam od najveće koristi bio OF Bakarić, te fond CK SKH. Stoga, budući da za OF Bakarić znamo konkretne podatke o kutijama koje Vas zanimaju, bilo bi najbolje ukoliko biste ih naručili telefonski u našoj čitaonici (telefon: 48-01-908) nekoliko dana prije Vašeg dolaska u Arhiv, uz objašnjenje da dolazite izvan Zagreba. Tako ćete po

dolasku već imati pripremljeno gradivo za gledati, a tada možete dogovoriti s kolegama u čitaonici da Vam pomognu oko narudžbe gradiva iz CK SKH.«

Navodim sve ove podatke zato da bih zainteresiranim istraživačima pokazao koliko posla oko utvrđivanja činjenica predstoji.

Nesporno je da su službe unutarnjih poslova pratile rad *Škole*.⁵⁴ Ali osim hrvatske sasvim sigurno je to radila i savezna služba unutarnjih poslova. Stoga je potrebno istražiti i u njenim arhivama dokumentaciju koja se tiče *Praxisa* i *Korčulanske ljetne škole*, a ta se nalazi u Beogradu. Iz te dokumentacije bi se onda pouzdano moglo zaključivati o kvaliteti, kompetentnosti i usmjerenosti praćenja i ocjenjivanja rada *Praxisa* i *Škole*, odnosno, izbjegle bi se tzv. paušalne kvalifikacije o »uhođenju«, »doušništvu«, »policijskom praćenju« itd. Jedan primjer kako su službe unutarnjih poslova pratile »prve klice« buduće *Praksis orijentacije* naveden je na samom početku »Popisa naslova (građe) iz periodike...«

* * *

Iz već navedene dokumentacije je vidljivo da je formalni prestanak rada *Korčulanske ljetne škole* bio rezultat uskraćivanja nužne financijske podrške. Dakako da je to bio samo krajnji izraz stalnih namjera da se oteža ili onemogućiti njen rad. A to je bila odluka središnjih političkih organa ili vodećih ljudi u njima. U nemogućnosti da se direktno administrativno, dekretom ili policijskom naredbom, zabrani i »rastjera« *Škola* (kako stoga što nije bilo moguće pronaći postupke koji bi kršili pozitivne propise, tako i zbog ugleda *Škole* u zemlji i u svijetu) nađen je formalni kanal: uskraćivanje novaca. Posljedice su bile jednake kao i da je donesena izričita administrativna zabrana. Na takav razvoj stava prema *Korčulanskoj ljetnoj školi* lokalni organi uprave (ili samouprave) nisu mogli (dodajem: nisu ni htjeli) utjecati. Nemam pri ruci dokumentaciju koja bi ukazivala da je »lokalnim organima« izravno, službeno sugerirano otkazivanje gostoprimstva. Da li će uvidi u arhivsku dokumentaciju u tom smislu biti od pomoći – teško je ovoga trenutka bilo što reći. Iz dokumentacije koja je na raspolaganju – lokalni organi uprave (samouprave) nisu ni stvarno (ponašanjem odgovornih funkcionera), ni formalno (nekim aktom: odlukom, naredbom, zamolbom ili upozorenjem) ometali rad *Škole*. U navodu Nebojše Popova izričito se kaže da ni jedno zasjedanje *Škole* nije zabranjeno. Drugačiji dojam se, međutim, može steći iz formulacije Predraga Matveje-

54 Prema informaciji što sam je dobio od Lina Veljaka: »Ranih sedamdesetih godina Korčulansku ljetnu školu pratio je po službenoj dužnosti među ostalima i pripadnik Službe državne sigurnosti (ili Odjela za politički kriminalitet Javne sigurnosti) u Zagrebu, u policijskim krugovima poznat kao Žuti, a jedne godine upisao se, koliko se sjećam, na popis prisutnih kao Tihomir Petrović. Dakle, slali su iz Zagreba suradnike, tj. nisu se oslanjali na lokalnu miliciju.«

vića («Rekvijem za ljevicu»): »Lokalnoj upravi je naređeno da im ne dopusti da se sastaju u gradu Korčuli, »na Korčuli«. I ... nije više dopuštala.« Takva kategorična tvrdnja, kao što se može vidjeti iz dosad navedenog, nema uporište u dostupnoj i raspoloživoj dokumentaciji. Bilo bi dakako od velike koristi da Predrag Matvejević navede neku dokumentaciju za tako kategoričan stav.

Međutim, Ivo Kuvačić, član najuže jezgre *Praksis orijentacije*, stalni učesnik svih zasjedanja *Škole* izričit je u stavu da lokalni organi uprave (samouprave) grada Korčula nisu utjecali na zatvaranje *Korčulanske ljetne škole*. Na str. 73, 74 već citirane knjige »Sjećanja« on kaže:

»Nakon zatvaranja Ljetne škole u Korčuli, do čega je došlo ne voljom lokalnih vlasti, kako su izvjestili mediji, već po direktivi Centralnog komiteta partije, jedno smo vrijeme nastavili s radom u Komiži na otoku Visu. I tamo, kao i ranije na Korčuli, naišli smo na ljude koji su nas rado primili. No, pritisak iz Zagreba da nam se otkáže gostoprimstvo bio je tako jak da smo se u Komiži sastajali vrlo kratko, samo nekoliko godina.«

* * *

Na samom kraju ovih napomena o *Korčulanskoj ljetnoj školi* treba nešto reći o incidentu što ga je spomenuo Nebojša Popov: »Nijedno zasjedanje Škole nije zabranjeno od strane nadležne vlasti. Desilo se samo jednom da je u Korčuli onemogućen jedan skup, posvećen sudskim progonima studenata, 1969. godine, kada je famulus Doma kulture skočio na zelenu čoju predsjedničkog stola zaigrao ratnički ples, klataći desnicom do lakta i pokazujući голу guzicu, uz nemu podršku za tu priliku poprilično okupljenih lokalnih penzoša i kocoša.«

Najprije skrećem pažnju na formulaciju: »Desilo se samo jednom...«, formulaciju koja je vrlo važna i kojom se potvrđuje da zasjedanja *Korčulanske ljetne škole* nisu ometana. A incident što ga N. Popov spominje dogodio se na skupu studenata, koji jest održan u vrijeme zasjedanja *Škole*, ali nije bio dio tog zasjedanja, bio je naprotiv, sam po sebi svojevrsno ometanje *Škole*, što je vidljivo iz već ranije spomenutog reagiranja Upravnog odbora *Škole* («Jedno obavještenje»).⁵⁵ Taj se incident, tj. način na koji je izveden, ne može nikako opravdati, ali treba pretpostaviti da je »famulus Doma kulture« reagirao na provokacije najglasnije grupe među studentima – na provokacije koje su i Upravni odbor *Korčulanske ljetne škole* ponukale da se od tih provokacija ogradi »Jednim obavještenjem«. Stoga bi se moglo reći da je ovdje bila riječ o

55 Na tom je skupu bio prisutan i Lino Veljak. Njegova je dodatna napomena: »Rudi Supek je inače kao predsjednik Odbora *Škole* pozvao domara u pomoć i incident se doista dogodio – ali ne protiv *Škole*, nego protiv onih koji su po mišljenju većine članova odbora ometali rad; Milanu Nikoliću, tada studentu sociologije iz Beograda, koji je predvodio buntovne studente, na pitanje zbog čega ne stane na stranu studenata – komunista Rudi je odbrusio: 'Vi niste komunisti, vi ste obični provokatori'«.

dvije uzajamno uvjetovane provokacije, od kojih je ona što je potekla od »famulusa Doma kulture« ipak vrlo neuobičajena, »sirova« i ispod svakog nivoa pristojnosti. Ne treba, međutim, zanemariti da je »famulus Doma kulture« bio nekoliko godina zatočenik koncentracijskog logora Mathauzen, da je odatle jedva izvukao živu glavu i da nije bio ravnodušan na studentske kritike društva kojemu je on žrtvovao najbolji dio svoje mladosti. Bio je to, dakle, postupak pojedinca, a ne izraz raspoloženja svih ili većine građana, a pogotovo ne izraz stava službenih predstavnika grada prema *Školi*.

Dakako, spomenuti incident, kao nespornu činjenicu, ne treba prešućivati. Ali bi bilo dobro da je N. Popov objasnio cjelinu događanja, a budući da to nije učinio, navođenje incidenta, samog po sebi i bez uvida u cjelinu događanja, nužno vodi (neosnovanom) zaključku o građanima Korčule kao ljudima koji nisu bili skloni *Školi*.

Takav dojam proizlazi i iz dijela rečenice: »...uz nemu podršku za tu priliku poprilično okupljenih lokalnih penzoša i kocoša«. Htio bih reći da zasjedanja *Škole* nisu pratili samo, čak ni prvenstveno, »lokalni penzoši i kocoši«. Nemamo nažalost baš nikakve evidencije o praćenju zasjedanja *Škole* od ljudi koji nisu bili suradnici-učesnici *Škole*, ili ljudi koji su dolazili u Korčulu da bi bili na zasjedanjima kao promatrači. Nemamo dakle ni podataka o građanima Korčule koji su, stalno ili povremeno, pratili zasjedanja *Škole*. Ali treba reći da to nisu bili samo, pa čak ni dominantno »penzoši«, a pogotovo ne »kocoši«. U desetogodišnjem razdoblju održavanja *Korčulanske ljetne škole* broj »penzoša i kocoša« ni izdaleka nije bio toliki da bi mogao biti posebno primjećen. Ali je istina da se tokom ljeta u gradu Korčuli nalazio značajan, razmjerno veliki broj omladine koja se školovala izvan Korčule i taj je dio mladosti u znatnom broju prisustvovao zasjedanjima *Škole*.

Da sažmem: i navedeni incident je dio historijata *Korčulanske ljetne škole*, ali se mora smjestiti u cjelinu događanja, treba ga cjelovito objasniti jer promatran izolirano relativizira, dovodi u pitanje ili poništava sve ono uspješno gostoprimstvo i suradnju grada Korčule s *Korčulanskom ljetnom školom*.

7. Popis prikupljene građe o *Praksis orijentaciji*, o *Praxisu* i o *Korčulanskoj ljetnoj školi*

U registratoru I, u kojem su osnovne informacije o *praxis orijentaciji*, *Praxisu* i *Korčulanskoj ljetnoj školi*, tri su dijela, ali ga treba smatrati cjelinom.

U I/1 su »Uvodne napomene«, u I/2 je dokumentacija o *Korčulanskoj ljetnoj školi*, a u I/3 su popisi prikupljene građe, ovim redoslijedom:

1. Izdanja *Praxisa* (časopis – domaće i internacionalno izdanje, džepna izdanja, zbornici),
2. Prikupljene (publicirane) knjige članova redakcije *Praxisa* i suradnika *Praksis orijentacije*
3. Spomen-knjige o pripadnicima *Praksis orijentacije*,
4. Prikupljeni napisi (članci) iz periodike o *Praksis orijentaciji*, *Praxisu* i *Korčulanskoj ljetnoj školi* – raspoređeni kronološkim redom objavljivanja,
5. Prikupljene knjige o *Praksis orijentaciji*, *Praxisu* i *Korčulanskoj ljetnoj školi* – autora iz Jugoslavije (jugoslavenskih zemalja),
6. Prikupljene knjige o *Praksis orijentaciji*, *Praxisu* i *Korčulanskoj ljetnoj školi* – autora iz drugih zemalja (na drugim jezicima).

Podaci o izdanjima *Praxisa* iskazana su u tabeli:*

Izdanja <i>Praxisa</i>	izlazilo godina	ukupno brojeva	pojedinačnih brojeva	dvobrojeva	trobrojeva	svezaka	stranica
Domaće	11	59	19	17	2	38	8350
Internationalno	10	38	10	14	-	24	5130
Džepno	2	12	4	4	-	8	2016
Zbornici	2					2	872

* *Napomena:* Iz broja stranica oba izdanja *Praxisa* izostavljeni su indeksi objavljenih članaka, a također i broj stranica separata.

Knjige kao građa o <i>Praksis orijentaciji</i> :		Broj
1.	Prikupljene knjige članova redakcije <i>Praxisa</i>	72
2.	Prikupljene knjige drugih pripadnika <i>Praksis orijentacije</i>	57
3.	Prikupljene Spomen–knjige pripadnicima <i>Praksis orijentacije</i>	12
4.	Prikupljene knjige o <i>Praksis orijentaciji</i> jugoslavenskih autora/jezikâ	40
5.	Prikupljene knjige o <i>Praksis orijentaciji</i> na drugim jezicima	34*
Ukupno prikupljenih knjiga		215

* *Napomena:* Knjige na drugim (stranim) jezicima: 14 ih je na engleskom, 9 na njemačkom, 4 na slovačkom, 3 na ruskom, 1 na češkom, 1 na talijanskom, 1 na španjolskom, a 3 su prevodi na hrvatskosrpski/srpskohrvatski (jedna sa španjolskog, jedna s engleskog i jedna s njemačkog jezika). Autori jedne knjige na slovačkom, 1967, tri knjige na engleskom jeziku, 1974. i 1979. su praksisovci iz Jugoslavije, a jedne knjige na njemačkom 1982. teolog iz Hrvatske.

Napisi (članci) o *Praksis orijentaciji*, *Praxisu* i *Korčulanskoj ljetnoj školi*« obuhvaćaju napise (članke) u rasponu od 58 godina i raspoređeni su u pet registratora (II–VI), obuhvaćaju 510 registriranih/fotokopiranih jedinica na 4353 stranica teksta (449 na hrvatskosrpskom /srpskohrvatskom, 4 na slovenskom, 33 na njemačkom, 12 na engleskom, 5 na talijanskom, 4 na slovačkom, 2 na ruskom, 1 na francuskom). Grupiranje po godinama isključivo je »tehničke naravi« – određeno obimom građe koji je mogao biti smješten u jedan registrator, pa je u skladu s time građa raspoređena:

Registrator	Godine	Naslova	Na stranim jezicima	Strana
II.	1950. – 1968.	101	9	1050
III.	1969. – 1985.	98	33	1117
IV.	1986. – 2000.	155	12	996
V.	2001. – 2010.	120	9	999
VI.	2011. – 2013.	36	1	191
Ukupno 5	63	510	61	4353

Prikupljanje građe zaključio sam prvotno s 2010. godinom. Ipak, u registratoru VI donosim blok priloga iz 2011–2013, nastalih uz održavanje skupa posvećenog komemoriranju *Praxisa* i *Korčulanske ljetne škole*, 13–15. X. 2011. u Korčuli, što ga je organizirala Fondacija »Rosa Luxemburg« (RLS) iz Berlina – njena ispostava u Beogradu. Činilo mi se da ne bi bilo dobro da u građu ne unesem osnovnu informaciju o tom skupu, prije svega zbog »vremenske blizine« 2010. Više od osnovne informacije nije potrebno, zato što će o skupu u Korčuli biti izdana knjiga (prema najavi: sa podnesenim referatima i

popratnom dokumentacijom).⁵⁶ Htio bih naglasiti da je taj skup stvarni i veliki doprinos afirmaciji *Praksis orijentacije* i na neki način rezimira nastojanja u prikupljanju građe o *Praxisu* i *Korčulanskoj ljetnoj školi*. Nastojao sam također prikupiti i ostale dodatne izvore koji su se objavili nakon 2010.

Interes za *Praksis orijentaciju*, sudeći prema dinamici objavljivanja napisa u periodici, bitno je oscilirao, ali je ipak stalno postojao: nema unutar pedeset godina nijedne godine a da se nije pojavio neki osvrt tj. napis (samo se četiri puta javlja po jedan napis). Desetljeće aktivnog djelovanja (1964–1975) *Praksis orijentacije* (*Praxis*, Škola) imalo je veliki odjek, sudeći prema objavljenim člancima u periodici – objavljen je 131 napis. A zatim slijedi »mršavo« desetljeće (1976–1985) u kojemu je objavljeno samo 36 napisa. Zanimljivo je da se u slijedećem desetljeću (1986–1995) iskazuje porast interesa – objavljena su 92 napisa, a zatim se u naredna dva desetljeća nastavlja porast interesa: 1996–2005. objavljeno je 137 napisa, a 2006–2013. nalazimo 82 objavljena napisa.

---

56 Tokom završne redakcije građe i ovih »Uvodnih napomena« taj je zbornik objavljen: Dragomir Olujić-Oluja i Krunoslav Stojaković (ur.), »PRAXIS. Društvena kritika i humanistički socijalizam. Zbornik radova sa međunarodne konferencije o jugoslavenskoj ljevici: praxis filozofija i Korčulanska ljetna škola (1963-1974)«, Rosa Luxemburg Stiftung, Beograd, 2012.

8. Bibliografija o *Praksis orijentaciji*, o *Praxisu* i o *Korčulanskoj* *ljetnoj školi*

U nedostatku cjelovite ili potpune bibliografije, spominjem najprije da su u raznim povodima, prije svega u Spomen knjigama za neke praksisovce objavljene njihove bibliografije (različitog stupnja potpunosti):

- za Dušana Pirjevca, u knjizi: M. Đurić–I. Urbančić, »Mišljenje na koncu filozofije. In memoriam Dušan Pirjevec«, Neovisna izdanja Slobodan Mašić, Beograd, 1982;
- za Veljka Koraća, knjige: »Spomenica Veljka Koraća«, Univerzitet u Beogradu. Zbornik Filozofskog fakulteta. Serija B: Društvene nauke, Broj XV, Beograd, 1988;
- za Danka Grlića u knjizi: »Umjetnost i revolucija«, Naprijed, Zagreb, 1989. Također vidjeti u knjizi: Za umjetnost. Zbornik radova u čast *Danku Grliću* povodom dvadeset godina od njegove smrti, FF press, Zagreb, 2004;
- za Gaju Petrovića u knjizi: Zbornik: »Zbilja i kritika. Posvećeno Gaji Petroviću«, Antibarbarus, Zagreb, 2001;
- za Milana Kangrgu u časopisu: »Filozofska istraživanja«, Sv. 3–4, Broj 93–94, 2004. (Veći dio časopisa posvećen je skupu u povodu obilježavanja 80-te godišnjice života Milana Kangrga.) Također vidjeti u knjizi: Milan Kangrga, »Filozofske rasprave«, Euroknjiga, Zagreb, 2008;
- za Miladina Životića u časopisu: »Filozofija i društvo«, Institut za filozofiju i društvenu teoriju Beograd, Godište XXII, Broj 4, 2011;
- za Svetozara Stojanovića u knjizi: »Svetozar Stojanović (1931–2010). Život i delo«, Albatros plus, Beograd, 2012.

A kao inicijalne donosim: (1) moju bibliografiju »Članci iz periodike« i (2) »Izabranu bibliografiju«, što ju je izradio Božidar Jakšić kao dio svog opširnog istraživanja kritičke recepcije *Praksis orijentacije* u jugoslavenskoj sredini (»πρᾶξις, Mišljenje kao diverzija«, str. 427–486, Službeni glasnik, Beograd, 2012.). Navedene bibliografije međusobno se nadopunjuju, ali imaju i posebnosti i stoga je bilo potrebno obe navesti.

Bibliografija prikupljenih članaka iz periodike raspoređena je najprije po godinama objavljivanja napisa, kronološki dakle (ranije sam naveo razloge za takav raspored), a smjestio sam je kao treću stavku odjeljka Popisi građe, u registratoru I/3, ali kako je za istraživača važno da ima i uobičajeno raspoređenu građu abecednim redom prezimena autora, isti sadržaj sam i tako poredao u registratoru I/3, odjeljak Bibliografija. Svrha je bila dati bibliografiju *samo prikupljenih i »fizički prisutnih« napisa.*

Nisam uvrstio knjige o Praxisu na našem i na stranom jeziku, kao ni Spomen knjige (ukupno 86 naslova), a također ni naslove praksisovaca. Smatram to nepotrebnim, jer su dane kao posebni spiskovi i zainteresirani korisnik ih može s lakoćom koristiti kao bibliografsku informaciju.

»Izabrana bibliografija« Božidara Jakšića bitno je obimnija, više nego dvostruko po broju jedinica. Ipak treba upozoriti da se u njoj nalaze i sve jedinice iz Bibliografije »Članaka iz periodike«, uz izuzetak tridesetak priloga kojih u Jakšićevoj bibliografiji nema.

Zahvalan sam Božidaru Jakšiću za dopuštenje da njegovu »Izabranu bibliografiju« ovdje uvrstim.

9. Fotografije i filmski zapis o Korčulanskoj ljetnoj školi (i Praxisu)

Prikupljanje slikovnih i filmskih zapisa o radu Korčulanske ljetne škole bilo je posebno teško, jer *Korčulanska ljetna škola*, a ni redakcija časopisa *Praxis*, nije mogla imati profesionalne snimatelje koji bi fotografirali ili snimali zasjedanja, ali i događanja mimo službenih sastanaka. Snimanje je bilo stoga prepušteno dovitljivosti samih učesnika, odnosno i članova porodice korčulanskih sudionika. Treba pretpostaviti da je takvih »amaterskih« snimanja bilo više, ali je nemoguće to ustanoviti čak ni približno. Ipak su, zahvaljujući amaterskom trudu i s tadašnjom skromnom tehnikom, napravljeni slikovni i filmski zapisi koje je vrijedno sačuvati. Fotografije i filmski zapisi pokazuju učesnike *Korčulanske ljetne škole* u raznim situacijama: na zasjedanjima *Škole*, ali i prilikom dočeka, otpućanja učesnika-suradnika, njihova druženja u pauzama zasjedanja, kao i neformalna druženja. Velika je šteta što nemamo takve zapise u kontinuitetu, tj. za svako zasjedanje *Korčulanske ljetne škole* – iz čega bi se barem naslutile stanovite promjene što ih je vrijeme neumitno nosilo.

Naročito je vrijedna zbirka fotografija što ih je napravio Zdravko Kučinar i spremno ih stavio na raspolaganje za zbirku građe. Njegove su fotografije korištene i u već spomenutoj knjizi iz 2003. godine (»Sloboda i nasilje«), ali i uz prospekt za skup »Praxis i Korčulanska ljetna škola« (što je održan listopada 2011). Uz njih imamo i ponešto fotografija što su ih priložili Asja Petrović, Milan Kangrga, Ivan Kuvačić i Slobodan Šnajder. Sigurno je da postoje i drugi izvori fotografija pa treba nastaviti s prikupljanjem i sistematizacijom i tog dijela građe.

Sve su te fotografije popraćene s legendom kad god je to bilo moguće. Gdje se to nije moglo, fotografije su priložene bez ikakve legende.

Uz fotografije, što je tada bilo pristupačnije, odnosno lakše izvedivo, imamo i filmskih zapisa. Naravno da su ti filmski zapisi rađeni tada raspoloživim tehnikama. Te tehnike nisu bile ravne profesionalnim. Riječ je o tzv. osam milimetarskom formatu koji je danas sasvim izvan upotrebe i gotovo zaboravljen. Ipak, sretni smo što su i tako napravljene snimke sačuvane. U prikuplja-

nju građe dobio sam dva takva cjelovita filma: jedan je davne 1968. napravio prof. Mladen Čaldarović i spremno mi ga je dao kad sam s njim razgovarao o *Korčulanskoj ljetnoj školi* i razilaženjima u redakciji *Praxisa*, a drugi su film snimala dva brata Petrovića – Sveto (Vetan) i Bojan, tada dječaci, sinovi Asje i Gaje Petrović. Snimali su *Korčulansku ljetnu školu* svake godine, a u priloženi film je uključeno 7–8 zasjedanja. Snimke dosta govore o atmosferi među sudionicima *Škole*.

Gajo Petrović je istom kamerom snimio neke detalje za vrijeme boravka jugoslavenske filozofske delegacije u SSSR-u 1966.

Snimku prof. Čaldarovića, napravljenu u tada najboljoj tehnici amaterskog snimanja (osam milimetarskoj), nakon gotovo četrdeset godina bilo je nemoguće projicirati. Prof. Nenad Puhovski je s velikom benevolentnošću prihvatio da taj filmski zapis transformira, tj. prevede u suvremen oblik CD-a i tako ga učini sasvim dostupnim. Ne znam da li više uopće postoji nešto slično iz te daleke i vrlo burne godine (studentski bunt u Evropi i Jugoslaviji, okupacija Čehoslovačke od trupa Varšavskog pakta, da ostalo ne spominjem).

Snimke što su ih radila braća Petrović bile su u istovjetnoj tehnici. Svi ti filmovi, pa i onaj koji je prilikom boravka delegacije jugoslavenskih filozofa u Sovjetskom Savezu (što ga je snimio Gajo Petrović) »prebačene« su na DVD tehniku. Dvije su takve kazete – obje s dragocjenim snimkama.

Sređujući građu o *Praxisu* i *Korčulanskoj ljetnoj školi* nisam znao kako predstaviti spomenute »filmske zapise« kao jednu koliko-toliko koherentnu cjelinu. U međuvremenu je RLS, tj. Fondacija Rosa Luxembur, njen ured u Beogradu, pokrenula akciju o održavanju skupa »Praksis. Kritika i humanistički socijalizam. Konferencija o jugoslavenskoj praxis-filozofiji i Korčulanskoj ljetnoj školi (1963–1974). Mjesto sjećanja i aktualnosti« (skup je, po mom sudu vrlo uspješan, održan u Korčuli od 13. do 15. X. 2011. na istom mjestu gdje su održavana i zasjedanja *Škole*). Pripremajući za taj skup prikaz rada na prikupljanju građe, kao i o tome što je do tada sabrano, smatrao sam da bi objedinjenjem raspoloživih »filmskih zapisa« nastao vrijedan dokumentarni prilog, interesantan za sve učesnike skupa. U tom smislu obratio sam se našem poznatom filmskom režiseru prof. Rajku Grliću, sinu Danka Grlića, jedne od vodećih ličnosti *Praksis orijentacije*, s pitanjem: da li bi iz postojeće dokumentacije mogao napraviti cjelinu u modernoj tehnici (CD). Rajko Grlić je bez oklijevanja prihvatio takav prijedlog i rezultat je CD (u tzv. američkoj i evropskoj verziji tehničke izvedbe). Kad sam mu javio o skupu koji se održava i spremnosti RLS da CD umnoži i podjeli učesnicima skupa – Rajko Grlić je rekao da za to nema nikakve smetnje.

Iz prikupljenih materijala je, dakle, Rajko Grlić, isto tako s entuzijazmom i nesebično, složio jednu cjelinu u trajanju od nešto više od 100 minuta sa

sekvencama: posjet delegacije jugoslavenskih filozofa sovjetskim filozofima, zatim osam priloga o Korčuli (godine: 1965, 1967, 1968, 1970, 1971, 1972, 1973/74. godine), pa tekst Milana Kangrge o nastanku i radu *Škole* (iz knjige »Izvan povijesnog događanja«), pozdravna riječ Danka Grlića na otvaranju posljednjeg saziva *Škole* 1974, (nekoliko) naslova časopisa »Praxis« i, na kraju, popis knjiga o *Praxisu* i *Korčulanskoj ljetnoj školi*.

RLS je taj CD umnožila u velikom broju primjeraka, tako da je CD mogao dobiti svaki učesnik skupa, a bilo je organizirano stalno emitiranje za trajanja zasjedanja o *Praxisu* i *Korčulanskoj ljetnoj školi* (na velikom platnu u kinodvorani s prekidima, a cijelog dana na ekranu u predvorju kinodvorane u kojoj se zasjedanje održavalo).

U ovoj zbirci građe nalaze se obje varijante CD-a i korisnik ih može pregledati na kompjuteru bez ikakvih smetnji.

U Fondu građe Rudija Supeka (kutija 18, DARH) nalazi se i jedan DVD. Njegov sadržaj nisam pregledao, a mjerodavni u Arhivu su mi rekli da je za korištenje DVD-a potrebno ishoditi odobrenje nasljednika Rudija Supeka. Međutim, informiran sam od ljudi iz Arhiva da snimke nisu naročite kvalitete (oni su, primajući i sređujući građu, morali, naravno, pogledati i spomenuti DVD).

Vjerujem da će se u daljem radu na prikupljanju građe doći i do novih slikovnih materijala. Brojni su učesnici *Škole* fotografirali »za svoju dušu« i bilo bi korisno da se barem djelomice tako izrađene fotografije prikupe, pa da se napravi i potpuniji vizualni zapis djelovanja *Škole*, njenih sudionika i ambijenta u kojemu je *škola* radila.

10. Praxis i Korčulanska ljetna škola na Internetu

Praxis i *Korčulanska ljetna škola* nisu bili interesantni samo u zemljama bivše Jugoslavije, a da li će i koliko, u kakvom obliku i s kakvim interpretacijama biti interesa za *Praksis orijentaciju* u budućnosti, nitko ne može »pro-rokovati«. Ovisit će to prije svega o snazi ideja, razvijanih u djelima filozofa *Praksis orijentacije*, u samom *Praxisu* i na zasjedanjima *Korčulanske ljetne škole*. Ali ne treba zaboraviti da su i aktualni društveni odnosi (ideološke dominante, spoznaje i strukture interesa) uvijek onaj »humus« na kojemu se neke ideje ili prihvaćaju, ili negiraju, ili odbacuju. Ne može se poreći da suvremeno društvo u cjelini prolazi mukotrпно razdoblje transformacije, koja jest i bit će radikalne naravi (diskontinuitet »normalnog razvoja društva«). Presudni u tim transformacijama su neprestani sudari socijalnih snaga unutar suvremenoga društva koje poznajemo kao kapitalizam, a koje nastoji opstati unatoč sve intenzivnijim težnjama koje ga negiraju – pobunama različitog oblika i intenziteta, uključujući i revolucionarne pokušaje kojima je obilovalo XX. stoljeće. Tako sam razumio ocjenu, što ju je izrekao čuveni Ernst Bloch na jednom od zasjedanja *Korčulanske ljetne škole* (1969): »To su dakle pitanja, pred kojima stojimo, koja su primjerena ekonomijskom i sociologijskom prelomnom vremenu, u kojem Staro ne prolazi a Novo neće postati, iako je i jednom i drugom odavna došao rok« (vidjeti u *Praxis*, broj 1–2, 1969, pozdravna riječ na otvaranju *Korčulanske ljetne škole*.) Mislim da neću pretjerati kažu li da je djelovanje časopisa *Praxis* i *Korčulanske ljetne škole* bilo dio tih »težnji« da se dovede u pitanje opstojnost kapitalizma.

Bilo kako bilo, treba reći da ima zanimanja za *Praxis* i *Korčulansku ljetnu školu*, što je vidljivo i po informacijama na internetu, pa sam ovdje uvrstio informaciju kako su *Praxis* i *Korčulanska ljetna škola* prikazani u virtualnoj enciklopediji Wikipediji.

Tekstovi u Wikipediji nisu pisani po kriterijima znanstvene obrade teme nego informativno, s različitim obuhvatom činjenica i s različitim intencijama. Zbog tih razlika, samo kao ilustraciju navodim nekoliko članaka na engleskom, hrvatskom, srpskom i češkom jeziku.

Nema potrebe baviti se tim objavljenim obradama – to korisnik građe i istraživač fenomena *Praksis orijentacije* mora sam napraviti, a s velikom vjerojatnošću treba očekivati da će broj i obimnost obrada s vremenom rasti. Ali ostavimo to budućnosti. Za sada je dovoljno, kao ilustraciju, spomenuti nekoliko postojećih obrada:

1. »Praxis filozofija« (hrvatsko izdanje Wikipedije; zadnja promjena 1. lipnja 2013).
2. »Praxis (časopis)« (hrvatsko izdanje Wikipedije; zadnja promjena 1. lipnja 16. travnja 2013.; istovjetan tekst je i u srpskom izdanju Wikipedije).
3. »Arhiva Praxis. Glavna strana (srpsko izdanje Wikipedije; zadnja promjena, 25. jul 2008).
4. »Skupina praxis« (češko izdanje Wikipedije; zadnja promjena 12. ožujka 2013).
5. »Praxis school« (izdanje na engleskom; zadnja promjena 26. veljače 2013).
6. »Praxis (process)« (izdanje na engleskom; zadnja promjena 25. srpnja 2013).
7. »Praxis« (izdanje na engleskom; zadnja promjena 20. lipnja 2013).
8. »Praksis« (izdanje na engleskom; zadnja promjena 23. ožujka 2013).
9. »Praksis (magazine)« (izdanje na engleskom; zadnja promjena 29. ožujka 2013).
10. »Praxis Journal of Philosophy« (izdanje na engleskom; zadnja promjena 10. lipnja 2013).

Izravno se u tim vikipedijskim odrednicama o *Praxisu* i *Korčulanskoj ljetnoj školi* govori u priložima 1–5. U priložima 6. i 7. nalaze se informacije iz kojih se vidi raznolikost korištenja termina *praxis*. Ni tri posljednja teksta (8, 9 i 10, u kojima su informacije o časopisima s nazivom *praxis*) ne tiču se izravno *Praksis orijentacije*, ali ih je važno imati na umu jer također pokazuju raznolikost upotrebe termina-pojma *praxis-praksa*. Još više o tome ima, primjerice, u Wikipedijinom članku pod naslovom »Praxis (Eastern Ortodoxy)«.

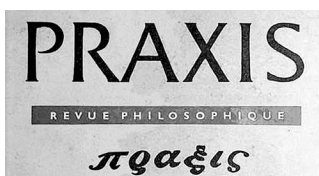
Spomenuo sam da se i u nacionalnim (hrvatska, srpska, češka) Wikipedijama nalaze članci u kojima se u različitom obimu, s različitom iscrpnošću i s razlikama u ocjenama govori o *Praksis orijentaciji*, *Praxisu* i *Korčulanskoj ljetnoj školi*. Mislim da se može reći da je iznenađujuće da u hrvatskoj i srpskoj Wikipediji o *Praksis orijentaciji*, *Praxisu* i *Korčulanskoj ljetnoj školi* nisu objavljeni iscrpniji, temeljitije pisani i potpuniji članci. Iznenađuje da, primje-

rice, nema posebne stranice o *Korčulanskoj ljetnoj školi*. A i ovakve kakvi jesu svakako treba vrlo kritički i s oprezom konzultirati. Sasvim uzgredno napominjem da u slovenskoj Wikipediji nisam našao članke o *Praksis orijentaciji*, osim članka o Dušanu Pirjevcu kao suradniku *Praxisa* i sudioniku *Korčulanske poletne šole*.

Za ilustraciju da se navedeni članci trebaju čitati »kritički i s oprezom«, skrećem pažnju na formulaciju u češkoj Wikipediji: »Na stranicama časopisa, koji je bio teorijska platforma grupe, objavljena je temeljna izjava grupe, pored ostalog i u uvodniku prvoga broja izdanja 1965. i kasnije u uvodniku prvog broja međunarodnog izdanja godine 1981.« (prevod A. L.). Pogreška je i u navođenju činjenica i u tumačenju. Najprije, uvodnik nije objavljen u »prvom broju 1965«, nego u prvom broju 1964. Jednako tako nije točno da je temeljna izjava grupe objavljena i kasnije, 1981, jer nije riječ ni o istoj grupi, ali ni o istom časopisu, a naročito nije riječ o istovjetnoj platformi, ili izjavi. Citirani tekst upućuje pak na zaključak o istovjetnosti zagrebačke grupe, koja je izdavala časopis *Praxis* (1964–1974) i one koja je izdavala časopis »Praxis International« (od 1981.), što je ne samo činjenično nego i sadržajno netočno, a kao informacija nedopustivo. Korisnik građe će iz dokumentacije vidjeti da je između dvije »grupe« postojalo »principijelno razilaženje«, kako je to obrazložio Milan Kangrga, ali i da su personalno to bile različite grupe.

Postoji na internetu i »Arhiv Praxisa« ([www., www.marxists.org](http://www.marxists.org); Subject Section; Yugoslavia), ali je sadržajno krajnje oskudan. Navodim ga u cjelini:

Praxis: A Marxist-humanist journal which stressed the significance of the early humanists writings of Marx and pleaded for a creative adaptation of Marxism in the context of Yugoslav self-management. They clashed with the orthodox Marxist-Leninist interpretation

of the Communist Party. *Praxis* and its contributors were subjected to continuous criticism by the party ideologues, which included serious attacks by the Zagreb party organization and the Croatian Parliament in May and June 1966.

The program of *Praxis* was defined (in French) in the first issue of the International edition of *Praxis: A quoi bon Praxis* (Why praxis). Predrag Vranicki (*On the problem of Practice*) and Danko Grlić (*Practice and Dogma*) worked out this program (in English) in the same Issue (*Praxis*, 1965, 1, p. 41–48 and p. 49–58)

From 1964 to 1974 the Praxis Group organized the Korčula Summer School, attended by a lot of wellknown Western Marxist theoreticians.

Ultimately in the spring of 1975, the printing and distribution of the journal was made impossible.

From 1981 a journal named *Praxis International* was published abroad, in attempt to revive the Praxis journal, and publication continued until 1991.

The main writers who were part of the Praxis Group include:

Danko Grlić

Mihailo Marković – see Marković Archive

Rudi Supek – see Supek Archive

Milan Kangrga

Gajo Petrović – see Petrović Archive

Predrag Vranicki

Praxis Issue No. 1, 1965

Why Praxis? – Editorial by Gajo Petrović

On the problem of Practice by Predrag Vranicki

Practice and Dogma by Danko Grlić

Review »Philosophy and Myth in Karl Marx«, by Gajo Petrović.

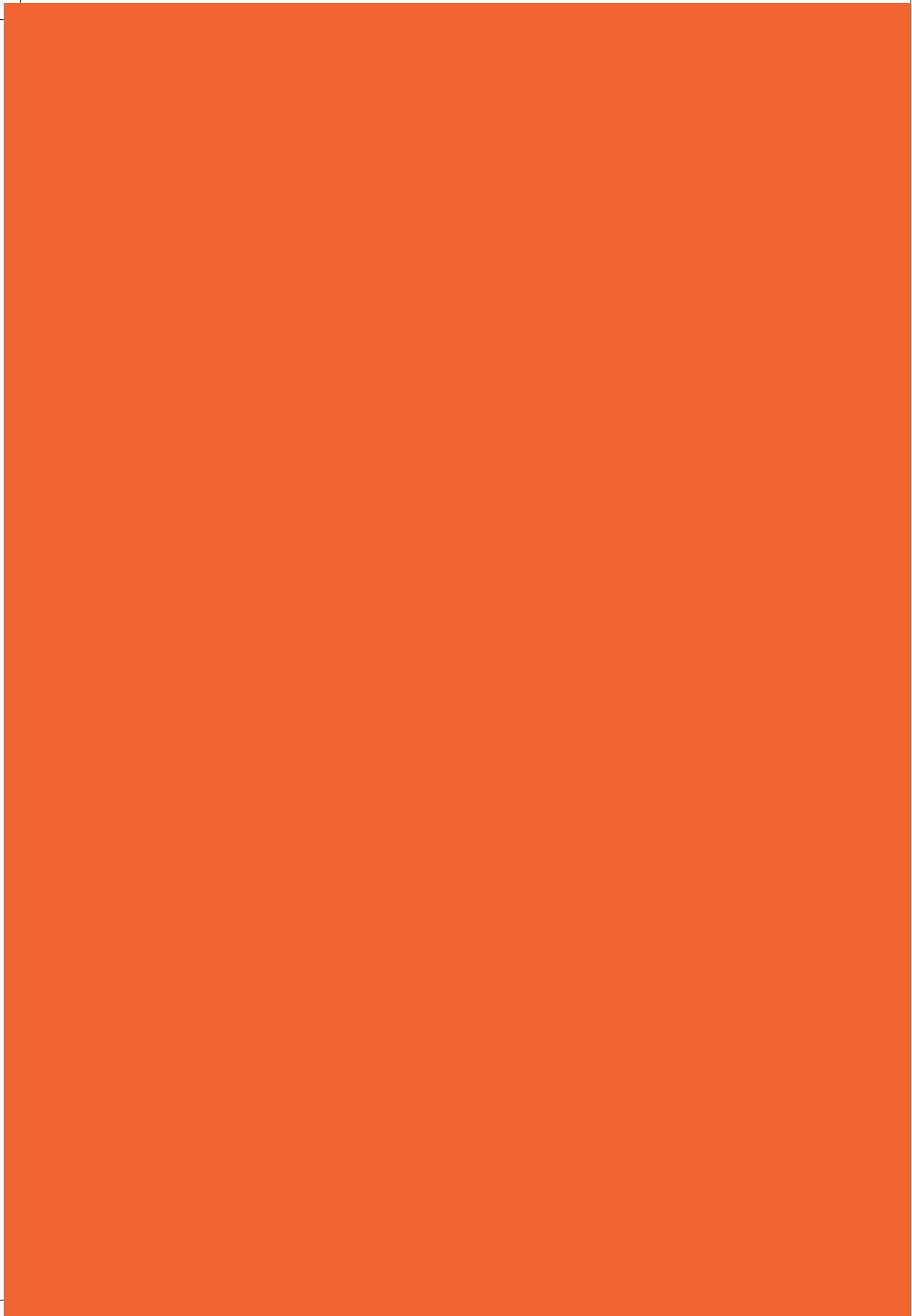
Praxis International Issue No. 1, 1981

Editorial

Thanks to Robert Stallaerts for this collection and to Stevan Gostojic for further assistance in verifying and expanding information. Contact Zdravko Saveski for further information.

DRUGI DIO

[**POPIS PRIKUPLJENE GRAĐE**]

1. Izdanja *Praxisa*

Izdavanje časopisa *Praxis*¹ bila je osnovna preokupacija redakcije, ali se ubrzo započelo i s izdavačkom djelatnošću mimo samog izdavanja časopisa. Mislim da se može reći da su prvenstveno financijske teškoće, iako ne samo one, bile presudne da se nije postiglo više. I sam početak izdavačkih nastojanja, dok je redakcija *Praxisa* bila u stanju djelovati, bio je i ostaje vrijedan pažnje. U desetogodišnjem razdoblju izdavačka je djelatnost bila usmjerena na:

- redovito izdavanje časopisa *Praxis* – jugoslavensko izdanje dvomjesečno i internacionalno izdanje kvartalno
- izdavanje obimnijih studija u obliku knjiga, a zbog dimenzija i mekog uveza to je izdanje bilo popularno nazvano »Džepno izdanje *Praxisa*«
- izdavanje Zbornika koji bi donosili cjelovitije ažurne kritičke uvide u postojeću zbilju.

---

1 Izdavačku djelatnost redakcije *Praxisa* treba promatrati u kontinuitetu Uz nastavnički i znanstveno-istraživački rad objavljeni su i napisi u publikacijama, koje nisu mogle zadovoljiti potrebe specifičnih filozofsko-socioloških rasprava, a koje bi imale širu javnu recepciju. Pokušaj da se formira jedan takav forum, izdavanje časopisa *Pogledi* (1952), nije se održao, ali se nedugo nakon toga, 1957, počelo s izdavanjem časopisa *Naše teme*, a u tome su kao osnivači, članovi redakcije, a naročito kao autori velikog broja priloga, aktivno sudjelovali pripadnici *Praksis orijentacije*. Intelektualni potencijal i znanstveno-istraživački rezultati tog intelektualnog kruga nužno su vodili ustanovljavanju novog glasila. Nakon brojnih rasprava unutar spomenutog intelektualno kruga, rezultat je bilo pokretanje *Korčulanske ljetne škole* (1963), a zatim i časopisa *Praxis* (1964). Tematski obuhvat i misaoni meritum objavljenog, a naročito uspostavljena međunarodna intelektualna suradnja (u do tada nevidenim razmjerima) vidljivi su iz ovdje pobrojanih izdanja.

Časopis *Praxis* na hrvatskosrpskom/srpskohrvatskom jeziku

1964. godina²: 1, 2
 1965. godina³: 1, 2, 3, 4–5, 6
 1966. godina⁴: 1, 2, 3, 4–6
 1967. godina: 1–2, 3, 4, 5–6
 1968. godina⁵: 1–2, 3, 4
 1969. godina⁶: 1–2, 3–4, 5–6
 1970. godina⁷: 1–2, 3, 4, 5–6
 1971. godina⁸: 1, 2, 3–4, 5, 6
 1972. godina⁹: 1–2, 3–4, 5–6

- 2 Bila je to prva godina izlaženja i izdana su samo dva broja, prvi broj se pojavio u septembru.
- 3 Te je godine kao zasebna publikacija izišla knjiga: »Smisao i perspektive socijalizma. Zbornik«. U njemu su objavljeni prilozi sa zasjedanja *Korčulanske ljetne škole* 1964. Ali i dodatni tekstovi o temi. Redakcija je u Predgovoru navela: »Jedan dio tekstova već smo objavili u časopisu *Praxis* br. 2/1964. i br. 1/1965. Uz novopridošle rukopise sve smo radove grupirali tematski u tri skupine.« (Zbornik ima 354 strane. Očito je redakcija *Praxisa* ovaj svoj prvi dodatni izdavački pothvat smatrala vrlo vrijednim, pa je štampala i reklamni prospekt s naslovom: »Zbornik radova drugog zasjedanja Korčulanske ljetne škole pod naslovom Smisao i perspektive socijalizma« i pozivom: »Zbornik možete nabaviti u knjižarama, zatim uplatom na žiro račun časopisa ili pouzećem, kao i direktno kod distribucije časopisa *Praxis* na adresi: »Industrijski radnik«, novinsko-izdavačko poduzeće, Ilica 28. Zagreb.«
- 4 Uz br. 4-6 1966. štampan je »Dodatak«, naslovljen: »Praxis. Sadržaj III godišta. Godina III, broj 1-6. A. Kronološki index, B. Index autora.«
- 5 Broj 3 1968. izišao u smanjenom obimu (28 str.), a brojevi 5 i 6 nisu izišli. U oba slučaja razlog su »izuzetne finansijske teškoće«, tj. radikalno smanjenje i obustava donacija. Objašnjenje vidjeti u objašnjenju redakcije u broju 3, a također i u intervjuu Gaje Petrovića listu »Borba« 20. IV. 1990.
- 6 Uz broj 1-2 1969. izdan je, kao posebna publikacija obiman zbornik: »Jun – Lipanj 1968. DOKUMENTI«. Integralni tekst ima 518 stranica, uz posebno paginirani Predgovor izdavača (str. V–VI) i Predgovor Nebojše Popova („Prolegomena za sociološko istraživanje društvenih sukoba«, str. XI – XXIII). Rješenjem Vrhovnog suda od 30. VIII. 1971. naloženo je odstranjenje stranica s određenim dokumentima. Cenzuriranom tekstu Redakcija *Praxisa* priložila je »Obavijest čitaocu«. Kako je od štampanja knjige do odluke Vrhovnog suda prošlo stanovito vrijeme sačuvano je i nešto knjiga s integralnim tekstom. U građi se nalaze obje verzije – cenzurirani i necenzurirani (cjeloviti) primjerak, pa korisnik građe može zaključiti o razlozima sudske zabrane. Zbog značenja što se pridaje studentskom buntu 1968, a koji je bio masovan posvuda u svijetu, naročito u Parizu, a u Jugoslaviji posebno u Beogradu, ali i zbog kasnijeg čestog pozivanja na taj događaj, ova je publikacija više nego dragocjena. Nažalost, bila je to posljednja takva publikacija u izdanju redakcije *Praxisa*.
 Uz broj 5-6 1969. izdan je kao poseban separat tekst: Branko Bošnjak, »Interpretacija marksizma u Holandskom katekizmu«. Tekst ovoga separata je, kao i ostalih separata, već ranije bio objavljen u *Praxisu*.
- 7 Uz broj 1-2 1970. izdan je kao separat tekst: Branko Bošnjak, »Ideja humanizma između ideologiziranja marksizma i politiziranog kršćanstva«.
- 8 Uz broj 3-4 1971. izdan je kao separat tekst: Gajo Petrović, »Birokratski socijalizam«.
- 9 Dvobroj 5-6 1972 izišao je na 16 strana. Sadržaj je dvobroja: »Zašto dvobroj na 16 strana«, »Deseto zasjedanje Korčulanske ljetne škole«, »Sadržaj IX godišta (1972)«. S obzirom na objašnjenja, što se nalaze u ovom dvobroju – nema potrebe ponavljati već spominjane teškoće, što ih je redakcija *Praxisa* morala svladavati da bi osigurala redovitost izlaženja časopisa.

1973. godina¹⁰: 1–2, 3–4, 5–6

1974. godina¹¹: 1–2, 3–5;

Časopis *Praxis* – internacionalno izdanje

Redakcija časopisa je pokrenula i izdanje na drugim (stranim) jezicima. Svaki je broj (ili dvobroj) tematski naslovljen, a prilozi su na različitim jezicima francuskom, njemačkom i engleskom. Sveukupno je izašlo 10 godišta (vol. 1–10):

1965. godina: Vol. 1, brojevi: 1, 2–3, 4

1966. godina¹²: Vol. 2, brojevi: 1–2, 3, 4

1967. godina¹³: Vol. 3, brojevi: 1, 2, 3, 4

1968. godina: Vol. 4, brojevi: 1–2, 3–4

1969. godina: Vol. 5, brojevi: 1–2, 3–4

1970. godina: Vol. 6, brojevi: 1–2, 3–4

1971. godina: Vol. 7, brojevi: 1–2, 3–4

1972. godina: Vol. 8, brojevi: 1–2, 3–4

1973. godina¹⁴: Vol. 9, brojevi 1, 2–3, 4

10 Uz broj 1-2 1973. posebno je kao dodatak izdan dio teksta iz broja: »Dokumenti«, koji se sastoji od dva priloga: 1) »Dokumenti o zabrani »Praxisa« broj 3-4/1972.« i 2) »Dokumenti o istrazi i suđenju protiv Božidara Jakšića«.

Uz broj 5-6, 1973. izdan je kao separat tekst: Gajo Petrović, »O međunarodnom izdanju 'Praxis' (1970–1973)«.

11 Uz broj 1-2 1974. štampan je kao separat tekst: Gajo Petrović, »Otvoreno pismo drugu Ziherlu«. S brojem 3-5 1974. prestaje izlaženje *Praxisa*. O »gašenju« (ili »gušenju«) časopisa osnovna dokumentacija je navedena u poglavlju »5. Časopis *Praxis*« u »Uvodnim napomenama uz građu...« Iz dokumentacije se vidi da je sadržaj neobjavljenog broja 6 *Praxisa* trebala biti bibliografija svega što je objavljeno u desetogodišnjem (jedanaestogodišnjem) izlaženju časopisa. Time što je obustavljeno štampanje već pripremljenog i štampariji predanog rukopisa – nanesena je velika šteta svim budućim korisnicima *Praxisa*.

Uz broj 3-5 1974. redakcija je objavila i Obavijest pretplatnicima o planiranim promjenama u pretplati s obzirom na obustavu donacija, nagovještavajući provođenje ankete među pretplatnicima o tome.

Treba zabilježiti: sudbina *Praxisa* nerazdvojno je povezana s *Korčulanskom ljetnom školom* – za oboje je 1974. bila posljednja godina postojanja, a razlozi za to su bili »izvanjske naravi«.

12 Uz broj 4, 1966. izdana su dva separata kao »Poseban otisak«: 1) Walter Strolz, »Menschen als Gottesfrage«, 2) Zenon Kosidowski, »Les legendes bibliques«. Sadržaj oba separata su prikazi, objavljeni u *Praxisu*, a autor im je Branko Bošnjak, član redakcije.

13 Uz broj 1 1967. objavljen je otisak pod naslovom »Documents«, koji ima dva priloga: 1) »Vie philosophique« i 2) »Cronique«. Cjeli je tekst na francuskom jeziku.

Uz broj 4, 1967. izdan je separat s naslovom: »La philosophie dans la societe contemporaine«. Sadržaj su mu rezimei izaganja na zasjedanju *Korčulanske ljetne škole*.

14 Uz broj 4, 1973. izdan je kao poseban otisak indeks sadržaja svih brojeva internacionalnog izdanja *Praxisa* za razdoblje 1965–1973. Indeks ima dva dijela: 1) »Index de titres« (Indeks naslova) i 2) »Index des auteurs« (Indeks autora) – sve na francuskom jeziku. Taj je »Poseban otisak« priložen

1974. godina¹⁵: Vol. 10, brojevi: 1–2

Posebna izdanja *Praxisa*

a) *Džepno izdanje*

»Misaoni laboratorij«, što je potaknut djelovanjem *Praxisis orijentacije*, nesumnjivo je za rezultat imao izradu obimnijih studija nekog od aktualnih problema, važnih ne samo za razjašnjavanje tzv. domaćih aktualnih kontroverzi i pitanja nego i potrebu da se omogući uvid u misaona (kulturalna) nastojanja drugih sredina. Vjerojatno je obim takvih studija bio prevelik za *časopis*, pa se može pretpostaviti da je to bio razlog pokretanju posebne biblioteke – izdavanje obimnijih radova. Pritom je dosjetka da to bude u obliku tzv. džepnog izdanja (veličina formata, broširani uvez) bila dobrodošla.

Nažalost je izišlo samo 12 brojeva, od toga četiri dvobroja, tj. osam naslova – u svega tri godine. To pokazuje da je potencijal ove biblioteke bio značajan i da je velika šteta što nije realiziran.

Nitko ne može naknadno reći kakve tj. kolike bi sve pozitivne rezultate i doprinose imala ova biblioteka za proširenje kulture jugoslavenskog društva, ali ne treba dvojiti da bi ih imala.

Dovoljno će biti upozoriti samo na knjigu Ivana Kuvačića: »Obilje i nasilje«. Kao sociolog svoju je knjigu započeo prikazom moderne korporacije u razvijenom kapitalističkom svijetu – prikazom kojim je, prema mom uvidu, u to doba među rijetkima u Jugoslaviji (ako ne i prvi) ukazao na tendencije koje će se u narednom razdoblju iskazivati i iskazati kao jedna od osnovnih tendencija ekonomskog procesa (korporacije kao dominantna komponenta nacionalnih ekonomija, »multinacionalne korporacije« i ekonomske politike prilagođene tzv. »korporativnom kapitalizmu«).

Slično se može reći i za kvalitet dijaloga filozofa Branka Bošnjaka i teologa Mije Škvorca – dijaloga koji se nakon toga na južnoslavenskim prostorima

---

u registratoru I/1 odmah nakon sadržaja svih brojeva internacionalnog izdanja *Praxisa*. Ne treba posebno naglašavati važnost što ga ima za svakoga tko će se baviti proučavanjem *Praxisis orijentacije*. Osim tog Indexa, i odmah nakon njega, priložen je iz knjige: Mihailo Marković and Gajo Petrović (eds.), »Praxis«, D. Reidel Publishing Company, 1979. (sa str. 371-383): »Appendix I Table of contents to the published issues of *Praxis* international edition 1965–1974«. U ovom prilogu je dodatno naveden i sadržaj *Praxisa* broj 1-2, 1974.

15 Kao što je to bio slučaj s brojem 6 1975. domaćeg izdanja, istovjetni su razlozi što se nije odštampano dvobroj 3-4, 1974. Te je godine, dakle, s »gašenjem« domaćeg izdanja *Praxisa* i *Korčulanske ljetne škole* prestalo izlaženje i internacionalnog izdanja *Praxisa*: predviđeni (planirani) dvobroj 3-4 1974. nije se odštampano. Kakva je to bila šteta za međunarodnu znanstvenu komunikaciju ne treba posebno obrazlagati.

nije više nijednom na takav način ostvario. Taj dijalog je pokazao ne samo kakva je pozitivna dijaloška atmosfera u jugoslavenskom društvu tada postojala nego ostaje i kao argument o pogubnosti atmosfere isključivosti koja se razvila nakon razbijanja/raspada Jugoslavije 1990-ih godina.

1. Broj 1: B. Bošnjak–M. Škvorc, Marksist i kršćanin, Zagreb, 1969.
2. Broj 2–3: D. Cooper (ur.), Dijalektika oslobođenja, Zagreb, 1969.
3. Broj 4–5: I. Kuvačić, Obilje i nasilje, Zagreb, 1970.
4. Broj 6: M. Kangrga, Razmišljanja o etici, Zagreb, 1970.
5. Broj 7–8: M. Damjanović, Estetika i razočaranje, Zagreb, 1970.
6. Broj 9: D. Grlić, Contra dogmaticos, Zagreb, 1971.
7. Broj 10–11: G. Petrović, Čemu Praxis, Zagreb, 1972.
8. Broj 12: K. Damodaran (ur.), Čovjek i društvo u indijskoj misli, Zagreb, 1972.

b) Zbornici¹⁶

1. Smisao i perspektive socijalizma, 1965.
2. Dokumenti jun/lipanj 1968, 1969.

---

16 O oba Zbornika osnovne informacije su navedene ranije – vidjeti fusnote broj 3) i 6). Tamo sam te napomene naveo uz domaće izdanje *Praxisa*, jer je ih je redakcija tretirala kao dodatak odgovarajućeg broja *časopisa*. Ovdje ipak posebno navodim naslove oba Zbornika – da bih označio njihovu samostalnost i posebno značenje u izdavačkom nastojanju redakcije *Praxisa*. Svojim sadržajem i obimom oba Zbornika su publikacije koje mogu »samostalno figurirati« i mimo onih brojeva *Praxisa* uz koje ih je smjestila redakcija, a to se može uočiti i u napisima koji se na te Zbornike pozivaju.

2. Prikupljene publicirane knjige članova redakcije časopisa *Praxis* i drugih pripadnika *Praksis orijentacije*

Težište u prikupljanju publiciranih knjiga bilo je na radovima inicijatora *Praksis orijentacije*, tj. članova redakcije *Praxisa*, ne zanemarujući, naravno i njene ostale pripadnike. Koliko god rezultat prikupljanja može izgledati nepotpun, ipak je to impozantan broj radova iz kojih se može pozdano zaključivati o širini misaonih nastojanja autora prikupljenih radova. O dometu tih nastojanja suditi će daljnji razvitak filozofije i sociologije, ali je sigurno da se ne mogu ignorirati.

U prikupljanju radova bilo je teškoća, naročito za autore izvan Zagreba. Teškoće u prikupljanju ovih knjiga bile su dvojake: s jedne strane prekid normalne cirkulacije knjižne produkcije na području Jugoslavije nakon socijalnog prevrata 1990-ih, a s druge strane ograničene mogućnosti pojedinca. Učinjeno je koliko je bilo moguće, a u tome je od posebne pomoći bio Božidar Jakšić. Ma koliko nepotpun, ovaj korpus prikupljenih knjiga ipak je značajan za uvid u širinu literarne produkcije, koja se u sagledavanju razvoja filozofske i sociološke misli mora respektirati.

Od drugih pripadnika *Praksis orijentacije* najvećim dijelom su prikupljeni radovi »beogradskog praksisovskog kruga«, premda ima radova i drugih autora koji su na neki način bili povezani s *Praksis orijentacijom*. Za »beogradski krug praksisovaca« treba upozoriti da je s vremenom došlo do njegovog raslojavanja, a razlog su bila razilaženja u nekoliko temeljnih principijelnih pitanja (spominjem dva bitna: odnos prema nacionalizmu i osnivanju časopisa *Praxis International*, nakon što je onemogućeno izlaženje *Praxisa* u Jugoslaviji).

Autori čiji su radovi prikupljeni međusobno se značajno razlikuju s obzirom na poziciju unutar *Praksis orijentacije*. Temeljno pitanje razilaženja bio je odnos prema rastućem nacionalizmu i politici u Jugoslaviji koja mu se nije znala odlučno suprotstaviti.¹⁷

¹⁷ Osim polemičkih članaka ili intervjua, koji su objavljivani u periodici, a nalaze se većim dijelom u prikupljenoj građi (vidjeti ovdje prilog 4. Napisi (članci) iz periodike o Praksis orijentaciji, Praxisu i Školi, a također i Bibliografija prikupljenih napisa (članaka) iz periodike u kojima se mogu naći izravne informacije o predmetu razilaženja, upućujem posebno na knjigu Božidara Jakšića: »πρᾶξις. Mi-

Popis prikupljenih radova ima dva dijela: u prvom ću navesti prikupljene radove članova redakcije *Praxisa*, a u drugom prikupljene radove drugih pripadnika *Praksis orijentacije*.

Prikupljene publicirane knjige članova redakcije *Praxis*

Redakcija *Praxisa* je u nizu godina bila ustaljena u osnovnom jezgru, što su ga činili ovi članovi: Branko Bošnjak, Danko Grlić, Milan Kangrga, Gajo Petrović, Rudi Supek, Predrag Vranicki. Tom jezgru pripada i Ivan Kuvačić (član redakcije od 1967. do gašenja časopisa 1974). Tu treba ubrojiti i one članove redakcije koji su u njenom radu bili kraće vrijeme (Danilo Pejović, Mladen Čaldarović, Veljko Cvjetičanin, Žarko Puhovski).

Sekretari (tajnici) redakcije bili su: Zlatko Posavec, Boris Kalin, Branko Despot i Gvozden Flego.

U ovom popisu prikupljenih publiciranih knjiga članova redakcije imena se navode abecednim redom prezimena, bez obzira da li u prikupljenoj građi imamo njihove publicirane radove ili ne.

U popis nisu uključeni publicirani radovi sekretara (tajnika) redakcije – što ne mora u konačnici i ostati, jer su svi sekretari redakcije i sami renomirani filozofi, a objavljivali su svoje radove i u *Praxisu*. Štoviše, smatram da bi uključivanje i njihovih radova u ovaj popis bilo veoma korisno.

Popis prikupljenih publiciranih knjiga ne obuhvaća cjelokupne opuse autora. Da bih, sasvim orijentaciono, ukazao kolika je razlika broja prikupljenih u odnosu na ukupan broj objavljenih knjiga tih autora navodim i podatak kataloga Biblioteke Filozofskog fakulteta u Zagrebu (krajem 2011. godine). Uzeo sam u obzir samo knjige koje su u cjelini samostalni radovi autora (osim u jednom ili dva slučaja):

šljenje kao diverzija», Službeni glasnik, Beograd, 2012. Koliko mi je poznato, to je do sada najpotpuniji prikaz kritičke recepcije *Praksis orijentacije*, a unutar toga posebna je pažnja posvećena spomenutim razilaženjima, naročito u pitanju stava prema nacionalizmu i časopisu *Praxis International*. Vidjeti o tome naročito na stranicama 55-67, 215-279, 281-366, 413-426.

Author	Prikupljeno	Registrirano u katalogu
Branko Bošnjak	6*	32
Veljko Cvjetičanin	1*	6*
Mladen Čaldarović		1*
Danko Grlić	10*	22*
Milan Kangrga	19*	21*
Ivan Kuvačić	6	9
Danilo Pejović	–	9
Gajo Petrović	11*	14
Žarko Puhovski	2	4
Rudi Supek	3*	26*
Predrag Vranicki	14	16
Total	72	160

Napomena uz podatke: zvjezdica* označava: za B. Bošnjaka uključena i knjiga u kojoj je koautor; za V. Cvjetičanina navedena knjiga kojoj je koautor; za M. Čaldarovića navedena knjiga kojoj je koautor; za D. Grlića uključene i četiri knjige »Odabranih djela« (Naprijed Zagreb–Nolit, Beograd, 1988.) u kojima se nalaze neki od već ranije izišlih radova; za M. Kangrgu uključene i četiri knjige »Odabranih djela« (Naprijed, Zagreb–Nolit, Beograd, 1988.) u kojima se nalaze neki od već ranije izdanih radova; za G. Petrovića uključene i četiri knjige »Odabranih djela« (Naprijed, Zagreb – Nolit, Beograd, 1986); za R. Supeka uključena i knjiga u kojoj je koautor.

Produkcija je dakle bila uistinu obimna, a dodaju li se tome radovi u kojima su bili urednici, pisci predgovora-pogovora, prevodioci, suradnici, taj je obim u katalogu registriranih radova spomenutih autora 436 jedinica. Treba broj umanjiti za dublete, ali i u tom slučaju je broj radova bliži broju od 380 do 400. Taj pregled, što sam ga napravio uvidom u Katalog Filozofskog fakulteta u Zagrebu krajem 2011, nije potpun, premda je najpotpuniji na koji sam naišao, pa ga navodim kao dodatak: »Bibliografija (nepotpuna) članova redakcije *Praxisa*« uz ovaj »Popis...«

Posebno bih naglasio barem dvije važne komponente spomenutog impozantnog intelektualnog doprinosa kulturi jugoslavenskih naroda – doprinosa koji na ovim prostorima nije do tada (mislim na razdoblje 1945. do 1988/1990.) postojao ni u tom obimu, a naročito kvaliteti i širini obuhvata onoga što je misaono najvrednije u području kojim su se najviše bavili.

Prvo, to je obimna prevodilačka djelatnost filozofske i sociološke literature, bez diskriminacije bilo kojeg misaonog pravca ili provenijencije. Ljudi povezani s *Praksis orijentacijom* bili su dominantna pokretačka snaga tih nastojanja. Spominjem samo jednu činjenicu, koja ilustrira kvalitetu prevodilačkih nastojanja – to je izdanje »Predsokratovaca«, knjige koja je u cjelokupnom

obimu objavljena samo u nekih deset zemalja (!), a na njenom su prevođenju aktivno radili upravo i pripadnici *Praksis orijentacije*. Branko Bošnjak je bio redaktor prijevoda i pisac predgovora tom impozantnom kulturnom spomeniku. Drugo, riječ je o prvom, obimnom, izdanju »Filozofske hrestomatije« u dvanaest knjiga gdje je izložen pregled razvoja filozofske misli, uz kvalitetan izbor iz originalnih djela velikog broja filozofa. Tu su »Filozofsku hrestomatiju« izradili upravo ljudi koji su formirali i vodili *Praxis*, pod vodstvom silno zaslužnog Vladimira Filipovića. Posebno treba naglasiti da je u isto vrijeme izrađen i »Filozofijski rječnik«, sasvim sigurno temeljni doprinos izgradnji suvremene filozofske terminologije na našim (jugoslavenskim) prostorima.

Sav taj golemi intelektualni napor iznjedrio je i originalne doprinose, koji su nezaobilazni u suvremenoj filozofiji. Spomenut ću ih samo nekoliko iz zagrebačkog kruga pripadnika *Praksis orijentacije*: »Filozofija revolucije« Gaje Petrovića, »Praksa, vrijeme, svijet« Milana Kangrge, »Ova jedina zemlja« Rudija Supeka, četverotomna »Estetika« Danka Grlića, »Sukobi« Ive Kuvčića, trotomna »Filozofija historije« Predraga Vranickog, trotomna »Historija filozofije« Branka Bošnjaka« itd, da ne spominjem i doprinose pripadnika »Praksis orijentacije« iz Beograda, Sarajeva, Ljubljane, Skopja, Titograda...

Zato ne čudi lapidarno izrečena ocjena Borislava Mikulića da, ukoliko postoji hrvatska filozofija, onda ona postoji samo kroz praksis filozofiju. Ni u jednom razdoblju povijesti jugoslavenskih zemalja filozofska misao nije korespondirala s najboljim dostignućima filozofske misli u svijetu tako kompetentno, obuhvatno i ažurno kao što je to bilo u razdoblju djelovanja *Praksis orijentacije*. O tome svjedoče objavljeni radovi. Dakako da je i to jedan od najbitnijih razloga prikupljanja građe o *Praksis orijentaciji*.

Nema potrebe ovdje iskazivati bilo kakve »hvalospjeve«, njihov rad govori sam za sebe, ali sam napomenuo da zato što je socijalni prevrat 1990-ih godina na cjelokupnom području Jugoslavije bitno unazadio pokrenute stvaralačke intelektualne procese, a pritom »iznjedrio« i ignorante koji su intelektualnim i stvaralačkim potencijalom (i rezultatima) bitno ispod već dostignute razine, a vrlo plastično je to izraženo čuvenom izjavom jednog od takvih, Jure Zovka, koji je za pripadnike *Praksis orijentacije* rekao da su »napisali više knjiga, nego što su ih pročitali« (!)

Sve su prikupljene knjige sastavni dio fonda građe, poredane abecednim redom prezimena jedanaest članova redakcije.

BRANKO BOŠNJAK

1. Jugoslawien denkt anders. Marxismus und Kritik des etatistischen Sozialismus, Europa Verlag, Wien-Frankfurt-Zuerich, 1971. (Zbornik radova 16 autora, urednici Rudi Supek i Branko Bošnjak)
2. Filozofija i povijest. Interpretacija misaonog kontinuiteta, Školska knjiga, Zagreb, 1983.
3. Filozofija i kršćanstvo. Racionalna kritika iracionalnog shvaćanja, Stvarnost, Zagreb, 1986. (?), drugo dopunjeno izdanje.
4. Filozofija. Uvod u filozofsko mišljenje i riječnik, Naprijed, Zagreb, 1989.
5. Sokratova apologija (poseban otisak iz: Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 465. Knjiga XXXII. Društvene znanosti), HAZU, Zagreb, 1993.
6. Filozofija istine, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1996.

VELJKO CVJETIČANIN

1. Emile Durkheim i Francuska sociološka škola. Sociološka hrestomatija, (koautor Rudi Supek), Naklada Ljevak, Zagreb, 2003.

MLADEN ČALDAROVIĆ

DANKO GRLIĆ

1. O komediji i komičnom. Filozofske studije 1972, Filozofsko društvo Srbije, Beograd, 1972.
2. Estetika, Tom II, Tom III, Tom IV, Naprijed, Zagreb, 1978–1979.
  - a) Tom II: Epoha estetike
  - b) Tom III: Smrt estetskog
  - c) Tom IV: S onu stranu estetike
3. Estetika 1 i 2, drugo izdanje, Naprijed, Zagreb, 1983.
4. Odabrana djela, tomovi 1, 2, 3, 4, Naprijed, Zagreb–Nolit, Beograd, 1988.
  - a) Tom 1.: Zašto?
  - b) Tom 2.: Friedrich Nietzsche
  - c) Tom 3.: Filozofija i umjetnost
  - d) Tom 4.: Izazov negativnog

MILAN KANGRGA

1. Etika a sloboda. Uvod k nastoleniu etickeho problemu (in Slovakian), Vydavatelstvo politickej literaturi, Bratislava, 1967.
2. Razmišljanja o etici, Praxis, Zagreb, 1970.
3. Čovjek i svijet, Razlog, Zagreb, 1975.

4. Etički problem u djelu Karla Marxa. Kritika moralne svijesti, Nolit, Beograd, 1980.
5. Racionalistička filozofija. I odabrani tekstovi filozofa. Filozofska hrestomatija IV, Matica Hrvatska, Zagreb, 1983, četvrto izdanje
6. Etika ili revolucija. Prilog samoosvješćivanju komunističke revolucije, Nolit, Beograd, 1983.
7. Praksa Vrijeme Svijet. Iskušavanje mišljenja revolucije, Nolit, Beograd, 1984.
8. Odabrana djela 1, 2, 3, 4, Naprijed, Zagreb, 1989.
  - a) Tom 1.: Kritika moralne svijesti
  - b) Tom 2.: Etika ili revolucija
  - c) Tom 3.: Praksa-vrijeme-svijet
  - d) Tom 4.: Misao i zbilja
9. Izvan povijesnog događanja. Dokumenti jednog vremena, Feral Tribune, Split, 1997.
10. Nacionalizam ili demokracija, Razlog d.o.o, Zagreb, 2002.
11. Šverceri vlastitog života. Refleksije o hrvatskoj političkoj kulturi i duhovnosti, Kultura & Rasvjeta, Split, 2002. Prvo izdanje objavljeno u Beogradu 2001., izdavač: Republika, Beograd.
12. Etika. Osnovni problemi i pravci, Golden marketing–Tehnička knjiga, Zagreb, 2004.
13. Praxis Zeit Welt, Königshausen & Neumann, Würzburg, 2004.
14. Klasični njemački idealizam, FF press, Zagreb, 2008.
15. Filozofske rasprave, Euroknjiga, Zagreb, 2008.
16. Spekulacija i filozofija. Od Fichtea do Marxa, Службени гласник, Београд, 2010.

IVAN KUVAČIĆ

1. Znanost i društvo, Naprijed, Zagreb, 1977.
2. Obilje i nasilje, Naprijed, Zagreb, 1979.
3. Rasprave o metodi, Naprijed, Zagreb, 1988.
4. Funkcionalizam u sociologiji. Sociološka hrestomatija, Naprijed, Zagreb, 1990.
5. Kako se raspao boljševizam, Naprijed, Zagreb, 1997.
6. Sjećanja, Razlog d.o.o, Zagreb, 2008.

DANILO PEJOVIĆ

GAJO PETROVIĆ

1. Wieder den autoritären Marxismus, Europäische Verlaganstalt, Frankfurt am Main, 1967.
2. Marx in the mid twentieth Century, Anchor Books, New York, 1967. (?)
3. Mišljenje revolucije, Naprijed, Zagreb, 1978.
4. Engleska empiristička filozofija. Selected philosophers` writings. Filozofska hrestomatija V, Matica Hrvatska, Zagreb, 1979.
5. Praxis, revolucion y socialismo, Editorial Grijalbo, S. A. Mexico, D. F. -Barcelona-Buenos Aires, 1981. (Zbornik radova 12 autora, a prijevod je s njemačkog originala: Revolutionare Praxis, Jugoslavischer Marxismus der gegenwart).
6. Praksa/ Istina, Prosvjetni sabor Hrvatske-»Kulturni radnik«, Zagreb, 1986.
7. Odabrana djela, tomovi: 1, 2, 3, 4, Naprijed, Zagreb-Nolit, Beograd, 1986.
  - a) Tom 1: Filozofija prakse
  - b) Tom 2: Mišljenje revolucije. Od »ontologije« do »filozofije politike«
  - c) Tom 3: Marks i marksisti
  - d) Tom 4: Prolegomena za kritiku Heideggera
8. U potrazi za slobodom. Povijesno-filozofski ogledi, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1990.

ŽARKO PUHOVSKI

1. Um i društvenost, Informator-Fakultet političkih nauka, Zagreb, 1989.
2. Socijalistička konstrukcija zbilje, RS SOH i Školska knjiga, Zagreb, 1990.

RUDI SUPEK

1. Jugoslawien denkt anders. Marxismus und Kritik des etatistischen Sozialismus, Europa Verlag, Wien-Frankfurt-Zuerich, 1971. (Journal of writings of 16 authors, edited by Rudi Supek and Branko Bošnjak).
2. Participacija, radnička kontrola i samoupravljanje. Prilog povijesnom kontinuitetu jedne ideje, Naprijed, Zagreb, 1974.
3. Emile Durkheim i Francuska sociološka škola. Sociološka hrestomatija, (coauthored by Veljko Cvjetičanin, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003).

PREDRAG VRANICKI

1. O problemu općeg, posebnog i pojedinačnog kod klasika marksizma, Kultura, Zagreb, 1952.
2. Misaoni razvitak Karla Marxa, Matica Hrvatska, Zagreb, 1953.
3. Historija marksizma, Naprijed, Zagreb, 1961. (prvo izdanje).

4. Historija marksizma, tom I, tom II, Naprijed, Zagreb, 1971. (drugo, prošireno izdanje).
5. Filozofski portreti, Radnička štampa, Beograd, 1974.
6. Marksizam i socijalizam, Sveučilišna naklada Liber (SNL), Zagreb, 1979.
7. Samoupravljanje, svezak I, svezak II, Globus, Zagreb, 1982. (Zbornik radova 41 autora i prijevodi dokumenata iz Sovjetskog saveza, Njemačke, Austrije, Italije, Engleske i Mađarske. Obiman predgovor priređivača Zbornika, Predraga Vranickog).
8. Revolucija i kritika. Sto godina marksizma posle Marksa (razgovor s Ratkom Nešovićem), »Marksistička misao«, Beograd, 1983.
9. Marxismus und Sozialismus, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1985. (prevod originala iz 1979).
10. Samoupravljanje kao permanentna revolucija, CKD-SNL, Zagreb, 1985.
11. Historija marksizma, knjiga prva, knjiga druga, Cekade, Zagreb, 1987. (peto izdanje).
12. Filozofija historije. Knjiga I, knjiga II, knjiga III, Golden marketing, Zagreb, 2001, 2002, 2003.
  - a) Knjiga I: Od antike do kraja devetnaestog stoljeća
  - b) Knjiga II: Od kraja devetnaestoga stoljeća do drugoga svjetskog rata
  - c) Knjiga III: Nakon drugoga svjetskog rata

»Prikupljene knjige« ne iscrpljuju, dakako, sve što su u obliku knjiga objavili članovi redakcije *Praxisa*. Taj je broj znatno veći. U nedostatku (za sada) sistematski izrađenih bibliografija (za sve autore), napravio sam (krajem 2011), koristeći internetsku dostupnost katalogu Biblioteke Filozofskog fakulteta u Zagrebu, nepotpun ili djelomičan pregled njihovih bibliografskih jedinica. Ovdje ga navodim kao dopunsku informaciju koja može poslužiti budućim istraživačima *Praksis orijentacije*.

Iz te se nepotpune (djelomične) bibliografije vidi imponantna produkcija. Od 436 zapisa u katalogu izdvojio sam 160 naslova, dakle jednu trećinu zapisa, a od toga su prikupljena samo 72 naslova.

Vidi se da je »produktivnost« članova redakcije *Praxisa* bila velika, ali je »čvrsto« jezgro redakcije bilo najaktivnije. Ukratko, svojim su radovima pokazali kako je moto njihova djelovanja, *kritika svega postojećega*, zapravo traženje rješenja za proturječja zbilje s kojom su bili suočeni.

Jasno je da svaki od prikupljenih, kao i izdvojenih, naslova nije jednake kvalitete, ali je u intelektualnom radu teško unapred reći u kojem se tekstu ne-

kog određenog autora nalaze misli ili formulacije od zaista fundamentalnog značenja. Utoliko je općenito intelektualno-istraživački rad posebno odgovoran, vremenski zahtjevan, a nadasve etički izazovan u preispitivanju misaonog naslijeđa – što dakako vrijedi i za proučavanje misaonog naslijeđa pripadnika *Praksis orijentacije*. Osim u sedam slučajeva, izostavljeni su prijevodi na druge jezike, knjige u koautorstvu, knjige u kojima su bili urednici i /ili pisci predgovora/pogovora, knjige koje su preveli sa stranog jezika i sl.

Bila bi posebno vrijedna bibliografija radova ove grupe praksisovaca koji su prevedeni i objavljeni na drugim jezicima (članci, knjige, zbornici). Možda bi ta bibliografija najvjernije iskazala utjecaj koji su u filozofskoj javnosti izvan Jugoslavije imali.

BRANKO BOŠNJAK

72 rezultata – ovdje izdvojena 31 knjiga. Ima ih u kojima je bio koautor i/ili urednik

1. Platonova filozofija i njezino mjesto u povijesti filozofije, Kultura, Zagreb, 1957.
2. Povijest filozofije kao nauka: problem metodologije i predmeta, Naprijed, Zagreb, 1958.
3. Platon, Izdavačko preduzeće »Rad«, Beograd, 1959.
4. Problem logosa u grčkoj filozofiji, Beograd, 1960.
5. Logos i dijalektika: studija o Heraklitu, Naprijed, Zagreb, 1961.
6. Augustins dialektisch-eschatologische Lebensauffassung, de Gruyter, Berlin, 1963.
7. Dialektik der Theophanie-Ueber den Begriff der Natur bei J. S. Eriugena, Societa editrice vita e pensiero, Milano, 1964.
8. Marxistisches und christliches Weltverstaendnis / Branko Bošnjak, Wilhelm Dantine, Jean-Yves Calvez; mit einem Nachwort von Iring Fetscher/, Herder, cop, Freiburg, 1966.
9. Marksist i kršćanin (Branko Bošnjak, Mijo Škvorc [uvod Ž. Falout]), Praxis, Zagreb, 1969.
10. Petar Abelard – srednjovjekovni racionalist, Naprijed, Zagreb, 1970.
11. Verhaeltnis von Christentum und Marxismus in Gegenwart und Zukunft, Duncker, Berlin, 1971.
12. Grčka filozofska kritika Biblije: Kelsos contra apologeticos, Naprijed, Zagreb, 1971.
13. Sistematika filozofije, Naprijed, Zagreb, 1977.
14. Veraenderungen in der marxistischen Auffassung und der Kritik der Religion, V. Klostermann, Berlin, Koeln, 1977.

15. Apokalipsa avangarde: ideološki znak kao stvarnost, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1982.
16. Filozofija od Aristotela do renesanse i odabrani tekstovi filozofa, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983. (4. izdanje).
17. Filozofija i povijest: interpretacije misaonog kontinuiteta, Školska knjiga, Zagreb, 1983.
18. Filozofija: uvod u filozofsko mišljenje i rječnik, Naprijed, Zagreb, 1985. (4. izdanje).
19. Filozofija i kršćanstvo: racionalna kritika iracionalnog shvaćanja, Naprijed, Zagreb, 1966. (2. dopunjeno izdanje), Stvarnost, Zagreb, 1988.
20. Razmatranje Heideggerove filozofije bitka i mišljenja, JAZU, Zagreb, 1989.
21. Techne als Erfahrung der menschlichen Existenz: Aristoteles–Marx–Heidegger, V. Klostermann, Frankfurt am Main, 1989.
22. Tematiziranje Aristotelove filozofije, HAZU, Zagreb, 1991.
23. Sokratova apologija, HAZU, Zagreb, 1993.
24. Povijest filozofije: razvoj mišljenja u ideji cjeline. Knj. 1, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1993.
25. Povijest filozofije: razvoj mišljenja u ideji cjeline. Knj. 2, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1993.
26. Povijest filozofije: razvoj mišljenja u ideji cjeline. Knj. 3, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1993.
27. Odnos nastavne klime, školske uspješnosti i trajanja školovanja: doktorska disertacija, B. Bošnjak, Zagreb, 1996.
28. Filozofija istine, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1996.
29. Drugo lice škole: istraživanje razredno-nastavnog ozračja, Alinea, Zagreb, 1997.
30. Religion als Privatsache und das Problem des Dialogs , J. C. Mohr, Tuebingen, [neutvrđena godina izdanja].
31. Was erwarten wir von der Philosophie?, W. Braumueller, Wien, [neutvrđena godina izdanja].

VELJKO CVJETIČANIN

12 rezultata – ovdje izdvojeno 6 naslova (knjige)

1. Marksizam i odgoj, (koautor s P. Vranickim i E. Ćimićem), Glas Slavonije, Osijek, 1973.
2. Klase i klasna struktura suvremenog društva, Školska knjiga, Zagreb, 1974.
3. Temelji marksizma (koautor sa: A. Dragičević, V. Mikecin), Stvarnost, Zagreb, 1976.

4. Marksistička teorija društva, Stvarnost, Zagreb, 1981. (3. izdanje).
5. Društvena teorija i socijalizam: sociološko-političke studije, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb, 1986. (2. izdanje).
6. Emile Durkheim i Francuska sociološka škola, (koautor sa: R. Supek), Naklada Ljevak, Zagreb 2003.

MLADEN ČALDAROVIĆ

3 rezultata – ovdje izdvojeno 1 naslov (knjiga)

1. Društveni procesi i društvene vrednote, (koautor sa: A. Petak, D. Rihtman, V. Rus i R. Supek), Centar za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1978. (2. izdanje).

DANKO GRLIĆ

40 rezultata – ovdje izdvojeno 21 + 1, tj. 22 naslova (knjige)
(Filozofija. Mozaik znanja... nemaju u katalogu FF Zgb.)

1. Ko je Niče, »Vuk Karadžić«, Beograd, 1960.
2. Umjetnost i filozofija, Mladost, Zagreb, 1963.
3. Filozofija, Panorama, Zagreb, 1965. (2. izdanje).
4. Zašto, Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1968.
5. Contra dogmaticos, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1971.
6. O komediji i komičnom, Filozofsko društvo Srbije, Beograd, 1972.
7. Filozofija. Mozaik znanja – Enciklopedijski leksikon, Interpres, Beograd, 1973.
8. Čovek danas (koautor), Naprijed, Zagreb, 1974.
9. Marksizam i umjetnost, Kulturni radnik–Školska knjiga, Zagreb, 1979.
10. Friedrich Nietzsche, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1981.
11. Leksikon filozofa, Naprijed, Zagreb, 1983. (3. izdanje).
12. Za umjetnost, Školska knjiga, Zagreb, 1983.
13. Estetika, tom I, tom II, tom III, tom IV, Naprijed, Zagreb, 1983 (2. izd.)
Tom I: Povijest filozofskih problema
Tom II: Epoha estetike
Tom III: Smrt estetskog
Tom IV: S onu stranu estetike
14. Misaona avantura Waltera Benjamina, Globus–Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1984.
15. Izazov negativnog: uz estetiku Theodora Adorna, Nolit, Beograd, 1986.
16. Odabrana djela, tomovi 1, 2, 3, 4, Naprijed, Zagreb–Nolit, Beograd, 1988.

Tom 1.: Zašto?

Tom 2.: Friedrich Nietzsche

Tom 3.: Filozofija i umjetnost

Tom 4.: Izazov negativnog

MILAN KANGRGA

36 rezultata – ovdje izdvojeno 21 naslov (knjiga) (bez prevođenja, osobito Fenomenologije duha)

1. Etički problem u djelu Karla Marxa: kritika moralne svijesti, Naprijed, Zagreb, 1963.
2. tika i sloboda: uvod u postavljanje etičkog problema, Naprijed, Zagreb, 1966.
3. Razmišljanja o etici, Praxis, Zagreb, 1970.
4. Smisao povijesnoga, Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1970.
5. Čovjek i svijet: povijesni svijet i njegova mogućnost, Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1975.
6. Racionalistička filozofija i odabrani tekstovi filozofa, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983 (4. izdanje).
7. Etika ili revolucija: prilog samoosvješćivanju komunističke revolucije, Nolit, Beograd, 1983.
8. Praksa, vrijeme, svijet: iskušavanje mišljenja revolucije, Nolit, Beograd, 1984
9. Hegel–Marx: neki osnovni problemi marksizma, Naprijed, Zagreb, 1988.
10. Filozofija i društveni život: rasprave, kritike i polemike, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1988.
11. Odabrana djela. Vol. 1, Kritika moralne svijesti, Naprijed, Zagreb, 1989.
12. Odabrana djela. Vol. 2, Etika ili revolucija, Naprijed, Zagreb, 1989.
13. Odabrana djela. Vol. 3, Praksa – vrijeme – svijet, Naprijed, Zagreb, 1989.
14. Odabrana djela. Vol. 4, Misao i zbilja, Naprijed, Zagreb, 1989.
15. Izvan povijesnog događanja: dokumenti jednog vremena, Feral Tribune, Split, 1997.
16. Nacionalizam ili demokracija, Razlog, Zagreb, 2002.
17. Praxis Zeit Welt, Koenigshausen & Neumann, cop, Wuerzburg, 2004
18. Etika: osnovni problemi i pravci, Golden marketing: Tehnička knjiga, Zagreb, 2004.

19. Klasični njemački idealizam: [predavanja], Filozofski fakultet, Zagreb, 2008.
20. Filozofske rasprave, Euroknjiga, Zagreb, 2008.
21. Spekulacija i filozofija: od Fichtea do Marxa, Službeni glasnik, Beograd, 2010.

IVAN KUVAČIĆ

24 rezultata – ovdje izdvojeno 9 [naslova (knjiga)]

1. Obilje i nasilje, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1970. (2. Izdanje Naprijed, Zagreb, 1979).
2. Marksizam i funkcionalizam, Komunist, Beograd, 1970.
3. Sukobi, Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1972.
4. Obuzdana utopija, Naprijed, Zagreb, 1986.
5. Sociologija: uvođenje u raspravu o aktualnim pitanjima suvremenog društva, Školska knjiga, Zagreb 1987. (2. izdanje).
6. Rasprava o metodi: problemi pristupa u društvenim znanostima, Naprijed, Zagreb, 1988.
7. Funkcionalizam u sociologiji, Naprijed, Zagreb, 1990.
8. Kako se raspao boljševizam: deset eseja o problemima prelaznog perioda, Naprijed, Zagreb, 1997.
9. Uvod u sociologiju, Golden marketing–Tehnička knjiga, Zagreb, 2004.

DANILO PEJOVIĆ

39 rezultata – ovdje izdvojeno 8 naslova (knjiga)

1. Realni svijet: temelji ontologije Nicolaja Hartmana, Nolit, Beograd, 1960.
2. Protiv struje: studije i eseji, Mladost, Zagreb, 1965.
3. Sistem i egzistencija: um i neum u suvremenoj filozofiji, Zora, Zagreb, 1970.
4. Suvremena filozofija zapada i odabrani tekstovi, Nakl. zav. Matice Hrvatske, Zagreb, 1983. (4. izd.).
5. Hermeneutika, znanost i praktična filozofija, »Veselim Masleša«, Sarajevo, 1984. (2. izdanje).
6. Duh i sloboda: ogledi i rasprave, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1992.
7. Oproštaj od moderne, Matica Hrvatska–Ogranak Dubrovnik, Dubrovnik, 1993.
8. Veliki učitelji mišljenja, Naklada Ljevak, Zagreb, 2002.

ŽARKO PUHOVSKI

36 rezultata – ovdje izdvojene 4 knjige

1. Kontekst kulture: introspekcijske rasprave o proizvodnoj ovisnosti pogona društvene općenitosti, Kulturni radnik, Zagreb, 1979.
2. Povijest i revolucija: ogledi o pretpostavkama i konzekvencijama filozofijskog mišljenja, Centar za kulturnu djelatnost SSO, Zagreb, 1980.
3. Um i društvenost: filozofija politike »Frankfurtske škole« od 1931–1945, Informator–Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 1989.
4. Socijalistička konstrukcija zbilje, RS SOH–Školska knjiga, Zagreb, 1990.

GAJO PETROVIĆ

67 rezultata – ovdje izdvojeno 14 knjiga

1. Filozofski pogledi G. V. Plehanova, Kultura, Zagreb, 1957.
2. Od Lockeja do Ayera, Kultura, Beograd, 1964.
3. Filozofija i marksizam, Mladost, Zagreb, 1965.; Naprijed, Zagreb, 1976 (2. izdanje).
4. Marx in the mid-twentieth century: a Yugoslav philosopher consider Karl Marx's writings, Anchor Books, New York, 1967.
5. Filozofije a marxismus, Svoboda, Praha, 1968.
6. Mogućnost čovjeka, Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1969.
7. Čemu Praxis, Praxis, Zagreb, 1972.
8. Suvremena filozofija: ogledi, Školska knjiga, Zagreb, 1979.
9. Engleska empiristička filozofija i odabrani tekstovi, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1982. (3. izd.).
10. Engleska empiristička filozofija i odabrani tekstovi, Nakl. zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1984. (4. izdanje).
11. Odabrana djela u četiri toma, Naprijed, Zagreb–Nolit, Beograd, 1986
Tom I Filozofija prakse
Tom II Mišljenje revolucije. Od »ontologije« do »filozofije politike«
Tom III Marx i marksisti
Tom IV Prolegomena za kritiku Heidegera
12. Praksa/Istina, Kulturno prosvjetni sabor Hrvatske – Kulturni radnik, Zagreb, 1986.
13. U potrazi za slobodom: povijesno-filozofski ogledi, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1990.
14. Logika, Element, Zagreb, 2005. (25. izdanje).

RUDI SUPEK

55 rezultata – ovdje izdvojeno 26 knjiga

1. Egzistencijalizam i dekadencija: dva eseja, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1950.
2. Psihologija građanske lirike, Nakladni zavod matice Hrvatske, Zagreb, 1952.
3. Kako tumačimo snove, Tipografija, Zagreb, 1952.
4. Sociologija i socijalna psihologija, »Rad«, Beograd, 1957.
5. O korisnim i štetnim strastima, Hrvatsko prirodoslovno društvo, Zagreb, 1957.
6. Psihologija u privredi, »Rad«, Beograd, 1958.
7. Umjetnost i psihologija, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1958.
8. Kulturne i ideološke promene u XX veku, »Rad«, Beograd, 1960.
9. Prvi oblici dječje društvenosti, Zavod za izdavanje udžbenika Srbije, Beograd, 1960.
10. Ispitivanje javnog mnjenja, Naprijed, Zagreb, 1961.
11. Omladina na putu bratstva: psiho-sociologija radne akcije, Mladost, Beograd, 1963.
12. Automatizacija i radnička klasa, Centar za dokumentaciju i informacije o suvremenom radničkom pokretu, Zagreb, 1965.
13. Sociologija i socijalizam: eseji, Znanje, Zaagreb, 1966.
14. Soziologie und Sozialismus: Probleme und Perspektiven, Rombach, Freiburg, 1970.
15. Društvene predrasude: socijalno-psihološka razmatranja, Radnička štampa, Beograd, 1972. (2. izd.).
16. Ova jedina zemlja: idemo li u katastrofu ili u Treću revoluciju?, Naprijed, Zagreb, 1973.
17. Participacija, radnička kontrola i samoupravljanje – prilog povijesnom kontinuitetu jedne ideje, Naprijed, Zagreb, 1974.
18. Sociologija: udžbenik za gimnazije, Školska knjiga, Zagreb, 1975 (9. izdanje).
19. Klase i slojevi: prilozi izučavanju društvenog sistema, Filozofski fakultet–Odsjek za sociologiju, Zagreb, 1977.
20. Mašta, Liber, Zagreb, 1979.
21. Psihologija i antropologija: ideje i portreti, Nolit, Beograd, 1981.
22. Zanat sociologa: strukturalna antropologija, Školska knjiga, Zagreb, 1983.
23. Živjeti nakon historije: prilog dijalektici oslobođenja, Nova, Beograd, 1986.

24. Herbert Spencer i biologizam u sociologiji, Naprijed, Zagreb, 1987.
25. Grad po mjeri čovjeka: s gledišta kulturne antropologije, Naprijed, Zagreb, 1987.
26. Modernizam i postmodernizam: proturječan čovjek kao utemeljenje, ogleđi iz fundamentalne antropologije, Antibarbarus, Zagreb, 1996.

PREDRAG VRANICKI

52 rezultata – ovdje izdvojeno 17 knjiga

1. O nekim pitanjima marksističke teorije u vezi sa Ždanovljevom kritikom Aleksandrova, Novo pokoljenje, Zagreb, 1950.
2. O problemu općeg, posebnog i pojedinačnog kod klasika marksizma, Kultura, Zagreb, 1952.
3. Misaoni razvitak Karla Marxa, Matica Hrvatska, Zagreb, 1953.
4. Filozofske studije i kritike, Kultura, Beograd, 1957.
5. Čovjek i historija, »Veselin Masleša«, Sarajevo, 1966.
6. Marksističke teme, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1975. (2. izdanje).
7. O nekim kontroverzama u marksizmu, Marksistički centar Rijeka, Rijeka, 1976.
8. Historija marksizma 1–2–3, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978.
9. Filozofske rasprave, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1979.
10. Filozofski portreti, Sveučilišna naklada Liber – Naprijed, Zagreb, 1979. (2. izdanje).
11. Marksizam i socijalizam, Sveučilišna naklada Liber – Naprijed, Zagreb, 1979.
12. Socijalistička alternativa, Školska knjiga, Zagreb, 1982.
13. Dijalektički i historijski materijalizam i odabrani tekstovi, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1982. (4. izdanje).
14. Samoupravljanje kao permanentna revolucija, CEKADE, Zagreb, 1985.
15. Historija marksizma, knjiga prva, knjiga druga, Cekade, Zagreb, 1987. (peto izdanje).
16. Razgraničenja, Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske – Kulturni radnik, Zagreb, 1988.
17. Filozofija historije. Knjiga I, knjiga II, knjiga III, Golden marketing, Zagreb, 2001., 2002., 2003.
Knjiga I: Od antike do kraja devetnaestog stoljeća
Knjiga II: Od kraja devetnaestoga stoljeća do drugoga svjetskog rata
Knjiga III: Nakon drugoga svjetskog rata

Prikupljene publicirane knjige drugih pripadnika *Praksis orijentacije*

Prikupljeno je pedese sedam radova petnaestorice autora. Istraživači *Praksis orijentacije* morat će, naravno, proširiti listu autora, kao i listu njihovih radova, koje treba pregledati da bi se osigurao cjeloviti uvid u sve aspekte predmeta istraživanja. Za početak mislim da će već i prikupljeni radovi biti od velike pomoći. Popis radova navodim abecednim redoslijedom prezimena autorâ:

MIHAILO ĐURIĆ¹⁸

1. Sociologija Maxa Webera, Matica Hrvatska, Zagreb, 1964.
2. Stihija savremenosti. Društveno-filozofska razmatranja, Srpska književna zadruga, Beograd, 1972.

ZAGORKA GOLUBOVIĆ

1. Antropologija u personalističkom ključu, Gutenbergova galaksija, Beograd-Valjevo, 1997.
2. Stranputice demokratizacije u postsocijalizmu, Beogradski krug, Beograd, 1999.
3. Izabrana dela I – V/VI, Službeni glasnik, Beograd, 2007.
Tom I, Antropologija
Tom II, Ličnost, Društvo, Kultura
Tom III, Socijalizam i postsocijalistička društva
Tom IV, Savremeno jugoslovensko društvo
Tom V/VI, Demokratija i globalizacija/Svođenje računa
4. Kultura i preobražaj Srbije (u koautorstvu s Jarić Isidora), Službeni glasnik, Beograd, 2010.
5. Moji horizonti, mislim, delam, postojim, Žene u crnom – Centar za ženske studije i istraživanje roda, Beograd, 2012.

BOŽIDAR JAKŠIĆ

1. Historija i sociologija, Liber (Biblioteka Razlog), Zagreb, 1976.
2. Svest socijalnog protesta, IC SSO Srbije, Beograd, 1985.
3. Vreme revolucije, Gradina, Niš, 1989.
4. Balkansk paradoksi, Beogradski krug, Beograd, 2000.
5. Mitarenje čudovišta, Braničevo, Požarevac, 2003.
6. Buka i bes, Braničevo, Požarevac, 2005.

18 O intelektualnim pozicijama Mihaila Đurića i njegovom razilaženju s *Praksis orijentacijom* postoje opširni izvori, od kojih je veliki broj u prikupljenoj građi.

7. πρᾶξις. Mišljenje kao diverzija, Službeni glasnik, Beograd, 2012.

VELJKO KORAC

1. Кант, брошура у едицији Филозофија, III коло, Раднички универзитет–Изд. пред. Рад, Београд, 1959.
2. Francuska filozofija XVIII veka, brošura u ediciji Filozofija, I kolo, Radnički univerzitet – Izd. pred. Rad, Beograd, 1959.
3. Marks i savremena sociologija, II izdanje, Kultura, Beograd, 1968.
4. Marksovo shvatanje čoveka, istorije i društva, BIGZ, Beograd, 1971.

ANDRIJA KREŠIĆ¹⁹

1. Političko društvo i politička mitologija. Prilog kritici »kulta ličnosti«, Savremena administracija, Beograd, 1968.
2. Dijalektika politike, Veselin Masleša – Biblioteka »Logos«, Sarajevo, 1968.
3. Kritika kulta ličnosti, Vuk Karadžić – Biblioteka »Zodijak«, Beograd, 1968.
4. Humanizam i kritičko mišljenje. Tako je govorio Andrija Krešić, Priredio Božidar Jakšić, Res publica–Službeni glasnik – Serija »Svedoci epohe«, Beograd, 2010.

LJUBINKA KREŠIĆ (ur.)²⁰

1. Problemi filozofije marksizma, edicija »Politička škola«, izd. pred. Rad, Beograd, 1967.

19 Knjiga: *Humanizam i kritičko mišljenje. Tako je govorio Andrija Krešić...*, ovdje navedena pod brojem 4, nalazi se i u popisu: »3. Spomen-knjige o pripadnicima Praksis orijentacije«. Razlog je u tome što knjiga svojim sadržajem daje osnova za oba rješenja.

20 Knjiga je zbornik radova više autora: M. Marković, P. Vranicki, R. Supek, V. Korać, G. Petrović, J. T. Arandelović, S. Knjazeva-Adamović, B. Pavlović, M. Životić, I. Focht, a Ljubinka Krešić je samo u funkciji urednika. Iz praktičnih razloga mi se činilo prikladnim knjigu navesti pod imenom urednice. Treba, međutim, skrenuti pažnju na dvije činjenice: prvo, da je veći dio suradnika (u knjizi) kasnije pripadao *Praksis orijentaciji* i, drugo, da je knjiga objavljena šest godina prije formalne inauguracije *Praksis orijentacije*. Stoga ova knjiga može poslužiti, uz ostalo (osobito radovi objavljeni u časopisima *Pogledi* i *Naše teme*, ali i u knjizi *Čovek danas*) sagledavanju »razvojne putanje« navedenih autora.

MIHAILO MARKOVIĆ²¹

1. (ur.), *Čovek danas*. Zbornik filozofskih ogleda, Nolit, Beograd, 1964.
2. *Humanizam i dijalektika*, Prosveta, Beograd, 1967.
3. *Juriš na nebo I i II*, Prosveta, Beograd, 2008, 2009.

DRAGOLJUB MIĆUNOVIĆ (UR.)²²

1. *Liberalizam i socijalizam (Liberalne i socijalističke ideje i pokreti na tlu Jugoslavije)*, Zbornik Univerziteta u Beogradu–Institut društvenih nauka–Centar za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd, 1984.

VOJIN MILIĆ

1. *Marks o prirodnim naukama*, Beograd, 1978.
2. *Sociologija saznanja*, Veselin Masleša (Biblioteka »Logos«), Sarajevo, 1986.
3. *Prilozi istoriji sociologije*, Veselin Masleša, Sarajevo 1989.

NEBOJŠA POPOV²³

1. Републиканац, Грађанска читаоница, Зрењанин–Банат, 1994.
2. (priređio), *Sloboda i nasilje. Razgovor: Ko su praksisovci – Šta su hteli i postigli – Zašto su napadani*, Priredio Nebojša Popov, Res publica, Beograd, 2003.

21 I Mihailu Markoviću su u Beogradu izdana Sabrana dela. Nisam ih uspio pribaviti. Mihailo Marković je bio najistaknutiji član »beogradskog kruga praksisovaca«, a isto tako najistaknutiji faktor razilaženja unutar Praksis orijentacije općenito, ali i unutar »beogradskog kruga praksisovaca« – naročito s obzirom na već spomenuta dva temeljna pitanja (stav prema nacionalizmu i pokretanje časopisa *Praxis International*). Podrobnije i do sada najpotpunije informacije o tom vidjeti u citiranoj knjizi Božidara Jakšića (»*πρᾶξις*. Mišljenje kao diverzija«, Službeni glasnik, Beograd, 2012). Brojni su i članci što ih je Mihailo Marković objavljivao u periodici i važan su izvor za proučavanje *Praksis orijentacije*. Neke od članaka sam prikupio i nalaze se u građi (registratori II, III, IV, V), ali ih je ostalo dosta neprikupljenih.

Knjigu: *Čovek danas*. Zbornik filozofskih ogleda, Nolit, Beograd, 1964. Navodim uz ime Mihaila Markovića samo zato što je on označen kao urednik. U knjizi se on, međutim, javlja kao jedan od dvanaestorice autora: G. Petrović, P. Vranicki, D. Grlić, Lj. Tadić, S. Stojanović, D. Pejović, M. Životić, Z. Pešić-Golubović, M. Marković, V. Pavičević, A. Krešić. M. Marković je napisao i Uvodni prilog s naslovom: »Čovek danas« u kojemu objašnjava kako je do izdanja knjige došlo (str. 29). Knjigu dakle treba promatrati kao djelo s ravnopravnim učešćem svih u njoj navedenih autora.

22 Dragoljub Mićunović se sa socijalnim promjenama u Jugoslaviji 1990-ih godina priklonio djelovanju u političkim pokretima u Srbiji, prestajući istupati na platformi *Praksis orijentacije*. Njegov je opus znatno obimniji (od ovdje navedene jedne knjige, u kojoj je i on jedan od autora), ali nisam nažalost uspio prikupiti druge njegove radove. Treba dodati: uvid u ostale njegove radove pokazao bi kako se formirala i u kom smjeru razvijala njegova misao.

23 Knjigu: *Sloboda i nasilje. Razgovor: Ko su praksisovci – Šta su hteli i postigli – Zašto su napadani*, Priredio Nebojša Popov, Res publica, Beograd, 2003. navodim uz ime Nebojše Popova iz dva razloga: prvi je to što je N. Popov obavio redakciju tekstova („priređio« izdanje), a drugi je razlog što je inicijativa za razgovor, a zatim i ponudene teze razgovora potekla od N. Popova. Knjiga je ipak koautorski rad: N. Popova, M. Kangrgje, Z. Golubović, I. Kuvačića, B. Jakšića. S obzirom na činjenicu da je to bio posljednji razgovor barem jedne grupe praksisovaca – autentičnost njihovih ocjena i prisjećanja čini ovu knjigu posebno vrijednim dokumentom.

3. *Contra fatum*. Slučaj grupe profesora Filozofskog fakulteta u Beogradu 1968-1988, Mladost, Beograd, 1989.
4. *Iskušavanje slobode. Srbija na prelazu vekova*, Službeni glasnik – Serija »Svedoci epohe«, Beograd, 2010.

SVETOZAR STOJANOVIĆ

1. *Između ideala i stvarnosti*, Prosveta, Beograd, 1969.
2. *In Search of Democracy in Socialism. History and Party Consciousness* (translated by Gerson S. Sher), Prometheus Books, Buffalo-NewYork, 1981.
3. *Od marksizma do etatizma s ljudskim licem*, Centar za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd, 1988.
4. *Изабрана дела I–IV*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2003.
  - a) Том I Савремена метаетика
  - b) Том II Марксистичка критика комунизма
  - c) Том III Пропаст комунизма и разбијање Југославије
  - d) Том IV Од Титоника до Српске демократске револуције 2001–2005

VANJA SUTLIĆ²⁴

1. *Bit i suvremenost*, »Veselin Masleša«, Sarajevo, 1967.

ABDULAH ŠARČEVIĆ²⁵

1. *Kriza svijeta i istina. Sudba vremena i povijesna egzistencija*, »Veselin Masleša«, Sarajevo, 1974.
2. *De Homine. Mišljenje i moderni mit o čovjeku*, »Veselin Masleša«, Sarajevo, 1986.

24 Vanja Sutlić nije pripadao *Praksis orijentaciji*. Navodim ga ovdje zato što je bio u generaciji studenata iz koje je ponikla glavnina praksisovaca, bio je njihov kolega, s velikim dijelom praksisovaca je i prijateljevao. Osim toga, razvijao je svoje zaista samosvojno filozofiranje u isto vrijeme dok su praksisovci razvijali svoje filozofijske koncepte. Od velike je znanstvene koristi za svakoga usporediti njihove filozofske pozicije.

25 Abdulah Šarčević formalno nije pripadao *Praksis orijentaciji*. Koliko mi je poznato nije se takvim ni predstavljao. Ipak se iz njegovih radova može zaključivati da je u mnogim aspektima svojega filozofiranja bio blizak *Praksis orijentaciji*. O njegovom stavu u vezi s tim korisno je konzultirati opširan razgovor (intervju) što ga je s njim vodio Risto Tubić, a objavljen je u časopisu *Dijalog*, broj 1-2, 1989. (str. 135-166)

LJUBOMIR TADIĆ²⁶

1. Poredak i sloboda. Prilog kritici političke svijesti, Kultura, Beograd, 1967.
2. Изабрана дела, томови II–III–IV–VII, Завод за уджбенике–Службени гласник, Београд, 2008.
  - a) Том II Поредак, ауторитет и слобода
  - b) Том III Традиција, легитимност и револуција
  - c) Том IV Наука о политици
  - d) Том VII Криза и великосрпски хегемонизам

MILADIN ŽIVOTIĆ

1. O ideologiji, brošura u ciklusu: Dijalektički materijalizam, Radnički univerzitet – Izd. pred. Rad, Beograd, 1959.
2. Čovek i vrednosti, Prosveta, Beograd, 1969.
3. Revolucija i kultura. Prilog kritici savremenih ideologija, Filozofsko društvo Srbije, Beograd, 1982.
4. Contra bellum, Beogradski krug i AKADIT, Beograd, 1997.

---

26 Uz Mihaila Markovića (i Zagorku Golubović) bio je najznačajniji pripadnik »beogradskog kruga praksisovaca« koji se 1990-ih razišao s ostalim pripadnicima *Praksis orijentacije* u pitanjima nacionalizma, premda je dugo vremena (do razlaza u tom pitanju) bio jedan od najtemeljitijih kritičara nacionalizma u Jugoslaviji. Za uvid u njegove ocjene opasnosti nacionalizma pogledati: *Da li je nacionalizam naša sudbina. Razgovor na tribini Doma omladine Beograd 21.1 1987. povodom istoimene knjige Ljubomira Tadića (učesnici: Đ. Uskoković, B. Jakšić, D. Janjić, Lj. Kljakić, V. Goati, R. Božović, Lj. Tadić), Gledišta, broj 11-12, 1986. (str. 139-181)*

3. Spomen-knjige o pripadnicima *Praksis orijentacije*

Zasebno iskazujem (prikupljene) Spomen-knjige (Festschrift), posvećene pripadnicima *Praksis orijentacije*. Neke su nastale nakon smrti ljudi kojima su posvećene (Dušanu Pirjevcu, Danku Grliću, Branku Bošnjaku, Gaji Petroviću, Svetozaru Stojanoviću), ali su neke nastale i za života ljudi kojima su posvećene (Veljku Koraću, Milanu Kangrgi, Andriji Krešiću). Treba spomenuti da je polovicom prosinca 2013., a povodom stote godišnjice rođenja i dvadesete godišnjice smrti Rudija Supeka, održan u Zagrebu Skup o njegovu životu i djelu. Treba očekivati da će saopćenja na Skupu biti i publicirana, pa bi je trebalo uvrstiti u ovu grupu (Spomen-knjiga).

Ta vrsta publikacija razlikuje se od drugih radova (kojima je predmet razmatranja neko od pitanja struke) s obzirom na povod nastanka, zatim sadržajem, a naročito intonacijom priloga. U spomen-knjigama riječ je prije svega o ličnosti čovjeka kojemu je posvećena, ali se ipak ta ličnost dominantno prikazuje s obzirom na doprinos području kojemu je posvetila svoj misaoni (radni) angažman. Tim obilježjem spomen-knjiga postaje specifičan izvor za razumjevanje i ocjenu ne samo historijata nego i rezultata misaonih napora određene ličnosti, ali i okolnosti unutar kojih je djelovala.

Spomen-knjige imaju, ipak, i dodatno obilježje: u njima se iskazuje i misaona pozicija autora koji je pripremaju, a također i onih koji sudjeluju svojim priložima. Iskazuju se isto tako i kriteriji recepcije nekog misaonog nastojanja, ličnosti kojoj je spome-knjiga posvećena.

Prikupljenih spomen-knjiga nije mnogo, svega dvanaest, ali ipak se iz njih mogu doznati brojne činjenice i informacije od bitne važnosti za razumjevanje *Praksis orijentacije*. Nitko, tko se tim fenomenom bavi, ne može ih mimoći. Važne su i stoga što veći dio njih donosi i bibliografiju – nejednakog obuhvata, ali ipak kao dragocjenu pomoć svakome tko bi se htio baviti istraživanjima *Praksis orijentacije*.

1982. GODINA

1. Mihailo Đurić–Ivan Urbančić (ur.), Mišljenje na koncu filozofije. In memoriam Dušan Pirjevec, Nezavisna izdanja Slobodan Mašić, Ljubljana–Beograd, 1982.

1988. GODINA

1. Spomenica Veljka Koraća, Zbornik filozofskog fakulteta, Serija B: Društvene nauke, broj XV, Beograd, 1988.

1989. GODINA

1. Gajo Petrović, ur, Umjetnost i revolucija. Spomenica Danku Grliću (1923–1984), Naprijed, Zagreb, 1989.

1998. GODINA

1. Predrag Vranicki, ur, Branko Bošnjak 1923–1996. Spomenica preminulim akademikima, Zagreb, HAZU, 1998.

2001. GODINA

1. Gvozden Flego, ur, Zbilja i kritika. Posvećeno Gaji Petroviću, Zagreb, Antibarbarus, 2001.

2004. GODINA

1. Ante Čović, ur, Mogućnosti i granice etike u djelu Milana Kangrge. Posvećeno Milanu Kangrgi povodom 80. rođendana, Filozofska istraživanja, sv. 3–4, broj 94 –95, 2004.
2. Gordana Škorić, ur, Za umjetnost. Zbornik radova u čast *Danku Grliću* povodom dvadeset godina od njegove smrti, Zagreb, FF press, 2004.

2008. GODINA

1. Lino Veljak (ur.)²⁷, Gajo Petrović – čovjek i filozof. Zbornik radova s Konferencije povodom obilježavanja 80. godišnjice rođenja, FF press Zagreb, 2008.

2010. GODINA

---

27 Iz Uvoda urednika: »U ovom zborniku sabran je najveći dio izlaganja s konferencije koja je u organizaciji Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu održana 10. ožujka 2007., kao i tri naknadno dostavljena priloga. Spomenutom konferencijom, kao i ovim zbornikom, Odsjek obilježava 80. obljetnicu rođenja svojega zaslužnog člana i jednoga od najznačajnijih filozofa rođenih na našim prostorima.«

1. Božidar Jakšić (priređio)²⁸, Humanizam i kritičko mišljenje. Tako je govorio Andrija Krešić, Res publika–Službeni glasnik (edicija: Svedoci epohe), Beograd, 2010.

2011. GODINA

1. Za Miladina Životića u časopisu: »Filozofija i društvo«, Institut za filozofiju i društvenu teoriju Beograd, Godište XXII, Broj 4, 2011.

2012. GODINA

1. Jovo Cvjetković, ur., Svetozar Stojanović (1931–2010). Život i delo. Autoportret. Bibliografija, Albatros Plus, Beograd, 2012.

2013. GODINA

1. Pripremna brošura za simpozij: Gajo Petrović. Lik i djelo, Karlovac 12. travnja 2013.

---

28 Upućujem čitaoca na napomenu što sam je uz ovu knjigu naveo u popisu: »2. Prikupljene (publicirane) knjige članova redakcije časopisa *Praxis* i drugih pripadnika *Praksis orijentacije*«, fusnota broj 19). Knjiga je spomeničkog obilježja, ali se u njoj nalaze i brojni izvorni radovi Andrije Krešića.

4. Prikupljeni napisi (članci) iz periodike o *Praksis orijentaciji,* *Praxisu i Korčulanskoj ljetnoj školi*

1954. GODINA

1. Odjeljenje UDB-e za grad Zagreb, Elaborat o »Pogledima«, (»Zagreb dne 11. 3. 1954 god.«), objavljeno u »Летопис Prosvjete«, Zagreb, 2001. (str. 522–535, 14 str.)

1957. GODINA

1. Predrag Vranicki, Misli o radničkom i društvenom upravljanju uopće, Naše teme, broj 2, 1957. (str. 143–149, 7 str.)
2. Milan Kangrga, Etički smisao socijalizma, Naše teme, broj 2, 1957. (str. 177–189, 13 str.)
3. Stjepan Novak, Tvornica, ljudi, samoupravljanje (Iz »Rade Končara«), Naše teme, broj 2, 1957. (str. 190–201, 12 str.)
4. Milan Kangrga, Ideologija i istina, Naše teme, broj 4–5, 1957. (str. 478–490, 13 str.)

1958. GODINA

1. Hrvoje Lisinski, Kritičke primjedbe uz jednu novu interpretaciju marksizma, Naše teme, broj 1, 1958. (str. 101–111, 11 str.)
2. Vanja Sutlić, Jedna instrukcija, Naše teme, broj 1, 1958. (29 str.) (odgovor na članak H. Lisinskog) (str. 112–140, 29 str.)
3. Dušan Pešić, Skice na marginama jedne ankete, Naše teme, broj 1, 1958. (str. 141–149, 10 str.)
4. Milan Kangrga, Henri Lefebvre i pitanja »Socijalističkog realizma«, Naše teme, broj 1, 1958. (str. 150–154, 5 str.)
5. Milan Kangrga, Suvremenost Marxove filozofije, Naše teme, broj 2, 1958. (str. 246–263, 19 str.)
6. Danilo Pejović, Da li je filozofija egzistencije aktuelna, Naše teme, broj 3, 1958. (str. 394–407, 14 str.)
7. Danilo Pejović, Granična pitanja znanstvene ontologije, Naše teme, broj 4–5, 1958. (str. 503–531, 29 str.)

8. Rudi Supek, Smisao jedne radne akcije (Iz bilježnice na Autoputu), Naše teme, broj 4–5, 1958. (str. 532–542, 11 str.)
9. Vanja Sutlić, Fenomenologija ideologijskog i ideologijski karakter filozofije, Naše teme, broj 4–5, 1958. (str. 489–502, 14 str.)
10. Vanja Sutlić, Povijesni odnos i povijesno mišljenje, Naše teme, broj 6, 1958. (str. 705–716, 12 str.)
11. Rudi Supek, Bratstvo i drugarstvo omladine na Autoputu, Naše teme, broj 6, 1958. (str. 717–732, 16 str.)

1959. GODINA

1. Rudi Supek, Neki problemi rukovođenja i discipline na radnim akcijama, Naše teme, broj 1, 1959. (str. 80–95, 16 str.)
2. Predrag Vranicki, Henri Lefebvre i francuska marksistička misao, Naše teme, broj 3, 1959. (str. 54–77, 24 str.)
3. Hrvoje Lisinski, O ideologiji, Naše teme, broj 4, 1959. (str. 60–76, 17 str.)

1960. GODINA

1. Predrag Vranicki (uvod), Problemi marksizma. Diskusija »oko okruglog stola« o aktuelnim problemima marksizma (učesnici: P. Vranicki, M. Baće, M. Kangrga, V. Sutlić, A. Šarčević, A. Krešić, V. Korać, B. Bošnjak, D. Grlić, V. Pavičević, M. Marković, G. Petrović, M. Polak, D. Pejović, D. Sergejev, H. Lisinski), Naše teme, broj 1, 1960. (str. 53–127, 75 str.)
2. Milan Kangrga, Marksizam i estetika, Naše teme, broj 2, 1960. (str. 202–225, 24 str.)
3. Rudi Supek, Čovjek – proizvođač i automatizacija. Marginalije uz neka suvremena gledišta, Naše teme, broj 2, 1960. (str. 226–239, 14 str.)
4. Gajo Petrović, Nastavnički fakulteti i praksa, Naše teme, broj 4, 1960. (str. 537–568, 32 str.)
5. Vanja Sutlić, Pitanje, struktura i bit suvremene filozofije, Naše teme, broj 4, 1960. (str. 587–623, 37 str.)

1961. GODINA

1. Veljko Cvjetičanin, O potrebi osnivanja studijske grupe za sociologiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, Naše teme, broj 1, 1961. (str. 41–53 + prilozi, 18 str.)
2. Aleksandar Todorović, Značaj praktične primene sociološkog znanja, Naše teme, broj 1, 1961. (str. 59–69, 12 str.)

3. Gajo Petrović, Pitanje o čovjeku i Karl Marx, Naše teme, broj 4, 1961. (str. 563–576, 14 str.)

1962. GODINA

1. Predrag Vranicki, Filozofija i revolucija, Naše teme, broj 1, 1962. (str. 12–28, 17 str.)
2. Gajo Petrović, Čovjek kao ekonomska životinja i čovjek kao praksa, Naše teme, broj 1, 1962. (str. 29–61, 32 str.)

1963. GODINA

1. M. P. Na Korčuli od 28. juna do 10. jula. Internacionalni seminar o progresu i kulturi, Дневник, Novi Sad, 26. 6. 1963. (1 str.)
2. Mileta Pavlov, Letnji filozofsko-sociološki seminar na Korčuli. Merilo progresu: čovek, Дневник, Novi Sad, 7. 7. 1963. (1 str.)
3. Mileta Pavlov, Letnja filozofsko-sociološka škola u Korčuli. O progresu, socijalizmu i kulturi, Дневник, Novi Sad, 14. 7. 1963. (4 str.)

1964. GODINA

1. Gajo Petrović, Čemu Praxis? (Uvodnik za prvi broj časopisa Praxis), Praxis, broj 1, 1964. (str. 1–6, 6 str.)
2. Branko Bošnjak, Ime i pojam praxis, Praxis, broj 1, 1964, (str. 7–20, 14 str.)
3. ..., Za autentično opredeljenje (članak preuzet iz slovenačkog časopisa Teorija in praksa, broj 6, 1964), (preuzeto iz lista Komunist, 9. 6. 1964) (3 str.)
4. B. Pavlović, Korčula – grad filozofije. Književnici, političari i filozofi o smislu i perspektivama socijalizma, Политика, 8. 7. 1964. (1 str.)
5. ..., Marksistička filozofija danas. Strani i naši filozofi o razgovorima na Korčuli, Политика, 2. 8. 1964 (1 str.)
6. ..., Korčulanska letnja škola. Otvoreni razgovori na temu: Smisao i perspektive socijalizma, НИИ, 9. 8. 1964. (3 str., nedostaje treća stranica)
7. Zdravko Kučinar, Smisao i perspektive socijalizma, Gledišta, 8–9, 1964. (str. 1247–1254, 8 str.)
8. ..., Časopisi. Čemu Praxis. («Praxis» 1), Telegram, 2. 10. 1964. (1 str.)
9. Predrag Vranicki, Društvene nauke i socijalizam, Vjesnik, 11.10. 1964. (2 str.)
10. Mihailo Marković, Političko otuđenje i samoupravljanje, Polja – List za kulturu i umjetnost, 76, Novi Sad, god. X, oktobar, 1964. (4 str.)
11. ..., Predrag Vranicki, Uz problem prakse, Polja – List za kulturu i umjetnost, 76, Novi Sad, god. X, oktobar 1964. (1 str.)

12. ..., Juhoslávia, aka je dnes (razgovor delegacije filozofa Slovačke, koji su posjetili filozofe Jugoslavije, s novinarom Pavol Berta), Kulturny život, Bratislava, 31. 10. 1964. (3 str.)
13. Gajo Petrović, Jugoslavenski filozofi marksisti krvno vezani za svoj, jugoslavenski socijalizam (intervju, razgovor vodio D. Migić), Vjesnik, 8. 11. 1964. (2 str.)

1965. GODINA

1. Savka Dapčević-Kučar, Izlaganje na konferenciji Saveza komunista sveučilišta (dio o Praxisu), Vjesnik, 28. 2. 1965. (4 str.)
2. ..., Praxis br. 3/1965, Vjesnik, 26. 5. 1965. (2 str.)
3. SK grada Zagreba, Bilten, 6–7, juni–jul, 1965. (str. 8–11 i 29–33, 8 str.)
4. Fuad Muhić, Praxis (br. 4/5, 1965.), Pregled, 7–8, 1965. (str. 124–132, 9 str.)
5. Milija Komatina, Letnja filozofska škola u Korčuli. Šta je istorija, Komunist, 2. 9. 1965. (2 str.)
6. Gajo Petrović, Uz treće zasjedanje Korčulanske letnje škole. Šta je istorija, Политика, 5. 9. 1965. (1 str.)
7. Aleksandar Tirnanić, U svijetu se širi interesiranje za autentičnu Marksovu misao. »Korčulanska ljetna škola« jučer, danas i sutra, Borba, 5. 9. 1965. (2 str.)
8. Dušan Pirjevec, Kaj je zgodovina. Ob letošnji »Poletni korčulski šoli«, Naši razgledi, 25. 9. 1965. (str. 362–363, 2 str.)
9. Aleksa Buha, Treća sesija Korčulanske ljetne filozofsko-sociološke škole, Pregled, 9, 1965. (str. 229–241, 13 str.)
10. I. M, Korčulanska ljetna škola. Što je povijest (2), Vjesnik, 3. 10. 1965. (1 str.)
11. Boris Kalin, Treće zasjedanje Korčulanske ljetne škole. Što je Povijest, Telegram, 8. 10. 1965. (5 str.)
12. Rudi Supek, Što je historija? (III. zasjedanje filozofsko-sociološke Korčulanske ljetne škole, Korčula, od 16. VIII. do 28. VIII), rukopis iz fonda Rudi Supek u Državnom arhivu Republike Hrvatske, kutija 18 (6 str.)
13. Danilo Pejović, Filozofija u fokusu aktualnosti (intervju sa M. Šago), Slobodna Dalmacija, 9. 10. 1965. (1 str.)
14. Fuad Muhić, Gajo Petrović: »Filozofija i marksizam«, Pregled, 10, 1965. (str. 364–371, 8 str.)
15. Miko Tripalo, Iz referata na XIX Konferenciji Saveza komunista grada Zagreba, (o Praxisu, str. 22–24, 2 str.)

16. Zagorka Pešić Golubović, Nesporazumi ili pretenzije na ideološki monopol, Književne novine, 1965. (3 str.)
17. SK grada Zagreba, Bilten 12, Decembar 1965. (Sadržaj Biltena za 1965. godinu, str. 38–43, 5 str.)

1966. GODINA

1. Nedjeljko Kujundžić, Kulturna kronika. Dva časopisa – dva stila i dva pogleda na svijet (usporedba časopisa »Naše teme« i »Praxis«), Radio Zagreb, 9. 2. 1966. (8 str.)
2. SK grada Zagreba, Bilten 2, Februar 1966. (o Praxisu str. 31–34, 4 str.)
3. SK grada Zagreba, Bilten 3, Mart 1966. (osobito važno – analiza pisanja Praxisa) (str. 33–53, 21 str.)
4. Z. G., Obrazloženja nagrada naučnim radnicima, Vjesnik 29. 4. 1966. (3 str.)
5. SK grada Zagreba, Bilten 5, Maj 1966, Diskusija o časopisu »Praxis« u Komisiji za idejna pitanja GK SKH Zagreb (str. 29–69, 33 str.) U nekoliko nastavaka tokom maja 1966. ova je rasprava objavljena i u listu »Vjesnik«
6. ... , Jugoslavenski filozofi u SSSR, Vjesnik, 7. 6. 1965. (1 str.)
7. Vanja Sutlić, Na eminentno komunističke solucije (razgovor s novinarom Jozo Puljizević), Vjesnik, 12. 6. 1966. (4 str.)
8. N. K., Politička akcija kamuflirana velom naučnog rada, Borba, 25. 6. 1966. (2 str.)
9. ..., Kamuflirana politička akcija, Vjesnik, 25. 6. 1966. (1 str.)
10. S. F., Debata o dodjeli nagrada »Božidar Adžija«. Politička akcija iza paravana nauke, Vjesnik, 26. 6. 1966. (4 str.)
11. D. B. – S. O., Povodom odluke o nagrađivanju naučnih radnika u Hrvatskoj. Politička akcija ne može se servirati kao naučna ocena, Политика, 26. 6. 1966. (1 str.)
12. SK grada Zagreba, Bilten 6–7, Juni–Juli 1966, Izlaganje dr. Vladimira Bakarića u Sarajevu Str. 1–27, o Praxisu str. 21–26, 6 str.)
13. С. Ф. Одуев и др., Заметки о филозофској жизни в Југославији, Вопросы философии, 5 1966. (str.157–161, 5 str.)
14. ..., Človek a jeho svet (razgovor sa jugoslavenskim filozofima koji su učestvovali na simpoziju s temom: Človek a společnost: P. Vranicki, V. Korać, M. Kangrga, D. Rodin, D. Grlić; razgovor vodio i preveo Andrej Kopčok), Kulturny život (Bratislava), č. 44, 28. 10. 1966. (3 str.)
15. ..., Savez komunista i naučno stvaralaštvo. Diskusija vođena u Komisiji za društvene nauke pri CK SKJ, Socijalizam, časopis Saveza komunista Jugoslavije, broj 10, 1966. (str. 1286–1335, 49 str.) (U diskusiji učestvo-

- vali: M. Nikolić, N. Pašić, L. Mates, A. Fira, V. Vlahović, L. Perović, M. Minić, Ž. Rakočević, A. Krešić Ž. Berisavljević, N. Sekulić)
16. Gajo Petrović, Jugoslavenska filozofija danas, Filozofija, broj 4, 1966. (str. 459–466, 8 str.)
  17. Milan Kangrga, Plodna djelatnost Jugoslavenskog udruženja za filozofiju, Filozofija, broj 4, 1966. (str. 467–479, 13 str.)
  18. SK grada Zagreba, Bilten 12, Decembar 1966, Pregled sadržaja Biltena za 1966. (str. 51–55, 5 str.)

Napomena: U Biltenu broj 5, 1966. objavljene su diskusije o Praxisu (osnova za diskusiju je bio materijal objavljen u Biltenu br. 3, 1966). Diskusija je u nekoliko nastavaka objavljivana tokom V mjeseca 1966. godine u »Vjesniku«. Jednu je od tih diskusija, onu Vlatka Pavletića, objavio tjednik »Feral Tribune« 18. 12. 1995. godine (vidjeti ovdje stavku 14. za 1995. godinu.)

1967. GODINA

1. M. V., Međunarodni filozofski i sociološki skup. Sutra počinje korčulanska ljetna škola, Borba, 15. 8. 1967. (1 str.)
2. ..., Korčulanska ljetna škola (16–26. augusta). Živimo li u znaku postvarenja, Borba, 27. 8. 1967. (3 str.)
3. »Ekonomska politika«, Lapsus philosophiae, Borba, 3. 9. 1967. (1 str.)
4. Mića Danojlić, Književni podlistak. Diskutirati, Borba, 3. 9. 1967. (1 str.)
5. Aleksandar Acković, Stvaralaštvo i postvarenje, Filozofski dijalozi u Korčuli, Политика, 3. 9. 1967. (1 str.)
6. Paul Lendvai, Wieviel Freiheit kann der Sozialismus ertragen? »Schöpferertum und Verdinglichung« – Philosophengespräch auf Korčula, DIE TAT, 9. 9. 1967. (2 str.)
7. T. Butorac, Da čovjek ne postane stvar, Vjesnik, 10. 9. 1967. (1 str.)
8. Prvoslav Ralić, Posle Korčulanske letnje filozofske škole. Filozofija o slobodi, Komunist, 14. 9. 1967. (1 str.)
9. Zdravko Kučinar, Stvaralaštvo i postvarenje, Gledišta, 10, 1967. (str. 1393–1398, 6 str.)
10. Gajo Petrović, Alienation, odrednica u Encyclopedia of Philosophy (ed. Paul Edwards), 1967. i u II izdanju (ed. Donald M. Borchert), 2005. (str. 120–127, 8 str.) Napomena: činjenica da je i u drugom izdanju preuzeta neizmjenjena Petrovićeva odrednica govori o njenoj kvaliteti i filozofskoj kompetenciji autora.

1968. GODINA

1. M. Singer, Z. Židovec, V. Česi, Sjednica Konferencije SK Zagrebačkog sveučilišta. Pozitivna politička orijentacija većine zagrebačkih studenata, Vjesnik, 29. 6. 1968. (2 str.)

2. Igor Zidić, Viši ideali ili filozofija s vrha mača (bilješke za skupni portret četiri jahača apokalipse), Kolo, 6, 1968. (str. 512–530, 19 str.)
3. Danilo Pejović, Jedno objašnjenje o »ljevičarstvu« i »desničarstvu«, Kolo, 6, 1968. (str. 531–534, 4 str.)
4. SK grada Zagreba, Bilten 1, januar 1968, Neka politička kretanja unutar studentskog rukovodstva, (str. 61–71, 11 str.)
5. SK grada Zagreba, Bilten 6–7, juni–juli 1968, Zadaci Saveza komunista i Socijalističkog saveza u Zagrebu u provođenju smjernica Predsjedništva i Izvršnog komiteta CK SKJ, (str. 5–62, 58 str, o Praxisu str. 5–10, 6 str.)
6. SK grada Zagreba, Bilten 8, august 1968, Usvojeni zaključci XX Konferencije SKH Zagreb i Pogram Aktivnosti organizacije SK Zagreba (str. 3–38 i 70–79, 45 str, o Praxisu str.8, 1 str.)
7. SK grada Zagreba, Bilten 9, septembar 1968, Zadaci i Akcioni program Gradske konferencije SSRNH Zagreb u ostvarivanju Smjernica Predsjedništva i Izvršnog komiteta CK SKJ (str. 3–12 i 19–21, 43, 14 str, Praxis se spominje na str. 11, 21–22, 43)
8. Aleksa Buha, Peto zasjedanje korčulanske ljetne filozofsko-sociološke škole (Korčula od 14–24. 8. 1968), Pregled, broj 9, 1968. (str. 341–349, 9 str.)
9. Andrej Kirn, Marx in revolucija. Zapiski o »Korčulski poletni šoli«, 14. do 24. avgusta«, Teorija in praksa, oktober, 10, 1968. (str. 1486–1491, 6 str.)
10. Arnold Künzli, Marxismus in Trockendock von Korcula, Tages-Anzeiger, 9. 11. 1968. (2 str.)
11. Yorick Blumenfeld, Praxis, chapter XII from the Book: Seesaw (Cultural Life in Eastern Europa), Harcourt, Brace and World, Inc, New York, 1968. (str. 216–231, 17 str.)

1969. GODINA

1. М. Б. Митин, О так называемых »новых вариантах« марксизма, Иностранная литература, Но. 3, 1969. (str. 220–226, 7 str.)
2. Staniša Novaković, Моć i čovečnost. Šesto međunarodno zasedanje Korčulanske ljetne škole, Политика, 7. 9. 1969. (1 str.)
3. Zvonimir Lisinski, Filozofija ili politika, Vjesnik, 9. 9. 1969. (1 str.)
4. Zdravko Kučinar, Marks i revolucija, Prilozi za istoriju socijalizma, knjiga 6, 1969, Beograd (str. 437–453, 17 str.)
5. ..., Razgovor s »Praxisom«, 3. 7. 1969, objavljeno u časopisu »Dalje« (Sarajevo), br. 28–29, 1989. (str. 28–52, 25 str.)

1970. GODINA

1. Gerd-Klaus Kaltenbrunner, Jugoslawisches Philosophieren der Gegenwart, Die Tat, 7. 2. 1970. (2 str.)
2. Red., Philosophie/Marxismus. Baldachin für Heilige, Der Spiegel, 10, 1970, 2. 3. 1970. (3 str.)
3. ..., Tanjugov interni bilten, 2. 3. 1970. (informacije o stavovima praksisovaca, 2 str.)
4. Zvonimir Lisinski, Završila Korčulanska ljetna škola, Vjesnik, 26. 8. 1970. (1 str.)
5. Zvonimir Lisinski, Metafizika ili revolucija, Vjesnik, 1. 9. 1970. (1 str.)
6. Rolf Volmann, Beobachtungen in Dalmatien. Ernst Bloch über das Böse bei Hegel, Stuttgarter Zeitung, Nr. 197, 28. 8. 1970. (1 str.)
7. Rolf Volmann, Hegel als Revolutinsphilosoph. Nachtrag von der philosophischen Sommerschule in Korcula, Stuttgarter Zeitung, Nr. 202, 3. 9. 1970. (1 str.)
8. Gert Kalow, Marx Kurs Süd. Das Philosophentreffen auf Korcula, 8. 9. 1970. (1 str.)
9. Rolf Volmann, Sommerschule für Philosophen. Die Kinder fressen die Revolution, Stuttgarter Zeitung, Nr. 208 (2. str.)
10. Rasim Muminović, Ni ideal ni stvarnost. (Uz knjigu Svetozara Stojanovića), Pregled, 11–12, 1970. (str. 596–602, 7 str.)
11. Aleksa Buha, Sedmo zasjedanje korčulanske ljetne filozofsko-sociološke škole. (Korčula od 16. do 26. avgusta 1970), Pregled, 9, 1970. (str. 286–290, 5 str.)
12. SK grada Zagreba, Bilten 4, April 1970. (str. 3–177, 177 str.)*
13. SK grada Zagreba, Bilten 5, Maj 1970. (str. 3–174, 174 str.)*

* *Napomena:* Ni u jednom od ova dva Biltena (4 i 5) ne spominje se *Praxis*. Uvrstio sam ih u građu zato što je njihov sadržaj važan za razumijevanje prilika – društvenih, ekonomskih, kulturnih, političkih – unutar kojih je *Praxis* djelovao, tj. o kojima se u nekim svojim priložima izjašnjavao.

1971. GODINA

1. V. Novak, U 4 humoristička oka. Rudi Supek, Večernji list, 14. i 15. 8. 1971. (1 str.)
2. Rolf Volmann, Ende aller Utopien? Die philosophische Sommerschule in Korčula: das Problem von Theorie und Praxis, Zeit, Nr. 37, 11. 9. 1971. (3 str.)
3. Johann Chr. Marek, Zwischen Utopie und Realität, Tagespost, No. 210, 11. 9. 1971. (1 str.)
4. Gerhart Wielinger, Utopie und Realität. Die »Sommerschule« in Korcula, Kleine Zeitung, 15. 9. 1971. (1 str.)

5. Dušan Pajin, Korčulanska letnja škola, Gledišta, 10, 1971. (dana su i tri »neautorizirana izlaganja«: Milana Kangrge, Karla H. F. Schluka i Lelia Basa, za koja kaže da će biti »u celini objavljena u narednom broju časopisa 'Praxis'«), (str. 1383–1400, 18 str.)
6. Fuad Muhić, VIII sesija korčulanske ljetne škole, Pregled, 10, 1971. (str. 397–405, 9 str.)
7. Safet Šerifović, O odnosu upravljanja i rukovođenja u samoupravnoj radnoj organizaciji, Pregled, 10, 1971. (405–411, 7 str.)
8. Jean-Michel Palmier, Au congres de Korcula l'utopie et la pensee marxiste, La Litterature, 1971. (2 str.)

1972. GODINA

1. Miloje Petrović, Kategorija prakse u radovima jugoslovenskih filozofa, Gledišta, broj 2, Februar 1972. (str. 293–313, 21 str.)
2. Ivan Kuvačić, O izvorima nacionalizma, Gledišta, broj 2, Februar 1972. (str. 314–320, 7 str.)
3. Neue Züricher Zeitung 29. 7. 1972, Marksisti protiv marksista u Jugoslaviji. Zabrana jedne sveske časopisa »Praxis«, Filozofija, 2, 1972. (str. 145–146, 2 str.)
4. ..., »Praxis« između ostalog, НИИ, 19. 3. 1972. (3 str.)
5. Grupa autora, Funkcija istorijske svesti, Treći Program Radio Beograda, proleće 1972. (str. 189–314, 125 str.) (Učestvovali: S. Ćirković, A. Forišković, N. Gaćeša, B. Jakšić, N. Jovanović, M. Kangrga, I. Kuvačić, T. Kermauner, J. Marjanović, N. Milošević, A. Mitrović, B. Pavlović, B. Petranović, S. Petrović, D. Pirjevec, Č. Popov, R. Samardžić, Đ. Stanišavljević, Đ. Šušnjić, D. Vuksanović-Anić)
6. Slobodan Stanković, Serbian marxist attacks Stalinist de-stalinization. Part Three: Against A Professional Politocracy, Radio Free Europe, 7. 8. 1972. (str. 1–8, 8 str.)
7. Željko Falout (priređio), IX Korčulanska ljetna škola. Filozofi između filozofije i društva, Telegram, 1972. (str. 12–13, 4 str.)

1973. GODINA

1. Dag Strpić, Zašto zagrebački filozofski časopis podržava kritizirane beogradske nastavnike. »Praxisova« praksa, Vjesnik u Srijedu, broj 1097, 16. 5. 1973. (4 str.)
2. Alfred Kosing, Rezensionen: Revolutionäre Praxis. Jugoslawischer Marxismus der Gegenwart..., Deutsche Zeitschrift für Philosophie, 3, 1973. (str. 265–269, 5 str.)

3. M. Lolić (i sur., pripremili), »Filozofski« trokut Beograd–Zagreb–Ljubljana. Politička igra pod naučnim plaštem, Vjesnik, (vjerojatno ožujak ili travanj), 1973. (1 str.)
4. Slobodan Stanković, Latest Issue of »Praxis« Reviewed. Part Three – Polemics Over a Banned Issue Radio Free Europe, 17. 5. 1973. (str. 1–6, 6 str.)
5. Ernest Bloh, Kapitalizam je na kraju svog puta, Политика, 20. 8. 1973. (1 str.)
6. ..., Inozemni filozofi o Korčulanskoj ljetnoj školi, 21. 8. 1973. (1 str.)
7. ..., »Korčulanska ljetna škola«. Građansko društvo i socijalizam, Политика, 24. 8. 1973. (1 str.)
8. Gert Kalow, Der Weltgeist geht baden. Notizen von der »Sommerschule« auf Korcula, 10. 9. 1973. (2 str.)
9. Klaus Podak, Wichtig: dass sie stattgefunden hat. Philosophen und Soziologen treffen sich zur Sommer-Schule in Korcula, Süddeutsche Zeitung, Nr. 213, 15–16. 9. 1973. (3 str.).
Napomena: K. Podak uz članak donosi i fotografiju sastanka Upravnog odbora Škole u Korčuli. Prema informaciji Zdravka Kučinara – to je snimka iz 1969. godine.
10. Stipe Šuvar, Za otvoreni dijalog, OKO, 3. 10. 1973. (6 str)
11. Ivo Družijanić, Naša posla. Korčula, OKO, 3. 10. 1973. (1 str.)
12. ..., Rad ovogodišnje Korčulanske škole. Vanpartijska pozicija filozofije, Комунист, 8. 10. 1973. (2 str.)
13. Rudi Supek, Povodom napisa »Vanpartijska pozicija filozofije«. Pismo Rudija Supeka »Komunistu«, Komunist, X, 1973. (1 str.)
14. ..., Odgovor redakcije »Komunista«. Stari metodi »nove levice«, Komunist, X, 1973. (3 str.)
15. Dušan Dragosavac, Što je neprihvatljivo u filozofskom časopisu »Praxis«. Ne teorija nego politički stavovi, Vjesnik u Srijedu, 19. 12. 1973. (4 str.)
16. Ivan Kuvačić, Smije li se u raščišćavanju istine zanemariti pitanje metode, Vjesnik u Srijedu, 26. 12. 1973. (2 str.)
17. Dušan Dragosavac, Doista, za istinu je bitan i put do nje, Vjesnik u Srijedu, 26. 12. 1973. (1 str.)
18. Gajo Petrović, Tri filofska Lenjina, Treći program Radio Beograda, Zima, 1973. (str. 99–150, 52 str.)

1974. GODINA

1. Frantz Vossen, Auf dem Rückweg zum Stalinismus. Antwort der »Praxis«-Philosophen auf die Angiffe des jugoslawischen Bundes der Kommunisten, Süddeutsche Zeitung, 26–27. 1. 1974. (2 str.)
2. Noam Chomsky, Robert S. Cohen, The Repression at Belgrade University, The New York Review of Books, Vol. 21, No. 1, February 7, 1974. (str. 1–7, 7 str.)
3. Elisabeth Prager, Der Marxismus und Korcula, Arbeiter Zeitung, 5. 6. 1974. (1 str.)
4. Rasim Muminović, Filozofsko mišljenje i mišljenje o njemu, Radio Sarajevo – Treći program, Broj 5, 1974. (str. 148–183, 36 str.)
5. Mehmed Halilović, Povodom jedne ostavke. Obračun na način »Praxisov«, Oslobođenje, 29. 12. 1974. (2 str.)

1975. GODINA

1. S. L. – D. V., Destruktivnim delovanjem grupe nastavnika teže su oštećeni društveni interesi, Политика, 29. 1. 1975. (3 str.)
2. Olaf Ihlau, Jetzt auch in Zagreb und Ljubljana. Die Kampagne gegen die Praxis-Marxistengeht weiter, Süddeutsche Zeitung, 14. 2. 1975. (1 str.)
3. Alexander Schwan, Angst vor kritischen Denkern. Warum das Tito-Regime die jugoslawischen Philosophen der Praxis-Gruppe bekämpft, Die Zeit, Nr. 20, 9. 5. 1975. (6 str.)
4. Ernst Bloch, »Jugoslawien nagelt die Flagge an den Mast«. Spiegel – Interview mit Ernst Bloch zu dem Schlag gegen den »Praxis-Kreis«, Der Spiegel, Nr. 6, 1975. (3 str.)
5. Lucio Lombardo Radice, Guardando al di la Praxis di Korcula. Il problema del dialogo tramarxisti, Rinascita, no. 32, 8. 8. 1975. (2 str.)
6. Vladimir Bakarić, Posledice stranih uticaja na Savez Komunista, Политика, 22. oktobar 1975. (2 str.) (tekst potpisao novinar Mladen Maloča)

1976. GODINA

1. Ivan Kuvačić, Ljudske potrebe i društvene vrijednosti, Revija za sociologiju, broj 1, 1976. (str. 7–15, 9 str.)

1977. GODINA

1. Gajo Petrović, Istina i pluralizam, Theoria, broj, 12, 1977. (str. 75–85, 11 str.)

1978. GODINA

1. J. Pjević, Savez filozofskih društava Jugoslavije. Koraci k izlasku iz krize, Borba, 10. 3. 1978. (1 str.)

1979. GODINA

1. Marko Matić, Kršćanstvo i marksizam šezdesetih godina, Obnovljeni život, 1, 1979. (str. 14–35, 22 str.)
2. Franz Marek, Geschichts – bewusstsein und Partei, Europaeische rundschau, Nr. 1, 1979. (str. 107–108, 2 str.)

1980. GODINA

1. Danko Grlić, Estetika est etika, intervju s Nenad Korda, Studentski list, broj 762, 7. 3. 1980. (5 str.)
2. lic., Philosophen der »Praxis-Gruppe« kommen in eine schwierige Lage. Vor Zwangspensionierung An serbischen Universitäten, Der Tagespiegel, 21. 6. 1980. (1 str.)
3. Alexander Schwan, Mit Gesetzen gegen die Freiheit des Denkens – Belgrads neue Regierung bedroht Die Professoren der »Praxis« Gruppe. Wenn Philosophen die Welt verändern wollen, Die Welt, Nr. 165, 18. 7. 1980. (1 str.)
4. Alojz Mudrinić (pseudonim), Razmišljanja uz »Mišljenje revolucije« Gaje Petrovića, Obnovljeni život, broj 3–4, 1980. (str. 309–321, 14 str.)
5. Christine von Kohl, Die Praxis-Gruppe praktisch am Ende. In Belgrad bricht der Winter ein, Die Presse, 2. 12. 1980. (1 str.)
6. Ernst Topitsch, Die »Belgrader Sieben«. Neuer Druck auf die jugoslawische Intelligenz, Rheinische Merkur/Crist und Welt, Nr. 50, 12. 12. 1980. (2 str.)

1981. GODINA

1. Gajo Petrović, Pismo Oskaru Daviču, Књижевна реч, broj 167, 25. 5. 1981. (4 str.)
2. Gajo Petrović, Pismo uredniku Књижевне речи, Књижевна реч, broj 171, 25. 7. 1981. (1 str.)
3. Oskar Gruenwald, The Praxis School: Marxism as a Critique of Socialism, East European Quarterly, Vol. XV, No. 2, June, 1981. (str. 227–250, 24 str.)
4. Muharem Durić, Prizemlje javnog mnjenja (Feljton), Политика, 4. 12. 1981. (1 str.)
5. M. Krstić, Zatvaranje rađa i ostale nevolje (Sednica CK SK Makedonije), Политика, 4. 12. 1981. (1 str.)

1982. GODINA

1. Milan Kangrga, Bez građanskih sloboda – ni traga od socijalizma. Razgovor s Dušanom Boškovićem, *Theoria*, broj 1–2, 1982. (str. 89–124, 36 str.)
2. Milan Kangrga, Pismo uredniku Књижевна реч, Књижевна реч, broj 201, 25. 12. 1982. (4 str.)

1983. GODINA

1. Milan Kangrga, Koje su principjelne osnove spora, *Theoria*, broj 1–2, 1983. (str. 191–198, 8 str.)
2. Gajo Petrović, Kriza kao početak revolucije. Intervju (novinaru Zoran Stanković), *Omladinske novine*, Beograd, God. XI, br. 417–418, 2. aprila 1983. (6 str.)
3. Fuad Muhić, Protiv svih zastava, *Недељна Борба*, 24–25. 9. 1983. (2 str.)
4. Rudi Supek, Pismo Theoriji. Jedan apel, *Theoria*, broj 3, 1983. (str. 179–180, 2 str.)
5. Rudi Supek, Legije pukovnika Vilića, *Intervju*, 4. 11. 1983. (2 str.)
6. Predrag Vranicki, Revolucija i kritika. Sto godina marksizma posle Marksa, *Marksistička misao*, Beograd, 1983 (posebno izdanje). Ovdje se donosi samo dio u kojemu je riječ o časopisu *Praxis* (str.120–130, 11 str.)

1984. GODINA

1. Milan Kangrga. In memoriam Danku Grliću. O jednom kulturno-povijesnom presedanu, *Књижевна реч*, 1984. (2 str.)
2. Milan Kangrga, In memoriam. Danko Grlić, *Theoria*, broj 3–4, 1984. (str. 5–9, 4 str.)
3. Danko Grlić, Smisao angažiranosti u filozofiji, *Theoria*, broj 3–4, 1984. (str. 11–21, 11 str.)
4. Ozren Žunec, Djelo filozofije. O »angažiranoj filozofiji«, *Theoria*, broj 3–4, 1984. (str. 24–34, 7 str.)

1985. GODINA

1. Gajo Petrović, Rečnik filozofije. Praksa, *Theoria*, broj 1–2, 1985. (str. 175–197, 23 str.)
2. Slobodan Žunjić, Habermas i praxis filozofija, *Theoria*, broj 1–2, 1985. (str. 79–97, 19 str.)
3. Branislav Kovačić, Špijuni i mislioci, *Duga*, br. 233, 29. 1. 1985. (1 str.)
4. Neca Jovanov, O odnosima između revolucionarnog pokreta i poretka, *Scientia Yugoslavica* 11 (1–2), 1985, str. 3–18, 16 str.)
5. Gajo Petrović, Ein Gewisser Ernst Bloch, *TÜTE*, Sonderheft: Zum

- hundersten Geburstag von Ernst Bloch, jun/juli 1985. (str. 8–10, 3 str.)
6. Veljko Mičunović, Parola idejnog monolitizma i kritika »Praxisa«, КЊИЖЕВНЕ НОВИНЕ, broj 691–692, 1. 7. 1985. (4 str.)
  7. Lino Veljak, Socijalizam ili sloboda, Theoria, broj 3–4, 1985, (str. 35–45, 11 str.)
  8. Lešek Kolakovski, Jugoslavenski revizionizam, točka 3. glave XIII: Letimičan pogled na promjene marksizma posljednjih godina u knjizi: Glavni tokovi marksizma, tom III, BIGZ, Beograd, 1985. (tom I 1980, tom II 1983; str. V–XXVI, 22 str.) Uvršten je i Predgovor Prvoslava Ralića: Marksizam koji se ne plaši kritike (str. 509–540, 22 str.) (Uz ovaj izvod dana je bilješka A. L.)

1986. GODINA

1. Milan Kangrga, Bez mimikrije: želim vlast, i to odmah, Vjesnik, 7. 1. 1986. (1 str.)
2. Gajo Petrović, »Bit« je Marxove misli »mišljenje revolucije«. Intervju Aleksandru Boškoviću, Student, 15. 1. 1986. (4 str.)
3. Mihailo Marković, Sudbina »Praxisa« uopšte nije tragična (razgovor sa Aleksandar Bošković), КЊИЖЕВНЕ НОВИНЕ, broj 702, 15. 1. 1986. (5 str.)
4. ..., Da li je nacionalizam naša sudbina. Razgovor na tribini Doma omladine Beograd 21.1. 1987. povodom istoimene knjige Ljubomira Tadića (učesnici: Đ. Uskoković, B. Jakšić, D. Janjić, Lj. Kljakić, V. Gotati, R. Božović, Lj. Tadić), Gledišta, broj 11–12, 1986. (str. 139–181, 43 str.)

1987. GODINA

1. Neven Sesardić, Razmišljanja o filozofiji prakse, Theoria, broj 1–2, 1987. (str. 107–116, 10 str.)
2. Redakcija časopisa Theoria, Polemika, Theoria, broj 3–4, 1987. (str. 111–112, 2 str.)
3. Mihailo Marković, Povodom razmišljanja o filozofiji prakse, Theoria, broj 3–4 1987. (str.113–119, 7 str.)
4. Gajo Petrović, O filozofiji prakse i jednom neobičnom pojmu razmišljanja, Theoria, broj 3–4,1987. (str. 121–137, 17 str.)
5. Gajo Petrović, Bivši marksisti, Danas, 3. 3. 1987. (1 str.)
6. Rudi Supek, Mišljenje kao diverzija. Razgovor s Jelenom Lovrić, Danas, 2. 6. 1987. (str, 14–17, 4 str.)
7. N. N., Crkva i staljinizam, Katolički tjednik, broj 27, 5. 7. 1987. (1 str.)

8. Ivan Kuvačić, Planetarno obuzdavanje utopije. Razgovor s Jasminom Kuzmanović, Danas, 14.7.1987. (str. 33–36, 4 str.)
9. Gajo Petrović, Raznolikost u filozofiji – temeljna pretpostavka za slobodno stvaranje i za stvaralački dijalog. Razgovor u povodu izlaska Odabranih djela s Božom Kovačevićem, Naša knjiga, broj 23–24, 1987. (str. 6–9; 4 str.)

1988. GODINA

1. Rudi Supek, Kola bez konduktera. Razgovor s Davor Butković i Dubravko Grakalić, Studentski list, br. 968, 10. 2. 1988. (4 str.)
2. Danko Plevnik, Bitka za bitak. Recenzija knjige: V. Golubović, S Marxom protiv Staljina, Komunist (Zagreb), 19. 2. 1988. (3 str.)
3. Dragan Mojović, Tragom polemičkih tonova na Prvom kongresu filozofa Jugoslavije u Herceg-Novom. Filozofija nije nacionalna, Борба, 9. 5. 1988. (1 str.)
4. Z. A., Rasprava o praxis-filozofiji (učesnici: Z. Arbutina, V. Golubović, L. Veljak, M. Belančić, S. Žunjić, N. Miščević), Pitanja (čas. RK SSOH), godište XVIII, broj 3–4, 1988. (str. 58–96; 37 str.)
5. Zagorka Golubović, »Praxis – filozofija«: različita tumačenja i kritike, Theoria, broj 1–2, 1988. (str. 9–20, 12 str.)
6. ..., Filozofski angažman i kriza, Комунист, 26. 8. 1988. (4 стр.)

1989. GODINA

1. Gajo Petrović, Jedini »dosljedan marksist« je drug noj. Razgovor s Veselinom Radunović, Одјек, broj 238, mart, 1989. (4 str.)
2. Gajo Petrović, »Dialektični materializam« in »teorija prakse«. O povojni jugoslavanski filozofiji govori dr. Gajo Petrović. Razgovor s Veselinom Radunović »Naši razgledi«, št. 6 (893), 24. marca 1989. (4 str.)
3. Rudi Supek, Udoban plašt umjesto luđačke košulje. Razgovor sa Sanjom Modrić, Борба, 20. 3. 1989. (2 str.)
4. Abdulah Šarčević, Intervju. Razgovor vodio Risto Tubić, Dijalog, broj 1–2, 1989. (str. 135–166; 32 str.)
5. Rudi Supek, Populizam i demokracija, Republika, broj 3, 1989. (2 str.)
6. Nebojša Popov, Inicijative: da li obnoviti Korčulansku ljetnu školu. Mnogo razloga za obnovu, Borba, 1. 6. 1989. (1 str.)
7. Miladin Životić, Inicijative: da li obnoviti Korčulansku ljetnu školu. Za kontinuitet kritičkog stava, Borba, 2. 6. 1989. (1 str.)
8. D. M., Inicijative: da li obnoviti Korčulansku ljetnu školu. Dijalog kao specijalni rat (razgovor s R. Supekom i Ž. Puhovskim), Borba, 6. 3. 1989. (1 str.)

9. Svetozar Stojanović, Marksizam i nacionalno pitanje. Razgovor; (nedostaje završetak razgovora), Политика, 3. 6. 1989. (2 str.)
10. Stephan Käßler, Marxismus und Demokratie, TAZ, 3. 8. 1989. (4 str.)
11. Rudi Supek, Intervju Rudi Supeka. Razgovor vodio Mirko Galić, Start, 14. 10. 1989. (str. 1–19 i 48–49, 70; 8 str.)
12. Rudi Supek, Velika prevara. Intervju. Razgovor vodili: J. Duraković, G. Todorović, Valter, 17. 11. 1989. (4 str.)
13. Rudi Supek, Pionir Yu sociologije. Intervju s Anđelkom Milardovićem, TEN, 1989. (5 str.)
14. Karl Heinrich Kemmer, Zagreb und die Philosophie, »Prisma«, ...?, 1989. (str. 33–35, 3 str.)
15. Gunzelin Schmid Noerr, Die Frankfurter Schule und die gegenwärtige Philosophie, »Prisma«, 1989. (str. 35–36; 2 str.)
16. Zagorka Golubović, A Marxist Approach to the Concept of Being/Become Human, Dialectics and Humanism, No. 3–4. 1989. (str. 65–84, 20 str.)
17. Ivan Kuvačić, Razvoj, širenje i osporavanje funkcionalizma, Sociologija, broj 4, 1989. (str. 653–671, 19 str.)
18. Anton Vratuša, Dvanajst let mednarodne tribune »Socializem v svetu«, Časopis za zgodovino in Narodopisje (Review of History and Ethnography), 1. Zvezek, 1989. (Maribor), (str. 3–14; 12 str.)

1990. GODINA

1. Svetozar Stojanović, Kritičari »svega postojećeg«. Intervju. Razgovor vodila Zdenka Aćin, Duga, broj 417, 17. 2–2 .3. 1990. (str.12–15 i 85; 5 str.)
2. Miladin Životić, San kao podvig. Uz izlazak Odabranih. djela Milana. Kangrga, Borba, 12. 4. 1990. (2 str.)
3. Gajo Petrović, Mnogo je naknadnih demokrata. Intervju. Razgovor vodio Ivo Tomljenović, Borba, 20. 4. 1990. (3 str.)
4. Milan Kangrga, Hrvatskoj ne treba vođa nego parlament, Borba, 24. 8. 1990. (3 str.)
5. K. R., Gajo Petrović, Počasni doktor u Strasbourgu, Vjesnik, 23. 10. 1990. (1 str.)
6. Mirko Galić, Legija časti Rudiju Supeku, Vjesnik, 23. 10. 1990. (1 str.)
7. Gajo Petrović, I dalje u mračnom tunelu povijesti (iz intervjuua Dugi), Vjesnik, 30. 10. 1990. (1 str.)
8. (Prevela H. B.), Drugi o nama. Počast Gaji Petroviću, Политика, 14. 11. 1990. (1 str.)

9. J. Radovanović–V. Vignjević, Nacionalizam kao politička tehnologija, *Borba*, 1–2. 12. 1990. (1 str, nedostaje nastavak članka)

1991. GODINA

1. Gajo Petrović, Nacionalizam nas je doveo na ivicu građanskog rata. Razgovor vodila Jasna Tkalec, *Novi forum*, 14. 1. 1991. (4 str.)
2. Veselin Golubović, Problem istine u metafizici Gaje Petrovića, *Filozofska istraživanja*, broj 1, 1991. (str. 129–135; 7 str.)
3. Simo Elaković, In memoriam.Veljko Korać (1914–1991), *Sociologija*, broj 1–2, 1991. (str. 237–239; 3 str.)
4. Miladin Životić, Stari i novi »usrećitelji naroda«. Intervju. Razgovor vodio Mirko Arsić, *Intervju*, 12. 4. 1991. (str. 35–39; 5 str.)
5. Slavko Radeljić–Jakić, Poštovanje i prezir, *Nedjeljna Dalmacija*, 28. 4. 1991. (1 str.)
6. Nicole Janigro, Non allienato, *Il Manifesto*, 26. 5. 1991. (2 str.)
7. ..., Kad se laži pomešaju s batinama. Studentske demonstracije nekad (1968) i sad (1991). Razgovor s učesnicima: N. Popov, S. Stojanović, Z. Golubović, M. Marković, M. Životić, Lj. Tadić, D. Mičunović, *Borba*, 20–21. 4. 1991. (4 str.)
8. Đurđica Klancir, Obnova verbalnog delikta. Okrutni progon znanstvenika – razgovor s Rudi Supek, *Zapad*, 6–7. 7. 1991. (1 str.)
9. Rudi Supek, Vježbanje demokracije. Razgovarao Andrej Marović, *Glas istre*, 28. 7. 1991. (4 str.)
10. Rudi Supek, Fašizam u novim oblicima. Intervju. Razgovor vodio Ratko Dojčinović, *Novi Karlovački tjednik (NOKAT)*, 7. 9. 1991. (4 str.)
11. Rudi Supek, O ugroženosti Hrvata u Hrvatskoj. Eho opozicione pantomime. Intervju. Razgovarala Zdenka Aćin, *Duga*, 1991. (5 str.)
12. Rajko Đurić, Profesore, nosim slike smrti. Pismo iz Berlina (pismo Mihailu Markoviću), *Borba*, 16–17. 11. 1991. (2 str.)
13. Zagorka Golubović, Socijalizam i ljudske potrebe, *Zbornik za filozofiju i društvenu teoriju SANU*, knjiga 1, Beograd, 1991. (str. 41–54, 14 str.)

1992. GODINA

1. Mislav Kukoč, Hrvatska marksistička filozofija i kraj socijalizma, *Filozofska istraživanja*, broj 2, 1992. (str. 383–393; 11 str.)
2. Zlatko Posavec, In memoriam Ivan Focht, *Filozofska istraživanja*, broj 4, 1992. (str. 797–805; 9 str.)
3. Predrag Vranicki, In memoriam Rudi Supek, *Filozofska istraživanja*, broj 4, 1992. (str. 807–810; 4 str.)

4. Gordana Škorić, Tema: U spomen na Ernesta Grassija (Uvodna napomena, Grassijev rad »Misliti umjetnost«, Pismo G. Petrovića E. Grassiju), *Filozofska istraživanja*, broj 4, 1992. (str. 811–838; 27 str.)

1993. GODINA

1. Gajo Petrović, Priznajem, *Nedjeljna Dalmacija*, 3. 2. 1993. (3 str.)
2. Branimir Donat, Malo blaži krvnik, *Nedjeljna Dalmacija*, 24. 2. 1993. (4 str.)
3. Pavo Barišić, *Croatian Philosophy (I)*. Editorial, *Syntesis Philosophica*, 15 (1/1993) (str. 3–6, 4 str.)
4. Mislav Ježić, Da, okrutno smo napali Šešelja, (razgovor s novinarkom Mirjanom Dugandžija), *Vjesnik (Danica)*, 19. 6. 1991. (2 str.)
5. Simo Elaković, Gajo Petrović – hamletovski princ praksis filozofije (1927–1993), *Књижевне новине*, septembar 1993. (2 str.)
6. Andrej Korčok, In memoriam. Gajo Petrović – filozof v konflikte s mocou, *Filozofia (časopis Slovačke akademije nauka)*, Bratislava, Roč. 48, 1993, č. 9 (str. 600, 1 str.)
7. Petar Šegedin, Bolest je priljepčiva – poglavle iz knjige: U carstvu ponesenih duša, *Hrvatska Sveučilišna naklada*, Zagreb, 1993, (str. 142–154; 7 str.). Napomena: koristeći intervju Ernsta Blocha tjedniku *Der Spiegel* (broj 6, 1975. – vidjeti stavku 3./1975.) P. Šegedin formulira političku optužbu zagrebačkih praksisovaca, tj. zagrebačke grupe »Praksis orijentacije«.

1994. GODINA

1. Lino Veljak, Gajo Petrovic. Un maestro della critica radicale, *Marx centouno*, No. 17, ottobre 1994. (str. 130–133; 4 str.)
2. Bogdan Jerković, La seconda porta a sinistra. Intervista con Bogdan Jerković. *Regista Teatrale (razgovor vodila Jasna Tkalec)*, *Balkanica*, Anno XI, No. 3–4, 1994. (str. 81–87; 7 str.)
3. Gajo Petrović, Heidegger Martin (1889–1976), emisija u ciklusu: Ličnosti i djela druge polovice XX stoljeća, *Treći program radio Zagreba*, Zagreb 1994. (4 str.)
4. Roksanda Ninčić, The Power of Belgrade's Salons. The Open University, *Vreme News Digest Agency*, No 169, December 19, 1994. (2 str.)

1995. GODINA

1. Jure Zovko, Studiranje Hrvatske Intervju (razgovor vodila Ivanka Selak), *Nedjeljna Dalmacija*, 10. 2. 1995. (4 str.)

2. Milan Kangrga, Dvije filozofske obljetnice. Staljiniste smo tukli šakom u glavu!, Arkzin, broj 33, 24. 2. 1995. (2 str.)
3. Milan Kangrga, Reagiranje na tekst »Studiranje Hrvatske«. Izmišljotine, dezinformacije, laži, Nedjeljna Dalmacija, 24. 3. 1995. (3 str.)
4. Milan Kangrga, Biti samo Hrvat, znači još ne biti čovjek. Intevju (Razgovor vodio Alen Anić), Arkzin, broj 33, 24. 2. 1995. (5 str.)
5. Nedjeljko Kujundžić, Kangrgizam je antihrvatska ideologija, Vjesnik, 18. 3. 1995. (str. 12; 2 str.)
6. Milan Kangrga, Kujundžićevština neće biti hrvatska budućnost, Vjesnik, 25. 3. 1995. (1 str.)
7. Nediljko Kujundžić, Zadnji trzaji Jugosaura, Tomislav, ožujak 1995. (2 str.)
8. Andrija Krešić, Dolanc na Korčuli, ННН, 14. 4. 1995. (str.30–32; 3 str.)
9. Vinko Grgurev, Je li filozofija bila u »mračnom tunelu«?, Vjesnik, 7. 6. 1995. str. 14; 3 str.)
10. Josip Talanga, Nastavnici mimo javnih natječaja, Vjesnik, 27. 6. 1995. (2 str.)
11. Josip Talanga, U glavnom studiju uče sporednu egzotiku, Vjesnik, 28. 6. 1995. (2 str.)
12. Vinko Grgurev, Marx, Bloch, Sartre i »ispiranje mozga«, Vjesnik, 12. 7. 1995. (str. 18; 2 str.)
13. Mislav Ježić, Skandal na Sveučilištu u Zagrebu. Intervju (razgovor vodio Tomislav Čadež), Globus, 1. 12. 1995. (3 str.)
14. Feral Tribune, Neka im sudi Partija – pretisak govora V. Pavletića, Feral Tribune, 18. 12. 1995. (4 str.)
15. Viktor Ivančić, Teorija i praxis V. Pavletića. Zmije u jedrima, Feral Tribune, 22. 12. 1995. (4 str.)
16. Milan Kangrga, Teorija i praxis V. Pavletića. Partijac ostaje partijac, Feral Tribune, 22. 12. 95. (3 str.)
17. Miladin Životić, Pirova pobjeda, Arkzin, broj 47, 15. 9. 1995. (3 str.)
18. Svetozar Stojanović, Od marksizma i postmarksizma do apokalipsizma (poglavlje u knjizi Propast komunizma i razbijanje Jugoslavije), Beograd, 1995. (str. 217–239; 23 str.)

1996. GODINA

1. Jure Zovko, Filozofi bi trebali biti savjest društva. Humanističke i društvene znanosti, Vjesnik, 10. 3. 1996. (4 str.)
2. Milan Kangrga, Ne govorite nam o savjesti, Zovko!, Novi list, 25. 3. 1996. (3 str.)
3. Jure Zovko, Tako je govorio Kangrga, Novi list, 9. 4. 1996. (2 str.)

4. Milan Kangrga, Tako je govorio i govori Kangrga, Novi list, 27. 4. 1996. (2 str.)
5. Milan Kangrga, Intervju novinaru M. Bašiću, Nacional, 26. 4. 1996. (4 str.)
6. Vinko Grgurev, Vlatko Pavletić versus »Praxis«, Vjesnik SDU, 20. 4. 1996. (str. 6–8; 4 str.)
7. Branko Despot, Čuvar istinske duhovnosti. In memoriam Branku Bošnjaku, Vjesnik, 21. 6. 1996. (1 str.)
8. Lino Veljak, Sjećanja na Korčulansku ljetnu školu 1970–1974, srpanj, 1996. (rukopis). (3 str.)
9. Darko Hudelist, Neautorizirana biografija F. Tuđmana, Globus, 11. 10. 1996. (3 str.)
10. Milan Kangrga, Gajo Petrović nije mogao tvrditi da ste Vi Židov, Globus, 11. 10. 1996. (1 str.)
11. R. Arsenić, Milan Kangrga demantuje Franju Tuđmana. Neistine o Gaji Petroviću, Политика, 11. 10. 1996. (1 str.)
12. Željko Krušelj, Hrvatski koloplet. Praksisovski autizam, Večernji list, 14. 10. 1996. (1 str.)
13. Milan Kangrga, S HDZ-om na ispašu – intervju (Razgovor vodila Heni Erceg), Feral Tribune, 21. 10. 1996. (7 str.)
14. Milan Kangrga, Otvoreno pismo Dr. Franji Tuđmanu. Pustite na miru mrtve filozofe, Novi list, 30. 10. 1996. (1 str.) (Tekst pisma istovjetan je objavljenom u Globusu 11. 10. 1996.)
15. Vinko Grgurev, Velike ideje i mali Hrvati, Feral Tribune, 18. 11. 1996. (1 str.)
16. Vinko Grgurev, Petrovićeva je »Logika« solidan temelj za odgovarajuću nastavu, Vjesnik, 29. 11. 1996. (1 str.)
17. Milan Kangrga, Što je to »erozija morala«. Nema morala u bespravnom društvu, Novi list, 1996. (3 str.)
18. Milan Kangrga, Što znači »opsjednutost prošlošću«. Izgubljenost u vremenu ili povijesni bankrot, Novi list, 1996. (3 str.)
19. Veselin Golubović, Mišljenje na putu prevladavanja metafizike, Летопис1996, Prosvjeta, Zagreb (str. 157–174 ; 18 str.)

1997. GODINA

1. Vinko Grgurev, Tragom napisa »Kako s Balkana istjerati Marxa«. Dostojanstvo filozofije, Večernji list, 27. 1. 1997. (1 str.)
2. Milan Kangrga, Nije država moj zavičaj, Novi list, januar, 1997. (2 str.)
3. (više autora), Mudri nonkonformista. In memoriam Ljubi Stojiću, 1934–1997, НИИ, 31. 1. 1997. (3 str.)

4. (više autora), In memoriam Miladinu Životiću, Naša Borba, ННН, Vreme, www.peacelink.nu, 3–8. marta 1997. (8 str.)
5. Predrag Matvejević, Ćosić je sukrivac za zločin. Intervju (razgovor vodila Branka Bogavac, Monitor, 18. 4. 1997. (4 str.)
6. Tomislav Klauški, Priča o »hrvatskom znanstvenom snu: uspon (da li i pad?) pomoćnika ministra znanosti dr. Jure Zovka. Znanstveni tajkun iz Širokog Brijega, Novi list, 22. 4. 1997. (3 str.)
7. Predrag Matvejević, Requiem za ljevicu (1) i (2), Feral Tribune, 5. 5. i 12. 5. 1997. (12 str.)
8. Branko Despot, Udomiti se pri sebi. Intervju (Razgovarala Grozdana Cvitan), Vijenac, 17. 7. 1997. (4 str.)
9. Ivan Bekavac, Hrvati i komunizam, Vjesnik, 1. 8. 1997. (1 str.)
10. Milan Kangrga, Hrvati i ustaštvo, rukopis (6 str.) nastao 3. ili 4. 8. 1997, upućen Novom listu – nije objavljen. Rukopis mi je ustupio Milan Kangrga – op. A. L.
11. Milan Kangrga, Božanstvena država, Novi list, 19. 9. 1997. (5 str.)
12. Milan Kangrga, Hrvatska domoljubna etika nije dostojna čovjeka, Novi list, 22. 10. 1997. (5 str.)
13. Svevlad Slamnig, Je li prof. dr. Milan Kangrga svjedok Jehove?, Novi list, 10. 11. 1997. (1 str.)
14. Vladimir Šeks, Filozof Kangrga ili zlovolja na djelu, Novi list, 13. 11. 1997. (5 str.)
15. Mlan Kangrga, Zlovolja je preblaga riječ, gospodine Šeks!, Novi list, 29. 11. 1997. (4 str.)
16. Milan Kangrga, Zlo oko nas, Novi list, 20. 11. 1997. (4 str.)
17. Milan Kangrga, Što je to – »građanin«, Novi list, 10. 12. 1997. (3 str.)
18. Slaven Letica, Slučaj Drage Pilsa ili: treba li svaku opoziciju opaučiti željeznom štangom po glavi?, Globus, 5. 12. 1997. (2 str.)
19. Jure Zovko, Napadaju me oni koji su napisali više knjiga nego što su ih sami pročitali, Vjesnik, 7. 12. 1997. (2 str.)
20. Milan Kangrga, dr. Slavenu Letici: Tko me slijedeći okleveta, tužit ću ga sudu!, Globus, 12. 12. 1997. (1 str.)
21. V. Šeks, Moguća je samo Kangrgina hrvatska tramvajska demokracija, Novi list, 15. 12. 1997. (3 str.)
22. Vinko Grgurev, Ideje i ideologije, Hrvatska ljevica, broj 12, 1997. (str. 38, 1 str.)
23. Miladin Životić, Naš utopijski san (str. 63–65) i Od disidenstva do nacionalizma (str. 231–256) u knjizi Contra bellum, Beogradski krug i AKAPIT, Beograd, 1997. (29 str.)

24. Savka Dapčević Kučar, 71'. Hrvatski snovi i stvarnost I–II, Interpublic, Zagreb, 1997. (str. 709–710, 715–748, 798–799, 803–811 i 827–828, 50 str.) Donose se dijelovi teksta u kojima je izravno riječ o Praxisu ili o uvjetima važnim za ocjenu njihova djelovanja – A. L.

1998. GODINA

1. Milan Kangrga, Šeksova demokracija, Novi list, 4. 1. 1998. (3 str.)
2. Vilko Luncer, Gospodine Šeks, čitajte Karla Poppera, Novi list, 12. 1. 1998. (1 str.)
3. Vladimir Šeks, Tko će koga čekati u građanskom društvu?, Novi list, 28. 1. 1998. (3 str.)
4. Vladimir Šeks, Gospodine Kangrga, koja je vaša istinska razina?, Novi list, 19. 2. 1997. (2 str.)
5. Zlatko Canjuga, Neprijateljima moje doktrine o stališima namjenio sam stališ duhovne sirotinje na Marsu. Intervju. Razgovarao Darko Hudelist, Globus, februar 1998. (str. 41–45, 5 str.)
6. Milan Kangrga, Naprijed u feudalizam, Feral Tribune, 2. 3. 1998. (4 str.)
7. Mira Oklobdžija, Što da se radi? Rudiju Supeku i Miladinu Životiću, Republika, broj 192–193, 1–31. 7. 1998. (str. 19–26; 8 str.)
8. Jelka Kljajić-Imširović, Disidenti i zatvor, Republika, broj 196, 1–15. 9. 1998. (str. 11–22; 12 str.)
9. Borislav Mikulić, Mjesto lijevog diskursa. Milan Kangrga, Bastard, decembar 1998. (str. 79–85; 8 str.)
10. Srećko Pulig, Uz prijevod knjige R. Močnika: Koliko fašizma?, Bastard, decembra 1998. (str. 87–94; 9 str.)
11. Wolfgang Kraushaar, 1968. Das Jahr, das alles verändert hat, München–Zürich, 1998. (izvod iz knjige) (str. 176–177, 218–219, 310–323; 18 str.)
12. Stjepan Damjanović (ur.), Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Monografija. Odsjek za filozofiju (izvod iz monografije), Zagreb, 1998. (str. 77, 1 str.)

1999. GODINA

1. Svetozar Stojanović, Srbija na raskršću. Miloševićev režim, Srbi i Zapad, Nedeljni telegraf, 17. 2. 1999. (4 str.)
2. Jure Zovko, Nikome se nije zbog političkih uvjereja prijetilo otkazom, Jutarnji list, 9. 6. 1999. (1 str.)
3. Laura Sekor, TestamentS Betrayed. Yugoslavian Intellectuals and the Road to War, Linguafranca, No. 6 September 1999. (16 str.). Objavljeno

i u tjedniku Danas kao feljton u osam nastavaka, s naslovom: Jugoslovenski intelektualci i put ka ratu, Danas, 30. 8. do 8. 9. 1999. (16 str.)

4. Mislav Kukoč, Neki su praksisovci preko noći postali liberalnim demokratima. Intervju. Razgovor vodio Domagoj Vričko, Obzor (Večernji list), 6. 11. 1999. (2 str.)
5. Dragan Jovanović, Praksisovci nekad i sad. Na radikalnim talasima, НИИ, 23. 12. 1999. (3 str.)
6. Trivo Indić, Žestoki kritičari, НИИ, 23. 12. 1999. (1 str.)
7. Katja Diefenbach, Die Kinder von 1974, Jungle World, 49/1999, 1. Dezember, (str. 1–17; 16 str.)

2000. GODINA

1. Stanko Lasić, Autobiografski zapisi, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2000. (izbor str. 455–586; 132 str.)

2001. GODINA

1. Keith Doubt, Intellectual Betrayal and Agony of Bosnia and Herzegovina, Centre for Historical Studies, Sarajevo, 22 may 2001. (17 str.)
2. I. Buljan, M. Kangrga, A. Lešaja, Spor oko Buljanove ocjene G. Petrovića, R. Supeka i N. Popova, Jutarnji list, VII mjesec, 2001. (6 str.)
3. Slavoj Žižek, Prema politici istine, Zarez, III/60–61, 19. 7. 2001. (4 str.)
4. Nenad Miščević, Švajneraj na zemlji (razgovor s Igorom Štiksom), Feral Tribune, 20. 10.2001. (3 str.)
5. Milan Kangrga, Ni kapitalizam nije neka sreća. Intervju. Razgovor vodio Dragan Jovanović, НИИ, 1. 11. 2001. (3 str.)
6. Zvonko Šundov, Zbilja i kritika – recenzija Zbornika, Filozofska istraživanja, broj 4, 2001. (str. 805–808, 4 str.)
7. Borislav Mikulić, Komentar povodom zbornika »Zbilja i kritika«, Posvećeno Gaji Petroviću«, Jutarnji list, 15. 12. 2001. (4 str.)
8. Zagorka Golubović, Nova levica, socijalizam i personalizam, Republika, 2001. (8 str.)
9. Milan Brdar, Praksis Odiseja I–II, Javno preduzeće Službeni list, Beograd, 2001. (ovdje preuzet dio iz II dijela: Studij marksizma boljševičkog totalitarnog sistema 1917–1929) (str. 575–611; 37 str.)

2002. GODINA

1. Dušan Žubrinić, Zašto Marx? Uz zbornik: Zbilja i kritika, Zarez, 17. 1. 2002. (2 str.)
2. Srećko Pulig, Prava strava zaborava. Uz zbornik: Zbilja i kritika, Feral Tribune, 16 .2. 2002. (3 str.)

3. Tanja Tagirov, Lino Veljak, Tekstovi u povodu zbornika: Zbilja i kritika, *Danas* (Beograd), 2–3. 3. 2002. (3 str.)
4. Vlatko Doleček, Slavko Šantić, Čovjek heroj. Sjećanja Sarajevskih prijatelja na prof. dr. Miladina Životića, *Danas* (Beograd), 2–3. 3. 2002. (1 str.)
5. Hotimir Burger, Riječ na komemoraciji Predragu Vranickom na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 2. 3. 2002. (4 str.)
6. Jozo Ivičević, Sada je potrebna duhovna i materijalna obnova Hrvatske. Intervju. Razgovor vodio Tihomir Ponoš, *Vjesnik – Panorama*, 16. 3. 2002. (3 str.)
7. Udruga »11.siječnja 1972.«, Hrvatskom vlada antikroatizam, *Fokus*, 4. 4. 2002. (2 str.). Potpisnici ovog »priopćenja za javnost«: Šime Đodan, Zvonimir Komarica, Vlatko Pavletić, Hrvoje Šošić, Marko Veselica
8. Veselin Golubović, Gajo Petrović među nama. Prikaz zbornika: Zbilja i kritika, *Prosvjeta*, br. 51 juni 2002. (str. 31–32; 2 str.)
9. Vjeran Katunarić, In memoriam: Veljko Cvjetičanin, *Sociološka revija*, 1–2, 2002. (str. 117–119, 3 str.)
10. Ivan Kuvačić, In memoriam: Predrag Vranicki (1922–2002). Marksist praksisovske orijentacije *Novi list*, 2002. (1 str.)
11. Milan Kangrga, Samo naprijed, Nevene. Reagiranje na Članak N. Sesardića od 4. 9. 2002, *Slobodna Dalmacija*, 13. 11. 2002. (3.str.)
12. Neven Sesardić, Filozofi prakse ponovno jašu, *Slobodna Dalmacija*, 20. 11. 2002. (3 str.)
13. Ivo Derado, Otvoreno i zatvoreno društvo, *Slobodna Dalmacija*, 20. 11. 2002. (4 str.)
14. Zvonko Šundov, O nacionalizmu i demokraciji. Prikaz knjige M. Kangrge: *Nacionalizam ili demokracija*, *Kolo*, broj 4, 2002. (str. 282–285, 4 str.)
15. Lino Veljak, Sjećanja na Gaju Petrovića, *Ljetopis 2002*, SKD *Prosvjeta*, Zagreb, 2002. (str. 43–54; 12 str.)
16. Mihailo Marković, Gajo Petrović, *Ljetopis 2002*, SKD *Prosvjeta*, Zagreb, 2002. (str. 55–58; 4 str.)
17. Nikola Tadić, Filozofski seminar (dvije pjesme, posvećene Korčulanskoj ljetnoj školi: »Kolovoz na Korčuli 1968.« i profesorima Filozofskog Fakulteta u Zagrebu: »Soba A–11«, *Merkur MGM*, Sisak, 2002. (str. 34–35 i 94–96; 4 str.)

2003. GODINA

1. Svetozar Bogdanović, Mogućnosti i granice etike u djelu Milana Kangrge. *Okrugli stol u povodu 80. rođendana prof. dr. Milana Kangrge*, *Filozofska istraživanja*, God. 23 (2003), sv. 2 (str. 529–532; 4 str.)

2. Joško Ivanišević, E moj narode, ultraljevičari nam *prodaju* demokraciju, Fokus, 28. 2. 2003. (2 str.)
3. Milan Kangrga, Važno je ne zvati se Kangrga. Intervju. Razgovor vodio Ratko Dojčinović, Identitet, maj–svibanj, 2003. (5 str.)
4. ..., Razgovori – intervjui, prikazi, recenzije – povodom objavljivanja knjige »Nacionalizam ili demokracija«, održani tokom IV i V mjeseca 2003. godine (razgovor za Novi list, 16. 4. 2003, predstavljanje knjige u Rijeci 17. 4. 2003, tribina i promocija knjige u Karlovcu 8. 5. 2003, predstavljanje knjige u Mariboru) (6 str.)
5. Milan Kangrga, Ludilo bez granica. Intervju Razgovarao Ratko Dojčinović, Glas, Karlovac 19. 5. 2003. (2 str.)
6. Slobodan Šnajder, Posljednji mohikanac »Praxisa« (recenzija knjige »Nacionalizam ili demokracija«, Novi list (prilog Mediteran) 1. 6. 2003. (2 str.)
7. Veselin Golubović, Pitanje pitanjima vodećeg pitanja Gaje Petrovića, »Prosvjeta«, god. 10 (35), broj 56 (666), maj 2003. (str. 46–47, 2 str.)
8. Veselin Golubović, Vodeće pitanje Gaje Petrovića i Zagrebačka filozofija Prakse, »Prosvjeta«, god. 10 (35), broj 57 (667), august 2003. (str. 51–61, 11 str.)
9. Veselin Golubović, Filozofija Gaje Petrovića. Uvod u jedno drugo mišljenje, »Prosvjeta«, god 10 (35), broj 58 (668), oktobar 2003. (str. 52–59; 9 str.)
10. Ivan Janković i Borislav Ristić, Praxis-odiseja. Od marksističkog Praxisa do nacional-socijalističke prakse, Helsinška povelja, god. VIII, broj 65–66, jun–jul 2003. (str. 18–21; 4 str.)
11. Dušan Bošković, Razgovori u Korčuli. »Sloboda i nasilje«. Razgovor o časopisu »Praxis« i Korčulanskoj letnjoj školi, Republika, br. 314–315, 1–31. 8. 2003. (3 str.)
12. Maksimilijan Baće, Maks pao s Marxa. Put od »vjernika« marksizma do pisca knjige o apsurdnosti marksističke ideologije. Intervju. Razgovor vodio Damir Šarac, Slobodna Dalmacija, 27. 9. 2003. (3 str.)
13. Dušan Žubrinić, Sloboda mišljenja i društveno nasilje (prikaz-recenzija knjige: »Sloboda i nasilje« – pisano za objavljivanje u Sarajevu, rukopis ustupljen od autora), 28. 10. 2003. (4 str.)
14. Mihailo V. Popović, Šest pitanja praksisovcima. Povodom knjige *Sloboda i nasilje*, Republika, broj 320–321, 1–30. 11. 2003. (3 str.)
15. Lino Veljak, Sloboda i nasilje – prikaz (recenzija) knjige, Filozofska istraživanja, sv. 4, 2003. (str. 1171–1173; 2 str.)

16. Milenko A. Perović, Dvije vertikale Milana Kangrga, Crnogorski književni list, 2003. (3 str.)
17. Predrag Vranicki, Zagrebačka grupa oko Praxisa..., na str. 483–540 u Devetom poglavlju Treće knjige njegove Filozofije historije, Golden marketing, Zagreb, 2003. (str. 482–547, 57 str.)

2004. GODINA

1. Danko Plevnik, Sjećanje na filozofa Gaju Petrovića, Svjetlo (časopis za kulturu, umjetnost i društvena zbivanja), Karlovac, broj 1–2, 2004. (str. 151–159; 9 str.)
2. Jagoš Đuretić, Vreme sumnje i razočaranja, feljton u listu Политика tokom marta 2004, u nastavcima broj 15,16,17... o »Praxis grupi«, Политика, 5, 6, 7. marta 2004. (10 str.)
3. Horst Müller, Zur Entwicklung des Praxisdenkens. Ariadnefaden des philosophischen Marxismus – Zur Geschichte und Zukunft des Praxiskonzepts. Eine polemische Skizze, Theoriegeschichte, 26. 3. 2004. (18 str.)
4. Ivan Janković, Political-philosophy Essay: Praxis Odyssey, Helsinki Committee for Human Right in Serbia, preuzeto 26. 3. 2004. s: www.helsinki.org.yu/charter (7 str.)
5. ..., Gordogan, časopis s tematskim blokom tekstova o 1968. godini (1), broj 2–3, 2004. (autori priloga: Marcel Gauchet, intervju, Šime Vranić, intervju) (str. 20 str.)
6. ... , Gordogan, časopis s tematskim blokom tekstova o 1968. godini (2), broj 4–5, 2004. (22 str.) (autori priloga: Dunja Melčić, Christopher Hitchens, Slobodan Lang, Arno Widman, Mario Papp)
7. Milan Mirić (ur.), Razlog 57, pretisak zabranjenog broja časopisa (tekstovi o 1968), Zagreb, 2004. (autori priloga: Milan Mirić, Gajo Petrović, Fabijan Šovagović, Vjeran Zuppa, Fred Došek, Danko Grlić, Milan Kangrga, Rudi Supek, Frano Plančić, Vladimir Roksandić, Ivan Supek, Ljubica–Tanja Uvodić, Pero Kvirgić, Tomisla Šagi-Bunić, Darko Gašparović, Nikica Petrak) (34 str.)
8. Želimir Žilnik, Mislio sam da Jugoslavija postaje normalna zemlja (intervju s Boris Buden), Identitet, maj 2004. (4 str.)
9. Milan Kangrga, Gospodine Mariću, Vi ste lopov i falsifikator!, Novi list, 26. 5. 2004. (1 str)
10. Milan Kangrga, Kritičko mišljenje – nekad i sad, Republika, br. 344–345, 1–30. 11. 2004. (5 str.)
11. Milan Kangrga, Biti samo Hrvat znači još ne biti čovjek (razgovor s novinarom Radom Dragojevićem), Novi list, 4. 12. 2004. (4 str.)

12. Ranko Vukčević, PRAXIS, odrednica u: Leksikon Yu mitologije, izd. Rende Beograd–Postscriptum Zagreb, 2004. (1 str.)
13. Mile Savić, Povesni pad u istoriju, poglavlje u knjizi: Politika filozofskog diskursa, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2004. (str. 205–224; 22 str.)
14. Dunja Bonacci-Skenderović, Radio *Slobodna Europa* o sukobima jugoslavenskih vlasti i časopisa *Praxis* (1972–1975.), Dijalog povjesničara – istoričara, broj 8, Zagreb, 2004. (str. 279–297; 20 str.)

2005. GODINA

1. Boris Kanzleiter, Das Praxis –Experiment. Rückblick auf das Jahrzent der Praxis Gruppe von 1964–1974, Jungle World Archiv, Nr. 4. v. 26. Januar 2005. (4 str.)
2. Tihana Šimić, Predstavitvi del hrvaških humanistov, Mariborski list »Večer«, 20. Januarja 2005. (1 str.)
3. Mirko Kovač, U tunelu usred Marxa. Tko se boji Marxa – sjaj i bijeda beogradskih praksisovaca, feljton u četiri nastavka, Feral Tribune 28. 1. 4. 2. 11. 2. 18. 2. 2005. (16 str.)
4. Saša Marković, Napad na Milana Kangrgu u Milićevom nedjeljnom »Dnevniku«. Poziv na međuetničku mržnju, NOVOSTI sedam dana, 25. 2. 2005. (3 str.)
5. Zvonko Pandžić, Pravopisna bespuća. Mislitelji revolucije nisu evoluirali, Fokus 4. 3. 2005. (1 str.)
6. Zvonimir Čuljak, Pomračenje uma. Perverzna filozofska istraživanja, Fokus, 4. 3. 2005. (2 str) Ivan Kordić, Uz tekst dvije napomene : 1) tekst je pisan kao izričita podrška napadu Stipe Kutleša, Gorana Milića na Milana Kangrgu u Dnevniku HRT pogledati ovdje u Davor Pečnjak, članku Saša Marković (u točki 4.); 2) Uz ime svakog od potpisnika ovog Josip Talanga, teksta navedena je i njegova »akademska funkcija«, što tekstu daje poseban značaj za razumjevanje »ljudskog materijala«, dominirajuće »duhovne paradigme« i prirode konfrontacija – nastalih nakon prevrata 1990-ih godina u Hrvatskoj.
7. Milan Kangrga, Neka mi psuju hrvatsku majku. Intervju vodio Ivica Đikić (povodom napada Gorana Milića), Feral Tribune 4. 3. 2005. (5 str.)
8. Milan Kangrga, »Hrvatske intelektualne elite« samo u navodnicima, razgovor vodio Rade Dragojević, Zarez, broj 150, 10. 3. 2005 (5 str.)
9. Boris Buden, Poruka narodu, Helsinška povelja, broj 81–82, mart–april 2005, godina X (3 str.)

10. Nikola Mokrović, Praxis i Korčulanska ljetna škola, Diplomski rad, mentor prof. Tihomir Cipek, Fakultet Političkih znanosti Zagreb, Zagreb, travanj 2005 (16 str.)
11. Veselin Golubović, Prve zagrebačke filozofske kritike staljinizma, Prosvjeta, broj 68, maj 2005. (str. 55–62, 8 str.)
12. Ivan Kuvačić, Što nas je držalo na okupu?, Republika, broj 360–361, 1–31. jul 2005 (1 str.)

Napomena: tekst je pisan za Skup o Danku Grliću 27. 5. 2004, objavljen je u zborniku radova Skupa: »Za umjetnost«, FF press, Zagreb 2004. Objavljen je zatim u dvodjetniku Republika, broj 360–361, a nakon toga većim je dijelom inkorporiran u knjizi: Ivo Kuvačić: Sjećanja, Razlog, Zagreb, 2008. Važnost je ovog sažetog teksta u tome, što »iz prve ruke« objašnjava razloge kohezije najuže zagrebačke grupe praksisovaca.

13. Milan Kangrga, Grlica pametnija od nekih Hrvata. Intervju Razgovor vodio Denis Romac, Novi list 8. 11. 2005. (2 str.)
14. ..., Dossier Kangrga. Obrana Sokratova, Zarez, VIII/167, 16. 11. 2005. (3 str.)
15. Andrej Kopčok, Recepčia časopisu Praxis na Slovensku, Filozofia (časopis Slovačke akademije nauka), Ročník 60, broj 10, 2005. (str. 723–745, 23 str.)
16. Dunja Bonacci-Skenderović, *Praxis International* (s osvrtom na posljednji broj i raspad Jugoslavije), Dijalog povjesničara – istoričara broj 9, Zagreb, 2005. (str. 451–467; 17 str.) Uz ovaj članak dodani su: Bilješka i Uvodni tekst časopisa *Praxis International: Why Praxis International* (6 str.)
17. Ana Pia Ruoppo, Gajo Petrović e il filosofi jugoslavi della prassi: proposta di un confronto produttivo fra il pensiero di Heidegger e quello di Marx, Archivio di storia della cultura, Anno XVIII, 2005. (str. 267–271; 5 str.)

2006. GODINA

1. ASI (Anarhosindikalistička inicijativa), Disidentska etika i duh kapitalizma, Preuzeto s interneta, 8. 1. 2006. (5 str.)
2. Milan Kangrga, Intervju. Razgovor vodio Hrvoje Jurić, Objavljeno na portalu H-alter 13. 1. i 23. 1. 2006. (18 str.)
3. Nenad Stefanov, Recension: Nebojša Popov, Sloboda i nasilje, Osteuropa–Institut Berlin, Nr. 23, v. 23. 1. 2006. (3 str.)
4. Programmkommission PDS/WASG, Praxis-tagung 2006, IPkW-Website, 1. 8. 2006. (4 str.)
5. Milan Kangrga, Sjećanje na Eugena Finka, Filozofska istraživanja, god. 26, sv. 1, 2006. (str. 133–136; 4 str.)

2007. GODINA

1. Milan Kangrga, Kapitalizam nas vodi u katastrofu. Intervju. Razgovor vodio Zoran Paunović, Danas (Beograd), 3. ili 4. 1. 2007. (4 str.)
2. Danko Plevnik, Kritički. Filozofija ziheraštva, Slobodna Dalmacija (Spektar), 17. 3. 2007. (2 str.)
3. Srećko Pulig (priređio), Praxis u Muzeju revolucije, Zarez IX/203, 5. 4. 2007. (9 str.) Temat povodom godišnjice rođenja Gaje Petrovića. Prilozi: Milan Kangrga, Trn u oku (2 str.), Sead Alić, Ekstenzija – medij – praksa, (3 str.), Borislav Mikulić, Mramor, kamen i željezo (3 str.)
4. Milan Kangrga, Intervju sa doktorandom Krunoslavom Stojakovićem (koji priprema doktorsku disertaciju na temu: »Kulturna avangarda u Jugoslaviji, 1960–1970.« Rukopis dobiven od M. Kangrga), obavljen početkom VI mjeseca 2007. g. (13 str.)
5. Nadežda Čaćinović, Ideja da pametne žene nalaze muškarca koji za njih radi je neuništiva (razgovor s novinarkom Branimira Lazarin), Jutarnji list 23. 6. 2007. (4 str.)
6. Branimira Lazarin, In memoriam: Profesor Danilo Pejović. Biografija sastavljena od filozofije, Jutarnji list 11. 10. 2007. (1 str.)
7. Igor Eterović, Praxis – filozofski časopis kao odraz složene stvarnosti jednoga vremena, Klepsidra, časopis studenata povijesti, God. 1 (2007), broj 2, X mjesec 2007. (str. 51)

2008. GODINA

1. ..., In memoriam Milanu Kangrgi – agencijske i novinske vijesti o smrti, 25–27. 5. 2008. (21 str.): Večernji list (HINA), 25. 5.; Večernji list (Žarko Puhovski), 25. 5.; Jutarnji list (Branimira Lazarin), 25. 5.; Slobodna Dalmacija (HINA), 25. 5.; Vjesnik (kratka redakcijska notica), 25. 5.; Novi list (Neven Šantić, Predsjednik RH Stjepan Mesić telegram saučešća), 26. 5.; Novi list (Tihomir Ponoš 27. 5.; Radio 101 (Andreja Žapčić), 27. 5.
2. Hrvoje Jurić, Milan Kangrga (1. svibnja 1923 – 25. travnja 2008), portal H-alter, 20. 4. 2008. 4 str.)
3. Marko Vešligaj, In memoriam: Milan Kangrga – odlazak najvećeg hrvatskog filozofa, Forum mladih SDP-a Krapinsko-zagorske županije, 28. 4. 2008, (preuzeto s portala) (3 + 34 str.)
4. Slobodan Šnajder, Može li svijet biti kakav bi trebao biti? Milan Kangrga (1. svibnja 1923 –25. travnja 2008.), Novi list, 3. 5. 2008. (2 str.)
5. Nikola Petković, U sjećanje Milanu Kangrgi. Čemu ste nas naučili profesore?, Novi list, 3. 5. 2008. (3 str.)

6. Srećko Pulig, In memoriam Milan Kangrga (1923–2008), portal www.zamirzine.net, 5. 5. 2008. (9 str.)
7. Lino Veljak, U Aleji filozofa. Milan Kangrga (1923–2008), *Vreme*, broj 905, 8. 5. 2008. (2 str.)
8. Srećko Pulig, In memoriam. Milan Kangrga (1. svibnja 1923–25. travnja 2008.). Iskušavao je revoluciju, *Zarez*, X/231, 15. 5. 2008. (5 str.)
9. Žarko Puhovski, Ostala samo legenda o '68, *Večernji list*, 17. 5. 2008. (2 str.)
10. Žarko Puhovski, Hrvatska '68.: lokalizirana globalnost, *Večernji list*, 31. 5. 2008. (2 str.)
11. Nemanja (Blog), In memoriam: Milan Kangrga 1923–2008, Google, VI mjesec 2008. (5 str.)
12. Muhamed Filipović, In memoriam. Odlazi još jedan od onih velikih i značajnih: Milan Kangrga – 1923–2008, *Pregled*, broj 1, 2008. (str. 269–289; 21 str.)
13. Svetozar Livada, Prolegomena za selektivnu bibliografiju Milana Kangrga, *Prosvjeta*, broj 15 (40), juni 2008. (str. 33–36, 4 str.)
14. Nikica Mihaljević (priredio), *Praxis – Hrvatski pogledi iz inozemstva*, *Hrvatska revija*, broj 1, Godište VIII/2008. (str. 109–137, 27 str.) (autorski radovi: Nikica Mihaljević, Uvodne napomene; Gvido Saganić, Rehabilitacija misaonosti; Hrvoje Lorković, *Praxis*, socijalistička birokracija i alijenacija; Zlatko Markus, *Praxis – afera bez veze s Hrvatskom*)
15. Borka Pavičević i Žarko Puhovski, Nekad revolucionari, danas poslušnici. Intervju. Razgovor vodio Omer Karabeg (emisija *Most* Radija Slobodna Evropa), *Zarez*, X/2240, 2. 10. 2008. (3. str.)
16. Jerko Bakotin, Gajo Petrović – čovjek i filozof, portal *H-alter*, 29. 10. 2008. (4 str.)
17. Božidar Jakšić, *Damnatio memoriae*. Osvrt na knjigu: *Hrvatska filozofija u XX stoljeću*, Zagreb, 2007. Rukopis (ustupljen od autora), X mjesec, 2008. (3 str.)
18. Lino Veljak, Gajo Petrović i provincijalizacija filozofije, portal *H-alter*, 3. 11. 2008. (5 str.)
19. Saša Blagus, Strah od epigonstva ili..., portal www.zamirzine.net, 10. 11. 2008. (12 str. + 6 str. komentara)
20. Mario Kopic, Filozof je strastveno biće. Intervju. Razgovor vodio Srećko Horvat, *Zarez*, X/245/6, 11. 12. 2008. (5 str.)
21. Nebojša Popov, Društveni sukobi – Izazov sociologiji. »Beogradski jun« 1968, (izvod iz knjige: *Predgovor*), Beograd 2008. (str. 9–26, 17 str.)

2009. GODINA

1. Katarzyna Bielinska, „Ajde opet na Bled! Prilog razmatranjima o »Praxisu«, Filozofija i društvo, broj 2, 2009. godina XX (Beograd) (str. 249–259, 11 str.)
2. Vinko Grgurev, Gajo Petrović – čovjek i filozof. Zbornik radova s konferencije povodom 80. obljetnice rođenja, Filozofska istraživanja, broj 115, god. 29 (2009.), sv. 3 (str. 615–619, 5 str.)
3. Borislav Mikulić, Poietički pojam prakse i njegov kulturni kontekst. Filozofija praxis u političkim, teorijskim i umjetničkim previranjima 60-ih, Zbornik Zagrebačke slavističke škole, Zagreb, 2008. (str. 83–99, 17 str.) (objavljeno i na engleskom u Ideology of Design, New York–Novi Sad, 2009.)
4. Ante Lešaja, Recepcija časopisa Praxis u Slovačkoj. Prikaz članka iz časopisa Filozofia (vidi točku 12. u popisu priloga 2005. godine), Filozofska istraživanja, broj 3, 2008. (str. 743–745; 3 str.)

2010. GODINA

1. Zdravko Kučinar, In memoriam. Preispitivanja Mihaila Markovića, Политика (културни додатак), 20. 2. 2010. (4 str.)
2. Alija Hodžić, Jedno lično iskustvo, Republika, broj 472–473, 1. – 31. 3. 2010. (11 str.). Predavanje u Domu omladine u Beogradu o Praxisu.
3. Lev Kreft, Kapitalizam živi od propasti ljudi, Intervjuirao Stanko Stamenković, Политика, 6. 5. 2010. (4 str.)
4. Slobodan Kljakić, Preminuo filozof Svetozar Stojanović, Политика, 13. 5. 2010. (3 str.)
5. Andrija Krešić, Humanizam i kritičko mišljenje I, II, III, IV, V. Izvodi iz knjige. Feljton, Monitor, 28. 5, 4. 6, 11. 6, 18. 6, 25. 6. 2010. (10 str.)
6. Z. M. (priredio), Tragovima jedne knjige. Razgovor o knjizi Andrije Krešića: *Humanizam I kritičko mišljenje*, Republika, broj 476–477, 1–31. 5. 2010. (12 str.) (U razgovoru učestvovali: Nebojša Popov, Božidar Jakšić, Zagorka Golubović, Branka Prpa, Mirko Đorđević i Andrija Krešić)
7. Slobodan Šnajder, Ortopedija uspravnog hoda. Andrija Krešić: »Humanizam i kritičko mišljenje«, Novi list, 16. 5. 2010. (3 str.)
8. Zlatoje Martinov (priredio i uredio), Predstavljanje knjige Milana Kangrge *Spekulacija I filozofija – Od Fichtea do Marxa*, Republika, broj 486–489, 1. 10–30. 11. 2010. (11str.)
9. Mirko Kovač, Tko se boji Marxa još. Poglavlje iz knjige: Elita gora od rulje (polemike), Fraktura, Zagreb, 2010. (35 str.) Okosnica ovog po-

glavlja je feljton što ga je Mirko Kovač objavio 2005. godine u tjedniku »Feral Tribune« (u četiri nastavka), a koji je naveden u popisu članaka iz te godine. Tekst poglavlja ipak je ovdje naveden zbog izostavljanja i dopuna u ranijem tekstu.

2011. GODINA

1. Ante Lešaja, Napomena uz građu za 2011. – 2013. godinu (5 str.)
2. ..., Call for Papers. »Praxis« – Europsko mjesto sjećanja. Konferencija o jugoslavenskoj »Praxis filozofiji« i »Korčulanskoj ljetnoj školi«, Rosa Luxemburg Stiftung, Objavljeno na internetu januar 2011. (4 str.)
3. Saša Blagus, Čemu još Praxis, Sažetak planiranog opširnijeg priloga za Skup o Praxisu i Korčulanskoj ljetnoj školi u organizaciji RLS iz Beograda Listopada 2011, pisan ljeta 2011. Opširniji prilog nije napisan. Rukopis sažetka ustupio je autor. (3 str.)
4. ..., Program Konferencije: »Praxis. Kritika i humanistički socijalizam. Konferencija o jugoslavenskoj praxis filozofiji i Korčulanskoj ljetnoj školi (1963–1974). Mjesto sjećanja i aktualnosti«, Rosa Luxemburg Stiftung, www.rosalux.rs, oktobar 2011. (7 str) Istovjetni tekst je objavljen i na njemačkom jeziku.
5. Tino Andrijić, Na levo krug!, www.ikorcula.net, 1. 10. 2011. (2 str.)
6. Nina Ožegović, Marx u novom ruhu. Desant ljevičara na Korčulu, Nacional, broj 829, 4. 10. 2011. (3 str.)
7. Nikola Perić, U Korčuli Konferencija Praxis, www.ikorcula.net, 13. 10. 2011. (2 str.)
8. Slobodan Suncobran (pseudonim Smiljana Strihića), Multi praxis, www.korcula.net, 14. 10. 2011. (2 str.)
9. Vladan Jeremić, Ana Veselinović, Boris Kanzleiter: PRAXIS – Kritika i humanistički socijalizam. Konferencija o jugoslavenskoj Praxis filozofiji i Korčulanskoj ljetnoj školi (1963–1974) – Mesto sećanja i aktualnosti, www.rosalux.rs, 16. 10. 2011. (5 str.)
10. Mašenjka Bačić, Praxis. Konferencija o jugoslavenskoj Praxis-filozofiji i Korčulanskoj ljetnoj školi (1963–1974): Značaj Praxisa je u promišljanju tema direktne demokracije, kojom se povode ljudi spremni da se na ulicama suprotstave suvremenim društvenim uređenjima, kao kada su u subotu prosvjedovali diljem planete, www.H-alter.hr, 17. 10. 2011. (5 str.)
11. Srećko Pulig, Okreni se sine, Tjednik Novosti, 22. 10. 2011. (2 str.)
12. Božidar Jakšić, Fenomen Praxisa, njegova recepcija i relevantnost danas i problemi savremenog društva. Intervju. Razgovor vodila Mašenjka Bačić, www.H-alter.hr, 24. 10. 2011. (5 str.)

13. Božidar Jakšić, Što je nama socijalistički humanizam. Intervju. Razgovor vodio Srećko Pulig, tjednik *Novosti*, 29. 10. 2011. (6 str.)
14. Thomas Seibert, Novi komunistički pokret upravo nastaje. Intervju. Razgovor vodio Srećko Pulig, tjednik *Novosti*, 12. 11. 2011. (4 str.)
15. Nastasja Radović, Zlatoje Martinov, Konferencija o jugoslovenskoj praxis filozofiji i Korčulanskoj letnjoj školi. Aktualnost stvaralačkog mišljenja, *Republika*, broj 512–515, 1. 11–31. 12. 2011. (2 str.)

2012. GODINA

1. Predrag Matvejević, Otok slobodnog mišljenja, *Pobjeda* (Podgorica/Titograd), 9. 1. 2012. (4 str.)
2. Iva Jugović, Kritika i humanistički socijalizam na Korčuli, *Peace journalism*, 13. 1. 2012. (2 str.)
3. Ante Lešaja, Čemu isključivost i poziv na nasilje?, www.korcula.net, 31. 1. 2012. (4 str.)
4. Ante Lešaja, Korčulanske internetske bakanalije, www.H-alter.hr. 1. 2. 2012. (5 str.)
5. Tino Andrijić, Na levo krug (2), www.ikorcula.net, 3. 2. 2012. (2 str.)
6. Slobodan Suncobran (pseudonim Smiljana Strihica), *Multi Praxis 2*, www.korcula.net, 13. 2. 2012. (2 str.)
7. Lino Veljak, Nakon Međunarodne konferencije posvećene revalorizaciji baštine Korčulanske škole. Korčulanska ljetna škola i časopis *Praxis* danas, *Republika*, broj 516–519, 1. 1.–29. 2. 2012. (5 str.)
8. Igor Brešan, Prostorna instalacija. Tako je govorio Milan Kangrga, *Slobodna Dalmacija*, 21. 8. 2012. (3 str.)
9. Branko Despot, Marksisti su me tužili Tripalu, a on im je rekao: Pustite Despota, ionako ga nitko ne razumije. Intervju Robertu Perišić, *Globus*, 12. 10. 2012. (str. 41–45, 5 str.)
10. Lino Veljak, Suočavanje s dosezima jedne marginalizovane epohe, *Vreme*, broj 1145, 13. 12. 2012. (4 str.)
11. Katarzyna Bielinska-Kowalewska, Kako je poljski revizionizam »mimoišao« tzv. Praxis-filozofiju, saopćenje na Skupu o Praxisu i Korčulanskoj ljetnoj školi u Korčuli X, 2010. (30 str.)
12. Žiga Vodovnik, Democracy as a Verb: New Meditations on the Yugoslav Praxis Philosophy, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 14, Issue 4, 2012. (str. 433–452, 20 str.)

2013. GODINA

1. Boris Pavelić, *Praxis*. Ne jenjava prijemor o važnom dijelu jugoslavenske filozofije. *Prezreni program oslobođenja*, *Novi list*, 16. 3. 2013. (4 str.) To je prikaz upravo objavljene knjige – zbornika radova podnjetih na Skupu u Korčuli oktobra 2011.
2. Božidar Jakšić, Nacionalističke kritike *Praxisa*, *Republika*, broj 544–545, 1–31. 03. 2013. (19 str.) Tekst je poglavlje iz obimne studije (knjige) Božidara Jakšića: »Praxis. Mišljenje kao diverzija«, *Službeni glasnik*, Beograd, 2012.
3. HINA, Međunarodni filozofski simpozij. Sjećanje na Gaju Petrovića, *Novi list* 13. 4. 2013. (1 str.)
4. Zdenko Duka, Mišljenje revolucije. Dvadeset godina od smrti filozofa Gaje Petrovića. *Radikalni mislilac slobode i nade*, *Novi list*, 20. 4. 2013 (3 str.)
5. Srećko Pulig, Gajo Petrović – mislilac revolucije, *Tjednik Novosti*, broj 696, 22. 4. 2013. (3 str.)
6. Srećko Pulig, Mogućnost čovjeka, *tjednik Novosti*, broj 696, 22. 4. 2013. (2 str.)
7. Dragomir Olujić-Oluja, Pismo Borisu Paveliću – reagiranje na njegov prikaz knjige: »Praxis, društvena kritika i humanistički socijalizam (pismo ustupio autor 7. 5. 2013, 3 str.)
8. Božidar Jakšić, O Korčulanskoj školi, Praksisu i disidentima, *Intervju za Radio Slobodna Evropa*, *Razgovor vodila Branka Mihajlović*, 16. 5. 2013. (6 str.)
9. Slobodan Šnajder, Ništa nije do onog čega nema, *Novi list*, 23. 6. 2013. (5 str.)

5. Prikupljene knjige o *Praksis orijentaciji, Praxisu i Korčulanskoj ljetnoj školi* autora iz Jugoslavije (na jezicima jugoslavenskih zemalja)

Možda se može reći da je četrdeset knjiga o *Praksis orijentaciji*, o *Praksisu i Korčulanskoj ljetnoj školi* (na jugoslavenskim jezicima) u pedesetogodišnjem vremenskom razdoblju impozantan odaziv, kakvog nije u intelektualnoj historiji jugoslavenskih zemalja imao ni jedan filozofski misaoni pravac.

Ne ulazeći u razmatranje sadržaja navedenih radova, htio bih skrenuti pažnju samo na dvije činjenice:

– oscilacije u ritmu objavljivanja rasprava o *Praksis orijentaciji*. Tako je u dvadesetogodišnjem razdoblju od 1960. do 1980. objavljeno šest knjiga, a samo u dvije godine, 2011. i 2012. objavljeno je devet radova. Još je značajniji broj uzmu li se u obzir i prethodne dvije godine, pa je tako u razdoblju 2009–2012. objavljeno trinaest knjiga. Govori li to o porastu zanimanja stručne (i ne samo stručne) javnosti za *Praksis orijentaciju*?

– širina obuhvata predmeta i polazne kritičke pozicije autorâ navedenih radova radikalno se razlikuju: od dogmatskih (u smislu ustrajanja na staljinističkoj verziji dijamata) i, naglašavam, tome suprotnih, zatim pozitivističkih pa čak, naposljetku, religijsko-teoloških. U neku ruku se može reći da radovi posvećeni *Praxis orijentaciji, Praxisu i Korčulanskoj ljetnoj školi* (kritički ili afirmativno usmjereni) iskazuju na svojevrsan način svu složenost ideološkog, znanstvenog, ali i pragmatičko-političkog diskursa u jugoslavenskom društvu – i važan su dio intelektualne historije toga društva.

Kao i u ostalim popisima i ovdje radove navodim kronološkim redom objavljivanja. To mi se čini prikladnim jer je vrijeme nužno utjecalo na iskazane stavove.

Skrećem pažnju na obiman rukopis Veselina Golubovića: *Zagrebačka filozofija prakse. Na putu k povijesnom mišljenju novog* («u štampi» je pa se treba nadati da će ga izdavač, zagrebačka *Prosvjeta*, uskoro i objaviti). Bio bi to za sada jedinstveni pokušaj kritičke valorizacije filozofskog aspekta *Praksis orijentacije*, iz pera filozofa koji se time bavi više od dva desetljeća.

Posebno spominjem knjigu: Eva Grlić, *Sjećanja*, Dureiux, Zagreb, 1997. Knjiga je memoarskog karaktera, obrađuje cjelovito životna (i nadasve muko-

trpna) iskustva autorice, ali u jednom dijelu knjige Eva Grlić govori i o krugu zagrebačkih praksisovaca (bila je supruga Danka Grlića). Knjiga nema pretenzija na kritičku obradu *Praksis orijentacije* i zato je nisam uvrstio u popis knjiga koje su usmjerene na kritičke opservacije o *Praksis orijentaciji*.

1960. GODINA

1. Jugoslovensko udruženje za filozofiju, Neki problemi teorije odraza. Referati i diskusija na IV. stručnom sastanku udruženja. Bled 10–11 novembra 1960, Beograd, 1960.

1968. GODINA

1. Vanja Sutlić, Bit i suvremenost, Veselin Masleša – Biblioteka »Logos«, Sarajevo, 1968.

1973. GODINA

1. Jovan Arandžević, Filozofija i epohalna svest, Filozofsko društvo Srbije, Beograd, 1973.²⁹

1974. GODINA

1. Abdulah Šarčević, Kriza svijeta i istina, Veselin Masleša – Biblioteka »Logos«, Sarajevo, 1974.

1977. GODINA

1. Živojin D. Denić, Marks i jugoslovenska »Sveta porodica, Jedinstvo, Priština, 1977.

1979. GODINA

1. Miloje Petrović, Savremena jugoslovenska filozofija. Filozofske teme i filozofska situacija 1945–1970. Radnički univerzitet »Veljko Vlahović«, Subotica, 1979. (Fotokopija)

1980. GODINA

1. Miloje Petrović, Izvori i raskršća (o različitim tumačenjima marksizma), NIRO »Mladost«, Beograd 1980.

---

²⁹ Dvije knjige Jovana Arandževića (ovu iz 1973. i drugu iz 1981.) uvrstio sam iako se ne pozivaju na radove praksisovaca. Razlog je vrlo jednostavan: uvid u te radove omogućava vidjeti kako se razvijalo filozofsko mišljenje u Jugoslaviji.

1981. GODINA

1. Tomo Vereš, Filozofsko-teološki dijalog s Marxom. Misao i praksa u djelu Karla Marxa, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1981.
2. Dušan M. Bošković, Stanovišta u sporu. Stanovišta i sporovi o slobodi duhovnog stvaralaštva u srpsko-hrvatskoj periodici 1950–1960, Istražvačko-izdavački centar SSO Srbije, Beograd, 1981.
3. Jovan Arandžević, Dijalektička racionalnost, Nolit, Beograd, 1981.

1985. GODINA

1. Veselin Golubović, S Marxom protiv Staljina. Jugoslavenska filozofska kritika staljinizma 1950–1960, Globus, Zagreb, 1985.

1990. GODINA

1. Veselin Golubović, Mogućnost novoga (Vidokrug jugoslavenske filozofije), Zavod za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1990.

1994. GODINA

1. Todor Kuljić, Oblici lične vlasti, Institut za političke studije, Beograd, 1994.

1996. GODINA

1. Dragan D. Lakičević, O haosu i bezumlju. Eseji, Radio B 92, Beograd, 1996.

1997. GODINA

1. Mislav Kukoč, Enigma postkomunizma, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1997.

1998. GODINA

1. Mislav Kukoč, Kritika eshatologijskog uma. Problem otuđenja i hrvatska filozofija prakse, KruZak, Zagreb, 1998.

2001. GODINA

1. Milan Kangrga, Šverceri vlastitog života. Refleksije o hrvatskoj političkoj kulturi i duhovnosti, Republika, Beograd, 2001.

2002. GODINA

1. Milan Kangrga, Šverceri vlastitog života. Refleksije o hrvatskoj političkoj kulturi i duhovnosti, (bitno dopunjeno i prošireno izdanje iz 2001.), Kultura & Rasvjeta, Split, 2002.
2. Nikola Tadić, Filozofski seminar, (Pjesme), Merkur MGM, Sisak, 2002.

2003. GODINA

1. Nebojša Popov (priređio), Sloboda i nasilje. Razgovor o časopisu Praxis i Korčulanskoj letnjoj školi, Res Publika. Beograd, 2003.
2. Predrag Vranicki, Filozofija historije, knjiga III, Nakon Drugoga svjetskoga rata, Golden marketing, Zagreb, 2003, (točka 4, Devetog poglavlja)

2004. GODINA

1. Milan Savić, Politika filozofskog diskursa, Zavod za udžbenike Srbije, Beograd, 2004.

2005. GODINE

1. Jovica Trkulja (priređio), Zločin nad mišljenjem, Osuda i izgon Miha-ila Đurića, CUPS, Beograd, 2005.

2006. GODINE

1. Veselin Golubović, Filozofija kao mišljenje novog. Gajo Petrović i prebolijevanje metafizike, Euroknjiga, Zagreb, 2006.

2007. GODINA

1. Слободан Жуњић, Служба мнемосини. Полемика о самозаборау, платΩ боокс, Београд, 2007. О *Praxisu/Praksis orijentaciji* vidjeti posebno u dijelu knjige naslovljenom: Od marksizma do antimarksizma, str. 13–76 (uglavnom je riječ o N. Sesardiću, njegovoj kritici praksisovaca)

2008 GODINA

1. Suvremena hrvatska filozofija, temat u časopisu Filozofska istraživanja, broj 3 2008, 111, god. 28 (2008), Sv. 3. Obuhvata šesnaest priloga, raspoređenih na str. 513–695

2009. GODINA

1. Gracijano Kalebić, *Filozofija prakse i mišljenje revolucije Gaje Petrovića*. Doktorska disertacija obranjena na Filozofskom fakultetu Zagreb (mentor: Prof. Dr Lino Veljak), rukopis (fotokopija), Zagreb, 2009.
2. Slobodan Žunjić, *Istorija srpske filozofije*, πλατΩ books, Beograd, 2009. O Praxisu vidjeti: glava XII Srpska filozofija u Federativnoj Jugoslaviji, str. 327–349; glava XIII Praxis Filozofija, str. 350–364; glava XIV Kritika i raspad Praxis filozofije, str 365–376
3. Jovica Trkulja, *Sudski proces i osuda Božidara Jakšića*. Dosie, Hereticus, broj 4, 2009. (god. VII), str. 187–271. Uz uvodni tekst (citirani naslov) donose se cjeloviti dokumenti sa suđenja.

2010. GODINA

1. Nada Kisić Kolanović i dr. (ur.), *Disidentstvo u suvremenoj povijesti*. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa 19. Studenoga 2009, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2010.
2. Marijan Bosnar, *Osobni arhivski fond Rudi Supek*. Analitički inventar, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2010.

2011. GODINA

1. Nenad Daković (priredio), *Filozofija prakse*. Zbornik, Dom omladine Beograda, Beograd, 2011.
2. Zdravko Kučinar, *Protiv zabrana*, Službeni glasnik, Beograd, 2011.
3. Dino Mujadžević, Bakarić. *Politička biografija, Plejada–Hrvatski institut za povijest (Podružnica Slavonski Brod)*, Zagreb, 2011. (*Praxis* se spominje u IV dijelu, str. 253–298, ali naročito na str. 271–275, »Kritika s ljevice« – dakle samo na četiri stranice!)
4. Mirko Čanadanović, *Odgovori, političke sukobice*, Službeni glasnik, Beograd, 2011.

2012. GODINA

1. Krunoslav Stojaković i Dragomir Olujić-Oluja, ur., *Praxis, društvena kritika i humanistički socijalizam*. Zbornik radova sa Međunarodne konferencije o jugoslavenskoj ljevici: Praxis filozofija i Korčulanska ljetna škola (1963–1974), Rosa Luxemburg Stiftung, Beograd, 2012.
2. Hrvoje Klasić, *Jugoslavija i svijet*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2012. (Obimno djelo o praxis orijentaciji raspravlja pod naslovom »Kritika svega postojećeg«, glava 2, str. 31–76)
3. Zdravko Kučinar, *Марксови филозофски следбеници*. Пригодни текстови, πλατΩ боокс, Београд, 2012.

4. Здравко Кучинар, Из нашег филозофског живота. Пригодни текстови, платΩ боокс, Београд, 2012. Značajan dio knjige posvećen je *Praksis orijentaciji*, značajnim njenim pripadnicima i skupovima (Korčulanska ljetna škola)
5. Božidar Jakšić, πρᾶξις Mišljenje kao diverzija, Službeni glasnik, Београд, 2012.

6. Prikupljene knjige o *Praksis orijentaciji, Praxisu i Korčulanskoj ljetnoj školi na stranim jezicima* (autori iz drugih zemalja i Jugoslavije)

Trideset četiri prikupljene knjige o *Praksis orijentaciji* s drugih (izvanjugoslavenskih) govornih područja pokazuje vrlo izražen interes za sve ono što je na bilo koji način bilo povezano s tim fenomenom. Pokazuje se da je *Praksis orijentacija* svojim elaboracijama zbilje bila utjecajna i izazovna misao.

Pretpostavljam da prikupljene knjige nisu iscrpile sve ono što se o praksis fenomenu obimnije pisalo pa na registraciji svih izvora treba ustrajati.

U ovaj popis sam uvrstio i one knjige (ili djelove knjiga) koje su prevedene na jugoslavenske jezike, jer su originalno bile objavljene na nekom drugom jeziku. Isto tako, uključio sam ovdje i tri knjige koje su pisali jugoslavenski autori: tri potječu od vodećih praksisovaca, izvorno su objavljene na engleskom jeziku (dvije od M. Markovića, a druga u koautorstvu M. Markovića i G. Petrovića), a jedna je pisana na njemačkom jeziku i objavljena u Njemačkoj – to je doktorska disertacija Stjepana Sirovca, obrazovanjem i zvanjem teologa (i župnika, tj. katoličkog svećenika).

I za ove knjige vrijede napomene uz popis knjiga o *Praksis orijentaciji* s područja Jugoslavije: da na svojevrsan način iskazuju svu složenost ideološkog, znanstvenog, ali i pragmatičko-političkog diskursa u sredinama (društvima) u kojima su nastale i da su stoga važan dio intelektualne historije i tih društava, a ne samo (ili jedino) *Praksis orijentacije*.

Posebno naglašavam da je krajem 2013. u Varšavi, na Instytut Filozofii i Socjologii PAN Szkoła Nauk Społecznych, Katarzyna Bielińska-Kowalewska obranila doktorsku disertaciju: »*Filozoficzne koncepcje praktyki i ich społeczno-polityczne implikacje w kręgu jugosłowiańskiej grupy 'Praxis'*«. Nadam se da će disertacija biti i objavljena.

1967. GODINA

1. Andrej Kopčok (priredio), Človek a odcuzdenie (Študie juhoslovan-ských autorov). Sborník, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava, 1967.

2. Redakcia, Spytovanie na človeka. Zo sympózia československých a juhoslovanských Filozofov, Biblioteka filozofické aktuality, Vydavateľstvo politickej literatúry, Bratislava, 1967.

1969. GODINA

1. Andrej Kopčok (priredio), Spory o teorii odrazu, Nakladateľstvo Epocha, Bratislava, 1969.
2. Jürgen Habermas, Protestbewegung und Hochschulreform, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1969.

1971. GODINA

1. Richard J. Bernstein, Praxis and Action. Contemporary Philosophies of Human Activity, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1971.

1972. GODINA

1. Günter Bush, ed., Marx und die Revolution. Vorträge von Bloch/Marcuse/Habermas /Fischer/Künzli/Fetscher/Marković/Tadić/Fromm/, Edition Suhrkamp, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1972., Erste Auflage 1970. (Predavanja održana na zasjedanju *Korčulanske ljetne škole*, osim priloga Künzlia.)

1974. GODINA

1. J. D. Modržinskaja i dr., Současný pravicový revisionismus. Kritická analýza, Společně vydání: Svoboda, Praha–Mysl, Moskva, 1974.
2. П. В. Копнин, Гносеологические и логические основы науки, Мисль, Москва, 1974. (Polemika s *Praksis orijentacijom*, tj s autorima koji su tamo od Koprčina svrstani, nalazi se na str. 427–455)
3. Mihailo Marković, From Affluence to Praxis. Philosophy and Social Criticism, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 1974.

1975. GODINA

1. John Hoffman, Marxism and the Theory of Praxis. A critique of some new versions of old falacies, London, 1975. (u zbirci je rusko izdanje-prijevod, a objavio ga je Progres, Moskva, 1978.)
2. Adam Shaf, Che cosa significa essere marxista, Dedalo Libri, Bari, 1978. (talijanski prijevod originala, objavljenog na njemačkom, izdavač: Europaverlag, Wien, 1975)
3. Mihailo Marković and Robert C. Cohen, Yugoslavia: The Rise and Fall of Socialist Humanism. A History of the Praxis Group, Spokesman Books, Nottingham, 1975.

1976. GODINA

1. Ursula Rütten, Marxismus als gesellschaftskritik. Die Praxis-Gruppe in Jugoslawien – ihre Grenzen und Möglichkeiten (doktorska disertacija), Aachen, 1976. (Fotokopija)

1977. GODINA

1. Gerson S. Sher, PRAXIS. Marxist Criticism and Dissent in Socialist Yugoslavia, Indiana University Press, Bloomington & London, 1977.
2. E. A. Самарская, Понятие практики у К. Маркса и современные дискуссии, Изд. Наука, Москва, 1977.

1978. GODINA

1. Gerson S. Sher (ed.), Marxist Humanism and Praxis, Prometheus Books, New York, 1978.

1979. GODINA

1. Mihailo Marković and Gajo Petrović, ed., PRAXIS. Yugoslav Essays in the Philosophy. Methodology of the Social Sciences, (u seriji: Boston Studies in the Philosophy of Science), D. Reidel Publishing Company, Dordrecht: Holand/Boston: U.S.A/London: England, 1979.

1981. GODINA

1. М. Б. Савич, Марксистская диалектика и философский ревизионизм, Издательство Наука, Москва, 1981. (Fotokopija)

1982. GODINA

1. Stjepan Sirovec, Ethik un Metaethik im jugoslawischen Marxismus. Analyse und Vergleich mit katolischen Positionen, Verlag Ferdinand Schöningh, Paderborn–München–Wien–Zürich, 1982.

1983. GODINA

1. Oskar Gruenwald, The Yugoslav Search for Man: Marxist Humanism in Contemporary Yugoslavia, J. F. Bergin Publishers, Inc., South Hadley, Mass., 1983.
2. David A. Crocker, Praxis and Democratic Socialism, Humanities Press, New Jersey, 1983.
3. Adolfo Sánchez Vásquez, Filozofija praxis, Naprijed, Zagreb, 1983. Opširan predgovor napisao je Lino Veljak. Originalno je knjiga izišla 1980. Naš prevod je s III izdanja.

1984. GODINA

1. Paulo Freire, El conocimiento como praxis liberadora, Los Amigos del Libro, La paz-Cochabamba, 1984.

1985. GODINA

1. Lešek Kolakovski, Glavni tokovi marksizma, Tom III, BIGZ, Beograd, 1985, (Gl. XIII, t. 3)

1988. GODINA

1. Gavin Kitching, Karl Marx and the Philosophy of Praxis, Routledge, London and New York, 1988. (Fotokopija)

1990. GODINA

1. George Allan, The Realizations of the Future. An Inquiry into the Authority of Praxis, State Unniversity of New York Press, Albany, 1990. Ne dotiče se *Praksis orijentacije* nijednom riječju.

1993. GODINA

1. Ursula Rütten, Am Ende der Philosophie? Das gescheiterte »Model Jugoslawien« – Fragen an Intellektuelle im Umkreis der Praxis-Gruppe, Drava Ver-Lag, Klagenfurt-Celovec, 1993.

2000. GODINA

1. Lino Veljak (priredio), Človek – demokracia – poznanie, Kalligram, Bratislava, 2000.

2001. GODINA

1. William L. McBride, From Yugoslav Praxis to Global Pathos. Anti-Hegemonic Post-post Marxist Essays, Rowman & Littlefield Publishers, Inc. Lanham-Boulder-New York-Oxford, 2001.

2006. GODINA

1. Julius Oswald, Filozofija prakse u Hrvatskoj, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2006. (prijevod s njemačkog)

2008. GODINA

1. Boris Kanzleiter-Krunoslav Stojaković, Hrsg., 1968. in Jugoslawien. Studentenproteste und kulturelle Avantgarde zwischen 1960 und 1975. Gespräche und Dokumente, Verlag J. H. W. Dietz Nachf. GmbH, Bonn, 2008. (str. 210–216, poglavlje II Prais-Gruppe, dokumenti)

2010. GODINA

1. Sarah D. Žabić, Praxis, Student protest and Purposive Social Action: The humanist critique of the League of Communist of Yugoslavia, 1964–1975. A dissertation submitted to Kent State University in partial fulfillment of the requirement for the degree of Masters of Art, August 2010. (Fotokopija)

2011. GODINA

1. Boris Kanzleiter, Die »Rote Universität«. Studentenbewegung und Linkposition in Belgrad 1964 – 1975, VSA Verlag, Hamburg, 2011. Posebno o *Praxis orijentaciji* u vezi s temom studentskog pokreta str. 96–125: 3. glava Konstituierung der Studentenbewegung 1964–1968, poglavlje 3.2 Suche nach Alternativen: *Praxis-Gruppe und kritische Kulturszene*

2014. GODINA

1. Horst Müller, Jugoslawische Praxisphilosophie – Kritik und neue Anfänge. 2. Auflage als Online-Publikation 2014.

Lino Veljak

Uz knjigu Ante Lešaje »Praksis orijentacija, časopis Praxis i Korčulanska ljetna škola. Građa«

Knjiga istaknutoga ekonomista Ante Lešaje (koji je također dao i značajne doprinose filozofiji, da spomenemo samo njegovo priređivanje i prijevod djela Karela Kosika *O dilemama suvremene povijesti*, kao i kritičkoj historiografiji, u prvom redu svojom recentnom – višestruko veoma značajnom – knjigom pod naslovom *Knjigocid*) predstavlja krunu njegova dugogodišnjega samozatajnog rada na prikupljanju i sistematiziranju građe vezane uz Korčulansku ljetnu školu i časopis *Praxis*. Dakako, tu je i sama građa, koja ostaje trajnom baštinom, namijenjenom svima onima koji se ne žele odreći onoga najboljega što se u filozofiji i socijalnoj teoriji zbivalo u drugoj polovini 20. stoljeća – a posebno onima koji će tek doći i koji će se moći kritički pozabaviti primjerenim vrednovanjem epohe koju ta baština inkorporira.

Povijest *Praxisa* i Korčulanske ljetne škole zapravo je kondenzat povijesti filozofije i socijalnih znanosti (prvenstveno sociologije) u Drugoj Jugoslaviji. Ovakvu ocjenu valjalo bi, dakako, obrazložiti. Socijalistička Jugoslavija trajala je od 1945. do 1990; Korčulanska ljetna škola održavala se u razdoblju od 1963. do 1974, a časopis *Praxis* izlazio je od 1964. do 1974. Očigledan je nesrazmjer između prvoga perioda i druga dva podatka o vremenskom trajanju Škole odnosno časopisa (vrijeme Škole i *Praxisa* čini manje od četvrtine vremena Jugoslavije). No, ako se razvitak socijalističke Jugoslavije promatra kao proces početnoga rasta, nakon kojega slijedi stagnacija, potom dolazi opadanje i na kraju konačna propast (a nema razloga da se tako ne promatra), onda se ova četvrtina vremena koju na planu filozofije i socijalnih znanosti obilježavaju *Praxis* i Korčula ispostavlja kao razdoblje u kojem je rast dosegao svoj vrhunac i u kojem je nastupila stagnacija, s prvim ozbiljnim znacima objelodanjivanja nerazrješivih unutarnjih protuslovlja koji su konačno rezultirali propašću (a ispostaviti će se da su *Praxis* i Škola bili – da li tek kolateralne? – žrtve inicijalnog propadanja ideje humanog socijalizma, onoga propadanja koje se na duhovnom – ali ne tek duhovnom – planu očitovalo u obliku konzervativnog zaokreta do kojega je došlo početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća).

Tzv. *Praksis orijentacija* (a to je termin koji posjeduje uglavnom deskriptivan karakter, jer se odnosi na jedan kompleksan i u mnogo čemu heterogen fenomen tadašnje glavne struje u filozofiji) nije nastala preko noći; bilo bi posve krivo

ukoliko bi se pojava časopisa i početak rada Korčulanske ljetne škole promatrali izdvojeno od procesa njihove geneze. U toj genezi značajno mjesto prema nekim tumačenjima pripada predratnom sukobu na književnoj ljevici (a taj se sukob nije ograničavao na osporavanje kanona tzv. socijalističkog realizma, nego je u nekim svojim aspektima obuhvaćao i kritiku Staljinove kanonizacije »dijalektičkoga i historijskog materijalizma«, te je u tom smislu značio osporavanje dogmatizma u filozofiji i socijalnoj teoriji). Ne bi bilo valjano ako bi se *Praxis* tumačio kao izravan kontinuitet antidogmatske struje u spomenutom sukobu, ali ne bi bilo primjereno niti opovrgavanje svakog elementa kontinuiteta: nema, naime, dvojbe u pogledu utjecaja tadašnjeg osporavanja dogmatizma na intelektualno formiranje Rudija Supeka, jednoga od najznačajnijih likova *Praxisa* i Škole, a ne treba zanemariti ni svjedočenje Milana Kangrge o utjecaju koji je na njega kao gimnazijalca vršio Miroslav Krleža, vodeći predstavnik kritike dogmatizma u sukobu na književnoj ljevici. Produbljenija istraživanja vjerojatno bi pokazala da je taj utjecaj došao do izražaja i kod još nekih aktera povijesti *Praxisa* (s visokim se stupnjem vjerojatnosti može pretpostaviti da bi se takva prosudba mogla odnositi na i Danka Grlića, na Andriju Krešića i na još neke pripadnike *Praksis orijentacije*).

Neposredno rodno mjesto geneze *Praxisa* valjalo bi tražiti u političkoj emancipaciji jugoslavenskih komunista od Staljinove koncepcije (riječ je, dakako, o odbacivanju Rezolucije Informbiroa 1948.). Politička emancipacija nije neposredno bila popraćena i odstupanjem od staljinističke ideologije. No, nakon početnoga dokazivanja idejne pravovjernosti (koje se najočiglednije manifestiralo u intenziviranju kolektivizacije u području poljoprivrede), veoma brzo slijede i prve manifestacije potrage za samosvojnošću. Već se 1950. proklamira radničko samoupravljanje (istina, bez problematiziranja partijskog monopola u svim područjima društvenog života; inzistiranje na tom monopolu ostalo je konstantom »jugoslavenskog puta u socijalizam« i naposljetku ga je, uz ostalo, i došlo glave). U strogo kontroliranoj literaturi (uključujući i onu udžbeničku) javlja se definicija sovjetskog modela regulacije društva kao državnog kapitalizma (među autorima koji zastupaju tu definiciju možemo sresti i ime Edvarda Kardelja), dotadašnji ideolog dogmatskog boljševizma i socijalističkog realizma Milovan Đilas uskoro će dovesti u pitanje čak i sâm monopol Komunističke partije (u međuvremenu preimenovane u Savez komunista), a 1952. će Ljubljanski kongres književnika simbolički osloboditi umjetničko stvaralaštvo od okova doktrine socijalističkog realizma (znameniti govor Miroslava Krleže).

U tom se ozračju javljaju i prvi znaci odstupanja od staljinskog dogmatizma i u području filozofije. Još se 1950. mogu sresti prve kritičke recenzije nekih sovjetskih u duhu staljinskog dijamata napisanih djela (prvi autori koji su se time pozabavili su tek svršeni studenti filozofije Gajo Petrović i Mihailo Marković), u kojima do izražaja dolaze odstupanja od oficijelne dogme; Rudi Supek, najstariji od budućih praksisovaca, pokreće u Zagrebu 1952. (danas bismo rekli: interdiciplinaran) časopis *Pogledi* (čije će izlaženje biti obustavljeno 1954, što valja

promatrati u kontekstu obnovljene rigidne kontrole nad duhovnim, znanstvenim i kulturnim stvaralaštvom, do koje dolazi neposredno nakon smjenjivanja Milovana Đilasa), časopis u kojem će svoje prve radove objaviti niz budućih aktera i suputnika *Praksis orijentacije*. Stasa nova generacija filozofa (od kojih će neki postati i sociolozi), koja pokazuje jasan odmak od dominantne dogme. Taj odmak nije niti jednoznačan niti homogen. U pojedinim jugoslavenskim sredinama i nakon Bleda još uvijek dominira »marksističko-lenjinističko« pravovjerje, a u svim sredinama ono dominira u pojedinim društvenim znanostima (i tako će ostati sve do preobrazbe brojnih marksističkih dogmata u ideologe slobodnog tržišta i/ili nacionalne države). Ni među budućim »praksisovcima« nema suglasnosti u pogledu stupnja nužnosti otklona od tog pravovjerja. Pogledamo li, primjerice, hrestomatiju Predraga Vranickog *Dijalektički i historijski materijalizam iz 1958.* godine ustanovit ćemo da su odstupanja od lenjinističko-staljinističke interpretacije marksističke filozofije minimalna (ili, opreznije rečeno, skromna).

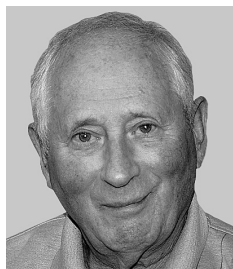
Ključan moment emancipacije filozofije od dogmatskog marksizma zbio se 1960. na bledskoj konferenciji posvećenoj razmatranju teorije odraza, koncepcije koja je predstavljala jedan od konstitutivnih momenata marksističko-lenjinističke ortodoksije. Kritičari teorije odraza iskazali su na Bledu izrazitu nadmoć nad braniteljima ortodoksije, čime se, čak i formalno, završava razdoblje dogmatizma u sferi filozofije (doduše, još sam 1965. u prvom razredu gimnazije na Sušaku učio da je umjetnost »subjektivni odraz objektivne stvarnosti«, a u brojnim su školama i na brojnim fakultetima slične dogme u kontinuitetu poučavane sve do njihova nadomještanja katoličkim, pravoslavnim i islamskim dogmama ili pak neupitnim istinama fizikalizma i drugih derivata analitičke filozofije, logičkog pozitivizma i sličnih koncepata). Nedogmatski oblikovano i razvijano mišljenje na tragu Karla Marxa postaje *mainstream* filozofije u Jugoslaviji. Nema nikakve dvojbe da rušenje marksističke dogme nije bilo po volji ni intelektualno marginaliziranim braniteljima teorije odraza i »znanstvenoga marksističkog pogleda na svijet«, ni sovjetskim vlastodršcima (koji su čvrsto kontrolirali ideologijsku sferu i bili zabrinuti neće li jugoslavenska zaraza nedogmatskog marksizma zahvatiti i njihove filozofe), ali ni onim jugoslavenskim komunistima koji se nikad nisu uistinu oslobodili recidiva staljinističke ideologije.

U toj novoj konstelaciji, obilježenoj dominacijom antidogmatskog pristupa (dominacijom koja je uspostavljena unatoč brojnim mrzovoljama), iskazala se potreba za stvaranjem odgovarajuće infrastrukture neophodne za daljnje razvijanje filozofije i njezina povezivanja s društvenim (ali i drugim) znanostima: rezultat su Korčulanska ljetna škola i časopis *Praxis*. S intenziviranjem tendencije vlastodržaca da »idejnu sferu« stave pod kontrolu jačaju politički (pa i policijski) pritisci, koji će naposljetku dovesti do gušenja spomenute infrastrukture, a to konkretno znači: do gašenja Škole i *Praxisa*. Nastupa razdoblje pojačane represije (posebno vidljive u Beogradu), potpune marginalizacije nepoćudne filozofije i njezinih nositelja i autodestruktivne reafirmacije dogmatskog marksizma. Sve je

to dobro poznato. A poznato je i kako se sve to završilo: nema više ni Jugoslavije niti »komunizma« (a ni rezultati Drugoga svjetskog rata se više ne znaju, kvislinzi su postali pravi patrioti, ako ne i autentični antifašisti), a u filozofiji i društvenim znanostima dominira provincijalni (da se ne kaže: kolonijalni) mentalitet. To, dakako, ne bi trebalo značiti da ništa što se na ovim prostorima danas misli, stvara, istražuje i objavljuje više nema nekakve vrijednosti, a pogotovo ne bi smjelo značiti da je prepričavanje prepisanih epigonalija jedina – i to još bezostatna – istina aktualnog trenutka filozofije i društvenih znanosti na području postjugoslavenskih država, ali je ipak istina i to da su aktualni dosezi stvaralaštva i njegovih proizvoda više ili manje adekvatni kvantitativnim pokazateljima veličine i važnosti tih zemalja. Nostalgично sjećanje na vremena kad su Korčula, Zagreb i Beograd bili veoma značajna mjesta na mapi svjetske filozofije neće nam mnogo pomoći u nastojanju da se stvari (u području filozofije, društvenih znanosti i duha općenito) promijene u željenom smjeru. U tom nam nastojanju neće pomoći ni nekritičko veličanje minulih vremena (uključujući i nereflektirano glorificiranje dometa Korčule i *Praxisa*). Promjene su moguće tek ustrajavanjem na kvaliteti i na kreativnosti (koju, dakako, ne treba brkati sa šarlatanstvom).

No, ova knjiga kojom je Ante Lešaja popratio prikupljenu građu o Korčulan-skoj ljetnoj školi i *Praxisu* nije po svojoj temeljnoj intenciji nostalgичna niti je namijenjena uzgajanju nostalgije ili nekritičkoj glorifikaciji prošlosti. Ona je po-najprije kvalitetan vodič za primjeren pristup istraživanju jedne epohe i njezinih dosega u području filozofije (a potom i sociologije, pa dijelom i drugih disciplina). Knjiga će pomoći onima koji će htjeti istraživati što se to uistinu događalo u dru-goj polovini 20. stoljeća u zemlji koje više nema – i to ne samo na planu filozofije, teorije i društvenih znanosti, već i u cjelini povijesne i historijske procesualnosti. A to istraživanje će u nekim budućim vremenima pokazati što je zapravo ostalo od baštine *Praxisa* i od duha Korčule što bi tim novim naraštajima moglo biti na-dahnjujuće za ispunjenje onih zadaća koje će oni postaviti primjerenom vlastitom vremenu i njegovim izazovima.

■ Bilješka o autoru

ANTE LEŠAJA, umirovljeni redoviti profesor Sveučilišta u Zagrebu, rođen je 1931. u Korčuli. Nakon završenog studija ekonomije 1958. radi u brodogradilištu u Korčuli na poslovima organizacije i analize poslovanja poduzeća, da bi se prelaskom u Ekonomski institut Zagreb (1962.) posvetio istraživačkom radu na području ekonomske politike i teorije firme, a također i problematici proizvodnosti te privrednim reformama u socijalističkim zemljama. Doktorirao je 1965. na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu s tezom »Utjecaj sredstava

ekonomske politike na uvjete privređivanja«, o ekonomskoj politici i uvjetima privređivanja u jugoslavenskoj privredi. Dijelom tih istraživanja bila je i analiza rasprava vođenih u Sovjetskom savezu 1920-ih godina (najveći dio obimne studije objavljen je u nekoliko brojeva časopisa »Naše teme« 1986-1988. godine, a dijelom u časopisu »Economist«). Za Institut Ekonomskog fakulteta u Zagrebu izradio je 1982. studiju »Međunarodne usporedbe proizvodnosti«. Suradivao je i na obimnom projektu »Program razvoja općine Korčula«. Krajem 1972. godine izabran je za izvanrednog profesora političke ekonomije na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu, a zatim je kao profesor političke ekonomije radio i na Ekonomskom fakultetu u Mostaru i Fakultetu za defektologiju u Zagrebu.

Uz istraživački rad u Ekonomskom institutu i nastavnički rad, redovito je objavljivao u časopisima. Prevodio je radove čeških ekonomista (K. Kouba, Č. Kožušník, Z. Šulc, O. Turek, M. Pick), od kojih su neki objavljeni, a neki korišteni za internu upotrebu u zagrebačkom Ekonomskom institutu. Prijevod eseja poznatog češkog filozofa Karela Kosika pod naslovom: *Dileme suvremene povijesti* objavljuje 2007 (*Razlog*, Zagreb). U Srbiji je taj prijevod izišao u nešto manjem opsegu pod naslovom *Mostovi preko evropske rijeke i drugi spisi* (Edicija Braničevo, Centar za kulturu Požarevac, 2008.)

Nakon umirovljenja 1990, volonterski radio na razvijanju Narodne knjižnice općine Korčula, a događanja oko tamošnjeg uništavanja knjižne građe ponukala su ga da fenomen uništavanja knjiga u Hrvatskoj tokom 1990-ih godina potpunije istraži. Rezultat višegodišnjeg rada je studija *Knjigocid – Uništavanje knjiga u Hrvatskoj 1990-ih*, Zagreb, *Profil* i SNV, 2012.

Posebno se, tokom posljednjih dvadeset pet godina, angažirao na prikupljanju građe o časopisu *Praxis* i *Korčulanskoj ljetnoj školi*. Razloga je više, ali je svakako najvažniji da su misaona nastojanja i doseg *praksisovaca* od ogromnog značaja za svako produktivno zasnivanje ekonomskih istraživanja, ne samo socijalističkih društava.

[FOTOGRAFIJE / PHOTOS]

Članovi redakcije *Praxis* i glavni i odgovorni urednici 1964–1974

Branko Bošnjak,
član redakcije
(a member of the
editorial board)
1964–1974.

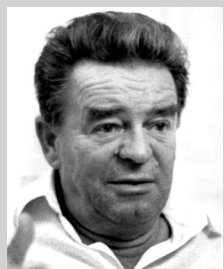
Veljko Cvetičanin,
član redakcije
(a member of the
editorial board)
1973–1974.

Mladen Čaldarović,
član redakcije
(a member of the
editorial board)
1967–1968.

Danko Grlić,
član redakcije
(a member of the
editorial board)
1964–1974.

Milan Kangrga,
član redakcije
(a member of the
editorial board)
1964–1974.

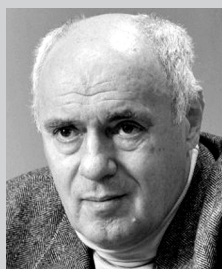
Ivan Kuvačić,
član redakcije
(a member of the
editorial board)
1967–1974.

Danilo Pejović,
član redakcije i glavni
i odgovorni urednik
(a member of the editorial
board and editor-in-chief)
1964–1966.

Gajo Petrović,
član redakcije i glavni i
odgovorni urednik
(a member of the editorial
board and editor-in-chief)
1964–1974.

Žarko Puhovski,
član redakcije
(a member of the
editorial board)
1973–1974.

Rudi Supek,
član redakcije i glavni
i odgovorni urednik
(a member of the editorial
board and editor-in-chief)
1967–1974.

Predrag Vranicki,
član redakcije
(a member of the
editorial board)
1964–1974.

Prvi nastup u javnosti čitave redakcije časopisa Praxis

(Studentski centar, Zagreb, koncem 1964)

Slijeva: Rudi Supek, iza njega (ne vidi se), Branko Bošnjak, Gajo Petrović (glavni urednik), Danilo Pejović (glavni urednik), Predrag Vranicki, Milan Kangrga, Danko Grlić; posve desno (okrenut leđima): direktor Studentskog centra M. Heremić, a pored njega Antun Žvan (Fotografiju ustupila Asja Petrović)

The first public appearance of the entire Praxis Editorial Board

(Student center, Zagreb, end of 1964)

From left to right: Rudi Supek, behind him (cannot be seen), Branko Bošnjak, Gajo Petrović (editor-in-chief), Danilo Pejović (editor-in-chief), Predrag Vranicki, Milan Kangrga, Danko Grlić; far right (with his back turned): the director of the Student center M. Heremić, next to him, Antun Žvan (Photograph made available by Asja Petrović)

Intervju o Praxisu za njemački tjednik Der Spiegel

(U biblioteci Gaje Petrovića, Trg žrtava fašizma 1/III, veljača 1970)

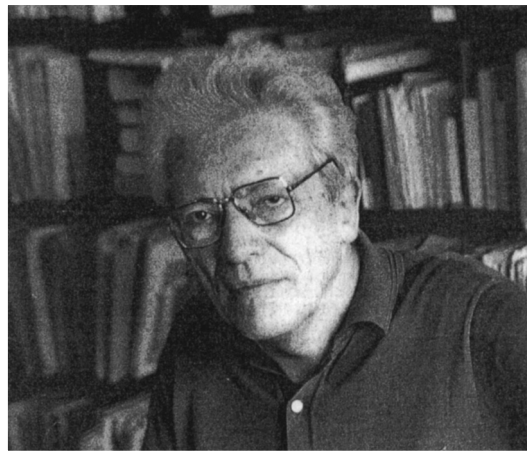
Slijeva: Gajo Petrović (Praxis), Dieter Brumm (Der Spiegel), Milan Kangrga (Praxis), snimatelj Der Spiegela okrenut leđima (Fotografiju ustupila Asja Petrović)

An interview about Praxis for the German weekly Der Spiegel

(In the library of Gajo Petrović, Trg žrtava fašizma 1/III, February 1970)

From left to right: Gajo Petrović (Praxis), Dieter Brumm (Der Spiegel), Milan Kangrga (Praxis), photographer for Der Spiegel with his back turned (Photograph made available by Asja Petrović)

Gajo Petrović (1927–1993)

Glavni i odgovorni urednik *Praxisa* od prvog do zadnjeg broja (Fotografija nastala između 1978. i 1980. Fotografiju ustupila Asja Petrović)

Gajo Petrović (1927–1993)

Praxis editor-in-chief (from the first to the final issue) (Photograph made sometimes between 1978 and 1980. Photograph made available by Asja Petrović)

Sastanak Upravnog odbora Korčulanske ljetne škole, ljeto 1969.

(Restoran Plaža, Tedeschi, Korčula)

Slijeva: Danko Grlić, Ivo Kuvačić, Branko Bošnjak, Milan Kangrga, Rudi Supek, Gajo Petrović, Branko Despot; okrenuti leđima (slijeva nadesno): Ljubomir Tadić, Vojin Milić, Mihailo Đurić, Veljko Cvjetičanin, Veljko Korać; u dnu stola, između Danka Grlića i Ljubomira Tadića je dvoje neidentificiranih učesnika

(Fotografiju ustupio Milan Kangrga)

Meeting of the board of the Korčula Summer School, summer of 1969.

(Plaža restaurant, Tedeschi, Korčula)

From left to right: Danko Grlić, Ivo Kuvačić, Branko Bošnjak, Milan Kangrga, Rudi Supek, Gajo Petrović, Branko Despot; with their backs turned (from left to right): Ljubomir Tadić, Vojin Milić, Mihailo Đurić, Veljko Cvjetičanin, Veljko Korać; at the bottom of the table, between Danko Grlić and Ljubomir Tadić, are two unidentified participants

(Photograph made available by Milan Kangrga)

Sastanak Upravnog odbora Korčulanske ljetne škole, ljeto 1969.

Sudionici kao na prethodnoj slici – snimak iz drugog ugla
(Fotografiju ustupio Milan Kangrga)

Meeting of the board of the Korčula Summer School, summer of 1969.

The same participants as in the previous photograph – taken from a different angle
(Photograph made available by Milan Kangrga)

Rudi Supek, predsjednik i **Veljko Korać**, potpredsjednik Upravnog odbora
Korčulanske ljetne škole

Rudi Supek, the President and **Veljko Korać**, the Vice-president of the board
of the *Korčula Summer School*

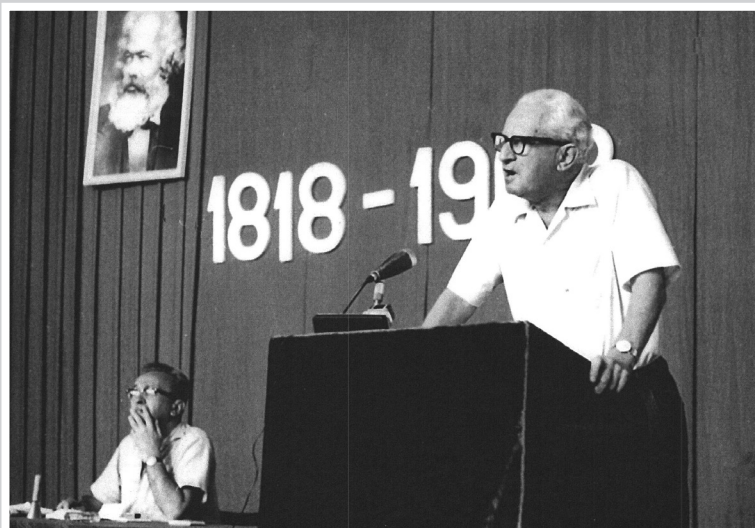

S jednog od zasjedanja Korčulanske ljetne škole, ljeto 1968.

Za govornicom Lucien Goldmann, za stolom radnog predsjedništva zasjedanja (slijeva): Eugen Fink, Arnold Künzli, Günther Nenning, Branko Bošnjak, Michael Landmann, Vanja Sutlić, Sveto Lukić, Nicolae Bellu

From one of the sessions of the *Korčula Summer School*, summer of 1968.

At the tribune, Lucien Goldmann, at the table of the session's working president (from left to right): Eugen Fink, Arnold Künzli, Günther Nenning, Branko Bošnjak, Michael Landmann, Vanja Sutlić, Sveto Lukić, Nicolae Bellu

S jednog od zasjedanja Korčulanske ljetne škole, ljeto 1968.

Za govornicom Herbert Marcuse, za stolom radnog predsjedništva zasjedanja Vojin Milić

From one of the sessions of the *Korčula Summer School*, summer of 1968.

At the tribune, Herbert Marcuse, at the table of the session's working president Vojin Milić

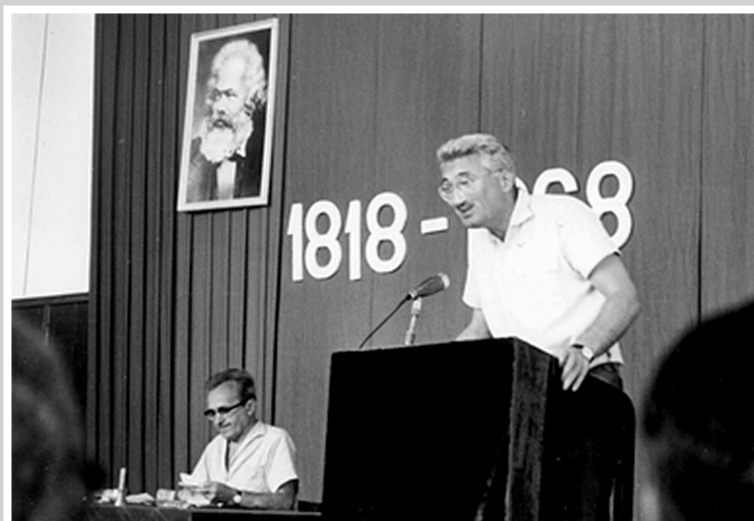

S jednog od zasjedanja *Korčulanske ljetne škole*, ljeto 1968.

Za govornicom George Fischer, za stolom radnog predsjedništva zasjedanja (slijeva): Veljko Cvjetičanin, Vojin Milić, Ossip Flechtheim, Svetozar Stojanović, Iring Fetscher, Rudi Supek, Danko Grlić, Mladen Čaldarović

From one of the sessions of the *Korčula Summer School*, summer of 1968.

At the tribune, George Fischer, at the table of the session's working president (from left to right): Veljko Cvjetičanin, Vojin Milić, Ossip Flechtheim, Svetozar Stojanović, Iring Fetscher, Rudi Supek, Danko Grlić, Mladen Čaldarović

S jednog od zasjedanja *Korčulanske ljetne škole*, ljeto 1968.

Za govornicom Jürgen Habermas, za stolom radnog predsjedništva zasjedanja Vojin Milić

From one of the sessions of the *Korčula Summer School*, summer of 1968.

At the tribune, Jürgen Habermas, at the table of the session's working president Vojin Milić

Veljko Korać

čita nacrt protestnog telegrama protiv okupacije ČSSR od strane vojnih snaga Varšavskog pakta u VIII. mjesecu 1968.

Veljko Korać

reading the draft of the telegram of protest against the occupation of the Czechoslovak Socialist Republic by the military forces of the Warsaw Pact in August 1968.

Sudionici Škole u raspravi o okupaciji i protestu

The School's participants discussing the occupation and the protest

Sudionici Škole u raspravi o okupaciji i protestu

The School's participants discussing the occupation and the protest

Sudionici Škole u raspravi o okupaciji i protestu

The School's participants discussing the occupation and the protest

Milan Kangrga i Rudi Supek u razgovoru ispred dvorane Doma kulture

Sasvim desno Dina Künzl; djevojka s naočalama nije identificirana

Milan Kangrga and Rudi Supek conversing in front of the House of Culture

Far right, Dina Künzl; the girl with the glasses was not identified

Razgovor u pauzi zasjedanja ispred Doma kulture

Slijeva: Rudi Supek, Milan Kangrga, sekretarica Đurđa Purić, Mihailo Marković, Danko Grlić (okrenut leđima), sasvim desno neidentificirani učesnik

A conversation during the break in the session outside the Conference Hall of the House of Culture

From left to right: Rudi Supek, Milan Kangrga, the secretary Đurđa Purić, Mihailo Marković, Danko Grlić (with his back turned), on the far right, an unidentified participant

Razgovori u pauzi zasjedanja ispred Doma kulture

Slijeva: neidentificirana grupa sudionika, Gajo Petrović, Veljko Cvjetičanin, Veljko Korać, Simo Elaković (tada student filozofije)

A conversation during the break in the session outside the Conference Hall of the House of Culture

From left to right: unidentified group of participants, Gajo Petrović, Veljko Cvjetičanin, Veljko Korać, Simo Elaković (the then-student of philosophy)

Između dviju sesija

Slijeva: Mihailo Đurić, Milan Kangrga (okrenut leđima), Vesna Kolarić, Branko Bošnjak, Gajo Petrović

Between two sessions

From left to right: Mihailo Đurić, Milan Kangrga (with his back turned), Vesna Kolarić, Branko Bošnjak, Gajo Petrović

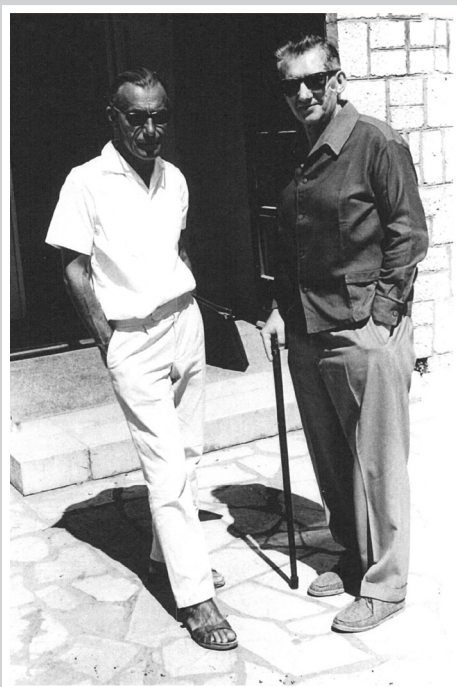

Gajo Petrović i Herbert Marcuse u razgovoru, Korčula, ljeto 1968.

(Fotografiju ustupila Asja Petrović)

Gajo Petrović and Herbert Marcuse conversing, Korčula, summer of 1968.

(Photograph made available by Asja Petrović)

Arnold Künzl i Rudi Supek

ispred dvorane za sjednice Doma kulture

Arnold Künzl and Rudi Supek

outside the Conference Hall of the House of Culture

Gajo Petrović i Mihailo Marković

ispred dvorane za sjednice Doma kulture

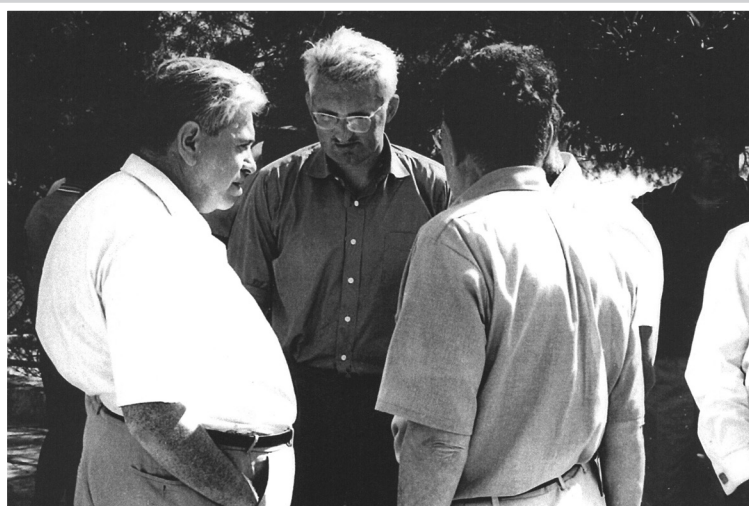
Gajo Petrović and Mihailo Marković

outside the Conference Hall of the House of Culture

Ljubomir Tadić (u prvom planu)
u pauzi zasjedanja *Korčulanske ljetne škole*

Ljubomir Tadić (in the foreground)
during the break in the session of the *Korčula Summer School*

Razgovor u pauzi zasjedanja *Korčulanske ljetne škole*
Lucien Goldmann, Jürgen Habermas, ledima okrenut neidentificirani učesnik

Conversation during the break in the session of the *Korčula Summer School*
Lucien Goldmann, Jürgen Habermas, with his back turned, an unidentified participant

Razgovor u pauzi zasjedanja *Korčulanske ljetne škole*
Za stolom: neidentificirani učesnik, Eugen Fink, Lucien Goldmann

Conversation during the break in the session of the *Korčula Summer School*
At the table: an unidentified participant, Eugen Fink, Lucien Goldmann

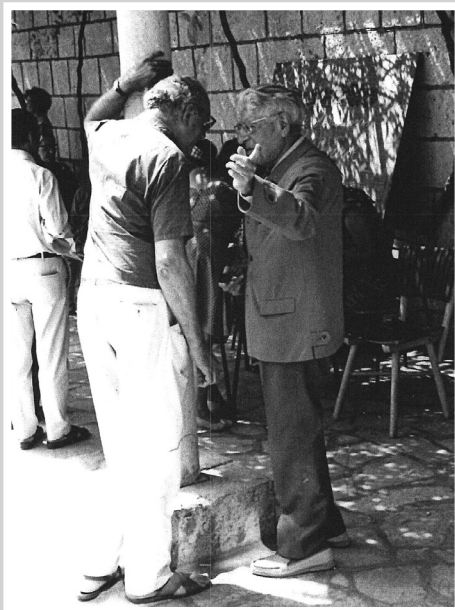

George Fischer i Ernst Bloch
u pauzi zasjedanja *Korčulanske ljetne škole*

George Fischer and Ernst Bloch
during the break in the session of the *Korčula Summer School*

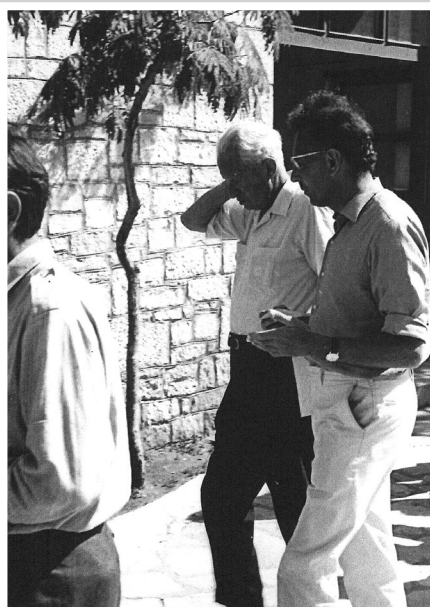

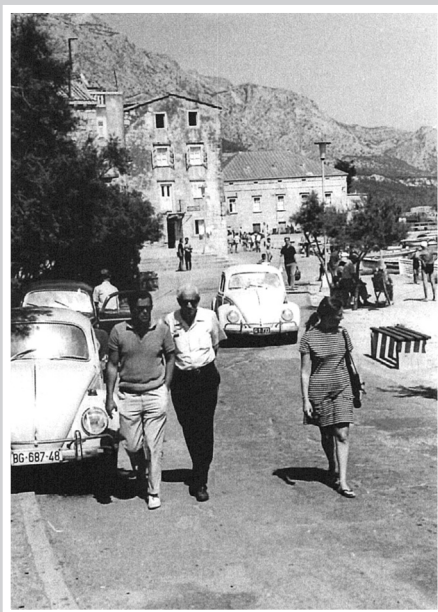
Alfred Sohn-Rettel (naslonjen na stup) i **Ernst Bloch** u pauzi zasjedanja *Korčulanske ljetne škole*

Alfred Sohn-Rettel (leaning against the post) and **Ernst Bloch** during the break in the session of the *Korčula Summer School*

Herbert Marcuse i **Thomas Bottomore** ispred dvorane za zasjedanje Doma kulture

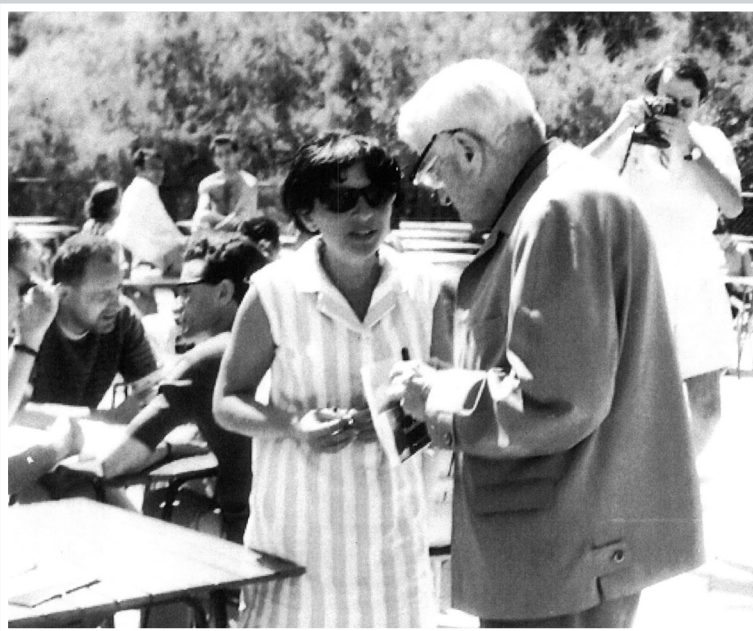
Herbert Marcuse and **Thomas Bottomore** outside the Conference Hall of the House of Culture

Heinz Lubasz i **Herbert Marcuse** u šetnji obalom ispod Doma kulture

Heinz Lubasz and **Herbert Marcuse** walking along the coast in front of the House of Culture

Agnes Heller i Ernst Bloch u razgovoru pred konferencijskom dvoranom
(Snimila Sussan Fink, ljeto 1968. Fotografiju ustupio Milan Kangrga)

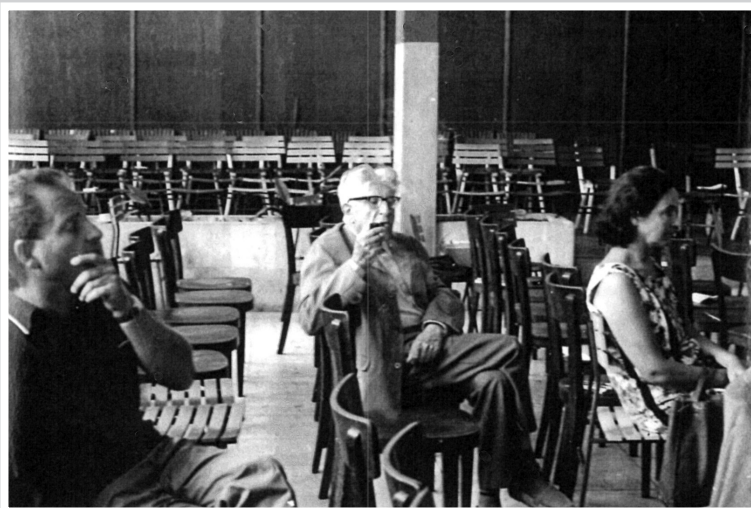
Agnes Heller and Ernst Bloch conversing outside the Conference Hall
(Taken by Sussan Fink, summer of 1968. Photograph made available by Milan Kangrga)

Eugen Fink i Kostas Axelos pred konferencijskom dvoranom
(Snimila Sussan Fink, ljeto 1968. Fotografiju ustupio Milan Kangrga)

Eugen Fink and Kostas Axelos outside the Conference Hall
(Taken by Sussan Fink, summer of 1968. Photograph made available by Milan Kangrga)

Ernst Bloch
prati izlaganje na zasjedanju *Korčulanske ljetne škole*

Ernst Bloch
following the presentation at the session of the *Korčula Summer School*

Odmor pred dvoranom Doma kulture u pauzi zasjedanja Škole
Za stolom sjede Eugen Fink i njegova supruga Susann; Karl-Heinz Volkmann-Schluck naslonjen na ulazu u dvoranu

Resting outside the Conference Hall of the House of Culture during a break in the session of the School

Sitting at the table, Eugen Fink and his wife Susann; Karl-Heinz Volkmann-Schluck leaning against the entrance to the hall

Karola i Ernst Bloch
u šetnji obalom ispod Doma kulture

Karola and Ernst Bloch
walking along the coast in front of the House of Culture

Mihael Landmann, Ernst i Karola Bloch
u razgovoru na terasi Doma kulture

Mihael Landmann, Ernst and Karola Bloch
conversing at the terrace of the House of Culture

Ivan Kuvačić i Milan Kangrga prevoze Ernsta Blocha autom u Hotel Park
(Fotografiju ustupio Ivan Kuvačić)

Ivan Kuvačić and Milan Kangrga conveying Ernst Bloch in a car to the Hotel Park
(Photograph made available by Ivan Kuvačić)

Asja i Gajo Petrović u Korčuli 1993. ili 1994.
(Fotografiju ustupila Asja Petrović)

Asja and Gajo Petrović in Korčula in 1993 or 1994.
(Photograph made available by Asja Petrović)

Ernst Bloch
razgovara sa studentima

Ernst Bloch
conversing with the students

Studenti Slobodan Šnajder i Ante Rumora razgovaraju s Herbertom Marcuseom
(Fotografiju ustupio Slobodan Šnajder)

Students Slobodan Šnajder and Ante Rumora conversing with Herbert Marcuse
(Photograph made available by Slobodan Šnajder)

Herbert Marcuse
razgovara sa studentima

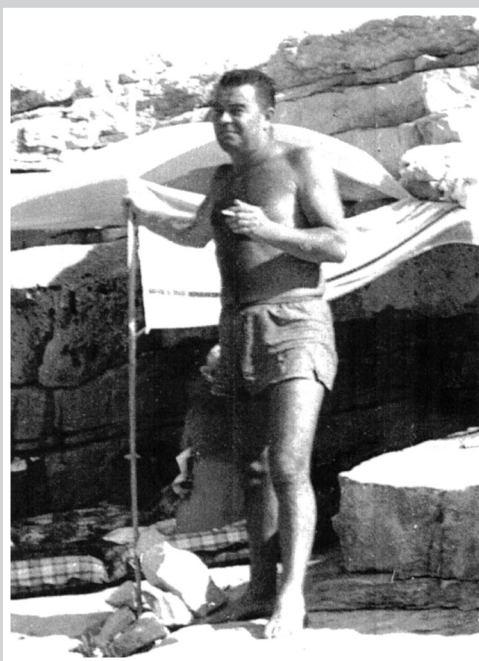
Herbert Marcuse
conversing with the students

Student Rajko Grlić u razgovoru s Herbertom Marcuseom
ispred konferencijske dvorane Doma kulture
(Snimila Sussan Fink, ljeto 1968. Fotografiju ustupio Milan Kangrga)

Student Rajko Grlić conversing with Herbert Marcuse
outside the Conference Hall of the House of Culture
(Taken by Sussan Fink, summer of 1968. Photograph made available Milan Kangrga)

Kangrgina »vila«
(Fotografiju ustupio Milan Kangrga)

Kangrga's »villa«
(Photograph made available by Milan Kangrga)

Gajo Petrović, Milan Kangrga i Veljko Cvjetičanin na »Bledskoj konferenciji filozofa Jugoslavije« 1960.
(Fotografiju ustupila Asja Petrović)

Gajo Petrović, Milan Kangrga and Veljko Cvjetičanin at the »Bledskoj konferenciji filozofa Jugoslavije« 1960.
(Photograph made available by Asja Petrović)

Praksisovci u razgovoru: **Božidar Jakšić** iz mlađe generacije
i **Milan Kangrga** iz starije generacije
(Fotografiju ustupila Asja Petrović)

Praxis thinkers conversing: **Božidar Jakšić**, a member of a younger generation,
and **Milan Kangrga**, a member of an older generation
(Photograph made available by Asja Petrović)

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records in a business setting. It highlights how proper record-keeping can help in decision-making, legal compliance, and financial management. The text emphasizes that records should be organized, up-to-date, and easily accessible.

Next, the document addresses the challenges of data management in the digital age. It notes that while digital storage offers convenience, it also introduces risks such as data loss, security breaches, and information overload. Solutions like cloud storage, encryption, and regular backups are suggested to mitigate these risks.

The third section focuses on the role of technology in streamlining business processes. It describes how automation and software solutions can reduce manual errors, save time, and improve overall efficiency. Examples of tools used for project management, customer relationship management, and accounting are provided.

Finally, the document concludes by stressing the need for continuous learning and adaptation. As technology and market conditions evolve, businesses must stay informed and be willing to adopt new practices to remain competitive and successful.

ANTE LEŠAJA

**PRAKSIS ORIENTATION,
JOURNAL PRACTICE AND THE
KORČULA SUMMER SCHOOL**

(COLLECTION)

■ Foreword

It has been fifty years since the founding of the journal *Praxis* and the *Korčula Summer School* and forty years have passed since their termination.

These »*Introductory Remarks along with the Collection on the Praksis Orientation, Praxis and the Korčula Summer School*« were written with the intent to »intensify« the collection I gathered, whilst giving it a better overview. Another of its purposes is to sketch the important points and phases of development, the perception and difficulties, and to some degree even the societal context in which *Praxis* and the *Korčula Summer School* as two complementary phenomena of an international format were born, had lived and had been terminated. However, this is not an attempt to »musealize« one of the most productive and most intriguing periods of Yugoslav philosophical and sociological thought where – in turbulent times of silly political practices and the awakening of several retrograding or jumbled tendencies – questions were asked about man's essence and when humanity's future was thought about. My goal was quite the opposite: facilitate the availability of the basic collection of source texts and documents for research needs as well as stimulate the younger generations of thinkers to ask themselves whether there is something futuristic in this part of our intellectual legacy.

Publishing them in the form of this book, these »*Introductory Remarks*« are complemented with a bibliography.

The entire corpus, as so-called »hard-copies«, will be available to the interested researchers at the Faculty of Philosophy in Zagreb, in the Main Library of the Referral Center for Bioethics of the Croatian Philosophical Society as well as in the collection of the Regional Corpus of the City Library of Korčula. Along with this, the most important parts of the collection, primarily the texts of all of *Praxis*' issues, articles from periodicals talking about the *Praksis Orientation*, as well as a selection of wider works talking about the *Praksis Orientation*, will be put on the Internet, which will make the collection available for all potential researchers.

Not everything relevant for research on the *Praksis Orientation* was collected, so with the publishing of this book I wish to stimulate the continuation of collecting.

The »Rosa Luxemburg Stiftung« Office in Belgrade, by publishing this book, once again contributes to reviving the interest for the *Praksis Orientation*, which started with a very successful scientific gathering titled *Praxis, društvena kritika i humanistički socijalizam* (English translation: *Praxis, Social Critique and Humanist Socialism*) October 13-15, 2011 in Korčula.

Ante Lešaja

PART ONE

**[INTRODUCTORY REMARKS
ALONG WITH THE COLLECTION]**

1. On the Reasons for Gathering the Collection

There are two primary reasons for the decision to gather and to documentarily sort the collection.

The first reason would be the significance the phenomena of the *Praksis Orientation*, the journal *Praxis* and the *Korčula Summer School* have for the understanding of social, cultural and scientific circumstances in Yugoslavia in the second half of the twentieth century (the significance which can be observed from the public resonance of these occurrences). Whereas the second reason lies in the fact that a documentarily sorted collection is important for anyone interested in researching this phenomenon; but it also prevents the occurrence of easily (not factually-proven) drawn conclusions and judgments which is important, as the *Praksis Orientation*, without a doubt will still draw the attention of thinking people.

The dominant politics of exclusion of the 1990s in Croatia, but also in other independent parts of Yugoslavia, as a result of a radical social overturn¹ was also one of the reasons for me to persevere in gathering and documentarily sorting of the collection.

* * *

The *Praxis* journal and the *Korčula Summer School* are both a first-class intellectual and cultural phenomenon, widely recognized not only in Yugoslavia, but also internationally, as leading philosophers and sociologists are actively participating through their writings for the journal, as well as in the summer schools. Further evidence for this are other written documents: books, articles, and reviews in newspapers. *Praxis* and the *Korčula Summer School* became an essential focal point in discussions on the development of philosophical and sociological thought in the second half of the twentieth century.

¹ I use the term »social overturn« as a signifier for all the events connected to the ruin of SFR Yugoslavia in the 1990s, which radically changed the social order of the time, first of all ownership relations and the social relations developed on this basis, as well as the position of social layers. This »social overturn«, therefore, has nothing in common with what we usually consider an »overturn«, »coup«, »coup d'état«, etc. – processes, which is a political showdown of various factions within an existing social order.

It would, however, be quite reductive and most certainly wrong to view *Praxis* and the *Korčula Summer School* outside the entirety of philosophical and sociological efforts of a significant number of philosophers and sociologists from the same generation who came together after 1945. For this generation, the war and revolutionary experiences were the historical environments within which they were searching for answers to ever-present questions. Their »philosophical and sociological efforts« were basically developed in their core works, i.e. doctoral dissertations, books and studies, of which there is an impressive number. The *Praxis* journal and the *Korčula Summer School* were a »testing ground« for a *regular critical* dialogue with thinkers from Yugoslavia and the world on one side, and prompt critical contributions in recognizing and solving Yugoslav-specific social contradictions on the other side. Another important component are their thoughts and analyses given in interviews in daily and weekly newspapers as well as in direct polemic reactions and reflections. It is exactly for these reasons that the *Praksis orientation*, the *Praxis* journal and the *Korčula Summer School* were so popular among numerous philosophers and sociologists, but also among the intellectual public, which is rather unusual for such an often-hermetic intellectual area.

A special place within the mentioned generation belongs to a Zagreb-based group of philosophers and sociologists who started the *Korčula Summer School*, and soon after *Praxis*. The program platform formulated by this group not only gathered a vast number of Yugoslav philosophers and sociologists (along with Zagreb-based people there was a great number of Belgrade-based people along with others), but also numerous people outside of Yugoslavia. They became known as the *Praksis Orientation* through their interventions (published reviews, discussions and dialogues). Be it appropriate or not, or even precise or not – terms such as *praksisovci**, or *Praksis Orientation* became widely accepted in discussions and remain the »signature mark« of those philosophical and sociological approaches relating to *Praxis* and the *Korčula Summer School*.

The *Praksis Orientation*'s platform was defined very clearly in the first issue of *Praxis* journal in 1964, in Gajo Petrović's introduction entitled *Čemu Praxis?* (English translation: *Why Praxis?*).² The most cited phrase of this text was a formulation taken from Marx, i.e., *on the criticism of all that exists*, which

* *Translators note:* this term refers to thinkers of the *Praksis Orientation* and will be translated as *Praxis Thinkers*.

2 Besides the text with the same title, which was published as the Introduction (6 pages) in *Praxis* no. 1, from 1964, Gajo Petrović's book »Čemu Praxis«, Zagreb 1972, must be consulted. It was published as the so-called pocket edition of *Praxis* (no. 10-11), with 240 pages.

served as their principal starting point. It should, however, be mentioned that the Zagreb-based *praxis thinkers*, even before they were referred to like that, represented that principal starting point in their earlier works.

The criticism of everything existing became the focal point of differentiation and dissent among *praxis thinkers* and those supporting this orientation, but also among those who disputed it.

The initial *praxis* core, which remained active through all these years of public intervention, developed its criticism of all that exists consequently through studying the object of criticism, and not from a priori standpoints. Objects of criticism were the current contradictions of modern life and the possibilities of overcoming them, including even the possibility of a revolutionary (socialist) alternative, which the twentieth century called for powerfully. Therefore, Gajo Petrović's formulation, that the *praxis thinkers* are passionately interested in the success of a socialist alternative, is consequential to such a principal starting point.

The criticism of all that exists practiced by the *praxis thinkers* was not a mere repetition of a relatively old formulation which is still relevant for the history of philosophy. It was a criticism which corresponded with the needs of the epoch, whereas one of the »needs of the epoch« was the criticism of all that hinders, postpones and renders impossible the development of a socialist alternative. Such criticism would not have been possible had a socialist alternative, at least in its beginning, not existed in reality. Therefore, I think that the general starting point expressed by the phrase *the criticism of all that exists*, in the *praxis thinkers*' criticism of a concrete historical alternative, is an achievement which remains as a permanent thought heritage – since there is no doubt that the existing social order (the capitalist order) must be abolished. Thus this abolition needs a simultaneous process for the affirmation of elements of socialism, in which the critical valorization of the process and its affirmation become an unavoidable component.³

---

3 We are not talking about »verbal acrobatics« or formal acceptance of an appealing thought, formulation or comment, which would be an expression of..., but we are dealing with the adaptation of Marx's famous and brilliant formulations (from his letters to Ruge at the end of the first half of the 19th century). We are talking about a true novelty in thought, as it should be considered an important part of the maturing of society for the epochal overturn which is arriving inevitably, which will be long-lasting, with positive achievements and also staggering, in which the »criticism of all that exists« will be sine qua non of its success. So why was the *praxis thinker's* adaptation of the formulation of the »criticism of all that exists« a new thing? If we accept that Hegel's philosophy is an important reflection of civil society's emancipatory potential, as opposed to the feudal society; and that Marx's critique of Hegel's philosophy observed the limitations of such potential on account of the alienation inherent in civil society, which, however, can be overcome only with the revolutionary elimination of the causes enabling and supporting this alienation, as well as the fact that the first attempts in eliminating these causes, historically, have presented themselves as local socialist revolutions – then the »criticism of all that exists« in societies born out of socialist revolutions is not simply a mere repetition of the

From the gathered collection (books, but also articles) the readers will notice that the opinions of *praxis thinkers*, despite the nature of their critical position but also because of it, were mostly criticized from *a priori* positions, which were methodologically quite different from theirs.

Therefore it should be mentioned that *praxis thinkers* were not dissidents, either through their philosophical research or through their critical observations. They did not fall under this category of the »critic of all that exists«, and it would be completely wrong to put them in the category of predominantly fashionable critics, some of whom sincerely and more or less successfully from and through own predicaments and sacrifice, criticized »from the outside«, rejecting the real-existing (socialist) alternative *à limine*. One cannot ignore the fact that in certain cases »dissidents« were either utilized or directly hired by anti-communist propaganda outposts. There is scarce data, which indicates such a possibility, however, when archives are made available and research on this matter is done, light will be shed on the entire complexity of the so-called dissent.

Thanks to various circumstances, but most of all to two agile *praxis thinkers* – Rudi Supek and Milan Kangrga – the city of Korčula has hosted, for ten years, an impressive number of the most prominent philosophers and sociologists from the second half of the 20th century from all over the world. In the long history of the city of Korčula, there probably is no cultural event, which with its intellectual reach and significance could compete with the work of the *Korčula Summer School*. The citizens of Korčula have accepted the *Korčula Summer School* in a welcoming manner, while attempting to ensure its work within the limitations of the then existing and indeed very humble conditions at their disposal (spaces, technicalities, etc.).⁴

---

said phrase (if and when this is a critique that questions the reach and failures of the revolutionary abolition of civil society's forms of alienation, in the sense of the famous thesis on the need of changing the world instead of just interpreting it differently). This »if and when« is not provided in a formally critical manner, but with a thorough insight into the object of criticism. Therefore, the *praxis*-like construction of criticism of »all that exists« which was founded, and to a large extent even practiced, was a critical re-evaluation of revolutionary attempts (especially the Yugoslav one), with the purpose to maintain and develop them.

Everyone who dealt with the *Praxis Orientation*, especially if they were disputing it, did not understand this innovation of the accepted stance on the »criticism of all that exists«. They would equate or view *praxis*' critical approaches as a mere political criticism of the regime or as a unique form of dissent. One and the other were frequently being utilized from various sides as a welcome *déjà vu* »of an actual revolutionary attempt«, i.e. from a specific ideological standpoint it was regarded as an *a priori* »critique of communism«. I will leave aside the criticism, which regarded *praxis thinkers* as simple fanatics who are not in touch with reality whatsoever. *Praxis thinkers* were no »dissidents« (usually, dissidents have »matured« to a level of thinking which is counterrevolutionary, which leads to »zurück zur bürgerlichen Gesellschaft«, which, identifies the given regime with fundamental characteristics of the revolution.

4 With regard to the importance of the *Korčula Summer School*, we realistically can expect that the City Library in Korčula gathers and keeps the entire (available) collection which refers to the work of the

Due to the richness and quality of the contributions, as well as the topics covered in *Praxis* and the *Summer School*, the current and future generations have the obligation to preserve, maintain and make this collection, which was born out of a great intellectual effort, available to everyone interested. Keeping in mind the time span that has passed, and considering the conditions, it was not possible to gather the entire collection in the past twenty-something years. However, what is available can be used as a good stimulus to continue the work.

When in 1989/1990 I started gathering the collection, leading personas from the *Praksis Orientation* promised to help, but unfortunately some of them died soon after (Gajo Petrović, Rudi Supek, Branko Bošnjak and Predrag Vranicki). For helping me collect all this, I owe special thanks to the late Milan Kangrga, Ivo Kuvacić, Božidar Jakšić, the late Mladen Čaldarović, Vladimir Primorac and also their spouses, first and foremost Asja Petrović and the late Eva Grlić, as well as numerous others (whom I will mention later). While performing my duties as the Head of the Public Library in Korčula, since the end of 1990 until the end of 1993, I have tried to ensure the necessary support for a project, gathering collection items, unfortunately without any results (in light of the »social climate« at that time, this was not surprising). With the end of my term in the beginning of 1994, the whole process of gathering the collection »fell on the weak backs of individuals«. I thought it my duty to endure in gathering the collection on the *Praksis Orientation*, especially about the *Praxis* journal and the *Korčula Summer School*. The »weighting« of the task (in terms of time, material and finances) can only be evaluated by those who worked on it. I did all that was in my power, but this is only a fragment of what still needs to be collected and sorted.

* * *

From the collected material, primarily published articles in periodicals as well as collected books in which the *Praksis Orientation* is portrayed, commented on and analysed in depth from different viewpoints and differing topical coverage with unequal scientific relevance in particular, it can be discerned that there is no relevant critical evaluation of the whole of philosophical and sociological achievements from members of the *Praksis Orientation* (although there are very worthwhile endeavors), and there are no competent answers to their critical review of current social contradictions. However, we can conclude that the *Praksis Orientation* was, and still is,

---

Summer School, and that this be developed within the Official Collection, and also made available to the readers.

a phenomenon, which could not and cannot be viewed »indifferently«, and which is not only an »episode« or an ephemeral occurrence. This phenomenon caused and still causes reactions and evaluations, many of which say more about those reacting and evaluating⁵ than about the merit of the matter. Of course, the readers will see for themselves from the available collection. I undoubtedly think that the best way for the valorization of the *Praksis Orientation* is to continue the development of critical thought, at least on a level it has achieved so far.

After the termination of *Praxis* and the *Korčula Summer School*, in the Yugoslav region, there is, unfortunately, nothing that would, in terms of thought, at least to some degree, be equal to both. Therefore, we turn to the assessments on the *Praksis Orientation* mentioned on various occasions, as they point to the diversity of its reception.

Positive evaluations and acknowledgements in the creative impulse and the development of versatile communication are dominant. This is especially true for the intellectual contributions to philosophical and sociological thought dealing with modern social contradictions. Such evaluations and acknowledgements are numerous and it is of great importance that they came from prominent thinkers in the world. It suffices just to mention some of them: Marcuse, Goldman, Fink, Kosík, Bloch, Fromm, Lefebvre, Habermas, Naville, Basso, Radice, Kalow, Kaltenbrunner, McBride, Tucker and others. I think it is not necessary, at this moment, to state their evaluations. Their long and active contribution and cooperation with leading personas from the *Praksis Orientation*, *Praxis* and the *Korčula Summer School* are reliable reminders of the positive evaluations and acknowledgements. The readers will find parts of such evaluations in the gathered collection.

I would also like to draw attention to two diametrically opposed evaluations on the meaning of the *Praksis Orientation*, which appeared after 1990 in the changed social conditions in the environment where the *Praksis Orientation* was born. One builds on the scientific relevance and the positive contributions of the *Praksis Orientation*, whereas the other denounces its philosophical or any sort of scientific relevance, reducing it to the level of pragmatic-political yields.

As examples for the first evaluation I will use three standpoints, which originated from a professor at the Faculty of Philosophy at the University of

---

5 Here I do not mean exclusively only individuals who formulated the evaluations. Everyone, even when they do not wish to admit this or accept it, is under the influence of social conditions within which they work and think, thus reflecting this reality in their writing. Therefore, each individual gives certain aspects of the reality in their writing, even the critical interpretation of any other kind of thinking, as a reflection of some aspects of reality, only shows the »social position« the author stands for in their writing.

Zagreb, which are a continuation of positive evaluations from a period when *Praxis* and the *Korčula Summer School* were active. They are important as they were said thirty-odd years after the journal and the *Summer School* ceased to work and in social conditions not inclined towards thinking on the lines of the *Praxis Orientation*.

Branko Despot in an interview entitled, »Udomiti se pri sebi« (English translation: »Make Oneself at Home with Oneself«), published in »Vijenac« on July 17, 1997. Says the following:

»The very name Praxis wants to emphasize the primacy of practice in a tripartite metaphysical circuit of man's possible struggle as *theoria* – *praxis* – *poiesis* (production). Therefore Praxis is consistently on the way of fundamental surveys, which qualified for our philosophizing at the University. History preceding system according to Marković, ethics and history as the scene of the incarnation of the metaphysical, according to Arnold, the meta-logical roots of philosophy, at according to Bazala, willing life as history, according to Dvorniković, the raised and educated person as a the purpose of philosophical work, according to Vuk-Pavlović, new humanism and cultural values, by Filipović⁶, all these in different ways indicate the primacy of the practical. Following this and partly being inspired by Karl Marx, Praxis enters into the important issues of the modern world. This no longer is, so to say, philosophizing for only domestic needs, but an attempt to indeed introduce our philosophical gatherings to modernity and through which, as to formulate the thing, they »creatively« liberate themselves. It should be emphasized, that the spiritual work of Praxis occurs beyond empirical constructions (such as the »national« and »international«) in search of the genuine human and the genuine community. Among other things, Praxis has warned us of our paradoxical, here we will call it, global-historical situation. For a hundred and fifty years already, through education systems and Universities, we are struggling to become Europe and the world, while at the same time this world we are becoming, is more and more questionable to itself in its own foundations. The University and the state as institutions, along with science, technology and cybernetics as ways of the being of all that is, are necessities for the survival which requires the history of that world, which at the same time is the same history in itself, and as such is put into question. Instead of further development on this topic, perhaps an almost romantic reminiscence may

---

6 To understand the genesis of the *Praxis Orientation*, i.e. *praxis thinkers*, the role that prof. Vladimir Filipović played is critical. Right after WWII, he was a center-figure in teaching philosophy at the University of Zagreb. All the core members of *Praxis Orientation* were his students, with whom he worked closely together for many years and supported them. It suffices to say that he was the initiator, editor and one of the authors of the twelve volume Philosophical chrestomathy and the first Philosophical dictionary in this region; two projects which were worked on with the core of Zagreb's praxis thinkers.

prove to be stimulating: the Greeks did not consider themselves as a global-historical people, however, they knew very well they were not barbarians.«

He gave a similar opinion (evaluation) 15 years after in an interview for »Globus« on October 12, 2012:

»Praxis should be read, if reading means co-thinking and thinking generally means to try to look, with spiritual sight, and answer the only thing that matters. Some members of Praxis, and among others, the life of things the omnipresent and awe-inspiring Gajo Petrović, have managed to achieve the levels of self-consciousness, worldliness, and world-being (in the spirit of the »Zagreb Philosophical Circle« as opposed to Belgrade, who from the beginning, were lost in positivism, empiricism, analytical philosophy and the Anglo-Saxon »meta«-theories⁷). They are on different paths, but on that highest level they tried to find »solutions«. Praxis, in the spiritual sense, is more significant than anything that appeared in the second half of the last century. If you know the situation, this, unfortunately, is no compliment.«

Prof. Hotimir Burger says the following on the »level of self-consciousness and worldliness«:

»The philosophy of practice or praksis-philosophy here played a first-class role and this with good reason. Even today, the reading of texts from the main minds of this orientation – B. Bošnjak, D. Grlić, M. Kangrga, G. Petrović, P. Vranicki, R. Supek, I. Kuvačić and others – leaves a feeling of freshness, openness of thought, philosophical and theoretical erudition as well as a grounded creative defiance with regards to the socio-political conditions of the country and the world at that time. This orientation fostered, among other things, a very intensive communication with philosophical and sociological centers all around the world. This is not only true for the sessions of the Korčula Summer School and international publications of the Praxis journal, but also for the cooperation with international universities and academic

---

7 Discussions on the »spirit of the Zagreb Philosophical Circle« and on the signifier »Belgradians« (referring directly to people who actively participated in *Praxis* and the *Korčula Summer School*) do not belong here. However, a warning should be given regarding the facts which questions both of the generic terms i.e. refers to a need for the additional explication: within the »Zagreb Philosophical Society« there were, in certain moments, radical splits, and the diversity of thought even in the core of the *Praksis Orientation* was considerable, not to mention that there were philosophers in Zagreb who did not belong to the *Praksis Orientation* in any way (or they even resisted it), and the same can be said for the term »Belgradians«. Why were other communities left out although they also witnessed disparities between philosophers? Even for the entire »philosophical scene in Yugoslavia« splits of fundamental nature can be observed.

This is also valid for other fields of social sciences. In short, both mentioned signifiers, as formulated by Branko Despot, must have an explanation in order to avoid simplifications in the evaluation of the development and achievements regarding philosophical thought in Yugoslavia. The readers will witness the complexity of the »Yugoslav philosophical scene« in the given guidelines on Yugoslav (Croatian) philosophy.

circles. Therefore, it enjoyed great recognition not only here, but also in the philosophical and theoretical public of the world. This is shown by the numerous translations of the books written by the aforementioned scholars, discussions and books about them in addition to various academic works. Therefore, even famous publications, such as Ritter's Historical Dictionary of Philosophy, in notes, mention their standpoints not only in Marxist topics, but also anthropological, socio-philosophical and others.«⁸

Another professor from the Faculty of Philosophy in Zagreb, Borislav Mikulić, stated firmly:

»In Croatian philosophy, there is nothing Croatian except praksis and nothing relevantly philosophical besides praksis. Croatian philosophy exists only in the form of praksis.« (see: »Praksis filozofija. Univerzalizam i ideologem kulture u novijoj hrvatskoj filozofiji«, Jutarnji list – Magazin, December 12, 2001).

He develops this claim further in a more extended contribution of his talk in the Slavic School in Dubrovnik: »The Poetic Term of Practice and Its Cultural Context. *Praxis* Philosophy in Political, Theoretical and Artistic Turmoil of the 1960s«, published in »Zborniku Zagrebačke slavističke škole«, Zagreb, 2008 (2009), pg. 83–99, as well as in »Ideology of Design«, New York–Novi Sad, 2009, pp. 221–242.

I believe it is important to give a warning about his statement at the very beginning of the contribution: »*Praxis* was first and foremost subject to a vehement rejection in the Croatian public discourse on politics and culture in the 1990s which started with the political overturn of the country towards parliamentary democracy and HDZ's coming to power in 1990-1991.«

Along with this statement, in footnote no. 1, he adds: »This public discourse was well witnessed in mass media, such as *Večernji list* and HRT, as well as in journals of the Croatian Philosophical Society (*Glasnik, Filozofska istraživanja*) and the proclamations from Matica hrvatske.«

It was this statement exactly, as Borislav Mikulić mentioned, that determined the content of the second evaluation which for the *Praxis Orientation* »denounces the philosophical and any other scientific relevance, reducing it to the level of pragmatic-political reasoning«.

On how the »Croatian public discourse« behaved towards *praxis thinkers* and their work in the beginning of the 1990s and the time that followed (repulsive, negating or ignorant) can be observed in several of the following segments:

---

8 See: Hotimir Burger, »O aktualnosti filozofije prakse« in: Lino Veljak (ed.), »Gajo Petrović, čovjek i filozof«, Zbornik radova s konferencije povodom 80. obljetnice rođenja, FF press, Zagreb, 2008, p. 205.

- Name-calling of *praksis thinkers*, especially Gajo Petrović who was called »a milder executioner« (B. Donat, 1993), or proclaiming Rudi Supek, Gajo Petrović and Nebojša Popov collaborators of the Milošević Regime (I. Buljan 2001). In addition to this »luxuriant« arsenal of »intellectual« stunts, deprived of elementary scruples with regard to facts, one should also take into account Franjo Tuđman's preposterous insinuations from 1996 about Gajo Petrović's anti-Semitism – insinuations by a man who elevated national (and all other) animosities and exclusiveness to the level of state politics and said that he is »happy that his wife is neither a Jew nor a Serb«.
- Denunciation of tolerating »anti-Croat theses« – in the HTV News (2003), for the Conference on Kangrga (the entire documentation on this can be found in the book »Buka i Bes« (2005)).
- Lies and insinuations of »newly composed philosophers« and a group of »leading officials of the branch«⁹ presented in the article »Podmračenje uma. Perverzna filozofska istraživanja« (»Fokus«, March 3, 2005), supporting and defending the mentioned denunciation stated on HTV. An entire segment of the journal »Filozofska istraživanja« devoted to the 80th anniversary of Milan Kangrga was marked as a reading, which »stuffed people's heads with an incredible amount of articles, mainly deprived of any philosophical relevance.«
- The explicit statement-accusation by Peter Šegedin from 1993, that all *praksis thinkers*, especially the Zagreb-group, were exponents of the idea of Great Serbia and that they were acting in this sense constantly, to which I will say more, further in the text.
- The thematic bloc »Croatian Philosophy – Tradition and Modernity« of the journal *Filozofska istraživanja* (May 2, 1992 pp. 285-401), and especially Mislav Kukoč's contribution »Croatian Marxist Philosophy and the Collapse of Socialism«, in which he denounces any scientific relevance of the philosophical attempts and/or achievements of the *Praksis* philosophy, stating how »... I really fail to see that the *Praksis* School has left any significant marks« (N. Sesardić).

9 These names were never heard of in the profession until 1990/1991 as they were not productive or influential philosophical authors who would be dealing with *Praxis* and the *Korčula Summer School*. It is important to notice that they did not even publish substantial works, which would directly or even indirectly question the theses of members of the *Praksis Orientation*, the international contributors to *Praxis*, or the *Korčula Summer School*. Some of them only came to Croatia in 1990/1991, while the insight into their bibliographies does not indicate that they have systemically been researching the areas of interest of the *Praksis Orientation*. In philosophy, as well as sociology, but also in other aspects of social life, especially in politics and culture, people whose primary criteria for an intellectual engagement were nationalist politicking were the loudest. According to the text of the mentioned article, it seems that this was also the case for its authors.

- The incredible act of barely, superficially and partially mentioning of the *Praksis Orientation* in the ambitious project »Croatian Philosophy of the 20th Century« (the conference was held in 2006, the book published in 2007 under the editorial of D. Barbarić and F. Zenko). The editors here mention how (but not why!) the prepared and »agreed« contributions of the *Praksis Orientation* were left out.
- Jure Zovko's foolish statement from 1997, on how *praxis thinkers* »wrote more books than they have read«, not even mentioning the number of philosophical works they translated, what and whom they all cited, but also who cited them and how many of their works were translated and published in other countries.
- The nonchalant claims and mocking statements about the entire *Praksis Orientation* such as »...very few people knew what they actually want, they are incomprehensible and their ideas are out of touch with life and reality«. He then marked all *praxis thinkers* under a general title of his book »The Elite Worse than the Mob«, describing by name, primarily a part of the Belgrade-group of *praxis thinkers*. (Mirko Kovač 2005 and 2010).
- »Scientific« constructions on the cessation of the printing of *Praxis* journal, exemplified in the book »The Social History of the Book in Croatia«, vol. 3, Zagreb, 2008, pp. 511: »... only after the ultra-leftists gathered under this journal came into conflict with the Croatian stream of the League of Communists of Croatia«, mind you this is all that can be found in a book which talks about the social history of the Croatian book!

I have given these evaluations as an illustration of the approach towards the *Praksis Orientation* in Croatia (similarities can be found also in other parts of Yugoslavia), as well as the superficiality, political exclusiveness and frivolity of comments and writings, which are reduced to political and/or ideological disavowals, preceding the dominant spiritual atmosphere after the social overturn of the 1990s.

* * *

In a fierce accusation in 1993 in the book »U carstvu ponesenih duša«, Zagreb 1993, pp. 142-154, Petar Šegedin disparaged *praxis thinkers*, primarily the Zagreb-group, as I have mentioned, I will remain here, since in the gathered sources I could not find a direct reflection on his claim (except a very important note on Milan Kangrga, in the book »Šverceri vlastitog života« about

his meeting with Peter Šegedin, which he published after the accusation¹⁰). Because of the importance of Šegedin's observations, and because of plagiarism, which he allowed himself, I refer the readers to two contributions in the collection («Articles from periodicals: journals, newspapers and book excerpts»), which I will comment on, as they give insight into source stances: the first is an interview with Ernst Bloch from *Der Spiegel* in 1975, which Šegedin refers to (contr. No. 3 in 1975) and which he uses as a framework for the formulation of his objections (accusations), while the other is a chapter from Šegedin's book, entitled *Bolest je priljepčiva*, pp. 142-154, which is directly related to *praxis thinkers*, i.e. the *Praksis Orientation* (contribution 7, 1993).

Šegedin's book has a tendency for the »defense of the Croatian«, thus not limiting itself for giving false claims, half-truths and arbitrary assumptions. His horizon can be broken down to two obsessions: the dominant »velikosrpstvo« (Great Serbia), which has ever since endangered the »Croatian«, but also the hostility towards the »Croatian statehood«, primarily including the NDH (Independent State of Croatia, as the first Croat statehood after centuries of non-statehood, and such statehood was key in the resistance to »velikosrpstvo«). He categorized *praxis thinkers* into such a context of his beliefs, calling *Praxis* and the *Korčula Summer School* stages of their actions. He especially emphasized that part of the *Praksis Orientation* are categorized as »Serbs«, »supporters of velikosrpstvo« as well as »of ignorant and impaired Croat national sentiment«. Therefore his books »U carstvu ponesenih duša« and »Svi smo mi odgovorni?« should be taken into account while considering the context, state of mind and the time-periods they were produced in, i.e. in the 1970s and 1990s.¹¹

10 I do not use the term »accusation« here deliberately. Insight into Šegedin's text shows that we are not dealing with a substantiated discussion on philosophical and sociological theses, nor current social stances taken publicly by members of the *Praksis Orientation*, but an *a priori* accusation of »Great Serbs« or even, which is even worse, »masked Great Serbs«, who were dominant in the *Praksis Orientation* according to Šegedin. A correction should be added here. Kangrga in his book *Švercери vlastitog života*, 2002, (pp. 69-71) reproaches Šegedin's text published in *Republika* (the then-journal of DHK), but the text I am dealing with here was published in *Forum* (journal JAZU/HAZU) in several issues (Part 1 in issue 9-10 September-October 1991. etc.) after which the entire text was published as a book (*U carstvu ponesenih duša*, 1993)

11 An understanding of Šegedin's book presupposes that the readers have good insight into the recent history of the southern Slavic and Yugoslav countries (the second half of the 19th and especially the entire 20th century) and especially with the events in Croatia which are being related to 1971, and his book »Svi smo mi odgovorni?«, as a work of these events. That is the context of the happenings (historical and recent) in the book *U Carstvu ponesenih duša*.

On page 4 of the Preface, in his letter to a French acquaintance (i.e. to all the French who did not show understanding for Croats and Croatia, and who »sometimes talked about Croats as racial fascists«) stated that he had started the letter in 1959, and that the writing lasted up until 1975. However, his acquaintance Pierre Emmanuel had died in the meantime, thus never receiving the letter. He adds that the intended letter evolved into a book. As Emmanuel had died, the text switched from private into a publication in the time of Yugoslavia's breakup and Croatia's independence (primarily, it was

Let us start with a condensed statement of the said obsessions:

»All those who had a positive relationship with the Yugoslav framework, regardless of the conceptions, became enemies of the Croatian state. The KPJ's fight against the state of Croatia required a larger military and propaganda effort, as well as more victims, and even more so the Serbian national hatred »had to be« used more vigorously against all that even slightly reminded of that country; being a Croat was not easy. Hence, the Serb sentiment, in the frame of the liberation struggle, had a greater excuse as well as more freedom in manifesting itself, thus conditioning an overflow of hatred from the Ustasha to all other Croats. It is for this reason that NOB's victory was, more or less, considered a Serb national victory. This was especially true for Serbs in Croatia« (pp. 146).«

One should indeed be insolent and consider the resistance towards the criminal »state«, the so-called NDH, as »national hatred against everything that reminded of that state«. The NDH was in the service of Nazi-Fascism and was marked by mass-killings and some of the cruelest acts. These were marked by the cruelties exercised not only (even though first and foremost) towards »Croatian Serbs«, and then towards »Bosnian Serbs« as well as the Roma, the Jews and Croatian anti-fascists, but also Croats who did not approve of those crimes. What can we say about that part of the Croat people who were leading an armed resistance towards this »criminal« state? And why shouldn't we consider NOB's victory more or less a Croat national victory?

Miroslav Krleža wrote: »Croatness is not the One and Only Croatness as such, and this is the most essential in this consideration. Bishop count Drašković, who signed the death-sentence for Matija Gubec, is a Croat feudalist, whereas Gubec was a peasant. There is no Croatness, which could reconcile a Croat peasant with a Croat count... Thus 'in itself', our Croatness does not exist, as it is not a balloon which floats above time and space.« (See: »O malograđanskoj ljubavi spram hrvatstva« in »Eseji i članci IV«, Oslobođenje-Mladost, Sarajevo 1979, pp. 106-107). Let us paraphrase Krleža's thought: »There is no Croatness that is able to reconcile a Croat anti-fascist, an honest man, with a Croat Ustasha and the Ustasha crimes, the same being true for relations between the NDH and ZAVNOH.« There is no Croatness that

---

published in 1991, in the journal »Forum«, and afterwards in 1993 as a book). It is unbelievable that it took Šegedin almost thirty years to write a letter, not taking into account the »short-lasting human life-span« of his French acquaintance, nor the possibility to receive a reply from the said person! Was the letter even intended for him, or was it only an epistemic rhetorical topos, i.e. a metaphoric frame? Šegedin does not tell us when his acquaintance died, nor is there any indication for the reasons why it took him so long to write a letter, when, essentially, the frame of the »letter« was finished in 1975. There is also no indication why the letter was not published before 1991/1993. Did he lack the courage to publish the text while Socialist Yugoslavia still existed?

could justify the crimes committed after 1990. One should add that Šegedin neglects the multiple differentiations (cultural, class, etc.) within the peoples' bodies – which is a sign of a complete superficiality or the petty bourgeois' fascination with »Croatness (or Serbness, for that matter) as a balloon floating above time and space«. And it is for this petty bourgeois fascination with »Croatness« (Serbness, etc.) as the balloon of essence that Peter Šegedin starts from in his critique of *praxis thinkers*, primarily those thinkers who are »*praksis serbs*«, how he has christened them!

The alignment of Šegedin's thinking and evaluation is, therefore, clear. For our purposes, the final sentence of the cited text becomes relevant:

»This (»the overflow of hatred from the Ustasha to all other Croats«, considering the NOB's victory as »a Serb national victory« – comment by A. L.) was especially true for Serbs¹² in Croatia. »How and why was »this especially true for Serbs in Croatia«? There is no explanation; it stands only as a simple and taken-for-granted explanation, which, however unelaborated, served him as a transition to the critique of »...some intellectuals, professors-philosophers, professors-sociologists, who felt the danger and early on assumed a critical position towards the relatively prepared 'proletarian' government«, even though »... they themselves neglected the living reality. They founded their journal and called it *Praxis*. The publishers were the Croatian Philosophical Society in Zagreb! They also founded the so-called »Korčula School« which became some sort of international stage for Marxist liberal thought (pp. 148). »Even if *Praxis* was being published in Zagreb by the Croatian Philosophical Society, its pages were mostly filled by Serb professors from Belgrade and Zagreb University! Their domination is clear and their spirit radiates from the entire movement. It is characteristic of this group that they have no interest in the national question; almost everything, e.g. in Croatia that appeared as a hurt national self-consciousness, they would regard as a national-fascist occurrence.«¹³ (Pp. 148)

12 Again, we are witnessing the »collective«. There is no differentiation, all of the Croats are »on one side«, whereas all the Serbs »are on the other«. A textbook example of what Milan Kangrga in his critical writings on nationalism describes as »tribal consciousness« or »belonging to the mob«, instead of talking of self-aware citizens as individuals who have their ethos and who are responsible for their actions. Yes, it indeed looks that citizens as individuals with their own beliefs do not exist, according to Šegedin. There are only individuals as members of tribes (»Croat«, »Serb« and similar) who primarily are determined by their dominant »Croatness« or »Serbness« etc.

13 It would have been nice if Šegedin had clarified the unspecific formulation »almost everything«, i.e. that he had specifically mentioned the instances of »offended national self-consciousness«, which he then should have used to mention the formulations of *praxis thinkers*, especially this from Zagreb, in which »national self-consciousness was offended« by calling it »a nationalist-fascist occurrence«. Only in this way, which unfortunately was left out, would it have been possible to talk intellectually and productively! Without this, Šegedin's formulation seems like a »cuckoo's egg«!

»By not taking into account the national question or even avoiding to consider it as a vital issue, *praxis thinkers* are actually conforming with the dominant Serb role in the political life. Defending themselves against foreclosing of this sentiment, they define democracy – by not defining it in particular! – as a means which can solve even a question from that domain...« Recalling »all experiences Croats have with Serbs in the community...« (Sic! – is there really no difference in the experiences from the period between 1918 and 1941, the experiences from NOB 1941-1945, or from the experiences of the Yugoslav Federation 1945-1990? – comment by A. L.), Šegedin concludes: »The democratic will of the majority will come out of necessity, in a inhomogeneous multi-national state, dominated by the largest nation, and directly into tyranny over the Croats« (pp. 150) (Why only over the Croats, what about the other peoples of the Federation? – comment by A. L.)

Šegedin does not provide any statistics, and as for myself, I have never counted »Serb« articles, as I consider this absolutely nonsensical, and I do not know whether *Praxis*' pages were filled »mostly by Serb professors«, but if they hypothetically were – is this »counting of blood cells« even relevant for the merit of the things *Praxis* was writing about? Or is this part of that nationalist behavior which in the dominant nationalist euphoria of the 1990s was articulated as the evil exclusiveness, thus bringing great suffering to the discriminated citizens of Croatia? In any case, it is worth noting that Šegedin for the claim »... pages were filled mostly by Serb professors« does not give any data – neither on the people nor on the articles! Where, then, do we put those *Praxis* contributors who were not Serbs? It has to be emphasized that the dangers of nationalism in general, also including the Croat one, along with other dangers, have been discussed intensively by Rudi Supek, Ivan Kuvacić and Predrag Vranicki, all three of them Croats, and after the 1990s, Milan Kangrga engaged actively and continued the discussion, he who equally was a »Serb« as Petar Šegedin was a »Hungarian«! And where does Šegedin find this propaganda for »Great Serbness« and »anti-Croatness« in their writings on the dangers nationalism brings with itself? Why didn't he, instead of simple claims, i.e. his own constructions, specify all these places?¹⁴

Isn't the thesis on the »inhomogeneous multi-national state« the same as the vicious position of the advantage of mono-national communities (states)

---

14 I hope that readers interested in the merit of the collection and students of the *Praxis Orientation* will carefully read what was written on nationalism by the Zagreb members in particular, on the similarities and differences about their positions and practical engagement. The collection contains all contributions important for a good insight; I would like to draw special attention to the interviews talking about nationalism and their confrontations they will incite in Yugoslavia.

– for creation of which genocidal actions are useful – the thesis that has been portrayed in the most hideous way possible, with an enormous number of victims, ruined lives and the destruction of all the development of the Yugoslav society after 1990?

The particular deconstruction of every of Šegedin's obsessions would take us far away as they are only a »poetic guise«, as well as the usual nationalist spiritual and practical orientation, and not a mere phantasm. I had to condense my analysis of that orientation, as it is important for the understanding of the position from which the (nationalist) standoff with the *Praxis Orientation*, whilst attacking that part of it for which Šegedin believes that it is comprised of »Serb professors«.

In order to show how Croats were, everywhere and almost always, discriminated against, and how Serbs, this time anchored in *Praxis* journal, continue the anti-Croat (or Great Serbian) propaganda against the Croats, Šegedin uses an interview Ernst Bloch gave for the German periodical »Der Spiegel« at the beginning of 1975. (issue no. 6, February 3, pp. 80). This was on the occasion of the expulsion of eight teachers from the Faculty of Philosophy in Belgrade.

»That this is so, is best illustrated by the statement of one of the great friends of Praxis, the German philosopher and sociologist Ernst Bloch, who is the prime example for this sort of »scientific« propaganda, which I talked about earlier. A man being informed by the scientific world around Praxis, is one of those Western intellectuals, who on the occasion of »Karadžević« in an interview 1972/1973, completely »scientifically and philosophically«, but without any »hope«, stated in »Der Spiegel« how Croats are »almost completely a fascist people«. Praxis through such a friend said what they were all thinking! ... Praxis' »democracy« informed »democratically« the scientist and philosopher Ernst Bloch, so he could, in an »authentic Marxist« way proclaim all the people of Croatia as fascists!« (pp. 152). Additionally, »... one sad rebuttal later shows, on one hand, the lightly philosophical and sociological responsibility of Mr. Bloch, and, on the other, it clearly shows the positions of Croats in Europe, a state for which no one has and does not want to have any understanding...« (Pp. 152)

Here I wish to warn about the factual mistakes and the untruthful statement which Šegedin ascribes to Bloch, which are also key for accusing Bloch and the *praxis thinkers* (primarily those from the Zagreb-group).

First and foremost, the date of the interview (»in an interview given 1972/1973«)¹⁵ is wrong, in addition to the reason behind the interview (on the

15 I only mention this in passing that Bloch gave several interviews in the Spiegel: in 1968, six times, in 1971 once, in 1972 once, in 1975 twice (February 3rd and July 7th); the problematic statement for

occasion of »Karadorđeva«). Such mistakes with basic facts did not happen »accidentally« to an author of Šegedin's statute. Der Spiegel published the interview in issue no. 6 in 1975 (February 3, 1975), and the reason for it was the expulsion of eight professors from the Faculty of Philosophy in Belgrade. When I say that this mistake was not accidental, I think of the obsession over nationalistic events of 1971, which, for all Croat nationalists, in new history, as they interpret it, were of great importance. Therefore, it was necessary to bring a completely different event into relation with 1971 (»Karadorđevo«) in order to strengthen the thesis of anti-Croatness. This is a real example of lying in the manner of »the means justify the ends«.

The other, and significant, untruthful claim ascribed to E. Bloch is the formulation through which he »proclaims all Croatian people as fascists...« i.e. »that almost all Croats are a fascist people« and that is what remained true »even after this sad, consequent retraction later on« (but this »later on« was not specified, and it was not even stated that Bloch's title was a »retraction«, but rather an explanation entitled »Wrong Tone« (Der Spiegel, issue no. 9, 1975). It was completely left out that the topic of the interview was not a specific and actual event in Croatia, but rather an interview regarding an actual event in Belgrade known as the »expulsion of a group of teachers from the University of Belgrade« in 1975. Croatia was mentioned only in one of the answers – to the question on possible repercussions this event might have in Croatia, as we are dealing with people belonging to the *Praksis Orientation*. The formulation Šegedin stated does not exist in the text! Disregarding Šegedin's own perception of Bloch's formulation from the interview, Šegedin had to (not that he could have, but he had to) literally cite it and then provide us with his interpretation and understanding of it. Instead, he ascribes his own position to Ernst Bloch and builds his categorical conclusions based on that.¹⁶ Bloch's formulation went: »Croats, as fascist, were dangerous, and I can envision that clearly, but it can generate discontent among other members of the Federation...« it is difficult to interpret this the way Šegedin

---

Šegedin came from the interview published in Der Spiegel on February 3, 1975. In the same issue (on page 81) Der Spiegel published an editorial »the Praksis-Circle«, on the occasion of the expulsion of teachers from Belgrade University, but Šegedin does not mention this. I also have to add: Der Spiegel in issue no. 10 in 1970 (March 2, 1970, pp. 169) published a short reflection on the *Praksis Orientation*, but even there any hints on »all Croats being Fascists« or that *praxis thinkers* acted as »exponents of Great Serbian politics« cannot be found. There also is no division of *praxis thinkers* into Serbs and non-Serbs!

16 Šegedin with his conclusion only confirms the manner in which the nationalist intelligentsia frustratedly reacts to every tiny critical remark, including the mention of simple facts without comments. A reasonable and fact-based discussion cannot be expected along such reactions. Instead of this, sensational phrases are used. Such are the reactions of nationalists in all the regions of Yugoslavia, hence Šegedin's position (reactions and conclusions) are not a manifestation of his personal nationalist discourse, but an example of a discourse characteristic to nationalist reaction.

did. Additionally Bloch added an explanation in *Der Spiegel*, issue no. 9, 1975, which Šegedin calls a »sad retraction«, but which says:

»Based on an interview I gave, in Yugoslavia it is being claimed that I said that Croats were fascists. This was a published phone call I had with one of *Spiegel's* editors, so we are dealing with a spoken word. The problematic sentence goes: »Croats, as *fascists*, were dangerous«, with special emphasis on fascists. The sentence says nothing more than: »*Fascist* Croats were dangerous«, the large majority of non-fascist Croats is completely excluded out of this statement.¹⁷

I think it would have been realistic if Šegedin, instead of his formulation on the »sad retraction«, literally cited the entire text entitled »Wrong Tone«. Therefore, instead of a direct citation of Bloch's formulations, we have Šegedin's formulations ascribed to Bloch, with which Šegedin enters a vehement stand-off later!

There is no need at all to defend Ernst Bloch. What he explained in the text »Wrong Tone« additionally speaks for itself, whereas there was no apparent need for further explanation. Each somewhat educated and informed person could have concluded that from the basic text of the interview.

I am not sure that Šegedin, the author, was unaware of that. It would have been even more preposterous to assume that Bloch, himself a man who lived a difficult life and had to fight for his own life during Nazi-fascism, was not aware of that himself. Hence we should conclude that Šegedin deliberately falsified Bloch's words, formulating them to fit his thesis of the omnipresent misunderstanding about the Croats and their difficult history.

Considering Bloch's long-term and intensive cooperation with philosophers in Croatia, but also his active engagement in the *Korčula Summer School*, and his long membership in the advisory board for *Praxis*, wouldn't it be absurd to assume that the philosopher and antifascist Ernst Bloch would allow himself to collaborate with a »fascist nation«?!

Another of Šegedin's formulations should not be dismissed, the one that people might interpret in a way that Šegedin even acknowledges *praxis thinkers*: »Without a doubt, among these people are some very serious scholars and researchers, who nevertheless, after having realized that within the Yugoslavia framework Serbness had secured everything it wanted as a nation¹⁸, consider the national issue as a remnant from the past and grounds

---

17 For example, the statement »Croat criminals« cannot be interpreted, as »all Croatian people are criminals«. Everyone would dismiss such a construction as nonsense! In the usual daily news such headlines can be found: Croats (or Serbs, or Americans, etc.) criminals committed... and no one would think this meant that all Croats are criminals.

18 It is easy to see how one-sided Šegedin's claim is if we look at the fact that in Yugoslavia complaints of discontent came from all the Republics. A special focus lies on the economic inequality, i.e.

for possible ways of fascist exploits« (pp. 148). In what way and through which results are only some members of the *Praksis Orientation* »serious scholars and researchers«? This is also one of Šegedin's unclear claims, as there is no mention of any sort of criteria on which Šegedin bases this claim. It is worthwhile noting the importance of the word »nevertheless« in the cited sentence, which categorizes them into »pro-Serbs« (and through that into »anti-Croats«), as they »consider the national issue a remnant from the past«. Again, this is an ugly imputation. In the collection, the readers will easily observe that *praxis thinkers* did not consider the »national issue a remnant of the past«, but that they have warned that *any nationalism* (especially in Yugoslavia) was the *source* of »all possible ways of fascist ranting«. This unfortunately proved itself in the worst possible manner after 1990.

* * *

I would like to conclude with one remark. I believe that it can be said that the attitude toward the *Praksis Orientation* and *praxis thinkers* after the social overturn of the 1990s is quite eloquent. It goes to show what kind of degradation happened in the intellectual sphere (as well as the political and social), and within that also in the sphere of philosophical thinking. It also shows what kind of inquisitional, spiritual atmosphere is dominant and how far the thinking potential and spiritual reach of its representatives goes.¹⁹

---

exploitation. This was followed by claims of inequality in terms of culture, education, language, etc. The broadness of the topics does not allow us to deal with these themes only here. But the constant yelling about »inequality« was the »yeast« which made the growth of nationalism possible. Hence, it is important to mention, when discussions on the inequality of republics were taking place, the republics were equalized with the dominant nationalities; the term of citizen regardless of nationality was neglected. The »bureaucracies of the republics« stimulated such interpretations in their own way. Therefore, the formulation of »inequality« of republics spontaneously grew into inequality of the peoples.

- 19 An example from neighboring Italy shows us that not everywhere »minds and eyes were in the dark«, as it was the case in Croatia after the 1990s (when, among other things, the question was about the *Praksis Orientation*, i.e. its most prominent members). A square in Milan, on April 6, 2000, was named after the Italian philosopher Enzo Paci (piazza dedicata a Enzo Paci filosofo: »Piazza Enzo Paci«), who, and I underline this, was a board member of *Praxis*. The streets Via De Nicola and Via A. De Pretis surround the square. My gratitude goes to Asja Petrović, who provided me with this information.

2. Disposition of the Collection on the *Praksis Orientation*

The collection is categorized into the following basic groups:

1. Introductory material on *Praxis* and the *Korčula Summer School*
2. Volumes of *Praxis* (the journal – domestic and international edition, pocket edition, journals)
3. Published books from *Praxis* editorial board members and contributors
4. The *Korčula Summer School* documentation
5. Articles from periodicals (journals, newspapers, book excerpts) on the *Praksis Orientation*, *Praxis*, and the *Korčula Summer School*
6. Books on the *Praksis Orientation*, *Praxis* and the *Korčula Summer School* – in the languages of the peoples from Yugoslavia and in other languages
7. Bibliography on the *Praksis Orientation*, *Praxis* and the *Korčula Summer School*
8. Photographs and video on the *Korčula Summer School* (and partly on *Praxis*)

The collection has been filed in the following order:

A) Folder I/1: Introductory Material

- Introductory remarks for the collection on the *Praksis Orientation*, *Praxis* and the *Korčula Summer School*
- The *Praksis Orientation* in the context of Yugoslav/Croatian philosophy
- On the guidelines of the term praxis-practice
- Contents of volumes of the *Praxis* journal (domestic and international)
- Additional documentation on *Praxis*

B) Folder I/2: The *Korčula Summer School*

- The *Korčula Summer School* – collected documents
- Photographs and videos on the *Korčula Summer School*

C) Folder I/3: Lists of the collection and bibliography

- Lists of the gathered collection on the *Praksis Orientation*, *Praxis* and the *Korčula Summer School*
- Bibliography on the *Praksis Orientation*, *Praxis* and the *Korčula Summer School*

D) Folders II, III, IV, V and VI: Articles from periodicals (journals, newspapers and book excerpts) on the *Praksis Orientation*, *Praxis* and the *Korčula Summer School*:

Folder II 1950-1968;
Folder III 1969-1985;
Folder IV 1986-2000;
Folder V 2001-2010;
Folder VI 2011-2013.

* * *

The introductory remarks of the collection are certainly needed as a comprehensive guide through it, i.e. they serve as a classification (or grouping) of the collection, and their contents, showing how successful they are, will be evaluated by the readers of the collection.

There is also a need to mention certain summarized information on the Yugoslav/Croatian philosophy in the context of the *Praksis Orientation* as well as general encyclopedic guidelines on the term (category) praxis-practice.

The genesis and the activity of the *Praksis Orientation*, *Praxis* and the *Korčula Summer School* are not isolated occurrences in the social life of SFR Yugoslavia. They are also occurrences which have no prehistory and which are not outside of a continuous intellectual effort of understanding the world. Therefore I considered it important to organize this collection in order to facilitate the situating of *Praxis* and the *Korčula Summer School* in the aforementioned goal and intellectual continuity, which can be observed in texts dealing with the history of philosophy. It was also important to create a collection, which will explain the term praxis-practice in philosophical terms. For a more detailed insight, the readers will have to reach out for the sources themselves, of which there are many and which are published in many languages. Furthermore, it is important to have insight into the program orientation, the results, the difficulties authors, contributors and participants encountered as well as the extensive insight and relevance both institutions enjoyed (initiated of course by *Praxis* and the *Korčula Summer School*). Therefore, the collection has special categories regarding this. Finally,

it is important to add the list of the gathered collection along with the annotated bibliography on the *Praksis Orientation*, *Praxis* and the *Korčula Summer School*, which serves for a more detailed insight in all which should be consulted while studying this phenomenon.

I believe that the available (gathered) collection justifies the conclusion that in studying the *Praksis Orientation* three aspects of its interventions should be considered.

The first aspect which should be mentioned is that the *Praksis Orientation*, i.e. the people who worked within it with their contributions, made a profound impact on the intensity, extensiveness and quality of the formation of a critical consciousness in the Yugoslav society, the consciousness which was based on the search for the emancipatory possibilities of the epoch. Compared to other societies, this critical consciousness was much more ahead, as its starting point was not only an intellectual accomplishment which, up to now, brought to surface important contradictions of the modern epoch in their full extent, but also the social practice which was directed toward subduing these contradictions.

The second aspect, which needs to be considered, is that members of the *Praksis Orientation* did not hesitate to engage in the criticism of the then-existing social reality and the critical evaluation of its contradictions, along with the social powers (class, social layers, etc.) constituting the same. This particular point, regarding the understanding of the reach and validity of the »criticism of the existing social reality«, exhibits the differences between members of the *Praksis Orientation*. I think it is safe to say that this difference was the reason, or the root cause, for the divergence between the members of the *Praksis Orientation*. The divergence was initiated at a rather early stage, primarily exhibited in the form of resignations from the editorial board of *Praxis International*, intensified with the onesided promoting of several members when it comes to publishing of *Praxis International* which was supposed to be the successor to the original *Praxis*, and culminated in the breakup of Yugoslavia, along with various political engagements of members of the *Praksis Orientation* during this process, which in its essence was not relatable with the original *Praksis Orientation*. One must bear in mind that *praksis thinkers* have worked intensively on authentic philosophical and sociological research (evidence of that are their works, as well as the fact that these works have been translated into other languages). In these, they found the basis for their active criticism of the existing social reality, thus overcoming the standard bourgeois »political critique« and through its intentions, argumentation, principles and base it was something which drew the attention of thinkers of that time (here I will leave out the attention and

»attention« of those not on par with that critical engagement, of which I already have written about earlier).

The third aspect that deserves mention is that members of the *Praksis Orientation* were not a »homogeneous group« in the sense of some sort of »private club«. They were very autonomous personas, different among themselves in their fundamental philosophical research, which must be considered in the most positive light of the term of difference. As individuals however, they fostered mutual understanding for each other's thinking, but also respected the human differences between them, and did not hesitate to express mutual criticisms. Ivo Kuvačić in his book »Memories« emphasizes this fact well. This aspect, I believe is very important in Yugoslavia, a society burdened by »a snake tangle of provincial intricacies and comic ideas«, as described by Miroslav Krleža during the 1930s in the Kingdom of Yugoslavia. It should be added that this »snake tangle« was repressed (but not eliminated) in the revolutionary wave after 1941, but it was also growing and replenished through its dwindling, so it could become important once again in the 1990s through the dominant imaginary in all of Yugoslavia. Therefore, it is normal that the exponent of the »snake tangle« was something strange and anachronistic for the *Praksis Orientation*. Consequently, it led to the utter ignorance of everything positive the *Praksis Orientation* stood for. In short, the situation created after the overturn of the 1990s was well illustrated by Milan Kangrga in his book »Smugglers of Their Own Lives. Reflections on Croatian Political Culture and Spirituality«. For this he took Hegel's thought »the greatness of its loss is what determines that which the spirit lacks«²⁰ for the main motto.

---

20 Having in mind the three aspects of the *Praksis Orientation*, the conflicts within its core can be better understood, including the conflicts with representatives of the official politics, and later conflicts with the nationalists. In none of the three levels was there mention of »personal score settlements«, but rather they reflected the different perceptions of the Yugoslav reality and differences on how to solve contradictions. If in some discussions »feathers were flying«, due to individual inclinations, it would be careless to neglect the topic of the discussion.

3. The *Praksis Orientation* in the Context of Yugoslav / Croatian Philosophy

Illustrations on Yugoslav philosophy (as well as the Croatian, as the initiator and founder of the *praksis philosophical orientation* was a group of philosophers and sociologists who worked at the Faculty of Philosophy in Zagreb) are important for consideration in attempting to »situate« the interventions of the members of the *Praksis Orientation*, as well as *Praxis* and the *Korčula Summer School*, as a body of philosophical attempts. In that regard some remarks should be given.

No philosophical »thought«, »school of thought«, »philosophical direction« or even »philosophical system« is not born *ab ovo*. Every attempt at philosophizing is rooted in time and social conditions, which either help it or make it difficult. At the same time, it also leans on previous philosophical attempts or is at least related to them. Therefore, the discerning and evaluating of a certain philosophical thought necessarily requires acknowledgement of current and historical components which determine it.

Everyone will judge for themselves what the continuity and what the novelty of contemporary philosophical thought was, whereas only time will clarify the reliability of its position in the entirety of the development of philosophical thought. The same is valid for those philosophical attempts, which were developed in Yugoslavia in the late 1960s and early 1970s, and became known in Yugoslavia as the *Praxis Orientation*.

There are three great contributions of the *Praksis Orientation*.

First of all, these are original contributions to the development of philosophical thought, which is shown in the books, studies and articles. Secondly, these contributions are original analyses of social processes in Yugoslavia in accordance with the »criticism of all that exists« (also illustrated in articles, interviews and polemic reactions). Thirdly, these contributions incited the widening of the general spiritual consciousness through an intensive translation effort, whilst gathering the most significant contemporary thinkers at the *Korčula Summer School*, having them lecture at our universities, as well

as organizing international conferences and exchanges. Regarding translations, suffice it to say, for example that during that time »Naprijed« (the former »Kultura«) has published tens of philosophical, sociological and historiographical works, the same being true for the edition of »Suvremena misao« in »Školska knjiga«. Especially active in Belgrade were »Nolit« (edition »Sasviježde«) and »Prosveta« (edition »Karijatide«). In Sarajevo, these were »Svjetlost« and »Veselin Masleša« which also had a strong translation capacity (edition »Logos«). Translation was also quite strong in Ljubljana, Skopje, Novi Sad and Titograd (known as Podgorica since 1992).

Never before in the history of the Yugoslav countries have there been such intensive translational efforts of philosophical and sociological texts written by authors from other countries and in different languages as it was the case after 1945.

With their level of insight and work on historical and current fundamental philosophical and sociological questions, the members of the *Praksis Orientation* have to be credited for the overcoming of the then-current and dominant epigone philosophical and sociological production in Yugoslavia.

Despite all the resistance the *Praksis Orientation* faced, it must be emphasized that it is no coincidence at all that Yugoslavia with all its contradictions and conflicts was the »birthplace« of the *Praksis Orientation*, it was its »laboratory« and along with other sources its »spiritual inspiration«. Socialist Yugoslavia will remain a historical phenomenon known especially for its authentic national liberation struggle and social revolution, its radical split with Stalinism and the attempt to accomplish authentic socialist ideals of societal development according to the phenomenon of self-management, and finally, for the philosophical *Praksis Orientation* – a philosophical thought that is a true novelty in the history of philosophy.

The fact that socialist Yugoslavia was »fertile ground« for the development of philosophical and sociological thought is proven by the massive expansion of the respective departments and staff at universities.

The *Praksis Orientation* is closely related with the creation and interventions of *Praxis* journal (issues were being published from 1964 until 1974) and the *Korčula Summer School* (active between 1963 and 1974). The core of the *Praksis Orientation* was comprised of people from the editorial board of *Praxis* and the administration of the *Korčula Summer School* – mainly teachers from the University of Zagreb. Only later were they joined by philosophers and sociologists from other university centers, some of which remained loyal to the platform of the *Praksis Orientation* and some of which have given up on it. There was also an attempt to usurp the name *Praxis* – the publication of the journal »Praxis International« (with the explanation that in

this way the termination of *Praxis* was being compensated for in Yugoslavia), however the core group of *Praxis* did not accept that attempt. I will talk about this more a bit later in the chapter V. *Praxis* Journal.

Considering that the readers of the collection will have easier time »locating« these philosophical attempts in the wider context, I have decided to give several illustrations (works), which speak about the Yugoslav philosophical scene. Two texts on this matter, which in essence are not encyclopedic, appear quite instructive (Vranicki, Golubović) but they rather talk about the Yugoslav philosophy and the *Praksis Orientation* within wider thematic contexts. Golubović's text can, to some degree, be described as a synthetic (»encyclopedic«) illustration of Yugoslav philosophy, as it is written in that sense.

In these works the guidelines were set neither by their grasp, nor by their evaluation. At times, flawed factography affects the diversity of evaluations of the development of philosophical thought in some countries which were an integral part of »socialist Yugoslavia«, and this is reflected in the treatment of the *Praksis Orientation*. Regardless of the scope and differences in factography and evaluations, the selected illustrations (works) are important because they also bring bibliographies – admittedly of an uneven scope and representiveness.

Differences in »the weight« these works give to the *Praksis Orientation* – how much space they dedicate to it, what names and works they provide, how they relate them to the then-current development of philosophical and sociological thought, or even how they show its influence in society – points to different positions of authors, the position of the editors of the stated publications, but also to the »spiritual climate« of that time and space in which they were created.

**Comprehensive guidelines on the Yugoslav/Croatian philosophy
and the *Praksis orientation* in this context**

(the works are arranged in chronological order)

1. Filozofija – in: Enciklopedija Jugoslavije, tom 3, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1958, pp. 333–339 (guidelines signed by several authors)
2. Yugoslav Philosophy – in: The Encyclopedia of Philosophy, Vol. 8, The Macmillan Comp. & Free Press, New York – London, 1967, pp. 359–364 (guidelines signed by Mihailo Marković);
3. Югославская философия – in: Философская энциклопедия, том 5, Издательство «Советская энциклопедия», Москва, 1970, стр. 593–596 (guidelines signed by В. Келле, Москва)
4. Jugoslovenska filozofija – in: Filozofija. Mozaik znanja – Enciklopedijski leksikon, Interpres, Beograd, 1973, pp. 207–211 (author Danko Grlić)
5. Filozofija – in: Enciklopedija Jugoslavije, tom 4, Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb, 1986, pp. 166–177 (guidelines signed by several authors)
6. Veselin Golubović, Mogućnost novoga (vidokrug jugoslavenske filozofije), Zavod za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1990.
7. Filozofija – in: Hrvatski leksikon, I. svezak, Naklada Leksikon d.o.o, Zagreb, 1996, pp. 350–351 (guidelines signed by Lj. Schifler)
8. South Slavs, Philosophy of – u: Routledge Encyclopedia of philosophy, Vol. 8, Routledge, London and New York, 1998, pp. 48–56 (guidelines signed by Živan Lazović and Aleksandar Pavković)
9. Praxis school – u: The Cambridge Dictionary of Philosophy, Second Edition, Cambridge University Press, 1999, pp. 731–732 (guidelines signed by J.Bi & H.P.)
10. Filozofija (dio odrednice Hrvati) – in: Hrvatska enciklopedija, tom 3, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2001, pp. 688–690 (not signed by author)
11. Predrag Vranicki, Zagrebačka grupa oko Praxisa – in: Filozofija historije, tom III, Golden marketing, Zagreb, 2003, pp. 483–540

4. On the Guidelines of the Term *Praxis-Practice*

The central philosophical term of the *Praxis Orientation* is praxis-practice and therefore it is useful to see how this term is interpreted in encyclopedias and dictionaries, regarding its historical continuity and the evolution of its contents. The guidelines state that the term praxis-practice was present in the very beginnings of European philosophical thought, but what is more important is the evolution of the term and the development of its contents. The term praxis-practice becomes one of the central concepts of philosophy through the »revolutionary overturn« the German classical philosophy provided. The history of philosophy would deem it undeniable that the 19th and 20th century with their thought achievements and turbulent social development – revolutionary waves, crises of social order, the abolishment of colonialism, imperial politics of capital, imperialism in the form of so-called globalization as a phase of its development, which would not have been recorded until then in the history of humanity – brought forth this philosophical overturn. The *Praxis Orientation* has contributed immensely to the »overturn«, as it developed the term practice from the current reality of materialization and alienation as well as the attempt of its overcoming. In this regard, it is important to consult primary philosophical reflections on praxis-practice, which were developed by the most significant members of *praxis philosophy*. Three contributions are helpful here: Gajo Petrović's study »Praksa«, guidelines »Praksa« by Danko Grlić and the historical overview of the term in Branko Bošnjak's article »Ime i pojam praxis«.

Regarding the term praxis-practice as a guideline, in selected bibliographical units it can be seen that there is a great difference between the so-called European philosophical thought and tradition from that in the Anglo-Saxon philosophy. For two well-known philosophical encyclopedias, The Encyclopedia of Philosophy and the Routledge Encyclopedia of Philosophy, the term praxis-practice was not subject to any special guidelines. On the contrary, in two of the German synthetic, encyclopedic manuals or dictionaries the term

praxis was included considerably. A detailed reading of the guidelines shows the great differences in the interpretation of the term praxis-practice within philosophical analyses that pay special attention to it.

Contrary to this, the Anglo-Saxon school of thought considers the term *pragmatism* as one of the central philosophical categories, paying huge attention to it in encyclopedias. There is no need to emphasize that the terms *pragmatism* and *empiricism* are »intertwined«. Of course, the European philosophical thought does not dismiss the term *pragmatism*, but it does not give special meaning to it as the Anglo-Saxon philosophical thought would.

At this point it suffices to say that there is a difference in the »weighting« of terms within philosophical concepts.

Comprehensive guidelines on the term *praxis-practice*

1. Ime i pojam praxis, by Branko Bošnjak, *Praxis*, no 1, 1964, pp. 9–20
2. Практика – и: Философская энциклопедия, том 4, Издательство «Советская энциклопедия», Москва, 1967, pp. 340–349 (guidelines signed by A. Огурцов, Moscow)
3. Praxis – in: *Philosophisches Wörterbuch, Das Europäische Buch*, Berlin, 1972, pp. 865–873
4. Praksa, by Danko Grlić – in: *Filozofija. Mozaik znanja – Enciklopedijski leksikon*, Interpres, Beograd, 1973, pp. 397–380 (Danko Grlić is the author of the Lexicon)
5. Praxis – in: *Handbuch Philosophischer Grundbegriffe, Band II*, Kösel Verlag München, 1973, pp. 1107–1138 (guidelines signed by Alfred Schmidt)
6. Praksa, by Gajo Petrović, *Theorija*, no. 1–2, 1986, 174–197 (the text was written for the encyclopedic dictionary of Marxism, which was being prepared by the Institute for the International Workers Movement in Belgrade, which was never finished nor published, and the same text can be found in the book «Praksa/istina», *Kulturni radnik*, Zagreb, 1986)
7. Praxis, praktisch – in: *Historisches Wörterbuch der Philosophie, Band 7*, Schwabe & Co Verlag, Basel/Stuttgart. 1989, pp. 1278–1308 (guidelines signed by H. Kleger)
8. Praxis – in: *The Cambridge Dictionary of Philosophy, Second edition*, Cambridge University Press, 1999, pp. 731 (guidelines signed by Calvin O. Schrag)
9. Практика – in: *Новая философская энциклопедия (Интернет версия издания)*, Институт философии РАН, Мысль, Москва, 2000–2001, pp. 15 (guidelines signed by A. П. Огурцов)

■ 5. The *Praxis* Journal

Praxis is an unavoidable reference for anyone trying to understand the important significances of the development of Yugoslavia and the world in the second half of the 20th century. Its influence, i.e. the influence of its discussions about social contradictions, still exists forty years after its termination. I suppose this will remain so in the future. The reason is very clear and can thus be formulated by paraphrasing Sartre's assessment of Marx's thought: some specific thought (or attempt) remains relevant as long as there are social contradictions it analyzes. Thus it is clear that every contemplative reflection on social contradictions is not, i.e. does not remain equally relevant. The »quality of the reflection« determines its relevance. Disputes about reflections on said contradictions published in *Praxis* are possible, but apparently there is no one even remotely versed in the socio-philosophical way of treating the topics of debate, enabling them to question the »quality of the reflection«. Several good assessments on this can be found within this collection. Even the number of critical disputes, coming from whichever position, does not question the »quality of *Praxis*' reflections«, but rather questions their content. This is important to bear in mind, as it is an important characteristic of *Praxis*, a clear and unambiguous position in the evaluation of social contradictions. It is this position of the *journal* that makes it and will continue to make it relevant and modern. Significant characteristics of social contradictions that were discussed in *Praxis* will keep the attention of thinking individuals for a long time. Social contradictions will remain the contents of political and social confrontations all over the world, in all societies. There is no need to individually explain that all contributions in *Praxis* are not of equal quality, but that is the fate of every intellectual effort.

It is important to bear in mind that *Praxis* does not use up all the content of philosophical and sociological reflections produced by members of the *Praxis Orientation*. Tentatively, it can be said that *Praxis* was a stage for current reflections, but also the natural continuation of the developed

thinking attempts, which were formulated by the most significant part of the members of the *Praksis Orientation* in their works, books and studies. Therefore this circumstance must be acknowledged, i.e. one must look at the entirety of the thinking effort of members of the *Praksis Orientation*. Until now, we did not have a published and systematically complete bibliography of works from authors who can be considered members of the *Praksis Orientation*, but from what is available we can see that this opus is a quite vast and unavoidable part of the intellectual heritage, not only for the peoples from former Yugoslavia, but also for the world. Into this »entirety of the thinking effort« one must also take into account the *Korčula Summer School* – not only because of the number and significance of participants, but also, and especially, because of the topics covered in the discussions. Specifically speaking, a part of what was discussed in the *Korčula Summer School* was also published in *Praxis*, especially in its international edition.

The history of *Praxis* – its genesis, its activity, difficulties the editors, contributors and publishers encountered, the criticism²¹, the perseverance of keeping to the proclaimed program platform, and finally the termination of its publishing – can be followed in several writings published in the very journal, but also in other magazines and journals²², and later in larger works which touched upon this topic (I should mention three books especially: Milan Kangrga's »Šverceri vlastitog života«, Biblioteka Feral Tribune, Split 2002, Nebojša Popov (ed.), »Sloboda i nasilje«, Res Publica, Beograd, 2003 and Ivo Kuvačić »Sjećanja«, Razlog, Zagreb 2008).

An important aspect of the history of *Praxis* was the relationship between the editorial board members. Ivo Kuvačić in »Sjećanja« touches upon those

21 I have already mentioned all the positions expressing disagreement with *praxis thinkers*. *Praxis* editorial board has followed, published and reacted to them. Members of the editorial board answered criticism directed towards them as individuals and other *praxis thinkers* also did this. This we can observe in reading *Praxis*, as well as the collected articles from periodicals. They acted completely in accordance with the program orientations »If everything can be subject to criticism, then not even *Praxis* can be exempted from that.« (Introduction »Čemu *Praxis*«, issue no. 1, 1964). A discussion published on the topic »Socialism and Commodity-Money Relations« in *Praxis* (Issue 1-2 1968, pp. 154-185) can serve as an example of a cautious support of the critique. The discussion was organized by the Croatian Sociological Society, which called for the continuation of it on the pages of the magazine, even though, it has been said (by prof. R. Bičanić), how »economists consider that philosophers sail on the currents of thought speculation, where they draw general conclusions from big citations and little fact« (pp. 180).

22 For an insight into the history of philosophical magazine production, directly related to the publishing of *Praxis* in general, and not only its international edition, Gajo Petrović's text »O međunarodnom izdanju »Praxis« (1970-1973)« *Praxis*, no. 5-6, 1973, pp. 745-757, is unavoidable. This was a »report of *Praxis* editorial board given on the annual congress of the Alliance of Philosophical Societies of Yugoslavia on July 29, 1973 in Ljubljana. This text was published separately too.

relations in the chapter titled »Kako smo se održali«²³, where he describes the cooperation and the mutual human trust between the editorial board members. The core of the editorial board, a group of people from the Faculty of Philosophy in Zagreb, remained, during the whole period that the journal was being published, a compact unit. It should, however, be mentioned that there were splits within the editorial board. The first split led to the resignation of Danilo Pejović. He was amongst the first two editors of the journal (and the first headmaster of the *Korčula Summer School*). The interested readers will find the reasons for this divergence in some articles, especially in the one related to the problematic meeting with Matica Hrvatska in 1968. It is worth mentioning that this resignation, or the dispute and split, which followed, did not change the basic orientation of *Praxis in any way*. There aren't even any later public disputes between Danilo Pejović and other members of the editorial board after the split, which shows that *Praxis* editorial board did not succumb to the conflicting polemics *ad hominem*, which are usually present in intellectual circles. Everyone went his or her own way. Something similar can be said for the split with Mladen Čaldarović, who after Danilo Pejović left, became a member of the editorial board, but left later. There also was the case of resignation by Besim Ibrahimpašić, who was from Sarajevo but was not a member of the editorial board, although he was a member of the board of the *School*. I believe this aspect will not be neglected in the research conducted on *Praxis*. Besides relatively meager, yet necessary for the first insight, information published in public news (some of it even in *Praxis*), it is most likely that the majority of information will be found in personal archives of the main protagonists, i.e. the editorial members. Unfortunately, this archive collection, at the moment, is not completely available, thus nothing more than basic information regarding the aforementioned splits can be shared right now.

I would especially mention one dispute partly among *Praxis* editorial board members, but mainly between the editorial board and some members of the *Praksis Orientation* from Belgrade, after the journal had stopped coming out. The said dispute was about the initiative to start publishing the journal outside of Yugoslavia, under the same name and with the same logo, with the addition of the word »International« – »Praxis International« – along with a considerably changed editorial board. The Zagreb *Praxis* editorial board did not accept this solution and rejected it with only one exception. The readers will find contributions in the materials, which write about that

23 Eva Grlić's book, *Sjećanja* (Dureix, Zagreb, 1997) describes the unpretentious behavior and human closeness of the Zagreb group, i.e. the larger part of *Praxis* editorial board.

specific dispute. Even though »Praxis International« was completely outside of the concepts, which led me in the gathering of the collection, I decided, for the sake of information, to include the introduction of its first issue. The fact that one of the editors (Rudi Supek) supported the publication of »Praxis International« caused many disagreements between him and other members of the editorial board. Supek, however, after a certain period of time, concluded that the concept of »Praxis International« couldn't be a substitute for the original concept and orientation of *Praxis*. However, larger disagreements came up with regards to one group of the *Praxis Orientation* in Belgrade, who fiercely supported the publication of, and cooperation with, »Praxis International« (Mihailo Marković became one of the editors, and was later replaced by Svetozar Stojanović), and the *Praxis* editorial board. Of course that there is no space here to go into this aspect in more detail – this should be left to research dealing with the history of *Praxis* – but what should be said is that this dispute about »Praxis International« was not of a »routine nature« and even less a vanity-induced dispute or something similar, although it was almost certainly present. The issues were about the differences in understanding of fundamental principles, which were insisted on, to which the members of the *Praxis* editorial board adhered by, and of which they did not want to diverge from.²⁴ Therefore this dispute represents one of the main components in the history of *Praxis* and the actions of its editorial board.

It also should be mentioned that, besides the reputation *Praxis* had within the international academic community, the journal was interesting and politically oriented in propaganda forums. One of them was the radio station »Radio Free Europe«. The readers will find more information on this in the collection. Regardless of the usefulness of this piece of information, it must be said that this aspect would require further research; in order to show the difference between what was a genuinely proper information and what was in the service of the current, long-term political propaganda, and what the real

24 See Milan Kangrga's enclosed text for details on the initial splits entitled: »What are the Basic Grounds for Disputes?«, published in *Theoria*, no. 1-2, 1983, pp. 191-198. An especially important fact is that the editorial board of »Praxis International« did not want to publish the letter by the *Praxis* editorial board; in which they explain why »Praxis International« cannot be a substitute for *Praxis*. The request was that »...the letter be published in the first, or at latest, in the second issue, but after over two years, it hasn't been published not even until today.« It was this article by Milan Kangrga, in which he refers to the Introduction for the first issue of »Praxis International«, which was the reason for me to include it (the Introduction) into the collection so the readers can compare its contents with the remarks of the principal character that Kangrga talks about. For this insight, it is important to bear in mind Andrija Krešić's assessments from the book »Humanizam i kritičko mišljenje. Tako je govorio Andrija Krešić«, Res publika – Službeni glasnik, Belgrade, 2010, pp. 105-107 (»Praxis International – jabuka razdora«)

contents of the interventions of *Praxis and the Korčula Summer School* with which they did not correspond.

The purpose of the said remarks is to warn everyone dealing with the social development in the SFR Yugoslavia in the second half of the 20th century about the questions in relation to *Praxis*. Many answers to these questions could be found in the archival documentation of two of the editors, Gajo Petrović and Rudi Supek. The archival documentation of Gajo Petrović is still not available, whereas the archive collection of Rudi Supek sits in the State Archive of the Republic of Croatia.²⁵ This collection is placed in three boxes (see Marijan Bosnar's publication »Rudi Supek: Analitički inventor«. State Archive of the Republic of Croatia – DARH, Zagreb 2010). Of course there are other document sources, primarily from people who were directly engaged in the work of *Praxis*, from which various aspects important for the creation of the entire picture about the work of *Praxis* could be studied. Unfortunately they are unavailable to the public.

It is obvious that this is neither the time nor the occasion for the valorization of *Praxis*' contents and the thinking efforts of members of the *Praxis Orientation*, nor is it also the occasion for elaborating the *journal's* history. I thought it enough and useful for a first insight to show a document on the program orientation of *Praxis* at this point. The document is a title page with contents of every volume of the domestic edition (in Croato-Serbian/Serbo-Croatian) as well as the International Edition (in foreign languages) followed by documents on the occasion of *Praxis*' »termination«.

Two other groups of publication should be considered as integral parts of *Praxis*. One consists of a collection titled »Smisao i perspektive socijalizma« from 1965, and »Dokumenti juni/lipanj 1968.« from 1968 (they are separately listed in the collection list after the data on *Praxis*), whereas the other consists of the so-called »Praxis Pocket Edition«, a series of eight different volumes of substantial studies in paperback. Some of these studies tended to research topics which were not only current, but also neglected or insufficiently analyzed here, but nevertheless deserved more space than what the *journal* could have provided.

---

25 I will further refer to »Državni arhiv Republike Hrvatske« as DARH.

Introductory Text »Čemu Praxis?« (»Why Praxis?«) published in Issue no. 1 in 1964

The text was published in the journal and was not signed, but it is well known that Gajo Petrović, the editor of the journal, wrote it. Thanks to him and his considerable involvement, from issue no. 1 to the very last, *Praxis* became extremely renowned. He also uses this text in the introduction to his collection of essays published in 1971; it has the same title as this introduction. According to the reports of some of Petrović's closest associates, he was not only the author of the introduction, but also a determined »driving spirit« of the journal.

It is interesting to observe that the text »Čemu Praxis?« is often being cited in parts or entirely, when discussing *Praxis* or the *Korčula Summer School* or even the *Praxis Orientation* in general. I think this is justified regarding the »criticism of all that exists« as the basic intention upon which the journal endured without hesitation.

In short, the text »Čemu Praxis?« was the program platform of *Praxis*; it was never put into question, and thus is the best introduction into the studies the journal had published.

The original text can be found in the collection.

Title Pages and the Contents of all Published Issues of *Praxis* in Croato-Serbian/Serbo-Croatian (the Yugoslav or Domestic Edition)

Even though *Praxis* was only being published over a period of ten years; its contents (published contributions) did exceed their time of existence: initiating and working on questions from the development of social thought of the time, but also with its utopian orientation in thinking about social waves. Here it is important to mention that both said characteristics are embedded in the critical evaluation of the achievements and potential of the time, during which the journal was operating. Those who read or study the texts published in the journal will come to the conclusion about its »scope« and relevance.

The scope of the published material for every issue (number of articles, number of pages) requires no mention. It is important to consider that the journal contains a vast amount of »contemporary information« – following not only literary production in the area, but also information in this particular

field related to the events in Yugoslavia and in the world. The polemic reactions of the editorial board on the objections towards the journal and/or the editorial board are especially important. Also included were the reactions to contemporary social events in Yugoslavia and in the world (e.g. the military of the Warsaw Pact entering Czechoslovakia in 1968). Therefore, the journal was a rather dynamic stage and an up-to-date platform – which is a characteristic worthy of particular praise.

In eleven years (eleven volumes), 59 issues were published, 17 of which were double issues and 2 triple issues. The reasons behind publishing double issue or triple issue editions were purely financial, and that was also the reason why in 1968, issue no. 3 came out »as an exceptionally short one«, and also why issues no. 5 and 6 did not come out, later in 1972, while issues 5-6 came out as double of a total of 16 pages, which the editorial board explained in the text: »Zašto dvobroj na 16 strana«. In 1974, *Praxis* ceases to come out: issues no. 1-2 and 3-5 came out, whilst issue no. 6 could not have been published. Allegedly the employees of the printing press refused to print the journal. The real reason was identical to the one that led to the termination of the *Korčula Summer School* – political pressure of state and party bodies, as well as the halt of financial support to the journal and *School*, due to the very same pressure. I have provided documents on this in the introductory remarks of the collection. In the part on the *Korčula Summer School*, I will provide the document, which specifically relates to the termination of the *School*, with a detailed explanation. It would be of great value to specifically research this aspect of editing and publishing of the journal.

For a long time *Praxis* editorial board consisted of Branko Bošnjak, Danko Grlić, Milan Kangrga, Gajo Petrović, Rudi Supek and Predrag Vranicki. Ivan Kuvačić belonged to that core; he was a member of the editorial board since 1967 until the journal's termination in 1974.

Praxis editorial board also consisted of following members: Danilo Pejović (member for three years, worked as the »editor-in-chief« with Gajo Petrović, since issue no. 1, 1964 until issue no. 4-6, 1966, when he resigned and split with *Praxis*), Mladen Čaldarović (member for two years, from issue no. 1-2, 1967 until issue no. 4, 1968), Veljko Cvijetičanin (member for two years, from issue no. 1, 1973, until issue no. 3-5, 1974), Žarko Puhovski (also a member for two years, from issue no. 1, 1973 to issue no. 3-5, 1974).

The secretaries of the editorial board were Zlatko Posavec, Boris Kalin, Branko Despot and Gvozden Flego.

Title Pages and Contents of all Published Issues of Praxis International Edition in German, French and English

The International Edition of *Praxis* indeed was a great undertaking. Not only because it marked an »opening towards the world« in the general sense of the phrase, but primarily because it was an expression of communality between a wide circle of thinkers from all parts of the world who worked together in thinking about important contradictions in modernity – in the sense of the well-known chess slogan *Gens Una Sumus*. I would, however, say that the communality expressed in *Praxis*' cooperation and in the sessions of the *Korčula Summer School* was far larger than what is usually meant in the chess slogan. First and foremost, the reason was that their discussions went far beyond the »narrow« understandings of narrow topics, which would only serve to interest philosophers and sociologists. On the contrary, all the discussions were directed towards the finding and solving of the essence of the deepest contradictions in the modern world. They also considered the possibilities for finding a solution to those contradictions, while referring to the existing reality (social reality), thus they were relevant on a worldwide as well as a national scale. This was why political powers reacted to them, whilst making them the subject of scrutiny for various »political positions«. There is also another characteristic, which in time will prove valuable: the extensive international cooperation along with diverse discussions (in *Praxis* as well as in the sessions of the *Korčula Summer School*), which showed that, when faced with important issues, the modern world will stand united, and therefore proved the political (politicking, or bloc division of the world into the so-called West and the so-called East, into the so-called socialist and capitalist countries) »division of the world« to be an attempt of blurring, i.e. covering up the essence of historic events and the potential humanity has to offer. There is a real division of the world, which exists in every segment of it (state, country, community). It is determined by the actual position people have in society, by their ability to overcome the conditions of their human existence, and it is necessary to abolish the exploitation and alienation which follows it – in short, to achieve emancipation of people. Therefore, the significance of the international edition of the *Praxis* surpasses the standard technical significance of such editions: to simply inform a wider public on the work and achievements within a profession of a certain community (state, profession, etc.).

The International Edition of *Praxis* was launched in 1965 by the editorial board of the Yugoslav (domestic) Edition. Only after »...1970, the International Edition comes out as a joint publication of the Croatian Philosophical Society and the Yugoslav Association for Philosophy (later

renamed to Association of Philosophical Societies of Yugoslavia)«. The changing of the publisher was also followed by some changes within the editorial board: from issue no. 1-2, 1970, up until issue no. 3-4, 1974, editors-in-chief were Veljko Korać and Gajo Petrović, along with Branko Despot and Nebojša Popov as secretaries (in the last year of publishing Nebojša Popov and Goran Švob assumed the role of secretaries). As the publication became a »joint publication«, the editorial board increased in numbers to a total of fourteen members: Branko Bošnjak, Danko Grlić, Milan Kangrga, Veljko Korać, Andrija Krešić, Ivan Kuvacić, Mihailo Marković, Vojin Milić, Gajo Petrović, Svetozar Stojanović, Rudi Supek, Ljubomir Tadić, Predrag Vranicki and Miladin Životić.²⁶

In ten years (1965-1974), ten volumes with 38 issues were published, 14 of which were double editions. The international edition, unlike the domestic, had but a few difficulties with publishing on a regular basis, even though they both shared the same financial limitations. This was the reason why in 1974 the usual double edition was not published, which marked the termination of the international edition of the *journal* along with the domestic edition of *Praxis*. Therefore, it is pertinent to mention the effort and perseverance of the editorial board in order to ensure the continuity and stability of such an international stage.

I think the readers will notice that the International Edition of *Praxis* had its own particularities compared to the domestic (the Yugoslav) edition and that it was not simply a copy of it. This is primarily evident in the selection of contributions, and, to a certain extent, the International Edition of *Praxis* can be considered as a separate publication with minor differences in features when compared to the domestic edition. The fact that the editorial board had an ear for the needs and specific ways of communication within the international scientific community also bears witness to this. The other particularity I would like to present here would be the »phase progress« in the publishing of contributions, be it with contributions from the domestic edition of the *journal* or speeches/lectures of the *Korčula Summer School* or some other contributions. This »phase progress« was primarily conditioned by »technical reasons«, i.e. the need for all the contributions, or at least a large part of them, to be translated – an effort that in our circumstances was quite enormous. However, it should be said that the »phase progress« in publishing did not diminish the recentness of the contributions, thus not creating any kind of difficulties that would impede an updated communication on issues the contributions were touching upon.

---

26 See Gajo Petrović's cited text from footnote 22

Reasons for the Termination of Praxis (Documents)

Praxis and the *Korčula Summer School* ceased to act, i.e. they disappeared (or »were terminated«) at the same time, in 1974/1975. The reasons are the same, even though they differ slightly in some aspects. The similarity of the reasons is ambiguous in nature: the resistance of the official politics towards *Praxis*' and the *School*'s critical position, and exercising a determined influence on the conditions which enabled *Praxis* to be published and the *School* to convene. The differences in the realization of these two things however, are the reason why I will first give the basic information on the »termination« of *Praxis*, and then in the next part I will talk about the »termination« of the *School*.

My note on the resistance of the official politics (and I stress the official politics)²⁷ directly points to the conclusion that intellectual »sclerosis«, lack of inventiveness or lack of intellectual potential, as well as lack of interest of the intellectual and other public, could not have, in any way, led to the termination of both *Praxis* and the *Korčula Summer School*. On the contrary, the number and diversity of contributors, as well as readers, kept growing, whereas the published contributions regularly echoed through Yugoslavia and internationally – primarily due to the seriousness and recentness of the published materials. The *Korčula Summer School*'s original intention to be a place of further educating of already trained philosophers and sociologists spontaneously grew into something nonexistent then, an enthusiastically accepted international stage, on which a growing number of participants from Yugoslavia and all over the world witnessed topical discussions on recent social contradictions of the modern world. Therefore, it could be said that the ten-year existence of *Praxis* and the *Korčula Summer School* intensively expressed their intellectual and social meaning when it came to their termination – at the height of their work and for reasons of an external nature. Thus, this event had to seem as a first-class and negatively viewed example of preventing critical thought.

27 Official politics had a dominant role, which is easily explained. However, and this can be paradoxical at first, opponents of *Praxis* and the *Korčula Summer School* equally, were people who intensively, politically and in their »worldview« (a general, even though very imprecise term) stood on the opposite side of the »official politics«! Back then in Yugoslavia, there was talk about the nationalist and clerically expressed position (which only was ideological in Yugoslavia and historically conditioned by mimicries for fundamentally anti-socialist interests). This, however, is not the place for the elaboration of this resistance or the expression of discontent with *Praxis* and the *School*. Even though while both still existed, and also a few years after, these expressions remained hidden, and were mentioned only »privately« and very rarely in public where generally, they would be expressed in an »Aesopian« way (especially in some clerical papers) – just so they could »explode« after the breakup/ruin of Yugoslavia. I pointed to some examples of these expressions earlier, but it would be of great value, to research them systematically in order to show what the tendencies and what kind of intellectual level these were based on.

The collection illustrates the tendency of the »official politics« to »pacify« and/or prevent the proclaimed program orientation of the journal and the *School*. It also shows that the »tensions« between the »official politics« and *Praxis* and the *School* oscillated, but was »constantly growing«, up until the moment when the »official politics« decided to act radically.

Besides contributions enclosed with Folders II-VI, and especially texts which were published on this topic in *Praxis*, the readers will receive meaningful information in other documents listed in the »Additional Documentation on *Praxis*«, Folder (especially in »Kome koristi buka od Praxisa?« – English translation: »*Who Benefits from all the Praxis Commotion?*«- written presumably in the second half of 1966, and in »Otvoreno pismo drugu Avdi Humi« – English translation: »*An Open Letter to Comrade Avdo Humo*«, probably written in the first half of 1967).²⁸

The text »Kome koristi buka oko Praxisa?« (»*Who Benefits from all the Praxis Commotion?*«) was never integrally published, but it was published in issue no. 4-6 in 1966 (only on one page, at the end of the journal): »Izjava reakcije časopisa *Praxis*« (English translation: »*Reactions of the Praxis Editorial Board*«). Essentially, it was identical to the unpublished text although not as comprehensive. Therefore the following text should be consulted: »Na početku novog godišta« (English translation: »*At the Beginning of the New Year*«), no. 1-2, 1967, where we can see not only what kind of criticism *Praxis* was facing, but also the other reasons for the eight-month long break in the journal's publication, which in turn finally caused its termination.

Had it been realized, the intended publication of the double issue 5-6, 1969, which would have dealt with the »... overview of its activities up to that point in time, as well as establish its position and commitment towards key issues regarding their philosophical and sociological efforts in this historic moment« (a memo to the *Praxis* editorial board members and *Praxis* advisory board members on April 22, 1969), we would have had more detailed explanations on the aforementioned tensions, difficulties, resistance and conflicts that accompanied the activities of *Praxis*.

This »tension« however was not a product of some grand critique given in the published contributions of *Praxis* (or at the sessions of the *Korčula Summer School*), even though, formally, a reason was always found in a specific (published or spoken) statement. The »tension« came from the platform, i.e. the program orientation of the *journal* and *the School*. This included not only the possibility, but also the need for critique and intervention, i.e. the

28 This is probably Andrija Krešić's note on the intervention with Avdo Humo, which was directly related to »Otvorenim pismom...« (See his short note in the book *Humanizam i kritičko mišljenje. Tako je govorio Andrija Krešić*, p. 95).

publication and providing of statements. However tolerance for the program orientation of *Praxis* (and the *Korčula Summer School*), and the critique based on that would mean the abolition of the monopoly on the interpretation and solution of current social contradictions. This was something the »official politics« was not ready to accept. Therefore, polemical reflections, even when referring to completely concrete contributions in the journal (or to statements in the sessions of the school) we can see this important characteristic – »tension«. This is an aspect, which really needs to be considered while studying the *Praxis Orientation*.

Gajo Petrović, in his very characteristically precise way, explained the reasons for *Praxis*' termination in an interview he gave for »Student« at the beginning of 1986²⁹, in a piece entitled: »O mestu i ulozi *Praxisa*« (English translation: »*On the Place and Role of Praxis*«). When the question: »But *Praxis* was terminated in the end?« was posed, Gajo Petrović replied:

»Praxis was not terminated, it was rendered impossible. No decision for the termination or the prohibition has been made. The journal was rendered impossible after a series of measures that proved unsuccessful (attacks in print and mass media, accusations on meetings of various forums, temporary prohibitions of some issues or parts of them, the constant funding cuts and their termination, judicial trials of some members, etc.)³⁰, there was one attempt however, against we could not have done anything (as we wanted to publish the journal legally in Yugoslavia) – The workers of the printing press »Joža Rožanković« kindly notified us about their decision to stop printing the journal. We then tried to find another one, but all printing presses kept rejecting us in unison, while certain forums even told us not to try too hard, as all the presses received the notification and the workers in all of them were quite in agreement regarding the matter.

However, it needs to be said that this happened 10 years after the journal has been coming out, although, even after the publication of issue no. 2, on the city party conference in Zagreb, the then-secretary of GK issued a statement

29 »Interview: Gajo Petrović, philosopher. 'Bit' je Marxove misli 'Mišljenje revolucije'«, interview conducted by Aleksandar Bošković, »Student« (List za društvena, kulturna i politička pitanja studenata Beograda), January 15, 1986.

30 In an interview for *Borba* from April 20, 1990 (»Mnogo je naknadnih demokrata«, conversation led by Ivo Tomljenović) Gajo Petrović talks about the giddiness of people who, all of a sudden in the process of the breakup of Yugoslavia, became »democrats«, whereas they earlier passionately worked on rendering *Praxis* impossible: »Some others, who were in very high party positions are bragging about the quasi-democracy and tolerance of their rule, thus claiming their quasi-tolerance for *Praxis* as evidence. Why then, did *Praxis* issue no. 3 for 1968 have only 28 pages? Why did issues 5 and 6 for the same year have to be »skipped«? What sort of democratic discussion is this, when the news published the attack on *Praxis*, by the then-chief of ideology, whilst refusing to publish my rebuttal with the following explanation: 'Savka Dabčević-Kučar's intervention was published as a contribution of an engaged societal worker on current issues. We assessed that Gajo Petrović's intervention is not like this, and besides it is below a level at which it could be presented to the public.'«

(which, of course, was »handed« to him by someone a higher place) claiming that »PRAKSIS« has become a convening center for all opposition forces in Yugoslavia. As a response to this statement, campaigns which lasted ten years started, campaigns in which every possible forum and every possible (including even the highest-ranking) official of the Party and the State participated. Despite of that, ten years had to pass in order for them to disable the journal. So this may be considered as some kind of record, as nothing similar could be accomplished by anyone in any country of 'real socialism', the same being true for our 'self-managing socialism'.«

The documentation which we currently have at hand shows that the final act of rendering the journal impossible was a synchronized attempt on both of the basic institutions of the *Praksis Orientation* (the school and the journal). This attempt was comprised of an aspect of discretion »invisible« to the public (the cuts of funding for the regular publication of *Praxis* and the *Korčula Summer school*), as well as of a »visible« aspect (the direct prohibition of printing of *Praxis*).

The aspect of discretion regarding the rendering of *Praxis* and the *Korčula Summer School* impossible is mentioned in a document given in the chapter on the *Korčula Summer School*: »Obrazloženje uz molbu za dotaciju za Korčulansku ljetnu školu« (March 3, 1977). The cutting of funds was under the jurisdiction of the respective administrative bodies, through which the »official politics« realized its goals, hence disabling the continuation of the *Korčula Summer School*, without any official administrative decision.

Such an attempt with *Praxis*, however, did not go as easily as planned, as the editorial board of the *journal* had a way to »retreat« as it had the possibility to rely only on its subscribers. It was in this direction that they tried to find a solution, which is illustrated in the document »Redakciji *Praxis*«³¹

31 This document is without a date or signature, but it was probably a proposal coming from a member of the editorial board or some very close contributor. I think it would be valuable to research, on who did actually gave the proposal, or did it come from the editorial board in order to poll the spirit of the readers-subscribers? Gajo Petrović's statement from the cited interview in »Student« (January 15, 1986) hints at such a conclusion: »The reactions of readers were quite interesting and unexpected when we approached them with an anonymous poll. One time, during the period when every kind of funding we had was cut in a campaign against »PRAKSIS«, we asked the readers whether it would be better if we stopped or continued publishing with a rather increased price (and shorter in form). The responses were huge and the answers encouraging – which we expected to some degree- but it was most interesting that the subscribers kept signing their answers (which we did not ask of them) – even those whose existence would be threatened by this, as they worked in various official institutions (such as libraries of state institutions and party forums).« It is a shame that Gajo Petrović did not specify the term »One time«, i.e. the time we sent out the poll. In *Praxis* issue no 3-5, 1974 there was an attached leaflet addressing the subscribers (»Note on the subscription«), which clearly spoke about the intended poll, in order for the editorial board to be able to decide what to do with the journal in the newly encountered conditions. In Nebojša Popov's book (ed.), »Sloboda i nasilje. Razgovor: Ko su praksisovci. Šta su hteli i postigli. Zašto su napadani«, Res Publica, Belgrade 2003, text on page 166

(translated: »To the *Praxis* Editorial Board«). Therefore, a more »visible« aspect of disabling, prohibition (»rejection«) of printing was needed, which the printing company formally implemented. But there was also the need for a discretionary power of the »official politics« which can be noted in Gajo Petrović's remark »...certain forums even told us not to try too hard, as all the presses received the notification and the workers in all of them were quite in agreement regarding the matter«. It still remains unknown which those forums were exactly and how »...all the presses received the notifications«.

The real reason for *Praxis*' termination is clear. All that remains now is to draw attention to the procedure or manner in which the said disabling was conducted. Gajo Petrović notes: »working people« in printing presses unanimously declined the printing offers – all of them at the same time, which is something hardly spontaneous. It would have been supposed that »working people« diligently studied the published texts, compared them together, picked out that which had strong professional opinion over what actually was »politically incorrect« and in that way came to a unanimous conclusion on their »social harmfulness«. There is no documentation to be found of the all-inclusive discussion in Yugoslav (or Croatian) print presses, nor is there any data on whether all the published contributions, or only some of them (and which ones?), were claimed to be »socially harmful«. It would be of some value to marginally research and describe the »technology« or the procedure for the implementation of this decision on *Praxis* made by the »official politics«, as this certainly is not the only example of how analysts of the social reality, who were deemed unwanted by the »official politics«, were dealt with. A clarification would contribute to the understanding of the decision-making procedure, which from its own position had to considerably influence the solution (or the further growing of tensions) of the social contradictions.

How the procedure of rendering *Praxis* impossible was established can be seen in the enclosed documents.³²

---

was enclosed under the title »Poll«, along with Koča Popović's response. One might conclude from that that the text was written by the editorial board as a questionnaire, and that it was addressed to the readers-subscribers so the editorial board could decide what to do and how to maintain *Praxis*. Once we gather more archive material, we might find the needed explanations about said document, the evaluation of the received responses to the poll, and also whether we are dealing with one or two polls.

32 Asja Petrović provided us (Božidar Jakšić and myself) with the enclosed archival documents of Gajo Petrović. One of the documents (invitation to *Praxis* editorial board meeting on September 6, 1977) was provided by Božidar Jakšić. My gratitude goes to Asja Petrović and Božidar Jakšić for providing me with the documents. The scan of TANJUG's statement, was kindly given to me, after having requested it the service »Pitajte knjižničara«, by the NSK in Zagreb (by librarian Milojka Tomljenović-Telenta) for which I am grateful.

The sequence of the documents is very important; what we can see is that from the initial hint (information from TANJUG February 2, 1975), until the final confirmation of the »termination of Praxis« (correspondence between Printing Press »Joža Rožanković« from March 19, 1975 and Gvozden Flego, secretary of the editorial board, March 20, 1975), only a month passed. One can only speculate on what the atmosphere was like in the editorial board, on one hand, and among those who initiated the termination, i.e. rendered further publication of *Praxis* impossible, on the other hand; this is also true for the oral interventions, talks, mediations, etc. which happened during this month. There is no complete information on this. The ten-year long »trench battle«, in this way, came to its finale – »condensed« into only thirty days by those who rendered the publication of *Praxis* impossible.

To the information from TANJUG, with which the public was »prepared«³³ in a very deceitful way – claiming the editorial board itself (!) decided to stop the further publishing of the journal: »under the influence of ever-growing criticism, the editorial board found itself in a dilemma... Being that all the elements were evaluated, the editorial board came to believe that there are no more conditions under which the journal could be published, according to Jantolov's words, this means that the next, sixth issue, which was on one hand already prepared, would not come out« – Gajo Petrović, editor of *Praxis*, issued a response the very same day demanding that »... this correction be sent to all editorial boards which received the said news containing false information« (see the enclosed facsimile).

I have not come across any evidence that this request/appeal from Gajo Petrović was accepted, thus depriving the public of this information, while the intended procedure relentlessly realized itself. Primarily the discrete decision of »official politics« on the termination of the journal, afterwards the public dissemination of false information, then the parallel use of discrete channels of pressure to realize the decision, and finally the »autonomous« decision of »working people« to stop printing *Praxis*.

While preparing these Introductory Remarks for the collection, I have spoken with Stjepan Majdak, the long-term director and editor-in-chief of »Industrijski radnik«, about said events. They (»Industrijski radnik«) provided

---

33 The term »deceitful way« is not exaggerated. The public was presented with information which was mediated (by Tomislav Jantol, the then secretary of the University Committee SKH, for whom I might add that he right at the beginning of the 1990s turned from a »communist functionary« to a »nationalist troubadour«) and which falsified *Praxis*' position regarding the matter. Besides, all the enclosed documents show that issue no. 6 of *Praxis* was not »merely prepared«, but it was clearly prepared and handed over for printing. For the entire statement for TANJUG see: Borba, February 21, 1975 (Belgrade edition), and also Borba, February 22, 1975 (Zagreb edition)- both included as scans.

technical services regarding print and distribution for *Praxis*.³⁴ Their contacts with the printing press, while it was under the leadership of Juraj Požeg, were more than appropriate. Požeg, however, was dismissed and replaced by Franjo Kalapoš, during whose time the decision was made.

Stjepan Majdak considers the speculations that »the workers of the printing press refused printing« as utterly frivolous and funny, as he says »we all knew about the 'directive', as well as that it came from the political top«.

»Industrijski radnik« ignored this directive, but, with Kalapoš as director, business cooperation was not established. It would be interesting to research what was happening at »Joža Rožanković« regarding the decision to discontinue the service of printing of the journal *Praxis*.

We can see, from the enclosed facsimiles, that *Praxis* editorial board kept insisting on extending the journal's printing, especially issue no. 6 for 1974, of which, the entire manuscript including its corrections was sent to the printing press and, despite the agreed upon obligations, the Press unilaterally refused to print, as their letter from March 13 1975 clearly shows. It is an interesting coincidence that the letter by *Praxis* editorial board to the printing press was sent on March 13, the same day when the printing press sent the letter with their decision to »Industrijski radnik« (so not to the editorial board directly, bypassing them altogether!). The letters missed each other! The real question is the one regarding the exact hour the letters were written and sent, but we do not have that information. The printing press »Joža Rožanković«, i.e. its director Franjo Kalapoš, however, replied to *Praxis* editorial board on March 19, 1975 – repeating his formulation from the letter addressed to »Industrijski radnik« with an additional note: »Pursuant to those decisions, we returned the materials to 'Industrijski radnik' Zagreb«.

To this final cancellation of printing services, *Praxis* editorial board reacted with a letter to »Industrijski radnik« on March 20, 1975. The editorial board refers to the letter from March 17, 1975. I believe this is the letter (regarding the printing press) »Industrijski radnik« sent to *Praxis* editorial board; however, I could not find the said letter.

---

34 »Industrijski radnik« was the name of a graphic design company, but also of the paper this company published. It was founded by the trade union in order to publish papers for three large metal companies: »Prvomajska«, »Parni kotlovi« and »Jedinstvo«. After some time, it was decided that the paper covered the rest of the metal industry. It is then that the paper and company take the name »Industrijski radnik« (English translation: »Industrial Worker«). Their main activity ended up being the publication of the paper, but they also provided printing and graphic design services. One of these services included the technical preparation and distribution of *Praxis*.« *Industrijski radnik*« was a mediator between the editorial board and the printing press in Sisak, a unique background (or in modern words »logistical«) support for the regular publishing of *Praxis*. It is clear, therefore, that they knew everything, which followed the journal's publication.

It is a shame that issue no. 6 of *Praxis* for 1974 did not come out, as it contained the entire bibliography of everything that was published during the ten years of the *journal's* existence. This publication (had it been published) would have helped anyone studying the »contemplative heritage« that has been accumulated during the ten years that *Praxis* was coming out and the *Korčula Summer School* had its sessions.

Immediately after the printing of issue no. 6 for 1974 was cancelled, the editorial board sent a letter out to its »readership and subscribers at home and abroad« on March 24, 1975 (facsimiles enclosed). We do not know if the *Praxis* editorial board received any replies to this letter. I suppose that information on this could be found in Gajo Petrović's archive.

* * *

Despite everything, *Praxis* editorial board did not falter in its attempt to continue publishing the journal. Two of the enclosed facsimiles here bear witness to that: proposal of a poll »to the *Praxis* editorial board« (facsimile no. 12) and an invitation to the meeting of the »Yugoslav part of the editorial board and editorial advisory board of *Praxis*, which will be held Friday and Saturday, October 7 and 8, 1977.« (Facsimile no. 13).

The poll was mentioned earlier. It would be interesting, of course, to see the complete results of the poll, but Gajo Petrović's information that the poll reactions came as a positive surprise, as well as an encouragement, to the editorial board, is very significant. Let us hope that there will be further research to clarify this aspect of *Praxis'* history.

The »invitation to the meeting« (facsimile no. 13) shows that *Praxis* editorial board endured in their intention to keep publishing the *journal* even two years after it was terminated. There are, most likely, information regarding the meeting, probably the minutes or at least some kind of notes, but I could not find such a document. I hope that further research on this aspect of *Praxis'* history will shed more light on this.

For an evaluation of these attempts, the fact that the Croatian Philosophical Society at its assemblies kept prolonging the mandates of *Praxis* editorial board, as well as accepting the reports the editorial board kept filing, becomes important. According to the information provided to me by the CPS (HFD) Tomislav Krznar, whom I owe special thanks, the last assembly of the CPS, in which such a report was filed, was held in Zagreb on June 8, 1979. Item 5 of the agenda on that day was: »Report from *Praxis* editorial board«, and the minutes say: »Prof. Dr. Gajo Petrović, the editor-in-chief of *Praxis* editorial board, files the report on the *journal's* editorial board. The editorial board, in its last meeting, decided to ask the assembly to prolong its mandate for two

more years and attempt to restart the *journal's* publication«. The assembly accepted this request unanimously.³⁵

* * *

I believe it is important here to refer the reader to the importance of studying of the Yugoslav society after 1945, along with the »intellectual climate« which was changing with the time and showed internal social contradictions. *Praxis* was part of »that intellectual climate«, and probably the most outstanding part of it, with all due respect to other journals, especially to those dealing with »social topics«. Indeed, there were many and it is impossible to name them all, but I would like to draw attention to the following: *Filozofija*, *Gledišta*, *Naše teme*, *Kulturni radnik*, *Filozofska istraživanja*, *Theoria*, *Teorija in praksa*, *Pregled*, *Pogledi*³⁶, *Naši razgledi*, *Perspektive*, *Sociologija*, *Sociološka revija*, *Dijalog*, *Kumrovečki zapisi*, *Socijalizam*, *Marksistička misao*, *Komunist* (it kept coming out as a journal, and afterward, as a weekly periodical in editions in all the languages of the peoples of Yugoslavia), *Marksizam u svetu*, *Socijalizam u svetu* (it was coming out in English and Croato-Serbian/Serbo-Croatian),

35 This minute book is important as it contains the Board's proposal on starting a journal entitled *Filozofska istraživanja*. The proposal was submitted by prof. Branko Bošnjak, and was elaborated by Žarko Puhovski on behalf of the working group. The assembly accepted the proposal and named the editorial for the journal. Lino Veljak was taking the minutes.

36 The journal *Pogledi*, which first came out in 1952 is considered as a sort of precursor for *Praxis*, for two reasons: first, the dominant powers in it were the later founders of *Praxis*, and second its first initiator and editor-in-chief was Rudi Supek, who later became one of the founders and editors of *Praxis*. I think it should be added that *Pogledi* with its critical intentions hinted at the critical position of *Praxis*. *Pogledi* lasted only a short time – it was being published for almost four years, and was terminated (probably) during the turmoil created by Đilas' famous leaving of the communist movement, which was the main topic of discussion at the plenary session of the Central Committee of the Communist Party in February 1954. It is important to consult the document »Elaborat o 'Pogledima'«, written by the Department of UDB for Zagreb on March 11, 1954, this was an »internal (classified) document«, which only became public almost fifty years after its writing. It was published in »Ljetopis SKD 'Prosvjeta' 2001« (the text was found in »Vladimir Bakarić's Manuscripts« from DARH). We also should consult (if only for comparison) »Razgovor s 'Praxisom' from July 3, 1969«. »Dalje« (Furthermore), issue no 28-29 from 1989. Both documents are filed in: »Članci iz periodike o Praksis orijentaciji, Praxisu i Korčulanskoj ljetnoj školi«. The collection contains all the published bindings (15), i.e., 16 as the last one was a double.

The last published binding of *Pogledi* is also in this collection, it was titled »Almanah«, but it did not have an issue issue. Here is an overview of the published issues according to the year:

1952: Issues no 1, 2 (only two were published, with page numbers 1-136);

1953: Issues no 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9-10, 11, 12 (with page numbers 137-936; issue no. 12 in the end gives the table of contents of all the published articles from prior issues);

1954: Issues no. 1, 2, 3 (a total of 328 pgs.);

1955: »Almanah. Pitanja teorije književnosti«, no issue number (a total of 215 pages).

The publication of »Almanah...« in 1955 marks the end of *Pogledi*. There, however, is no explanation in »Almanah...« either about *Pogledi* or its future. There also is no explanation why »Almanah...« has no issue number or what the reasons were for not publishing the others (along with the issues from 1952 and 1953).

Socialist Thought and Practice.³⁷ All of them, in a peculiar way, discussed most of the issues, which were being discussed in *Praxis* as well. Whoever decides to study the phenomenon known as the *Praksis Orientation* should not neglect the entirety of intellectual production at the time, as only insight into the whole picture can provide us with tools to formulate conclusions relevant for the evaluation of that which was published in *Praxis*.

The publication of the journal »Encyclopedia Moderna« should especially be taken into consideration with regards to that. It is difficult without further research; to confirm that this journal wanted to »parry« *Praxis*, as was widely assumed. Therefore, I wish to refer the readers here to Milan Kangrga's book, *Šverceri vlastitog života*, Library »Feral Tribune«, Split, 2002, chapter: *Praxis I Encyklopedia moderna*, pp. 91-101, especially pp. 91-93. The future researchers will certainly have to look into the mutual relationship of the two journals.

Facsimiles of the Documents on *Praxis*' »Termination«:

1. News (statement) by TANJUG on the termination of *Praxis*
  - a) Загреб »Праксис« престао да излази – извод из Борбе од 21. II. 1975. (English translation Zagreb »Praxis« has stopped coming out – Excerpt from Borba February 21, 1975)
  - b) Zagreb: »Praksis« pretao izlaziti – izvod iz Borbe od 22. II. 1975. (Ibid.)
2. Стр. 10 београдског издања Борбе 21. II. 1975. на којој је објављена вест ТАЊУГ-а (English translation Pg. 10 of the Belgrade edition of Borba from February 21, 1975, which published the news from TANJUG)
3. Pg. 6 of the Zagreb Edition of Borba from February 22, 1975, which published the news from TANJUG

---

37 In the journal *Filozofija i društvo*, issue no. 2, 2013 (Published by the Institute for Philosophy and Social Theory (IFDT) at the University of Belgrade), there was a topic: »Filozofska periodika u Srbiji: pogled iskosa« (English translation: Philosophical Periodicals in Serbia: Views from the Side) with a valuable contribution by Biljana Albahari »Pregled »domaće« filozofske periodike u bibliotekama Srbije« (pp. 61-102) (English translation: »An Overview of »Domestic« Philosophical Periodicals in the Libraries of Serbia). The term »domestic« marks that it is an overview of all periodicals from all over the region of Yugoslavia from 1856 to 2012 (90 titles are noted). It should, however, be said that some very important titles were left out, which in my opinion must have had been included in an overview such as this. For example, I will say that journals which came out in Zagreb also carried philosophical and sociological works: *Pogledi*, *Pitanja*, *Sociološka revija*, *Gordogan*... Something similar can be said about important journals from Serbia, but also Ljubljana. Despite of that, Biljana Albahari's contribution is very valuable to anyone studying the culture of Yugoslavia. *Praxis* has been included well (on pages 73, 89, 90).

4. Gajo Petrović's request to TANJUG from February 21, 1975 for the correction of the false statements (on the termination of *Praxis*)
5. Letter by *Praxis* editorial board addressed to the printing press »Joža Rožnaković« in Sisak from February 25, 1975, in which the editorial board asks the press »to finish the printing of this issue as soon as possible.«
6. Letter by *Praxis* editorial board addressed to the printing press »Joža Rožnaković« with a repeated request to hurry with the printing of issue no. 6.
7. Letter from the printing press »Joža Rožnaković« from Sisak from March 13, 1975 to »Industrijski radnik« Zagreb in which they inform them that »the political active and administration bodies of OUR decided to discontinue the printing of 'Praxis'.«
8. Letter by the printing press »Joža Rožanković« from Sisak from March 19, 1975, addressed to *Praxis* editorial board informing them about the cancelation of printing services and the »return of materials« (i.e. the text for issue no. 6, 1974).
9. Letter by *Praxis* editorial board addressed to »Industrijski radnik« from March 20, 1975, in which the editorial board expresses their discontent with the unilateral decision of the »Joža Rožanković« printing press.
10. Letter addressed to domestic »Readers and Subscribers of Praxis« from March 24, 1975.
11. Letter addressed to foreign readers and subscribers: »To all readers and subscribers of Praxis« from March 24, 1975.
12. Poll proposal for »Praxis editorial board« (no date or authorship indicated)
13. Invitation to the meeting of the »Yugoslav part of the editorial board and editorial advisory board of »Praxis«, which will be held Friday and Saturday, October 7 and 8, 1977...«

1. News (statement) by TANJUG on the termination of Praxis

- Zagreb »Praksis« престао да излази – извод из Борбе од 21. II. 1975. (English translation: Zagreb »Praxis« has stopped coming out – Excerpt from Borba February 21, 1975)
- Zagreb: »Praksis« prestaо izlaziti – izvod iz Borbe od 22. II. 1975. (Ibid.)

<p>ЗАГРЕБ</p> <h3>„Праксис“ престао да излази</h3> <p>Часопис је негирао улогу радничке класе као основне снаге у друштвеној трансформацији и Комунистичкој партије као њене авангарде</p> <p>(Забрб, 20. фебруара, Танјуг). — Часопис „Праксис“ који се већ више година излази под критичким политичко-политичких и научних кругова, изводио да излази. Све је почело спонтаном политичком акцијом Загребачког савезничког Комитета Јанко, секретар Савезничког комитета и члан Централног комитета СКЗ у оквиру информација о неким државним политичким идеологијама – политичке ситуације на Загребачком савезничком.</p> <p>Нак уметних али одређених критика, редакција часописа нишла се пред дилемом или да се идентифицира на преобитно аминистру, функцију, теорија – социолошког и философског часописа, или да најбољашње разматра питање дилемне опстанка „Праксиса“. Пошто су ове оне сви елементи, редакција је дошла до закључка да време не постоје услови за дилемне издавање часописа, што, према Јанковом мишљењу, значи да се наредни шести број који је већ у неку руку био припремљен, неће изаћи.</p> <p>У редакцији се налазе и четири члана Савеза комуниста: Предраг Драговић, Драво Бошковић, Вељко Цетић и Јидро Нуховић, који су прихватили критичку припадност улога левицарских ставова часописа и објаснили су да је потребно са одређеним комунистима свучи динира ризик иа уклонити неопходне последице досадашњег издавања „Праксиса“,</p>	<p>Zagreb:</p> <h3>»Praksis« prestaо izlaziti</h3> <p>Časopis je negirao ulogu radničke klase kao osnovne snage u društvenoj transformaciji i Komunističke partije kao njene avangarde</p> <p>(Zagreb, 20. februara, Tanjug). — Časopis „Praksis“, koji se već više godina izlazi pod kritičkim političko-političkih i naučnih krugova, prestaje da izlaziti. Ovo je počelo spontano političkom akcijom Zagrebačkog savezničkog Komiteta Jančo, sekretar Savezničkog komiteta i član Centralnog komiteta SKZ u okviru informacija o nekim državnim političkim ideološkim situacijama – političke situacije na Zagrebačkom savezništvu.</p> <p>Pod utjecajem ave određih kritika, redakcija časopisa našla se pred dilemom ili da se identifikira na prvobitno aminstro, funkciju, teoriju – sociološkog i filozofskog časopisa, ili da najboljšnje razmatra pitanje dilemne opstanka „Praksisa“. Budući da su oduševljeni svi elementi, redakcija je došla do uvjerenja da više ne postoji vrijeme za daljnje izdavanje časopisa, što, prema Jančovu mišljenju, znači da se sljedeći broj koji je već u neku ruku bio pripremljen neće izaći.</p> <p>U redakciji se nalaze i četiri člana Saveza komunističke Partije: Predrag Draović, Dravo Bošković, Veljko Cetić i Jidro Nuhović, koji su prihvatili kritičku pripadnost uloga levičarskih stavova časopisa i objasnili su da je potrebno sa određenim komunistima raditi na uklanjanju nekih uslova da bi se izbjegnule posljedice dosadašnjeg izdavanja „Praksisa“.</p>
--	--

Both headlines say:

- »Praxis« Has Stopped Coming Out;
- Caption in the second text: »The journal has negated the working class as the driving force of social transformation and the Communist Party as its vanguard«

2. Стр. 10 београдског издања Борбе 21. II. 1975. на којој је објављена вест ТАЊУГ-а (English translation: Pg. 10 of the Belgrade edition of Borba from February 21, 1975, which published the news from TANJUG)

Headline (third bottom column to the right): »Praksis prestao da izlazi«. Engl. transl.: »Praxis Has Stopped Coming Out«

СКУПШТИНСКИ ЖИВОТ

СКУПШТИНА СРП

Понављање уместо разраде уставних начела

Област Савезна већа за друштвено-политичке односе разговарала је остваривању и функционисању одговорности заједница на области администрације, професије и вештачких заната.

У складу са одлуком из прошле седнице, Скупштина Срп је данас разговарала о начелу одговорности заједница на области администрације, професије и вештачких заната.

Увођење Парт закона о савезним робним резервима

Увођење Парт закона о савезним робним резервима

Увођење Парт закона о савезним робним резервима

ГОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА

Ускоро закони о четири интересе заједнице

О четири интереса заједнице и међусобним односима, разговарала је Скупштина Срп у седници од 18. фебруара.

Увођење Парт закона о савезним робним резервима

Завршена разрада шехерне роде

Произведено 511.000 тона шећера

У овој години добијено 511.000 тона шећера више у поређењу са прошлом.

Увођење Парт закона о савезним робним резервима

САВЕЗНО ИЗВРШНО ВЕЋЕ

Прихваћен Предлог основа о развоју енергетике до 1985.

Предлог ће бити упућен републиканом и аутономном влади на разраду, а затим у уредбеном поступку.

Увођење Парт закона о савезним робним резервима

САВЕТОВАЊЕ ЕКОНОМИСТА ЈУГОСЛАВИЈЕ У ДУБРОВНИКУ

Значајно место друштвеној потрошњи

Конкретан развој ПМД до 1985. предлажу истраживачи Југословенског института за друштвено-политичке односе.

Увођење Парт закона о савезним робним резервима

СЕКРЕТАРИЈАТ ПРЕДСЕДНИШТВА ВРС-ОВЕ БУЈУДИНЕ

Разматран програм рада Скупштине САНП.

Увођење Парт закона о савезним робним резервима

Седница Председништва ВРС-ОВЕ

заказана за 27. фебруар

ЗАЈЕДНИЦА ЗА РАЗВОЈ ТУРИЗМА III ДИВЛУ

За путничке бродове 144 милиона динара

Увођење Парт закона о савезним робним резервима

ЗАПРЕК

„Праксис“ престао да излази

Увођење Парт закона о савезним робним резервима

Последни број „Граднице“ попуњен из продаје

Увођење Парт закона о савезним робним резервима

ДНЕВНИК

Увођење Парт закона о савезним робним резервима

3. Pg. 6 of the Zagreb Edition of Borba from February 22, 1975, which published the news from TANJUG

Headline (bottom left corner) says: »Praksis prestao izlaziti«. English translation: »Praxis Has Stopped Coming Out«

8. STRANAK — BORBA

ČETVRTAK, 22. FEBRUAR 1975.

SKUPŠTINSKI ŽIVOT

Ujedinjeni narodi — u znaku nesvrstanih

Članak sa vanjske politike Borbovog »Praksa« izvještava o sklopljenju Jugoslavije sa 23. sjednice Generalne skupštine UN — Veliki savjet predlaželetvovanje sastanka Kancelarijama Mirovne organizacije u Beogradu

Beograd, 22. februara. — Ujedinjeni narodi, koji su u posljednje vrijeme bili u znaku nesvrstanih, nastavili su u Beogradu održavati svoju 23. sjednicu Generalne skupštine. Ujedinjeni narodi, koji su u posljednje vrijeme bili u znaku nesvrstanih, nastavili su u Beogradu održavati svoju 23. sjednicu Generalne skupštine. Ujedinjeni narodi, koji su u posljednje vrijeme bili u znaku nesvrstanih, nastavili su u Beogradu održavati svoju 23. sjednicu Generalne skupštine.

Dolje u Beogradu

Beograd, 22. februara. — Ujedinjeni narodi, koji su u posljednje vrijeme bili u znaku nesvrstanih, nastavili su u Beogradu održavati svoju 23. sjednicu Generalne skupštine. Ujedinjeni narodi, koji su u posljednje vrijeme bili u znaku nesvrstanih, nastavili su u Beogradu održavati svoju 23. sjednicu Generalne skupštine.

Sve veća razmjena s nesvrstanim i zemljama u razvoju

Beograd, 22. februara. — Ujedinjeni narodi, koji su u posljednje vrijeme bili u znaku nesvrstanih, nastavili su u Beogradu održavati svoju 23. sjednicu Generalne skupštine. Ujedinjeni narodi, koji su u posljednje vrijeme bili u znaku nesvrstanih, nastavili su u Beogradu održavati svoju 23. sjednicu Generalne skupštine.

Praksis prestao izlaziti

Zagreb, 22. februara. — Praksis, koji je bio jedan od najvažnijih izlazačkih organa, prestao je izlaziti. Ovo je posljednja vijest iz Beograda.

Novi predsjednik odlikovao Anstona Vrafišću

Beograd, 22. februara. — Predsjednik odlikovao Anstona Vrafišću. Ovo je posljednja vijest iz Beograda.

Integrirat će se zračni saobraćaj

Komercijalni zračni saobraćaj u Jugoslaviji će se integrirati sa zračnim saobraćajem drugih zemalja. Ovo je posljednja vijest iz Beograda.

Osnovana komisija za opojne droge

Beograd, 22. februara. — Osnovana komisija za opojne droge. Ovo je posljednja vijest iz Beograda.

Prihvaćen tekst društvenog dogovora o lijekovima

Beograd, 22. februara. — Prihvaćen tekst društvenog dogovora o lijekovima. Ovo je posljednja vijest iz Beograda.

4. Gajo Petrović's request to TANJUG from February 21, 1975 for the correction of false statements (on the termination of *Praxis*)

Novinska agencija "Tanjug"
Zagreb, Trg M. Marulića 16

U "Borbi" od 21.II 1975 objavljena je vaša ~~izjava~~ vijest pod naslovom "PRAXIS" PRESTAO IZLAZITI. U naslovu izrečena tvrdnja nije istinita, a cijeli tekst vijesti pun je dezinformacija. Tako napose nije istinito da je "Praxis" već prestao izlaziti, i to zato što "prema ocjeni same redakcije više nema uvjeta da nastavi svoju prvobitno zamišljenu misiju". Istina je, naprotiv, da se na posljednjem sastanku redakcije (a kojme nije donijeta nikakva definitivna odluka) raspravljalo o mogućnostima daljnjeg izlaženja časopisa s obzirom na sadašnje represivne mjere protiv časopisa i njegovih suradnika, a napose s obzirom na saopćenu nam prijetnju da nijedna štamparija u Jugoslaviji više neće štampati nijedan broj "Praxisa", pa čak ni već pripremljeni broj 6/1974 u kojem je (pored kratke uvodne bilješke redakcije) trebala izići samo bibliografija "Praxisovih" izdanja u razdoblju 1964-1974.

Molimo vas da ovaj ispravak pošaljete svim redakcijama kojima ste poslali i spomenutu vijest s dezinformacijama.

U Zagrebu, 21.II, 1975.

Za redakciju "Praxis"

Gajo Petrović

Translation:

News Agency »Tanjug«
Zagreb, Trg M. Marulića 16

Your statement on *Praxis*' termination was published in »Borba« on February 21, 1975, entitled »PRAXIS« HAS STOPPED COMING OUT. The statement issued in the title is false, whereas the entire text is full of false information. It is not true that »Praxis« stopped coming out for reasons of »according to the assessment of the editorial board itself, the conditions needed to continue its mission are gone«. On the contrary, however, it is true that in the last meeting of the editorial board (where, however, no final decision was made) we were discussing the possibilities of the journal's

continuation with regards to the current repressive measures against it and its contributors, as well as the threat that no printing press in Yugoslavia would not print a single issue of »Praxis« anymore, not even the already prepared issue no. 6/1974, which (with a short introduction) is supposed to contain only a bibliography of »Praxis« issues from 1964-1974.

We kindly ask you send this correction to all editorial boards you have sent said news with false information.

Zagreb, February 21, 1975.

The Praxis Editorial Board
Gajo Petrović

5. Letter by Praxis editorial board addressed to the printing press »Joža Rožanković« in Sisak from February 25, 1975, in which the editorial board asks the press »to complete the printing of this issue as soon as possible«

Tiskara "JOŽA ROŽANKOVIĆ"

S i s a k -

U prilogu ovom pismu šaljem Vam super reviziju broja 6 za 1974. godinu. Molimo Vas da najhitnije ispravite ovih nekoliko manjih omaški te da što prije završite štampanje ovoga broja.

Hvala i drugarski pozdrav.

Zagreb, 25.II.1975.

Za redakciju "Praxis"

Prof.dr. Gajo Petrović

Translation:

Printing press »Joža Rožanković«
Sisak

Enclosed in this letter you will find the final review of issue no. 6 for 1974. We kindly ask that you correct these few smaller mistakes and you conclude the printing of this issue as soon as possible.

Thank you and friendly greetings.

Zagreb, February 25, 1975.

Praxis Editorial Board
Prof. dr. Gajo Petrović

6. Letter by Praxis editorial board addressed to the printing press »Joža Rožanković« with a repeated request to hurry with the printing of issue no.

P R A X I S
FILOZOFSKI ČASOPIS
TELEFON 513-155 — ŽIRO RAČUN 30101-678-614
FILOZOFSKI FAKULTET, ZAGREB, DUJE SALAJA 3
J: JOSLAVIJA

Tiskara "Joža Rožanković"
Sisak

Preko poduzeća "Industrijski radnik" dobili smo vašu poruku prema kojoj, ako smo je točno shvatili, tražite da još jednom pisano potvrdimo našu želju da dovršite štampanje broja 6/1974.

Želju da što prije završite štampanje navedenog broja jasno smo izrazili u našem popratnom dopisu us superreviziju, no kako ne bi bilo nikakvih nejasnoća ovim tu želju još jednom potvrđujemo.

U Zagrebu, 13. III 1975

Za redakciju "Praxis"
Gajo Petrović

Translation:

PRAXIS
PHILOSOPHICAL JOURNAL
Phone: 813-155 – Account: 30101-676-614
Faculty of Philosophy, Zagreb, Đure Salaja 3
Yugoslavia

Printing press »Joža Rožanković«
Sisak

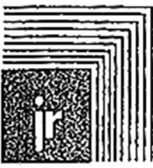
»Industrijski radnik« sent us your message, according to which, if we understood it correctly, you ask us to again confirm our wish for the completion of the printing of issue no. 6/1974, in writing.

We expressed our wishes for you complete the printing of the said issue in our last letter, with the final review enclosed, but to avoid any confusion, we confirm our wishes again with this letter.

Zagreb, March 13, 1975.

Praxis Editorial Board
Prof. dr. Gajo Petrović

7. Letter from the printing press »Joža Rožanković« from Sisak from March 13, 1975 to »Industrijski radnik« Zagreb in which they inform them that the »political activists and governing body of this OUR decided to discontinue the printing of 'Praxis'«

	grafičko izdavačko poduzeće Joža rožanković sisak	41000	INDUSTRIJSKI RADNIK <u>ZAGREB</u>
41000 SISAK, ANJANOVIĆEVA OBALA 80 — TELEFON: (044) 22-525 I 22-847 — TEKUĆI RAČUN 1000 SOK, SISAK 34100-401-78			
VAS-ZNAK: _____	NAS ZNAK: <u>FK/RČ</u>	BROJ: <u>90/75</u>	SISAK: <u>13. III. 1975.</u>
<p>Ovime Vas obavještavamo, da je politički aktiv i organi upravljanja OUR-a donio odluku da se u buduće ne vrši usluga štampaanja časopisa "Praxis".</p> <p>Drugarski Vas pozdravljamo!</p> <p>IZDAVAČKO PODUZEĆE JOŽA ROŽANKOVIĆ SISAK</p> <p>Director Kalapoš Franjo D. oec.</p>			
<small>SLAGARNA — STRUČILAGARNA — ILLUSTRACIJE — KNJIGOVEDNICA — KARTONAZA — ŠTAMPA: KNJIGA, NOVINI, ČASOPISA, BROŠURA — VLASTITA IZDAVNJA I PROJEKCIJA NA VELEKOJ TEHNIČKOJ I OSTALIM MEKANIČKIM POKRETOVIMA — USLUGE LEKTORSKE SLUŽBE — TEHNIČKE OPREME I UREĐAJI VAMJE IZDAVACA</small>			

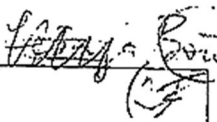
Translation (body only):

We hereby inform you that the political activists and the governing body of this OUR (Organization of Associated Work) have taken the decision that, in the future, the service of printing the journal »Praxis« should be discontinued.

Friendly greetings!

Signed and stamped

8. Letter by the printing press »Joža Rožanković« from Sisak from March 19, 1975, addressed to Praxis editorial board informing them about the cancelation of printing services and the »return of materials« (i.e. the text for issue no. 6, 1974)

grafičko
 izdavačko
 poduzeće
 Joža
 rožanković
 sisak

"PRAXIS"

Redakcija

41000 ZAGREB

41000 SISAK, ALPARNOVIĆEVA DRAGA 10 — TELEFON: (042) 22-525 I 22-527 — TEŠUĆI RAČUNI KOD BDK SISAK 34100-34103

VAS ZNAK: _____ NAS ZNAK: _____ FK/RČ BROJ: 102/75 SISAK 19. III 1975

Našim dopisom br. 90/75 od 13. III 1975. godine, kao i ranijim osobnim kontaktiranjem sa predstavnicima "Industrijski radnik" Zagreb, upoznali smo "Industrijski radnik" da je politički aktiv naše OUR-a i organi upravljanja donio odluku da se ne vrši usluga štampanja časopisa "Praxis". Shodno tim odlukama, izvršili smo povrat materijala "Industrijskom radniku" Zagreb.

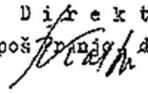
Drugarski Vas pozdravljamo!

Direktor

GRAFIČKO-IZDAVAČKO PODUZEĆE Štamparstvo dipl. oec.

»JOŽA ROŽANKOVIĆ«

SISAK

SLAGARNA — STROJOSLAGARNA — KNJIGOTISAK — KUDOPREDSTAVA — KARTONAZA — ŠTAMPARSTVO, NOVINA, ČASOPISA, BROŠURA — VLASTITA IZDAVANJA I PRODUKTA NA VELIKO TISKANICA I OSTALIM MERKANTILNIM PROIZVODIMA — USLUGE LEKTORSKE SLUŽBE — TEHNIČKE OPREME I UREĐI. VASNE IZDAVANJE.

Translation (body only):

With our letter no. 90/5 from March 13, 1975, as well as a personal meeting with representatives from »Industrijski radnik« Zagreb, they were informed that the political activists of this OUR and the governing body have decided to discontinue printing services for »Praxis«. We have returned the materials to »Industrijski radnik« accordingly.

Friendly greetings!

Signed and stamped

9. Letter by *Praxis* editorial board addressed to »Industrijski radnik« from March 20, 1975, in which the editorial board expresses their discontent with the unilateral decision of the »Joža Rožanković« printing press.

Lešaja - Brno

PRAXIS
FILOZOFSKI ČASOPIS
TELEFON 513-135 -- ŽIRO RAČUN 30201-678-614
F. 200 FAKULTET, ZAGREB, DUPE SALAJA 3

11/75

Poduzeće "Industrijski radnik"
Zagreb

Zagreb, 20.3.1975.

U vezi s većim dopisom od 17.III 1975. obavještavamo vas da smo duboko povrijeđeni jednostranom odlukom poduzeća "Joža Rožanković" kojom se odbija daljnje štampanje "Praxisa". Tekvu odluku nakon dese godine suradnje nismo očekivali, no ne ostaje nam drugo nego da je primimo do znanja. Nije ni potrebno posebno isticati da ovom jednostranom odlukom postaju bespredmetni bilo kakvi finansijski zahtjevi tog poduzeća u vezi sa štampanjem broja 6/74 jer naručena usluga štampanje nije izvršena.

Uz drugerski pozdrav,

Za redakciju:
G. Flego
Gvozden Flego, sekretar

Translation:

PRAXIS
PHILOSOPHICAL JOURNAL
Phone: 813-155 – Account: 30101-676-614
Faculty of Philosophy, Zagreb, Đure Salaja 3
Yugoslavia
Zagreb March 20, 1975

With regards to your letter from March 17, 1975, we inform you that we are deeply offended by the one-sided decision of the »Joža Rožanković« printing press to discontinue printing services for »Praxis«. Such a decision after ten years of cooperation was unexpected, however there is nothing left for us to do now but to acknowledge it. There is no need to mention that any financial requests of this institution will be rendered null and void as said printing services for issue no. 6/74 were never completed.

Friendly greetings,

Gvozden Flego, Secretary

10. Letter addressed to domestic »Readers and Subscribers of Praxis« from
March 24, 1975.

R A X I S
Filozofski časopis
Zagreb, Djure Salaja 3

Čitateljima i pretplatnicima "Praxisa"

Obavještavamo nešio čitatelje i pretplatnike da jugoslavensko izdanje časopisa "Praxis" nije više u mogućnosti da izlazi. Teškoće s kojima smo se suočavali naročito su porasle u posljednjoj godini, kada je časopis bio lišen svake finoncijske pomoći, a nedavno nam je i štamparija u kojoj se od prvog broja do danas štampalo jugoslavensko izdanje časopisa, poslala pismom obavijest "da je politički aktiv i organi upravljanja ODR-a donio odluku da se u buduću ne vrši usluga štampanja časopisa "Praxis". Prema tome ne ostaje nam drugo nego da konstetiramo da je daljnje izlaženje jugoslavenskog izdanja časopisa "Praxis" onomogućeno.

Posebno ćemo obavijestiti čitatelje i pretplatnike o zaključku redakcije međunarodnog izdanja "Praxisa", čim se redakcija (čiji su članovi djelom izvan Zagreba) uspije sastati.

limo suradnike da ne šalju nove priloge ni za jedno izdanje časopisa. Kodjer molimo pretplatnike obaju izdanja da što prije uplate zaostalu pretplatu, ili da nam ne šalju pretplatu za 1975. godinu.

Administracija "Praxisa" po uputstvima redakcije, nastavit će rad ne prikupljanju zaostalih pretplata i knjižerskih prihoda, kao i na isplati štamparskih i ostalih dugova. O radu redakcije i administracije "Praxis" podnijet će se izvještaj na idućoj redovnoj skupštini Hrvatskog filozofskog društva.

U ovom trenutku, kada jugoslavensko izdanje časopisa "Praxis" nakon desetgodišnjeg izlaženja završava svoje postojanje, moglo bi se očekivati da će redakcija dati analizu i ocjenu svog rada i iskustva. No kako nema izgleda da bi se takva analiza u ovom trenutku mogla objaviti, ne preostaje nam drugo nego da ocjenu našeg djelovanja prepustimo budućnosti.

Ponovo želimo istaći da su članovi redakcije "Praxis" u svom djelovanju stajali i stoje na principima kritičkog i otvorenog marksizma i humanističkog i samoupravnog socijalizma što su in u prvom broju časopisa jasno proklamirali a u toku deset godine izlaženja nastojali dosljedno braniti i razvijati.

Zahvaljujemo vam što ste bili pretplatnik i čitalac našeg časopisa.

U Zagrebu, 24.3.1975.

Uz drugarski pozdrav

Redakcija časopisa "Praxis"

Translation (body only):

To all readers and subscribers of *Praxis*:

We would like to inform our readers and subscribers that further publication of the Yugoslav edition of *Praxis* has become impossible. The difficulties with which we have been constantly confronted grew especially in 1974, when the journal was deprived of every financial support. Quite recently, the printing press in which the Yugoslav Edition of *Praxis* has been printed since its first issue sent us a written notice saying that »the political

activists and the governing body of this OUR (Organization of Associated Work) have taken the decision that in the future the service of printing the journal 'Praxis' should be discontinued. Accordingly, we have no other choice but to state that further publication of the Yugoslav Edition of Praxis has been rendered impossible.

The editorial board of the International Edition of *Praxis* (some of whose members are not from Zagreb) will meet when it becomes possible, and will inform our readers and subscribers of any decisions it may reach concerning the International Edition.

Contributors to *Praxis* are asked not to send any further contributions for either edition of the journal. Subscribers to both editions are asked to send back their subscriptions as soon as possible, but not to send us subscription fees for 1975.

The administration of *Praxis*, under the control of the editorial board, will continue to collect back subscriptions and bookshop debts and also to pay the journal's debts. A report about the work of the administration and the editorial board of *Praxis* will be submitted to the next regular Assembly of the Croatian Philosophical Society.

At this moment, when the Yugoslav Edition of *Praxis* after ten years terminates its existence, the editorial board might be expected to give an analysis and evaluation of the journal's work and experience. However, as there is no chance of such an analysis being published at the present moment, it remains only to leave the judgment of our activity to the future.

Once again, we wish to stress that the members of the editorial board of *Praxis* have always held and still continue to hold to the principles of critical and open Marxism and humanistic and self-governing socialism. These principles they clearly proclaimed in the first issue of the journal and consistently defended and tried to develop during the ten years of the journal's publication.

We want to thank you for having been a subscriber and a reader of our journal.

Zagreb, March 24, 1975.

With friendly regards

The editorial board of the journal »Praxis«

11. Letter addressed to foreign readers and subscribers: »To all readers and subscribers of Praxis« from March 24, 1975.

Lesaja. Boi

PRAXIS
FILOZOFSKI CASOPIS
TELEFON 815-165 — ŽIRO RAČUN 3001-87814
FILOZOFSKI FAKULTET, ŽAGREB, OŠTRE KALAJA 3
JUGOSLAVIJA

To all readers and subscribers of Praxis:

We should like to inform our readers and subscribers that further publication of the Yugoslav edition of Praxis has become impossible. The difficulties with which we have been constantly confronted grew especially in 1974, when the journal was deprived of every financial support. Quite recently the printing house in which the Yugoslav Edition of Praxis has been printed since its first issue sent us a written notice saying that "the political activists and the governing body of the OUR (Organization of Associated Work) have taken the decision that in the future the service of printing the journal "Praxis" should be discontinued". Accordingly we have no other choice but to state that further publication of the Yugoslav Edition of journal Praxis has been rendered impossible.

The editorial board of the International Edition of Praxis (some of whose members are not from Zagreb) will meet when it becomes possible, and will inform our readers and subscribers of any decisions it may reach concerning the International Edition.

Contributors to Praxis are asked not to send any further contributions for either edition of the journal. Subscribers to both editions are asked to send their back subscriptions as soon as possible, but not to send a subscription for 1975.

The administration of Praxis under the control of the editorial board will continue to collect back subscriptions and bookshop debts and also to pay the journal's debts. A report about the work of the administration and the editorial board of Praxis will be submitted to the next regular Assembly of the Croatian Philosophical Society.

- 2 -

At this moment, when the Yugoslav Edition of Praxis after ten years terminates its existence, the editorial board might be expected to give an analysis and evaluation of the journal's work and experience. However, as there is no chance of such an analysis being published at the present moment, it remains only to leave the judgment of our activity to the future.

Once again we wish to stress that the members of the editorial board of Praxis have always held and still continue to hold to the principles of critical and open Marxism and humanistic and self-managing socialism. These principles they clearly proclaimed in the first issue of the journal and consistently defended and tried to develop during the ten years of the journal's publication.

We want to thank you for having been a subscriber and a reader of our journal.

Zagreb, March 24, 1975. With friendly regards

The editorial board of the journal "Praxis"

12. Poll proposal for »Praxis editorial board« (no date or authorship indicated)

REDAKCIJI "PRAKSIS"

Z A G R E B

Đ. Salaja 3

Ako se odluka o uskraćivanju svake financijske pomoći "Praxisu" ne revidira predlažem:

1. da se časopis obustavi
2. da časopis nastavi izlaženje u dosadašnjem opsegu (6 brojeva godišnje po 140-160 strana) uz znatno povećanu pretplatnu cijenu (200-240 dinara godišnje)
3. da časopis nastavi izlaženje u znatno smanjenom opsegu (godišnje 4 broja po 100-120 strana) uz nešto povećanu pretplatnu cijenu (100-120 dinara godišnje)
4. da se časopis pretvori u polugodišnjak ili godišnjak (ukupno oko 300 strana) uz dosadašnju pretplatnu cijenu (72 dinara godišnje),
5. ništa od navedenoga, nego:

Translation:

To the Editorial Board of »Praxis«

Zagreb

Đ. Salaja 3

If the decision to revoke any financial aid to »Praxis« is not revised, I suggest:

1. That the journal be terminated

2. That the journal continues publication in the current capacity (6 issues a year, each a 140-160 pages) with an increased subscription fee (200-240 Yugoslav dinar a year)

3. That the journal continues publication with a decreased capacity (4 issues a year, each a 100-200 pages) with a slightly increased subscription fee (100-120 Yugoslav dinar a year)

4. That the journal becomes a semi-annual or annual edition (a total of 300 pages) with the current subscription fee (72 Yugoslav dinar a year)

5. None of the above, but:

13. Invitation to the meeting of the »Yugoslav part of the editorial board and editorial advisory board of »Praxis«, which will be held Friday and Saturday, October 7 and 8, 1977...«

PRAXIS
FILOZOFSKI ČASOPIS
TELEFON 613-116 — ŽRNO RACUN 30001-078-884
FILOZOFSKI FAKULTET, ZAGREB, DUNE SALAJA 3
JUGOSLAVIJA

D rug - s p i s o *B. Jakšić*

Molimo Vas da prisustvujete sastanku jugoslavenskog dijela redakcije i redakcijskog savjeta časopisa "Praxis" koji će se održati u petak i subotu, 7. i 8. X 1977. sa slijedećim dnevnim redom:

I. U petak 7.X 1977 u 20 sati u Klubu Sveučilišnih nastavnika (Zagreb, Broće Kevurčića 17):

1. Dogovor o Festschriftu za R.Supeke
2. Pitanje daljnjeg izlaska časopisa

II. U subotu 8.X 1977 u 10 sati u Semoboru:

3. Diskusija o dosad predanim prilogima za Festschrift
4. Razno

Molimo vas da svakako prisustvujete ovom sastanku.

One koji su završili svoje priloge za Festschrift molimo da ih što prije dostave I.Kuvašiću.

Časopis "Praxis" snosit će putne troškove za sve pozvane učesnike.

U Zagrebu, 6.9.1977

Za redakciju časopisa "Praxis"
Iven Kuvašić, v.r. Gajo Petrović, v.r.

Translation (body only):

Comrades,

We hereby invite you to attend the meeting of Yugoslav part of the editorial board and editorial advisory board of »Praxis« being held Friday and Saturday, October 7, and 8, 1977, which will have the following agenda:

- I Friday, October 7, 1977 at 8.00 p.m. in the University Teachers Club (Zagreb, Braće Kevurića 17):
  - 1. Agreement on Festschrift for R. Supek
  - 2. The question of the journal's further publication
- II Saturday, October 8, 1977 at 10 a.m. in Samobor:
  - 3. Discussions on the handed-in contributions for Festschrift
  - 4. Miscellaneous.

We kindly ask that everyone attend this meeting.

Those who have completed their contributions for Festschrift are asked to deliver them to I. Kuvačić as soon as possible.

»Praxis« will cover travel expenses for all invited participants.

Zagreb, September 6, 1977.

For »Praxis« Editorial Board
Ivan Kuvačić and Gajo Petrović

6. The *Korčula Summer School* – Emergence, Its Work and Its End

The collection (documentation) on the *Korčula Summer School* is diverse. Besides the documents talking directly about the *School*, the contents of the discussions on its sessions are important. A majority of these were published in both (but not only) the Yugoslav and International Edition of *Praxis*. The interested readers will first go to these issues of *Praxis*, in order to become familiar with the contents of the discussions.

Here I enclose nine documents-texts (i.e. twelve if we consider four of the documents from point 3 individually), which deal with the emergence, the work and the end (termination) of the *School*. These are authentic documents, some of which were never published. I found them using the Fund on Rudi Supek in DARH (the collection on the *Korčula Summer School* is stored in box 18 of said Fund):

1. »Proposal for the establishing of a continuous philosophical and sociological seminar (Summer School)«,
2. »Guidelines of the Philosophical-Sociological Society of the »Korčula School« with its goals,
3. Four reports on the work of the *Korčula Summer School* (R. Supek, D. Grlić, M. Kangrga),
4. Rudi Supek's text: »Čemu služi Korčulanska ljetna škola?« (English translation: »What Purpose does the *Korčula Summer School* Serve?«)
5. Text of an open letter: »On the Occasion of the Attack on the Korčula Summer School and Members of its Board«
6. »Explanation along with a request for funding for the *Korčula Summer School*«
7. Prospects concerning sessions of the *Korčula Summer School*
8. List of participants in the *Korčula Summer School*
9. Documentation and library unit in Korčula – Formation of the initial body

First of all, I will summarize and comment each of the nine documents, after which I will give certain, necessary information and explanations on other important aspects related to the *Korčula Summer School* using the original documentation from that Fund of the collection, but also information from other sources not included in the collection stored in DARH.

Parts of the documentation on the School are also photographs and videos. These are of course amateur in nature. Neither the Board of the *School*, nor *Praxis* editorial board had the resources to ensure professional directors and photographers – recordings were done by participants of the *School* at their own expense, therefore our thanks goes to them for providing us with at least this material we have. Here I am enclosing what could be collected (for explanations along with the »photographs and videos« see part 9 of these introductory remarks).

Since its beginning, the *School* had a clear governing structure: the board, a chair and (since 1967) the deputy-chair, a secretary and, for the first three years, a headmaster.

The chair, from the very beginning to the very end, was Rudi Supek, and Veljko Korać was his deputy. The board (during its inception as well as the next two years) was identical to *Praxis* editorial board, whereas Danilo Pejović served as its headmaster until 1966. When he left *Praxis* editorial board, he also resigned all of his duties at the *School* (ending every kind of cooperation).

In 1967, the number of the board members increased to 12, with two deputy-chairs (after 1968 and until the end only one remained). In 1969, the board reached 13 and, in 1970, 14 members. As of 1973 until the very end, the board counted 29 members. The set-up of the board shows that there was a tendency to gather members from all over Yugoslavia, while the expansion confirms the lack of any attempt to monopolize the school or create any sort of sectarian stance »towards others«. All the members of the board came from Yugoslavia.

The *School's* secretaries changed more frequently: Milivoj Solar, Marijan Cipra, Ivan Kuvačić, Nikola Skledar, Goran Švob and his deputy Gvozden Flego.

Proposal for the Founding of the Philosophical and Sociological Seminar (*Summer School*)

The »proposal« was drafted at the very end of December 1962. As far as I know, this proposal was not published anywhere and for that reason I enclose it here in the form in which I found it in Rudi Supek's fund. It is important to warn the readers here that the idea about founding the *School*, as well as its first session, precedes *Praxis*: the first session of the *School* took place in the summer of 1964 (»experimentally« in the summer of 1963), whereas *Praxis* (issues 1 and 2) came out in the last quarter of 1964.

The idea behind founding a philosophical and sociological summer school came from teachers from the respective departments and was considered for a long time; from this idea the »Proposal« was born. Afterwards, this idea was made public. There is no written record, but according to a piece of information I got from Simo Elaković, »... at one session towards the very end of a symposium in Opatija in 1963³⁸, Rudi Supek brought forward the idea – a call to establish a summer school in Korčula, which would later be called the *Korčula Summer School*. I remember well that he was not reading it from a piece of paper, but he explained the idea very clearly«. Around that time, i.e. spring 1963, there are the first records on contacts between Rudi Supek and leading figures of Korčula Municipality, in which they discussed the establishing of the *Korčula Summer School*, in order to prepare everything needed for the *School* to start.

The start of the *School* dates back, sometimes and in some records, even to 1963, as the first gatherings in Opatija (spring 1963) and Dubrovnik (mid-June 1963), on the initiative of the Yugoslav Association for Philosophy, took place with some international members. Soon after these events, there was a gathering in Korčula under the title »Progres i Kultura« (»Progress and Culture«, from June 6 to July 10, 1963). The organizers of the Korčula gathering were a group of people from the Faculty of Philosophy in Zagreb, who worked on the idea for the school in Korčula.

The gathering in Dubrovnik was held in the then-House of Trade Unions, »within the walls« (in the former Monastery of St. Clara, where there was also a famous restaurant called »Jadran«), so it was outside of the Inter-University Center, as it still did not have its own offices at that time (the building which was later allocated to the Inter-University Center was a teacher's college at the time).

---

38 The symposium was entitled »Čovjek danas« (English translation: »Man Today«) which was held in the spring of 1963 in Opatija, at the hotel »Kontinental«. Simo Elaković was a student of philosophy back then and attended the symposium since »...several of us students were rewarded with a vacation in Opatija, where the symposium was being held...«

This was a continuation of the gathering of philosophers and sociologists, similar to the one in the spring of 1963 in Opatija³⁹, where the idea of establishing the *Korčula Summer School* was first articulated in public.

I will give some remarks of prof. Andrija Krešić, chair of the gathering in Dubrovnik, who at that time served also as the chair of the Yugoslav Philosophical Society and as the organizer of the gathering:

»Our main concern was to set out into the world as Yugoslav philosophers in some way, and bring colleagues who represented the worldly philosophy into Yugoslavia. Thus arose the idea for the international gathering of philosophers in Dubrovnik. The theme was *The Human Today*. That's how I named it and we had a poster with this title. Before that, we held a meeting in Opatija, as some sort of general rehearsal, with only Yugoslav philosophers, where we prepared for Dubrovnik; however, I do not remember the topic of that gathering. As I was one of the organizers, I took precise notes. Through some miracle they were preserved, so I can bear witness by stating precise facts. The scientific gathering *The Human Today* in Dubrovnik lasted four days, from June 19 to 22 in 1963. Colleagues from eleven other countries besides Yugoslavia

39 The results of both symposiums from 1963 (Opatija in spring and Dubrovnik in summer) were published in the book »Čovek danas« published by »Nolit« in 1964, as the fourth book of the famous library »Sazvežđe«. Contributors included: D. Grljić, A. Krešić, M. Marković, V. Pavičević, D. Pejović, Z. Pešić-Golubović, G. Petrović, S. Stojanović, R. Supek, Lj. Tadić, P. Vranicki, M. Životić.

The book, unfortunately, does not contain better information on the symposium. In the introductory text by M. Marković, titled »Čovek danas«, at the end of the text he notes something very important: »This book is based on statements and discussions of the gatherings in Opatija and Dubrovnik. However, it does not contain all materials from the gatherings, but only a selection of works of a group of Yugoslav philosophers.* Most of the authors widened and developed their statements considerably. Even though all these works are different regarding their contents and methodology, they do share several common characteristics, which are important and which allow them to talk about a very specific Marxist philosophical orientation which is colored by special social conditions of the Yugoslav reality« (pg. 39).

* Marks the footnote: »Theses from all the statements and excerpts of the discussion at the gathering in Opatija are published in the journal *Filozofija* issue no. 3, 1963, pp. 4-118. Papers by foreign philosophers presented at the gathering in Dubrovnik will successively be published in *Filozofija* over the year 1964.«

I see the importance of Marković's note in the following: 1) In the firm statement that the book is a result of both gatherings, but none of them is not marked as the *School*, especially not as the *Korčula Summer School*. It is interesting that he did not mention what S. Elaković and A. Krešić were talking about: that R. Supek (on both occasions) spoke about the intention to establish the *Korčula Summer School*, and G. Petrović about founding *Praxis*. From this it is clear that the two mentioned gatherings can not be considered as the beginnings of the *Korčula Summer School*; 2) In the note on the maturing of a »a very specific Marxist philosophical orientation which is colored by special social conditions of the Yugoslav reality«. For this reason I believe that the book »Čovek danas« is a valuable document for studying the *Praxis Orientation*. Having checked the largest part of the collection I have come to the conclusion that this book is completely ignored or is marginalized in discussions on the *Praxis Orientation*.

For said studying of the *Praxis Orientation* one should also consider the results of other gatherings from that time, i.e. the beginning of the 1960s (Vrnjačka Banja, Zadar), mentioned by Andrija Krešić in his book »Humanizam i kritičko mišljenje. Tako je govorio Andrija Krešić«, Res publica-Službeni glasnik, Beograd, 2010, pp. 95.«

participated at the event. Rudi Supek, in particular, talked about the initiative for founding the Korčula Summer School, and I believe that Gajo Petrović also mentioned something about the initiative to start Praxis. Supek owned a weekend house across from Korčula, and I visited him, as well as Vesna, there. We were good friends. So the two initiatives came to be, which in essence were one initiative regarding philosophy and its position in our country.«⁴⁰

The gathering in Korčula, therefore, was an autonomous initiative on the tracks of developing a proposal for the establishing of the *Korčula Summer School*, one could even say it was »experimental«: in order to confirm the possibilities Korčula offers, to evaluate the interest of professional circles for the school, and to assess the public outreach.⁴¹ The »experiment« was successful on all three accounts, and the conclusion that this should become an annual gathering which will be called the *Korčula Summer School* was made.

Milan Kangrga warns, and rightly so, that the gatherings in Dubrovnik in 1963, and especially the gathering in Korčula in the summer of 1963, do not, by all means, indicated that the *Korčula Summer School* has started working. We are talking about »...a symposium, which indirectly, was the so-called »main rehearsal« for the *School*, which at the time did not have *its name*. The Korčula school was in its infancy at the time, as it could have been easily founded somewhere else (say in Dubrovnik, as the year before), so everything about and around it needed to mature and it needed to be organized.« (Milan Kangrga, »Šverceri vlastitog života«, Biblioteka »Feral Tribune«, Split, 2002, pp. 342, 343)⁴²

The first *Korčula Summer School* has taken place from July 8 to July 22, 1964, on the topic: »The Purpose and Perspectives of Socialism.«⁴³

40 Andrija Krešić, »Humanizam i kritičko mišljenje. Tako je govorio Andrija Krešić«, edited by Božidar Jakšić, Res publica-Službeni glasnik – Serija »Svedoci epohe«, Beograd, 2010, pp. 92 -95 (chapter »Putevi kritičke misli«)

41 According to the first news reports from 1963 and 1964, the *School* was greeted as a welcome effort, as »a happy thought«, as »a serious and far-reaching considerable effort. It must be supported, we mustn't skimpier with donations, and not allow that this unusually prolific and significant initiative for our culture and our world reputation loses its potential and intensiveness.« See: Б. Павловић, »Остварење једне лепе иницијативе. Корчула – град филозофије«, Политика 8. јул 1964. Also see: Милета Павлов in the Дневник (Novi Sad 26. VI, 7. VII. i 14. VII. 1963.)

42 This is supported by the prospect (with the names of the speakers and the topics) which was titled »Filozofsko-sociološki seminar (ljetna škola), Korčula, June 28 to July 10, 1963« (Engl. transl.: »Philosophical and Sociological Seminar (Summer School), Korčula June 28 to July 10, 1963«). Only in the prospect for 1964, it had the name *Korčula Summer School* – a name which has been regularly used ever since. The numeration of the gathering which takes 1963 as the first year, probably wanted to emphasize the continuity of the effort and is therefore used as a formal demarcation.

43 The talks given in the first *Korčula Summer School* were published in the book: »Smisao i perspektive socijalizma«, Zagreb, 1965. Larger portions of these were published in *Praxis* issue n. 2, 1964, as well as in issue no. 1, 1965. I mention this, since the notice given by *Praxis'* editorial stated that the book was out and that it could be acquired only from *Praxis'* editorial, or directly at *Praxis'* distributor »»Industrijski radnik«, novinsko-izdavačko poduzeće, Ilica 28. Zagreb«. The notice said the following:

Guidelines and Mission Statement of the Philosophical and Sociological Society of »The Korčula School«

Not even the »guidelines« were published. I enclose them here in the form in which I found them in Rudi Supek's collection. Of course, with the development of the *School*, the guidelines needed correction; there is a note by prof. Rudi Supek on that matter in the manuscript, »Čemu služi Korčulanska ljetna škola?«(»What is the Purpose of the Korčula Summer School?«): »The core mission of the *School* has been formulated already in 1963 and confirmed again while developing the statute in 1968«. The core text of the statute still needs to be found, but Rudi Supek's note on the continuity of the concept of the core mission remains important.

Four Reports-Overviews of the Work of the Korčula Summer School (R. Supek, D. Grlić, M. Kangrga):

- a) Rudi Supek, »Deset godina Korčulanske ljetne škole 1963–1973«. The text was published in *Praxis* (Domestic Edition), issue no. 5-6, 1973, and afterwards in the international edition of the *Journal*, issue no 1-2, 1974.
- b) Rudi Supek, »Uvodna riječ na otvaranju rada četvrtog zasjedanja Škole 1967.« The text was published in *Praxis* (Domestic Edition), issue no. 5-6, 1967, and afterwards in the International Edition of the *Journal*, issue no 1-2, 1968.
- c) Danko Grlić, »Pozdravna riječ prigodom otvaranja XI. zasjedanja Korčulanske ljetne škole, kolovoz 1974. This was the opening talk for the eleventh *Korčula Summer School*. It has not been published anywhere so far, as *Praxis* stopped coming out. The late Eva Grlić, wife of Danko Grlić, found this text in his archive, and provided it for the completion of the collection on *Praxis* and the *Korčula Summer School*.

»We inform all interested readers that the first PROCEEDINGS OF PAPERS OF THE SECOND KORČULA SUMMER SCHOOL TITLED SMISAO I PERSPEKTIVE SOCIJALIZMA just came out of the press. I believe that this nomination: »the second...« can be interpreted only as an effort to emphasize the continuity in the attempt to establish a philosophical summer school. In this sense this continuity indeed existed between the gathering in Dubrovnik (which was not named a philosophical summer school), after which in the same year the *Korčula Summer School* took place. It is important however, to differentiate between the two, with regard to the special demarcation of the initiative and the contents of the *Summer seminar*. In this sense Milan Kangrga's remark is completely justified: »Already at the very beginning of the *School* was marked with certain confusion, with regards to what the exact date was when the *School* started, but also with regards to the names of the founders. Thus there is the completely wrong conclusion that the official start of the *School* was in 1963, which is a year before the real start in 1964.« (M. Kangrga, *Ibid.*, pp. 342)

- d) Milan Kangrga, »Korčulanska Ljetna Škola (1964-1974)«. The text was first published in Kangrga's book »Izvan povijesnog događanja. Dokumenti jednog vremena«, Feral Tribune, Split, 1977 (p. 278–294), but the text was later considerably supplemented and published in his book »Šverceri vlastitog života«, Feral Tribune, Split, 2002 (342–383).

Although all the reports-overviews on the work of the *School* but one (the one by Danko Grlić, important because it is the last competent summary on the work of the *School*, which unfortunately was not published) have been published and are available in the mentioned publications, I deemed it important to enclose them here, as they are the only more or less complete and authentic testimonies that provide good insight into the work of the *School*. The readers will find all the essential information in one place, this is the reason I included them here. Of course, there is no need to comment on the texts in any way – they are very consistent and clear by themselves.

There is also no need to explain that for the complete insight into the work of the *School* we need to consider the rest of the collection regarding the *School*.

Rudi Supek: »Čemu služi Korčulanska ljetna škola?«

This text was not published; I found it in Rudi Supek's collection (DARH, box no. 18). A date was written by hand in the upper right-hand corner, and it would appear that the year was 1971, followed by a question mark. It is quite possible that the text was written in 1971, which can be concluded from the first sentence: »On the last session of the Korčula Summer School, which was dedicated to »Hegel and Our Time«, there were...«, and this particular session took place in 1970. Therefore we can, with a degree of certainty, conclude that the text must have appeared either at the end of 1970 or in the first half of 1971. The time of the writing of the text is however unimportant with regard to its content, which not only is important regarding the evaluations it provided for the work of the *School* as well as the criteria by which the *School* was led, but also clearly illustrates the tendency of not falling into a routine, and that important characteristics, which helped in affirming of the *School*, are not brought into question in order to avoid succumbing to pragmatic-political pressure. The text also bears importance as Rudi Supek, the chair of the *School's* board, wrote it.

Text of an Open (Circular) Letter: »On the Occasion of the Attack on the Korčula Summer School and the Members of Its Board«

Here we have two versions of the letter or two versions of addresses to the *School's* friends. One version is shorter, written in Croato-Serbian (Serbo-Croatian), whereas the other, longer, version was written in English. I found them both in the collection of Rudi Supek (DARH, box no. 18). There is no date of authorship on them, but we can conclude from the text that they were written in the first half of 1974. None of the versions were, as far as I know, published, and I also could not find any evidence whether they were read or distributed to the participants in the *School* in 1974. There is a formulation at the end of both versions, which hints that the participants in the *School's* session in 1974 were aware of the existence of the letters (»Stating this information to active participants and visitors of the *Korčula Summer School*...«). The texts are not signed, therefore we should suppose, regarding their contents, they were verified by the board. These documents are particularly important in terms of studying the conditions in which the *School* operated, the difficulties it encountered, the obstacles it had to overcome and especially the way the board reacted to them.

However, their content is more important than the said formal demarcations (dates of writing, publication, distribution and authorship). They contain numerous remarks which point to the constant criticism of the *School's* work (as well as the entire *Praksis Orientation*) but also to the dispute which led to the writing of the letter. Numerous texts on the dispute can be found in the collection (Rudi Supek's text can also be found, as well as the reply of *Komunist's* editorial board), hence it is not necessary to further elaborate on this. The dispute, as well as the letter as its reflection, preceded the termination of the *Korčula Summer School* and *Praxis*. After the final session of the *School* in 1974, there were no further sessions nor was *Praxis* coming out.

Therefore, this letter can be viewed as the overture of a final decision to terminate the *School* and *Praxis*, which we will see in the following document.

For a more complete insight on the contents, remarks, decisions and the fate of the *Korčula Summer School*, there is a realistic need to consult the archival collection of the state and some political parties. Insight into this collection would (and will) be an enormous effort, which nevertheless, should be made in order to gather complete information for studying the phenomenon known as the *Korčula Summer School*.

Rudi Supek »Explanation for the Request for Funding of the Korčula Summer School«

This document could be considered a requiem to the *Korčula Summer School*. The text is dated March 1, 1977; so one could ask the question why draft a document when the last *Korčula Summer School* was held in 1974? The immediate answer is: because this was the last document I found (in Rudi Supek's collection, box no. 18, DARH) which proves the board's perseverance in keeping the *School* going, to prevent it from being »terminated« (similar to the attempts of *Praxis* editorial board to revive the *journal*). The »explanation«, most certainly, did not have any effect, thus we can say that the *School* was finally terminated in 1977, when the request for funding was denied, which was the only answer it received upon a request for an »explanation«. After this, there were no documents which would indicate the attempts for a revival of the *School*. There is also no data on when exactly the *School's* board was dissolved. In short, it appears that it is appropriate to say that the *Korčula Summer School* was simply »terminated« – not for the lack of energy of the organizers and especially not for the lack of interest of intellectuals (those from Yugoslavia and abroad) for discussions of that kind and the way they were conducted, and finally, not for the reasons that the need for the *Korčula Summer School* had been exhausted. It was »terminated« because the pressure exerted from outside was much stronger than the efforts that tried to maintain it.

During this period, i.e. the *School's* entire existence, except maybe for the first two years, if we are to judge according to the public echoes which can be read in the collection, the *Korčula Summer School* was a »thorn in the eye« of official politics. The intensity of the discontent expressed towards the *School* was growing with time, which also can be observed in the collection. The discontent was identical towards *Praxis*. It gained its final form in the famous polemics between the weekly periodical »Komunist« (an official journal of the League of Communists of Yugoslavia) and Rudi Supek, the *School's* chair of the board, in November 1973. The accusations lodged towards the *School* determined the creation and contents of the »Open (Circular) Letter«. Therefore, if we want to understand the process of the *School's* »termination«, we need to be familiar with all three of the mentioned sources (the famous polemics, the open letter, and the »explanation« discussed here). We should add that Rudi Supek, as the chair of the board, on November 25, 1973, wrote a letter to the Ideological Committee of CK SK (Central Committee and League of Communists) Croatia »...regarding the continuation of the *Korčula Summer School* in view of the accusations which appeared in »Komunist« (on

October 8 and 22, 1973). We demand an answer to the question, which put the Board in front of a dilemma regarding the normal continuation of the *School*. If the Ideological Committee, however, is not competent to provide us with these answers, we kindly ask that this letter be forwarded to the appropriate forum.« (The letter can be found in Rudi Supek's collection, box no. 18, DARH). I could not find the response to the letter in said collection, hence we do not know if there ever was one.

The regime's determination to disable the existence and work of the *Korčula Summer School* has proved itself, among the constant negative assessments of the *School's* work and also with the constant cuts of necessary funding without which the *School* simply could not continue. If we ignore that this was the main reason why the *School's* session did not take place in 1966, and that it had to shorten its duration on several other occasions, there remains a fact that a gradual and definitive showdown with the *School* started in 1974 by completely cutting off any funding. This was the only way to render the *School* impossible, as it was proven that negative evaluations and accusations simply did not work; the *School's* board had strong arguments and responses, which disempowered all the negative evaluations.

The Board barely found the needed financial support so the *School* could convene but this time for a much shorter period, only five days (August 25 to 29, 1974), instead of the usual and ideal two weeks. This is stated in the following letter, addressed to the participants-contributors of the *School*:

»This year, due to financial restrictions, the Korčula Summer School, under the topic of ART AND THE MODERN WORLD, will be organized in a much shorter format than usual, i.e. from August 25 to 29. The interventions will be organized through plenary sessions (papers and discussions) as well as through workshops (discussions on the subtopics and roundtable discussions). We kindly ask all those interested discussion participants for »roundtable discussions« to submit their papers (with the title) and preferences as to which group they would like to participate in, no later than March 20.

Unfortunately, due to the above stated reasons, we will not be able to cover accommodation costs for the participants.

Friendly greetings«

(Signed by: Danko Grlić, chair of the *School* 1974 and Gvozden Flego, deputy secretary)

The next convening of the *Korčula Summer School* scheduled for 1975 did not take place. Formally it was cancelled by the Board notifying all potential participants with a short letter dated on June 5, 1975:

»Dear friends,

We hereby wish to inform you that the Korčula Summer School will not be convening this year. Recently, the School came under fierce criticism in the print media and political forums. A vast number of distinguished Yugoslav philosophers and sociologists, Marxists, were denied of public activity. Such conditions would not be on terms with the School's main goals of a free exchange of thought on contemporary issues.

We will try to prepare the proposed and accepted title »Socialism and Human Rights« for next year.

The Board of the Korčula Summer School.«

(Signed by: prof. Dr. Rudi Supek, chair of the board and Goran Švob, secretary)

Attempts to revive the *Korčula Summer School* during 1976 have failed. The *Korčula Summer School* for 1976, under the title »Socialism and Human Rights« was intended to be held between August 25 and 29, 1976. A notification was sent out with the aforementioned title and »potential speakers«, along with the guidelines for the *School*. The theme was »confirmed at the last *School*'s session and we consider it a rather topical one, due to the fact that the world celebrated two hundred years of the first Declaration on Human Rights.« An explanation on the shorter format of the *School* was also given: »As we received our funds rather late due to administrative reasons, the assembly will be shorter than usual.«

The planned and announced *Korčula Summer School* for 1976, however, did not take place. I do not have a document which would show or illustrate the »dramatic situation«: it is unbelievable that the board would issue a notification (call) for the participation in the *School* with a clearly stated date and guidelines for accommodation if it did not have the guaranteed funding. However, the funds did not arrive, which we can see in the following correspondence between Branko Bošnjak and Rudi Supek from July 20, 1976:

»Today, Ž. Puhovski and I visited the secretary of our SIZ (Self-managing Community of Interests) to inquire about the funding for Korčula. We will not get the money, as a committee will review all the requests and realize only those that are approved. That is why everything is on hold. This is what we were told. On the question of when this committee will convene and who its members are going to be no one could give us an answer, etc., etc.

That is why we decided today to send out the notification on the postponing of Korčula. The text is ready and we just need to address it tomorrow. This is

where this stands. I telephoned our colleagues in Belgrade notifying them that everything is postponed so they also know this on time.«

It is obvious from this correspondence that the authorities kept the organizers of the *School* in uncertainty until the very last moment. The Board, on the other hand, was aware of this and imagined the worst-case scenario whilst preparing itself for cancelling of the *Korčula Summer School*.

In spite of that truly bitter experience, the attempt to maintain and continue the *Korčula Summer School* did not falter. We do not have documents on possible consultations between the members of the board and the authorities, which would support the *School*, but we do have a document which indicates that there was a meeting of the Board of the *School* on December 17, 1976, in Zagreb with the following agenda: »1. Discussion on the work of the *School*; 2. Miscellaneous«. I could not find the minutes of the meeting, but it is obvious that the result of the discussion was the following: »Explanation with the request for the funding of the *Korčula Summer School*«, signed by Rudi Supek, chair of the board – the text I included here is important for the understanding of the process of the *School's* termination. To this another explanation needs to be added, namely, the *School's* Board took into account the political (politicking) pressures exerted on the *School* because of its thematic choice – so in a correspondence from March 17, 1977, to »VII. SIZ-u za znanstveni rad – Komisiji za skupove« (signed by Rudi Supek, president of the board of the *School*) there was a notice on the changing of the topic:

»We have already filed our request for the funding of the Summer School. However, we wish to inform you that the topic has to be changed, since we regard it unsuitable as it is now. The topic »Socialism and Human Rights« was suggested in 1974 and then repeated in the requests for 1975 and 1976. This topic, however, became politically significant this year, i.e. it is heavily politicized.⁴⁴ We could not have foreseen this three years ago. As we do not wish to give the lectures and discussions this politicized undertone, and we have never done this in the past, even though we have examined contemporary problems in philosophy and sociology, we kindly ask that you change the title into: Socialism and the Role of the Self. Thank you for the correction«.

---

44 The »politicized« atmosphere did not only follow the *Korčula Summer School*. It was the reason to cancel something already prepared (with a precise schedule of talks of thirty two speakers), »The Ninth Scientific Board of Sociologists of Yugoslavia« in Opatija (Hotel Adriatik) on February 13 and 14, 1975. This was during the time when eight lecturers from the University of Belgrade were sacked. With regard to this, it was tried in every way possible to stop any gatherings, which could express resistance to the sackings.

As I already have mentioned, the relevant SIZ for scientific work did not respond, unless we consider this firm decision of not providing any funding for the *Korčula Summer School* and not notifying the board (whose request for an explanation fell on deaf ears), as a response. This was the »final act« of terminating the *Korčula Summer School*! In 1977, there was no *Korčula Summer School*. There was no gathering in the year that followed, but in the collection I have consulted, I found documents which indicated that there were attempts in the following years to revive the *School*.

I think we need to clarify a few things, as the document »*Obrazloženje*« has its own prehistory, which needs to be known, as it is only the final point of a process that needed to be shown. All the documents I use and cite here came from the collection of Rudi Supek (box no. 18, DARH). I am grateful to Božidar Jakšić for the English text of »*Obrazloženja*«. I cannot say whether the board sent the text to the Open Society Foundation with the intention of asking them for funding or whether the people from this Foundation translated the text by their own initiative and placed it into their archive.

I believe it is important to include a remark on *Praxis*' termination given by Nebojša Popov at »*Konferenciji o jugoslavenskoj praksis filozofiji i Korčulanskoj ljetnoj školi*« (English translation: »*Conference on the Yugoslav Praxis Philosophy and the Korčula Summer School*« in Korčula, October 13 to 15, 2011.):

»As soon as they appeared, they were followed by the suspicion of the party heads and ideological apparatus. In time, the polemics became sharper. Contemptuous objections came first, such as »searching for god« and »abstract humanism«, as criticism became more concrete and sharp, the attacks became louder and fiercer, especially after the students' movement. The label »praksisovština« (»praksisness«) became one of the most vicious ones along with »heresy« and animosity. The modalities were adapted to the various names: »pro-westerners« and »American agency«, »the extreme left«, »the silly utopia«, »commies«, »anarchists« and »Trotskyists«, »liberals« or »anarchic liberals«, »anti-reformist forces«, »counterrevolution«. The means of the showdown were not chosen. One university professor and party secretary stated: »We will walk with half-idiots, but we will win!«

Despite all the vicious, verbal accusations and numerous campaigns, there was no permanent formal court ruling prohibiting the *School*. Two issues of *Praxis* were temporarily prohibited, but the rulings were amended or reversed. The school was never prohibited from taking place by the authorities. There was only one occasion in Korčula, where a gathering regarding the prosecution of students in 1969 was prohibited, when the famulus of the local Cultural Center jumped on the president's table and started a warrior's dance, waving his

right forearm from elbow to elbow while showing his behind, all with a silent support of the local retirees.

Judging by everything, the authorities have taken into account the School's and Journal's reputation, as well as their own reputation and avoided the formal use of force. It was not really necessary even at the time when the opponents were strong. As the strength faded, the authorities' power was displaced. However, even this »termination« was a nicer way of using force – by cutting of modest financial and institutional support – focused on the permanent elimination of a strong, intellectual foundation of critical thinking and intervention.

The stacking up of facts on the more and more obvious and brutal occurrence of domestic Stalinism, motivated the board of the School to propose the topic »What is Stalinism Actually?« for the next Summer School. Unfortunately, it did not happen as the School was terminated in the meantime.« (Nebojša Popov, »Praksis i antipraksis. Prilog ispitivanju jednog jugoslovenskog paradoksa«, Republika, Beograd, number 516-519, 1. I.–29. II. 2012. – English translation: »Praksis and Antipraksis. Contribution to the Examination of a Yugoslav Paradox«)

I could not find confirmation on Nebojša Popov's claim about the »proposed topic« in Rudi Supek's collection. The mentioned event at a specific gathering will be addressed later.

* * *

Along with the remarks on the »termination« of the *Korčula Summer School*, I think it is important to point out one more fact. The reputation the *School* enjoyed was doubtless, equally in Yugoslavia and the world, primarily due to its work (which was already mentioned). However, the work of the *Korčula Summer School* showed that the practice of gathering thinkers is a pressing societal need, i.e. the need of a society that strives towards the revolutionary overturn of the economic structure and social relations as a whole. Therefore, with the continuous attempts of terminating the *Korčula Summer School*, the »pressing need« could not be avoided, hence an »alternative« needed to be formulated: we are also for theoretical gatherings and critical interventions, and we are also for the international cooperation with thinkers... In this way, by terminating the *Korčula Summer School*, there were initiatives for the founding of other (I would also emphasize »different«) forums from the ones the *Korčula Summer School* held.

The remark on the »alternative« (or alternative gatherings) is not intended to ridicule or give negative connotations on them. On the contrary! I only wish to emphasize that the *Korčula Summer School*, with its work, proved productively the need of a continuous and regular critical reevaluation of

revolutionary practice in solving contemporary social contradictions and the fact that this required the gathering of thinkers from all over the world, as we are dealing with the equality of important social contradictions in all the communities of the modern world. Had it not achieve any other results besides these, it would deserve a title of an epochal, all-inspiring event.

Two such forums should especially be mentioned, as they directly or informally, were treated as the intended »substitutes« for the *Korčula Summer School*:

a) The forum »Socialism in the World«, famously known as the »Cavtat Meetings« according to their staging place (Cavtat),

b) The forum »Days of Ante Fiamengo« also known as »Komiža Meetings« (held in Komiža on the island of Vis).

The Cavtat meeting had the formal name »Socijalizam u svijetu«⁴⁵ (»Socialism in the World«). It was an attempt of the so-called allied importance, organized by the Marxist Centre of CK SKJ, i.e. the journals »Socijalizam«, »Aktualna pitanja socijalizma« and »Marksizam u svetu«. It was also followed by the publication of the journal »Socijalizam u svetu«, which mostly brought together its collection (texts, discussions, contributions) from the meetings at the Forum. It should be said that this Forum was mentioned nowhere as the »replacement« or the »regime's alternative« for the *Korčula Summer School*, even though it was informally referred to in this way. I believe it would not be justifiable to treat »Socijalizam u svetu« as some sort of competition for the *Korčula Summer School*, or as a mere regime event. It was an attempt to establish a serious dialogue of thinkers of a similar orientation from Yugoslavia and the world in a different way than the *Korčula Summer School* did.

The »Cavtat meetings« discussed numerous dilemmas and topics of importance for the socialist movements all over the world as well as in Yugoslavia. The number of people who actively participated from the region and elsewhere (Europe, Asia, Africa, North America) proves that this was a significant event. Similar to the *Korčula Summer School*, this forum also showed that the Yugoslav society requires a constant and open exchange of thought. I think it would be very instructive to research the differences and similarities of exchanges of thought, which were transpiring during the

---

45 Information on the »International Tribune 'Socijalizam u svetu' in Cavtat« was given to me by Mirko Banjeglav to whom I am grateful for the cooperation. He pointed me to a very valuable (for those who wish to have a firm understanding of the subject) article by Anton Vratuša: »Dvanajst let mednarodne tribune 'Socializem v svetu'« Review of History and Ethnography, 1. Zvezek, 1989 (Maribor), pp. 3-14. The article contains very clear data. The article can be found in the collection (folder V). It should be added that the Zagreb-based journal *Kulturni radnik* followed and reported on the »Cavtatskim susretima«. Mirko Banjeglav was editor for the journal for a time span of several years. Thus it would be useful to consult the journal for further information.

»Cavtatski susreti« and the *Korčula Summer School*. However, an explanation should be given about the remarkable coincidence of the termination of the *Korčula Summer School*, i.e. the failed attempts to continue it in the three years after 1974. The cutting of any financial support was the breaking point for the *Korčula Summer School*, but then, however, funding was found for the »Cavtatski susreti«, which would go on for ten years. Even this fact should prove that the lack of funds was not the main reason why donations to the *Korčula Summer School* (but also *Praxis*) were stopped.

The first forum was held in 1976, from September 27 to October 2, at the Hotel Croatia in Cavtat, and the meetings were held at the same place during the approximately same period of time up until 1986. There was a total of eleven sessions of »Cavtatski susreti«.

The results of the discussions (lectures, debates) at the »Cavtatski susreti« were regularly being published in a journal entitled »Socijalizam u svetu«. ⁴⁶ The scope of contributions published in this journal is quite considerable and indeed represents an intellectual heritage, which should not be neglected.

It should be said that the »Cavtatski susreti« were closely and regularly covered in the press, whereas a wide overview of the discussions was given in the weekly paper »Komunist«, the official paper of the SKJ.

The other attempt was known as »Dani Ante Fiamenga« in Komiža, the birthplace of famous sociologist Ante Fiamengo. The Marxist Center of CK SKH (Central Committee of the League of Communists of Croatia) directly organized this gathering in 1984, whilst this was the last year when such a gathering was organized ⁴⁷ due to the discontent with earlier gatherings in

⁴⁶ »Socijalizam u svetu« was conceptualised as an international journal of Marxist and socialist thought. It was published continuously from 1977 to 1988, six times a year, in Serbo-Croatian, English and French. During the twelve years of publishing, 69 issues came out of print. The editor-in-chief from issue no. 1 to issue no. 62/63 was Vjekoslav Mikecin, who was relieved by Zoran Vidojević from issue no. 64/66 to 67/69 up until the end of publishing. The main contents of the journal, as I already have mentioned, were materials from the tribune. The journal did, however, publish other contributions, especially, illustrations/reviews of new books and journals (domestic and international) as well as a list of received books (domestic and international). There was an international edition, which came out twice a year: Socialism in the world/ Socialism dans le monde: International journal of Marxist and Socialist Thought (editor-in-chief Zoran Vidojević).

⁴⁷ The first gathering was held in 1981, and organised by the Club of Students of Philosophy and Sociology from Zagreb. The next two took place in 1982 and 1983, these were organised by the Croatian Philosophical Society, the Society of Sociologists of Croatia and the Society of Political Scientists Croatia, with the intention of continuing the *Korčula Summer School*. The international character of these gatherings could not have been realized, due to the fact that Vis was an army base, hence it was closed to foreigners. The participants of the gathering were students and a number of earlier participants of the *Korčula Summer School* (from Zagreb, Belgrade and Sarajevo). It should, however, be mentioned that part of the Zagreb *praxis thinkers* (especially G. Petrović, M. Kangrga and B. Bošnjak) did not accept that the gatherings in Komiža be considered the continuation of the *Korčula Summer School*. After a petition-scandal in 1983 (one against the pogroms of students from Ljubljana who stood against Brezhnev, and the other supporting the convicted Muslims leader Alija

Komiža. The discussions from this gathering were partly published. Even though the sessions of »Dani Ante Fiamenga« were much more modest and much shorter than the ones of »Cavtatski susreti«, they cannot be neglected while studying the intellectual efforts in the elaboration of the Yugoslav social reality. This is also true for the publications of the discussions from this gathering.

I point to these facts for the same reasons I mentioned before regarding the need of studying the entirety of publications in order to study and evaluate *Praxis*. The *Korčula Summer School* should indeed be evaluated with regard to the two mentioned forums which were supposed to substitute it.

Of course, these were not the only public discussion which addressed contemporary events, and the others should not be neglected as well.

I would like to point out one in particular. In the context of the initial motivation, which started »Dani Ante Fiamenga« (continuity with *Korčula!*), one should partly and entirely conditionally, i.e. with certain reservation, take into account some of the courses offered by the Inter-University Center for Graduate Studies in Dubrovnik, which until the second half of the 1970s and even to the end of the 1980s, were led by respective members and contributors of *Praxis*, such as Gajo Petrović, Ivo Kuvacić, Branko Bošnjak, Rudi Supek, Mihailo Marković, Zagorka Golubović, Ljuba Tadić, and others. Some courses represented an attempt to repair the damage done by the termination of the *Korčula Summer School* in an academic environment, and they were, unlike the sessions of *Cavtat* and the last session of *Komiža*, motivated by the idea of the continuity of *Korčula*.⁴⁸

Izetbegović – a petition initiated by Vojislav Šešelj), leading figures of the Marxist Center (Damri Grubiša along with Stipe Šuvar) in agreement with the local authorities continued to organize »Dani Ante Fiamenga«. The gathering in 1984, witnessed a mass-boycott of students who attended previous gatherings, leaving the Marxist Center CK SKH to give up further attempts to organize »Dani Ante Fiamenga«.

48 I received this part along with the information on *Komiža* from footnote no. 47, from prof. Lino Veljak (participant in all the gatherings in *Komiža*) who reviewed the manuscript of these »Introductory Remarks...« I am grateful to Lino Veljak for the information he provided.

* * *

The different forums and their success and outreach after the termination of the *Korčula Summer School* should be researched on a separate note. It is with absolute certainty that one cannot neglect the fact that none of these gatherings has achieved the prominence and attendance the *Korčula Summer School* had, nor did they have the global outreach the *School* had. The scope of the topics discussed is also beyond comparison. Therefore, the *Korčula Summer School* presents a very specific phenomenon of a period of distinctive development in the Yugoslav society (very different from gatherings with similar intentions) and should be studied taking into account these particularities.

Prospects with the *Korčula Summer School Sessions*

For each session of the *Korčula Summer School*, the administration would prepare a Prospect, which was given to the registered and active participants; other visitors of the school could take the remaining ones. The collection (on the *Korčula Summer School*) contains all the Prospects – starting from no. 1 in 1963, to the very last one in 1974.

There is an exception to this, however. In 1966, a gathering (under the title: »Stvaralaštvo i postvarenje« or »Creativeness and Reification«) was prepared; there were applications from participants and active contributors, the Prospect was published, but the gathering did not take place, as there was a situation that arose in the »last moment« and the funding for the gathering was cut, so the *School's* Board had to give short notice on the cancellation for everyone who applied.⁴⁹ One should be reminded that there was an intensive critical discussion about *Praxis* happening in the first half of that year in Zagreb, with considerably negative evaluations of the *Praxis Orientation*, or the so-called »praksisness« (the collection contains numerous documentation on this discussion, see folder II 1950-1968). The negative evaluation and the cuts in funding were only two aspects of a uniform attempt to render *Praxis* and the *Korčula Summer School* impossible.

49 The notice was sent out on June 28, 1966. »To All Participants of the IV International *Korčula Summer School*«: »Due to unforeseen circumstances, which were beyond our control, a situation was created, which puts into question the successful work of our *School*, thus we had to cancel this year's gathering »Creativeness and Reification«. We are postponing it to next year. We also warn all those interested that we will inform them regarding the preparations for the next gathering. Also we wish to report that we are not accepting any applications for this year's *School*, as well as reservations for accommodation.« (This notice can be found in the documentation provided by Mladen Čaladrović – A. L.)

As it was said, the topic »Creativeness and Reification« was subject to discussion in the *School*'s session of 1967, and it is for this reason the Prospect was prepared. I thought it important to include both prospects from 1966 and 1967. Had it not been cancelled, there would have been twelve gatherings of the *School*. I have no data what the topics of discussion would have been in 1967, even if the gathering scheduled for 1966 did take place.

The prospects are a vital part of the documentation on the work of the *Korčula Summer School* for several reasons. One of them is completely practical – it was a guide to the program for the participants – but it also provided information on the sessions to researchers. The prospect showed not only who the speaker and author of the papers was and what the referral talks were, but also the dynamics and intensity of the discussions during the sessions (allocated according to the days, and within that, the hours). Compared to the published texts (in the Yugoslav and/or International Editions of *Praxis*) one can draw conclusions on the discussions and contributions.

List of Participants in the *Korčula Summer School*

The Korčula Summer School evolved gradually and grew into a »large driving mechanism« (the number of participants, observers, the diversity of languages used, the need for space and technology, the duration, the accommodation of participants, care about the guests, and especially the care provided to elderly eminent participants), and it did not have a permanent staff which would deal with organizational issues. The organizational effort was taken over by members of *Praxis* editorial board, who were helped by »secretaries of *the School*« – mostly lecturers in philosophy and sociology of the Faculty of Philosophy in Zagreb, along with people from Korčula (accommodation, space preparation, flyer preparation – notifications). Bearing in mind the magnitude of this effort, everyone will understand what kind of effort it was in preparing and leading the *School*, not to mention the »background activities«. This very important and necessary part of the effort was never written down, nor was it researched. I cannot discuss this aspect at the moment. I am mentioning it only because the work environment was the way it was, along with everything else, and there was no systematic evidence of the active participants from the very founding of the *School*. It is only thanks to the effort of two »leading pillars« of the *School*, i.e. Rudi Supek and Milan Kangrga, that a number of participants in the *School* could be reconstructed.

In the archival heritage provided by chair of the Board Rudi Supek (DARH, box no. 18 – the *Korčula Summer School*), there are several lists of participants, dignitaries and lecturers. These lists are not complete, as they do not include the numerous groups of people who attended the sessions; some of them even participated in the discussions. Primarily, we are dealing with students, whose numbers grew year by year, whether they were from Yugoslavia or from other countries. For example, the number of foreign participants (either as discussants and/or active participants) grew from year to year (at the »first« session of the *School* in 1963, there were three participants from other countries, in 1970, there were twenty six participants from other countries with contributions, and in 1971, there were thirty four). I would like to add that, according to the list for 1969 and 1970, there were 198 invitees from other countries; for 1968, there were twenty. Unfortunately, I repeat, the lists were not systematically ordered, so in addition to the list of the invited for 1969 and 1970, there is the: »Complete list of invited people only for 1969 and 1970...« (found in the documentation of Rudi Supek's collection, box no. 18, DARH). So, there are lists of invited people who were mostly international contributors as mentioned by R. Supek and M. Kangrga. However, the lists do not show whether these participants actually came to the *Korčula Summer School*. Of course, there is a difference between the numbers of invited and those actually present, and this difference would change from year to year. The Report for the *School* of 1971, in the overview of participants concludes that: »The total number, with student groups from Vienna and Cologne along with locals, grew to approximately four hundred«. The Report also states that: »This year's *School* was attended by editors and correspondents of the foreign press: »*Fierra litteraria*« (Rome), »*Rinascita*« (Rome), »*Das Tagebuch*« (Vienna), »*Der Taagespost*« (Graz), »*Der Spiegel*« (Hamburg), »*Le Monde*« (Paris), the national televisions of Austria, Belgium, France, Germany and Sweden« (the report can be found in Rudi Supek's collection, box no. 18, DARH).

The number of participants, as provided by Milan Kangrga in his book »*Šverceri vlastitog života*«, is different from the one given in Rudi Supek's report, especially when dealing with participants from abroad: according to Rudi Supek's list, there were 146 (according to Kangrga only 129), so there is a disparity in the total numbers of participants (R. Supek 241 and M. Kangrga 224). It is most likely, that the list I provided here is incomplete, which is unfortunate, as there is no data on the students and other interested observers.

It would be especially interesting to know the dynamics of active participants and observers, and of another, very important group – students. Such overviews would allow us to draw conclusions on the intensity and

structure of interest for the discussions, which were started and led in the *School*. Unfortunately, we do not have this possibility, as no systematically ordered attendance was led. Rudi Supek's collection (DARH, box no. 18) contains several letters of people interested in participating in the *School*. I believe that Gajo Petrović's private archive contains a larger collection of these correspondences; some also might exist in the archives of other distinguished members of the *School's* Board.

Be that as it may, it is clear that, according to the numbers of participants (not to mention the contents of the sessions of the *School*, the topics, the friendly and free atmosphere, the unlimited exchange of ideas and thought), the *Korčula Summer School*, immediately gained significance, equally within Yugoslavia, as well as in the world, thus justifying the evaluations it had on its unique (national and international) importance.

The evaluation given by French philosopher Pierre Naville (from 1973), follows this logic: »The thing we could regret is that there are not more of such centers as yours in the world. To exchange experiences, work, ideas; this is what we need. Today, it seems that Korčula is the only place where such exchange can happen without limitations, and is therefore precious.«

Kurt H. Wolff, a professor at Brandeis University in Massachusetts (USA), stated something similar in a correspondence with Rudi Supek from February 24, 1973:

As I see it, the truly unique character of this institution is the free exchange of ideas in a socialist country among intellectuals who, no matter how they may differ, are united by the desire and the competence to test their ideas of a better society in discussing with one another. What has developed and is developing further out of Korčula is a true community of scholars who devote their best thoughts to the betterment of mankind and the human conditions in general and of socialist Yugoslavia in particular. In this context and on this occasion, I also must emphasize the fact that what I have said about the Korčula Summer School applies equally well to Praxis; and I personally consider it an honor to be a member of its Advisory Board.« (The letter can be found in Rudi Supek's collection, box no. 18, DARH)

We should add the example of Danish students, who wrote to Rudi Supek (on June 29, 1972, signed on behalf of the group by Nils Mortensen), after the Yugoslav Embassy referred them to him:

»... We are 8 students who are studying sociology at the University of Copenhagen. In the last couple of years we have been interested in philosophy of science, Marxism and industrial sociology, and we are now preparing our final examinations. We are coming to Korčula around the 24th of August. We are looking forward to the lectures at the summer school and hope we

will have an opportunity to learn something about sociology in Yugoslavia as well.« (Taken from Rudi Supek's collection, box no. 18, DARH)

The school was an interesting place for certain state agencies, but also for party/political organs. It is impossible to say, without reliable documents, to which extent these agencies or organs attended the sessions in order to follow and compile reports on them. Perhaps people who were continuously engaged in the activities of the *School* could say more about this issue, as they perhaps could identify some of those people. The possibility exists that something regarding this can be found in the archives of those services (when they become available to researchers).

Regardless of all limitations and incompleteness I mentioned, the list of the *School's* participants was still impressive. This would be particularly visible if every name from the list would have a biography/bibliography enclosed with it. One could see the concentration of minds and thought in one place. It would also be proven evident that nothing similar could be found anywhere else in the world whether it is in respect to the topics that were discussed or the discussions that took place. Therefore, the list of the names of the participants of the *School* we have is not only a mere »list of names«, but a document which is of great importance for evaluating the intellectual and cultural reach of the *Korčula Summer School*. However, some future researchers of the phenomena of *Praxis* and the *Korčula Summer School* might confirm a more complete, or even an approximate number of participants; contributors, students, observers, listeners, regardless of what this number may be, it will in no way diminish the importance and prominence that *Praxis* and the *Korčula Summer School* enjoyed in Yugoslavia and the world.

Documentation-Library Unit in Korčula – the Formulation of the Initial Body

In Rudi Supek's collection (box no 18, DARH) I found a document about the attempt to develop a documentation-library service (unit), with the assistance of local authorities, for the more successful work of the *School*. It was being led and administrated according to the standards of the time. The documents I enclosed here as the last part of the collection on the *Korčula Summer School*, might look as something that is not directly related to the *School* at first, but this part includes the activities of the *School* in which I directly participated, which is why I can give the appropriate explanations that require a slight digression to the situation in Korčula at that time.

After one, for a small community such as Korčula, really fatal event, i.e. the liquidation of the shipyard »Ivan Cetinić« (in 1962), there indeed was a noticeable sign of the halt in development of all trades, and most qualified and trained people moved away (especially the younger population) leaving nothing but depression that could be felt in the air. Part of this condition was the abolishing of the Worker's University, whose fate was considerably shared by the library, which soon after the Worker's University took over the former Kotarska Library, became the Public library. It is true that the library remained open for some time, but in shamefully improper conditions, it later received notice of eviction and the books were stored in boxes in some basement. This lasted several years. The attempt to activate this book collection was unsuccessful, due to improper spatial capacities, and even more, for reasons of choosing the wrong people to work as librarians. In short, the result was that the library, as well as the Public library, did not work (in addition to its irregular working hours, it was neither administrated properly nor was the book collection being renewed). However, there were some thoughts on attempting to revive the library due to the rising entrepreneurial activities, the existence of schools (elementary, industrial and grammar), as well as the fact that the citizens of Korčula kept asking for a functional library. Between 1968 and 1971, there was a large-scale effort entitled »Program razvoja općine Korčula« (»Korčula Development Program«), and somehow, at the end of that period, the »Školski centar Korčula« (»School Center Korčula«) was founded. Ivo Jeričević, the headmaster of the School Center, claimed one of the goals of the school's program to be a modernly administrated library activity (documental-library unit), which would serve as the classic national library, as well as an information point for other users. The conceptualization (1971/1973) was fairly easy, yet the understanding for such an effort was missing, and there was no possibility of using the premises that were to be adapted as planned (Palace Arneri, a cultural monument in rapid decay).

In 1963, a »preparation phase« began for the work of the *Korčula Summer School* (»the first gathering«, held in Dubrovnik within the Inter-University Center), but the initiative for the *School's* foundation had begun earlier and was focused on »moving« the *School* to Korčula. The talks that the initiators, Rudi Supek and Milan Kangrga, led in Korčula, about the possibilities for the *School*, immediately led to the idea to unify the attempts of creating a proper library, which would not only serve the local community but also the *Korčula Summer School*. Furthermore, prof. Rudi Supek had the idea that the library becomes a depository for literature on self-management, as he already had offers, especially from France, for financial aid and donations regarding that

literature. Based on these talks, earlier considered initiatives and the started concept, Ivo Jeričević suggested including the University of Zagreb into the final formulation of the concept, which the President Predrag Vranicki accepted; the information which can be seen from the cited document. Of course, the engagement of the University guaranteed the entire effort a certain quality which was necessary for the successful conceptualization, execution and professional administration of the DBJ (documental-library unit).

Predrag Vranicki, the president, asked the Architectural-Design Institute at the Faculty of Architecture to draw up project documentation for a special solution for the Arneri Palace, based on Nikica Ivančević's diploma paper. The project was drawn up with difficulties and considerable delays, but unfortunately, it was never implemented.

The idea of creating an appropriate library for the *School* can be seen from a correspondence between the secretary of the Touristic Association of Korčula, Stijepo Ivančević (with whom the *School's* organizers communicated about all working questions regarding the *School's* preparation, such as accommodation for participants, conference rooms, etc.) and the *School's* Board on January 22, 1965. In it we can find: »This space could accommodate a reading hall and the UNESCO library (as was suggested by comrades Rudi Supek and D. Pejović) in the following way; the reading hall in a large room, and the library in the auditorium...« (The letter can be found in Rudi Supek's collection, box no. 18, DARH).

Rudi Supek's observation in which he talks about how the *Korčula Summer School* would be improved by the library is given in a talk on *Praxis* and the *School* on July 3, 1969: »I will point out another problem regarding the expansion (of the School). I gave a suggestion to found the Center for Exchange of Experience East-West in Korčula, and our University already signed a contract with the *School* to rearrange the Arneri Palace as a library. Through Žanko we filed a request asking UNESCO to finance this library, which would contain sociological and philosophical literature from the East and West, along with ours, as the people who come here want to have a place to sit for 14 days and study many things in peace, and then travel to see these things for themselves. During the winter, Korčula is the ideal place. It is peaceful, the climate is nice and the Municipality of Korčula is very content with this idea. However, this got stuck with our Committee, as the proposal did not reach the UNESCO at all. I talked to the director of UNESCO and they would certainly like to participate, but they never received the proposal, meaning our Committee never forwarded it. I think this is a great loss as we could gain so much with this, not to mention Korčula which would have also

gained a lot from this, in addition to the assumption that the affirmation of our country would grow as well.«⁵⁰

It should be said that numerous participants-contributors of the *Korčula Summer School* persistently pointed to the fact that such a service was imperative for the normal functioning of the school, i.e. it was essential for the participants in order to consult the literature during the *School's* sessions. Many of them were ready to help in gathering the appropriate literature, journals included. Through this, along with the idea of the depository library on self-management, Korčula would have become an unavoidable center for researchers dealing with themes discussed at the *Korčula Summer School*.

The difficulties the *Korčula Summer School* faced (primarily financial, which was very important, along with other obstructions especially for this project) and the unwillingness of the local environment (partly for reasons of not understanding the significance of the project, partly because of the deliberate obstructions and the unreasonable insistence of turning the premises intended for the library into a statue gallery for artists from the region, but mostly because of the lack of financial means), the initiative, which was also important for Korčula, was rendered impossible. Apropos, I would like to add that only after seventeen years of using the concept of founding a library-information system in the republics of Yugoslavia, which came from the UNESCO as a general concept of developing a library network based on the possibilities of modern communication technology, but also on the initiative of Ivo Jeričević, did they draft and implement the project for the Public library of Korčula. Regrettably, the *Korčula Summer School* was no more!

We can conclude that the mentioned documents show how the *Korčula Summer School*, with its existence and later with its way of functioning and participant structure, was directed towards building an »infrastructure«, without which no school, especially a school with ambitions such the *Korčula Summer School*, could exist. The school would be a stimulus for the development of the community it worked in – for the City and entire Municipality of Korčula. We can also see that Korčula treated and considered the *School* as a manifestation »bound« to the City, as well as a possibility to considerably widen the cultural physiology of the community. Had this idea been implemented, it is almost certain that the stimulus for the development of the City of Korčula and the entire Municipality would have been much

---

50 See: »Razgovor sa 'Praxisom'«. Stenographic record of the talk with »Praxis'« editorial members and representatives of the Korčula Summer School, held on July 3, 1969 at the Faculty of Philosophy in Zagreb«, pp. 33. The entire text was published in the Sarajevo journal »Dalje« from August 1989, issue no. 28-29, pp. 28-52, and was taken from there as a document for the »Collection«.

greater and much more positive. It is therefore obvious that it was justified to include this document with regard to the role Korčula had as a host, but also with regard to the knowledge of how the *Korčula Summer School* functioned, i.e. its orientation. It is true that this attempt to found DBJ was »hidden« and not visible, nor was it widely known, but a group of competent people worked on this task and therefore it presents an integral part of the *School*.

* * *

From the provided documents (1-9), we can, at least to some extent, see how the school functioned outside the (main) part of its work, visible in the discussions led and published. Of course, it is up to future researchers to, on grounds of a newer and more complete collection which is not available at the moment, work on the phenomenon of the *Korčula Summer School*, even in those aspects of its existence and work which were of a »background character« or had an accidental note to them.

* * *

However, besides the provided documents and remarks, there are several observations I consider important and should be taken into account when studying the *Korčula Summer School*. Along with these observations, I would like to warn the readers that I only wish to remind of the facts or circumstances which need to be considered, being aware that a complete research on the work of the *Korčula Summer School* will most probably widen, complement or formulate it better and more precise. We are dealing with three instances here: firstly, it is about the starting motives for the formation and evolution of the *School's* concept; secondly, it is about the effort to expand the program multidisciplinary along with the increase of the number of participants; and thirdly, it is about the relationship the *School* and the City of Korčula had.

On the Concept and Evolution of the School's Concept, as well as the Resistance of the School's Board towards »Deforming« this Concept

Even though the *Korčula Summer School* was most closely related to *Praxis* (with their orientation, thematically as well as personally) and they are discussed as a whole or even only as two sides of a unified thought attempt, I would, however, like to say that the *Korčula Summer School* had its own unique characteristics.

Primarily, we are talking about the starting motives for the idea of founding the *School* and then the evolution of that idea, which in many ways was spontaneous. The *School* was imagined as a place of additional education of graduated philosophers and sociologists, a place of improving knowledge on the modern world and trade, i.e. profession, with the intent that this improvement in knowledge includes meeting renowned thinkers from other countries. It became clear very soon that »education« or »knowledge acquisition« could not be reduced to the classical academic approach, as graduated students, who already started working in their trade, needed additional and updated insight into current dilemmas of the modern world, including, of course, Yugoslavia as part of that world. This was not achievable without widening the critical horizon of all of the *School's* participants. We can even observe this in the choice of topics for the *School*, which Rudi Supek points out in his reports.

It is important to emphasize that the significant impulse for the concept of the *School's* evolution came from the participants themselves. It could not be said that this was planned, but the attendance of well-known thinkers from Yugoslavia and other countries alone »moved the horizons« of critical thinking. An active core, primarily members of *Praxis* editorial board, gathered a wide circle of thinkers from other communities, especially from Belgrade, but also from Sarajevo, Ljubljana, Skopje, Novi Sad, Pristina, Titograd (known as Podgorica since 1992), etc. This turned the *School* into a general, Yugoslav institution. They, however, did not stop with this, believing that the »national framework must be transcended« in order to give participants the possibility to meet renowned thinkers from all over the world. The first relatively limited attendance (a total of three)⁵¹, grew quickly into a massive attendance of renowned thinkers pertaining to the modern world – so it was anecdotally said that Korčula was the center of the smartest heads in the world during the assemblies of the *School*. With the attendances of Fromm, Marcuse, Goldmann, Kosik, Fink, Navill, Bloch, Habermas, Kovalski, Heller, Volkmann-Schulk, Mandel, Bass, Radica (not to go on forever) and the cleverest philosophers and sociologists in Yugoslavia: Petrović, Vranicki, Supek, Bošnjak, Kangrga, Popov, Golubović, Krešić, Korać, Kuvačić, Cvjetičanin, Marković and others, the discussions could not have been of a routine nature. The level of thought and analysis, the grasp and recentness of the questions asked, the critical position, theoretical foundations in discussing

51 Here I am talking about the attendance of foreign thinkers in Korčula. We can see from the cited remarks by Andrija Krešić (see his book cited in footnote no. 40) that competent thinkers from the world started attending early on – without any sort of discrimination or politicized division between »west« and »east« (e.g. Čovjek danas in Dubrovnik)

the topics – all of these were the characteristics which drew people of a strong intellectual curiosity. Most importantly, these discussions were directed toward the explanation of real, recent and important contradictions of the modern world as a whole, but especially the contradictions present within the Yugoslav society.

There also was an attempt to go with proposals for gaining more insight into the »Yugoslav self-managed laboratory«. This is illustrated in the thought-proposal John S. Shippee (Lecturer at the Department of Political Science, California State College at Fullerton) addressed to Rudi Supek. In it, two suggestions for the improvement of the *School* are crucial: one is regarding the language of communication, especially for participants who did not speak Serbo-Croatian, which could be lessened if the texts were translated into two instead of one language. The second was formulated as follows: »Finally, though, Korčula is meant to be a scholarly meeting, I would think that it would be a good idea to invite some Yugoslav workers. We spent great deal of time discussing the role of worker-related councils, planning and the like, and I think it would be quite helpful to have the participation of those most directly concerned.« I do not know, i.e. I did not find documents which would explain whether this proposal was considered.

Despite this evolution, the initial name was kept, and rightly so. The *Korčula Summer School* was, indeed, a school of thought, tolerance for various streams of thought and a place of dialogue and new insights, i.e. all that a school, in its best tradition, is. For *praksis thinkers*, this was considered innate in the very understanding of a man who is a being of practice, in which the development of human potential was crucial, i.e. »work on oneself« as a constant process of learning from practice, for the sake of practice, from which no participant could have been excluded. All participants behaved equally and modestly, open for broadening of their insight and knowledge in a dialogue between each other (be it in the sessions or even more so, in informal discussions after the sessions).

It should also be said that despite the mentioned evolution, and maybe even partly thanks to it, the *School* managed to find a way to keep the so-called educational character in the more narrow sense, understood in the way it was primarily conceived, which in turn, along with the mentioned the »*School's* evolution«, drew the attention of a multitude of students from Yugoslavia and abroad. I remember (as self-management as an idea and practice was of particular interest for me) one such seminar. Vranicki and Stojanović led a seminar on self-management, with a theoretical reflection but also about self-management in Yugoslavia, intended especially for students from around the world. There were also Yugoslav students, along with other participants and

citizens of Korčula. The auditorium was full, and a youthful atmosphere could be felt, whereas the talks from both professors were followed carefully and prompted many questions. The openness and critical approach, but also the affirmative stance of both professors towards attempts of self-management in Yugoslavia, without being apologetic or spreading any propaganda, were obviously instructive for all those present.

The openness of the *School*, as well as the topics and the level of discussions, were particularly interesting for students in the year of the so-called »student movements« and »student riots« in Europe (not to mention the USA), as it was also the year of the invasion of Warsaw Pact troops into the Czechoslovak Republic and the year of the students' revolt in Yugoslavia – the infamous 1968. I cannot say for sure, as I do not have the data (list of students), but I am sure that many of the participants that attended the sessions that year could confirm that there was a large number of students in Korčula at the time. The *School* drew them there, especially the topic (»Marx and the Revolution«) as well as the names of the main speakers – Ernst Bloch and Herbert Marcuse, among others. It was only by chance that the topic of that year's *School* matched the »student movements« in the summer of 1968 – an event the Board could not predict. Today, after such a long time, one could say that great symbolism lies therein!

Both made the *Korčula Summer School* the most famous intellectual event in the world at the time. In other words, it was a unique thought laboratory attracting great interest, not only affirmative interest but also pragmatic and political interest that could not tolerate such a *School*. There, of course, were politicking and propaganda interests (of the so-called »east« and »west«) that wanted to utilize the *School's* existence and functioning for their own purposes. The Board resisted such attempts fiercely.

For example, Rudi Supek, on September 7, 1970, talking about the work of the *School* in 1970, said, as reported by the Third Radio Program (cited according to the text from Rudi Supek's archive, box no. 18, DARH), the following:

»Now we are getting the impression that the international character of this School is coming to the front and the professional education of our staff so to speak comes second. There is no doubt that the changes that are happening to the School will demand some new efforts from our end, especially in terms of organization. We, however, have already tried to adapt to these changes, so we even included (...) workgroups, but it seems that we will need to do even more (...) in this direction.

It is not strange, regarding such an expansion of the School and the increasing significance it bears, not only in Yugoslavia but also in Europe, that

there are some other tendencies and different conceptions emerging. Some conceptions have already emerged clearly, in this very year. Some consider that this School (...) should be linked more, according to its orientations, to the tendencies that are, today, defined as the new left, even though (...), as we could have seen in the discussions, this is a quite unclear term. Others, however, believe that the School should be primarily academic. At this point I would like to say that our School has (...) a statute, and that we have decided, in order to avoid any misunderstandings and confusion, that (...) the board of our School (...) thoroughly discusses this issue, in order to specify the direction of this School. By doing so, the work of this School, as well as its character, would not go in a direction which is not in accordance with our main mission and our development, and I also think that it is not in accordance with the work of progressive intellectuals in Europe...

We believe that we should head in a different direction, a direction in which our entire socialist concept is based on, and that is the concept of a self-managed society, which indeed, is the concept of a socialist model for European countries. This concept is very complex. All of its points aren't developed at all, nor is its strategy. Thus, we can only work on some preconditions within this concept. However, this does not mean that we should not work in clarifying of some terms.

Today, we must work with real existing social structures and real societal processes, with all the powers (which) from different positions, (...) different ways of thought, strive, nonetheless, towards a radical overturn of our society and civilization.«

Rudi Supek, while emphasizing the *School's* conception of work, points to three different pressures to change the conception: the pressure from the so-called »New Left«, the pressure from the petty bourgeoisie »from the Right« (which »... would also gladly execute us«) and pressure from dogmatic forces coming from the so-called socialist countries with the thesis that the *School* was »...one of the factors of counter revolution in Czechoslovakia«. I would like to add here that the »local dogmatic forces« did not accept the *Korčula Summer School*.

Concluding his evaluation, Rudi Supek says:

»I would like to say that this conceptual factor became of decisive importance, especially in socialist countries, as my experience proves that it is not less important even in bourgeoisie countries where the social consciousness is being manipulated far more successfully than in the socialist world. This is the enormous significance of the idea, it gives us a huge, so to speak, historical responsibility. That is why I believe we need to think about these factors and we also need to have enough strength to face all difficulties. I think that this School will become a silver lining in the area of our intellectual effort.«

It would be interesting to reconstruct all, or most of, the attempts to transform the *School's* sessions into what Rudi Supek warned us about. This would clarify the basic orientation of the *Korčula Summer School*, which the Board maintained. It is clear that such a »reconstruction of attempts« and reactions to them would demystify or wipe away one-sided interpretations about the *School* and its position in the Yugoslav society (but also outside of it).

I have found a text in Rudi Supek's collection (box no. 18, DARH) which talks about a case of misuse in regard to the *School's* potential (the attendance of many people, the public outreach which was achievable with regards to the public media which followed the *School's* activities). It is of course the case of a gathering organized by students who attended the *School* in 1969, which came as a reaction to the arrest of two students in Belgrade. The gathering was organized without the Board's knowledge and at the premises where the *School* was taking place, with the purpose of utilizing the *School* for the needs of this protest. The protest was being resisted, due to the way it was led – which can be seen in the text »Jedno obavještenje« (»One Notice«) which was signed by the *School's* Board (the date was not given, but it is clear from the text that it was 1969, particularly because it is mentioning the writing of the slogan »last year« in Korčula, which was in 1968).

The board reacted to the criticism of the students regarding the non-attendance of anyone from the *School*, giving some important remarks on the students' actions:

The Board does not dispute anyone's right to protest, but as this protest was held »outside of the framework of this School's activities, it was not our duty to participate«, but this, however, does not mean that individuals could not join it, i.e. all those who as citizens and individuals thought it necessary.

The school was not founded for the student (undergraduate) population. The permission to participate is, for students as well as individual citizens, conditioned by the fact that no one disturbs the *School's* work.

Regarding the protest in question, »... for political reasons, we cannot join you, as we already stated last year that the actions such as last year's, which were carried out during the school, were quite unnecessary. We are, of course, talking about the spray-painting of the houses of Korčula's residents with stupid and provocative slogans (»Long live Marx's Korčula« and »We are few, but united«). This action caused resentment in the citizens and local authorities of Korčula, who asked to revoke their hospitality to the *Korčula Summer School*, since we have promised them that everything would transpire in an orderly manner«.

The Board emphasizes that »our assurances to the citizens and local authorities of Korčula did not come without good reason, as the *School* was

exposed to public attacks from political factors on several occasions...« (Locally and internationally).

The Board has no intention to dispute anyone's right to protest (even those who »only came for the *Korčula Summer School*«), as citizens and individuals, but it is not acceptable to involve our »international participants«, without letting them know about the aspects of the events which are being protested against.

The protests must take into account the »clearly defined international activity of the *School*« if they are to be held at the premises of the *School*...

(I hope I summarized the contents of the *Note* truthfully)

This episode is only one, maybe not even the most significant, example of how a part of the people attending did not take into consideration that the *School* was an institution which had its rules of functioning and that the same needed to be adhered to. For the *School* as an institution and *praksis thinkers* in general, it cannot be denied that both have been confronted with political power and that both have been fiercely under attack. The opportunistic stance towards the reality they discussed (in Yugoslavia and the world) cannot be held against them, as there was always an effort to have good arguments and to focus on the essence of the problem, as well as to look for solutions which could not be reduced to pragmatic and political criteria without them being deemed as a mere political provocation, or a performance, as it would have been called in the modern jargon – demarcations which were very frequent all over Yugoslavia. Since we are already talking about spraying slogans in Korčula in the summer of 1968, this was, in comparison to what happened in Czechoslovakia that summer, a mere political provocation. Contrary to that, the *School* had immediately and with full authority and responsibility, unambiguously condemned the occupation of Czechoslovakia, whereas this event did not, in all its meaning, reach the »brains« of the »slogan writers«.

Hence the term »evolution of the *School*« would really require diverse research in order to obtain a complete picture of the *Korčula Summer School*.

Efforts for a Multi-Disciplinary Expansion of the Program and the Number of Participants

This topic is very important regarding the assessments of the *Korčula Summer School* and the direction of its evolution. Unfortunately, however, it has always been completely neglected. The *School's* main idea was to be a site of further education of graduated philosophers and sociologists. This was supposed to be aided by renowned names from these fields from all over the world. The Board of the *Korčula Summer School*, thusly, demonstrated, in the best way possible, the openness for the flow of knowledge and ideas – a necessary condition for the development of critical thought.

It should be said that the Board of the *Korčula Summer School* went even »a step further«; in informal conversations, as well as formal correspondence, there were efforts to bring experts from various fields of social sciences, e.g. historians, but especially people dealing with economics, primarily on those occasions of the *School* where the topics were dealing with issues regarding economic structures. This shows that the organizers of the *Korčula Summer School* were aware that only a »multi-disciplinary« approach provides the possibility of gaining more complete insight into certain issues.

This is also exemplified in the discussions on the topic: »Socijalizam i robno-novčani odnosi« (»*Socialism and Commodity-Money Relations*«), organized by the Croatian Sociological Society on December 11, 1967, »... while intending to confront three different approaches to this topic: the philosophical, the economic and the sociological. This attempt drew great interest and brought together a great number of experts of the mentioned fields to the auditorium of the Faculty of Political Sciences.« *Praxis* had promptly covered the lectures (in issue no. 1-2. 1968, pp. 154-185), promised to publish the announced continuation of the discussion and called for the discussion to continue on the pages of *Praxis* (»... *Praxis* editorial board believes it desirable to continue the discussion on the pages of the journal, as we all consider it imperative to gain much needed insight into this particularly important issue of our modern socialist development«).

There is no need to reproduce the flow of the recorded discussions here extensively. Suffice it to say, this discussion showed that there are great differences in the theoretical and methodological approaches to interpreting the Yugoslav reality.

In his contributions, Rudi Supek notes how »... for many years now, there is a boycott of public service of our most distinguished Marxist philosophers and sociologist (who need to look for recognition internationally, as it would not be given to them here by anyone), as, it seems, the only acceptable position

is that 'Marxism is an ideology from the 19th century'...«, adding: »These are not accidental events. They have a deep logic behind them. They, in reality, explain how the transition, in a *theoretical* plan, is imagined here, from statist to liberal forms. To be perfectly clear: self-managing socialism is not possible without the conscious interventions of Marxist intellectual forces, whether on a *global* or *general* social plan« (pp. 178).

Conversely, Rudolf Bičanić, in one of his assessments on the work of philosophers and sociologists, and if I may add that this relates primarily to *praxis thinkers*, had this position: »It has been shown that economists and philosophers do not have a common language. For now, philosophers are speaking about economists from a pedestal and consider them ignorant and half-smart people who do not know how to think philosophically as well as articulate their thoughts. Economists, on the other hand, consider philosophers to be floating in the spheres of thought speculation, where they, from many quotes and little fact, draw grand and general conclusions« (pp. 180). He goes on to say: »It appears that some philosophers think beyond space and time, detached from the development of production forces, which in essence determine the level of socialization, without which there are no socialist relations or socialism for that matter« (pp. 181).

The only purpose of the quotes is to show how deep the disparities in the approaches actually were. As *Praxis* editorial board stated, it was a question of the extreme complexity of the socialist development. The editorial board also emphasized the importance of successfully resolving these disparities in a coherent theoretical concept, which would unify different scientific insights.⁵²

Usually the mentioned disparities were marked in a simplified way as a conflict of positivists (economists) and utopians (philosophers). I, however, believe that we were primarily dealing with the reflection of real existing contradictions of the Yugoslav society, as well as the differences of interest positions within different social layers. Nevertheless, one should also bear in mind the considerable differences in the methodological approaches.

Be it as it may, there was no fruitful, »multi-disciplinary discussion« and this is a great drawback for the entire scientific community in Yugoslavia and subsequently, for the *Korčula Summer School*, even though one must bear in mind that there were attempts by »individual non-philosophers« to contribute

---

52 This was not the only discussion about the so-called »commodities production in socialism« in Yugoslavia. It was very developed, especially and not only amongst economists. The discussions were led mainly within »particular expert circles« and rarely went beyond them. Regardless the theoretical, but also the practical far-reaching importance of this question, we simply cannot go into it in detail here.

to the dialogue, either through articles in *Praxis* or their participation in the *Korčula Summer School*.

Therefore, I will leave out informal talks about the possibility of economists participating in the *School*. There were talks about this during my time at the Economic Institute in Zagreb, unfortunately without any significant results. There were probably other talks about this elsewhere, and there most likely were contacts established between those people and the *School's* Board, but for now we do not have any evidence of this (documentation, or some other kind of records), or better yet, I do not know of such documentation. However, there were certain results in that regard, which can be concluded from the fact that in 1971, two renowned Yugoslav economists, Branko Horvat and Ivan Maksimović, presented their papers at the *Korčula Summer School*. Unfortunately, the number of economists participating was neither significant nor constant (to add: the same was true for the contributions to *Praxis*).

There is scarce documentation proving attempts of establishing contact. I have found a letter addressed to Rudi Supek (March 9, 1971, in his collection, box no. 18, DARH) by the President and Secretary of the research department of the Association of Economists of Yugoslavia, Dragomir Vojnić and Milutin Ćirović. Here are some excerpts from the letter:

»In a recent meeting of the Central Committee of the Association of Economists of Yugoslavia, the question of participation of economists in the Korčula Summer School was discussed. This initiative by the Association of Philosophers of Yugoslavia was welcomed, and the Association of Economists of Yugoslavia concluded that there is interest in this kind of interdisciplinary cooperation. However, as there is going to be a Congress of Economists of Yugoslavia, where the entire research department of AEY is committed to participate, the Central Committee suggests this cooperation with the Korčula Summer School be postponed until next year. (...) In this regard, there was also a discussion about the idea of a joint consulting between the departments of research of the AEY and the relevant departments of the Association of Philosophers of Yugoslavia in the sense of a multidisciplinary cooperation on themes and topics of joint benefits and interest.«

I do not have the information (documentation) on how much work on this was actually done. Judging by some insights, during the sessions of the *Korčula Summer School*, the presence of our most distinguished economists was not noticed. This of course is a shame, since anyone who was even remotely following discussions between economists, and there were many, one could notice that, even among them, there were quite large disparities in the assessments on what was going on in Yugoslav society.

Without any intention to give some sort of a priori assessments, I would also like to say that one of the reasons can be found in the differences of theoretical insight into the modern problems of changing the economic structure of Yugoslavia. However, regardless of the reasons, it is a great shame that the aforementioned cooperation was never developed. It is still true that the Board of the *Korčula Summer School* supported such cooperation, which can be witnessed from the letter in the text above. This shows that the *Korčula Summer School* was not a »closed guild«, on the contrary, it advocated for the expansion about understanding society from every aspect, which could have contributed to this.

Rudi Supek mentions that, along with philosophers and sociologists, at one occasion, historians also participated in the *Korčula Summer School*. However, I should add, as far as insight into the documentation allows it, I would dare to say that the cooperation of the »historians« with the *Korčula Summer School* was not considerably greater than it was the case with the »economists«. The said cooperation was not, particularly, in accordance with the wishes of the organizers as well as with the real needs of the *School*.

The City of Korčula and the *Korčula Summer School*

It was a coincidence that both initiators for the founding of the Korčula Summer School, who lived at that particular location for years (Orebić and Lumbarda), suggested the School should be established in Korčula. I, however, suppose that it was not only for the reasons that both Rudi Supek and Milan Kangrga spent their summers there (in Orebić and Lumbarda), but also because they realized the possibilities for the successful work of the School through the contacts they established with the people there. Milan Kangrga writes about this in the aforementioned text on the Korčula Summer School.

I should add that this possibility was not the fruit of immediate »inspiration«. On the contrary, the city of Korčula has a long-standing tradition of a cultural center towards which all the places in the region gravitate. In it, there are traditional cultural manifestations worth studying (education in the people's language, the Slavjanska reading hall, amateur theater and a singing society, the work of the editors of »Starohrvatska prosvjeta«, from the time of the »national revival« in the second half of the 19th century, as well as the intensive work of Sokol, parallel to intensive cultural work, primarily theater activities from the first half of the 20th century). Furthermore, what deserves the mention is the development of the education system (grammar schools and schools for practical training), the intensive

work of RKUD (Workers' Arts and Cultural Organization) »Moreška«, the Workers' University and the likes after 1945. It should not be neglected that the city of Korčula, despite its size, brought forward a considerable number of intellectuals and that it has great migration experience, so it is also open to diversity...

Therefore, it comes as no surprise that the first contact between the initiators (R. Supek and M. Kangrga) and two leading members of the local community, Petar Franulović-Trenta, the President of Korčula Municipality and Ivo Jeričević, president of the Municipal Conference of SK Korčula, were transparent, without any obstacles and prior consultations with anyone outside of Korčula. Such benevolent sentiments towards the *School* remained until its very termination.⁵³ It should especially be mentioned that Ivo Jeričević contributed considerably; he replaced Petar Franulović as President of the Municipality of Korčula, serving the post for eight years, and later continued his service as headmaster of Korčula's secondary school. That »local government« was being pressured (constantly, but also with different intensity) to revoke their hospitality to the *School* is a fact, but it is very important to note that we do not have any documents which would prove that the »local government« requested the *School* to stop its work or any other manifestation.

Rudi Supek, in the text »Jedno obavještenje« (»*One Note*«), mentions how »the Board of the *Korčula Summer School* found itself in a very precarious situation, as there was pressure exerted on the local government of Korčula in order to revoke their hospitality to the *Korčula Summer School* due to the fact that we promised the hosts that everything will transpire in an orderly fashion.« There are however no signs that the »local government of Korčula« would revoke their hospitality to the *Korčula Summer School*. On the contrary, Rudi Supek did talk, on several occasions, about the good cooperation between the *School's* Board and the local government, just as Milan Kangrga did. I could not find any sort of complaints given by the local government to the *School* or evidence of incidents with the *School's* participants involved, whether it was during the sessions or outside of them. There were no »security measures«, »protection«, no orderlies or guards, no »celebrity atmosphere«. It

53 I do not think that the sentence the journalist Mileta Pavlov wrote about the first gathering in Korčula in 1963 just an expression of politeness: »To the initiators of this Yugoslav, but also international forum, the Croatian Philosophical Society, especially its members and administrators of the *Summer School* – Rudi Supek, Predrag Vranicki, Gaj Petrović, Danilo Pejović, deserve our full recognition for such a useful idea and persistent endeavor to make it happen, which was not easy at all. *The efforts of the locals responsible people in Korčula in providing their hospitality and their efforts in creating the conditions needed for such a cultural intervention, which was neither touristically attractive nor was it profitable, should be applauded.*« Дневник (Нови Сад), July 14, 1963, pp. 15 (Cursive A.L.)

was a confident atmosphere along with a behavior worthy of the best human characteristics (including humor, irony as well as banter).

Here I will share an anecdote I was told by Milan Kangrga, which was confirmed to me by two young locals of Korčula (well known for their humor at the time, Ivo Tedeski and Bojan Lozica) who took part in this. In the House of Culture, during one of the breaks in a session (devoted to Hegel, i.e. in 1970), Milan Kangrga came for a drink. The two young men in question were there, as well. They started a conversation: »Mr. Kangrga, we heard that comrade Hegel is arriving by ship from Rijeka.« Kangrga replies: »Oh really? When will this ship arrive?« He pauses for a moment or two, and continues again but in a humoristic manner: »So, you ARE just messing with me guys...« And then they laughed in a friendly way at the joke and had a drink in »honor of Hegel who is coming«. This anecdote shows the relaxed atmosphere and hospitality in the city, which actually did surround the *School*. The general feeling of relaxedness, and why not say the »Mediterranean vibe«, probably had something to do with the formulation of that famous phrase of »Dionysian Socialism«. A greater commendation to the *Korčula Summer School* and to the city of Korčula, along with its inhabitants and government as well as the inhabitants of Lumbarda where many *praxis thinkers* were accommodated, is not even imaginable!

I would like to share a comment by Nikica Mihaljević, which he gave in response to the position of the »emigrant intellectual« Zlatko Markus in relation to the events in Croatia in 1971 that »...Praxis is sailing slowly towards meaningless waters, while exhausting its 'philosophical' activity during drinking parties in Korčula«. The following comment was made:

»Besides the School's official work, the so-called informal talks between all the participants, which take place all over Korčula, during walks and especially in the evenings in restaurants under the clear sky, were precious. This atmosphere can hardly be described in brief: Those were wonderful nights full of spirit and cheerful disposition, where one could, after the official discussions during the day and during the plenums and workgroups, talk in a relaxed manner without official regulations and responsibilities. Hence, according to general opinion of all participants, especially the foreign ones, those represented the most beautiful and most fruitful talks in Korčula. It was exactly because of this specific Mediterranean atmosphere that these discussions under clear skies were referred to as 'Dionysian Socialism' by French philosopher Henri Lefebvre. For him this was an atmosphere, where people, in the splendor of nature, look for harmony and beauty in human relations. We are talking about a humorous dialogue with a cheerful disposition, whilst looking for the meaning of life in direct, human encounters with others who are spiritually close, thus showing a sense for interaction and human immediacy despite deep

life problems, in which the spirit becomes free, open for all possible situations with the liberty to reach its full expression... This was a unique ground for the gathering of the best philosophers and sociologists in the world, elevating our country's reputation abroad. It had to stop working for the sake of a »good and mindful« assessment of our 'socialist' bureaucracy, for the greater glory of that very same 'socialism'.«

(Nikica Mihaljević, »Praxis – hrvatski pogledi iz inozemstva« Hrvatska revija, issues no. 1, August 2008, pp. 111. The main part of the assessment has been taken literally from Milan Kangrga's text on the *School*, entitled »Izvan povijesnog događanja« –Translated: »Beyond Historical Events«).

In his book »Sjećanja« (»Memories«), Ivo Kuvačić, on page 74, gives a similar remark in comparison to the gatherings organized by the Inter-University Center in Dubrovnik after the *School's* termination:

»What should one say about the Dubrovnik Seminars when comparing them to the Korčula Summer School? First and foremost, there is a difference in the spiritual and social atmosphere, which is usually generated around such gatherings. During the Korčula Summer School, the city of Korčula became a gem of its own, surrounded by the sea from all sides; it resembled a hive filled with young people coming from all corners of the world. On several occasions, there were five hundred of us attending the School. The gatherings were held indoors, but also outdoors, and the discussions were often continued in the surrounding cafés and restaurants or even on the beaches until late in the night. There were many problems regarding accommodation. The situation was, however, saved by campsites and tents.«

It would be good to relate the contempt and »intellectual level« of two provocations from October 2011 with the assessments on the atmosphere or the »spirit of communication« of the participants of the *School*. Namely, the two provocations came as a response to a gathering on *Praxis* and the *Korčula Summer School*, i.e. about them as phenomena. The provocations were published on two local web portals (Tino Andrijić and Smiljan Strihčić alias Slobodan Suncobran) – the readers can find information on this in the collection (for year 2011). One should be warned as we are not only dealing with »local ridiculous« positions of people who did not care to learn the basics of the subject of their contempt and provocations (or better yet to say mocking). This, however only represented a reflex of ideological animosity, which was particularly intensive, i.e. dominant, in the discourse of national-chauvinism that in turn became the leading political paradigm after the social overturn of 1990. As we can see, this paradigm is reflected in the »intellectual gems« of the national-chauvinist (Ustasha) Croatian emigration: the platitudes

about the »friendly celebration« and »orgies« thus is not different from the easily ascribed label of »philosophizing as drinking«.

There certainly was a multitude of small operative tasks – the so-called »background« tasks to be performed, which were necessary for the successful work of the *School*, besides the pseudo-acceptance of the *Korčula Summer School*. Both of the above mentioned »local« administrators forwarded the letter of initiator (Rudi Supek) to the Touristic Association of Korčula, which was led by the agile Stijepo Ivančević, who served as its administrator for many years. The Association was the only institution in the city which dealt with such tasks back then. I mention this only in passing, as there were efforts, at the time, to develop congress tourism in Korčula. Ivančević responded immediately (April 10, 1963):

»The People's Assembly of the Municipality forwarded to us your correspondence on the subject of founding a permanent summer school for philosophers and sociologists. Upon receiving your correspondence we held a meeting with representatives from the resort enterprise Badija and our association, and decided to accept your proposal and at the same time provide our full support with the organization and turning implementing the idea. At the meeting, we concluded that everything regarding preparations, as well as organization of accommodation, field trips, lecture venues etc. would be our responsibility. Our association will be constantly in touch with the Board regarding the organization of your arrivals, etc. Further correspondence will continue via our association.«

Ten years after the start of the *Korčula Summer School*, great progress was made regarding the »infrastructure« and the *School's* growing needs: the House of Culture was considerably renovated, with the central hall (the cinema) being turned into a multimedia hall. This means it could serve as a cinema, but also as a conference room or a theater, while other contents of the House of Culture were also improved. The School Center was in charge of the renovations, so the »director of the Cultural Department« Ante Matijaca, notified the *School's* Board (Rudi Supek and Milan Kangrga), asking them to »send one of the comrades who works in organizing the *School* to visit us in order to verify that Korčula as a tourist center this summer is more than ready to provide congress services than it ever was. We would also like to express our readiness to aid you in all organizational and other needs regarding the *Korčula Summer School*.«

In his response (May 12, 1972) Rudi Supek, on behalf of the *School's* Board thanked »for the kind letter and notification on spatial expansion« adding:

»I have to say that I am very happy that Korčula is now able to provide very good conditions for larger international conferences, as well as our summer school. This will make Korčula even more attractive.«

He also warned that due to financial reasons it has been decided that the *School* be »shorter and smaller« as finances »have not been secured on time«, but he hinted that »... our concern is mainly directed towards the festive organizing of the school with the participation of the most significant contemporary philosophers and scientists in 1973, for the *School's* ten-year anniversary.«

I have provided this correspondence to show the »local community's« unconditional, constant commitment to help in organizing the *Korčula Summer School*. This is confirmed by the assessments Rudi Supek, president of the *School's* Board, gave on several occasions in his reports on the *School's* work.

I found the letters in Rudi Supek's collection (box no. 18, DARH). I however do not have insight into Stjepan Ivančević's private archive, and I do not know if it has been saved even (entirely or maybe even partly), but it is certain that this archive would contain the documentation which could provide further insight into this segment of the *Korčula Summer School*.

I would like to add, looking from today's perspective that the conditions the *Korčula Summer School* worked under were more than modest. We are not talking about space, as much as we are talking about everything else which had to follow such gatherings. In particular, there was the issue regarding technology (recordings, sound, translations, registrations, copying, availability of literature, organization and registration of participants, public notifications on the lectures, etc.). The reasons for such modest conditions were primarily due to financial constraints, while some of the mentioned conditions are routinely available today, in the beginning of the 1970s they were hardly available or did not even exist. The participants of the *School* felt these limitations, which is illustrated the above-mentioned letter by John S. Shippee with regard to the issues in communication, especially for participants who did not speak Serbo-Croatian (translation of such huge lectures was not easy to provide). Bearing in mind the mentioned limitations, one can express their awe in the fact that the *School*, despite everything, functioned quite »smoothly«.

Two young inhabitants of Korčula, who mostly aided with the »technicalities«, helped the local relaxed atmosphere. These were the now-departed Kruno Lozica (who was the janitor at the House of Culture) and Frano Depolo (who organized the putting up of flyers, the organization of the conference halls, etc.).

* * *

Even though it might seem superfluous, I believe it important to mention the behavior of the local police back then, which was quite adequate in terms of fairness. I think that all credits for this go to the long-year chief of police there, Krsto Panić. It is for reasons that he led the police for many years that no one considered him a »police officer« in the sense of an a priori distrust. I believe that his behavior and immediate contact with the people as well as a responsibility for duty contributed immensely to this. I, of course, do not possess the relevant documentation, which could point to the behavior of him and his colleagues and their reporting on the sessions of the *Korčula Summer School*. I am sure that according to their service duty they had to report about the school to the authorities of the Ministry of Internal Affairs. I hope that interested researchers will examine these archival documents allowing us to obtain information we do not have at the moment. It should also be mentioned that the police station in Korčula, at the time, had incomparably less people than it had after 1990 and even today. As far as I know, the then-Korčula police did not receive any »reinforcements« during the *Korčula Summer School* gatherings. I mention this in order to warn that there were no animosities towards the *Korčula Summer School* by the city of Korčula. It did not manifest itself even from the repressive apparatus, which was represented by the police station in Korčula.

During April and May 2012 I have tried collecting the relevant documentation on »police observations« of the *School*; however I did not succeed. Naturally, I first went to the Ministry of Internal Affairs with a request to gain access to archival documents (in my explanation for the request I mentioned the importance of gaining insight into these documents, along with the consideration that these documents after the last forty years should not be confidential anymore). The response I received was negative. Firstly, in the response from April 13, 2012 they directed me to »... contacting the city of Korčula«, and when I remained persistent they replied (on April 30, 2012): »We have looked into your request and we inform you that the data you are interested in is not available in our police archives. Feel free to refer the Croatian State Archive.«

After the first reply, I sent a request to the Mayor's deputy in Korčula on April 30, 2012. After ten days, he notified me that he tried looking for the material at all the relevant places (the police station in Korčula and its superordinate institution in Dubrovnik, the Korčula Archive and lastly, the City Archive of Korčula), but could not find anything there.

Thus I approached the DARH, on April 30, 2012, contacting an associate at the archive by the name of Marijan Bosnar, who worked on organizing Rudi

Supek's collection, whom I have mentioned earlier. He was very helpful in providing an overview of this collection and on May 10, 2012, he sent me a detailed response, which deserves gratitude:

»I am writing to you, as we agreed, with more specific information related to Praxis and the Korčula Summer School from the collections of the HDA, which you specified.

Primarily regarding the materials from my department, in Vladimir Bakarić's personal collection (HR-HAD-1002), you can find all the materials you are interested in. You probably know that Dino Mujadžević published a book on Bakarić last year entitled »Bakarić – politička biografija« (»Bakarić – Political Biography«). In it, he also talks about Praxis and the relationship that Bakarić had towards the journal and the entire Zagreb-group of praxis thinkers. The colleague Mujadžević cited exactly which materials from Bakarić's personal collection he used in relation to this.

More precisely, it is box no. 64.

1. Talks with Vladimir Bakarić from February 26, 1965.
2. Authentic phone-call recording of a talk between V. B. and Savka Dabčević (April 20, 1965)
3. Note from the talk between comrade V. B. and Božo Novak, May 13, 1965 (from 11 am –12.30 pm)
4. Talk between comrades V. B. for (sic!) Novak Božo (sic!) on July 14, 1965 (box no. 65)
  1. Recording of V. B.'s talk from Sarajevo from May 6, 1966 – held in Sarajevo, in front of leading communists of Bosnia and Herzegovina
  2. June 24, 1966 – Discussion with V. B. in the Council of SRC after the 'Vladimir Nazor' awards ceremony; stenographic records from council sessions in the period of May-August 1966.
  3. Stenographic records from the Central Committee of SCC from October 10, 1966 – Meeting with the Macedonian party leadership.

Colleague Mujadžević, in his book, does not cite other sources from Bakarić's personal collection. By looking at the existing summarized collection, it appears possible that something could be found in boxes no. 30, 33 and 47. The list mentions neither Praxis nor the School, but regarding the general topics it would be worth looking into. Box no 47 that contains materials related to the work of »Matica Hrvatska«, intellectuals, processes and the Declaration on Naming and Positioning of the Croatian Language (period between 1955 and 1972). Box no. 30 and 33 contain records (the fourth session of the SK from SCC from 1969, the Coordination Committee, as well as a conversation with Josip Broz Tito in Zagreb from 1969). It is possible they contain something of interest to you, so if you find the time you can look at them. I also would like to draw your attention to the book »Hrvatska u Jugoslaviji« (»Croatia in Yugoslavia«) by colleague Zdenko Radelić, published in Zagreb in 2006, which also mentions Praxis and the relationship the communist leadership had towards it.

The colleagues from the Department for Political Parties and Associations have looked at the materials of the Central Committee of the SKH (HR-HAD-1220). Praxis is also mentioned in the materials of the Executive Committee of the CC of SKH; more precisely one of the points of the agenda was devoted to Praxis. In the »general records D«, one should look at the Ideological Committee. After looking into the directory of the general records D, one can select some boxes and records. Specific boxes can be ordered after consulting with our library. I believe the colleagues from the Department of Political Parties and Associations can help with the selections.

Finally, regarding your initial request about materials from the Ministry of Internal Affairs in the period between 1962 and 1977; they can be found at our Department for Modern Records. My colleague told me that, for the period in question, they only have the materials of the »police« provenance; these are located in the collection HR-HAD-1561. The State Security Service of the Republican Secretariat of SRH is divided into four units, from which you might find relevant folder which is entitled as the »coded« SDS. There is an analytic inventory for this collection in our library, however, the materials are for limited use, especially the folders, which can only be seen by immediate family members (the list of the folder is not available in the library; the answer to whether there is a specific folder or not, can be acquired directly from the Department for Modern Records after their assessment). If it is, however, for scientific purposes, bodies outside the Archive must verify it. My colleague, after having checked, warned me that she did not find anything that would relate to Praxis or the School and its participants in the lists of the »coded« SDS. The materials of this unit have been digitalized and after having been approved by the director, they were made available for use in the library.

Regarding the recent materials from the Ministry of Internal Affairs from that period (the work, work relations and similar operative matters), they have not yet been saved in the Archive, so if you need something like that, you will have to approach the records office again.

Bearing in mind everything that was mentioned, I believe that you would have the most use of Bakarić's personal archive, as well as the collection of the Central Committee of SKH. Therefore, since we know that Bakarić's personal collection contains specific information about the boxes you are interested in, it would be best if you ordered them by phone from our library (tel. 48-01-908) a couple of days prior to your arrival to Zagreb, of course with the explanation that you are arriving to Zagreb. That way, you will have the materials ready upon your arrival and you can talk to the colleagues at the library to help you with ordering materials from the CC SKH.«

I mention this only to warn all interested researchers on how much work there has to be done in sorting of the facts.

It is indisputable that the services of Internal Affairs followed the *School's* work.⁵⁴ But besides the Croatian one, there certainly was a presence the Federal Service of Internal Affairs. Therefore, it is necessary to research their archives regarding *Praxis* and the *Korčula Summer School* which are located in Belgrade. This documentation could, then, clearly confirm the competence and direction of monitoring as well as assessing conducted on the work of *Praxis* and the *School*. This would serve to avoid the so-called rumours about »stalking«, »informing« and »police following« etc. One of the examples is already mentioned in the very beginning of the »List of Titles (of the Collection) from Periodicals...«

* * *

From the provided documentation one can see that the formal reasons for the termination of the *Korčula Summer School* was the cutting of financial support. This was the last in line of constant attempts to make the *School's* existence difficult or to even terminate it. This was the decision of central political organs or the leading figures within them. Being unable to, directly, administratively, by decreeing or by police warrant, prohibit or »disperse« the *School* (as behaviors could not be found which would be in violation of positive regulations, as well as for the reasons of the *School's* reputation in the country and the world), a formal channel was found: cutting of funds. The consequences were equal to, for example, a formal, administrative prohibition. The local organs of government (or self-management) could not (or I add: would not) have influenced such a stance towards the *Korčula Summer School*. I do not have the documentation which would point to the fact that the »local organs« directly and officially suggested that hospitality to the *Korčula Summer School* be revoked. At this moment it would be difficult to say whether insights into archival documentation will help in this regard. The available documentation states that the local organs of government (self-management) in reality did not (by the behavior of the responsible dignitaries), formally (through some act: decision, order, request or warning) disturb the work of the *School*. In Nebojša Popov's note, it was clearly stated that none of the *School's* sessions were prohibited. One might get a different impression from Predrag Matvejević's (»Rekvijem za ljevicu« – »Requiem for the Left«): »The local government has been ordered to prohibit them from

---

54 According to information I received from Lino Veljak: »During the early 1970s, the work of the school was followed by member of State Security (or the Department for Political Crime of Public Security) in Zagreb, in police circles known as Žuti (the Yellow one), as far as I remember, he once signed in to the list of participants as Tihomir Petrović. Hence they were sending officials from Zagreb, i.e. they did not rely on the local police.«

gathering in the city of Korčula, 'on Korčula'. And... would not let it continue.« Such a categorical claim, as can be seen from all the aforementioned, has no basis in the available documentation. It would indeed be very useful that Predrag Matejević cites some of the documentation for such a categorical stance.

However, Ivo Kuvačić, core member of the *Praksis Orientation*, constant participant of all the *School's* sessions, was explicit in his opinion that the local organs of government (self-management) of the city of Korčula did not have any influence on closing the *Korčula Summer School*. On pages 73 and 74 of the already cited book »Sjećanja« he says:

»After the closing of the Korčula Summer School, which came not by the will of the local government as some media reported but through a directive of the Party Central Committee, we continued working for a certain period time in Komiža, on the island of Vis. There, like in Korčula before, we found people who were happy to host us. However, the pressure on Komiža to revoke their hospitality was too strong for us to continue gathering there.«

* * *

At the very end of these notes on the *Korčula Summer School*, something should be said about the incident mentioned by Nebojša Popov:

»None of the School's sessions was prohibited by local government. It happened only once during a session in Korčula which had to be aborted. The session was devoted to the prosecution of students in 1969, when an aide from the House of Culture jumped on the president's table and did a warrior's dance, waving his right arm to the elbow while showing his naked behind, with a silent support of the local retirees and grunts.«

I want to draw attention to the formulation: »It happened only once...« which is very important and which confirms that the sessions of the *Korčula Summer School* have not been disturbed. However, the incident Nebojša Popov mentions happened on a student gathering which did happen during the sessions of the *School*, but was not part of the sessions. On the contrary, it was a unique way of usurping the *School*, which is visible from the earlier mentioned reaction of the *School's* Board (»Jedno obavještenje«).⁵⁵

This incident, i.e. the way it happened, cannot be justified in any way, but

---

55 Lino Veljak was present at this gathering. His additional remark was: »Rudi Supek, the President of the *School's* Board, called the janitor for help and the incident did really happen – but not against the *School*, but against those, who, according to the majority of Board members were usurping the work; Milan Nikolić, a student of sociology in Belgrade, who led the revolting students asked why he (Rudi Supek) did not take the side of the students – communist Rudi snapped back: 'you are no communists, you are but mere provocateurs'«.

one should suppose that the »aide from the House of Culture« reacted to the provocations of the loudest group among the students – the provocation which the *School's* Board disassociated itself from with the note »Jedno obavještenje«. Therefore, it could be said that we are dealing with two mutually conditional provocations, from which the provocation coming from the »aide« is very unusual, »raw« and below every level of decency. However, we should not neglect the fact that the mentioned »aide« was an inmate of the Mathausen nazi concentration camp, and that he barely survived it, thus not being indifferent to the students' criticisms of the society for which he sacrificed the best part of his youth. It was, hence, an action of an individual and not the collective mood of all or the majority of the citizens of Korčula, and especially not an expression of sentiment the official representatives had towards the *School*.

The incident should, nonetheless, be mentioned as an indisputable fact that should not be ignored. It would be good, however, if Nebojša Popov explained the entire event, and since he has not done so, the mentioning of the event in itself without insight into the entirety of the occasion, necessarily leads to a(n) (unsubstantiated) conclusion about the citizens of Korčula as people who were not sympathetic to the *School*.

Such an impression also comes from this part of the sentence: »...with a silent support of the local retirees and grunts.« I would like to say that »local retirees and grunts« were not the only ones that attended the *School's* sessions. We, unfortunately, do not have any evidence on who was actually attending the *School* besides the contributors-participants or the people coming to Korčula to attend the *School* as observers. Thus, we do not even possess the data about the citizens of Korčula who were constantly or occasionally following the *School*. It must be said, though, that people attending the *School* were not dominantly »retirees« and especially not »grunts«. During the ten years of the *School's* existence, the number of »retirees and grunts« was not even remotely so large that it could have been particularly noticeable. It is true, however, that during the summers there were numerous youths who went to school outside of Korčula and those youths attended the *School* in considerable numbers.

To summarize, the mentioned incident is a part of the *School's* history, but it needs to be put into an entire context of events. The event should be explained in its entirety, since if we look at it as an isolated case, it relativizes, puts into question or even nullifies all the successful cooperation and hospitality the city of Korčula gave to the *Korčula Summer School*.

7. The Lists of the Collection on the *Praksis Orientation*, *Praxis* and the *Korčula Summer School*

Folder I, which contains the basic information on the *Praksis Orientation*, *Praxis* and the *Korčula Summer School*, is divided into three units but it should be considered as a whole.

I/1 contains »Introductory remarks«, I/2 contains documentation on the *Korčula Summer School* and I/3 contains lists of the collection in the following order:

1. Editions of *Praxis* (the journal – domestic and international editions, pocket editions, collections),
2. Collected (published) books of members of *Praxis* editorial board and contributors of the *Praksis Orientation*,
3. Memoires about members of the *Praksis Orientation*,
4. Collected writings (articles) from papers on the *Praksis Orientation*, *Praxis* and the *Korčula Summer School* – chronologically ordered by publication order,
5. Collected books on the *Praksis Orientation*, *Praxis* and the *Korčula Summer School* – by authors from Yugoslavia (the Yugoslav countries),
6. Collected books on the *Praksis Orientation*, *Praxis* and the *Korčula Summer School* – by authors from other countries (in other languages).

Data on the editions of *Praxis* is shown in the table:*

Editions of Praxis	Published by year	Total of issues	Single issues	Double issues	Triple issues	Volumes	Pages
Domestic	11	59	19	17	2	38	8350
International	10	38	10	14	-	24	5130
Pocket	2	12	4	4	-	8	2016
Collections	2					2	872

* Note: The page numbers of both editions of *Praxis* do not contain the indexes of the published articles, nor the number of pages of separates.

Books as materials on the <i>Praksis Orientation</i> :		Number
1.	Collected books by members of <i>Praxis</i> editorial board	72
2.	Collected memoirs about members of the <i>Praksis Orientation</i>	57
3.	Collected memoirs about members of the <i>Praksis Orientation</i>	12
4.	Collected books on the <i>Praksis Orientation</i> by Yugoslav authors	40
5.	Collected books on the <i>Praksis Orientation</i> in other languages	34*
Total of collected books		215

* Note: Books in other (foreign) languages: 14 are in English, 9 in German, 4 in Slovak, 3 in Russian, 1 in Czech, 1 in Italian, 1 in Spanish, and three are translations into Serbo-Croatian/Croato-Serbian (one from Spanish, one from English and one from German). The authors of one book in Slovak, from 1967, three books in English, from 1974 and 1979 are *praksis thinkers* from Yugoslavia, and the author of one book in German, from 1982, is a theologian from Croatia.

Writings (articles) about the *Praksis Orientation*, *Praxis* and the *Korčula Summer School* contain all writings (articles) within the time span of 58 years and are allocated in five folders (II-VI). They contain 510 registered/photocopied units on 4353 pages of text (449 in Serbo-Croatian/Croato-Serbian, 4 in Slovenian, 33 in German, 12 in English, 5 in Italian, 4 in Slovak, 2 in Russian and 1 in French). The grouping according to years is purely »technical« – determined by the scope of the collection, which could have been allocated to one folder, thus the collection is sorted accordingly:

Folder	Years	Titles	In foreign languages	Pages
II.	1950. – 1968.	101	9	1050
III.	1969. – 1985.	98	33	1117
IV.	1986. – 2000.	155	12	996
V.	2001. – 2010.	120	9	999
VI.	2011. – 2013.	36	1	191
Total 5	63	510	61	4353

Primarily, I have concluded the collection with the year 2010. However, in Folder VI, I enclosed a block of contributions from 2011-2013, which appeared with the commemorative gathering for *Praxis* and the *Korčula Summer School*, between October 13 and 15, 2011 in Korčula. This was organized by the Rosa Luxemburg Stiftung (RLS) from Berlin and its office in Belgrade. I considered it important and useful to include the basic information about the gathering, primarily because of the »temporal proximity« of 2010. More than the basic information is not necessary, as there will be a book published about

the gathering in Korčula (according to the announcement: with the submitted papers and documentation).⁵⁶ I would like to emphasize that this gathering was a great contribution to the affirmation of the *Praksis Orientation* and in some way summarizes the efforts in gathering the collection on *Praxis* and the *Korčula Summer School*. I also attempted to collect the other additional sources, which were published after 2010.

Regardless of the fact that the interest for the *Praksis Orientation* has, according to the dynamics of publishing in print media, has oscillated considerably, it was nonetheless constant; every year (in the past fifty years) a reflection/article would appear (there was one text four times). A decade of activity (1964-1975) by the *Praksis Orientation (Praxis, the School)* echoed greatly, judging by the articles published in print media; there were 131 texts published. This was followed by a »slow« decade (1976-1985) with only 36 published texts. It is interesting that the next decade showed a rise in interest (1986-1995) with 92 texts being published. The next two decades also marked a rise in interest and between 1996 and 2005, 137 texts were published; afterwards, from period of 2006-2013, we have 82 published texts.

---

56 During the final editing of the collection and these »Introductory Remarks« this collection was published: Dragomir Olujić-Oluja and Krunoslav Stojaković (eds.), »PRAKSIS: Social Critique and Humanist Socialism. Collection of Works from the International Conference on the Yugoslav Left: Praxis Philosophy and the Korčula Summer School (1963-1974)«, Rosa Luxemburg Stiftung, Belgrade, 2012.

8. Bibliography of the *Praksis* Orientation, Praxis and the Korčula Summer School

Due to the lack of a complete bibliography, I should mention that the bibliographies of various *praksis thinkers* were published primarily in memoirs:

- For Dušan Prijevec, in the book: M. Đurić-I. Urbančić »Mišljenje na koncu filozofije. In Memoriam Dušan Prijevec«, Neovisna izdanja Slobodan Mašić, Belgrade, 1982;
- For Veljko Korać, the books: »Spomenica Veljka Koraća«, University of Belgrade. Zbornik Filozofskog fakulteta. Serija B: Društvene nauke, no. XV, Belgrade, 1988;
- For Danko Grlić in the book: »Umjetnost i revolucija«, Naprijed, Zagreb, 1989. Also see: »Za umjetnost. Zbornik radova u cast *Danku Grliću* povodom dvadeset godina od njegove smrti«, FF press, Zagreb, 2004.
- For Gajo Petrović, in the book: Zbornik: »Zbilja i Kritika. Posvećeno Gaji Petroviću«, Antibarbarus, Zagreb, 2001.
- For Milan Kangrga, in the journal: »Filozofska istraživanja«, vol. 3-4, issue no. 93-94, 2004. (The larger part of the journal is dedicated to a commemorative gathering for Milan Kangrga's 80th birthday.) Also see in the book: Milan Kangrga, »Filozofske rasprave«, Euroknjiga, Zagreb 2008.
- For Miladin Životić in the journal: »Filozofija i društvo«, Institut za filozofiju i društvenu teoriju Beograd, Year XXII, issue no. 4, 2011.
- For Svetozar Stojanović, in the book: »Svetozar Stojanović (1931-2010). Život i delo«, Albatros plus, Belgrade 2012.

I also include: (1) my bibliography »Articles from Periodicals« and (2) »Selected Bibliography«, which was drafted by Božidar Jakšić as part of his extensive research on the *Praksis Orientation's* critical reception in Yugoslavia (»πράξις. Mišljenje kao diverzija«, pp. 427–486, Službeni glasnik, Belgrade,

2012). The mentioned bibliographies complement each other, but they also are special in a sense, thus both deserved mentioning.

The bibliography of articles collected from periodicals is sorted according to year of publication, i.e. chronologically (I mentioned the reasons for such sorting earlier). I allocated it as the third point in the part of the List of the Collection in Folder I/3, but since it is important for researchers to have the collection sorted alphabetically with the authors last names in the beginning, the same contents were ordered in that way in Folder I/3, in the part labeled Bibliography. The point was to provide a bibliography of *only collected and 'physically present' texts*.

I did not include books on *Praxis* (neither in my native language nor in foreign languages), nor did I include the memoirs (a total of 86 titles) along with the titles by *praxis thinkers*. I consider this unnecessary, as they are given as separate lists and the interested readers can use them easily as bibliographical references.

Božidar Jakšić's »Selected Bibliography« is quite larger, almost double in size. However, one should know that it contains all units from the Bibliography of »Articles from Periodicals« with the exception of thirty-odd contributions, which are missing from Jakšić's bibliography.

I am grateful to Božidar Jakšić for letting me include his »Selected Bibliography« here.

9. Photographs and Film about the *Korčula Summer School* (and *Praxis*)

Gathering photo and film materials about the *Korčula Summer School* was quite difficult, since neither the *School* nor *Praxis* editorial board had professional photographers/directors who could record the sessions and events. Recording was thus left to the inventiveness of the participants themselves and family members of the Korčula-based participants. We can only assume that there was much of this amateur footage, but we cannot know for certain. Nevertheless, there was some footage produced with the then-modest technology at our disposal, and this should certainly be preserved. The photographs and videos show the participants of the *Korčula Summer School* in various situations: at the sessions of the *School*, reception, socializing during the breaks, etc. It is a great shame that we do not have continuous footage of this kind, i.e. footage of every session from the *Korčula Summer School* that would allow us to at least hint at the changes time has brought.

The collection of photographs by Zdravko Kučinar is quite valuable, which he kindly and readily made available for this collection. His photographs were used in the already mentioned book from 2003 (»Sloboda i nasilje«), but also with the leaflet for the gathering »Praksis i Korčulanska ljetna škola« (held in October 2011). We also have some photographs provided by Asja Petrović, Milan Kangrga, Ivan Kuvačić and Slobodan Šnajder. I am sure that there are other sources of photographs and we need to continue with the collecting and systematization.

All the photographs came with a description, where available.

Along with the photos, which were a more accessible way of recording events at the time, there are also some film materials. Of course, this footage was taken with the then-available equipment which was not on par with professional equipment, of course. It was filmed on the so-called 8mm tapes, which is completely obsolete and almost forgotten today. However, we are happy that we still have this footage. While gathering the collection, I received two whole films: one from 1968, made by prof. Mladen Čaldarović who kindly

gave me the film after we talked about the *Korčula Summer School* and the splits within *Praxis* editorial board; and the other film was recorded by two brothers by the name of Sveto (Vetan) and Bojan Petrović, the sons of Asja and Gajo Petrović. They recorded every year of the *Korčula Summer School*. The film includes 7-8 sessions. The footage says a lot about the atmosphere between the participants of the *Korčula Summer School*.

Gajo Petrović filmed some footage of the Yugoslav Philosophical Delegation, during their visit to the USSR in 1966, which was made with the very same camera.

The recording by prof. Čaldarović, which was done with the best equipment available at the time (8mm), is almost impossible to project after forty years of it coming into existence. Prof. Nenad Puhovski gladly accepted to transform this footage, i.e. transfer it into a modern form of a CD, thus making it completely available. I do not know if there is any footage from that distant and tumultuous year (the students' revolts in Europe and Yugoslavia, the occupation of Czechoslovakia by Warsaw-Pact troops, not to mention the rest).

The recordings made by the brothers Petrović were done with the same equipment. All these films, and even the one from the USSR by Gajo Petrović, have been »transferred« to DVD media. There are two such tapes – both with precious footage.

While organizing the collection on *Praxis* and the *Korčula Summer School*, I did not know how to represent the mentioned »film footage« as one, more or less, coherent unit. In the meantime, RLS, i.e. the Rosa Luxemburg Stiftung, and its office in Belgrade initiated an activity regarding the organization of a gathering entitled »Praxis. Kritika i humanistički socijalizam. Konferencija o jugoslavenskoj praxis-filozofiji i Korčulanskoj ljetnoj školi (1963–1974). Mjesto sjećanja i aktualnosti« (Translated: »*Praxis. Critique and Humanist Socialism. A Conference on the Yugoslav Praxis Philosophy and the Korčula Summer School (1963-1974). A Place of Memory and Relevance.*« This gathering, which was very successful in my opinion, was held in Korčula between October 13 and October 15 in 2011, at the same place where the *School* convened). Whilst preparing the presentation for this gathering, I believed it would be interesting for the participants to see the collected video footage. In that regard, I approached our famous film director prof. Rajko Grlić, son of Danko Grlić, who was one of the leading figures of the *Praxis Orientation*. I asked him whether it would be possible to make a video from the existing footage on modern media (CD). Rajko Grlić accepted without hesitation, creating a CD (in the so-called American and European version). When I told him about the gathering and RLS' readiness to multiply the CD

and hand it out to the participants, Rajko Grlić said that this would not pose a problem.

Rajko Grlić, selflessly and with great enthusiasm, prepared a video with a length of over 100 minutes with the following sequences: the visit of Yugoslav philosophers to the Soviet Union in 1966, eight sequences about Korčula (the years 1965, 1967, 1968, 1970, 1971, 1972, 1973/74), Milan Kangrga's text on the genesis and work of the *School* (from his book »Izvan povijesnog događaja« – English translation: »Beyond the Historic Event«), Danko Grlić's welcoming speech at the last *School* in 1974, (several) titles of *Praxis* and at the end, a list of books on *Praxis* and the *Korčula Summer School*.

RLS multiplied this CD to a large extent and every participant received one. A screening of the footage on *Praxis* and the *Korčula Summer School* was organized. This was shown on the big screen, in the theater hall, with intermissions, as well as in the entrance hall of the premises where the gathering took place, with the screening being available all day long.

This collection contains both versions of the CD, which the user can access, without any difficulties, using a computer

In Rudi Supek's collection (box no. 18, DARH) there is also a DVD. I have not examined its contents yet, but people from the Archive told me that one needs permission from Rudi Supek's inheritors if one wants to use the DVD. However, the people from the Archive also told me that the footage is not of very good quality (as they had to examine it upon receiving it into the collection).

I believe that further work on gathering of the collection will result in finding some new photographic materials. Numerous participants of the *School* took photos »for their own sake«, thus it would be rather useful to collect some of these photographs as well, in order to gain more complete, visual records of the *School*, its participants and the atmosphere.

10. *Praxis* and the *Korčula Summer School* on the Internet

Praxis and the *Korčula Summer School* were not only interesting to people in the countries of former Yugoslavia. No one can »predict« whether, to what extent and in what sorts of interpretation, there will be interest for the *Praksis Orientation* in the future. This will primarily depend on the power of ideas developed in the works of philosophers belonging to the *Praksis Orientation*, as well as in *Praxis* and the sessions of the *Korčula Summer School*. One should not forget that the current social relations (ideological dominance, realizations and structures of interest) are always a kind of a »mixture« in which some ideas are accepted, some are negated or neglected. We cannot deny that modern society is going through a strenuous transformation phase where there are constant clashes between social powers within modern society we know as capitalism, which, despite all the strong tendencies which are trying to negate it, is trying to subsist. We are talking about revolts of different forms and intensity, including revolutionary attempts, of which there were many during the 20th century. This is how I understood Ernst Bloch's assessment at one of the *School's* sessions in 1969: »These are questions which we ask ourselves, which are appropriate for the time of economic and sociological overturns, in which the Old does not end and the New does not come into being, despite the fact that both are past due« (see *Praxis*, issue no. 1-2, 1969). I believe it is not an overstatement to say that the work of *Praxis* and the *Korčula Summer School* was a part of these »tendencies« to put into question the existence of capitalism.

Be that as it may, it should be said that there is still interest for *Praxis* and the *Korčula Summer School*, which we can discern from the information found on the Internet. It is for this reason that I included how *Praxis* and the *Korčula Summer School* are represented on the virtual encyclopedia site Wikipedia.

The texts on Wikipedia are not written according to scientific criteria, but they are rather informative with a different grasp of facts and different

intentions. It is because of these differences that I will provide only a few articles in English, Croatian and Czech for illustrational purposes.

There is no need to go into these published illustrations – the users of this collection and the researchers of the *Praksis Orientation* have to do this by themselves. One should, however, expect that the number and scope of these illustrations will grow, but we will leave this for the future. For now it will suffice to mention some of the existing illustrations:

1. »Praxis filozofija« (Croatian edition – Wikipedia; last edited June 1, 2013)
2. »Praxis (časopis)« (Croatian edition – Wikipedia; last edited June 1, April 16, 2013; the text is identical to the Serbian edition of Wikipedia)
3. »Arhiva Praxis. Glavna strana (Serbian edition of Wikipedia; last edited July 25, 2008)
4. »Skupina praxis« (Czech edition of Wikipedia; last edited March 12, 2013)
5. »Praxis school« (English edition; last edited February 26, 2013)
6. »Praxis (process)« (English edition; last edited July 25, 2013)
7. »Praxis« (English edition; last edited June 20, 2013)
8. »Praksis« (English edition; last edited March 23, 2013)
9. »Praksis (magazine)« (English edition; last edited March 29, 2013)
10. »Praxis Journal of Philosophy« (English edition; last edited June 10, 2013)

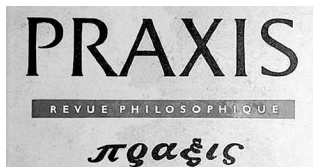
In these Wikipedia illustrations, *Praxis* and the *Korčula Summer School* are mentioned directly in numbers 1 to 5. Illustrations 6 and 7, however, contain information that shows the diversity of the use of the term *praxis*. Not even the last three texts (8, 9 and 10, which contain information on the journals with the name *praxis*) are directly related to the *Praksis Orientation*, but it is important to keep in mind the diversity of the use of the term *praxis-practice*. There is even more on this, for example, in the Wikipedia article entitled »Praxis (Eastern Orthodoxy)«.

I mentioned that there are also various articles in the national (Croatian, Serbian and Czech) Wikipedia, which talk about the *Praksis Orientation*, *Praxis* and the *Korčula Summer School*. I believe it can be said that it is surprising that the Croatian and Serbian Wikipedia site on the *Praksis Orientation*, *Praxis* and the *Korčula Summer School* did not publish more thoroughly written and complete articles. It is also surprising, for example, that there is no separate site on the *Korčula Summer School*. These should

be approached and consulted very critically and carefully. In passing, I would like to mention that I did not find articles on the *Praxis Orientation* on corresponding Slovenian Wikipedia site, aside from an article on Dušan Pirjevec as a contributor to *Praxis* and participant of the *Korčula Summer School*.

To illustrate that the mentioned articles should be read »critically and carefully«, I would like to draw attention to the corresponding Czech Wikipedia site: »On the pages of the journal, which served as the theoretical platform of the group, a thorough statement by the group was published, along with introductory remarks of the first issue in 1965 and later in the introductory remarks of the first issue of the International Edition in 1981.« (Translation by: A.L.) These are factual mistakes as well as a misinterpretation. First of all, the introductory remarks were not published in the »first issue in 1965«, but in the first issue in 1964. It is also not true that a thorough statement was published later in 1981, as it was not the same group, nor was it the same journal, and it was especially not the same platform or statement. The cited text, however, could lead one to think that it was the same group (Zagreb-group) that was publishing *Praxis* between 1964 and 1974 in addition to publishing the journal »Praxis International« (from 1981), which is not only factually wrong, but also wrong in terms of content, and besides that, it is not acceptable as a piece of information. The readers of the collection will see that these were two different »groups« between whom there was a »principal break«, as was explained by Milan Kangrga.

There is also a »Praxis Archive« on the Internet (www. The Praxis Group – Marxists Internet Archive, www.marxists.org; Subject Section; Yugoslavia), but it is quite obscure with regards to the content. I am providing it here in its entirety:

Praxis: A Marxist-humanist journal which stressed the significance of the early humanists writings of Marx and pleaded for a creative adaptation of Marxism in the context of Yugoslav self-management. They clashed with the orthodox Marxist-Leninist interpretation of

the Communist Party. *Praxis* and its contributors were subjected to continuous criticism by the party ideologues, which included serious attacks by the Zagreb party organization and the Croatian Parliament in May and June 1966.

The program of *Praxis* was defined (in French) in the first issue of the International edition of *Praxis: A quoi bon Praxis* (Why praxis). Predrag Vranicki (*On the problem of Practice*) and Danko Grlić (*Practice and Dogma*) worked out this program (in English) in the same Issue (*Praxis*, 1965, 1, p. 41–48 and p. 49–58)

From 1964 to 1974 the Praxis Group organized the Korčula Summer School, attended by a lot of wellknown Western Marxist theoreticians.

Ultimately in the spring of 1975, the printing and distribution of the journal was made impossible.

From 1981 a journal named *Praxis International* was published abroad, in attempt to revive the Praxis journal, and publication continued until 1991.

The main writers who were part of the Praxis Group include:

Danko Grlić

Mihailo Marković – see Marković Archive

Rudi Supek – see Supek Archive

Milan Kangrga

Gajo Petrović – see Petrović Archive

Predrag Vranicki

Praxis Issue No. 1, 1965

Why Praxis? – Editorial by Gajo Petrović

On the problem of Practice by Predrag Vranicki

Practice and Dogma by Danko Grlić

Review »Philosophy and Myth in Karl Marx«, by Gajo Petrović.

Praxis International Issue No. 1, 1981

Editorial

Thanks to Robert Stallaerts for this collection and to Stevan Gostojic for further assistance in verifying and expanding information. Contact Zdravko Saveski for further information.

PART TWO

[**LISTS OF THE COLLECTION**]

■ 1. Editions of *Praxis*

Publishing of the journal *Praxis*¹ was the main concern of the editorial board, but soon the publishing activities started regardless of the publishing of the journal. I think it is safe to say that financial difficulties, although not the only ones, were the primary cause as to why nothing more was accomplished. The very beginning of the publishing efforts, while the *Praxis* editorial board was still able to act, was and remains noteworthy. Within the ten-year period the publishing focused mainly on:

- Publishing of the journal *Praxis* on a regular basis – the Yugoslav bi-monthly edition and international quarterly edition
- Publishing of comprehensive studies in a form of a book, which was popularly known as »*Praxis* pocket edition« due to its dimensions and soft cover
- Publishing of proceedings which would contribute in creating of the complete and modern insight into the existing reality.

---

1 Publishing efforts of the *Praxis* editorial board should be observed continuously. Besides teaching and scientific research papers, writings which would have had greater public reception but could not meet the demands of the specific philosophical and sociological discussions were being published. The attempt to set up such a forum, publishing of the journal *Pogledi* (1952), did not succeed, but shortly after, in 1957, publishing of journal *Naše teme* began, with the active participation of the members of the *Praxis* Orientation as founders, members of the editorial board and especially as authors of the majority of contributions. The intellectual potential and the scientific and research results of this circle ultimately had to lead to the founding of a new journal. After numerous discussions within the aforementioned intellectual circle, the end result was launching of the *Korčula Summer School* (1963) and journal *Praxis* (1964). Topical coverage and theoretical merit of the published, especially the international intellectual cooperation established (in an unprecedented scale at the time), are evident from the enumerated editions.

Praxis in Croato-Serbian/Serbo-Croatian

Year 1964 ² :	1, 2
Year 1965 ³ :	1, 2, 3, 4-5, 6
Year 1966 ⁴ :	1, 2, 3, 4-6
Year 1967:	1-2, 3, 4, 5-6
Year 1968 ⁵ :	1-2, 3, 4
Year 1969 ⁶ :	1-2, 3-4, 5-6
Year 1970 ⁷ :	1-2, 3, 4, 5-6
Year 1971 ⁸ :	1, 2, 3-4, 5, 6
Year 1972 ⁹ :	1-2, 3-4, 5-6

- 2 This was the first year of publishing and only two issues came out, the first one being published in September.
- 3 That year, as a special publication, a proceeding entitled: »Sense and perspectives of Socialism. Collection« came out. Contributions on the *Korčula Summer School* session as well as additional texts related to the subject were published in the book. The editorial preface stated: »Some texts were already published in the journal *Praxis* issue no. 2/1964 and issue no. 1/1965. With the addition of newly acquired texts, three groups of text were created according to the subject.« (Proceeding has 354 pages. It is obvious that the *Praxis* editorial board considered this publishing enterprise extremely valuable as there was a flyer printed containing the following text: »The Proceeding of writings from the second session of the Korčula Summer School entitled Sense and perspectives of Socialism«, along with the advertisement: »Proceeding can be purchased in bookstores, by making a payment to the journal's bank account or using Cash on Delivery option, as well as directly at the distribution center for Praxis with the address: »Industrijski radnik«, novinsko-izdavačko poduzeće, Ilica 28. Zagreb.«
- 4 With issue no. 4-6 from 1966, there was an »Addendum« entitled: »*Praxis Sadržaj III godišta. Godina III, broj 1-6. A. Kronološki index, B. Index autora.*«
- 5 Issue 3 was published in a smaller scale (containing 28 pp.), and issues 5 and 6 were never published. In both cases it was due to »financial difficulties« i.e. radical reduction and cessation of donations. See explanation in editorial board's explanation found in issue 3, as well as Gajo Petrović's interview for the journal *Borba* in 04. 20. 1990.
- 6 With issue no. 1-2 from 1969 as a special publication there was an extensive Proceeding: »*Jun – Lipanj 1968. DOKUMENTI*«. The initial body of text was comprised of 518 pages with a specially numbered publisher's Foreword (pp. V-VI) and Nebojša Popov's Foreword (»Prolegomena za sociološko istraživanje društvenih sukoba«, pp. XI – XXIII). Supreme Court's ruling on 08. 30. 1971 instructed the removal of pages with certain documents. Along with the censored text, *Praxis* editorial board appended »Notice to the reader«. As a certain amount of time passed between the Supreme Court's ruling and the printing of the book, some books containing their initial body of text were preserved. The Collection contains both versions – censored and uncensored (complete) copy so that the Collection user can deduce the reasons for a court ban. Due to the significance of student uprisings in 1968 that were gaining momentum all over the world, especially in Paris, and in Yugoslavia, especially in Belgrade, and for frequent reference to this particular event, this publication is more than valuable. Unfortunately, this was the last of such publications by *Praxis* editorial board. With issue no. 5-6 from 1969, there was a special offprint text that was published: Branko Bošnjak, »Interpretacija marksizma u Holandskom katekizmu«. The offprint's text was already published in *Praxis* as is the case with all other offprints.
- 7 With issue no. 1-2 from 1970, an offprint text was published: Branko Bošnjak, »Ideja humanizma između ideologiziranog marksizma i politiziranog kršćanstva«.
- 8 With issue no. 3-4 from 1971, an offprint text was published: Gajo Petrović, »Birokratski socijalizam«.
- 9 Double issue no. 5-6 from 1972 was published with 16 pages. Double issue's content was: »Zašto dvobroj na 16 strana«, »Deseto zasjedanje Korčulanske ljetne škole«, »Sadržaj IX godišta (1972)«.

Year 1973¹⁰: 1-2, 3-4, 5-6

Year 1974¹¹: 1-2, 3-5;

Praxis – International Edition

The editorial board started publishing in other (foreign) languages. Each issue (or double issue) was entitled according to topic and all the contributions were available in different languages like French, German and English. There were a total of 10 volumes (vol. 1-10):

- Year 1965: Vol. 1, issues 1, 2-3, 4
- Year 1966¹²: Vol. 2, issues 1-2, 3, 4
- Year 1967¹³: Vol. 3, issues 1, 2, 3, 4
- Year 1968: Vol. 4, issues 1-2, 3-4
- Year 1969: Vol. 5, issues 1-2, 3-4
- Year 1970: Vol. 6, issues 1-2, 3-4
- Year 1971: Vol. 7, issues 1-2, 3-4
- Year 1972: Vol. 8, issues 1-2, 3-4

Considering the explanations found in the double issue, there is no need to repeat the aforementioned difficulties, which the *Praxis* editorial board had to overcome in order to ensure the publishing of the *journal* on a regular basis.

- 10 With issue no. 1-2 from 1973 an appendix was specially published containing a part of the text from issue: »Dokumenti« consisting of two contributions: 1) »Dokumenti o zabrani »Praxisa« issue no. 3-4/1972, and 2) »Dokumenti o istrazi i suđenju protiv Božidara Jakšića.« With issue no. 5-6 from 1973, an offprint text was published: Gajo Petrović, »O međunarodnom izdanju 'Praxis' (1970 – 1973)«.
- 11 With issue no. 1-2 from 1974, an offprint text was printed: Gajo Petrović, »Otvoreno pismo drugu Zihherlu«. With issue 3-5 in 1974, *Praxis* is discontinued. Documentation about the »discontinuation« (or »suppression«) of the journal can be found in chapter »5. Časopis Praxis« in »Uvodnim napomenama uz građu...«. The documentation shows that the content of the unpublished *Praxis* issue no. 6 was supposed to include bibliography of everything that was published in the 10-year (11-year) period since the start of the publishing of the *journal*. The discontinuation of the manuscript that was already prepared and submitted for printing inflicted great amount of damage to all future users of the *Praxis*.
With issue no. 3-5, the Editorial board published a notice for subscribers containing information about scheduled changes in the subscription considering the cessation of donations, foreshadowing a survey being conducted among the subscribers regarding this particular subject. Noteworthy: the destiny of the *Praxis* is inextricably connected to that of the *Korčula Summer School* – for both, the 1974 was the last year of existence, reasons being of »external nature«.
- 12 With issue no. 4 from 1966, two offprints were published as »Poseban otisak«: 1) Walter Strolz, »Menschen als Gottesfrage«, 2) Zenon Kosidowski, »Les legendes bibliques«. The content of both offprints were representations, published in the *Praxis*, written by Branko Bošnjak, Editorial member.
- 13 With issue no. 1 from 1967, there was an imprint published entitled »Documents«, containing two contributions: 1) »Vie philosophique«, and 2) »Cronique«. The entire text was in French. With issue no. 4 from 1967, an offprint was published, entitled: »La philosophie dans la societe conteporaine«. It contained summaries of presentations from the *Korčula Summer School* session.

- Year 1973¹⁴: Vol. 9, issues 1, 2-3, 4
- Year 1974¹⁵: Vol. 10, issues 1-2

Special Editions of Praxis

a) Pocket Edition

»Thought laboratory«, encouraged by *Praksis Orientation*, undoubtedly resulted in extensive studies on some of the current issues, important not only for dealing with the domestic controversies and issues but also for the need of enabling some insight into thought (as well as cultural) efforts of other communities. It was probably the extent of the studies that was far too great for *the journal* so it can be assumed that this was the reason for establishing of a special edition – publishing more extensive works. The thought of it being published in the so-called pocket edition (size of the format and type of cover) was welcome.

Unfortunately, only twelve issues were published. Four of them being doubles, i.e. eight titles in only three years. This demonstrates the significance of edition's potential as well as a great deal of regret as to why the project was not fully realized. No one can predict with certainty what positive results and contributions this edition would have had on improving of the culture of Yugoslav society but there would definitely be some.

It would be sufficient only to point to Ivan Kuvačić's »Affluence and violence«. As a sociologist, he started his book with the portrayal of a modern corporation in a developed capitalistic world – the portrayal in which, according to my point of view, he, among the first in Yugoslavia (if not the first), emphasized the tendencies that would exhibit themselves in the

14 With issue no. 4 from 1973, there was an imprint containing the index of table of contents to the published issues of *Praxis* international edition for period from 1965 to 1973. The Index is comprised of two parts: 1) »Index de titres« (Title index), and 2) »Index des auteurs« (Author Index) – written in French. This »special imprint« is added to the registry I/1 and is placed immediately after the table of contents to the published issues of *Praxis* international edition. There is no need to emphasize the importance of it for anyone dealing with the study of the *Praksis Orientation*.

Besides the Index, immediately following it, an appendix from a book was added: Mihailo Marković and Gajo Petrović (eds.), »Praxis«, D. Reidel Publishing Company, 1979. (pp. 371-383): »Appendix I Table of contents to the published issues of *Praxis* international edition 1965–1974«. Table of contents to *Praxis* issue no. 1-2 from 1974 was subsequently added to this appendix.

15 As it was the case with the Yugoslav edition of *Praxis* issue no. 6 from 1975, reasons for not printing the double issue no. 3-4 from 1974 remain the same. That year, with the »discontinuation« of Yugoslav editions of the *Praxis* and *Korčula Summer School*, *Praxis* international edition: the anticipated (planned) double issue no. 3-4 from 1974 was not printed. There is no need to explain what adverse effects were caused in terms of international scientific communication.

following period and turn out to be as one the fundamental tendencies of economic processes (corporations as a dominant component of national economies, »multinational corporations« and economic policies adjusted for the so called »corporate capitalism«).

In a similar manner, we can discuss the quality of the dialogue between a philosopher Branko Bošnjak and a theologian Mijo Škvorc – a dialogue after which, there has been nothing similar to in the Yugoslav region. This dialogue did not only show the positive atmosphere of discussion present in the Yugoslav society back then, but it also remains an argument about the vileness and exclusiveness that developed after the break-up/ruin of Yugoslavia in the 1990s.

1. Issue 1: B. Bošnjak – M. Škvorc, a Marxist and a Christian , Zagreb, 1969.
2. Issues 2-3: D. Cooper (ed.), Dialectics of liberation, Zagreb, 1969.
3. Issues 4-5: I. Kuvačić, Affluence and violence, Zagreb, 1970.
4. Issue 6: M. Kangrga, Thoughts on ethics, Zagreb, 1970
5. Issues 7-8: M. Damjanović, Aesthetics and disappointment, Zagreb, 1970.
6. Issue 9: D. Grlić, Contra dogmaticos, Zagreb, 1971.
7. Issues 10-11: G. Petrović, Praxis for What, Zagreb, 1972.
8. Issue 12: K. Damodaran (ed.), Man and society in Indian thought, Zagreb, 1972.

*b) Proceedings*¹⁶

1. The Meaning and Perspectives of Socialism 1965.
2. Documents June 1968, 1969.

---

¹⁶ Basic information about both proceedings was listed before – see footnotes 3 and 6. I listed the notes there, with the Yugoslav edition of the *Praxis*, because the Editorial board treated them as an appendix for the corresponding issue of the *journal*. Here I separately list the titles of both proceedings – in order to mark their individuality and special meaning in the publishing efforts of the *Praxis* Editorial board. With their content and scope, both proceedings are standalone publications that can function regardless of the *Praxis* issues the Editorial board has assigned for them, which can be concluded from the writings referring to the Proceedings.

2. Gathered Published Books by the Members of *Praxis* Editorial Board and Others from the *Praksis Orientation*

The main focus of gathering published books mostly relied on writings of Praxis initiators i.e. *Praxis* editorial board members without neglecting its other members. As much as the result of the collection may seem incomplete, there are an impressive number of writings from which it is possible to deduce a wide scope of thought attempts by the authors of the gathered writings. The scope of the aforementioned attempts will be tried by further philosophical and sociological development but it is safe to say that they cannot be ignored.

There were some difficulties while gathering the writings, especially with authors outside Zagreb. The difficulties in collecting the books were twofold: on the one hand adisruption of normal circulation of literary production in the Yugoslav region after the social overturn in the 1990`s, on the other hand limited possibilities of an individual. As much as possible was done, with special help from Božidar Jakšić.

Although incomplete, the corpus of the gathered books is still significant for the insight into the scope of literary production, which must be treated with respect when it comes to the development of philosophical and sociological thought.

Other *Praksis Orientation* members largely contributed with the gathering of writings of »Belgrade *Praxis* Circle«, although there are writings by other authors who were in some way associated with *Praksis Orientation*. For the »Belgrade *Praxis* Circle« it is crucial to mention that divergence eventually occurred with main reason being the discrepancies in several fundamental issues (to mention two important ones: the relationship towards Nationalism and founding of *Praxis International*, after the publishing of *Praxis* in Yugoslavia was disabled).

Authors whose writings were gathered mutually and significantly differ in terms of their positions within the *Praksis Orientation*. The fundamental issue of the divergence was the relationship toward rising Nationalism and Yugoslav politics, which did not know how to tackle the issue with

resolve.¹⁷ The list of published books consists of two parts: in the first part I will list the gathered writings of *Praxis* editorial board members and in the second part those pertaining to other *Praxis Orientation* members.

Gathered Published Books by the *Praxis* Editorial Board Members

For many years *Praxis* editorial board, at its core, consisted of following members: Branko Bošnjak, Danko Grlić, Milan Kangrga, Gajo Petrović, Rudi Supek, Predrag Vranicki. Ivan Kuvačić (editorial board member since 1967 up until the journal shut down in 1974) also belongs to this group. We also need to include those editorial board members who only worked for a short period of time (Danilo Pejović, Mladen Čaldarović, Veljko Cvjetičanin, Žarko Puhovski). Editorial secretaries were: Zlatko Posavec, Boris Kalin, Branko Despot and Gvozden Flego.

In the list of gathered published books by editorial board members, the surnames are in alphabetical order regardless of whether in the gathered Collection we have their published writings or not.

The list does not include the published writings of Editorial secretaries. This does not have to be the case, because all of them are renowned philosophers and they published their writings in the *Praxis*. Moreover, I believe that including their writings in the list would prove to be rather useful.

The list of gathered published books by editorial board members does not encompass the authors' entire opus. In order to point out to the difference in the number of the gathered and published books by the authors I will provide the data from a catalogue by the Library of the Faculty of Philosophy in Zagreb (the end of 2011). I only took into account books that were entirely written by authors alone (except for possibly one or two cases):

---

17 Beside polemical articles or interviews, that were published in periodicals and can mostly be found in the gathered Collection, (see contribution 4 here), periodical writings (articles) on *Praxis Orientation*, the *Praxis* and the *School* as well as Bibliography of gathered periodical writings (articles) that offer direct information on the issue of divergence, I specifically recommend a book by Božidar Jakšić »πράξις. Mišljenje kao diverzija«, Službeni glasnik, Belgrade, 2012. To my best knowledge, this is the most complete depiction of critical reception of the *Praxis Orientation*, within which special attention was dedicated to the aforementioned issues of divergence, especially with the issue of the standpoint on Nationalism and journal *Praxis International*. For more specific information, see pages 55-67, 215-279, 281-366, 413-426.

Author	Gathered	Registered in the catalogue
Branko Bošnjak	6*	32
Veljko Cvjetičanin	1*	6*
Mladen Čaldarović		1*
Danko Grlić	10*	22*
Milan Kangrga	19*	21*
Ivan Kuvačić	6	9
Danilo Pejović	–	9
Gajo Petrović	11*	14
Žarko Puhovski	2	4
Rudi Supek	3*	26*
Predrag Vranicki	14	16
Total	72	160

Note: Asterisk (*) denotes the following: for B. Bošnjak, a book which he coauthored was included; for V. Cvjetičanin, the listed book was coauthored; for M. Čaldarović, the listed book was coauthored; for D. Grlić, four books »Selected Works« (Naprijed Zagreb-Nolit, Belgrade, 1988) were included, which contain some of the previously published writings; for M. Kangrga, four books »Selected Works« (Naprijed Zagreb-Nolit, Belgrade, 1988) were included, which contain some of the previously published writings; for G. Petrović, four books »Selected Works« (Naprijed Zagreb-Nolit, Belgrade, 1988) were included; for R. Supek, the listed book was coauthored.

The production was, therefore, truly extensive and if we include the writings of editors, foreword – afterword writers, translators and associates, the volume of the registered works of the aforementioned authors in the catalogue would amount to 436 entries. This number should be reduced due to the double issues but it even so the number of writings would be around 380 to 400. The overview that I made using the catalogue of the Faculty of Philosophy in Zagreb at the end of 2011 is not complete, although it is the most complete that I have come across so it is listed as an addendum: »Bibliography (incomplete) of *Praxis* editorial board members with the 'List' ...« here.

I would especially like to point out at least two important components of the aforementioned impressive intellectual contribution to the culture of Yugoslav peoples – the contribution which up to that point in time (I am referring to the period from 1945 to 1988/1990) did not exist in that extent and especially in quality and scope of what is intellectually thought to be the most valuable in the field in they were in.

First, it is the extensive translational activity of philosophical and sociological literature without discrimination of any thought or provenance. People associated with *Praksis Orientation* were the dominant driving force

behind these efforts. I will mention only one fact, illustrating the quality of translation efforts – publishing of »Predsokratovaca«, a book, which was only published in ten countries (!), and *Praksis Orientation* members actively participated in the translation process. Branko Bošnjak was the translation editor and foreword writer in this imposing monument to the culture. Second, it is about the first, extensive, publication of »Filozofska hrestomatija« in twelve books in which an overview of the development of philosophical thought was presented, with a quality choice from original works of a number of philosophers. »Filozofska hrestomatija« was a product of individuals who formed and managed the *Praxis*, with the praiseworthy Vladimir Filipović. It should be emphasized that »Filozofijski rječnik« was made at the same time, which is most, certainly a substantial contribution for building of contemporary philosophical terminology in our (Yugoslav) region.

Massive intellectual efforts spawned original contributions, which are indispensable in contemporary philosophy. I will mention but a few related to the Zagreb *Praksis* circle members: »Filozofija revolucije« by Gajo Petrović, »Praksa, vrijeme, svijet« by Milan Kangrga, »Ova jedina zemlja« by Rudi Supek, four-volume »Estetika« by Danko Grlić, »Sukobi« by Ivo Kuvačić, three-volume »Filozofija historije« by Predrag Vranicki, three-volume »Historija filozofije« by Branko Bošnjak, etc. not to mention the contributions by *Praksis Orientation* members from Belgrade, Sarajevo, Ljubljana, Skopje, Titograd (i.e. Podgorica now)...

That is why a succinct evaluation of Borislav Mikulić »should the Croatian philosophy exist it would solely exist through the *praksis philosophy*« comes as no surprise. There is no period in history of the Yugoslav countries in which the philosophical thought corresponded to the outstanding achievements of philosophical thought in the world as competent, comprehensive and up to date as it was the case during the *Praksis Orientation* period. Evidence can be found in the published works. Of course, this is one of the most important reasons for gathering the Collection about *Praksis Orientation*.

There is no need to express any »praises«, their work speaks for itself, but I gave the notice because social upheavals in the 1990s caused a considerable impediment of the creative, intellectual processes, while »spawning« ignorant individuals with intellectual and creative potential (as well as results) significantly below the already achieved level, which was expressed in a famous statement by one of the ignorant, Juro Zovko, who stated that *Praksis Orientation* members »wrote more books than they have actually read« (!)

All the gathered books are an integral part of the Collection, listed in an alphabetical order of surnames of the eleven editorial board members.

BRANKO BOŠNJAK

1. Jugoslawien denkt anders. Marxismus und Kritik des etatistischen Sozialismus, Europa Verlag, Wien-Frankfurt-Zuerich, 1971. (Collection of writings by 16 authors, edited by Rudi Supek and Branko Bošnjak)
2. Filozofija i povijest. Interpretacija misaonog kontinuiteta, Školska knjiga, Zagreb, 1983.
3. Filozofija i kršćanstvo. Racionalna kritika iracionalnog shvaćanja, Stvarnost, Zagreb, 1986, second edition.
4. Filozofija. Uvod u filozofsko mišljenje i riječnik, Naprijed, Zagreb, 1989.
5. Sokratova apologija (poseban otisak iz: Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 465. Knjiga XXXII. Društvene znanosti), HAZU, Zagreb, 1993.
6. Filozofija istine, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1996.

VELJKO CVJETIČANIN

1. Emile Durkheim i Francuska sociološka škola. Sociološka hrestomatija, (coauthored by Rudi Supek), Naklada Ljevak, Zagreb, 2003.

MLADEN ČALDAROVIĆ

DANKO GRLIĆ

1. O komediji i komičnom. Filozofske studije 1972, Filozofsko društvo Srbije, Belgrade, 1972.
2. Estetika, Volume II, Volume III, Volume IV, Naprijed, Zagreb, 1978–1979.
  - a) Volume II: Epoha estetike
  - b) Volume III: Smrt estetskog
  - c) Volume IV: S onu stranu estetike
3. Estetika 1 i 2, drugo izdanje, Naprijed, Zagreb, 1983.
4. Odabrana djela, Volumes 1, 2, 3, 4, Naprijed, Zagreb–Nolit, Belgrade, 1988.
  - a) Volume 1.: Zašto?
  - b) Volume 2.: Friedrich Nietzsche
  - c) Volume 3.: Filozofija i umjetnost
  - d) Volume 4.: Izazov negativnog

MILAN KANGRGA

1. Etika a sloboda. Uvod k nastoleniu etickeho problemu (in Slovakian), Vydavateljstvo politickej literaturi, Bratislava, 1967.

2. Razmišljanja o etici, Praxis, Zagreb, 1970.
3. Čovjek i svijet, Razlog, Zagreb, 1975.
4. Etički problem u djelu Karla Marxa. Kritika moralne svijesti, Nolit, Belgrade, 1980.
5. Racionalistička filozofija. Addition: selected philosophers` writings. Filozofska hrestomatija IV, Matica Hrvatska, Zagreb, 1983, fourth edition.
6. Etika ili revolucija. Prilog samoosvješćivanju komunističke revolucije, Nolit, Belgrade, 1983.
7. Praksa Vrijeme Svijet. Iskušavanje mišljenja revolucije, Nolit, Belgrade, 1984.
8. Odabrana djela 1, 2, 3, 4, Naprijed, Zagreb, 1989.
  - a) Tom 1.: Kritika moralne svijesti
  - b) Tom 2.: Etika ili revolucija
  - c) Tom 3.: Praksa-vrijeme-svijet
  - d) Tom 4.: Misao i zbilja
9. Izvan povijesnog događanja. Dokumenti jednog vremena, Feral Tribune, Split, 1997.
10. Nacionalizam ili demokracija, Razlog d.o.o, Zagreb, 2002.
11. Šverceri vlastitog života. Refleksije o hrvatskoj političkoj kulturi i duhovnosti, Kultura & Rasvjeta, Split, 2002. First edition published in Belgrade in 2001, published by: Republika, Belgrade.
12. Etika. Osnovni problemi i pravci, Golden marketing–Tehnička knjiga, Zagreb, 2004.
13. Praxis Zeit Welt, Königshausen & Neumann, Würzburg, 2004.
14. Klasični njemački idealizam, FF press, Zagreb, 2008.
15. Filozofske rasprave, Euroknjiga, Zagreb, 2008.
16. Spekulacija i filozofija. Od Fichtea do Marxa, Службени гласник, Београд, 2010.

IVAN KUVACIĆ

1. Znanost i društvo, Naprijed, Zagreb, 1977.
2. Obilje i nasilje, Naprijed, Zagreb, 1979.
3. Rasprave o metodi, Naprijed, Zagreb, 1988.
4. Funkcionalizam u sociologiji. Sociološka hrestomatija, Naprijed, Zagreb, 1990.
5. Kako se raspao boljševizam, Naprijed, Zagreb, 1997.
6. Sjećanja, Razlog d.o.o, Zagreb, 2008.

DANILO PEJOVIĆ

GAJO PETROVIĆ

1. Wieder den autoritären Marxismus, Europäische Verlaganstalt, Frankfurt am Main, 1967.
2. Marx in the mid twentieth Century, Anchor Books, New York, 1967. (?)
3. Mišljenje revolucije, Naprijed, Zagreb, 1978.
4. Engleska empiristička filozofija. Selected philosophers' writings. Filozofska hrestomatija V, Matica Hrvatska, Zagreb, 1979.
5. Praxis, revolucion y socialismo, Editorial Grijalbo, S. A. Mexico, D. F. -Barcelona-Buenos Aires, 1981. (Collection by 12 authors, translated from German: Revolutionäre Praxis, Jugoslavischer Marxismus der gegenwart)
6. Praksa/ Istina, Prosvjetni sabor Hrvatske-»Kulturni radnik«, Zagreb, 1986.
7. Odabrana djela, tomovi: 1, 2, 3, 4, Naprijed, Zagreb-Nolit, Belgrade, 1986.
  - a) Tom 1: Filozofija prakse
  - b) Tom 2: Mišljenje revolucije. Od »ontologije« do »filozofije politike«
  - c) Tom 3: Marks i marksisti
  - d) Tom 4: Prolegomena za kritiku Heideggera
8. U potrazi za slobodom. Povijesno-filozofski ogledi, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1990.

ŽARKO PUHOVSKI

1. Um i društvenost, Informator-Fakultet političkih nauka, Zagreb, 1989.
2. Socijalistička konstrukcija zbilje, RS SOH i Školska knjiga, Zagreb, 1990.

RUDI SUPEK

1. Jugoslawien denkt anders. Marxismus und Kritik des etatistischen Sozialismus, Europa Verlag, Wien-Frankfurt-Zuerich, 1971. (Journal of writings of 16 authors, edited by Rudi Supek and Branko Bošnjak)
2. Participacija, radnička kontrola i samoupravljanje. Prilog povijesnom kontinuitetu jedne ideje, Naprijed, Zagreb, 1974.
3. Emile Durkheim i Francuska sociološka škola. Sociološka hrestomatija, (coauthored by Veljko Cvjetičanin, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003).

PREDRAG VRANICKI

1. O problemu općeg, posebnog i pojedinačnog kod klasika marksizma, Kultura, Zagreb, 1952.
2. Misaoni razvitak Karla Marxa, Matica Hrvatska, Zagreb, 1953.
3. Historija marksizma, Naprijed, Zagreb, 1961. (first edition)
4. Historija marksizma, tom I, tom II, Naprijed, Zagreb, 1971. (second edition, extended version)
5. Filozofski portreti, Radnička štampa, Belgrade, 1974.
6. Marksizam i socijalizam, Sveučilišna naklada Liber (SNL), Zagreb, 1979.
7. Samoupravljanje, svezak I, svezak II, Globus, Zagreb, 1982. (Collection of writings of 41 authors and translation of documents from the Soviet Union, Germany, Austria, Italy, England and Hungary. An extensive Foreword by the Journal's Editor, Predrag Vranicki)
8. Revolucija i kritika. Sto godina marksizma posle Marksa (razgovor s Ratkom Nešovićem), »Marksistička misao«, Belgrade, 1983.
9. Marxismus und Sozialismus, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1985. (translation of the original from 1979)
10. Samoupravljanje kao permanentna revolucija, CKD-SNL, Zagreb, 1985.
11. Historija marksizma, knjiga prva, knjiga druga, Cekade, Zagreb, 1987. (fifth edition)
12. Filozofija historije. Book I, Book II, Book III, Golden marketing, Zagreb, 2001, 2002, 2003.
  - a) Book I: Od antike do kraja devetnaestog stoljeća
  - b) Book II: Od kraja devetnaestoga stoljeća do Drugoga svjetskog rata
  - c) Book III: Nakon drugoga svjetskog rata

The »gathered books« list does not, however, encompass all that was published by *Praxis* editorial board members in a form of a book. That number is considerably greater. Due to the lack of systematic bibliographies (for all the authors), I devised (at the end of 2011) using the Internet availability of the Library of the Faculty of Philosophy in Zagreb as supplementary information that can be used by future researchers of the *Praxis Orientation*.

This incomplete (partial) bibliography shows an impressive production. Out of 436 entries in the catalogue I chose 160 titles, one third of all the entries, out of which only 72 titles were gathered.

The »productivity« of *Praxis* editorial board members was significant but the »core« of the editorial board was seen as the most active. To keep it short, their works demonstrated that the motto of their action, *critique of everything*,

was actually finding a solution for the contradictions of reality, which they had to face.

It is evident that each of the gathered titles, as well those that were not gathered, are not of the same quality but with intellectual work it is difficult to guess which text by which author will contain thoughts and formulations that are of truly fundamental significance. That is why the scientific research is, in general, especially accountable, time-consuming and above all ethically challenging when it come to questioning of heritage of thought, which of course is valid for the study of the heritage of thought of *Praksis Orientation* members. Excluding seven instances, translation into other languages, coauthored books, books in which they were editors and/or foreword/afterword writers, books which translated from a foreign language, etc. were omitted.

The Bibliography of this group of *praksis thinkers*' writings (articles, books, journals) that were translated and published in other languages would be of special value. Perhaps this bibliography would most faithfully portray the influence they had in the field of philosophy outside Yugoslavia.

BRANKO BOŠNJAK

72 results –31 books included in this list. There are some books which he coauthored/edited.

1. Platonova filozofija i njezino mjesto u povijesti filozofije, Kultura, Zagreb, 1957.
2. Povijest filozofije kao nauka: problem metodologije i predmeta, Naprijed, Zagreb, 1958.
3. Platon, Izdavačko preduzeće »Rad«, Belgrade, 1959.
4. Problem logosa u grčkoj filozofiji, Belgrade, 1960.
5. Logos i dijalektika: studija o Heraklitu, Naprijed, Zagreb, 1961.
6. Augustins dialektisch-eschatologische Lebensauffassung, de Gruyter, Berlin, 1963.
7. Dialektik der Theophanie-Ueber den Begriff der Natur bei J. S. Eriugena, Societa editrice vita e pensiero, Milan, 1964.
8. Marxistisches und christliches Weltverstaendnis / Branko Bošnjak, Wilhelm Dantine, Jean-Yves Calvez; mit einem Nachwort von Iring Fetscher/, Herder, cop, Freiburg, 1966.
9. Marksist i kršćanin (Branko Bošnjak, Mijo Škvorc [Introduction by Ž. Falout]), Praxis, Zagreb, 1969.
10. Petar Abelard – srednjovjekovni racionalist, Naprijed, Zagreb, 1970.
11. Verhaeltnis von Christentum und Marxismus in Gegenwart und Zukunft, Duncker, Berlin, 1971.

12. Grčka filozofska kritika Biblije: Kelsos contra apologeticos, Naprijed, Zagreb, 1971.
13. Sistematika filozofije, Naprijed, Zagreb, 1977.
14. Veraenderungen in der marxistischen Auffassung und der Kritik der Religion, V. Klostermann, Berlin, Cologne, 1977.
15. Apokalipsa avangarde: ideološki znak kao stvarnost, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1982.
16. Filozofija od Aristotela do renesanse i odabrani tekstovi filozofa, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983. (fourth edition)
17. Filozofija i povijest : interpretacije misaonog kontinuiteta, Školska knjiga, Zagreb, 1983.
18. Filozofija: uvod u filozofsko mišljenje i rječnik, Naprijed, Zagreb, 1985. (fourth edition)
19. Filozofija i kršćanstvo: racionalna kritika iracionalnog shvaćanja, Naprijed, Zagreb, 1966. (second edition, extended version), Stvarnost, Zagreb, 1988.
20. Razmatranje Heideggerove filozofije bitka i mišljenja, JAZU, Zagreb, 1989.
21. Techne als Erfahrung der menschlichen Existenz : Aristoteles–Marx–Heidegger, V. Klostermann, Frankfurt am Main, 1989.
22. Tematiziranje Aristotelove filozofije, HAZU, Zagreb, 1991.
23. Sokratova apologija, HAZU, Zagreb, 1993.
24. Povijest filozofije: razvoj mišljenja u ideji cjeline. Knj. 1, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1993.
25. Povijest filozofije: razvoj mišljenja u ideji cjeline. Book 2, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1993.
26. Povijest filozofije: razvoj mišljenja u ideji cjeline. Book 3, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1993.
27. Odnos nastavne klime, školske uspješnosti i trajanja školovanja: doktorska disertacija, B. Bošnjak, Zagreb, 1996.
28. Filozofija istine, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1996.
29. Drugo lice škole: istraživanje razredno-nastavnog ozračja, Alinea, Zagreb, 1997.
30. Religion als Privatsache und das Problem des Dialogs, J. C. Mohr, Tuebingen, [the year of publication was not determined].
31. Was erwarten wir von der Philosophie?, W. Braumueller, Wien, [the year of publication was not determined]

VELJKO CVJETIČANIN

12 results – 6 titles (books) in this List

1. Marksizam i odgoj, (coauthored by P. Vranicki and E. Ćimić), Glas Slavonije, Osijek, 1973.
2. Klase i klasna struktura suvremenog društva, Školska knjiga, Zagreb, 1974.
3. Temelji marksizma (coauthored with: A. Dragičević, V. Mikecin), Stvarnost, Zagreb, 1976.
4. Marksistička teorija društva, Stvarnost, Zagreb, 1981. (third edition)
5. Društvena teorija i socijalizam: sociološko-političke studije, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb, 1986. (second edition)
6. Emile Durkheim i Francuska sociološka škola, (coauthored by R. Supek), Naklada Ljevak, Zagreb 2003.

MLADEN ČALDAROVIĆ

3 results – in this List 1 title (book)

1. Društveni procesi i društvene vrednote, (coauthored by A. Petak, D. Rihtman, V. Rus i R. Supek), Centar za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1978. (second edition)

DANKO GRLIĆ

40 results – 21 + 1 in this List, i.e. 22 titles (books)

(Filozofija. Mozaik znanja... cannot be found in the catalogue by Faculty of Philosophy in Zagreb)

1. Ko je Niče, »Vuk Karadžić«, Belgrade, 1960.
2. Umjetnost i filozofija, Mladost, Zagreb, 1963.
3. Filozofija, Panorama, Zagreb, 1965. (second edition)
4. Zašto, Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1968.
5. Contra dogmaticos, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1971.
6. O komediji i komičnom, Filozofsko društvo Srbije, Belgrade, 1972.
7. Filozofija. Mozaik znanja – Enciklopedijski leksikon, Interpres, Belgrade, 1973.
8. Čovek danas (koautor), Naprijed, Zagreb, 1974.
9. Marksizam i umjetnost, »Kulturni radnik«–Školska knjiga, Zagreb, 1979.
10. Friedrich Nietzsche, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1981.
11. Leksikon filozofa, Naprijed, Zagreb, 1983. (third edition)
12. Za umjetnost, Školska knjiga, Zagreb, 1983.
13. Estetika, Volume I, Volume II, Volume III, Volume IV, Naprijed, Zagreb, 1983 (second edition)

Volume I: Povijest filozofskih problema

Volume II: Epoha estetike

Volume III: Smrt estetskog

Volume IV: S onu stranu estetike

14. Misaona avantura Waltera Benjamina, Globus–Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1984.
15. Izazov negativnog: uz estetiku Theodora Adorna, Nolit, Belgrade, 1986.
16. Odabrana djela, Volumes 1, 2, 3, 4, Naprijed, Zagreb–Nolit, Belgrade, 1988.
  - Volume 1: Zašto?
  - Volume 2: Friedrich Nietzsche
  - Volume 3: Filozofija i umjetnost
  - Volume 4: Izazov negativnog

MILAN KANGRGA

36 results – 21 titles (books) in this List (without the translations, Phenomenology of spirit in particular)

1. Etički problem u djelu Karla Marxa: kritika moralne svijesti, Naprijed, Zagreb, 1963.
2. Etika i sloboda: uvod u postavljanje etičkog problema, Naprijed, Zagreb, 1966.
3. Razmišljanja o etici, Praxis, Zagreb, 1970.
4. Smisao povijesnoga, Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1970.
5. Čovjek i svijet: povijesni svijet i njegova mogućnost, Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1975.
6. Racionalistička filozofija i odabrani tekstovi filozofa, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983 (fourth edition)
7. Etika ili revolucija: prilog samoosvješćivanju komunističke revolucije, Nolit, Belgrade, 1983.
8. Praksa, vrijeme, svijet: iskušavanje mišljenja revolucije, Nolit, Belgrade, 1984
9. Hegel–Marx: neki osnovni problemi marksizma, Naprijed, Zagreb, 1988.
10. Filozofija i društveni život: rasprave, kritike i polemike, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1988.
11. Odabrana djela. Vol. 1, Kritika moralne svijesti, Naprijed, Zagreb, 1989.

12. Odabrana djela. Vol. 2, Etika ili revolucija, Naprijed, Zagreb, 1989.
13. Odabrana djela. Vol. 3, Praksa – vrijeme – svijet, Naprijed, Zagreb, 1989.
14. Odabrana djela. Vol. 4, Misao i zbilja, Naprijed, Zagreb, 1989.
15. Izvan povijesnog događanja: dokumenti jednog vremena, Feral Tribune, Split, 1997.
16. Nacionalizam ili demokracija, Razlog, Zagreb, 2002
17. Praxis Zeit Welt, Koenigshausen & Neumann, cop, Wuerzburg , 2004
18. Etika: osnovni problemi i pravci, Golden marketing–Tehnička knjiga, Zagreb, 2004.
19. Klasični njemački idealizam: [predavanja], Filozofski fakultet, Zagreb, 2008.
20. Filozofske rasprave, Euroknjiga, Zagreb, 2008.
21. Spekulacija i filozofija: od Fichtea do Marxa, Službeni glasnik, Beograda, 2010.

IVAN KUVAČIĆ

24 results – 9 titles (books) in this List

1. Obilje i nasilje, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1970. (Second edition, Naprijed, Zagreb, 1979.)
2. Marksizam i funkcionalizam, Komunist, Belgrade, 1970.
3. Sukobi, Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1972.
4. Obuzdana utopija, Naprijed, Zagreb, 1986.
5. Sociologija: uvođenje u raspravu o aktualnim pitanjima suvremenog društva, Školska knjiga, Zagreb 1987. (second edition)
6. Rasprava o metodi: problemi pristupa u društvenim znanostima, Naprijed, Zagreb, 1988.
7. Funkcionalizam u sociologiji, Naprijed, Zagreb, 1990.
8. Kako se raspao boljševizam: deset eseja o problemima prelaznog perioda, Naprijed, Zagreb, 1997.
9. Uvod u sociologiju, Golden marketing–Tehnička knjiga, Zagreb, 2004.

DANILO PEJOVIĆ

39 results – 8 titles (books) in this List

1. Realni svijet: temelji ontologije Nicolaja Hartmana, Nolit, Belgrade, 1960.
2. Protiv struje: studije i eseji, Mladost, Zagreb, 1965.
3. Sistem i egzistencija: um i neum u suvremenoj filozofiji, Zora, Zagreb, 1970.

4. Suvremena filozofija zapada i odabrani tekstovi, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1983. (fourth edition)
5. Hermeneutika, znanost i praktična filozofija, »Veselim Masleša«, Sarajevo, 1984. (second edition)
6. Duh i sloboda: ogledi i rasprave, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1992.
7. Oproštaj od moderne, Matica Hrvatska – Ogranak Dubrovnik, Dubrovnik, 1993.
8. Veliki učitelji mišljenja, Naklada Ljevak, Zagreb, 2002.

ŽARKO PUHOVSKI

36 results – 4 books in this List

1. Kontekst kulture: introspekcijske rasprave o proizvodnoj ovisnosti pogona društvene općenitosti, »Kulturni radnik«, Zagreb, 1979.
2. Povijest i revolucija: ogledi o pretpostavkama i konzekvencijama filozofijskog mišljenja, Centar za kulturnu djelatnost SSO, Zagreb, 1980
3. Um i društvenost: filozofija politike »Frankfurtske škole« od 1931–1945, Informator–Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 1989.
4. Socijalistička konstrukcija zbilje, RS SOH–Školska knjiga, Zagreb, 1990.

GAJO PETROVIĆ

67 results – 14 books in this List

1. Filozofski pogledi G. V. Plehanova, Kultura, Zagreb, 1957.
2. Od Locke'a do Ayera, Kultura, Belgrade, 1964.
3. Filozofija i marksizam, Mladost, Zagreb, 1965.; Naprijed, Zagreb, 1976 (second edition)
4. Marx in the mid-twentieth century: a Yugoslav philosopher consider Karl Marx's writings, Anchor Books, New York, 1967.
5. Filozofie a marxismus, Svoboda, Praha, 1968.
6. Mogućnost čovjeka, Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1969.
7. Čemu Praxis, Praxis, Zagreb, 1972.
8. Suvremena filozofija: ogledi, Školska knjiga, Zagreb, 1979.
9. Engleska empiristička filozofija i odabrani tekstovi, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1982. (third edition)
10. Engleska empiristička filozofija i odabrani tekstovi, Nakl. zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1984. (fourth edition)
11. Odabrana djela u četiri toma, Naprijed, Zagreb–Nolit, Beograd, 1986.

Volume I: Filozofija prakse

Volume II: Mišljenje revolucije. Od »ontologije« do »filozofije politike«

Volume III: Marx i marksisti

Volume IV: Prolegomena za kritiku Heidegera

12. Praksa/Istina, Kulturno prosvjetni sabor Hrvatske–»Kulturni radnik«, Zagreb, 1986.
13. U potrazi za slobodom: povijesno-filozofski ogledi, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1990.
14. Logika, Element, Zagreb, 2005. (25th edition)

RUDI SUPEK

55 results – 26 books in this list

1. Egzistencijalizam i dekadencija: two essays, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1950.
2. Psihologija građanske lirike, Nakladni zavod matice Hrvatske, Zagreb, 1952.
3. Kako tumačimo snove, Tipografija, Zagreb, 1952.
4. Sociologija i socijalna psihologija, »Rad«, Belgrade, 1957.
5. O korisnim i štetnim strastima, Hrvatsko prirodoslovno društvo, Zagreb, 1957.
6. Psihologija u privredi, »Rad«, Belgrade, 1958.
7. Umjetnost i psihologija, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1958.
8. Kulturne i ideološke promene u XX veku, »Rad«, Belgrade, 1960.
9. Prvi oblici dječje društvenosti, Zavod za izdavanje udžbenika Srbije, Belgrade, 1960.
10. Ispitivanje javnog mnjenja, Naprijed, Zagreb, 1961.
11. Omladina na putu bratstva: psiho-sociologija radne akcije, Mladost, Beograd, 1963.
12. Automatizacija i radnička klasa, Centar za dokumentaciju i informacije o suvremenom radničkom pokretu, Zagreb, 1965.
13. Sociologija i socijalizam: eseji, Znanje, Zaagreb, 1966.
14. Soziologie und Sozialismus: Probleme und Perspektiven, Rombach, Freiburg, 1970.
15. Društvene predrasude: socijalno-psihološka razmatranja, Radnička štampa, Belgrade, 1972. (second edition)
16. Ova jedina zemlja: idemo li u katastrofu ili u Treću revoluciju?, Naprijed, Zagreb, 1973.
17. Participacija, radnička kontrola i samoupravljanje – prilog povijesnom kontinuitetu jedne ideje, Naprijed, Zagreb, 1974.

18. Sociologija: udžbenik za gimnazije, Školska knjiga, Zagreb, 1975 (9th edition)
19. Klase i slojevi: prilozi izučavanju društvenog sistema, Filozofski fakultet – Odsjek za sociologiju, Zagreb, 1977.
20. Mašta, Liber, Zagreb, 1979.
21. Psihologija i antropologija: ideje i portreti, Nolit, Belgrade, 1981.
22. Zanat sociologa: strukturalna antropologija, Školska knjiga, Zagreb, 1983.
23. Živjeti nakon historije: prilog dijalektici oslobođenja, Nova, Belgrade, 1986.
24. Herbert Spencer i biologizam u sociologiji, Naprijed, Zagreb, 1987.
25. Grad po mjeri čovjeka: s gledišta kulturne antropologije, Naprijed, Zagreb, 1987.
26. Modernizam i postmodernizam: proturječan čovjek kao utemeljenje, ogleđi iz fundamentalne antropologije, Antibarbarus, Zagreb, 1996.

PREDRAG VRANICKI

52 results – 16 books in this list

1. O nekim pitanjima marksističke teorije u vezi sa Ždanovljevom kritikom Aleksandrova, Novo pokoljenje, Zagreb, 1950.
2. O problemu općeg, posebnog i pojedinačnog kod klasika marksizma, Kultura, Zagreb, 1952.
3. Misaoni razvitak Karla Marxa, Matica Hrvatska, Zagreb, 1953.
4. Filozofske studije i kritike, Kultura, Beograd, 1957.
5. Čovjek i historija, »Veselin Masleša«, Sarajevo, 1966.
6. Marksističke teme, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1975. (second edition)
7. O nekim kontroverzama u marksizmu, Marksistički centar Rijeka, Rijeka, 1976.
8. Historija marksizma 1–2–3, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978.
9. Filozofske rasprave, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1979.
10. Filozofski portreti, Sveučilišna naklada Liber–Naprijed, Zagreb, 1979. (second edition)
11. Marksizam i socijalizam, Sveučilišna naklada Liber–Naprijed, Zagreb, 1979.
12. Socijalistička alternativa, Školska knjiga, Zagreb, 1982.
13. Dijalektički i historijski materijalizam i odabrani tekstovi, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1982. (fourth edition)
14. Samoupravljanje kao permanentna revolucija, CEKADE, Zagreb, 1985.

15. Historija marksizma, knjiga prva, knjiga druga, Cekade, Zagreb, 1987. (fifth edition)
16. Razgraničenja, Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske – »Kulturni radnik«, Zagreb, 1988.
17. Filozofija historije. Book I, Book II, Book III, Golden marketing, Zagreb, 2001, 2002, 2003.
Book I: Od antike do kraja devetnaestog stoljeća
Book II: Od kraja devetnaestoga stoljeća do Drugoga svjetskog rata
Book III: Nakon Drugoga svjetskog rata

Gathered Published Books by Other Members of *Praksis Orientation*

There was a total of 57 works by 15 authors gathered. Those who research *Praksis Orientation* will, of course, have to expand the list of authors as well as the list of their works that need to be reviewed in order to ensure a more comprehensive insight into all the aspects of the case studies. Initially, I think that the already gathered works will be of great help. The list will be in the alphabetical order of authors' surnames.

MIHAILO ĐURIĆ¹⁸

1. Sociologija Maxa Webera, Matica Hrvatska, Zagreb, 1964.
2. Stihija savremenosti. Društveno-filozofska razmatranja, Srpska književna zadruga, Belgrade, 1972.

ZAGORKA GOLUBOVIĆ

1. Antropologija u personalističkom ključu, Gutenbergova galaksija, Belgrade–Valjevo, 1997.
2. Stranputice demokratizacije u postsocijalizmu, Beogradski krug, Belgrade, 1999.
3. Izabrana dela I – V/VI, Službeni glasnik, Belgrade, 2007.
Volume I, Antropologija
Volume II, Ličnost, Društvo, Kultura
Volume III, Socijalizam i postsocijalistička društva
Volume IV, Savremeno jugoslovensko društvo
Volume V/VI, Demokratija i globalizacija/Svođenje računa
4. Kultura i preobražaj Srbije (coauthored by Jarić Isidora), Službeni glasnik, Belgrade, 2010.
5. Moji horizonti, mislim, delam, postojim, Žene u crnom – Centar za ženske studije i istraživanje roda, Belgrade, 2012.

BOŽIDAR JAKŠIĆ

1. Historija i sociologija, Liber (Library Razlog), Zagreb, 1976.
2. Svest socijalnog protesta, IC SSO Srbije, Belgrade, 1985.
3. Vreme revolucije, Gradina, Niš, 1989.
4. Balkanski paradoksi, Beogradski krug, Belgrade, 2000.
5. Mitarenje čudovišta, Braničevo, Požarevac, 2003.
6. Buka i bes, Braničevo, Požarevac, 2005.

18 On intellectual positions of Mihailo Đuric and his divergence with the *Praksis Orientation* there are extensive sources, most of which can be found in the gathered Collection.

7. πρᾶξις. Mišljenje kao diverzija, Službeni glasnik, Belgrade, 2012.

VELJKO KORAĆ

1. Кант, брошура у едицији Филозофија, III коло, Раднички универзитет–Изд. пред. Рад, Београд, 1959.
2. Francuska filozofija XVIII veka, brošura u ediciji Filozofija, I kolo, Radnički univerzitet – Izd. pred. Rad, Belgrade, 1959.
3. Marks i savremena sociologija, II izdanje, Kultura, Belgrade, 1968.
4. Marksovo shvatanje čoveka, istorije i društva, BIGZ, Belgrade, 1971.

ANDRIJA KREŠIĆ¹⁹

1. Političko društvo i politička mitologija. Prilog kritici »kulta ličnosti«, Savremena administracija, Belgrade, 1968.
2. Dijalektika politike, Veselin Masleša–Biblioteka »Logos«, Sarajevo, 1968.
3. Kritika kulta ličnosti, Vuk Karadžić–Biblioteka »Zodijak«, Belgrade, 1968.
4. Humanizam i kritičko mišljenje. Tako je govorio Andrija Krešić, Revised by Božidar Jakšić, Res publica–Službeni glasnik – Serija »Svedoci epohe«, Belgrade, 2010.

LJUBINKA KREŠIĆ (ed.)²⁰

1. Problemi filozofije marksizma, edicija »Politička škola«, izd. pred. Rad, Belgrade, 1967.

MIHAILO MARKOVIĆ²¹

1. (ed.), Čovek danas. Zbornik filozofskih ogleda, Nolit, Belgrade, 1964.
2. Humanizam i dijalektika, Prosveta, Belgrade, 1967.
3. Juriš na nebo I i II, Prosveta, Belgrade, 2008, 2009.

19 The book: *Humanizam i kritičko mišljenje. Tako je govorio Andrija Krešić...* listed under number 4 is also in the list:»3. Spomen-knjige o pripadnicima Praksis orijentacije«. The reason for this is that the content of the book can be deemed suitable for both lists.

20 The book is a collection of writings of multiple authors: M. Marković, P. Vranicki, R. Supek, V. Korać, G. Petrović, J. T. Arandelović, S. Knjazeva-Adamović, B. Pavlović, M. Životić, I. Focht, and Ljubinka Krešić acts as an Editor. For practical purposes, it seemed appropriate to list the book under the Editor's name. However, what should be emphasized are the two facts: one, most of the associates (related to writing of the book) later became members of the *Praksis Orientation*, and two, the book was published six years before the formal inauguration of the *Praksis Orientation*. That is why this book can, among other things (particularly writings published in journals *Pogledi* and *Naše teme* but also in the book *Čovek danas*), serve the purpose of examining the »path of development« of the said authors.

21 Collected works of Mihailo Marković were published in Belgrade. I did not manage to acquire them. Mihailo Marković was the most distinguished member of the »Belgrade Praxis Circle« and a major

DRAGOLJUB MIČUNOVIĆ (ed.)²²

1. Liberalizam i socijalizam (Liberal and Socialist ideas and movements in the Yugoslav region), Zbornik Univerziteta u Beogradu–Institut društvenih nauka–Centar za filozofiju i društvenu teoriju, Belgrade, 1984.

VOJIN MILIĆ

1. Marks o prirodnim naukama, Belgrade, 1978.
2. Sociologija saznanja, Veselin Masleša (Library »Logos«), Sarajevo, 1986.
3. Prilozi istoriji sociologije, Veselin Masleša, Sarajevo 1989.

NEBOJŠA POPOV²³

1. Републиканац, Грађанска читаоница, Зрењанин–Банат, 1994.
2. (Revised), Sloboda i nasilje. Razgovor: Ko su praksisovci – Šta su hteli i postigli – Zašto su napadani, Priredio Nebojša Popov, Res publica, Belgrade, 2003.
3. Contra fatum. Slučaj grupe profesora Filozofskog fakulteta u Beogradu 1968-1988, Mladost, Beograd, 1989.
4. Iskušavanje slobode. Srbija na prelazu vekova, Službeni glasnik – Serija »Svedoci epohe«, Belgrade, 2010.

---

factor of divergence within the *Praksis Orientation* in general as well as within the »Belgrade Praxis Circle« – especially in regard to two fundamental issues (attitude toward Nationalism and launching of *Praxis International* journal). More detailed and hitherto the most complete information on this can be found in Božidar Jakšić's book I quoted (»прајц. Мишljenje kao diverzija«, Službeni glasnik, Belgrade, 2012.). There are numerous articles published in the periodical by Mihailo Marković that are an important source of study of the *Praksis Orientation*. I gathered some of the articles which are in the Collection (registries II, III, IV, V) but most of them were not gathered. I list the book *Čovek danas. Zbornik filozofskih oglada*, Nolit, Belgrade, 1964, under the name of Mihailo Marković solely because he was listed as the Editor. In the book, however, he was listed as one of the twelve authors: G. Petrović, P. Vranicki, D. Grlić, Lj. Tadić, S. Stojanović, D. Pejović, M. Životić, Z. Pešić-Golubović, M. Marković, V. Pavičević, A. Krešić. M. Marković wrote the introductory piece »Čovek danas« explaining how the publishing of the book came to be realized (p. 29). The book should therefore be considered as a work of equal contribution of all of the authors listed.

22 With all the social changes happening in Yugoslavia in the 1990s, Dragoljub Mičunović sided with the political movements in Serbia thus abandoning the *Praksis Orientation* platform. His opus is considerably greater (than the one book I listed, in which he participated as one of the authors) but I failed to gather his other works. I should add that insight into his other works would elucidate on the manner in which his thought was formed as well as the direction in which it developed.

23 I list the book »Sloboda i nasilje. Razgovor: Ko su praksisovci – Šta su hteli i postigli – Zašto su napadani, edited by Nebojša Popov, Res publica, Belgrade, 2003.« under the name of Nebojša Popov for two reasons: first, N. Popov edited the texts (»revised« the publication), and second, the initiative for the conversation and the topics for the conversation were N. Popov's idea. The book was, however, coauthored by N. Popov, M. Kangrgea, Z. Golubović, I. Kuvačić, B. Jakšić. Considering the fact this was the last conversation of a group of *praxis thinkers*, the authenticity of their evaluations and their recollections deem the book a valuable document.

SVETOZAR STOJANOVIĆ

1. Između ideala i stvarnosti, Prosveta, Belgrade, 1969.
2. In Search of Democracy in Socialism. History and Party Conscientiousness (translated by Gerson S. Sher), Prometheus Books, Buffalo-NewYork, 1981.
3. Od marksizma do etatizma s ljudskim licem, Centar za filozofiju i društvenu teoriju, Belgrade, 1988.
4. Изабрана дела I–IV, Завод за удџбенике и наставна средства, Београд, 2003.
  - a) Volume I: Савремена метаетика
  - b) Volume II: Марксистичка критика комунизма
  - c) Volume III: Пропаст комунизма и разбијање Југославије
  - d) Volume IV: Од Титоника до Српске демократске револуције 2001–2005

VANJA SUTLIĆ²⁴

1. Bit i suvremenost, »Veselin Masleša«, Sarajevo, 1967.

ABDULAH ŠARČEVIĆ²⁵

1. Kriza svijeta i istina. Sudba vremena i povijesna egzistencija, »Veselin Masleša«, Sarajevo, 1974.
2. De Homine. Mišljenje i moderni mit o čovjeku, »Veselin Masleša«, Sarajevo, 1986.

LJUBOMIR TADIĆ²⁶

1. Poredak i sloboda. Prilog kritici političke svijesti, Kultura, Belgrade, 1967.

²⁴ Vanja Sutlić was not a part of the *Praksis Orientation*. He was listed here for being a part of the generation of students out of which the majority of *praxis thinkers* was formed; he was their colleague and a friend of most of the *praxis thinkers*. Moreover, he developed his individual philosophical thought at the same time the *praxis thinkers* developed their philosophical concepts. From a scientific point of view it would be most beneficial to compare their individual philosophical positions.

²⁵ Abdulah Šarčević was not officially a part of the *Praksis Orientation*. As far as I know, he never represented himself as such. Based on his writings, however, it can be concluded that in many aspects of his philosophical thought he was close to the *Praksis Orientation*. To learn about his attitude regarding this issue, it would be useful to consult the comprehensive conversation (interview) with Risto Tubić, published in the journal *Dijalog*, issue no. 1-2, 1989 (pp. 135-166).

²⁶ Beside Mihailo Marković (and Zagorka Golubović) he was the most prominent member of the »Belgrade *Praxis* Circle« who in the 1990s diverged with the other members of the *Praxis Orientation* regarding the issue of Nationalism, although for a long period of time (until the divergence occurred) he was one of the major critics of Nationalism in Yugoslavia. For an insight into his evaluations of the danger of Nationalism see *Da li je nacionalizam naša sudbina. Razgovor na tribini Doma omladine Belgrade 21. 1. 1987. povodom istoimene knjige Ljubomira Tadića* (participants: Đ. Uskoković, B. Jakšić, D. Janjić, Lj. Kljakić, V. Goati, R. Božović, Lj. Tadić), *Gledišta*, no. 11-12, 1986. (pp. 139-181)

2. Изабрана дела, Volumes II–III–IV–VII, Завод за уджбенике–Службени гласник, Београд, 2008.
  - a) Volume II: Поредак, ауторитет и слобода
  - b) Volume III: Традиција, легитимност и револуција
  - c) Volume IV: Наука о политици
  - d) Volume VII: Криза и великосрпски хегемонизам

MILADIN ŽIVOTIĆ

1. О идеологији, брошура у циклусу: Дијалектички материјализам, Раднички универзитет – Изд. пред. Рад, Београд, 1959.
2. Човек и вредности, Просвета, Београд, 1969.
3. Револуција и култура. Прилог критички савремених идеологија, Филозофско друштво Србије, Београд, 1982.
4. Contra bellum, Београдски круг и АКADIT, Београд, 1997.

3. Memorial Books of *Praksis Orientation* Members

Separately, I would like to mention (the gathered) memorial books (Festschrift), dedicated to *Praksis Orientation* members. Some were written after the deaths of people to whom they were dedicated (Dušan Pirjevec, Danko Grlić, Branko Bošnjak, Gajo Petrović, Svetozar Stojanović), but some were written while the people to whom they were dedicated were still alive (Veljko Korać, Milan Kangrga, Andrija Krešić). What needs to be mentioned is that mid-December 2013 on the occasion of the centenary of Rudi Supek's birth and the twentieth anniversary since his passing away, there was a gathering in Zagreb in order to pay tribute to his life and work. It is expected for the announcement from the gathering to be published and they should be included in this group (memorial books).

This type of publication is different from other works (which deal with subjects related to the particular field of study) due to its nature, content, and especially intonation of contributions. In memorial books it is all about the personality of an individual to whom it was dedicated but nonetheless the person is dominantly portrayed considering the contribution to the field they dedicated their thought (working) commitment. With this feature, a memorial book becomes a specific source of understanding and evaluating not only the background but also results of thought efforts of a particular person, as well as the circumstances under which the person acted.

Memorial books have yet another feature: they depict the position of thought of authors who are in charge of writing in, as well as of those who participate with their own contributions. What is also depicted is the reception criteria of a thought effort of the person to whom the memorial book is dedicated.

Although there are a few gathered memorial books, only twelve, they can be used to learn numerous facts and information of great importance for the understanding of *Praksis Orientation*. No one dealing with this phenomenon can overlook them. They are also important because of the bibliography – of unequal volume, but still a valuable help to anyone doing the research on *Praksis Orientation*.

YEAR 1982.

1. Mihailo Đurić–Ivan Urbančić, ed., *Mišljenje na koncu filozofije*. In memoriam Dušan Pirjevec, *Nezavisna izdanja Slobodan Mašić, Ljubljana–Belgrade*, 1982.

YEAR 1988.

1. Spomenica Veljka Koraća, *Zbornik filozofskog fakulteta, Serija B: Društvene nauke*, issue no. XV, *Belgrade*, 1988.

YEAR 1989.

1. Gajo Petrović, ed., *Umjetnost i revolucija. Spomenica Danku Grliću (1923–1984)*, *Naprijed, Zagreb*, 1989.

YEAR 1998.

1. Predrag Vranicki, ed., *Branko Bošnjak 1923–1996. A memorial to the deceased academics*, *Zagreb, HAZU*, 1998.

YEAR 2001.

1. Gvozden Flego, ed., *Zbilja i kritika. Dedicated to Gajo Petrović*, *Zagreb, Antibarbarus*, 2001.

YEAR 2004.

1. Ante Čović (ed.), *Mogućnosti i granice etike u djelu Milana Kangrge. Dedicated to Milan Kangrga on the occasion of his 80th birthday, Filozofska istraživanja*, sv. 3–4, issue no. 94 –95, 2004.
2. Gordana Škorić, ed., *Za umjetnost. Collection of writings in memoriam of Danko Grlić on the 20th anniversary of his death*, *Zagreb, FF press*, 2004.

YEAR 2008.

1. Lino Veljak, (ed.)²⁷, *Gajo Petrović – čovjek i filozof. Collection of writings from the Conference commemorating the 80th anniversary of his death*, *FF press Zagreb*, 2008.

---

27 From the Editorial preface: »Gathered in this journal is the majority of presentations from a conference organized by the Department of Philosophy at the Faculty of Philosophy in Zagreb on 3. 10. 2007, in addition to three contributions which were added afterwards. With the aforementioned conference and this journal, the Department celebrates the 80th anniversary of birth of its prominent member and one of the most notable philosophers in the Yugoslav region.«

YEAR 2010.

1. Božidar Jakšić (revised)²⁸, Humanizam i kritičko mišljenje. Tako je govorio Andrija Krešić, Republika–Službeni glasnik (edicija: Svedoci epohe), Belgrade, 2010.

YEAR 2011.

1. For Miladin Životić, in a magazine: »Filozofija i društvo«, Institut za filozofiju i društvenu teoriju Beograd, year XXII, issue no. 4, 2011.

YEAR 2012.

1. Jovo Cvjetković, ed., Svetozar Stojanović (1931–2010). Život i delo. Autoportret. Bibliografija, Albatros Plus, Belgrade, 2012.

YEAR 2013.

1. Pripremna brošura za simpozij: Gajo Petrović. Lik i djelo, Karlovac April 12, 2013.

---

28 I refer the reader to the note I provided for this book in the Collection: »2. Gathered (published) books by the members of *Praxis*' Editorial board and others from the *Praxis Orientation*«, footnote 19. It has some characteristics of a memorial book but there are numerous original writings by Andrija Krešić in it.

4. Gathered Writings (Articles) from the *Praksis Orientation* Periodical, *Praxis* and the *Korčula Summer School*

YEAR 1954

1. Odjeljenje UDB-e za grad Zagreb, Elaborat o »Pogledima«, (»Zagreb 3. 11. 1954«), published in »Летопис Prosvjete«, Zagreb, 2001. (pp. 522–535, 14 pp.)

YEAR 1957

1. Predrag Vranicki, Misli o radničkom i društvenom upravljanju uopće, *Naše teme*, issue no. 2, 1957. (pp. 143–149, 7 pp.)
2. Milan Kangrga, Etički smisao socijalizma, *Naše teme*, issue no. 2, 1957. (pp. 177–189, 13 pp.)
3. Stjepan Novak, Tvornica, ljudi, samoupravljanje (from »Rade Končar«), *Naše teme*, issue no. 2, 1957. (pp. 190–201, 12 pp.)
4. Milan Kangrga, Ideologija i istina, *Naše teme*, issue no. 4–5, 1957. (pp. 478–490, 13 pp.)

YEAR 1958

1. Hrvoje Lisinski, Kritičke primjedbe uz jednu novu interpretaciju marksizma, *Naše teme*, issue no. 1, 1958. (pp. 101–111, 11 p.)
2. Vanja Sutlić, Jedna instrukcija, *Naše teme*, issue no. 1, 1958. (29 pp.) (a response to H. Lisinski's article) (pp. 112–140, 29 pp.)
3. Dušan Pešić, Skice na marginama jedne ankete, *Naše teme*, issue no. 1, 1958. (pp. 141–149, 10 pp.)
4. Milan Kangrga, Henri Lefebvre i pitanja »Socijalističkog realizma«, *Naše teme*, issue no. 1, 1958. (pp. 150–154, 5 pp.)
5. Milan Kangrga, Suvremenost Marxove filozofije, *Naše teme*, issue no. 2, 1958. (pp. 246–263, 19 pp.)
6. Danilo Pejović, Da li je filozofija egzistencije aktuelna, *Naše teme*, issue no. 3, 1958. (pp. 394–407, 14 pp.)
7. Danilo Pejović, Granična pitanja znanstvene ontologije, *Naše teme*, issue no. 4–5, 1958. (pp. 503–531, 29 pp.)

8. Rudi Supek, Smisao jedne radne akcije (from a notebook »Autoput«), Naše teme, issue no. 4–5, 1958. (pp. 532–542, 11 p.)
9. Vanja Sutlić, Fenomenologija ideologijskog i ideologijski karakter filozofije, Naše teme, issue no. 4–5, 1958. (pp. 489–502, 14 pp.)
10. Vanja Sutlić, Povijesni odnos i povijesno mišljenje, Naše teme, issue no. 6, 1958. (pp. 705–716, 12 pp.)
11. Rudi Supek, Bratstvo i drugarstvo omladine na Autoputu, Naše teme, issue no. 6, 1958. (pp. 717–732, 16 pp.)

YEAR 1959

1. Rudi Supek, Neki problemi rukovođenja i discipline na radnim akcijama, Naše teme, issue no. 1, 1959. (pp. 80–95, 16 pp.)
2. Predrag Vranicki, Henri Lefebvre i francuska marksistička misao, Naše teme, issue no. 3, 1959. (pp. 54–77, 24 pp.)
3. Hrvoje Lisinski, O ideologiji, Naše teme, issue no. 4, 1959. (pp. 60–76, 17 pp.)

YEAR 1960

1. Predrag Vranicki (Introduction), Problemi marksizma. Diskusija »oko okruglog stola« o aktuelnim problemima marksizma (participants: P. Vranicki, M. Baće, M. Kangrga, V. Sutlić, A. Šarčević, A. Krešić, V. Korać, B. Bošnjak, D. Grlić, V. Pavičević, M. Marković, G. Petrović, M. Polak, D. Pejović, D. Sergejev, H. Lisinski), Naše teme, issue no. 1, 1960. (pp. 53–127, 75 pp.)
2. Milan Kangrga, Marksizam i estetika, Naše teme, issue no. 2, 1960. (pp. 202–225, 24 pp.)
3. Rudi Supek, Čovjek – proizvođač i automatizacija. Marginalije uz neka suvremena gledišta, Naše teme, issue no. 2, 1960. (pp. 226–239, 14 pp.)
4. Gajo Petrović, Nastavnički fakulteti i praksa, Naše teme, issue no. 4, 1960. (pp. 537–568, 32 pp.)
5. Vanja Sutlić, Pitanje, struktura i bit suvremene filozofije, Naše teme, issue no. 4, 1960. (pp. 587–623, 37 pp.)

YEAR 1961

1. Veljko Cvjetičanin, O potrebi osnivanja studijske grupe za sociologiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, Naše teme, issue no. 1, 1961. (pp. 41–53 + contributions, 18 pp.)
2. Aleksandar Todorović, Značaj praktične primene sociološkog znanja, Naše teme, issue no. 1, 1961. (pp. 59–69, 12 pp.)

3. Gajo Petrović, Pitanje o čovjeku i Karl Marx, Naše teme, issue no. 4, 1961. (pp. 563–576, 14 pp.)

YEAR 1962

1. Predrag Vranicki, Filozofija i revolucija, Naše teme, issue no. 1, 1962. (pp. 12–28, 17 pp.)
2. Gajo Petrović, Čovjek kao ekonomska životinja i čovjek kao praksa, Naše teme, issue no. 1, 1962. (pp. 29–61, 32 pp.)

YEAR 1963

1. M. P. Na Korčuli od 28. juna do 10. jula. Internacionalni seminar o progresu i kulturi, Дневник, Novi Sad, 26. 6. 1963. (1 p.)
2. Mileta Pavlov. Letnji filozofsko-soociološki seminar na Korčuli. Merilo progresu: čovek, Дневник, Novi Sad, 7. 7. 1963. (1 p.)
3. Mileta Pavlov, Letnja filozofsko-sociološka škola u Korčuli. O progresu, socijalizmu i kulturi, Дневник, Novi Sad, 14. 7. 1963. (4 pp.)

YEAR 1964.

1. Gajo Petrović, Čemu Praxis? (Editorial for the first issue of *Praxis*), *Praxis*, issue no. 1, 1964. (pp. 1–6, 6 pp.)
2. Branko Bošnjak, Ime i pojam praxis, *Praxis*, issue no. 1, 1964, (pp. 7–20, 14 pp.)
3. ..., Za autentično opredeljenje (article taken from a Slovene magazine »Teorija in praksa«, issue no. 6, 1964), (taken from »Komunist«, 9. 6. 1964) (3 pp.)
4. B. Pavlović, Korčula – grad filozofije. Književnici, političari i filozofi o smislu i perspektivama socijalizma, Политика, 8. 7. 1964. (1 p.)
5. ..., Marksistička filozofija danas. Strani i naši filozofi o razgovorima na Korčuli, Политика, 2. 8. 1964 (1 p.)
6. ..., Korčulanska letnja škola. Otvoreni razgovori na temu: Smisao i perspektive socijalizma, НИИ, 9. 8. 1964. (3 pp, page 3 is missing)
7. Zdravko Kučinar, Smisao i perspektive socijalizma, Gledišta, 8–9, 1964. (pp. 1247–1254, 8 pp.)
8. ..., Časopisi. Čemu Praxis. (»Praxis« 1), Telegram, 2. 10. 1964. (1 p.)
9. Predrag Vranicki, Društvene nauke i socijalizam, Vjesnik, 11. 10. 1964. (2 pp.)
10. Mihailo Marković, Političko otuđenje i samoupravljanje, Polja – List za kulturu i umjetnost, 76, Novi Sad, God. X, Oktobar, 1964. (4 pp.)
11. ..., Predrag Vranicki, Uz problem prakse, Polja – List za kulturu i umjetnost, 76, Novi Sad, year X, October 1964. (1 p.)

12. ..., Juhoslávia, aka je dnes (a discussion between delegation of Slovak philosophers and Yugoslav philosophers whom they were visiting, with Pavol Berta, a journalist), Kulturny život, Bratislava, 31. 10. 1964. (3 pp.)
13. Gajo Petrović, Jugoslavenski filozofi marksisti krvno vezani za svoj, jugoslavenski socijalizam (an interview, interviewed by D. Migić), Vjesnik, 8. 11. 1964. (2 pp.)

YEAR 1965

1. Savka Dapčević-Kučar, Izlaganje na konferenciji Saveza komunista sveučilišta (dio o Praxisu), Vjesnik, 28. 2. 1965. (4 pp.)
2. ..., Praxis br. 3/1965, Vjesnik, 26. 5. 1965. (2 pp.)
3. SK grada Zagreba, Bilten, 6–7, juni–jul, 1965. (pp. 8–11 and 29–33, 8 pp.)
4. Fuad Muhić, Praxis (br. 4/5, 1965.), Pregled, 7–8, 1965. (pp. 124–132, 9 pp.)
5. Milija Komatina, Letnja filozofska škola u Korčuli. Šta je istorija, Komunist, 2. 9. 1965. (2 pp.)
6. Gajo Petrović, Uz treće zasedanje Korčulanske letnje škole. Šta je istorija, Политика, 5. 9. 1965. (1 p.)
7. Aleksandar Tirnanić, U svijetu se širi interesiranje za autentičnu Marksovu misao. »Korčulanska ljetna škola« jučer, danas i sutra, Borba, 5. 9. 1965. (2 pp.)
8. Dušan Pirjevec, Kaj je zgodovina. Ob letošnji »Poletni korčulski šoli«, Naši razgledi, 25. 9. 1965. (pp. 362–363, 2 pp.)
9. Aleksa Buha, Treća sesija Korčulanske ljetne filozofsko-sociološke škole, Pregled, 9, 1965. (pp. 229–241, 13 pp.)
10. I. M, Korčulanska ljetna škola. Što je povijest (2), Vjesnik, 3. 10. 1965. (1 p.)
11. Boris Kalin, Treće zasjedanje Korčulanske ljetne škole. Što je Povijest, Telegram, 8. 10. 1965. (5 s.)
12. Rudi Supek, Što je historija? (3rd session of the *Korčula Summer School*, Korčula, August 16-28), a manuscript from Rudi Supek's collection in State Archive of the Republic of Croatia, box 18 (6 pp.)
13. Danilo Pejović, Filozofija u fokusu aktualnosti (intervju sa M. Šago), Slobodna Dalmacija, 9. 10. 1965. (1 p.)
14. Fuad Muhić, Gajo Petrović: »Filozofija i marksizam«, Pregled, 10, 1965. (pp. 364–371, 8 pp.)
15. Miko Tripalo, Iz referata na XIX Konferenciji Saveza komunista grada Zagreba, (o Praxisu, pp. 22–24, 2 pp.)

16. Zagorka Pešić Golubović, Nesporazumi ili pretenzije na ideološki monopol, Književne novine, 1965. (3 pp.)
17. SK grada Zagreba, Bilten 12, Decembar 1965. (contents of a Bulletin for 1965, pp. 38–43, 5 pp.)

YEAR 1966

1. Nedjeljko Kujundžić, Kulturna kronika. Dva časopisa – dva stila i dva pogleda na svijet (comparing »Naše teme« with »Praxis«), Radio Zagreb, 9. 2. 1966. (8 pp.)
2. SK grada Zagreba, Bilten 2, Februar 1966. (about the *Praxis* pp. 31–34, 4 pp.)
3. SK grada Zagreba, Bilten 3, Mart 1966. (of great importance – analysis of Praxis' writing) (pp. 33–53, 21 p.)
4. Z. G., Obrazloženja nagrada naučnim radnicima, Vjesnik 29. 4. 1966. (3 pp.)
5. SK grada Zagreba, Bilten 5, Maj 1966, Diskusija o časopisu »Praxis« u Komisiji za idejna pitanja GK SKH Zagreb (pp. 29–69, 33 pp.) Several continuations during May 1966. This discussion was published in »Vjesnik« as well)
6. ... , Jugoslavenski filozofi u SSSR, Vjesnik, 7. 6. 1965. (1 p.)
7. Vanja Sutlić, Na eminentno komunističke solucije (an interview with Jozo Puljizević, a journalist), Vjesnik, 12. 6. 1966. (4 pp.)
8. N. K., Politička akcija kamuflirana velom naučnog rada, Borba, 25. 6. 1966. (2 pp.)
9. ..., Kamuflirana politička akcija, Vjesnik, 25. 6. 1966. (1 p.)
10. S. F., Debata o dodjeli nagrada »Božidar Adžija«. Politička akcija iza paravana nauke, Vjesnik, 26. 6. 1966. (4 pp.)
11. D. B. – S. O., Povodom odluke o nagrađivanju naučnih radnika u Hrvatskoj. Politička akcija ne može se servirati kao naučna ocena, Политика, 26. 6. 1966. (1 p.)
12. SK grada Zagreba, Bilten 6–7, Juni–Juli 1966, Izlaganje dr. Vladimira Bakarića u Sarajevu pp. 1–27, about the *Praxis* pp. 21–26, 6 pp.)
13. C. Ф. Одуев и др., Заметки о филозофској жизни в Југославији, Вопросы философии, 5 1966. (pp. 157–161, 5 pp.)
14. ..., Človek a jeho svet (an interview with Yugoslav philosophers who participated in a symposium: Človek a společnost: P. Vranicki, V. Korać, M. Kangrga, D. Rodin, D. Grlić; interviewed and translated by Andrej Kopčok), Kulturny život (Bratislava), č. 44, 28. 10. 1966. (3 pp.)
15. ..., Savez komunista i naučno stvaralaštvo. Diskusija vođena u Komisiji za društvene nauke pri CK SKJ, Socijalizam, časopis Saveza komunista

- Jugoslavije, issue no. 10, 1966. (pp. 1286–1335, 49 pp.) (participants of the discussion: M. Nikolić, N. Pašić, L. Mates, A. Fira, V. Vlahović, L. Perović, M. Minić, Ž. Rakočević, A. Krešić Ž. Berisavljević, N. Sekulić)
16. Gajo Petrović, Jugoslavenska filozofija danas, *Filozofija*, issue no. 4, 1966. (pp. 459–466, 8 pp.)
  17. Milan Kangrga, Plodna djelatnost Jugoslavenskog udruženja za filozofiju, *Filozofija*, issue no. 4, 1966. (pp. 467–479, 13 pp.)
  18. SK grada Zagreba, Bilten 12, December 1966, Pregled sadržaja Biltena za 1966. (pp. 51–55, 5 pp.)

Note: Bulletin no. 5, from 1966, published discussions on *Praxis* (The topic of the discussions was based on the materials published in Bulletin no. 3, from 1966, in »Vijesnik«). There were several publications of the discussions during May of 1966 in »Vijesnik«. One of the discussions, the one by Vlatko Pavletić, was published in »Feral Tribune« on 18. 12. 1995 (see entry 14 for year 1995).

YEAR 1967

1. M. V., Međunarodni filozofski i sociološki skup. Sutra počinje korčulanska ljetna škola, *Borba*, 15. 8. 1967. (1 p.)
2. ..., Korčulanska ljetna škola (August 16–26). Živimo li u znaku postvarenja, *Borba*, 27. 8. 1967. (3 pp.)
3. »Ekonomska politika«, *Lapsus philosophiae*, *Borba*, 3. 9. 1967. (1 p.)
4. Mića Danojlić, Književni podlistak. Diskutirati, *Borba*, 3. 9. 1967. (1 p.)
5. Aleksandar Acković, Stvaralaštvo i postvarenje, *Filozofski dijalozi u Korčuli*, *Политика*, 3. 9. 1967. (1 p.)
6. Paul Lendvai, Wieviel Freiheit kann der Sozialismus ertragen? »Schöpfertum und Verdinglichung« – Philosophengespräch auf Korčula, *DIE TAT*, 9. 9. 1967. (2 pp.)
7. T. Butorac, Da čovjek ne postane stvar, *Vjesnik*, 10. 9. 1967. (1 p.)
8. Prvoslav Ralić, Posle Korčulanske letnje filozofske škole. *Filozofija o slobodi*, *Komunist*, 14. 9. 1967. (1 p.)
9. Zdravko Kučinar, Stvaralaštvo i postvarenje, *Gledišta*, 10, 1967. (pp. 1393–1398, 6 pp.)
10. Gajo Petrović, Alienation, a headword in *Encyclopedia of Philosophy* (ed. Paul Edwards), 1967, as well as in the second edition (ed. Donald M. Borchert), 2005. (pp. 120–127, 8 pp.)

Note: the fact that the Petrović' authentic headword was taken in the second edition as well goes to show of its quality and the philosophical competence of the author.

YEAR 1968

1. M. Singer, Z. Židovec, V. Česi, Sjednica Konferencije SK Zagrebačkog sveučilišta. Pozitivna politička orijentacija većine zagrebačkih studenata, *Vjesnik*, 29. 6. 1968. (2 pp.)
2. Igor Zidić, Viši ideali ili filozofija s vrha mača (notes on a group portrait of Four Horsemen of the Apocalypse), *Kolo*, 6, 1968. (pp. 512–530, 19 pp.)
3. Danilo Pejović, Jedno objašnjenje o »ljevičarstvu« i »desničarstvu«, *Kolo*, 6, 1968. (pp. 531–534, 4 pp.)
4. SK grada Zagreba, Bilten 1, januar 1968, Neka politička kretanja unutar studentskog rukovodstva, (pp. 61–71, 11 p.)
5. SK grada Zagreba, Bilten 6–7, juni–juli 1968, Zadaci Saveza komunističke i Socijalističkog saveza u Zagrebu u provođenju smjernica Predsjedništva i Izvršnog komiteta CK SKJ, (pp. 5–62, 58 pp., on *Praxis* pp. 5–10, 6 pp.)
6. SK grada Zagreba, Bilten 8, august 1968, Usvojeni zaključci XX Konferencije SKH Zagreb i Pogram Aktivnosti organizacije SK Zagreba (pp. 3–38 i 70–79, 45 pp., on *Praxis* pp. 8, 1 p.)
7. SK grada Zagreba, Bilten 9, septembar 1968, Zadaci i Akcioni program Gradske konferencije SSRNH Zagreb u ostvarivanju Smjernica Predsjedništva i Izvršnog komiteta CK SKJ (pp. 3–12 i 19–21, 43, 14 pp., *Praxis* is mentioned on pp. 11, 21–22, 43)
8. Aleksa Buha, Peto zasjedanje korčulanske ljetne filozofsko-sociološke škole (Korčula from August 14–24, 1968.), *Pregled*, issue no. 9, 1968. (pp. 341–349, 9 pp.)
9. Andrej Kirn, Marx in revolucija. Zapiski o »Korčulski poletni šoli«, 14. do 24. avgusta, *Teorija in praksa*, oktober, 10, 1968. (pp. 1486–1491, 6 pp.)
10. Arnold Künzli, Marxismus in Trockendock von Korcula, *Tages-Anzeiger*, 9. 11. 1968. (2 pp.)
11. Yorick Blumenfeld, *Praxis*, chapter XII from the Book: Seesaw (Cultural Life in Eastern Europa), Harcourt, Brace and World, Inc, New York, 1968. (pp. 216–231, 17 pp.)

YEAR 1969

1. М. Б. Митин, О так называемых »новых вариантах« марксизма, *Иностранная литература*, Но. 3, 1969. (pp. 220–226, 7 pp.)
2. Staniša Novaković, Моć i čovečnost. Šesto međunarodno zasjedanje Korčulanske ljetne škole, *Политика*, 7. 9. 1969. (1 p.)
3. Zvonimir Lisinski, Filozofija ili politika, *Vjesnik*, 9. 9. 1969. (1 p.)

4. Zdravko Kučinar, Marks i revolucija, Prilozi za istoriju socijalizma, knjiga 6, 1969, Belgrade (pp. 437–453, 17 pp.)
5. ..., Razgovor s »Praxisom«, 3. 7. 1969., published in »Dalje« (Sarajevo), issue no. 28–29, 1989. (pp. 28–52, 25 pp.)

YEAR 1970

1. Gerd-Klaus Kaltenbrunner, Jugoslawisches Philosophieren der Gegenwart, Die Tat, 7. 2. 1970. (2 pp.)
2. Red., Philosophie/Marxismus. Baldachin für Heilige, Der Spiegel, 10, 1970, 2. 3. 1970. (3 pp.)
3. ..., Tanjugov interni bilten, 2. 3. 1970. (information on *praxis thinker's* standpoints) (2 pp.)
4. Zvonimir Lisinski, Završila Korčulanska ljetna škola, Vjesnik, 26. 8. 1970. (1 p.)
5. Zvonimir Lisinski, Metafizika ili revolucija, Vjesnik, 1. 9. 1970. (1 p.)
6. Rolf Volmann, Beobachtungen in Dalmatien. Ernst Bloch über das Böse bei Hegel, Stuttgarter Zeitung, Nr. 197, 28. 8. 1970. (1 p.)
7. Rolf Volmann, Hegel als Revolutinsphilosoph. Nachtrag von der philosophischen Sommerschule in Korcula, Stuttgarter Zeitung, Nr. 202, 3. 9. 1970. (1 p.)
8. Gert Kalow, Marx Kurs Süd. Das Philosophentreffen auf Korcula, published in ?, 8. 9. 1970. (1 p.)
9. Rolf Volmann, Sommerschule für Philosophen. Die Kinder fressen die Revolution, Stuttgarter Zeitung, Nr. 208 (2. pp.)
10. Rasim Muminović, Ni ideal ni stvarnost. (with a book by Svetozar Stojanović), Pregled, 11–12, 1970. (pp. 596–602, 7 pp.)
11. Aleksa Buha, Sedmo zasjedanje korčulanske ljetne filozofsko-sociološke škole. (Korčula, August 16 – 26, 1970), Pregled, 9, 1970. (pp. 286–290, 5 pp.)
12. SK grada Zagreba, Bilten 4, April 1970. (pp. 3–177, 177 pp.)*
13. SK grada Zagreba, Bilten 5, Maj 1970. (pp. 3–174, 174 pp.)*

* Note: None of the last two Bulletins (no. 4 and 5) contains mention of the Praxis. I included them in the Collection due to the significance of their content for understanding of social, economical, cultural and political circumstances within which the Praxis acted, i.e. expressed the standpoints in some of the contributions.

YEAR 1971

1. V. Novak, U 4 humoristička oka. Rudi Supek, Večernji list, 14. i 15. 8. 1971. (1 p.)

2. Rolf Volmann, Ende aller Utopien? Die philosophische Sommerschule in Korčula: das Problem von Theorie und Praxis, *Zeit*, Nr. 37, 11. 9. 1971. (3 pp.)
3. Johann Chr. Marek, Zwischen Utopie und Realität, *Tagespost*, No. 210, 11. 9. 1971. (1 p.)
4. Gerhart Wielinger, Utopie und Realität. Die »Sommerschule« in Korcula, *Kleine Zeitung*, 15. 9. 1971. (1 p.)
5. Dušan Pajin, Korčulanska letnja škola, *Gledišta*, 10, 1971. (there were three »unauthorized presentations by Milan Kangrga, Karl H. F. Schluk and Leli Bas which were claimed to be »published entirely in the following issue of *Praxis*«), (pp. 1383–1400, 18 pp.)
6. Fuad Muhić, VIII sesija korčulanske ljetne škole, *Pregled*, 10, 1971. (pp. 397–405, 9 pp.)
7. Safet Šerifović, O odnosu upravljanja i rukovođenja u samoupravnoj radnoj organizaciji, *Pregled*, 10, 1971. (405–411, 7 pp.)
8. Jean-Michel Palmier, Au congres de Korcula l'utopie et la pensee marxiste, *La Litterature*, 1971. (2 pp.)

YEAR 1972

1. Miloje Petrović, Kategorija prakse u radovima jugoslovenskih filozofa, *Gledišta*, issue no. 2, Februar 1972. (pp. 293–313, 21 pp.)
2. Ivan Kuvačić, O izvorima nacionalizma, *Gledišta*, issue no. 2, Februar 1972. (pp. 314–320, 7 pp.)
3. *Neue Züricher Zeitung* 29. 7. 1972, Marksisti protiv marksista u Jugoslaviji. Zabrana jedne sveske časopisa »Praxis«, *Filozofija*, 2, 1972. (pp. 145–146, 2 pp.)
4. ..., »Praxis« između ostalog, *НИИ*, 19. 3. 1972. (3 pp.)
5. Grupa autora, Funkcija istorijske svesti, Treći Program Radio Beograda, Proleće 1972. (pp. 189–314, 125 pp.) (Participants: S. Ćirković, A. Forišković, N. Gaćeša, B. Jakšić, N. Jovanović, M. Kangrga, I. Kuvačić, T. Kermauner, J. Marjanović, N. Milošević, A. Mitrović, B. Pavlović, B. Petranović, S. Petrović, D. Pirjevec, Č. Popov, R. Samardžić, Đ. Stanišavljević, Đ. Šušnjić, D. Vuksanović-Anić)
6. Slobodan Stanković, Serbian marxist attacks Stalinist de-stalinization. Part Three: Against A Professional Politocracy, *Radio Free Europe*, 7. 8. 1972. (pp. 1–8, 8 pp.)
7. Željko Falout (edited), IX Korčulanska ljetna škola. Filozofi između filozofije i društva, *Telegram*, 1972. (pp. 12–13, 4 pp.)

YEAR 1973

1. Dag Strpić, Zašto zagrebački filozofski časopis podržava kritizirane Beogradske nastavnike. »Praxisova« praksa, Vjesnik u srijedu, issue no. 1097, 16. 5. 1973. (4 pp.)
2. Alfred Kosing, Rezensionen: Revolutionäre Praxis. Jugoslawischer Marxismus der Gegenwart..., Deutsche Zeitschrift für Philosophie, 3, 1973. (pp. 265–269, 5 pp.)
3. M. Lolić (and associate, edited), »Filozofski« trokut Belgrade–Zagreb–Ljubljana. Politička igra pod naučnim plaštem, Vjesnik, (vjerojatno ožujak ili travanj), 1973. (1 p.)
4. Slobodan Stanković, Latest Issue of »Praxis« Reviewed. Part Three – Polemics Over a Banned Issue Radio Free Europe, 17. 5. 1973. (pp. 1–6, 6 pp.)
5. Ernest Bloh, Kapitalizam je na kraju svog puta, Политика, 20. 8. 1973. (1 p.)
6. ..., Inozemni filozofi o Korčulanskoj ljetnoj školi, (source?), 21. 8. 1973. (1 p.)
7. ..., »Korčulanska letnja škola«. Građansko društvo i socijalizam, Политика, 24. 8. 1973. (1 p.)
8. Gert Kalow, Der Weltgeist geht baden. Notizen von der »Sommer-schule« auf Korcula, 10. 9. 1973. (2 pp.)
9. Klaus Podak, Wichtig: dass sie stattgefunden hat. Philosophen und Soziologen treffen sich zur Sommer-Schule in Korcula, Süddeutsche Zeitung, Nr. 213, 15–16. 9. 1973. (3 pp.).
Note: K. Podak offers a photograph from a meeting of the Administrative board of the Korčula School with the article. According to information provided by Zdravko Kučinar, the photograph was made in 1969.
10. Stipe Šuvar, Za otvoreni dijalog, OKO, 3. 10. 1973. (6 pp.)
11. Ivo Družijanić, Naša posla. Korčula, OKO, 3. 10. 1973. (1 p.)
12. ..., Rad ovogodišnje Korčulanske škole. Vanpartijska pozicija filozofije, Комунист, 8. 10. 1973. (2 pp.)
13. Rudi Supek, Povodom napisa »Vanpartijska pozicija filozofije«. Pismo Rudija Supeka »Komunistu«, Komunist, X, 1973. (1 p.)
14. ..., Odgovor redakcije »Komunista«. Stari metodi »nove levice«, Komunist, X, 1973. (3 pp.)
15. Dušan Dragosavac, Što je neprihvatljivo u filozofskom časopisu »Praxis«. Ne teorija nego politički stavovi, Vjesnik u srijedu, 19. 12. 1973. (4 pp.)

16. Ivan Kuvačić, Smije li se u raščišćavanju istine zanemariti pitanje metode, Vjesnik u srijedu, 26. 12. 1973. (2 pp.)
17. Dušan Dragosavac, Doista, za istinu je bitan i put do nje, Vjesnik u srijedu, 26. 12. 1973. (1 p.)
18. Gajo Petrović, Tri filofska Lenjina, Treći program Radio Beograda, Zima, 1973. (pp. 99–150, 52 pp.)

YEAR 1974

1. Frantz Vossen, Auf dem Rückweg zum Stalinismus. Antwort der »Praxis«-Philosophen auf die Angiffe des jugoslawischen Bundes der Kommunisten, Süddeutsche Zeitung, 26–27. 1. 1974. (2 pp.)
2. Noam Chomsky, Robert S. Cohen, The Repression at Belgrade University, The New York Review of Books, Vol. 21, No. 1, February 7, 1974. (pp. 1–7, 7 pp.)
3. Elisabeth Prager, Der Marxismus und Korcula, Arbeiter Zeitung, 5. 6. 1974. (1 p.)
4. Rasim Muminović, Filozofsko mišljenje i mišljenje o njemu, Radio Sarajevo – Treći program, Issue no. 5, 1974. (pp. 148–183, 36 pp.)
5. Mehmed Halilović, Povodom jedne ostavke. Obračun na način »Praksisov«, Oslobođenje, 29. 12. 1974. (2 pp.)

YEAR 1975

1. S. L. – D. V., Destruktivnim delovanjem grupe nastavnika teže su oštećeni društveni interesi, Politika, 29. 1. 1975. (3 pp.)
2. Olaf Ihlau, Jetzt auch in Zagreb und Ljubljana. Die Kampagne gegen die Praxis-Marxistengeht weiter, Süddeutsche Zeitung, 14. 2. 1975. (1 p.)
3. Alexander Schwan, Angst vor kritischen Denkern. Warum das Tito-Regime die jugoslawischen Philosophen der Praxis-Gruppe bekämpft, Die Zeit, Nr. 20, 9. 5. 1975. (6 pp.)
4. Ernst Bloch, »Jugoslawien nagelt die Flagge an den Mast«. Spiegel – Interview mit Ernst Bloch zu dem Schlag gegen den »Praxis-Kreis«, Der Spiegel, Nr. 6, 1975. (3 pp.)
5. Lucio Lombardo Radice, Guardando al di la Praxis di Korcula. Il problema del dialogo tramarxisti, Rinascita, no. 32, 8. 8. 1975. (2 pp.)
6. Vladimir Bakarić, Posledice stranih uticaja na Savez komunista, Politika, October 22, 1975. (2 pp.) (text signed by Mladen Maloča, a journalist)

YEAR 1976

1. Ivan Kuvačić, Ljudske potrebe i društvene vrijednosti, Revija za sociologiju, issue no. 1, 1976. (pp. 7–15, 9 pp.)

YEAR 1977

1. Gajo Petrović, Istina i pluralizam, Theoria, issue no., 12, 1977. (pp. 75–85, 11 p.)

YEAR 1978

1. J. Pjević, Savez filozofskih društava Jugoslavije. Koraci k izlasku iz krize, Borba, 10. 3. 1978. (1 p.)

YEAR 1979

1. Marko Matić, Kršćanstvo i marksizam šezdesetih godina, Obnovljeni život, 1, 1979. (pp. 14–35, 22 pp.)
2. Franz Marek, Geschichts – bewusstsein und Partei, Europaeische rundschau, Nr. 1, 1979. (pp. 107–108, 2 pp.)

YEAR 1980

1. Danko Grlić, Estetika est etika, an interview with Nenad Korda, Studentski list, issue no. 762, 7. 3. 1980. (5 pp.)
2. lic., Philosophen der »Praxis-Gruppe« kommen in eine schwierige Lage. Vor Zwangspensionierung An serbischen Universitäten, Der Tagespiegel, 21. 6. 1980. (1 p.)
3. Alexander Schwan, Mit Gesetzen gegen die Freiheit des Denkens – Belgrads neue Regierung bedroht Die Professoren der »Praxis« Grupe. Wenn Philosophen die Welt verändern wollen, Die Welt, Nr. 165, 18. 7. 1980. (1 p.)
4. Alojz Mudrinić (nome de plume), Razmišljanja uz »Mišljenje revolucije« Gaje Petrovića, Obnovljeni život, issue no. 3–4, 1980. (pp. 309–321, 14 pp.)
5. Christine von Kohl, Die Praxis-Gruppe praktisch am Ende. In Belgrad bricht der Winter ein, Die Presse, 2. 12. 1980. (1 p.)
6. Ernst Topitsch, Die »Belgrader Sieben«. Neuer Druck auf die jugoslawische Intelligenz, Rheinische Merkur/Crist und Welt, Nr. 50, 12. 12. 1980. (2 pp.)

YEAR 1981

1. Gajo Petrović, Pismo Oskaru Daviču, Књижевна реч, issue no. 167, 25. 5. 1981. (4 pp.)

2. Gajo Petrović, Pismo uredniku Књижевне речи, Књижевна реч, issue no. 171, 25. 7. 1981. (1 p.)
3. Oskar Gruenwald, The Praxis School: Marxism as a Critique of Socialism, East European Quarterly, Vol. XV, No. 2, June, 1981. (pp. 227–250, 24 pp.)
4. Muharem Durić, Prizemlje javnog mnjenja (a feuilleton), Политика, 4. 12. 1981. (1 p.)
5. M. Krstić, Zatvaranje rađa i ostale nevolje (a session of CC of the CP of Macedonia), Политика, 4. 12. 1981. (1 p.)

YEAR 1982

1. Milan Kangrga, Bez građanskih sloboda – ni traga od socijalizma. An interview with Dušan Bošković, Theoria, issue no. 1–2, 1982. (pp. 89–124, 36 pp.)
2. Milan Kangrga, Pismo uredniku Књижевна реч, Књижевна реч, broj 201, 25. 12. 1982. (4 pp.)

YEAR 1983

1. Milan Kangrga, Koje su principjelne osnove spora, Theoria, issue no. 1–2, 1983. (pp. 191–198, 8 pp.)
2. Gajo Petrović, Kriza kao početak revolucije. An interview (for Zoran Stanković, a journalist), Omladinske novine, Belgrade, God. XI, br. 417–418, April 2, 1983. (6 pp.)
3. Fuad Muhić, Protiv svih zastava, Недељна Борба, 24–25. 9. 1983. (2 pp.)
4. Rudi Supek, Pismo Theoriji. Jedan apel, Theoria, issue no. 3, 1983. (pp. 179–180, 2 pp.)
5. Rudi Supek, Legije pukovnika Vilića, an interview, 4. 11. 1983. (2 pp.)
6. Predrag Vranicki, Revolucija i kritika. Sto godina marksizma posle Marksa, Marksistička misao, Belgrade, 1983 (special edition) Only a part concerning *Praxis* is submitted (pp. 120–130, 11 p.)

YEAR 1984

1. Milan Kangrga. In memoriam Danku Grliću. O jednom kulturno-rovijesnom presedanu, Књижевна реч, 1984. (2 pp.)
2. Milan Kangrga, In memoriam. Danko Grlić, Theoria, issue no. 3–4, 1984. (pp. 5–9, 4 pp.)
3. Danko Grlić, Smisao angažiranosti u filozofiji, Theoria, issue no. 3–4, 1984. (pp. 11–21, 11 p.)
4. Ozren Žunec, Djelo filozofije. O »angažiranoj filozofiji«, Theoria, issue no. 3–4, 1984. (pp. 24–34, 7 pp.)

YEAR 1985

1. Gajo Petrović, Rečnik filozofije. Praksa, Theoria, issue no. 1–2, 1985. (pp. 175–197, 23 pp.)
2. Slobodan Žunjić, Habermas i praxis filozofija, Theoria, issue no. 1–2, 1985. (pp. 79–97, 19 pp.)
3. Branislav Kovačić, Špijuni i mislioci, Duga, br. 233, 29. 1. 1985. (1 p.)
4. Neca Jovanov, O odnosima između revolucionarnog pokreta i poretka, Scientia Yugoslavica 11 (1–2), (1985) (pp. 3–18, 16 pp.)
5. Gajo Petrović, Ein Gewisser Ernst Bloch, TÜTE, Sonderheft: Zum hundersten Geburtstag von Ernst Bloch, jun/juli 1985. (pp. 8–10, 3 pp.)
6. Veljko Mičunović, Parola idejnog monolitizma i kritika »Praxisa«, КЊИЖЕВНЕ НОВИНЕ, issue no. 691–692, 1. 7. 1985. (4 pp.)
7. Lino Veljak, Socijalizam ili sloboda, Theoria, issue no. 3–4, 1985, (pp. 35–45, 11 p.)
8. Lešek Kolakovski, Jugoslavenski revizionizam, točka 3. glave XIII: Letimičan pogled na promjene marksizma posljednjih godina u knjizi: Glavni tokovi marksizma, tom III, BIGZ, Belgrade, 1985. (Volume I 1980, Volume II 1983.). (pp. V–XXVI, 22 pp.) Foreword by Prvoslav Ralić was listed: Marksizam koji se ne plaši kritike (pp. 509–540, 22 pp.) (There is a note by A. L. with this excerpt)

YEAR 1986

1. Milan Kangrga, Bez mimikrije: želim vlast, i to odmah, Vjesnik, 7. 1. 1986. (1 p.)
2. Gajo Petrović, »Bit« je Marxove misli »mišljenje revolucije«. An interview for Aleksandar Bošković, Student, 15. 1. 1986. (4 pp.)
3. Mihailo Marković, Sudbina »Praxisa« uopšte nije tragična (an interview with Aleksandar Bošković), КЊИЖЕВНЕ НОВИНЕ, broj 702, 15. 1. 1986. (5 pp.)
4. ..., Da li je nacionalizam naša sudbina. Razgovor na tribini Doma omladine Belgrade 21. 1. 1987. povodom istoimene knjige Ljubomira Tadića (participants: Đ. Uskoković, B. Jakšić, D. Janjić, Lj. Kljakić, V. Goati, R. Božović, Lj. Tadić), Gledišta, issue no. 11–12, 1986. (pp. 139–181, 43 pp.)

YEAR 1987

1. Neven Sesardić, Razmišljanja o filozofiji prakse, Theoria, issue no. 1–2, 1987. (pp. 107–116, 10 pp.)
2. Redakcija časopisa Theoria, Polemika, Theoria, issue no. 3–4, 1987. (pp. 111–112, 2 pp.)

3. Mihailo Marković, Povodom razmišljanja o filozofiji prakse, *Theoria*, issue no. 3–4 1987. (pp. 113–119, 7 pp.)
4. Gajo Petrović, O filozofiji prakse i jednom neobičnom pojmu razmišljanja, *Theoria*, issue no. 3–4, 1987. (pp. 121–137, 17 pp.)
5. Gajo Petrović, Bivši marksisti, *Danas*, 3. 3. 1987. (1 str)
6. Rudi Supek, Mišljenje kao diverzija. An interview with Jelena Lovrić, *Danas*, 2. 6. 1987. (pp. 14–17, 4 pp.)
7. N. N., Crkva i staljinizam, *Katolički tjednik*, issue no. 27, 5. 7. 1987. (1 p.)
8. Ivan Kuvačić, Planetarno obuzdavanje utopije. An interview with Jasmina Kuzmanović, *Danas*, 14. 7. 1987. (pp. 33–36, 4 pp.)
9. Gajo Petrović, Raznolikost u filozofiji – temeljna pretpostavka za slobodno stvaranje i za stvaralački dijalog. An interview with Božo Kovačević on the occasion of the publishing of *Selected Works*, *Naša knjiga*, issue no. 23–24, 1987. (pp. 6–9; 4 pp.)

YEAR 1988

1. Rudi Supek, Kola bez kondukter. An interview with Davor Butković i Dubravko Grakalić, *Studentski list*, br. 968, 10. 2. 1988. (4 pp.)
2. Danko Plevnik, Bitka za bitak. A book review: V. Golubović, S Marxom protiv Staljina, *Komunist* (Zagreb), 19. 2. 1988. (3 pp.)
3. Dragan Mojović, Tragom polemičkih tonova na Prvom kongresu filozofa Jugoslavije u Herceg-Novom. *Filozofija nije nacionalna*, *Борба*, 9. 5. 1988. (1 p.)
4. Z. A., Rasprava o praxis-filozofiji (učesnici: Z. Arbutina, V. Golubović, L. Veljak, M. Belančić, S. Žunjić, N. Mišćević), *Pitanja* (magazine of RK SSOH), godište XVIII, issue no. 3–4, 1988. (pp. 58–96; 37 pp.)
5. Zagorka Golubović, »Praxis-filozofija«: različita tumačenja i kritike, *Theoria*, issue no. 1–2, 1988. (pp. 9–20, 12 pp.)
6. ..., *Filozofski angažman i kriza*, *Комунист*, 26. 8. 1988. (4 стр.)

YEAR 1989

1. Gajo Petrović, Jedini »dosljedan marksist« je drug noj. An interview with Veselin Radunović, *Одјек*, issue no. 238, March, 1989. (4 pp.)
2. Gajo Petrović, »Dialektični materializam« in »teorija prakse«. O povojni jugoslavanski filozofiji govori dr. Gajo Petrović. An interview with Veselin Radunović »*Naši razgledi*«, št. 6 (893), 24. marca 1989. (4 pp.)
3. Rudi Supek, Udoban plašt umjesto luđačke košulje. An interview with Sanja Modrić, *Борба*, 20. 3. 1989. (2 pp.)

4. Abdulah Šarčević, Intervju. Razgovor vodio Risto Tubić, Dijalog, issue no. 1–2, 1989. (pp. 135–166; 32 pp.)
5. Rudi Supek, Populizam i demokracija, Republika, issue no. 3, 1989. (2 pp.)
6. Nebojša Popov, Inicijative: da li obnoviti Korčulansku ljetnu školu. Mnogo razloga za obnovu, Borba, 1. 6. 1989. (1 p.)
7. Miladin Životić, Inicijative: da li obnoviti Korčulansku ljetnu školu. Za kontinuitet kritičkog stava, Borba, 2. 6. 1989. (1 p.)
8. D. M., Inicijative: da li obnoviti Korčulansku ljetnu školu. Dijalog kao specijalni rat (razgovor s R. Supekom i Ž. Puhovskim), Borba, 6. 3. 1989. (1 p.)
9. Svetozar Stojanović, Marksizam i nacionalno pitanje. An interview with? (the end of the interview missing), Политика, 3. 6. 1989. (2 pp.)
10. Stephan Käßler, Marxismus und Demokratie, TAZ, 3. 8. 1989. (4 pp.)
11. Rudi Supek, Intervju Rudi Supeka. Razgovor vodio Mirko Galić, Start, 14. 10. 1989. (pp. 1–19 i 48–49, 70; 8 pp.)
12. Rudi Supek, Velika prevara. Intervju. Razgovor vodili: J. Duraković, G. Todorović, Valter, 17. 11. 1989. (4 pp.)
13. Rudi Supek, Pionir Yu sociologije. An interview with Anđelko Milar-dović, TEN, year 1989 (5 pp.)
14. Karl Heinrich Kemmer, Zagreb und die Philosophie, »Prisma«, ...?, 1989. (pp. 33–35, 3 pp.)
15. Gunzelin Schmid Noerr, Die Frankfurter Schule und die gegenwärtige Philosophie, »Prisma«, 1989. (pp. 35–36; 2 pp.)
16. Zagorka Golubović, A Marxist Approach to the Concept of Being/ Become Human, Dialectics and Humanism, No. 3–4. 1989. (pp. 65–84, 20 pp.)
17. Ivan Kuvačić, Razvoj, širenje i osporavanje funkcionalizma, Sociolo-gija, issue no. 4, 1989. (pp. 653–671, 19 pp.)
18. Anton Vratuša, Dvanajst let mednarodne tribune »Socializem v svetu«, Časopis za zgodovino in Narodopisje (Review hor History and Ethno-graphy), 1. Zvezek, 1989. (Maribor), (pp. 3–14; 12 pp.)

YEAR 1990

1. Svetozar Stojanović, Kritičari »svega postojećeg«. An interview. Inter-viewed by Zdenka Aćin, Duga, issue no. 417, 17. 2–2. 3. 1990. (pp. 12–15 i 85; 5 pp.)
2. Miladin Životić, San kao podvig. Uz izlazak Odabranih. djela Milana. Kangrge, Borba, 12. 4. 1990. (2 pp.)

3. Gajo Petrović, Mnogo je naknadnih demokrata. An interview. Interviewed by Ivo Tomljenović, *Borba*, 20. 4. 1990. (3 pp.)
4. Milan Kangrga, Hrvatskoj ne treba vođa nego parlament, *Borba*, 24. 8. 1990. (3 pp.)
5. K. R., Gajo Petrović, Počasni doktor u Strasbourgu, *Vjesnik*, 23. 10. 1990. (1 p.)
6. Mirko Galić, Legija časti Rudiju Supeku, *Vjesnik*, 23. 10. 1990. (1 p.)
7. Gajo Petrović, I dalje u mračnom tunelu povijesti (from an interview for »Duga«), *Vjesnik*, 30. 10. 1990. (1 p.)
8. (Translated by H. B.), Drugi o nama. Počast Gaji Petroviću, *Политика*, 14. 11. 1990. (1 p.)
9. J. Radovanović–V. Vignjević, Nacionalizam kao politička tehnologija, *Borba*, 1–2. 12. 1990. (1 p. only, the rest of the article is missing)

YEAR 1991

1. Gajo Petrović, Nacionalizam nas je doveo na ivicu građanskog rata. Interviewed by Jasna Tkalec, *Novi forum*, 14. 1. 1991. (4 pp.)
2. Veselin Golubović, Problem istine u metafizici Gaje Petrovića, *Filozofska istraživanja*, issue no. 1, 1991. (pp. 129–135; 7 pp.)
3. Simo Elaković, In memoriam. Veljko Korać (1914–1991), *Sociologija*, issue no. 1–2, 1991. (pp. 237–239; 3 pp.)
4. Miladin Životić, Stari i novi »usrećitelji naroda«. An interview. Interviewed by Mirko Arsić, *Intervju*, 12. 4. 1991. (pp. 35–39; 5 pp.)
5. Slavko Radeljić–Jakić, Poštovanje i prezir, *Nedjeljna Dalmacija*, 28. 4. 1991. (1 p.)
6. Nicole Janigro, Non alienato, *Il Manifesto*, 26. 5. 1991. (2 pp.)
7. ..., Kad se laži pomešaju s batinama. Studentske demonstracije nekad (1968) i sad (1991). An interview with the participants: N. Popov, S. Stojanović, Z. Golubović, M. Marković, M. Životić, Lj. Tadić, D. Mičunović, *Borba*, 20–21. 4. 1991. (4 pp.)
8. Đurđica Klancir, Obnova verbalnog delikta. Okrutni progon znanstvenika – an interview with Rudi Supek, *Zapad*, 6–7. 7. 1991. (1 p.)
9. Rudi Supek, Vježbanje demokracije. Interviewed by Andrej Marović, *Glas istre*, 28. 7. 1991. (4 pp.)
10. Rudi Supek, Fašizam u novim oblicima. An interview. Interviewed by Ratko Dojčinović, *Novi Karlovački tjednik (NOKAT)*, 7. 9. 1991. (4 pp.)
11. Rudi Supek, O ugroženosti Hrvata u Hrvatskoj. Eho opozicione pantomime. Intervju. Razgovarala Zdenka Aćin, *Duga*, 1991. (5 pp.)

12. Rajko Đurić, Profesore, nosim slike smrti. Pismo iz Berlina (a letter to Mihailo Marković), *Borba*, 16–17. 11. 1991. (2 pp.)
13. Zagorka Golubović, Socijalizam i ljudske potrebe, *Zbornik za filozofiju i društvenu teoriju SANU*, knjiga 1, Belgrade, 1991. (pp. 41–54, 14 pp.)

YEAR 1992

1. Mislav Kukoč, Hrvatska marksistička filozofija i krah socijalizma, *Filozofska istraživanja*, issue no. 2, 1992. (pp. 383–393; 11 p.)
2. Zlatko Posavec, In memoriam Ivan Focht, *Filozofska istraživanja*, issue no. 4, 1992. (pp. 797–805; 9 pp.)
3. Predrag Vranicki, In memoriam Rudi Supek, *Filozofska istraživanja*, issue no. 4, 1992. (pp. 807–810; 4 pp.)
4. Gordana Škorić, Tema: U spomen na Ernesta Grassija (Introductory remarks, Grassi's work »Misliti umjetnost«, a letter by G. Petrović to E. Grassi), *Filozofska istraživanja*, issue no. 4, 1992. (pp. 811–838; 27 pp.)

YEAR 1993

1. Gajo Petrović, Priznajem, *Nedjeljna Dalmacija*, 3. 2. 1993. (3 pp.)
2. Branimir Donat, Malo blaži krvnik, *Nedjeljna Dalmacija*, 24. 2. 1993. (4 pp.)
3. Pavo Barišić, Croatian Philosophy (I). Editorial, *Syntesis Philosophica*, 15 (1/1993) (pp. 3–6, 4 pp.)
4. Mislav Ježić, Da, okrutno smo napali Šešelja, (interview by Mirjana Dugandžija, a journalist), *Vjesnik (Danica)*, 19. 6. 1991. (2 pp.)
5. Simo Elaković, Gajo Petrović – hamletovski princ praksis filozofije (1927–1993), *КЊИЖЕВНЕ НОВИНЕ*, septembar 1993. (2 pp.)
6. Andrej Kopčok, In memoriam. Gajo Petrović – filozof v konflikte s mocou, *Filozofia* (magazine of the Slovak Academy of Sciences), Bratislava, Roč. 48, 1993, č. 9 (pp. 600, 1 p.)
7. Petar Šegedin, Bolest je priljepčiva – poglavlje iz knjige: U carstvu ponesenih duša, *Hrvatska Sveučilišna naklada*, Zagreb, 1993, (pp. 142–154; 7 pp.).

Note: using Ernst Bloch's interview for »Der Spiegel« (issue no. 6, 1975. – see entry 3./1975.), P. Šegedin formulates a political accusation against Zagreb *praksis thinkers* i.e. Zagreb group of *Praksis Orientation*.

YEAR 1994

1. Lino Veljak, Gajo Petrovic. Un maestro della critica radicale, *Marx centouno*, No. 17, ottobre 1994. (pp. 130–133; 4 pp.)
2. Bogdan Jerković, La seconda porta a sinistra. Intervista con Bogdan Jerković. *Regista Teatrale* (interviewed by Jasna Tkalec), *Balcanica*, Anno XI, No. 3–4, 1994. (pp. 81– 87; 7 pp.)
3. Gajo Petrović, Heidegger Martin (1889–1976), emisija u ciklusu: *Ličnosti i djela druge polovice XX stoljeća*, *Treći program radio Zagreba*, Zagreb 1994. (4 pp.)
4. Roksanda Ninčić, The Power of Belgrade's Salons. The Open University, *Vreme News Digest Agency*, No 169, December 19, 1994. (2 pp.)

YEAR 1995

1. Jure Zovko, Studiranje Hrvatske, an interview (interviewed by Ivanka Selak), *Nedjeljna Dalmacija*, 10. 2. 1995. (4 pp.)
2. Milan Kangrga, Dvije filozofske obljetnice. Staljiniste smo tukli šakom u glavu!, *Arkzin*, issue no. 33, 24. 2. 1995. (2 pp.)
3. Milan Kangrga, Reagiranje na tekst »Studiranje Hrvatske«. *Izmišljotine, dezinformacije, laži*, *Nedjeljna Dalmacija*, 24. 3. 1995. (3 pp.)
4. Milan Kangrga, Biti samo Hrvat, znači još ne biti čovjek. An interview (interviewed by Alen Anić), *Arkzin*, issue no. 33, 24. 2. 1995. (5 pp.)
5. Nedjeljko Kujundžić, Kangrgizam je antihrvatska ideologija, *Vjesnik*, 18. 3. 1995. (pp. 12; 2 pp.)
6. Milan Kangrga, Kujundžićevština neće biti hrvatska budućnost, *Vjesnik*, 25. 3. 1995. (1 p.)
7. Nediljko Kujundžić, *Zadnji trzaji Jugosaura*, Tomislav, ožujak 1995. (2 pp.)
8. Andrija Krešić, Dolanc na Korčuli, *НИИ*, 14. 4. 1995. (pp. 30–32; 3 pp.)
9. Vinko Grgurev, Je li filozofija bila u »mračnom tunelu«?, *Vjesnik*, 7. 6. 1995. pp. 14; 3 pp.)
10. Josip Talanga, Nastavnici mimo javnih natječaja, *Vjesnik*, 27. 6. 1995. (2 pp.)
11. Josip Talanga, U glavnom studiju uče sporednu egzotiku, *Vjesnik*, 28. 6. 1995. (2 pp.)
12. Vinko Grgurev, Marx, Bloch, Sartre i »ispiranje mozga«, *Vjesnik*, 12. 7. 1995. (pp. 18; 2 pp.)
13. Mislav Ježić, Skandal na Sveučilištu u Zagrebu. An interview (interviewed by Tomislav Čadež), *Globus*, 1. 12. 1995. (3 pp.)

14. Feral Tribune, Neka im sudi Partija – pretisak govora V. Pavletića, Feral Tribune, 18. 12. 1995. (4 pp.)
15. Viktor Ivančić, Teorija i praxis V. Pavletića. Zmije u jedrima, Feral Tribune, 22. 12. 1995. (4 pp.)
16. Milan Kangrga, Teorija i praxis V. Pavletića. Partijac ostaje partijac, Feral Tribune, 22. 12. 95. (3 pp.)
17. Miladin Životić, Pirova pobjeda, Arkzin, issue no. 47, 15. 9. 1995. (3 pp.)
18. Svetozar Stojanović, Od marksizma i postmarksizma do apokalipsizma (a chapter in the book »Propast komunizma i razbijanje Jugoslavije«), Belgrade, 1995. (pp. 217–239; 23 pp.)

YEAR 1996

1. Jure Zovko, Filozofi bi trebali biti savjest društva. Humanističke i društvene znanosti, Vjesnik, 10. 3. 1996. (4 pp.)
2. Milan Kangrga, Ne govorite nam o savjesti, Zovko!, Novi list, 25. 3. 1996. (3 pp.)
3. Jure Zovko, Tako je govorio Kangrga, Novi list, 9. 4. 1996. (2 pp.)
4. Milan Kangrga, Tako je govorio i govori Kangrga, Novi list, 27. 4. 1996. (2 pp.)
5. Milan Kangrga, Intervju novinaru M. Bašiću, Nacional, 26. 4. 1996. (4 pp.)
6. Vinko Grgurev, Vlatko Pavletić versus »Praxis«, Vjesnik SDU, 20. 4. 1996. (pp. 6–8; 4 pp.)
7. Branko Despot, Čuvar istinske duhovnosti. In memoriam Branku Bošnjaku, Vjesnik, 21. 6. 1996. (1 p.)
8. Lino Veljak, Sjećanja na Korčulansku ljetnu školu 1970–1974, srpanj, 1996. (manuscript). (3 pp.)
9. Darko Hudelist, Neautorizirana biografija F. Tuđmana, Globus, 11. 10. 1996. (3 pp.)
10. Milan Kangrga, Gajo Petrović nije mogao tvrditi da ste Vi Židov, Globus, 11. 10. 1996. (1 p.)
11. R. Arsenić, Milan Kangrga demantuje Franju Tuđmana. Neistine o Gaji Petroviću, Политика, 11. 10. 1996. (1 p.)
12. Željko Krušelj, Hrvatski koloplet. Praksisovski autizam, Večernji list, 14. 10. 1996. (1 p.)
13. Milan Kangrga, S HDZ-om na ispašu – an interview (interviewed by Heni Erceg), Feral Tribune, 21. 10. 1996. (7 pp.)
14. Milan Kangrga, Otvoreno pismo Dr. Franji Tuđmanu. Pustite na miru mrtve filozofe, Novi list, 30. 10. 1996. (1 p.) (the text of the letter is same as the one published in Globus on 11. 10. 1996.)

15. Vinko Grgurev, Velike ideje i mali Hrvati, Feral Tribune, 18. 11. 1996. (1 p.)
16. Vinko Grgurev, Petrovićeva je »Logika« solidan temelj za odgovarajuću nastavu, Vjesnik, 29. 11. 1996. (1 p.)
17. Milan Kangrga, Što je to »erozija morala«. Nema morala u bespravnom društvu, Novi list, (date?) 1996. (3 pp.)
18. Milan Kangrga, Što znači »opsjednutost prošlošću«. Izgubljenost u vremenu ili povijesni bankrot, Novi list, 1996. (3 pp.)
19. Veselin Golubović, Mišljenje na putu prevladavanja metafizike, Летопис 1996, Prosvjeta, Zagreb (pp. 157–174 ; 18 pp.)

YEAR 1997

1. Vinko Grgurev, Tragom napisa »Kako s Balkana istjerati Marxa«. Dostojanstvo filozofije, Večernji list, 27. 1. 1997. (1 p.)
2. Milan Kangrga, Nije država moj zavičaj, Novi list, January, 1997. (2 pp.)
3. (multiple authors), Mudri nonkonformista. In memoriam Ljubi Stojiću, 1934–1997, НИИ, 31. 1. 1997. (3 pp.)
4. (multiple authors), In memoriam Miladinu Životiću, Naša Borba, НИИ, Vreme, www.peacelink.nu, 3–8. marta 1997. (8 pp.)
5. Predrag Matvejević, Ćosić je sukrivac za zločin. Intervju (razgovor vodila Branka Bogavac, Monitor, 18. 4. 1997. (4 pp.)
6. Tomislav Klauški, Priča o »hrvatskom znanstvenom snu: uspon (da li i pad?) pomoćnika ministra znanosti dr. Jure Zovka. Znanstveni tajkun iz Širokog Brijega, Novi list, 22. 4. 1997. (3 pp.)
7. Predrag Matvejević, Requiem za ljevicu (1) i (2), Feral Tribune, 5. 5. i 12. 5. 1997. (12 pp.)
8. Branko Despot, Udomiti se pri sebi. An interview (Interviewed by Grozdana Cvitan), Vijenac, 17. 7. 1997. (4 pp.)
9. Ivan Bekavac, Hrvati i komunizam, Vjesnik, 1. 8. 1997. (?1 p.)
10. Milan Kangrga, Hrvati i ustaštvo, a manuscript (6 pp.) written on August 3 or 4, 1997, addressed to »Novi list« – was not published. Manuscript made available by Milan Kangrga – A. L.
11. Milan Kangrga, Božanstvena država, Novi list, 19. 9. 1997. (5 pp.)
12. Milan Kangrga, Hrvatska domoljubna etika nije dostojna čovjeka, Novi list, 22. 10. 1997. (5 pp.)
13. Svevlad Slamnig, Je li prof. dr. Milan Kangrga svjedok Jehove?, Novi list, 10. 11. 1997. (1 p.)
14. Vladimir Šeks, Filozof Kangrga ili zlovolja na djelu, Novi list, 13. 11. 1997. (5 pp.)

15. Mlan Kangrga, Zlovolja je preblaga riječ, gospodine Šeks!, Novi list, 29. 11. 1997. (4 pp.)
16. Milan Kangrga, Zlo oko nas, Novi list, 20. 11. 1997. (4 pp.)
17. Milan Kangrga, Što je to – »građanin«, Novi list, 10. 12. 1997. (3 pp.)
18. Slaven Letica, Slučaj Drage Pilsla ili: treba li svaku opoziciju opaučiti željeznom štangom po glavi?, Globus, 5. 12. 1997. (2 pp.)
19. Jure Zovko, Napadaju me oni koji su napisali više knjiga nego što su ih sami pročitali, Vjesnik, 7. 12. 1997. (2 pp.)
20. Milan Kangrga, dr. Slavenu Letici: Tko me slijedeći okleveta, tužit ću ga sudu!, Globus, 12. 12. 1997. (1 p.)
21. V. Šeks, Moguća je samo Kangrgina hrvatska tramvajaska demokracija, Novi list, 15. 12. 1997. (3 pp.)
22. Vinko Grgurev, Ideje i ideologije, Hrvatska ljevica, issue no. 12, 1997. (pp. 38, 1 p.)
23. Miladin Životić, Naš utopijski san (pp. 63–65) i Od disidenstva do nacionalizma (pp. 231–256) u knjizi *Contra bellum*, Beogradski krug i AKAPIT, Belgrade, 1997. (29 pp.)
24. Savka Dapčević Kučar, 71' Hrvatski snovi i stvarnost I–II, Interpublic, Zagreb, 1997. (pp. 709–710, 715–748, 798–799, 803–811 and 827–828, 50 pp.) Parts of texts concerning *Praxis* or conditions relevant for the evaluation of their activities – A. L.

YEAR 1998

1. Milan Kangrga, Šeksova demokracija, Novi list, 4. 1. 1998. (3 pp.)
2. Vilko Luncer, Gospodine Šeks, čitajte Karla Poppera, Novi list, 12. 1. 1998. (1 p.)
3. Vladimir Šeks, Tko će koga čekati u građanskom društvu?, Novi list, 28. 1. 1998. (3 pp.)
4. Vladimir Šeks, Gospodine Kangrga, koja je vaša istinska razina?, Novi list, 19. 2. 1997. (2 pp.)
5. Zlatko Canjuga, Neprijateljima moje doktrine o stališima namjenio sam stališ duhovne sirotinje na Marsu. An interview. Interviewed by Darko Hudelist, Globus, (date?), February 1998. (pp. 41–45, 5 pp.)
6. Milan Kangrga, Naprijed u feudalizam, Feral Tribune, 2. 3. 1998. (4 str)
7. Mira Oklobdžija, Što da se radi? Rudiju Supeku i Miladinu Životiću, Republika, issue no. 192–193, 1–31. 7. 1998. (pp. 19–26; 8 pp.)
8. Jelka Kljajić-Imširović, Disidenti i zatvor, Republika, issue no. 196, 1–15. 9. 1998. (pp. 11–22; 12 pp.)
9. Borislav Mikulić, Mjesto lijevog diskursa. Milan Kangrga, Bastard, December 1998. (pp. 79–85; 8 pp.)

10. Srećko Pulig, with a translation of a book by R. Močnik: *Koliko fašizma?*, Bastard, December 1998. (pp. 87–94; 9 pp.)
11. Wolfgang Kraushaar, 1968. *Das Jahr, das alles verändert hat*, München–Zürich, 1998. (a book excerpt) (pp. 176–177, 218–219, 310–323; 18 pp.)
12. Stjepan Damjanović (ed.), *Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Monografija. Odsjek za filozofiju* (an excerpt from a monograph), Zagreb, 1998. (pp. 77, 1 p.)

YEAR 1999

1. Svetozar Stojanović, *Srbija na raskršću. Miloševićev režim, Srbi i Zapad*, *Nedeljni telegraf*, 17. 2. 1999. (4 pp.)
2. Jure Zovko, *Nikome se nije zbog političkih uvjereja prijetilo otkazom*, *Jutarnji list*, 9. 6. 1999. (1 p.)
3. Laura Sekor, *TestamentS Betrayed. Yugoslavian Intellectuals and the Road to War*, *Linguafranca*, No. 6 September 1999. (16 pp.). Published in a weekly »Danas« as a feuilleton with 8 sequels, entitled: *Jugoslovenski intelektualci i put ka ratu*, *Danas*, 30. 8. do 8. 9. 1999. (16 pp.)
4. Mislav Kukoč, *Neki su praksisovci preko noći postali liberalnim demokratima. Intervju. Razgovor vodio Domagoj Vričko*, *Obzor (Večernji list)*, 6. 11. 1999. (2 pp.)
5. Dragan Jovanović, *Praxisovci nekad i sad. Na radikalnim talasima*, *НИИ*, 23. 12. 1999. (3 pp.)
6. Trivo Indić, *Žestoki kritičari*, *НИИ*, 23. 12. 1999. (1 p.)
7. Katja Diefenbach, *Die Kinder von 1974*, *Jungle World*, 49/1999, 1. Dezember, (pp. 1–17; 16 pp.)

YEAR 2000

1. Stanko Lasić, *Autobiografski zapisi*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2000. (pp. 455–586; 132 pp.)

YEAR 2001

1. Keith Doubt, *Intellectual Betrayal and Agony of Bosnia and Herzegovina*, Centre for Historical Studies, Sarajevo, 22 may 2001. (17 pp.)
2. I. Buljan, M. Kangrga, A. Lešaja, *Spor oko Buljanove ocjene G. Petrovića, R. Supeka i N. Popova*, *Jutarnji list*, VII mjesec, 2001. (6 pp.)
3. Slavoj Žižek, *Prema politici istine*, *Zarez*, III/60–61, 19. 7. 2001. (4 pp.)
4. Nenad Mišćević, *Švajneraj na zemlji* (an interview with Igor Štikš), *Feral Tribune*, 20. 10. 2001. (3 pp.)

5. Milan Kangrga, Ni kapitalizam nije neka sreća. An interview. Interviewed by Dragan Jovanović, НИИ, 1. 11. 2001. (3 pp.)
6. Zvonko Šundov, Zbilja i kritika – a Journal review, Filozofska istraživanja, issue no. 4, 2001. (pp. 805–808, 4 pp.)
7. Borislav Mikulić, Komentar povodom zbornika »Zbilja i kritika«, Posvećeno Gaji Petroviću«, Jutarnji list, 15. 12. 2001. (4 pp.)
8. Zagorka Golubović, Nova levica, socijalizam i personalizam, Republika, 2001. (8 pp.)
9. Milan Brdar, Praksis Odiseja I–II, Javno preduzeće Službeni list, Belgrade, 2001. (this part was taken from section II: Studij marksizma boljševičkog totalitarnog sistema 1917–1929) (pp. 575–611; 37 pp.)

YEAR 2002

1. Dušan Žubrinić, Zašto Marx? Uz zbornik: Zbilja i kritika, Zarez, 17. 1. 2002. (2 pp.)
2. Srećko Pulig, Prava strava zaborava. With the journal: Zbilja i kritika, Feral Tribune, 16. 2. 2002. (3 pp.)
3. Tanja Tagirov, Lino Veljak, Tekstovi u povodu zbornika: Zbilja i kritika, Danas (Beograd), 2–3. 3. 2002. (3 pp.)
4. Vlatko Doleček, Slavko Šantić, Čovjek heroj. Sjećanja Sarajevskih prijatelja na prof. dr. Miladina Životića, Danas (Belgrade), 2–3. 3. 2002. (1 p.)
5. Hotimir Burger, Riječ na komemoraciji Predragu Vranickom na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 2. 3. 2002. (4 pp.)
6. Jozo Ivičević, Sada je potrebna duhovna i materijalna obnova Hrvatske. Intervju. Interview by Tihomir Ponoš, Vjesnik – Panorama, 16. 3. 2002. (3 pp.)
7. Udruga »11. siječnja 1972.«, Hrvatskom vlada antikroatizam, Fokus, 4. 4. 2002. (2 pp.). Signing the »press release« are: Šime Đodan, Zvonimir Komarica, Vlatko Pavletić, Hrvoje Šošić, Marko Veselica
8. Veselin Golubović, Gajo Petrović među nama. Prikaz zbornika: Zbilja i kritika, Prosvjeta, issue no. 51, June 2002. (pp. 31–32; 2 pp.)
9. Vjeran Katunarić, In memoriam: Veljko Cvjetičanin, Sociološka revija, 1–2, 2002. (pp. 117–119, 3 pp.)
10. Ivan Kuvačić, In memoriam: Predrag Vranicki (1922–2002). Marksist praksisovske orijentacije, Novi list, 2002. (1 p.)
11. Milan Kangrga, Samo naprijed, Nevene. Reactions to an article by N. Sesardić on 4. 9. 2002, Slobodna Dalmacija, 13. 11. 2002. (3 pp.)
12. Neven Sesardić, Filozofi prakse ponovno jašu, Slobodna Dalmacija, 20. 11. 2002. (3 pp.)

13. Ivo Derado, *Otvoreno i zatvoreno društvo*, Slobodna Dalmacija, 20. 11. 2002. (4 pp.)
14. Zvonko Šundov, *O nacionalizmu i demokraciji*. Prikaz knjige M. Kangrge: *Nacionalizam ili demokracija*, Kolo, issue no. 4, 2002. (pp. 282–285, 4 pp.)
15. Lino Veljak, *Sjećanja na Gaju Petrovića*, Ljetopis 2002, SKD Prosvjeta, Zagreb, 2002. (pp. 43–54; 12 pp.)
16. Mihailo Marković, Gajo Petrović, Ljetopis 2002, SKD Prosvjeta, Zagreb, 2002. (pp. 55–58; 4 pp.)
17. Nikola Tadić, *Filozofski seminar* (two poems, one dedicated to the *Korčula Summer School*: »Kolovoz na Korčuli 1968.«, the other dedicated to the professors of the Faculty of Philosophy in Zagreb: »Soba A–11«, Merkur MGM, Sisak, 2002. (pp. 34–35 i 94–96; 4 pp.)

YEAR 2003

1. Svetozar Bogdanović, *Mogućnosti i granice etike u djelu Milana Kangrge*. *Okrugli stol u povodu 80. rođendana prof. dr. Milana Kangrge*, Filozofska istraživanja, God. 23 (2003), sv. 2 (pp. 529–532; 4 pp.)
2. Joško Ivanišević, *E moj narode, ultraljevičari nam prodaju demokraciju*, Fokus, 28. 2. 2003. (2 pp.)
3. Milan Kangrga, *Važno je ne zvati se Kangrga*. An interview. Interviewed by Ratko Dojčinović, *Identitet*, maj–svibanj, 2003. (5 pp.)
4. ..., *Razgovori – intervjui, prikazi, recenzije – povodom objavljivanja knjige »Nacionalizam ili demokracija«, održani tokom IV i V mjeseca 2003. godine* (a interview for *Novi list*, 16. 4. 2003, book presentation in Rijeka 17. 4. 2003., Forum and a book promotion in Karlovac 8. 5. 2003, book presentation in Maribor) (6 pp.)
5. Milan Kangrga, *Ludilo bez granica*. An interview. Interviewed by Ratko Dojčinović, *Glas*, Karlovac 19. 5. 2003. (2 pp.)
6. Slobodan Šnajder, *Posljednji mohikanac »Praxisa«* (a book review: »Nacionalizam ili demokracija«, *Novi list* (contribution by Mediteran) 1. 6. 2003. (2 pp.)
7. Veselin Golubović, *Pitanje pitanjima vodećeg pitanja Gaje Petrovića*, »Prosvjeta«, god. 10 (35), issue no. 56 (666), maj 2003. (pp. 46–47, 2 pp.)
8. Veselin Golubović, *Vodeće pitanje Gaje Petrovića i Zagrebačka filozofija Prakse*, »Prosvjeta«, god. 10 (35), issue no. 57 (667), august 2003. (pp. 51–61, 11 p.)
9. Veselin Golubović, *Filozofija Gaje Petrovića*. *Uvod u jedno drugo mišljenje*, »Prosvjeta«, god. 10 (35), issue no. 58 (668), october 2003. (pp. 52–59; 9 pp.)

10. Ivan Janković i Borislav Ristić, Praxis-odiseja. Od marksističkog Praxisa do nacional-socijalističke prakse, Helsinška povelja, god. VIII, issue no. 65–66, jun–jul 2003. (pp. 18–21; 4 pp.)
11. Dušan Bošković, Razgovori u Korčuli. »Sloboda i nasilje«. Razgovor o časopisu »Praxis« i Korčulanskoj letnjoj školi, Republika, br. 314–315, 1–31. 08. 2003. (3 pp.)
12. Maksimilijan Baće, Maks pao s Marxa. Put od »vjernika« marksizma do pisca knjige o apsurdnosti marksističke ideologije. An interview. Interviewed by Damir Šarac, Slobodna Dalmacija, 27. 9. 2003. (3 pp.)
13. Dušan Žubrinić, Sloboda mišljenja i društveno nasilje (a book review: »Sloboda i nasilje« – written to be published in Sarajevo, manuscript made available by the author), 28. 10. 2003. (4 pp.)
14. Mihailo V. Popović, Šest pitanja praksisovcima. Povodom knjige *Sloboda i nasilje*, Republika, issue no. 320–321, 1–30. 11. 2003. (3 pp.)
15. Lino Veljak, Sloboda i nasilje – a book review, Filozofska istraživanja, sv. 4, 2003. (pp. 1171–1173; 2 pp.)
16. Milenko A. Perović, Dvije vertikale Milana Kangrge, Crnogorski književni list, 2003. (3 pp.)
17. Predrag Vranicki, Zagrebačka grupa oko Praxisa..., na pp. 483–540 u Devetom poglavlju Treće knjige njegove Filozofije historije, Golden marketing, Zagreb, 2003. (pp. 482–547, 57 pp.)

YEAR 2004

1. Danko Plevnik, Sjećanje na filozofa Gaju Petrovića, Svjetlo (časopis za kulturu, umjetnost i društvena zbivanja), Karlovac, issue no. 1–2, 2004. (pp. 151–159; 9 pp.)
2. Jagoš Đuretić, Vreme sumnje i razočaranja, feljton u listu Политика tokom marta 2004, u nastavcima issue no. 15,16,17... o »Praxis grupi«, Политика, 5, 6, 7. marta 2004. (10 pp.)
3. Horst Müller, Zur Entwicklung des Praxisdenkens. Ariadnefaden des philosophischen Marxismus – Zur Geschichte und Zukunft des Praxiskonzepts. Eine polemische Skizze, Theoriegeschichte, 26. 3. 2004. (18 pp.)
4. Ivan Janković, Political-philosophy Essay: Praxis Odyssey, Helsinki Committee for Human Right in Serbia, preuzeto 26. 3. 2004. s: www.helsinki.org.yu/charter (7 pp.)
5. ..., Gordogan, časopis s tematskim blokom tekstova o 1968. godini (1), issue no. 2–3, 2004. (contributor: Marcel Gauchet, interview: Šime Vranić) (pp. 20 pp.)

6. ... , Gordogan, časopis s tematskim blokom tekstova o 1968. godini (2), issue no. 4–5, 2004. (22 pp.) (contributors: Dunja Melčić, Christopher Hitchens, Slobodan Lang, Arno Widman, Mario Papp)
7. Milan Mirić (ed.), Razlog 57, pretisak zabranjenog issue no.a časopisa (texts on the 1968), Zagreb, 2004. (contributors: Milan Mirić, Gajo Petrović, Fabijan Šovagović, Vjeran Zuppa, Fred Došek, Danko Grlić, Milan Kangrga, Rudi Supek, Frano Plančić, Vladimir Roksandić, Ivan Supek, Ljubica Tanja Uvodić, Pero Kvirgić, Tomisla Šagi-Bunić, Darko Gašparović, Nikica Petrak) (34 pp.)
8. Želimir Žilnik, Mislilo sam da Jugoslavija postaje normalna zemlja (an interview with Boris Buden), Identitet, May 2004. (4 pp.)
9. Milan Kangrga, Gospodine Mariću, Vi ste lopov i falsifikator!, Novi list, 26. 5. 2004. (1 p.)
10. Milan Kangrga, Kritičko mišljenje – nekad i sad, Republika, br. 344–345, 1–30. 11. 2004. (5 pp.)
11. Milan Kangrga, Biti samo Hrvat znači još ne biti čovjek (an interview with Rade Dragojević, a journalist), Novi list, 4. 12. 2004. (4 pp.)
12. Ranko Vukčević, PRAXIS, odrednica u: Leksikon Yu mitologije, izd. Rende Beograd–Postscriptum Zagreb, 2004. (1 p.)
13. Mile Savić, Povesni pad u istoriju, a chapter in a book: Politika filozofskog diskursa, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Belgrade, 2004. (pp. 205–224; 22 pp.)
14. Dunja Bonacci-Skenderović, Radio *Slobodna Europa* o sukobima jugoslavenskih vlasti i časopisa *Praxis* (1972–1975.), Dijalog povjesničara – istoričara, issue no. 8, Zagreb, 2004. (pp. 279–297; 20 pp.)

YEAR 2005

1. Boris Kanzleiter, Das Praxis –Experiment. Rückblick auf das Jahrzent der Praxis Gruppe von 1964–1974, Jungle World Archiv, Nr. 4. v. 26. Januar 2005. (4 pp.)
2. Tihana Šimić, Predstavitvi del hrvaških humanistov, Mariborski list »Večer«, January 20, 2005. (1 p.)
3. Mirko Kovač, U tunelu usred Marxa. Tko se boji Marxa – sjaj i bijeda Beogradskih praksisovaca, feljton u četiri nastavka, Feral Tribune 28. 1, 4. 2, 11. 2, 18. 2. 2005. (16 pp.)
4. Saša Marković, Napad na Milana Kangrgu u Milićevom nedjeljnom »Dnevniku«. Poziv na međuetničku mržnju, NOVOSTI sedam dana, 25. 2. 2005. (3 pp.)
5. Zvonko Pandžić, Pravopisna bespuća. Mislitelji revolucije nisu evoluirali, Fokus 4. 3. 2005. (1 p.)

6. Zvonimir Čuljak, Pomračenje uma. Perverzna filozofska istraživanja, Fokus, 4. 3. 2005. (2 pp.) Ivan Kordić. There are two notes regarding the text: 1) the text was written as an explicit support for Stipe Kutleš and Goran Milić's attack on Milan Kangrga in the Daily News broadcast on HRT, see here at Davor Pečnjak, article by Saša Marković, entry 4); 2) With the name of each of the authors of the Josip Talanga text, there was an »academic position« stated which makes the text extremely significant for understanding of »human material«, dominant »spiritual paradigm« and nature of confrontations that arose after social upheavels in Croatia in the 1990s.
7. Milan Kangrga, Neka mi psuju hrvatsku majku. Interviewed by Ivica Đikić (on the occasion of the attack on Goran Milić), Feral Tribune 4. 3. 2005. (5 pp.)
8. Milan Kangrga, »Hrvatske intelektualne elite« samo u navodnicima. Interviewed by Rade Dragojević, Zarez, issue no. 150, 10. 3. 2005 (5 pp.)
9. Boris Buden, Poruka narodu, Helsinška povelja, issue no. 81–82, mart–april 2005, godina X (3 pp.)
10. Nikola Mokrović, Praxis i Korčulanska ljetna škola, Diplomski rad, mentor prof. Tihomir Cipek, Fakultet Političkih znanosti Zagreb, Zagreb, travanj 2005 (16 pp.)
11. Veselin Golubović, Prve zagrebačke filozofske kritike staljinizma, Prosvjeta, issue no. 68, maj 2005. (pp. 55–62, 8 pp.)
12. Ivan Kuvačić, Što nas je držalo na okupu?, Republika, issue no. 360–361, 1–31. jul 2005(1p.)

Note: The text was written for the Danko Grlić Gathering in 27. 5. 2004, published in the journal Skup: »Za umjetnost«, FF press, Zagreb 2004. It was then published in the biweekly Republika, issue no. 360-361, after which it was almost entirely incorporated in Ivan Kuvačić's book Sjećanja, Razlog, Zagreb 2008. This rather succinct text is seen as important as it offers first hand explanations of the cohesion of the Zagreb Praxis Circle core.

13. Milan Kangrga, Grlica pametnija od nekih Hrvata. An interview. Interviewed by Denis Romac, Novi list 8. 11. 2005. (2 pp.)
14. ..., Dossier Kangrga. Obrana Sokratova, Zarez, VIII/167, 16. 11. 2005. (3 pp.)
15. Andrej Kopčok, Recepcia časopisu Praxis na Slovensku, Filozofia (a magazine of the Slovak Academy of Sciences), Ročník 60, issue no. 10, 2005. (pp. 723–745, 23 pp.)
16. Dunja Bonacci-Skenderović, *Praxis International* (with a review of the last issue and the breakup of Yugoslavia), Dijalog povjesničara –

istoričara issue no. 9, Zagreb, 2005. (pp. 451–467; 17 pp.) With this article: Note and Introduction of *Praxis International: Why Praxis International* (6 pp.)

17. Ana Pia Ruoppo, Gajo Petrović e il filosofi jugoslavi della prassi: proposta di un confronto produttivo fra il pensiero di Heidegger e quello di Marx, *Archivio di storia della cultura*, Anno XVIII, 2005. (pp. 267–271; 5 pp.)

YEAR 2006

1. ASI (Anarhosindikalistička inicijativa), *Disidentska etika i duh kapitalizma*, *Preuzeto s interneta*, 8. 1. 2006. (5 pp.)
2. Milan Kangrga, An interview. Interviewed by Hrvoje Jurić, published on portal H-alter 1. 13. and 1. 23. 2006. (18 pp.)
3. Nenad Stefanov, Recension: Nebojša Popov, *Sloboda i nasilje*, Osteuropa–Institut Berlin, Nr. 23, v. 23. 1. 2006. (3 pp.)
4. Programmkommission PDS/WASG, *Praxis-tagung 2006*, IPkW-Website, 1. 8. 2006. (4 pp.)
5. Milan Kangrga, *Sjećanje na Eugena Finka*, *Filozofska istraživanja*, god. 26, sv. 1, 2006. (pp. 133–136; 4 pp.)

YEAR 2007

1. Milan Kangrga, *Kapitalizam nas vodi u katastrofu*. An interview. Interviewed by Zoran Paunović, *Danas* (Belgrade), January (3 or) 4, 2007. (4 pp.)
2. Danko Plevnik, *Kritički*. *Filozofija ziheraštva*, *Slobodna Dalmacija* (Spektar), 17. 3. 2007. (2 pp.)
3. Srećko Pulig (edited), *Praxis u Muzeju revolucije*, *Zarez IX/203*, 5. 4. 2007. (9 pp.) *Temat povodom godišnjice rođenja Gaje Petrovića*. Contributions: Milan Kangrga, *Trn u oku* (2 pp.), Sead Alić, *Ekstenzija – medij – praksa*, (3 pp.), Borislav Mikulić, *Mramor, kamen i željezo* (3 pp.)
4. Milan Kangrga, An interview with a doctoral candidate Krunoslav Stojaković (who was, at the time, working on his doctoral dissertation: »Kulturna avangarda u Jugoslaviji, 1960–1970.« Manuscript made available by M. Kangrga), published in June 2007. g. (13 pp.)
5. Nadežda Čaćinović, *Ideja da pametne žene nalaze muškarca koji za njih radi je neuništiva* (razgovor s novinarkom Branimira Lazarin), *Jutarnji list* 23. 6. 2007. (4 pp.)
6. Branimira Lazarin, *In memoriam: Professor Danilo Pejović*. *Biografija sastavljena od filozofije*, *Jutarnji list* 11. 10. 2007. (1 p.)

7. Igor Eterović, Praxis – filozofski časopis kao odraz složene stvarnosti jednoga vremena, Klepsidra, časopis studenata povijesti, God. 1 (2007.), broj 2, X mjesec 2007. (str. 51)

YEAR 2008

1. ..., In memoriam of Milan Kangrg – news on those who passed away, 25–27. 5. 2008. (21 p.): Večernji list (HINA), 25. 5.; Večernji list (Žarko Puhovski), 25. 5.; Jutarnji list (Branimira Lazarin), 25. 5.; Slobodna Dalmacija (HINA), 25. 5.; Vjesnik (short editorial remark), 25. 5.; Novi list (Neven Šantić, a telegram of condolence by the President of the Republic of Croatia Stjepan Mesić), 26. 5.; Novi list (Tihomir Ponoš 27. 5.; Radio 101 (Andreja Žapčić), 27. 5.
2. Hrvoje Jurić, Milan Kangrga (May 1, 1923–April 25, 2008). portal H-alter, 20. 4. 2008. 4 pp.)
3. Marko Vešligaj, In memoriam: Milan Kangrga – odlazak najvećeg hrvatskog filozofa, Forum mladih SDP-a Krapinsko-zagorske županije, 28. 4. 2008, (downloaded from a portal) (3 + 34 pp.)
4. Slobodan Šnajder, Može li svijet biti kakav bi trebao biti? Milan Kangrga (May 1, 1923–April 25, 2008), Novi list, 3. 5. 2008. (2 pp.)
5. Nikola Petković, U sjećanje Milanu Kangrgi. Čemu ste nas naučili profesore?, Novi list, 3. 5. 2008. (3 pp.)
6. Srećko Pulig, In memoriam Milan Kangrga (1923–2008), portal www.zamirzine.net, 5. 5. 2008. (9 pp.)
7. Lino Veljak, U Aleji filozofa. Milan Kangrga (1923–2008), Vreme, issue no. 905, 8. 5. 2008. (2 pp.)
8. Srećko Pulig, In memoriam. Milan Kangrga (May 1, 1923–April 25, 2008). Iskušavao je revoluciju, Zarez, X/231, 15. 5. 2008. (5 pp.)
9. Žarko Puhovski, Ostala samo legenda o '68, Večernji list, 17. 5. 2008. (2 pp.)
10. Žarko Puhovski, Hrvatska '68.: lokalizirana globalnost, Večernji list, 31. 5. 2008. (2 pp.)
11. Nemanja (Blog), In memoriam: Milan Kangrga 1923–2008, Google, VI. mjesec 2008. (5 pp.)
12. Muhamed Filipović, In memoriam. Odlazi još jedan od onih velikih i značajnih: Milan Kangrga – 1923–2008, Pregled, issue no. 1, 2008. (pp. 269–289; 21 p.)
13. Svetozar Livada, Prolegomena za selektivnu bibliografiju Milana Kangrge, Prosvjeta, issue no. 15 (40), juni 2008. (pp. 33–36, 4 pp.)
14. Nikica Mihaljević (edited), Praxis – Hrvatski pogledi iz inozemstva, Hrvatska revija, issue no. 1, Godište VIII/2008. (pp. 109–137, 27 pp.)

- (contributors: Nikica Mihaljević, Introductory remarks: Gvido Saganić, Rehabilitacija misaonosti; Hrvoje Lorković, Praxis, socijalistička birokracija i alijenacija; Zlatko Markus, Praxis – afera bez veze s Hrvatskom)
15. Borka Pavičević i Žarko Puhovski, Nekad revolucionari, danas poslušnici. Intervju. Razgovor vodio Omer Karabeg (radio show *Most* on radio Free Europe), *Zarez*, X/2240, 2. 10. 2008. (3. pp.)
  16. Jerko Bakotin, Gajo Petrović – čovjek i filozof, portal H-alter, 29. 10. 2008. (4 pp.)
  17. Božidar Jakšić, *Damnatio memoriae*. Osvrt na knjigu: *Hrvatska filozofija u XX stoljeću*, Zagreb, 2007. A manuscript (made available by the author), October 2008. (3 pp.)
  18. Lino Veljak, Gajo Petrović i provincijalizacija filozofije, portal H-alter, 3. 11. 2008. (5 pp.)
  19. Saša Blagus, Strah od epigonstva ili..., portal www.zamirzine.net, 10. 11. 2008. (12 pp. + 6 pp. of commentary)
  20. Mario Kopačić, Filozof je strastveno biće. An interview. Interviewed by Srećko Horvat, *Zarez*, X/245/6, 11. 12. 2008. (5 pp.)
  21. Nebojša Popov, Društveni sukobi – Izazov sociologiji. »Beogradski jun« 1968, (Foreword, taken from a book), Belgrade 2008. (pp. 9–26, 17 pp.)

YEAR 2009

1. Katarzyna Bielinska, »Ajde opet na Bled«! Prilog razmatranjima o »Praxisu«, *Filozofija i društvo*, issue no. 2, 2009. godina XX (Belgrade) (pp. 249–259, 11 p.)
2. Vinko Grgurev, Gajo Petrović – čovjek i filozof. Zbornik radova s konferencije povodom 80. obljetnice rođenja, *Filozofska istraživanja*, issue no. 115, God. 29 (2009.), Sv. 3 (pp. 615–619, 5 pp.)
3. Borislav Mikulić, Poietički pojam prakse i njegov kulturni kontekst. *Filozofija praxis u političkim, teorijskim i umjetničkim previranjima 60-ih*, Zbornik Zagrebačke slavističke škole, Zagreb, 2008. (pp. 83–99, 17 pp.) (also published in English in *Ideology of Design*, New York–Novi Sad, 2009.)
4. Ante Lešaja, Recepcija časopisa Praxis u Slovačkoj. Prikaz članka iz časopisa *Filozofia* (see entry 12 in the list of contributions from 2005), *Filozofska istraživanja*, issue no. 3, 2008. (pp. 743–745; 3 pp.)

YEAR 2010

1. Zdravko Kučinar, In memoriam. Preispitivanja Mihaila Markovića, Политика (addendum on culture), 20. 2. 2010. (4 pp.)
2. Alija Hodžić, Jedno lično iskustvo, Republika, issue no. 472–473, 1. – 31. 3. 2010. (11 p.). Predavanje u Domu omladine u Belgradeu o Praxisu.
3. Lev Kreft, Kapitalizam živi od propasti ljudi, Interviewed by Stanko Stamenković, Политика, 6. 5. 2010. (4 pp.)
4. Slobodan Kljakić, Preminuo filozof Svetozar Stojanović, Политика, 13. 5. 2010. (3 pp.)
5. Andrija Krešić, Humanizam i kritičko mišljenje I, II, III, IV, V. Izvodi iz knjige. Feljton, Monitor, 28. 5, 4. 6, 11. 6, 18. 6, 25. 6. 2010. (10 pp.)
6. Z. M. (edited), Tragovima jedne knjige. Razgovor o knjizi Andrije Krešića: *Humanizam I kritičko mišljenje*, Republika, issue no. 476–477, 1–31. 5. 2010. (12 pp.) (Participants of the discussion: Nebojša Popov, Božidar Jakšić, Zagorka Golubović, Branka Prpa, Mirko Đorđević i Andrija Krešić)
7. Slobodan Šnajder, Ortopedija uspravnog hoda. Andrija Krešić: »Humanizam i kritičko mišljenje«, Novi list, 16. 5. 2010. (3 pp.)
8. Zlatoje Martinov (edited), Predstavljanje knjige Milana Kangrge *Spekulacija I filozofija – Od Fichtea do Marxa*, Republika, issue no. 486–489, 1. 10–30. 11. 2010. (11 pp.)
9. Mirko Kovač, Tko se boji Marxa još. Poglavlje iz knjige: Elita gora od rulje (polemike), Fraktura, Zagreb, 2010. (35 pp.) The integral part of this chapter is a feuilleton published by Mirko Kovač in 2005, in »Feral Tribune« (four publicatins), which can be found in the list of the article from that year. The text of the chapter was listed here due to omissions and addendum in the earlier versions.

YEAR 2011

1. Ante Lešaja, Napomena uz građu za 2011. – 2013. godinu (5 pp.)
2. ..., Call for Papers. »Praxis« – Europsko mjesto sjećanja. Konferencija o jugoslavenskoj »Praxis filozofiji« i »Korčulanskoj ljetnoj školi«, Rosa Luxemburg Stiftung, published online in January 2011. (4 pp.)
3. Saša Blagus, Čemu još Praxis, Sažetak planiranog opširnijeg priloga za Skup o Praxisu i Korčulanskoj ljetnoj školi u organizaciji RLS iz Beograda Listopada 2011, pisan ljeta 2011. An extensive contribution was not written. Manuscript made available by the author (3 pp.)
4. ..., Program Konferencije: »Praxis. Kritika i humanistički socijalizam. Konferencija o jugoslavenskoj praxis filozofiji i Korčulanskoj ljetnoj

- školi (1963–1974). Mjesto sjećanja i aktualnosti«, Rosa Luxemburg Stiftung, www.rosalux.rs, oktobar 2011. (7 pp.) The same text was published in German as well.
5. Tino Andrijić, Na levo krug!, www.ikorcula.net, 1. 10. 2011. (2 pp.)
  6. Nina Ožegović, Marx u novom ruhu. Desant ljevičara na Korčulu, Nacional, issue no. 829, 4. 10. 2011. (3 pp.)
  7. Nikola Perić, U Korčuli Konferencija Praxis, www.ikorcula.net, 13. 10. 2011. (2 pp.)
  8. Slobodan Suncobran (nome de plume Smiljana Strihica), Multi praxis, www.korcula.net, 14. 10. 2011. (2 pp.)
  9. Vladan Jeremić, Ana Veselinović, Boris Kanzleiter: PRAXIS – Kritika i humanistički socijalizam. Konferencija o jugoslavenskoj Praxis filozofiji i Korčulanskoj letnoj školi (1963 –1974) – Mesto sećanja i aktualnosti, www.rosalux.rs, 16. 10. 2011. (5 pp.)
  10. Mašenjka Bačić, Praxis. Konferencija o jugoslavenskoj Praxis-filozofiji i Korčulanskoj ljetnoj školi (1963–1974): Značaj Praxisa je u promišljanju tema direktne demokracije, kojom se povode ljudi spremni da se na ulicama suprotstave suvremenim društvenim uređenjima, kao kada su u subotu prosvjedovali diljem planete, www.H-alter.hr, 17. 10. 2011. (5 pp.)
  11. Srećko Pulig, Okreni se sine, Tjednik Novosti, 22. 10. 2011. (2 pp.)
  12. Božidar Jakšić, Fenomen Praxisa, njegova recepcija i relevantnost danas i problemi savremenog društva. An interview. Interviewed by Mašenjka Bačić, www.H-alter.hr, 24. 10. 2011. (5 pp.)
  13. Božidar Jakšić, Što je nama socijalistički humanizam. Intervju. Razgovor vodio Srećko Pulig, Tjednik Novosti, 29. 10. 2011. (6 pp.)
  14. Thomas Seibert, Novi komunistički pokret upravo nastaje. An interview. Interviewed by Srećko Pulig, Tjednik Novosti, 12. 11. 2011. (4 pp.)
  15. Nastasja Radović, Zlatoje Martinov, Konferencija o jugoslovenskoj praxis filozofiji i Korčulanskoj letnjoj školi. Aktualnost stvaralačkog mišljenja, Republika, issue no. 512–515, 1. 11–31. 12. 2011. (2 pp.)

YEAR 2012

1. Predrag Matvejević, Otok slobodnog mišljenja, Pobjeda (Podgorica/Titograd), 9. 1. 2012. (4 pp.)
2. Iva Jugović, Kritika i humanistički socijalizam na Korčuli, Peace journalism, 13. 1. 2012. (2 pp.)
3. Ante Lešaja, Čemu isključivost i poziv na nasilje?, www.korcula.net, 31. 1. 2012. (4 pp.)

4. Ante Lešaja, Korčulanske internetske bakanalije, *www.Halter.hr*. 1. 2. 2012. (5 pp.)
5. Tino Andrijić, Na levo krug (2), *www.ikorcula.net*, 3. 2. 2012. (2 pp.)
6. Slobodan Suncobran (nome de plume Smiljana Strihića), *Multi Praxis 2*, *www.korcula.net*, 13. 2. 2012. (2 str)
7. Lino Veljak, Nakon Međunarodne konferencije posvećene revalorizaciji baštine Korčulanske škole. Korčulanska ljetna škola i časopis *Praxis danas*, *Republika*, issue no. 516–519, 1. 1. – 29. 2. 2012. (5 pp.)
8. Igor Brešan, Prostorna instalacija. Tako je govorio Milan Kangrga, *Slobodna Dalmacija*, 21. 8. 2012. (3 pp.)
9. Branko Despot, Marksisti su me tužili Tripalu, a on im je rekao: Puštite Despota, ionako ga nitko ne razumije. An interview for Robert Perišić, *Globus*, 12. 10. 2012. (pp. 41–45, 5 pp.)
10. Lino Veljak, Suočavanje s dovezima jedne marginalizovane epohe, *Vreme*, issue no. 1145, 13. 12. 2012. (4 pp.)
11. Katarzyna Bielinska-Kowalewska, Kako je poljski revizionizam »mimoišao« tzv. *Praxis-filozofiju*, saopćenje na Skupu o *Praxisu* i Korčulanskoj ljetnoj školi u Korčuli X, 2010. (30 pp.)
12. Žiga Vodovnik, *Democracy as a Verb: New Meditations on the Yugoslav Praxis Philosophy*, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 14, Issue 4, 2012. (pp. 433– 452, 20 pp.)

YEAR 2013

1. Boris Pavelić, *Praxis*. Ne jenjava prijemor o važnom dijelu jugoslavenske filozofije. Prezreni program oslobođenja, *Novi list*, 16. 3. 2013. (4 pp.) A presentation of a recently published book – journal submitted at the Korčula gathering in October, 2011.
2. Božidar Jakšić, Nacionalističke kritike *Praxisa*, *Republika*, issue no. 544–545, 1–31. 03. 2013. (19 pp.) The text is a chapter from an extensive study (a book) by Božidar Jakšić: »Praxis. Mišljenje kao diverzija«, *Službeni glasnik*, Belgrade, 2012.
3. HINA, Međunarodni filozofski simpozij. Sjećanje na Gaju Petrovića, *Novi list* 13. 4. 2013. (1 p.)
4. Zdenko Duka, Mišljenje revolucije. Dvadeset godina od smrti filozofa Gaje Petrovića. Radikalni mislilac slobode i nade, *Novi list*, 20. 4. 2013 (3 pp.)
5. Srećko Pulig, Gajo Petrović – mislilac revolucije, *Tjednik Novosti*, issue no. 696, 22. 4. 2013. (3 pp.)
6. Srećko Pulig, Mogućnost čovjeka, *Tjednik Novosti*, issue no. 696, 22. 4. 2013. (2 pp.)

7. Dragomir Olujić-Oluja, Pismo Borisu Paveliću – reagiranje na njegov prikaz knjige: »Praxis, društvena kritika i humanistički socijalizam« (letter made available by the author, 7. 5. 2013, 3 pp.)
8. Božidar Jakšić, O Korčulanskoj školi, Praksisu i disidentima, Intervju za Radio Slobodna Evropa, Razgovor vodila Branka Mihajlović, 5. 16. 2013. (6 pp.)
9. Slobodan Šnajder, Ništa nije do onog čega nema, Novi list, 23. 6. 2013. (5 pp.)

5. Gathered Books about the *Praksis Orientation, Praxis* and the *Korčula Summer School* by Authors from Yugoslavia (in the Languages of the Yugoslav Countries)

It can be said that 40 works about the *Praksis Orientation, Praxis* and the *Korčula Summer School* (in languages of the Yugoslav Countries) within the 50-year time span is an impressive feat the like of which none of the philosophical thoughts have achieved in the intellectual history of the Yugoslav Countries.

Without considering the content of the aforementioned works, I would like to draw attention to two facts:

Fluctuations in the publishing rhythm of discussions about *Praksis Orientation*. In a 20-year period, from 1960 to 1980, six books were published but in only two years, 2011 and 2012, nine writings have been published. The data is even more significant if we take into account two years prior to this period, i.e. from 2009 to 2012, thirteen books have been published. Does this say about the rising of interest of the professional (and not just the professional) public for *Praksis Orientation*?

The extent of subject coverage and the initial critical perspective of authors of the aforementioned works differs considerably: from dogmatic (in the sense of insistence on Stalinist version of *dijamata*), as well as, and I emphasize, the opposite, then Positivistic and finally, even the religious and theological. On one hand, it can be said that the writings dedicated to the *Praksis Orientation, Praxis* and the *Korčula Summer School* (critically or affirmatively oriented) exhibit in their own way all the complexity of ideological, scientific as well as of pragmatical and political discourse in the Yugoslav society – and are an important part of the intellectual history of that society.

As in the other lists, writings will be chronologically ordered according to their appearance in print. This seems appropriate because the passing of time undoubtedly influenced their standpoints.

I would like to draw attention to an extensive manuscript by Veselin Golubović: *Zagrebačka filozofija prakse. Na putu k povijesnom mišljenju novog* (it is »in print« so we can hope that the publisher, *Prosvjeta* Zagreb, will soon publish it). Hitherto, this would be a unique attempt of critical valorizations

of *Praksis Orientation*'s philosophical aspect by the pen of a philosopher who is in this field for more than two decades.

With special care, I mention the book: Eva Grlić, *Sjećanja*, Dureix, Zagreb, 1997. The book has characteristics of memoirs as it entirely deals with life (mostly laborious) experience of the author but in one part of the book Eva Grlić talks about the Zagreb *Praxis* Circle (she was married to Danko Grlić). The book has no critical pretensions on *Praksis Orientation* and that is why I did not include it in the list of the books that focus on critical observations of *Praksis Orientation*.

YEAR 1960

1. Jugoslovensko udruženje za filozofiju, Neki problemi teorije odraza. Referati i diskusija na IV. stručnom sastanku udruženja. Bled, November 10–11, 1960, Belgrade, 1960.

YEAR 1968

1. Vanja Sutlić, Bit i suvremenost, Veselin Masleša – Biblioteka »Logos«, Sarajevo, 1968.

YEAR 1973

1. Jovan Arandžević, Filozofija i epohalna svest, Filozofsko društvo Srbije, Beograd, 1973.²⁹

YEAR 1974

1. Abdulah Šarčević, Kriza svijeta i istina, Veselin Masleša – Biblioteka »Logos«, Sarajevo, 1974.

YEAR 1977

1. Živojin D. Denić, Marks i jugoslovenska »Sveta porodica«, Jedinstvo, Priština, 1977.

YEAR 1979

1. Miloje Petrović, Savremena jugoslovenska filozofija. Filozofske teme i filozofska situacija 1945–1970. Radnički univerzitet »Veljko Vlahović«, Subotica, 1979. (photocopy)

---

²⁹ I included two books by Jovan Arandžević (this one from 1973 and the other from 1981), even though they do not refer to works by *praksis thinkers*. The reason for this is simple: insight into these works gives an overview of the development of philosophical thought in Yugoslavia.

YEAR 1980

1. Miloje Petrović, Izvori i raskršća (on different interpretations of Marxism), NIRO »Mladost«, Beograd 1980.

YEAR 1981

1. Tomo Vereš, Filozofsko-teološki dijalog s Marxom. Misao i praksa u djelu Karla Marxa, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1981.
2. Dušan M. Bošković, Stanovišta u sporu. Stanovišta i sporovi o slobodi duhovnog stvaralaštva u srpsko-hrvatskoj periodici 1950–1960, Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, Beograd, 1981.
3. Jovan Arandžević, Dijalektička racionalnost, Nolit, Beograd, 1981.

YEAR 1985

1. Veselin Golubović, S Marxom protiv Staljina. Jugoslavenska filozofska kritika staljinizma 1950–1960, Globus, Zagreb, 1985.

YEAR 1990

1. Veselin Golubović, Mogućnost novoga (Vidokrug jugoslavenske filozofije), Zavod za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1990.

YEAR 1994

1. Todor Kuljić, Oblici lične vlasti, Institut za političke studije, Beograd, 1994.

YEAR 1996

1. Dragan D. Lakičević, O haosu i bezumlju. Eseji, Radio B 92, Beograd, 1996.

YEAR 1997

1. Mislav Kukoč, Enigma postkomunizma, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1997.

YEAR 1998

1. Mislav Kukoč, Kritika eshatologijskog uma. Problem otuđenja i hrvatska filozofija prakse, KruZak, Zagreb, 1998.

YEAR 2001

1. Milan Kangrga, Šverceri vlastitog života. Refleksije o hrvatskoj političkoj kulturi i duhovnosti, Republika, Beograd, 2001.

YEAR 2002

1. Milan Kangrga, Šverceri vlastitog života. Refleksije o hrvatskoj političkoj kulturi i duhovnosti, (bitno dopunjeno i prošireno izdanje iz 2001.), Kultura & Rasvjeta, Split, 2002.
2. Nikola Tadić, Filozofski seminar, (Poems), Merkur MGM, Sisak, 2002.

YEAR 2003

1. Nebojša Popov (edited), Sloboda i nasilje. Razgovor o časopisu Praxis i Korčulanskoj letnjoj školi, Res Publika. Beograd, 2003.
2. Predrag Vranicki, Filozofija historije, knjiga III, Nakon Drugoga svjetskoga rata, Golden marketing, Zagreb, 2003, (entry 4, chapter 9)

YEAR 2004

1. Milan Savić, Politika filozofskog diskursa, Zavod za udžbenike Srbije, Beograd, 2004.

YEAR 2005

1. Jovica Trkulja (edited), Zločin nad mišljenjem, Osuda i izgon Mihaila Đurića, CUPS, Beograd, 2005.

YEAR 2006

1. Veselin Golubović, Filozofija kao mišljenje novog. Gajo Petrović i prebolijevanje meta-fizike, Euroknjiga, Zagreb, 2006.

YEAR 2007

1. Слободан Жуњић, Служба мнемосини. Полемика о самозаборавању, платΩ боокс, Београд, 2007. О *Praxisu/Praksis orijentaciji* vidjeti posebno u dijelu knjige naslovljenom: Od marksizma do anti-marksizma, pp. 13–76 (it was mostly about N. Sesardić, his critique of *praksis thinkers*)

YEAR 2008

1. Suvremena hrvatska filozofija, temat u časopisu Filozofska istraživanja, broj 3 2008, 111, god. 28 (2008), Sv. 3. Encompasses 16 contributions found on pp. 513–695

YEAR 2009

1. Gracijano Kalebić, *Filozofija prakse i mišljenje revolucije Gaje Petrovića*. Doktorska disertacija obranjena na Filozofskom fakultetu Zagreb (mentor: prof. dr. Lino Veljak), a manuscript (photocopy), Zagreb, 2009.
2. Slobodan Žunjić, *Istorija srpske filozofije*, πλατΩ books, Beograd, 2009. O Praxisu vidjeti: glava XII Srpska filozofija u Federativnoj Jugoslaviji, str. 327–349; glava XIII Praxis Filozofija, str. 350–364; glava XIV Kritika i raspad Praxis filozofije, str 365–376
3. Jovica Trkulja, *Sudski proces i osuda Božidara Jakšića*. Dosie, Hereticus, broj 4, 2009. (year VII), pp. 187–271. Along with the introduction, there are entire documents used in the trial.

YEAR 2010

1. Nada Kisić Kolanović i dr. (ed.), *Disidentstvo u suvremenoj povijesti*. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa 19. Studenoga 2009, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2010.
2. Marijan Bosnar, *Osobni arhivski fond Rudi Supek*. Analitički inventar, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2010.

YEAR 2011

1. Nenad Daković (edited), *Filozofija prakse*. Zbornik, Dom omladine Beograda, Beograd, 2011.
2. Zdravko Kučinar, *Protiv zabrana*, Službeni glasnik, Beograd, 2011.
3. Dino Mujadžević, Bakarić. *Politička biografija*, Plejada–Hrvatski institut za povijest (Podružnica Slavonski Brod), Zagreb, 2011. (*Praxis* is being mentioned in section IV pp. 253–298, and especially on pp. 271–275, »Kritika s ljevice«; so only four pages!)
4. Mirko Čanadanović, *Odgovori*, političke sukobice, Službeni glasnik, Beograd, 2011.

YEAR 2012

1. Krunoslav Stojaković i Dragomir Olujić-Oluja, ed., *Praxis, društvena kritika i humanistički socijalizam*. A collection of writings from the International Conference on Yugoslav Left: Praxis filozofija i Korčulanska ljetna škola (1963–1974), Rosa Luxemburg Stiftung, Beograd, 2012.
2. Hrvoje Klasić, *Jugoslavija i svijet*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2012. (an extensive work on *Praxis Orientation* entitled »Kritika svega postojećeg«, glava 2, pp. 31–76)

3. Здравко Кучинар, Марксови филозофски следбеници. Пригодни текстови, платΩ боокс, Београд, 2012.
4. Здравко Кучинар, Из нашег филозофског живота. Пригодни текстови, платΩ боокс, Београд, 2012. Značajan dio knjige posvećen je *Praksis orijentaciji*, značajnim njenim pripadnicima i skupovima (the *Korčula Summer School*)
5. Božidar Jakšić, πρᾶξις Mišljenje kao diverzija, Službeni glasnik, Beograd, 2012.

6. Gathered Books by Foreign Authors about the *Praksis Orientation*, *Praxis* and the *Korčula Summer School* in Foreign Languages (Authors from Other Countries and Yugoslavia)

There are 34 books gathered on *Praksis Orientation* originating from other (outside of Yugoslavia) language areas illustrates a strong interest in everything that is remotely related with this phenomenon. This goes to show that *Praksis Orientation* posed a rather influential and provocative thought with its elaborations of reality.

I assume the gathered books did not encompass everything that was extensively written about the *Praksis* phenomenon so it is necessary to pursue registering of all the sources.

Here I also listed those books (or parts of books) that were translated into languages of the Yugoslav Countries because they were originally published in a different language. In a similar manner, I included three books by Yugoslavian authors: three were written by leading *praxis* thinkers, originally published in English (two by M. Marković and one coauthored between M. Marković and G. Petrović), and one written in German and published in Germany – the doctoral dissertation of Stjepan Sirovac, a theologian by education and vocation (and a pastor, i.e. catholic priest).

The same remark about the list of books about the *Praksis Orientation* by authors from Yugoslavia is valid here: in its specific manner, they depict all the complexity of ideological, scientific as well as of pragmatic and political discourse in environments (societies) in which they were created, hence being an important part of intellectual history and societies not just (exclusively) of *Praksis Orientation*.

I would especially like to point out that at the end of 2013 at Instytut Filozofii i Socjologii PAN Szkoła Nauk Społecznych, Katarzyna Bielińska-Kowalewska defended her doctoral dissertation entitled: »Filozoficzne koncepcje praktyki i ich społeczno-polityczne implikacje w kręgu jugosłowiańskiej grupy 'Praxis'«. I hope her dissertation will be published soon.

YEAR 1967

1. Andrej Kopčok (edited), *Človek a odcuzdenie (Študie juhoslovanských autorov)*. Sborník, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava, 1967.
2. Redakcia, *Spytovanie na človeka. Zo sympózia československých a juhoslovanských Filozofov*, Biblioteka filozofické aktuality, Vydavateľstvo politickej literatúry, Bratislava, 1967.

YEAR 1969

1. Andrej Kopčok (edited), *Spory o teorii odrazu*, Nakladateľstvo Epocha, Bratislava, 1969.
2. Jürgen Habermas, *Protestbewegung und Hochschulreform*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1969.

YEAR 1971

1. Richard J. Bernstein, *Praxis and Action. Contemporary Philosophies of Human Activity*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1971.

YEAR 1972

1. Günter Bush, ed., *Marx und die Revolution. Vorträge von Bloch/Marcuse/Habermas/Fischer/Künzli/Fetscher/Marković/Tadić/Fromm/*, Edition Suhrkamp, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1972, Erste Auflage 1970. (Lectures given at the sessions of the *Korčula Summer School*, except for Künzil's contribution.)

YEAR 1974

1. J. D. Modržińska i dr., *Současný pravicový revisionismus. Kritická analýza*, Společně vydani: Svoboda, Praha–Mysl, Moskva, 1974
2. П. В. Копнин, *Гносеологические и логические основы науки*, Мисль, Москва, 1974. (Problems with the *Praxis Orientation*, i.e. with the authors mentioned there by Kopnin can be found on pp. 427–455)
3. Mihailo Marković, *From Affluence to Praxis. Philosophy and Social Criticism*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 1974.

YEAR 1975

1. John Hoffman, *Marxism and the Theory of Praxis. A critique of some new versions of old falacies*, London, 1975. (the list contains a Russian edition/translation, published by Progres, Moscow, 1978.)

2. Adam Shaf, *Che cosa significa essere marxista*, Dedalo Libri, Bari, 1978. (Italian translation of the original published in German by Europaverlag, Wien, 1975)
3. Mihailo Marković and Robert C. Cohen, *Yugoslavia: The Rise and Fall of Socialist Humanism. A History of the Praxis Group*, Spokesman Books, Nottingham, 1975.

YEAR 1976

1. Ursula Rütten, *Marxismus als gesellschaftskritik. Die Praxis-Gruppe in Jugoslawien – ihre Grenzen und Möglichkeiten* (doctoral dissertation), Aachen, 1976. (Photocopy)

YEAR 1977

1. Gerson S. Sher, *PRAXIS. Marxist Criticism and Dissent in Socialist Yugoslavia*, Indiana University Press, Bloomington & London, 1977.
2. Е. А. Самарская, *Понятие практики у К. Маркса и современные дискуссии*, Изд. Наука, Москва, 1977.

YEAR 1978

1. Gerson S. Sher (ed.), *Marxist Humanism and Praxis*, Prometheus Books, New York, 1978.

YEAR 1979

1. Mihailo Marković and Gajo Petrović, ed., *PRAXIS. Yugoslav Essays in the Philosophy. Methodology of the Social Sciences*, (in: Boston Studies in the Philosophy of Science), D. Reidel Publishing Company, Dordrecht: Holand/Boston: U.S.A/London: England, 1979.

YEAR 1981

1. М. Б. Савич, *Марксистская диалектика и философский ревизионизм*, Издательство Наука, Москва, 1981. (Photocopy)

YEAR 1982

1. Stjepan Sirovec, *Ethik un Metaethik im jugoslawischen Marxismus. Analyse und Vergleich mit katolischen Positionen*, Verlag Ferdinand Schöningh, Paderborn–München–Wien–Zürich, 1982.

YEAR 1983

1. Oskar Gruenwald, *The Yugoslav Search for Man: Marxist Humanism in Contemporary Yugoslavia*, J. F. Bergin Publishers, Inc., South Hadley, Mass., 1983.

2. David A. Crocker, *Praxis and Democratic Socialism*, Humanities Press, New Jersey, 1983.
3. Adolfo Sánchez Vásquez, *Filozofija praxis*, Naprijed, Zagreb, 1983. Lino Veljak wrote a detailed introduction. The book was originally published in 1980, our translation is the third edition.

YEAR 1984

1. Paulo Freire, *El conocimiento como praxis liberadora*, Los Amigos del Libro, La paz-Cochabamba, 1984.

YEAR 1985

1. Lešek Kolakovski, *Glavni tokovi marksizma*, Tom III, BIGZ, Belgrade, 1985, (Gl. XIII, t. 3)

YEAR 1988

1. Gavin Kitching, *Karl Marx and the Philosophy of Praxis*, Routledge, London and New York, 1988. (Photocopy)

YEAR 1990

1. George Allan, *The Realizations of the Future. An Inquiry into the Authority of Praxis*, State University of New York Press, Albany, 1990. It does not mention *Praxis Orientation* in a single word.

YEAR 1993

1. Ursula Rütten, *Am Ende der Philosophie? Das gescheiterte »Model Jugoslawien« – Fragen an Intellektuelle im Umkreis der Praxis-Gruppe*, Drava Ver-Lag, Klagenfurt-Celovec, 1993.

YEAR 2000

1. Lino Veljak (edited), *Človek – demokracija – poznanie*, Kalligram, Bratislava, 2000

YEAR 2001

1. William L. McBride, *From Yugoslav Praxis to Global Pathos. Anti-Hegemonic Post-post Marxist Essays*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc. Lanham-Boulder-New York-Oxford, 2001.

YEAR 2006

1. Julius Oswald, *Filozofija prakse u Hrvatskoj*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2006. (translated from German)

YEAR 2008

1. Boris Kanzleiter-Krunoslav Stojaković, Hrsg., 1968. in Jugoslawien. Studentenproteste und kulturelle Avantgarde zwischen 1960 und 1975. Gespräche und Dokumente, Verlag J. H. W. Dietz Nachf. GmbH, Bonn, 2008. (pp. 210–216, chapter II of Prais-Gruppe, documents)

YEAR 2010

1. Sarah D. Žabić, Praxis, Student protest and Purposive Social Action: The humanist critique of the League of Communist of Yugoslavia, 1964–1975. A dissertation submitted to Kent State University in partial fulfillment of the requirement for the degree of Masters of Art, August 2010. (Photocopy)

YEAR 2011

1. Boris Kanzleiter, Die »Rote Universität«. Studentenbewegung und Linkposition in Belgrad 1964 – 1975, VSA Verlag, Hamburg, 2011. Posebno o *Praksis orijentaciji* u vezi s temom studentskog pokreta pp. 96–125: 3. glava Konstituierung der Studentenbewegung 1964–1968, poglavlje 3.2 Suche nach Alternativen: *Praxis-Gruppe und kritische Kulturszene*

YEAR 2014

1. Horst Müller, Jugoslawische Praxisphilosophie – Kritik und neue Anfänge. 2. Auflage als Online-Publikation 2014.

Lino Veljak

*Addition to Ante Lešaja's Book: Praxis
Orientation, Journal Praxis and the
Korčula Summer School. Collection*

The book of distinguished economist Ante Lešaja (who also gave significant contributions to philosophy, not to mention his preparation and translation of Karel Kosik's book *On the Dilemmas of Modern History*, as well as a critical historiography, primarily in his in, many aspects, substantial book titled *Knjigocid* – Eng. Transl.: »Libricide«) represents the crown-jewel of his long-year commitment and effacing work on gathering and systematizing of a collection on the Korčula Summer School and the journal *Praxis*. There, most certainly, is the collection itself, which will remain a permanent legacy, intended for all those who do not wish to relinquish something most valuable that happened in philosophy and social theory in the second half of the twentieth century. This is especially true for the generations to come, who will be able to critically examine and appropriately assess the time period this legacy incorporates.

The history of *Praxis* and the *Korčula Summer School*, in fact, is a condensation of the history of philosophy and social sciences (primarily sociology) in the Second Yugoslavia. Such an assessment, certainly, requires to be elaborated. Socialist Yugoslavia lasted from 1945 to 1990; the *Korčula Summer School* was held in the period between 1963 until 1974, whereas the journal *Praxis* was being published from 1964 until 1974. The discrepancy between the first and the other two periods (the time-span of the *School*, i.e. the journal – the existence of the two makes for almost a quarter of Yugoslavia's existence) is obvious. However, if one is to consider the development of socialist Yugoslavia as a process of initial growth, followed by stagnation, then decline and the final ruin (and there should be no reason not to consider it in this way), then this quarter of philosophy and social sciences marked by *Praxis* and *Korčula* presents itself as a period in which growth had reached its peak, after which stagnation followed. This was preceded by serious signs of the surfacing of unsolvable internal contradictions, which ultimately resulted with ruin. It will seem that *Praxis* and the *School* were – maybe even collateral damage? – Victims of the initial ruin of the idea of humane socialism, this ruin, which on the spiritual – but not only on the spiritual – level manifested itself as the conservative overturn that started at the beginning of the 1970s of the last century.

The so-called *Praxis Orientation* (this is a term of a descriptive notion, as it relates to a complex and greatly heterogeneous phenomenon of the then main current in philosophy) did not appear over night; it would be completely wrong to view the journal's publication and the start of the *Korčula Summer School* while disregarding the processes of their genesis. In said genesis there is a significant space devoted, according to some interpretations, to the conflict in the literary left (this conflict was not limited to disputing the canon of the so-called socialist realism, but in some of its aspects it contained a critique of Stalin's canonization of »dialectical and historical materialism«, thus standing for the disputing of dogmatism in philosophy and social theory). It would not be right to interpret *Praxis* as a direct continuity of the anti-dogmatic stream in said conflict, neither would it be appropriate to refute of every element of continuity: there, thus, is no ambiguity regarding the influence of the respective refutation of dogmatism on the intellectual formation of Rudi Supek, one of the most important personas of both *Praxis* and the *School*. One should also not neglect Milan Kangrga's testimonies on how he was still in high school influenced by Miroslav Krleža, the leading representative of the critique of dogmatism in the conflict on the literary left. More thorough research would probably show that this influence surfaced also with other personas in the history of *Praxis* (most likely, one can assume that such an assessment could also relate to Danko Grlić, Andrija Krešić and other members of the *Praksis Orientation*).

It would be good to look for the place of *Praxis*' genesis in the political emancipation of the Yugoslav Communists, breaking away from Stalin's conception (here, of course we refer to the refusal of the Inform-bureau Resolution in 1948). The political emancipation was not immediately followed by the break from the Stalinist ideology. However, after the initial proof of the conceptual orthodoxy (which manifested itself in the intensification of the collectivization on the domain of agriculture), the first manifestations of the search for individuality appeared shortly after. In 1950, already, workers' self-management is proclaimed (truth be told, without the problematizing of party monopoly in all spheres of social life; the insistence on said monopoly remained a constant in the »Yugoslav path to Socialism«, ultimately reaching its head). In the strictly controlled literature (including textbooks for schools) there is a definition of the Soviet model of societal regulation as state capitalism (among the authors representing this definition we also can find the name of Edvard Kardelj). The then ideologue of socialist realism Milovan Đilas, will question even the monopoly of the Communist Party (renamed in the meantime into the League of Communists), while in 1952, the Ljubljana Authors' Congress, will symbolically liberate artistic creativity from the shackles of the socialist realism doctrine (Miroslav Krleža's famous speech).

In this atmosphere, we can witness the first signs of breaking away from the Stalinist dogmatism in philosophy. Even in 1950, we can find the first critical

reviews of written Stalinist gems (the first authors dealing with this, were recently graduated students of philosophy Gajo Petrović and Mihailo Marković), where the disassociation from the official dogma surfaces; Rudi Supek, the oldest of the future *Praksis thinkers*, in Zagreb in 1952, founds the (as we would call it today: interdisciplinary) journal *Pogledi* (Eng. Transl.: »Views«) – the journal's publication will be stopped in 1954, which has to be viewed in the context of the renewed rigid control over the spiritual, the scientific and cultural creativeness, which appears after Milovan Đilas' removal. Future *Praksis thinkers* will publish a series of contributions in *Pogledi*. The new generation of philosophers (some of which will become sociologists), clearly shows its break from the dominant dogma. This shift was neither unambiguous nor homogeneous. In certain Yugoslav regions, even after Bled, the »Marxist-Leninist« orthodoxy is still dominant, whereas in all regions it is still dominant in certain social sciences (it will remain this way up until the very overturn of Marxist dogmatics into ideologues of the free market and/or the nation state). Not even among future *Praksis Thinkers*, can we find a consensus on the necessity of this orthodoxy's removal. If we consider for example Predrag Vranicki's chrestomathy *Dijalektički i historijski materijalizam* (Eng. transl.: *Dialectical and Historical Materialism*) from 1958, we will see that the breaks from the Leninist-Stalinist interpretations of Marxist philosophy are minimal (or, more carefully said, humble).

A key moment in the emancipation of philosophy from dogmatic Marxism happened in 1960 at the Bled conference devoted to the considering of the theory of reflection, a concept that represented one of the constituting moments of Marxist-Leninist orthodoxy. Critics of said theory proved a considerable superiority over the defenders of orthodoxy, which even formally, marks the end of dogmatism in the spheres of philosophy (honestly speaking, even in the first year of high school in Sušak, I learned that art is »the subjective reflection of an objective reality«. Similar dogmas were thought in various schools and universities continuously, up until they were replaced by Catholic, Orthodox or Islamic dogmas, and even the unquestionable truths of physicality and other derivatives of analytic philosophy, logical positivism and similar concepts). A non-dogmatically shaped and developed thought along the lines of Karl Marx becomes the *mainstream* of philosophy in Yugoslavia. There is no doubt that the tear-down of the Marxist dogma was not the will of the intellectually marginalized defenders of the theory of reflection and the »scientific Marxist view of the world«, nor of the Soviet power-holders (who firmly controlled the ideological sphere and were worried that the Yugoslav epidemic of non-dogmatic Marxism might catch their philosophers), nor even those Yugoslav communists who never truly liberated themselves from the remnants of Stalinist ideology.

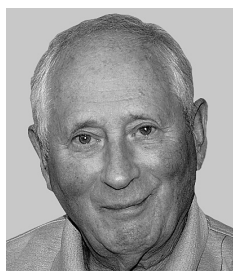
In this new constellation, marked by the domination of an anti-dogmatic approach (a domination established despite wide-spread discontent), a need appeared for the creation of an appropriate infrastructure for the further

development of philosophy and its relation to the social (but also other) sciences: the results are the *Korčula Summer School* and the journal *Praxis*. The intensification of the power-holders' tendency that the »idea-sphere« be under the control of stronger political (and even police) pressures, will ultimately lead to the termination of said infrastructure, meaning the termination of the *Korčula Summer School* and *Praxis*. A period of intensified repression (especially visible in Belgrade), complete marginalization of dissenting philosophy and its carriers as well as the auto-destructive reaffirmation of dogmatic Marxism begins. All this is well known. Also, how all this ended is well known: there is no Yugoslavia, nor is there »communism« (even the outcome of the Second World War is unknown, quislings became real patriots, if not even authentic anti-fascists), and in philosophy and social sciences a provincial (not to say colonial) mentality is dominant. Nonetheless, this should not mean that anything in this region today thought, created, researched and published does not hold some sort of value; it especially must not mean that the recapitulation of copied epigonal is the only – and the remainderless – truth of the current moment of philosophy and social sciences in the region of the post-Yugoslav states. It is true, however, that the current achievements in creativity and its products are more or less adequate to the quantitative indicators of the size and importance of these countries. A nostalgic memory of the times when Korčula, Zagreb and Belgrade were very important places on the map of world philosophy will not help us much in our intent to change things (in terms of philosophy, social sciences and the spirit in general) in the desired direction. Neither is the uncritical celebration of times passed (including the not reflected glorification of *Korčula* and *Praxis*) going to help us. Change is only possible while enduring with quality and creativity (which, most certainly, must not be confused with charlatanry).

This book, in which Ante Lešaja follows the collection on the *Korčula Summer School* and *Praxis*, is not nostalgic in its fundamental essence, nor is it intended to foster nostalgia or an uncritical glorification of the past. It is primarily an appropriate guide for an adequate approach to researching an epoch and its achievements in the realm of philosophy (along with sociology and partly other disciplines). The book will help those who wish to research what really happened in the second half of the 20th century in a country, which does not exist anymore – not only in terms of philosophy, theory and social sciences, but the entirety of historical processuality. Such research in the future will show what actually remained of *Praxis*' legacy and the spirit of *Korčula*, which could serve as an inspiration for new generations to fulfill those tasks they will set in accordance to the times they live in and the challenges they are facing.

■ A Note about the Author

ANTE LEŠAJA, a retired Full professor of the University of Zagreb, was born in 1931 in Korčula. Upon receiving a degree in Economics in 1958, he started working at a shipyard in Korčula where he was in charge of organizing and analyzing business activities until his move to the Institute of Economics Zagreb in 1962, where he dedicated himself to research in the field of Economic policy and the theory of the firm while not deferring from the issues of productivity as well as economic reforms in Socialist countries. He received his PhD degree at the Faculty of Economics and Business Zagreb with his thesis “The Influence of the Means of Economic Policy on the Conditions of Earning” which focused on the Economic policy and working conditions in the Yugoslav economy. As a part of the aforementioned research, there was an analysis of discussions that were led in the Soviet Union during the 1920s (the largest part of this extensive study was published in several issues of the journal *Naše teme* (1986-1988), and some parts of the study were published in *Ekonomist* as well). For the Institute of Economics Zagreb, he conducted a study in 1982 “International Productivity Comparisons”, and contributed greatly to an extensive project “The Korčula Municipal Development Plan”. By the end of the 1972, he was awarded with the Associate Professorial position at the Institute of Economics Zagreb, his position being that of a Professor of Political Economy, which was followed by his involvement in teaching Political Economy at the Faculty of Economics in Mostar and the Faculty of Defectology in Zagreb.

Along with the scientific research and teaching, he published his work regularly in journals. He translated works of Czech economists (K. Kouba, Č. Kožušník, Z. Šulc, O. Turek, M. Pick), with some of the translations being published while other were used for internal purposes of the Institute of Economics Zagreb. The translation of an essay written by an eminent Czech philosopher entitled “Dileme suvremene povijesti” (Dilemmas of the Contemporary History) was published in 2007 (Razlog, Zagreb). The same translation, although abridged, was published in Serbia, entitled “Mostovi preko evropske rijeke i drugi spisi” (The bridges across the European River and other files [Braničevo Edition, Centar za kulturu Požarevac, 2008]).

Upon retirement in 1990, he worked as a volunteer for the City library in Korčula and the unfortunate events of destruction of the library collections motivated him to conduct an in-depth research to the phenomenon of destroying books in Croatia during the 1990s. The results of the research that spanned over several years can be found in a form of a study entitled “Knjigocid – Uništavanje knjiga u Hrvatskoj 1990-ih“ (Bookocide – The destruction of books in Croatia in the 1990s), Zagreb, Profil & SNV, 2012. He was particularly engaged, especially in the last 25 years, in the gathering of the collection about the Praxis and the Korčula Summer School. The reasons for this type of engagement are numerous but the most important one can be said to be the belief that the thought efforts and outreach of praxis thinkers are of an immense significance for establishing the grounds for any type of economic research, not exclusively associated with socialist societies.

[DODATAK / APPENDIX]

1. Bibliografija prikupljenih napisa (članaka) iz periodike o *Praksis orijentaciji*, časopisu *Praxis* i *Korčulanskoj ljetnoj školi*

Bibliography of Gathered Writings (Articles) from Periodicals on the *Praxis Orientation*, Journal *Praxis*, and the *Korčula Summer School*

1. Acković Aleksandar, Stvaralaštvo i postvarenje, Filozofski dijalozi u Korčuli, *Политика*, 3. 9. 1967. (1 str.)¹
2. Andrijić Tino, Na levo krug!, www.ikorcula.net, 1. 10. 2011. (2 str.)
3. Andrijić Tino, Na levo krug (2), www.ikorcula.net, 3. 2. 2012. (2 str.)
4. Arsenić R., Milan Kangrga demantuje Franju Tuđmana. Neistine o Gaji Petroviću, *Политика*, 11. 10. 1996. (1 str.)
5. ASI (Anarhosindikalistička inicijativa), Disidentska etika i duh kapitalizma, (preuzeto s interneta), 8. 1. 2006. (5 str.)
6. B. N. (Б. Н. prevela), Drugi o nama. Počast Gaji Petroviću, *Политика*, 14. 11. 1990. (1 str.)
7. Bačić Mašenjka, Praxis. Konferencija o jugoslavenskoj praxis-filozofiji i Korčulanskoj ljetnoj školi (1963–1974): Značaj Praxisa je u promišljanju tema direktne demokracije, kojom se povode ljudi spremni da se na ulicama suprotstave suvremenim društvenim uređenjima, kao kada su u subotu prosvjedovali diljem planete, www.H-alter.hr, 17. 10. 2011. (5 str.)
8. Baće Maksimilijan, Maks pao s Marxa. Put od »vjernika« marksizma do pisca knjige o apsurdnosti marksističke ideologije (razgovor vodio Damir Šarac, *Slobodna Dalmacija*, 27. 9. 2003. (3 str.)
9. Bakarić Vladimir, Posledice stranih uticaja na Savez Komunisti, (tekst potpisao novinar Mladen Maloča), *Политика*, 22. oktobar 1975. (2 str.)
10. Bakotin Jerko, Gajo Petrović – čovjek i filozof, portal H-alter, 29. 10. 2008. (4 str.)
11. Barišić Pavo, Croatian Philosophy (I). Editorial, *Syntesis Philosophica*, 15 (1/1993) (3–6, 4 str.)
12. Bekavac Ivan, Hrvati i komunizam, *Vjesnik*, 1. 8. 1997. (1 str.)

1 Ova je Bibliografija identična popisu priloga uz građu, raspoređenu u registratoru II, III, IV, V i VI. Tamo je građa popisana kronološim redom nastajanja (po godinama, a unutar toga po mjesecima), dok je ovdje dana abecednim redom prezimena autora, u obliku, dakle, kako se uobičajeno pišu bibliografije. U kronološkom popisu gdje nema autora označeno je ..., a u ovoj bibliografiji to je zamjenjeno sa Red. Premda su, s izuzetkom od oko tridesetak naslova, svi ostali naslovi ove Bibliografije navedeni i u »Izabranoj bibliografiji radova«, što ju je priredio, i u svojoj knjizi *Mišljenje kao diverzija* objavio Božidar Jakšić, ipak sam smatrao opravdanim navesti i ovu bibliografiju, jer je riječ o naslovima koji su prikupljeni, fizički su, stoga, na raspolaganju svakome tko ih namjerava konzultirati. Naravno, ne treba zanemariti za potencijalnog korisnika građe važnu činjenicu i o napisima kojih nema u »Izabranoj bibliografiji radova«, a novijeg su datuma (nakon 2011. godine).

13. Berta Pavol, Juhoslávia, aka je dnes (razgovor delegacije filozofa Slovačke, koji su posjetili filozofe Jugoslavije s novinarem Pavol Berta), *Kulturny život*, Bratislava, 31. 10. 1964. (3 str.)
14. Bielinska Katarzyna, „Ajde opet na Bled! Prilog razmatranjima o »Praxisu«, *Filozofija i društvo*, broj 2, 2009, godina XX, Beograd, (249–259, 11 str.)
15. Blagus Saša, Strah od epigonstva ili..., portal www.zamirzine.net, 10. 11. 2008. (12 str. + 6 str. komentara)
16. Blagus Saša, Čemu još Praxis, (sažetak planiranog opširnijeg priloga za Skup o Praxisu i Korčulanskoj ljetnoj školi, listopada 2011, u organizaciji RLS iz Beograda, pisan ljeta 2011). Opširniji prilog nije napisan. Rukopis sažetka autor ustupio Anti Lešaji (3 str.)
17. Bloch Ernst, Kapitalizam je na kraju svog puta, *Политика*, 20. 8. 1973. (1 str.)
18. Bloch Ernst, »Jugoslawien nagelt die Flagge an den Mast«. Spiegel – Interview mit Ernst Bloch zu dem Schlag gegen den »Praxis-Kreis«, *Der Spiegel*, Nr. 6, 1975. (3 str.)
19. Blumenfeld Yorick, Praxis, chapter XII from the Book: Seesaw (Cultural Life in Eastern Europa), Harcourt, Brace and World, Inc., New York, 1968. (216–231, 17 str.)
20. Bogdanović Svetozar, Mogućnosti i granice etike u djelu Milana Kangrge. Okrugli stol u povodu 80. rođendana prof. dr. Milana Kangrge, *Filozofska istraživanja*, god. 23 (2003), sv. 2 (529–532, 4 str.)
21. Bošković Dušan, Razgovori u Korčuli. »Sloboda i nasilje«. Razgovor o časopisu »Praxis« i Korčulanskoj letnjoj školi, *Republika*, br. 314–315, 1–31. 8. 2003. (3 str.)
22. Bošnjak Branko, Ime i pojam praxis, *Praxis*, broj 1, 1964, (7–20, 14 str.)
23. Brdar Milan, Praksis odiseja I–II, *Javno preduzeće Službeni list*, Beograd, 2001. Ovdje preuzet dio iz II dijela: Studij marksizma boljševičkog totalitarnog sistema 1917–1929. (575–611, 37 str.)
24. Brešan Igor, Prostorna instalacija. Tako je govorio Milan Kangrga, *Slobodna Dalmacija*, 21. 8. 2012. (3 str.)
25. Buden Boris, Poruka narodu, *Helsinška povelja*, broj 81–82, mart-april 2005, godina X (3 str.)
26. Buha Aleksa, Treća sesija Korčulanske ljetne filozofsko-sociološke škole, *Pregled*, 9, 1965. (229–241, 13 str.)
27. Buha Aleksa, Peto zasjedanje korčulanske ljetne filozofsko-sociološke škole (Korčula od 14–24. 8. 1968.), *Pregled*, broj 9, 1968. (341–349, 9 str.)
28. Buha Aleksa, Sedmo zasjedanje korčulanske ljetne filozofsko-sociološke škole. Korčula od 16. do 26. avgusta 1970, *Pregled*, 9, 1970. (286–290, 5 str.)
29. Buljan I., Kangrga M., Lešaja A., Spor oko Buljanove ocjene G. Petrovića, R. Supeka i N. Popova, *Jutarnji list*, VII mjesec, 2001. (6 str.)
30. Burger Hotimir, Riječ na komemoraciji Predragu Vranickom na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 2. 3. 2002. (4 str.)
31. Butorac T., Da čovjek ne postane stvar, *Vjesnik*, 10. 9. 1967. (1 str.)

32. Canjuga Zlatko, Neprijateljima moje doktrine o stališima namjenio sam stališ duhovne sirotinje na Marsu (razgovarao Darko Hudelist, *Globus*, februar 1998. (41–45, 5 str.)
33. Chomsky Noam, Robert S. Cohen, The Repression at Belgrade University, *The New York Review of Books*, Vol. 21, No. 1, February 7, 1974. (1–7, 7 str.)
34. Cvjetičanin Veljko, O potrebi osnivanja studijske grupe za sociologiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, *Naše teme*, broj 1, 1961. (41–53 + prilozi, 18 str.)
35. Čačinović Nadežda, Ideja da pametne žene nalaze muškarca koji za njih radi je neuništiva (razgovor s novinarkom Branimirom Lazarin), *Jutarnji list* 23. 6. 2007. (4 str.)
36. Čuljak Zvonimir (i dr.),² Pomračenje uma. Perverzna filozofska istraživanja, *Fokus*, 4. 3. 2005. (2 str)
37. Damjanović Stjepan (ur.), *Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Monografija. Odsjek za filozofiju (izvod iz monografije)*, Zagreb, 1998. (77, 1 str.)
38. Danojlić Mića, Književni podlistak. Diskutirati, *Borba*, 3. 9. 1967. (1 str.)
39. Dapčević-Kučar Savka, 71¹. Hrvatski snovi i stvarnost I–II, *Interpublic*, Zagreb, 1997. (709–710, 715–748, 798–799, 803–811 i 827–828, 50 str.) Donose se dijelovi teksta u kojima je izravno riječ o Praxisu ili o uvjetima važnim za ocjenu njegovog djelovanja.
40. Dapčević-Kučar Savka, Izlaganje na konferenciji Saveza komunista Sveučilišta (dio o Praxisu), *Vjesnik*, 28. 2. 1965. (4 str.)
41. D. B. – S. O., Povodom odluke o nagrađivanju naučnih radnika u Hrvatskoj. Politička akcija ne može se servirati kao naučna ocena, *Политика*, 26. 6. 1966. (1 str.)
42. Derado Ivo, Otvoreno i zatvoreno društvo, *Slobodna Dalmacija*, 20. 11. 2002. (4 str.)
43. Despot Branko, Čuvar istinske duhovnosti. In memoriam Branku Bošnjaku, *Vjesnik*, 21. 6. 1996. (1 str.)
44. Despot Branko, Udomiti se pri sebi (razgovarala Grozdana Cvitan), *Vijenac*, 17. 7. 1997. (4 str.)
45. Despot Branko, Marksisti su me tužili Tripalu, a on im je rekao: Pustite Despota, ionako ga nitko ne razumije (intervju Robertu Perišić, *Globus*, 12. 10. 2012. (41–45, 5 str.)
46. Diefenbach Katja, Die Kinder von 1974, *Jungle World*, 49/1999, 1. Dezember, (1–17, 16 str.)

2 *Napomena*: Zvonimir Čuljak nije jedini autor ovog teksta. Uz njega su kao autori potpisani još: Ivan Kordić, Stipe Kutleša, Davor Pečnjak, Josip Talanga. Uz svako ime navedena je akademska titula i funkcija (u filozofskoj struci). Upravo je navođenje funkcije okolnost zbog koje ovaj tekst poprima obilježje »oficijelnog stava struke«. To tekstu daje poseban značaj za razumjevanje dominirajućeg »ljudskog materijala«, dominirajuće »duhovne paradigme« i prirode konfrontacija nastalih nakon socijalnog prevrata 1990-ih godina. Neposredan povod tekstu je podrška napadu Gorana Milića u Dnevniku HT na Milana Kangrgu, odnosno Božidara Jakšića zbog njegova priloga uz obilježavanje jubileja M. Kangrge. Vidjeti o tome u knjizi dokumenata: Božidar Jakšić, *Buka i bes*, Braničevo, Požarevac, 2005. i u članku: Saša Marković, *Napad na Milana Kangrgu u Milićevom nedjeljnom Dnevniku. Poziv na međuetničku mržnju* (ovdje stavka 242.)

47. Doleček Vlatko, Šantić Slavko, Čovjek heroj. Sjećanja Sarajevskih prijatelja na prof. dr. Miladina Životića, *Danas* (Beograd), 2–3. 3. 2002. (1 str.)
48. Donat Branimir, Malo blaži krvnik, *Nedjeljna Dalmacija*, 24. 2. 1993. (4 str.)
49. Doubt Keith, Intellectual Betrayal and Agony of Bosnia and Herzegovina, Centre for Historical Studies, Sarajevo, 22 may 2001. (17 str.)
50. Dragosavac Dušan, Što je neprihvatljivo u filozofskom časopisu »Praxis«? Ne teorija nego politički stavovi, *Vjesnik u srijedu*, 19. 12. 1973. (4 str.)
51. Dragosavac Dušan, Doista, za istinu je bitan i put do nje, *Vjesnik u srijedu*, 26. 12. 1973. (1 str.)
52. Družijanić Ivo, Naša posla. Korčula, *OKO*, 3. 10. 1973. (1 str.)
53. Duka Zdenko, Mišljenje revolucije. Dvadeset godina od smrti filozofa Gaje Petrovića. Radikalni mislilac slobode i nade, *Novi list*, 20. 4. 2013 (3 str.)
54. Đurić Muharem, Prizemlje javnog mnjenja (Feljton), *Политика*, 4. 12. 1981. (1 str.)
55. Đodan Šime (i dr.), Hrvatskom vlada antikroatizam, *Fokus*, 4. 4. 2002. (2 str.). Potpisnici ovog »priopćenja za javnost« su: Šime Đodan, Zvonimir Komarica, Vlatko Pavletić, Hrvoje Šošić, Marko Veselica. Predstavljani su kao Udruga »11. siječnja 1972.«
56. Đuretić Jagoš, Vreme sumnje i razočaranja, feljton u listu Политика tokom marta 2004, u nastavcima broj 15,16,17... o »Praksis grupi«, *Политика*, 5, 6. i 7. marta 2004. (10 str.)
57. Đurić Rajko, Professore, nosim slike smrti. Pismo iz Berlina (pismo Mihailu Markoviću), *Borba*, 16–17. 11. 1991. (2 str.)
58. Elaković Simo, In memoriam.Veljko Korać (1914–1991), *Sociologija*, broj 1–2, 1991. (237–239, 3 str.)
59. Elaković Simo, Gajo Petrović – hamletovski princ praksis filozofije (1927–1993), *Књижевне новине*, septembar 1993. (2 str.)
60. F. S., Debata o dodjeli nagrada »Božidar Adžija«. Politička akcija iza paravana nauke, *Vjesnik*, 26. 6. 1966. (4 str.)
61. Falout Željko (priredio), IX Korčulanska ljetna škola. Filozofi između filozofije i društva, *Telegram*, 1972. (12–13, 4 str.)
62. Feral Tribune, Neka im sudi Partija (prettisak govora V. Pavletića), *Feral Tribune*, 18. 12. 1995. (4 str.)
63. Filipović Muhamed, In memoriam. Odlazi još jedan od onih velikih i značajnih: Milan Kangrga (1923–2008), *Pregled*, broj 1, 2008. (269–289, 21 str.)
64. Galić Mirko, Legija časti Rudiju Supeku, *Vjesnik*, 23. 10. 1990. (1 str.)
65. Golubović Pešić Zagorka, Nesporazumi ili pretenzije na ideološki monopol, *Književne novine*, 1965. (3 str.)
66. Golubović Zagorka, »Praxis-filozofija«: različita tumačenja i kritike, *Theoria*, broj 1–2, 1988. (9–20, 12 str.)
67. Golubović Zagorka, A Marxist Approach to the Concept of Being/Become Human, *Dialectics and Humanism*, No. 3–4. 1989. (65–84, 20 str.)
68. Golubović Zagorka, Socijalizam i ljudske potrebe, Zbornik za filozofiju i društvenu teoriju SANU, knjiga 1, Beograd, 1991. (41–54, 14 str.)

69. Golubović Zagorka, Nova levica, socijalizam i personalizam, *Republika*, 2001. (8 str.)
70. Golubović Veselin, Problem istine u metafizici Gaje Petrovića, *Filozofska istraživanja*, broj 1, 1991. (129–135, 7 str.)
71. Golubović Veselin, Mišljenje na putu prevladavanja metafizike, *Летопис 1996, Prosvjeta*, Zagreb (157–174, 18 str.)
72. Golubović Veselin, Gajo Petrović među nama. Prikaz zbornika: Zbilja i kritika, *Prosvjeta*, br. 51, juni 2002. (31–32, 2 str.)
73. Golubović Veselin, Pitanje pitanjima vodećeg pitanja Gaje Petrovića, *Prosvjeta*, god. 10 (35), broj 56 (666), maj 2003. (46–47, 2 str.)
74. Golubović Veselin, Vodeće pitanje Gaje Petrovića i Zagrebačka filozofija Prakse, *Prosvjeta*, god. 10 (35), broj 57 (667), august 2003. (51–61, 11 str.)
75. Golubović Veselin, Filozofija Gaje Petrovića. Uvod u jedno drugo mišljenje, *Prosvjeta*, god. 10 (35), broj 58 (668), oktobar 2003. (52–59, 9 str.)
76. Golubović Veselin, Prve zagrebačke filozofske kritike staljinizma, *Prosvjeta*, broj 68, maj 2005. (55–62, 8 str.)
77. Grgurev Vinko, Je li filozofija bila u »mračnom tunelu«?, *Vjesnik*, 7. 6. 1995. 14, 3 str.)
78. Grgurev Vinko, Marx, Bloch, Sartre i »ispiranje mozga«, *Vjesnik*, 12. 7. 1995. (18, 2 str.)
79. Grgurev Vinko, Vlatko Pavletić versus »Praxis«, *Vjesnik SDU*, 20. 4. 1996. (6–8, 4 str.)
80. Grgurev Vinko, Velike ideje i mali Hrvati, *Feral Tribune*, 18. 11. 1996. (1 str.)
81. Grgurev Vinko, Petrovićeva je »Logika« solidan temelj za odgovarajuću nastavu, *Vjesnik*, 29. 11. 1996. (1 str.)
82. Grgurev Vinko, Tragom napisa »Kako s Balkana istjerati Marxa«. Dostojanstvo filozofije, *Večernji list*, 27. 1. 1997. (1 str.)
83. Grgurev Vinko, Ideje i ideologije, *Hrvatska ljevica*, broj 12, 1997. (38, 1 str.)
84. Grgurev Vinko, Gajo Petrović – čovjek i filozof. Zbornik radova s konferencije povodom 80. obljetnice rođenja, *Filozofska istraživanja*, broj 115, God. 29 (2009), sv. 3 (615–619, 5 str.)
85. Grlić Danko, Estetika est etika (razgovor vodio Nenad Korda), *Studentski list*, broj 762, 7. 3. 1980. (5 str.)
86. Grlić Danko, Smisao angažiranosti u filozofiji, *Theoria*, broj 3–4, 1984. (11–21, 11 str.)
87. Gruenwald Oskar, The Praxis School: Marxism as a Critique of Socialism, *East European Quarterly*, Vol. XV, No. 2, June, 1981. (227–250, 24 str.)
88. Halilović Mehmed, Povodom jedne ostavke. Obračun na način »Praxisov«, *Oslobođenje*, 29. 12. 1974. (2 str.)
89. HINA, Međunarodni filozofski simpozij. Sjećanje na Gaju Petrovića, *Novi list* 13. 4. 2013. (1 str.)
90. Hodžić Alija, Jedno lično iskustvo, *Republika*, broj 472–473, 1–31. 3. 2010. Predavanje o Praxisu u Domu omladine u Beogradu (11 str.)

91. Hudelist Darko, Neautorizirana biografija F. Tuđmana, *Globus*, 11. 10. 1996. (3 str.)
92. Ihlau Olaf, Jetzt auch in Zagreb und Ljubljana. Die Kampagne gegen die Praxis-Marxisten geht weiter, *Süddeutsche Zeitung*, 14. 2. 1975. (1 str.)
93. Imširović-Kljajić Jelka, Disidenti i zatvor, *Republika*, broj 196, 1–15. 9. 1998. (11–22, 12 str.)
94. Inđić Trivo, Žestoki kritičari, *HHH*, 23. 12. 1999. (1 str.)
95. Ivančić Viktor, Teorija i praxis V. Pavletića. Zmije u jedrima, *Feral Tribune*, 22. 12. 1995. (4 str.)
96. Ivanišević Joško, E moj narode, ultraljevičari nam *prodaju* demokraciju, *Fokus*, 28. 2. 2003. (2 str.)
97. Ivičević Jozo, Sada je potrebna duhovna i materijalna obnova Hrvatske. Intervju. Razgovor vodio Tihomir Ponoš, *Vjesnik–Panorama*, 16. 3. 2002. (3 str.)
98. Jakić–Radeljić Slavko, Poštovanje i prezir, *Nedjeljna Dalmacija*, 28. 4. 1991. (1 str.)
99. Jakšić Božidar, Damnatio memoriae. Osvrt na knjigu: *Hrvatska filozofija u XX stoljeću*, Zagreb, 2007. Rukopis (ustupljen od autora), X mjesec, 2008. (3 str.)
100. Jakšić Božidar, Fenomen Praxisa, njegova recepcija i relevantnost danas i problemi savremenog društva. Intervju. Razgovor vodila Mašenjka Bačić, www.Halter.hr, 24. 10. 2011. (5 str.)
101. Jakšić Božidar, Što je nama socijalistički humanizam. Intervju. Razgovor vodio Srećko Pulig, tjednik *Novosti*, 29. 10. 2011. (6 str.)
102. Jakšić Božidar, Nacionalističke kritike *Praxisa*, *Republika*, broj 544–545, 1–31. 03. 2013. Tekst je poglavlje iz obimne knjige Božidara Jakšića: »Mišljenje kao diverzija«, *Službeni glasnik*, Beograd, 2012. (19 str.)
103. Jakšić Božidar, O Korčulanskoj školi, Praksisu i disidentima, Intervju za Radio Slobodna Evropa, Razgovor vodila Branka Mihajlović, 16. 5. 2013. (6 str.)
104. Janigro Nicole, Non allienato, *Il Manifesto*, 26. 5. 1991. (2 str.)
105. Janković Ivan i Ristić Borislav, Praxis-odiseja. Od marksističkog Praxisa do nacional-socijalističke prakse, *Helsinkiška povelja*, god. VIII, broj 65–66, jun-jul 2003. (18–21, 4 str.)
106. Janković Ivan, Political-philosophy Essay: Praxis Odyssey, Helsinki Committee for Human Right in Serbia, preuzeto 26. 3. 2004. s: www.helsinki.org.yu/charter (7 str.)
107. Jeremić Vladan (i dr.)³, PRAXIS – kritika i humanistički socijalizam. Konferencija o jugoslavenskoj, Praxis filozofiji i Korčulanskoj letnoj školi (1963–1974) – Mesto sećanja, aktualnosti, www.rosalux.rs, 16. 10. 2011. (5 str.)
108. Jerković Bogdan, La seconda porta a sinistra. Intervista con Bogdan Jerković. Regista Teatrale (razgovor vodila Jasna Tkalec), *Balcanica*, Anno XI, No. 3–4, 1994. (81–87, 7 str.)
109. Ježić Mislav, Da, okrutno smo napali Šešelja (razgovor s novinarkom Mirjanom Dugandžijom), *Vjesnik (Danica)*, 19. 6. 1991. (2 str.)

3 Uz Vladana Jeremića koautori teksta su i Ana Veselinović i Boris Kanzleiter

110. Ježić Mislav, Skandal na Sveučilištu u Zagrebu. Intervju (razgovor vodio Tomislav Čadež), *Globus*, 1. 12. 1995. (3 str.)
111. Jovanov Neca, O odnosima između revolucionarnog pokreta i poretka, *Scientia Yugoslavica* 11 (1–2), 1985. (3–18, 16 str.)
112. Jovanović Dragan, Praksisovci nekad i sad. Na radikalnim talasima, *HHH*, 23. 12. 1999. (3 str.)
113. Jugović Iva, Kritika i humanistički socijalizam na Korčuli, *Peace journalism*, 13. 1. 2012. (4 str.)
114. Jurić Hrvoje, Milan Kangrga (1. svibnja 1923–25. travnja 2008), portal H-alter, 20. 4. 2008. (4 str.)
115. K. N., Politička akcija kamuflirana velom naučnog rada, *Borba*, 25. 6. 1966. (2 str.)
116. Kalin Boris, Treće zasjedanje Korčulanske ljetne škole. Što je povijest?, *Telegram*, 8. 10. 1965. (5 str.)
117. Kalow Gert, Der Weltgeist geht baden. Notizen von der »Sommerschule« auf Korcula, 10. 9. 1973. (2 str.)
118. Kalow Gert, Marx Kurs Süd. Das Philosophentreffen auf Korcula, 8. 9. 1970. (1 str.)
119. Kaltenbrunner Gerd-Klaus, Jugoslawisches Philosophieren der Gegenwart, *Die Tat*, 7. 2. 1970. (2 str.)
120. Kangrga Milan, Etički smisao socijalizma, *Naše teme*, broj 2, 1957. (177–189, 13 str.)
121. Kangrga Milan, Ideologija i istina, *Naše teme*, broj 4–5, 1957. (478–490, 13 str.)
122. Kangrga Milan, Henri Lefebvre i pitanja »Socijalističkog realizma«, *Naše teme*, broj 1, 1958. (150–154, 5 str.)
123. Kangrga Milan, Suvremenost Marxove filozofije, *Naše teme*, broj 2, 1958. (246–263, 19 str.)
124. Kangrga Milan, Marksizam i estetika, *Naše teme*, broj 2, 1960. (202–225, 24 str.)
125. Kangrga Milan, Plodna djelatnost Jugoslavenskog udruženja za filozofiju, *Filozofija*, broj 4, 1966. (467–479, 13 str.)
126. Kangrga Milan, Bez građanskih sloboda – ni traga od socijalizma. Razgovor sa Dušanom Boškovićem, *Theoria*, broj 1–2, 1982. (89–124, 36 str.)
127. Kangrga Milan, Pismo uredniku Књижевне речи, *Књижевна реч*, broj 201, 25. 12. 1982. (4 str.)
128. Kangrga Milan, Koje su principjelne osnove spora, *Theoria*, broj 1–2, 1983. (191–198, 8 str.)
129. Kangrga Milan, In memoriam. Danko Grlić, *Theoria*, broj 3–4, 1984. (5–9, 4 str.)
130. Kangrga Milan. In memoriam Danku Grliću. O jednom kulturno-povijesnom presedanu, *Књижевна реч*, 1984. (2 str.)
131. Kangrga Milan, Bez mimikrije: želim vlast, i to odmah, *Vjesnik*, 7. 1. 1986. (1 str.)
132. Kangrga Milan, Hrvatskoj ne treba vođa nego parlament, *Borba*, 24. 8. 1990. (3 str.)
133. Kangrga Milan, Biti samo Hrvat, znači još ne biti čovjek. Intervju (razgovor vodio Alen Anić), *Arkzin*, broj 33, 24. 2. 1995. (5 str.)

134. Kangrga Milan, Dvije filozofske obljetnice. Staljiniste smo tukli šakom u glavu!, *Arkzin*, broj 33, 24. 2. 1995. (2 str.)
135. Kangrga Milan, Reagiranje na tekst »Studiranje Hrvatske«. Izmišljotine, dezinformacije, laži, *Nedjeljna Dalmacija*, 24. 3. 1995. (3 str.)
136. Kangrga Milan, Kujundžičevština neće biti hrvatska budućnost, *Vjesnik*, 25. 3. 1995. (1 str.)
137. Kangrga Milan, Teorija i praxis V. Pavletića. Partijac ostaje partijac, *Feral Tribune*, 22. 12. 95. (3 str.)
138. Kangrga Milan, Ne govorite nam o savjesti, Zovko!, *Novi list*, 25. 3. 1996. (3 str.)
139. Kangrga Milan, Intervju novinaru M. Bašiću, *Nacional*, 26. 4. 1996. (4 str.)
140. Kangrga Milan, Tako je govorio i govori Kangrga, *Novi list*, 27. 4. 1996. (2 str.)
141. Kangrga Milan, Što znači »opsjednutost prošlošću«. Izgubljenost u vremenu ili povijesni bankrot, *Novi list*, 1996. (3 str.)
142. Kangrga Milan, Gajo Petrović nije mogao tvrditi da ste Vi Židov, *Globus*, 11. 10. 1996. (1 str.)
143. Kangrga Milan, S HDZ-om na ispašu (razgovor vodila Heni Erceg), *Feral Tribune*, 21. 10. 1996. (7 str.)
144. Kangrga Milan, Otvoreno pismo dr. Franji Tuđmanu. Pustite na miru mrtve filozofe, *Novi list*, 30. 10. 1996. Tekst pisma istovjetan je onom objavljenom u *Globusu* 11. 10. 1996. (1 str.)
145. Kangrga Milan, Što je to »erozija morala«. Nema morala u bespravnom društvu, *Novi list*, 1996. (3 str.)
146. Kangrga Milan, Nije država moj zavičaj, *Novi list*, januar, 1997. (2 str.)
147. Kangrga Milan, Hrvati i ustaštvo, rukopis nastao 3. ili 4. 8. 1997, upućen *Novom listu* (nije objavljen). Autor rukopis ustupio Anti Lešaji (6 str.)
148. Kangrga Milan, Božanstvena država, *Novi list*, 19. 9. 1997. (5 str.)
149. Kangrga Milan, Hrvatska domoljubna etika nije dostojna čovjeka, *Novi list*, 22. 10. 1997. (5 str.)
150. Kangrga Milan, Zlo oko nas, *Novi list*, 20. 11. 1997. (4 str.)
151. Kangrga Milan, Zlovolja je preblaga riječ, gospodine Šeks!, *Novi list*, 29. 11. 1997. (4 str.)
152. Kangrga Milan, Što je to »građanin«, *Novi list*, 10. 12. 1997. (3 str.)
153. Kangrga Milan, Dr. Slavenu Letici: Tko me sljedeći okleveta, tužit ću ga sudu!, *Globus*, 12. 12. 1997. (1 str.)
154. Kangrga Milan, Šeksova demokracija, *Novi list*, 4. 1. 1998. (3 str.)
155. Kangrga Milan, Naprijed u feudalizam, *Feral Tribune*, 2. 3. 1998. (4 str.)
156. Kangrga Milan, Ni kapitalizam nije neka sreća. Intervju. Razgovor vodio Dragan Jovanović, *HMH*, 1. 11. 2001. (3 str.)
157. Kangrga Milan, Samo naprijed, Nevene. Reagiranje na članak N. Sesardića od 4. 9. 2002, *Slobodna Dalmacija*, 13. 11. 2002. (3 str.)
158. Kangrga Milan, Ludilo bez granica. Intervju. Razgovarao Ratko Dojčinović, *Glas*, Karlovac 19. 5. 2003. (2 str.)

159. Kangrga Milan, Važno je ne zvati se Kangrga. Intervju. Razgovor vodio Ratko Dojčinović, *Identitet*, maj-svibanj, 2003. (5 str.)
160. Kangrga Milan, Gospodine Mariću, Vi ste lopov i falsifikator!, *Novi list*, 26. 5. 2004. (1 str.)
161. Kangrga Milan, Kritičko mišljenje – nekad i sad, *Republika*, br. 344–345, 1–30. 11. 2004. (5 str.)
162. Kangrga Milan, Biti samo Hrvat znači još ne biti čovjek (razgovor s novinarom Radom Dragojevićem), *Novi list*, 4. 12. 2004. (4 str.)
163. Kangrga Milan, Neka mi psuju hrvatsku majku. Intervju vodio Ivica Đikić (povodom napada Gorana Milića), *Feral Tribune* 4. 3. 2005. (5 str.)
164. Kangrga Milan, »Hrvatske intelektualne elite« samo u navodnicima, razgovor vodio Rade Dragojević, *Zarez*, broj 150, 10. 3. 2005 (5 str.)
165. Kangrga Milan, Grlica pametnija od nekih Hrvata (razgovor vodio Denis Romac), *Novi list* 8. 11. 2005. (2 str.)
166. Kangrga Milan, Intervju. Razgovor vodio Hrvoje Jurić, Objavljeno na portalu H-alter 13. 1. i 23. 1. 2006. (18 str.)
167. Kangrga Milan, Sjećanje na Eugena Finka, *Filozofska istraživanja*, god. 26, sv. 1, 2006. (133–136, 4 str.)
168. Kangrga Milan, Kapitalizam nas vodi u katastrofu. Intervju. Razgovor vodio Zoran Paunović, *Danas* (Beograd), (3. ili) 4. 1. 2007. (4 str.)
169. Kangrga Milan, Intervju sa doktorandom Krunoslavom Stojakovićem (koji priprema doktorsku disertaciju na temu: »Kulturna avangarda u Jugoslaviji, 1960–1970«. Rukopis dobiven od M. Kangrge), obavljen početkom VI mjeseca 2007. (13 str.)
170. Kanzleiter Boris, Das Praxis-Experiment. Rückblick auf das Jahrzent der Praxis Gruppe von 1964–1974, *Jungle World Archiv*, Nr. 4. v. 26. Januar 2005. (4 str.)
171. Käppler Stephan, Marxismus und Demokratie, *TAZ*, 3. 8. 1989. (4 str.)
172. Katunarić Vjeran, In memoriam: Veljko Cvjetičanin, *Sociološka revija*, 1–2, 2002. (117–119, 3 str.)
173. Kemmner Heinrich Karl, Zagreb und die Philosophie, *Prisma*, 1989. (33–35, 3 str.)
174. Kirn Andrej, Marx in revolucija. Zapiski o »Korčulski poletni šoli«, 14. do 24. avgusta«, *Teorija in praksa*, oktober, 10, 1968. (1486–1491, 6 str.)
175. Klancir Đurđica, Obnova verbalnog delikta. Okrutni progon znanstvenika – razgovor s Rudijem Supekom, *Zapad*, 6–7. 7. 1991. (1 str.)
176. Klauški Tomislav, Priča o »hrvatskom znanstvenom snu: uspon (da li i pad?) pomoćnika ministra znanosti dr. Jure Zovka. Znanstveni tajkun iz Širokog Brijega, *Novi list*, 22. 4. 1997. (3 str.)
177. Kljakić Slobodan, Preminuo filozof Svetozar Stojanović, *Политика*, 13. 5. 2010. (3 str.)
178. Kohl von Christine, Die Praxis-Gruppe praktisch am Ende. In Belgrad bricht der Winter ein, *Die Presse*, 2. 12. 1980. (1 str.)
179. Kolakovski Lešek, Jugoslavenski revizionizam, točka 3. glave XIII: Letimičan pogled na promjene marksizma posljednjih godina u knjizi: Glavni tokovi mark-

- sizma, tom III, BIGZ, Beograd, 1985. (tom I 1980, tom II 1983.). (V–XXVI, 22 str.). Uvršten je i Predgovor Prvoslava Ralića: Marksizam koji se ne plaši kritike (509–540, 22 str.). Uz ovaj izvod dana je bilješka A. L.
180. Komatina Milija, Letnja filozofska škola u Korčuli. Šta je istorija, *Komunist*, 2. 9. 1965. (2 str.)
  181. Kopčok Andrej, Človek a jeho svet (razgovor s jugoslavenskim filozofima koji su učestvovali na simpoziju s temom: Človek a společnost: P. Vranicki, V. Korač, M. Kangrga, D. Rodin, D. Grlić; razgovor vodio i preveo Andrej Kopčok), *Kulturny život* (Bratislava), č. 44, 28. 10. 1966. (3 str.)
  182. Kopčok Andrej, In memoriam. Gajo Petrović – filozof v konflikte s mocou, *Filozofia* (časopis Slovačke akademije nauka), Bratislava, Roč. 48, 1993, č. 9 (600, 1 str.)
  183. Kopčok Andrej, Recepcia časopisu Praxis na Slovensku, *Filozofia* (časopis Slovačke akademije nauka), *Ročník 60*, broj 10, 2005. (723–745, 23 str.)
  184. Kopic Mario, Filozof je strastveno biće. Intervju. Razgovor vodio Srećko Horvat, *Zarez*, X/245/6, 11. 12. 2008. (5 str.)
  185. Kosing Alfred, Rezensionen: Revolutionäre Praxis. Jugoslawischer Marxismus der Gegenwart, *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*, 3, 1973. (265–269, 5 str.)
  186. Kovač Mirko, U tunelu usred Marxa. Tko se boji Marxa – sjaj i bijeda beogradskih praksisovaca, feljton u četiri nastavka, *Feral Tribune* 28. 1. 4. 2, 11. 2. i 18. 2. 2005. (16 str.)
  187. Kovač Mirko, Tko se boji Marxa još. Poglavlje iz knjige: Elita gora od rulje (polemike), *Fraktura*, Zagreb, 2010. (35 str.) Okosnica ovog poglavlja je feljton što ga je Mirko Kovač objavio 2005. u tjedniku »Feral Tribune« (u četiri nastavka), a koji je naveden u popisu članaka iz te godine. Tekst poglavlja ipak je ovdje naveden zbog izostavljanja i dopuna u ranijem tekstu.
  188. Kovačić Branislav, Špijuni i mislioci, *Duga*, br. 233, 29. 1. 1985. (1 str.)
  189. Kowalewska-Bielinska Katarzyna, Kako je poljski revizionizam »mimoišao« tzv. Praxis-filozofiju, saopćenje na Skupu o Praxisu i Korčulanskoj ljetnoj školi u Korčuli, 2011. (30 str.)
  190. Kraushaar Wolfgang, 1968. Das Jahr, das alles verändert hat, München-Zürich, 1998. (izvod iz knjige) (176–177, 218–219, 310–323, 18 str.)
  191. Kreft Lev, Kapitalizam živi od propasti ljudi, Intervjuirao Stanko Stamenković, *Политика*, 6. 5. 2010. (4 str.)
  192. Krešić Andrija, Dolanc na Korčuli, *НИИ*, 14. 4. 1995. (str. 30–32, 3 str.)
  193. Krešić Andrija, Humanizam i kritičko mišljenje I, II, III, IV, V. Izvodi iz knjige. Feljton, *Monitor*, 28. 5. 4. 6, 11. 6, 18. 6. i 25. 6. 2010. (10 str.)
  194. Krstić M., Zatvaranje rađa i ostale nevolje (Sednica CK SK Makedonije), *Политика*, 4. 12. 1981. (1 str.)
  195. Krušelj Željko, Hrvatski koloplet. Praksisovski autizam, *Večernji list*, 14. 10. 1996. (1 str.)
  196. Kučinar Zdravko, Smisao i perspektive socijalizma, *Gledišta*, 8–9, 1964. (1247–1254, 8 str.)

197. Kučinar Zdravko, Stvaralaštvo i postvarenje, *Gledišta*, 10, 1967. (1393–1398, 6 str.)
198. Kučinar Zdravko, Marks i revolucija, Prilozi za istoriju socijalizma (knjiga), Beograd 1969, (437–453, 17 str.)
199. Kučinar Zdravko, In memoriam. Preispitivanja Mihaila Markovića, *Политика (културни додатак)*, 20. 2. 2010. (4 str.)
200. Kujundžić Nedjeljko, Kulturna kronika. Dva časopisa – dva stila i dva pogleda na svijet (usporedba časopisa »Naše teme« i »Praxis«), Radio Zagreb, 9. 2. 1966. (8 str.)
201. Kujundžić Nedjeljko, Kangrgizam je antihrvatska ideologija, *Vjesnik*, 18. 3. 1995. (2 str.)
202. Kujundžić Nedjeljko, Zadnji trzaji Jugosaura, Tomislav, ožujak 1995. (2 str.)
203. Kukoč Mislav, Hrvatska marksistička filozofija i krah socijalizma, *Filozofska istraživanja*, broj 2, 1992. (383–393, 11 str.)
204. Kukoč Mislav, Neki su praksisovci preko noći postali liberalnim demokratima. Intervju. Razgovor vodio Domagoj Vričko, *Večernji list (Obzor)*, 6. 11. 1999. (2 str.)
205. Künzli Arnold, Marxismus in Trockendock von Korcula, *Tages-Anzeiger*, 9. 11. 1968. (2 str.)
206. Kuvačić Ivan, O izvorima nacionalizma, *Gledišta*, broj 2, Februar 1972. (314–320, 7 str.)
207. Kuvačić Ivan, Smije li se u raščišćavanju istine zanemariti pitanje metode, *Vjesnik u srijedu*, 26. 12. 1973. (2 str.)
208. Kuvačić Ivan, Ljudske potrebe i društvene vrijednosti, *Revija za sociologiju*, broj 1, 1976. (7–15, 9 str.)
209. Kuvačić Ivan, Planetarno obuzdavanje utopije. Razgovor s Jasminom Kuzmanović, *Danas*, 14. 7. 1987. (33–36, 4 str.)
210. Kuvačić Ivan, Razvoj, širenje i osporavanje funkcionalizma, *Sociologija*, broj 4, 1989. (653–671, 19 str.)
211. Kuvačić Ivan, In memoriam: Predrag Vranicki (1922–2002). Marksist praksisovske orijentacije *Novi list*, 2002. (1 str.)
212. Kuvačić Ivan, Što nas je držalo na okupu?, *Republika*, broj 360–361, 1–31. jul 2005 (1 str.) Napomena: tekst je pisan za Skup o Danku Grliću 27. 5. 2004, objavljen je u zborniku radova Skupa: »Za umjetnost«, FF press, Zagreb 2004. Objavljen je zatim u dvodjetniku *Republika*, broj 360–361, a nakon toga većim je dijelom inkorporiran u knjigu Ivana Kuvačića: Sjećanja, *Razlog*, Zagreb, 2008. Važnost je ovog sažetog teksta u tome, što »iz prve ruke« objašnjava razloge kohezije najuže zagrebačke grupe praksisovaca.
213. L. S. – D. V., Destruktivnim delovanjem grupe nastavnika teže su oštećeni društveni interesi, *Политика*, 29. 1. 1975. (3 str.)
214. Lasić Stanko, Autobiografski zapisi, *Nakladni zavod Globus*, Zagreb, 2000. (izbor 455–586, 132 str.)
215. Lazarin Branimira, In memoriam: Profesor Danilo Pejović. Biografija sastavljena od filozofije, *Jutarnji list* 11. 10. 2007. (1 str.)

216. Lendvai Paul, Wieviel Freiheit kann der Sozialismus ertragen? »Schöpfertum und Verdinglichung« – Philosophengespräch auf Korcula, *DIE TAT*, 9. 9. 1967. (2 str.)
217. Lešaja Ante, Recepcija časopisa Praxis u Slovačkoj. Prikaz članka iz časopisa Filozofia (vidi točku 12 u popisu priloga 2005. godine), *Filozofska istraživanja*, broj 3, 2008. (743–745, 3 str.)
218. Lešaja Ante, Čemu isključivost i poziv na nasilje?, www.korcula.net, 31. 1. 2012. (4 str.)
219. Lešaja Ante, Korčulanske internetske bakanalije, www.Halter.hr. 1. 2. 2012. (5 str.)
220. Lešaja Ante, Napomena uz građu za 2011–2013, Registrator građe VI (5 str.)⁴
221. Letica Slaven, Slučaj Drage Pilsa ili: treba li svaku opoziciju opaučiti željeznom štangom po glavi?, *Globus*, 5. 12. 1997. (2 str.)
222. Philosophen der »Praxis-Gruppe« kommen in eine schwierige Lage. Vor Zwangspensionierung An serbischen Universitäten, *Der Tagespiegel*, 21. 6. 1980. (1 str.)
223. Lisinski Hrvoje, Kritičke primjedbe uz jednu novu interpretaciju marksizma, *Naše teme*, broj 1, 1958. (101–111, 11 str.)
224. Lisinski Hrvoje, O ideologiji, *Naše teme*, broj 4, 1959. (60–76, 17 str.)
225. Lisinski Zvonimir, Filozofija ili politika, *Vjesnik*, 9. 9. 1969. (1 str.)
226. Lisinski Zvonimir, Završila Korčulanska ljetna škola, *Vjesnik*, 26. 8. 1970. (1 str.)
227. Lisinski Zvonimir, Metafizika ili revolucija, *Vjesnik*, 1. 9. 1970. (1 str.)
228. Livada Svetozar, Prolegomena za selektivnu bibliografiju Milana Kangrge, *Prosvjeta*, broj 15 (40), juni 2008. (33–36, 4 str.)
229. Lolić M. (i suradnici), »Filozofski« trokut Beograd–Zagreb–Ljubljana. Politička igra pod naučnim plaštem, *Vjesnik*, (vjerojatno ožujak ili travanj), 1973. (1 str.)
230. Lombardo Radice Lucio, Guardando al di la Praxis di Korcula. Il problema del dialogo tra marxisti, *Rinascita*, n 32, 8. 8. 1975. (2 str.)
231. Luncer Vilko, Gospodine Šeks, čitajte Karla Poppera, *Novi list*, 12. 1. 1998. (1 str.)
232. M. D., Inicijative: da li obnoviti Korčulansku ljetnu školu. Dijalog kao specijalni rat (razgovor s R. Supekom i Ž. Puhovskim), *Borba*, 6. 3. 1989. (1 str.)
233. M. I., Korčulanska ljetna škola. Što je povijest (2), *Vjesnik*, 3. 10. 1965. (1 str.)
234. M. Z. (priredio), Tragovima jedne knjige. Razgovor o knjizi Andrije Krešića: *Humanizam i kritičko mišljenje*, *Republika*, broj 476–477, 1–31. 5. 2010. (12 str.)
U razgovoru učestvovali: Nebojša Popov, Božidar Jakšić, Zagorka Golubović, Branka Prpa, Mirko Đorđević i Andrija Krešić

4 Ovaj tekst ne pripada u kategoriju »prikupljenih napisa o...«. Uvrstio sam ga ipak ovdje, jer govori o predmetu građe tako što pretežno daje pregled napisa koji su pratili održavanje skupa o *Praxisu* i *Korčulanskoj ljetnoj školi* polovicom listopada 2011. u Korčuli (u organizaciji RLS – ureda u Beogradu), ali i poseban osvrt na dva razmjerno kratka, ali netrpeljivošću i pozivom na nasilje, karakteristična »lokalna glasa« u povodu spomenutog skupa. Oba teksta vrlo jasno iskazuju »stanje duha«, slično onome u tekstu »Pomračenje uma...« (ti su tekstovi ovdje navedeni u stavkama: 2., 3., 413., 414.), pa je reagiranje na te tekstove u izravnoj vezi s predmetom (*Praksis orijentacija*) o kojoj govore (raspravljaju) napisi navedeni u Bibliografiji.

235. Marek Chr. Johann, Zwischen Utopie und Realität, *Tagespost*, No. 210, 11. 9. 1971. (1 str.)
236. Marek Franz, Geschichts – bewusstsein und Partei, *Europaeische rundschau*, Nr. 1, 1979. (107–108, 2 str.)
237. Mihailo Marković, Političko otuđenje i samoupravljanje, *Polja – list za kulturu i umjetnost*, 76, Novi Sad, God. X, Oktobar, 1964. (4 str.)
238. Marković Mihailo, Sudbina »Praxisa« uopšte nije tragična (razgovor sa Aleksandar Bošković), *Књижевне новине*, broj 702, 15. 1. 1986. (5 str.)
239. Marković Mihailo, Povodom razmišljanja o filozofiji prakse, *Theoria*, broj 3–4 1987. (str. 113–119, 7 str.)
240. Marković Mihailo, Gajo Petrović, Ljetopis 2002, SKD *Prosvjeta*, Zagreb, 2002. (55–58, 4 str.)
241. Marković Saša, Napad na Milana Kangrgu u Milićevom nedjeljnom »Dnevniku«. Poziv na međuetničku mržnju, *Novosti – sedam dana*, 25. 2. 2005. (3 str.)
242. Martinov Zlatoje (priredio i uredio), Predstavljanje knjige Milana Kangrga *Spekulacija i filozofija – Od Fichtea do Marxa*, *Republika*, broj 486–489, 1. 10–30. 11. 2010. (11 str)
243. Matić Marko, Kršćanstvo i marksizam šezdesetih godina, *Obnovljeni život*, 1, 1979. (14–35, 22 str.)
244. Matvejević Predrag, Ćosić je sukrivac za zločin. Intervju (razgovor vodila Branika Bogavac), *Monitor*, 18. 4. 1997. (4 str.)
245. Matvejević Predrag, Requiem za ljevicu (1) i (2), *Feral Tribune*, 5. 5. i 12. 5. 1997. (12 str.)
246. Matvejević Predrag, Otok slobodnog mišljenja, *Pobjeda* (Podgorica/Titograd), 9. 1. 2012. (4 str.)
247. Mićunović Veljko, Parola idejnog monolitizma i kritika »Praxisa«, *Књижевне новине*, broj 691–692, 1. 7. 1985. (4 str.)
248. Mihaljević Nikica (priredio), Praxis – Hrvatski pogledi iz inozemstva, *Hrvatska revija*, broj 1, Godište VIII/2008. (109–137, 27 str). Autorski radovi: Nikica Mihaljević, Uvodne napomene; Gvido Saganić, Rehabilitacija misaonosti; Hrvoje Lorković, Praxis, socijalistička birokracija i alijenacija; Zlatko Markus, Praxis – afera bez veze s Hrvatskom
249. Mikulić Borislav, Mjesto lijevog diskursa. Milan Kangrga, *Bastard*, decembar 1998. (79–85, 8 str.)
250. Mikulić Borislav, Komentar povodom zbornika »Zbilja i kritika«, posvećeno Gaji Petroviću«, *Jutarnji list*, 15. 12. 2001. (4 str.)
251. Mikulić Borislav, Poietički pojam prakse i njegov kulturni kontekst. Filozofija praxis u političkim, teorijskim i umjetničkim previranjima 60-ih, Zbornik Zagrebačke slavističke škole, Zagreb, 2008. (83–99, 17 str.). Objavljeno i na engleskom u *Ideology of Design*, New York–Novi Sad, 2009.
252. Mirić Milan (ur.), *Razlog 57*, pretisak zabranjenog broja časopisa, tekstovi o 1968, Zagreb, 2004. Autori priloga: Milan Mirić, Gajo Petrović, Fabijan Šovagović, Vjera Zuppa, Fred Došek, Danko Grlić, Milan Kangrga, Rudi Supek, Frano Plančić,

- Vladimir Roksandić, Ivan Supek, Ljubica-Tanja Uvodić, Pero Kvrgić, Tomislav Šagi-Bunić Darko Gašparović, Nikica Petrak (34 str.)
253. Mišćević Nenad, Švajneraj na zemlji (razgovor s Igorom Štiksom), *Feral Tribune*, 20. 10. 2001. (3 str.)
254. Митин Б. М., О так называемых «новых вариантах» марксизма, *Иностранная литература*, Но. 3, 1969. (220–226, 7 str.)
255. Mojović Dragan, Tragom polemičkih tonova na Prvom kongresu filozofa Jugoslavije u Herceg-Novom. Filozofija nije nacionalna, *Борба*, 9. 5. 1988. (1 str.)
256. Mokrović Nikola, Praxis i Korčulanska ljetna škola, Diplomski rad, mentor prof. Tihomir Cipek, Fakultet Političkih znanosti Zagreb, Zagreb, travanj 2005. (16 str.)
257. Mudrinić Alojz (pseudonim), Razmišljanja uz »Mišljenje revolucije« Gaje Petrovića, *Obnovljeni život*, broj 3–4, 1980. (309–321, 14 str.)
258. Muhić Fuad, Praxis (br. 4/5, 1965.), *Pregled*, 7–8, 1965. (124–132, 9 str.)
259. Muhić Fuad, Gajo Petrović: »Filozofija i marksizam«, *Pregled*, 10, 1965. (364–371, 8 str.)
260. Muhić Fuad, VIII sesija korčulanske ljetne škole, *Pregled*, 10, 1971. (397–405, 9 str.)
261. Muhić Fuad, Protiv svih zastava, *Недельна Борба*, 24–25. 9. 1983. (2 str.)
262. Müller Horst, Zur Entwicklung des Praxisdenkens. Ariadnefaden des philosophischen Marxismus – Zur Geschichte und Zukunft des Praxiskonzepts. Eine polemische Skizze, *Theoriegeschichte*, 26. 3. 2004. (18 str.)
263. Muminović Rasim, Filozofsko mišljenje i mišljenje o njemu, Radio Sarajevo–Treći program, Broj 5, 1974. (148–183, 36 str.)
264. Muminović Rasim, Ni ideal ni stvarnost. (Uz knjigu Svetozara Stojanovića), *Pregled*, 11–12, 1970. (596–602, 7 str.)
265. N. N., Crkva i staljinizam, *Katolički tjednik*, broj 27, 5. 7. 1987. (1 str.)
266. Nemanja (Blog), In memoriam: Milan Kangrga 1923–2008, VI mjesec 2008. (5 str.)
267. Ninčić Roksanda, The Power of Belgrade's Salons. The Open University, Vreme News Digest Agency, No 169, December 19, 1994. (2 str.)
268. Noerr Schmid Gunzelin, Die Frankfurter Schule und die gegenwärtige Philosophie, *Prisma*, 1989. (35–36, 2 str.)
269. Novak Stjepan, Tvornica, ljudi, samoupravljanje (Iz »Rade Končara«), *Naše teme*, broj 2, 1957. (190–201, 12 str.)
270. Novak V., U 4 humoristička oka. Rudi Supek, *Večernji list*, 14. I 15. 8. 1971. (1 str.)
271. Novaković Staniša, Моć i čovečnost. Šesto međunarodno zasedanje Korčulanske letne škole, *Политика*, 7. 9. 1969. (1 str.)
272. Одуев С. Ф. и др., Заметки о философской жизни в Югославии, Вопросы философии, 5, 1966. (str. 157–161, 5 str.)
273. Oklobdžija Mira, Što da se radi? Rudiju Supeku i Miladinu Životiću, *Republika*, broj 192–193, 1–31. 7. 1998. (19–26, 8 str.)
274. Olujić-Oluja Dragomir, Pismo Borisu Paveliću – reagiranje na njegov prikaz knjige: »Praxis, društvena kritika i humanistički socijalizam« (pismo ustupio autor 7. 5. 2013, 3 str.)

275. Ožegović Nina, Marx u novom ruhu. Desant ljevičara na Korčulu, *Nacional*, broj 829, 4. 10. 2011. (3 str.)
276. Pajin Dušan, Korčulanska letnja škola, *Gledišta*, 10, 1971. Dana su i tri »neautorizirana izlaganja«: Milana Kangrge, Karla H. F. Schluka i Lelia Basa, za koja kaže da će biti »u celini objavljena u narednom broju časopisa ‚Praxis‘«, (1383–1400, 18 str.)
277. Palmier Jean-Michel, Au congres de Korcula l’utopie et la pensee marxiste, *La Litterature*, 1971. (2 str.)
278. Pandžić Zvonko, Pravopisna bespuća. Mislitelji revolucije nisu evoluirali, *Fokus* 4. 3. 2005. (1 str.)
279. Pavelić Boris, Praxis. Ne jenjava prijevor o važnom dijelu jugoslavenske filozofije. Prezreni program oslobođenja, *Novi list*, 16. 3. 2013. (4 str.) To je prikaz upravo objavljene knjige-zbornika radova podnijetih na Skupu u Korčuli oktobra 2011.
280. Pavičević Borka i Puhovski Žarko, Nekad revolucionari, danas poslušnici. Intervju. Razgovor vodio Omer Karabeg (emisija *Most* Radija Slobodna Evropa), *Zarez*, X/240, 2. 10. 2008. (3 str.)
281. P. M., Na Korčuli od 28. juna do 10. jula. Internacionalni seminar o progresu i kulturi, *Дневник*, Novi Sad, 26. 6. 1963. (1 str.)
282. Pavlov Mileta, Letnja filozofsko-sociološka škola u Korčuli. O progresu, socijalizmu i kulturi, *Дневник*, Novi Sad, 14. 7. 1963. (4 str.)
283. Pavlov Mileta. Letnji filozofsko-sociološki seminar na Korčuli. Merilo progressa: čovek, *Дневник*, Novi Sad, 7. 7. 1963. (1 str.)
284. Pavlović B., Korčula – grad filozofije. Književnici, političari i filozofi o smislu i perspektivama socijalizma, *Политика*, 8. 7. 1964. (1 str.)
285. Pejović Danilo, Da li je filozofija egzistencije aktuelna, *Naše teme*, broj 3, 1958. (394–407, 14 str.)
286. Pejović Danilo, Granična pitanja znanstvene ontologije, *Naše teme*, broj 4–5, 1958. (503–531, 29 str.)
287. Pejović Danilo, Filozofija u fokusu aktualnosti (intervju sa M. Šago), *Slobodna Dalmacija*, 9. 10. 1965. (1 str.)
288. Pejović Danilo, Jedno objašnjenje o »ljevičarstvu« i »desničarstvu«, *Kolo*, 6, 1968. (531–534, 4 str.)
289. Perić Nikola, U Korčuli Konferencija Praxis, www.ikorcula.net, 13. 10. 2011. (2 str.)
290. Perović A. Milenko, Dvije vertikale Milana Kangrge, *Crnogorski književni list*, 2003. (3 str.)
291. Pešić Dušan, Skice na marginama jedne ankete, *Naše teme*, broj 1, 1958. (141–149, 10 str.)
292. Petković Nikola, U sjećanje Milanu Kangrgi. Čemu ste nas naučili profesore?, *Novi list*, 3. 5. 2008. (3 str.)
293. Petrović Gajo, Nastavnički fakulteti i praksa, *Naše teme*, broj 4, 1960. (537–568, 32 str.)

294. Petrović Gajo, Pitanje o čovjeku i Karl Marx, *Naše teme*, broj 4, 1961. (563–576, 14 str.)
295. Petrović Gajo, Čovjek kao ekonomska životinja i čovjek kao praksa, *Naše teme*, broj 1, 1962. (29–61, 32 str.)
296. Petrović Gajo, Čemu Praxis? (Uvodnik za prvi broj časopisa Praxis), *Praxis*, broj 1, 1964. (1–6, 6 str.)
297. Petrović Gajo, Jugoslavenski filozofi marksisti krvno vezani za svoj, jugoslavenski socijalizam, intervju (razgovor vodio D. Migić), *Vjesnik*, 8. 11. 1964. (2 str.)
298. Petrović Gajo, Uz treće zasedanje Korčulanske letnje škole. Šta je istorija, *Политика*, 5. 9. 1965. (1 str.)
299. Petrović Gajo, Jugoslavenska filozofija danas, *Filozofija*, broj 4, 1966. (459–466, 8 str.)
300. Petrović Gajo, Alienation, odrednica u Encyclopedia of Philosophy (ed. Paul Edwards), 1967. i u II izdanju (ed. Donald M. Borchert), 2005. (120–127, 8 str.). Napomena: činjenica da je i u drugom izdanju preuzeta neizmjenjena Petrovićeva odrednica govori o njenoj kvaliteti i filozofskoj kompetenciji autora.
301. Petrović Gajo, Tri filofska Lenjina, Treći program Radio Beograda, Zima, 1973. (99–150, 52 str.)
302. Petrović Gajo, Istina i pluralizam, *Theoria*, broj 12, 1977. (75–85, 11 str.)
303. Petrović Gajo, Pismo Oskaruu Davičuu, *Књижевна реч*, broj 167, 25. 5. 1981. (4 str.)
304. Petrović Gajo, Pismo uredniku Књижевне речи, *Књижевна реч*, broj 171, 25. 7. 1981. (1 str.)
305. Petrović Gajo, Kriza kao početak revolucije. Intervju novinaruu Zoranuu Stankovićuu, *Omladinske novine*, Beograd, God. XI, br. 417–418, 2. aprila 1983. (6 str.)
306. Petrović Gajo, Rečnik filozofije. Praksa, *Theoria*, broj 1–2, 1985. (175–197, 23 str.)
307. Petrović Gajo, Ein Gewisser Ernst Bloch, TÛTE, Sonderheft: Zum hundersten Geburtstag von Ernst Bloch, jun/juli 1985. (8–10, 3 str.)
308. Petrović Gajo, »Bit« je Marxove misli »mišljenje revolucije«. Intervju Aleksandru Boškovićuu, *Student*, 15. 1. 1986. (4 str.)
309. Petrović Gajo, Bivši marksisti, *Danas*, 3. 3. 1987. (1 str.)
310. Petrović Gajo, Raznolikost u filozofiji – temeljna pretpostavka za slobodno stvaranje i za stvaralački dijalog. Razgovor u povodu izlaska Odabranih djela s Božom Kovačevićem, *Naša knjiga*, broj 23–24, 1987. (6–9, 4 str.)
311. Petrović Gajo, O filozofiji prakse i jednom neobičnom pojmu razmišljanja, *Theoria*, broj 3–4, 1987. (121–137, 17 str.)
312. Petrović Gajo, »Dialektični materializam« in »teorija prakse«. O povojni jugoslavanski filozofiji govori dr. Gajo Petrović. Razgovor s Veselinom Radunovićem *Naši razgledi*, št. 6 (893), 24. marca 1989. (4 str.)
313. Petrović Gajo, Jedini »dosljedan marksist« je drug noj. Razgovor s Veselinom Radunovićem, *Odjek*, broj 238, mart, 1989. (4 str.)
314. Petrović Gajo, Mnogo je naknadnih demokrata. Intervju. Razgovor vodio Ivo Tomljenović, *Borba*, 20. 4. 1990. (3 str.)

315. Petrović Gajo, I dalje u mračnom tunelu povijesti (iz intervjua Dugi), *Vjesnik*, 30. 10. 1990. (1 str.)
316. Petrović Gajo, Nacionalizam nas je doveo na ivicu građanskog rata. Razgovor vodila Jasna Tkalec, *Novi forum*, 14. 1. 1991. (4 str.)
317. Petrović Gajo, Priznajem, *Nedjeljna Dalmacija*, 3. 2. 1993. (3 str.)
318. Petrović Gajo, Heidegger Martin (1889–1976), emisija u ciklusu: Ličnosti i djela druge polovice XX stoljeća, Treći program radio Zagreba, Zagreb 1994. (4 str.)
319. Petrović Miloje, Kategorija prakse u radovima jugoslovenskih filozofa, *Gledišta*, broj 2, Februar 1972. (293–313, 21 str.)
320. Pirjevec Dušan, Kaj je zgodovina. Ob letošnji »Poletni korčulski šoli«, *Naši razgledi*, 25. 9. 1965. (362–363, 2 str.)
321. Pjević J., Savez filozofskih društava Jugoslavije. Koraci k izlasku iz krize, *Borba*, 10. 3. 1978. (1 str.)
322. Plevnik Danko, Bitka za bitak. Recenzija knjige: V. Golubović, S Marxom protiv Staljina, *Komunist* (Zagreb), 19. 2. 1988. (3 str.)
323. Plevnik Danko, Sjećanje na filozofa Gaju Petrovića, *Svjetlo (časopis za kulturu, umjetnost i društvena zbivanja)*, Karlovac, broj 1–2, 2004. (151–159, 9 str.)
324. Plevnik Danko, Kritički. Filozofija ziheraštva, *Slobodna Dalmacija (Spektar)*, 17. 3. 2007. (2 str.)
325. Podak Klaus, Wichtig: dass sie stattgefunden hat. Philosophen und Soziologen treffen sich zur Sommer-Schule in Korcula, *Süddeutsche Zeitung*, Nr. 213, 15–16. 9. 1973. (3 str.). Napomena: K. Podak uz članak donosi i fotografiju sastanka Upravnog odbora Škole u Korčuli. Prema informaciji Zdravka Kučinara to je snimka iz 1969. godine.
326. Popov Nebojša, Inicijative: da li obnoviti Korčulansku ljetnu školu. Mnogo razloga za obnovu, *Borba*, 1. 6. 1989. (1 str.)
327. Popov Nebojša, Društveni sukobi – Izazov sociologiji. »Beogradski jun« 1968, (izvod iz knjige: Predgovor), Beograd 2008. (9–26, 17 str.)
328. Popović V. Mihailo, Šest pitanja praksisovcima. Povodom knjige *Sloboda i nasilje Republika*, broj 320–321, 1–30. 11. 2003. (3 str.)
329. Posavec Zlatko, In memoriam Ivan Focht, *Filozofska istraživanja*, broj 4, 1992. (797–805, 9 str.)
330. Prager Elisabeth, Der Marxismus und Korcula, *Arbeiter Zeitung*, 5. 6. 1974. (1 str.)
331. Puhovski Žarko, Ostala samo legenda o '68, *Večerni list*, 17. 5. 2008. (2 str.)
332. Puhovski Žarko, Hrvatska '68.: lokalizirana globalnost, *Večernji list*, 31. 5. 2008. (2 str.)
333. Pulig Srećko, Uz prijevod knjige R. Močnika: Koliko fašizma? *Bastard*, decembra 1998. (87–94, 9 str.)
334. Pulig Srećko, Prava strava zaborava. Uz zbornik: Zbilja i kritika, *Feral Tribune*, 16. 2. 2002. (3 str.)
335. Pulig Srećko (priredio), Praxis u Muzeju revolucije, *Zarez IX/203*, 5. 4. 2007. (9 str.) Temat povodom godišnjice rođenja Gaje Petrovića. Prilozi: Milan

- Kangrga, Trn u oku (2 str.), Sead Alić, Ekstenzija – medij – praksa, (3 str.), Borislav Mikulić, Mramor, kamen i željezo (3 str.)
336. Pulig Srećko, In memoriam Milan Kangrga (1923–2008), portal www.zamirzine.net, 5. 5. 2008. (9 str.)
337. Pulig Srećko, In memoriam. Milan Kangrga (1. svibnja 1923–25. travnja 2008.). Iskušavao je revoluciju, *Zarez*, X/231,15. 5. 2008. (5 str.)
338. Pulig Srećko, Okreni se sine, tjednik *Novosti*, 22. 10. 2011. (2 str.)
339. Pulig Srećko, Gajo Petrović – mislilac revolucije, tjednik *Novosti*, broj 696, 22. 4. 2013. (3 str.)
340. Pulig Srećko, Mogućnost čovjeka, tjednik *Novosti*, broj 696, 22. 4. 2013. (2 str.)
341. R. K., Gajo Petrović, Počasni doktor u Strasbourgu, *Vjesnik*, 23. 10. 1990. (1 str.)
342. Radovanović J. – Vignjević V., Nacionalizam kao politička tehnologija, *Borba*, 1–2. 12. 1990. (1 str., nedostaje nastavak članka)
343. Radović Nastasja, Martinov Zlatoje, Konferencija o jugoslovenskoj praxis filozofiji i Korčulanskoj letnjoj školi. Aktualnost stvaralačkog mišljenja, *Republika*, broj 512–515, 1. 11–31. 12. 2011. (2 str.)
344. Ralić Prvoslav, Posle Korčulanske letnje filozofske škole. Filozofija o slobodi, *Komunist*, 14. 9. 1967. (1 str.)
345. Red.⁵, Za autentično opredeljenje (članak preuzet iz slovenačkog časopisa *Teorija in praksa*, broj 6, 1964, preuzeto iz lista *Komunist*, 9. 6. 1964. 3 str.)
346. Red., Marksistička filozofija danas. Strani i naši filozofi o razgovorima na Korčuli, *Политика*, 2. 8. 1964 (1 str.)
347. Red., Korčulanska letnja škola. Otvoreni razgovori na temu: Smisao i perspektive socijalizma, *НИИ*, 9. 8. 1964. (3 str., nedostaje treća stranica)
348. Red., Časopisi. Čemu Praxis. (»Praxis« 1), *Telegram*, 2. 10. 1964. (1 str.)
349. Red., Vranicki Predrag, Uz problem prakse, *Polja – list za kulturu i umjetnost*, 76, Novi Sad, God. X, Oktobar 1964. (1 str.)
350. Red., Praxis br. 3/1965, *Vjesnik*, 26. 5. 1965. (2 str.)
351. Red., Jugoslavenski filozofi u SSSR, *Vjesnik*, 7. 6. 1965. (1 str.)
352. Red., Savez komunista i naučno stvaralaštvo. Diskusija vođena u Komisiji za društvene nauke pri CK SKJ, *Socijalizam*, časopis Saveza komunista Jugoslavije, broj 10, 1966. (1286–1335, 49 str.). U diskusiji učestvovali: M. Nikolić, N. Pašić, L. Mates, A. Fira, V. Vlahović, L. Perović, M. Minić, Ž. Rakočević, A. Krešić Ž. Berisavljević, N. Sekulić
353. Red., Kamufilirana politička akcija, *Vjesnik*, 25. 6. 1966. (1 str.)
354. Red., Korčulanska ljetna škola (16–26. augusta). Živimo li u znaku postvarenja, *Borba*, 27. 8. 1967. (3 str.)
355. Red., (»Ekonomaska politika«), *Lapsus philosophiae*, *Borba*, 3. 9. 1967. (1 str.)

5 Za stavke, tj. naslove navedene od rednog broja 346. do 380. (35 naslova) kao autor navedena je Redakcija (ili uredništvo) novine ili časopisa, iz kojih je tekst preuzet, jer uz tekst nije bilo imena autora. Uobičajeno je da se za neki objavljeni tekst smatra da izražava stav redakcije (uredništva) ako nema potpisanog imena autora, pa sam u skladu s tim i ja postupio. U slučaju da sam uz neki tekst previdio autora, korisnik građe će to sam ispraviti.

356. Red., Tanjugov interni bilten, 2. 3. 1970. (informacije o stavovima praksisovaca) (2 str.)
357. Red., Philosophie/Marxismus. Baldachin für Heilige, *Der Spiegel*, 10, 1970, 2. 3. 1970. (3 str.)
358. Red. (Neue Züricher Zeitung 29. 7. 1972.), Marksisti protiv marksista u Jugoslaviji. Zabrana jedne sveske časopisa »Praxis«, *Filozofija*, 2, 1972. (145–146, 2 str.)
359. Red., »Praxis« između ostalog, *НИИ*, 19. 3. 1972. (3 str.)
360. Red, Funkcija istorijske svesti, Treći Program Radio Beograda, proleće 1972. (189–314, 125 str.) Učestvovali: S. Ćirković, A. Forišković, N. Gaćeša, B. Jakšić, N. Jovanović, M. Kangrga, I. Kuvačić, T. Kermauner, J. Marjanović, N. Milošević, A. Mitrović, B. Pavlović, B. Petranović, S. Petrović, D. Pirjevec, Č. Popov, R. Samardžić, Đ. Stanisavljević, Đ. Šušnjić, D. Vuksanović-Anić
361. Red., Inozemni filozofi o Korčulanskoj ljetnoj školi, 21. 8. 1973. (1 str.)
362. Red., »Korčulanska letnja škola«. Građansko društvo i socijalizam, *Полумука*, 24. 8. 1973. (1 str.)
363. Red., Rad ovogodišnje Korčulanske škole. Vanpartijska pozicija filozofije, *Комунист*, 8. 10. 1973. (2 str.)
364. Red., Odgovor redakcije »Komunista«. Stari metodi »nove levice«, *Komunist*, X, 1973. (3 str.)
365. Red., Da li je nacionalizam naša sudbina. Razgovor na tribini Doma omladine Beograd 21. 1 1987. povodom istoimene knjige Ljubomira Tadića (učesnici: Đ. Uskoković, B. Jakšić, D. Janjić, Lj. Kljakić, V. Goati, R. Božović, Lj. Tadić), *Gledišta*, broj 11–12, 1986. (139–181, 43 str.)
366. Red. (časopisa Theoria), Polemika, *Theoria*, broj 3–4, 1987. (111–112, 2 str.)
367. Red., Filozofski angažman i kriza, *Комунист*, 26. 8. 1988. (4 str.)
368. Red., Razgovor s »Praxisom«, 3. 7. 1969, objavljeno u časopisu *Dalje* (Sarajevo), br. 28–29, 1989. (28–52, 25 str.)
369. Red., Kad se laži pomešaju s batinama. Studentske demonstracije nekad (1968) i sad (1991). Razgovor s učesnicima: N. Popov, S. Stojanović, Z. Golubović, M. Marković, M. Životić, Lj. Tadić, D. Mićunović, *Borba*, 20–21. 4. 1991. (4 str.)
370. Red. (više autora), Mudri nonkonformista. In memoriam Ljubi Stojiću, 1934–1997, *НИИ*, 31. 1. 1997. (3 str.)
371. Red. (više autora), In memoriam Miladinu Životiću, *Naša Borba*, *НИИ*, *Vreme*, www.peacelink.nu, 3–8. marta 1997. (8 str.)
372. Red. (i dr.), Razgovori-intervjui, prikazi, recenzije. Povodom objavljivanja knjige »Nacionalizam ili demokracija«, održani tokom IV i V meseca 2003. godine. Razgovor za *Novi list*, 16. 4. 2003, predstavljanje knjige u Rijeci 17. 4. 2003, tribina i promocija knjige u Karlovcu 8. 5. 2003, predstavljanje knjige u Mariboru (6 str.)
373. Red., *Gordogan*, časopis s tematskim blokom tekstova o 1968. godini (1), broj 2–3, 2004. Autori priloga Marcel Gauchet, intervju Šime Vranić (intervju 20 str.)
374. Red., *Gordogan*, časopis s tematskim blokom tekstova o 1968. godini (2), broj 4–5, 2004. Autori priloga: Dunja Melčić, Christopher Hitchens, Slobodan Lang, Arno Widman, Mario Papp (22 str.)

375. Red., Dossier Kangrga. Obrana Sokratova, *Zarez*, VIII/167, 16. 11. 2005. (3 str.)
376. Red., Programmkommission PDS/WASG, Praxis-tagung 2006, IPkW-Website, 1. 8. 2006. (4 str.)
377. Red., In memoriam Milanu Kangrgi – agencijske i novinske vijesti o smrti, 25–27. 5. 2008: *Večernji list* (HINA) 25. 5; *Večernji list* (Žarko Puhovski) 25. 5; *Jutarnji list* (Branimira Lazarin) 25. 5; *Slobodna Dalmacija* (HINA) 25. 5; *Vjesnik* (kratka redakcijska notica) 25. 5; *Novi list* (Neven Šantić i telegram saučešća Predsjednika RH Stjepana Mesića) 26. 5; *Novi list* (Tihomir Ponoš) 27. 5; Radio 101 (Andreja Žapčić) 27. 5. (21 str.)
378. Red., Call for Papers. »Praxis« – Europsko mjesto sjećanja. Konferencija o jugoslavenskoj »Praxis filozofiji« i »Korčulanskoj ljetnoj školi«, Rosa Luxemburg Stiftung, januar 2011, objavljeno na internetu (4 str.)
379. Red., Program Konferencije: »Praxis. Kritika i humanistički socijalizam. Konferencija o jugoslavenskoj praxis filozofiji i Korčulanskoj ljetnoj školi (1963–1974). Mjesto sjećanja i aktualnosti« Rosa Luxemburg Stiftung, www.rosalux.rs, oktobar 2011. Istovjetni tekst je objavljen i na njemačkom jeziku (7 str.)
380. Ruoppo Pia Ana, Gajo Petrović e il filosofi jugoslavi della prassi: proposta di un confronto produttivo fra il pensiero di Heidegger e quello di Marx, *Archivio di storia della cultura*, Anno XVIII, 2005. (267–271, 5 str.)
381. Savić Mile, Povesni pad u istoriju, poglavlje u knjizi: Politika filozofskog kursa, *Zavod za udžbenike i nastavna sredstva*, Beograd, 2004. (205–224, 22 str.)
382. Schwan Alexander, Angst vor kritischen Denkern. Warum das Tito-Regime die jugoslawischen Philosophen der Praxis-Gruppe bekämpft, *Die Zeit*, Nr. 20, 9. 5. 1975. (6 str.)
383. Schwan Alexander, Mit Gesetzen gegen die Freiheit des Denkens – Belgrads neue Regierung bedroht Die Professoren der »Praxis« Grupe. Wenn Philosophen die Welt verändern wollen, *Die Welt*, Nr. 165, 18. 7. 1980. (1 str.)
384. Seibert Thomas, Novi komunistički pokret upravo nastaje. Intervju. Razgovor vodio Srećko Pulig, tjednik *Novosti*, 12. 11. 2011. (4 str.)
385. Sekor Laura, TestamentS Betrayed. Yugoslavian Intellectuals and the Road to War, *Linguafranca*, No. 6 September 1999. Objavljeno i u tjedniku *Danas* kao feljton u osam nastavaka, s naslovom: Jugoslovenski intelektualci i put ka ratu, *Danas*, 30. 8. do 8. 9. 1999. (16 str.)
386. Sesardić Neven, Razmišljanja o filozofiji prakse, *Theoria*, broj 1–2, 1987. (107–116, 10 str.)
387. Sesardić Neven, Filozofi prakse ponovno jašu, *Slobodna Dalmacija*, 20. 11. 2002. (3 str.)
388. Singer M., Z. Židovec, V. Česi, Sjednica Konferencije SK Zagrebačkog sveučilišta. Pozitivna politička orijentacija većine zagrebačkih studenata, *Vjesnik*, 29. 6. 1968. (2 str.)
389. SK grada Zagreba, Bilten, 6–7, juni-juli, 1965. (8–11 i 29–33, 8 str.)
390. SK grada Zagreba, Bilten 12, Decembar 1965. (sadržaj Biltena za 1965. godinu, 38–43, 5 str.)

391. SK grada Zagreba, Bilten 2, Februar 1966. (o Praxisu 31–34, 4 str.)
392. SK grada Zagreba, Bilten 3, Mart 1966. Osobito važno – analiza pisanja Praxisa (33–53, 21 str.)
393. SK grada Zagreba, Bilten 5, maj 1966, Diskusija o časopisu »Praxis« u Komisiji za idejna pitanja GK SKH Zagreb (29–69, 33 str.). U nekoliko nastavaka tokom maja 1966. ova je rasprava objavljena i u listu *Vjesnik*⁶
394. SK grada Zagreba, Bilten 6–7, juni-juli 1966, Izlaganje dra Vladimira Bakarića u Sarajevu (27, o Praxisu str. 21–26, 6 str.)
395. SK grada Zagreba, Bilten 12, Decembar 1966, Pregled sadržaja Biltena za 1966. (51–55, 5 str.)
396. SK grada Zagreba, Bilten 1, januar 1968, Neka politička kretanja unutar studentskog rukovodstva (61–71, 11 str.)
397. SK grada Zagreba, Bilten 6–7, juni-juli 1968, Zadaci Saveza komunista i Socijalističkog saveza u Zagrebu u provođenju smjernica Predsjedništva i Izvršnog komiteta CK SKJ, (o Praxisu str. 5–10, 6 str.)
398. SK grada Zagreba, Bilten 8, august 1968, Usvojeni zaključci XX Konferencije SKH Zagreb i Pogram Aktivnosti organizacije SK Zagreba (3–38 i 70–79, 45 str, o Praxisu str. 8, 1 str.)
399. SK grada Zagreba, Bilten 9, septembar 1968, Zadaci i Akcioni program Gradske konferencije SSRNH Zagreb u ostvarivanju Smjernica Predsjedništva i Izvršnog komiteta CK SKJ (3–12 i 19–21, 43, 14 str), Praxis se spominje na str. 11, 21–22, 43)
400. SK grada Zagreba, Bilten 4, april 1970. (3–177, 177 str.)⁷
401. SK grada Zagreba, Bilten 5, maj 1970. (3–174, 174 str.)
402. Skenderović-Bonacci Dunja, *Radio Slobodna Europa* o sukobima jugoslavenskih vlasti i časopisa *Praxis* (1972–1975), Dijalog povjesničara – istoričara, broj 8, Zagreb, 2004. (279–297, 20 str.)
403. Skenderović-Bonacci Dunja, *Praxis International* (s osvrtom na posljednji broj i raspad Jugoslavije), Dijalog povjesničara – istoričara broj 9, Zagreb, 2005. (451–467, 17 str). Uz ovaj članak dodani su bilješka i uvodni tekst časopisa *Praxis International: Why Praxis International* (6 str.)
404. Slamnig Svevlad, Je li prof. dr. Milan Kangrga svjedok Jehove?, *Novi list*, 10. 11. 1997. (1 str.)

6 U Biltenu broj 5, 1966. objavljene su diskusije o *Praxisu* in extenso (osnova za diskusiju je bio materijal objavljen u Biltenu broj 3, 1966.). Ta je diskusija u nekoliko nastavaka objavljivana tokom V mjeseca 1966. u »Vjesniku«. Jednu od tih diskusija, onu Vlatka Pavletića, objavio je tjednik »Faral Tribune« 18. 12. 2005. godine (ovdje stavka 62). O toj diskusiji, odnosno o Pavletićevom govoru, usporedi također tekstove Viktora Ivančića, Vlatka Pavletića i Milana Kangrga (ovdje stavke 96. i 138).

7 Ni u jednom od dva posljednja Biltena (brojevi: 4, april 1970. i 5, maj 1970) ne spominje se *Praxis*. Uvrstio sam ih u gradnju zato što je njihov sadržaj važan za razumijevanje prilika – društvenih, ekonomskih, kulturnih, političkih – unutar kojih je *Praxis* djelovao, tj. o kojima se u brojnim svojim autorskim priložima izjašnjavao. Time sam htio naglasiti da je za svaku raspravu o kritičkoj orijentaciji *Praxisa* bezuvjetno potrebno temeljito poznavanje ukupnosti događanja u jugoslavenskom društvu. To nije jednostavan zadatak, ali svako zanemarivanje tog historijskog i aktualnog nužno vodi jednostranim zaključcima o svakom posebnom aspektu tih događanja, u skladu s Hegelovom tezom da se istina može spoznati tek iz uvida u cjelinu.

405. Stanković Slobodan, Serbian marxist attacks Stalinist de-stalinization. Part Three: Against A Professional Politocracy, Radio Free Europe, 7. 8. 1972. (1–8, 8 str.)
406. Stanković Slobodan, Latest Issue of »Praxis« Reviewed. Part Three – Polemics Over a Banned Issue Radio Free Europe, 17. 5. 1973. (1–6, 6 str.)
407. Stefanov Nenad, Recension: Nebojša Popov, Sloboda i nasilje, Osteuropa-Institut Berlin, Nr. 23, v. 23. 1. 2006. (3 str.)
408. Stojanović Svetozar, Marksizam i nacionalno pitanje. Razgovor s ? (nedostaje završetak razgovora), *Политика*, 3. 6. 1989. (2 str.)
409. Stojanović Svetozar, Kritičari »svega postojećeg«. Intervju. Razgovor vodila Zdenka Aćin, *Duga*, broj 417, 17. 2–2. 3. 1990. (str. 12–15 i 85, 5 str.)
410. Stojanović Svetozar, Od marksizma i postmarksizma do apokalipsizma (poglavljje u knjizi Propast komunizma i razbijanje Jugoslavije), Beograd, 1995. (217–239, 23 str.)
411. Stojanović Svetozar, Srbija na raskršću. Miloševićev režim, Srbi i Zapad, *Nedeljni telegraf*, 17. 2. 1999. (4 str.)
412. Strpić Dag, Zašto zagrebački filozofski časopis podržava kritizirane beogradske nastavnike. »Praxisova« praksa, *Vjesnik u srijedu*, broj 1097, 16. 5. 1973. (4 str.)
413. Suncobran Slobodan (pseudonim Smiljana Strihića), Multi praxis, www.korcula.net, 14. 10. 2011. (2 str.)
414. Suncobran Slobodan (pseudonim Smiljana Strihića), Multi Praxis 2, www.korcula.net, 13. 2. 2012. (2 str.)
415. Supek Rudi, Smisao jedne radne akcije (Iz bilježnice na Autoputu), *Naše teme*, broj 4–5, 1958. (532–542, 11 str.)
416. Supek Rudi, Bratstvo i drugarstvo omladine na Autoputu, *Naše teme*, broj 6, 1958. (717–732, 16 str.)
417. Supek Rudi, Neki problemi rukovođenja i discipline na radnim akcijama, *Naše teme*, broj 1, 1959. (80–95, 16 str.)
418. Supek Rudi, Čovjek – proizvođač i automatizacija. Marginalije uz neka suvremena gledišta, *Naše teme*, broj 2, 1960. (226–239, 14 str.)
419. Supek Rudi, Što je historija? (III. zasjedanje filozofsko-sociološke Korčulanske ljetne škole, Korčula, od 16. VIII. do 28. VIII. 1965), rukopis iz fonda Rudija Supeka u Državnom arhivu Republike Hrvatske, kutija 18 (6 str.)
420. Supek Rudi, Povodom napisa »Vanpartijska pozicija fiozofije«. Pismo Rudija Supeka »Komunistu«, *Komunist*, X, 1973. (1 str.)
421. Supek Rudi, Pismo Theoriji. Jedan apel, *Theoria*, broj 3, 1983. (179–180, 2 str.)
422. Supek Rudi, Legije pukovnika Vilića, *Intervju*, 4. 11. 1983. (2 str.)
423. Supek Rudi, Mišljenje kao diverzija. Razgovor s Jelenom Lovrić, *Danas*, 2. 6. 1987. (14–17, 4 str.)
424. Supek Rudi, Kola bez konduktera. Razgovor s Davorom Butkovićem i Dubravkom Grakalićem, *Studentski list*, br. 968, 10. 2. 1988. (4 str.)
425. Supek Rudi, Udoban plašt umjesto luđačke košulje. Razgovor sa Sanjom Modrić, *Борба*, 20. 3. 1989. (2 str.)
426. Supek Rudi, Populizam i demokracija, *Republika*, broj 3, 1989. (2 str.)

427. Supek Rudi, Intervju Rudija Supeka. Razgovor vodio Mirko Galić, *Start*, 14. 10. 1989. (1–19 i 48–49, 70, 8 str.)
428. Supek Rudi, Velika prevara. Intervju. Razgovor vodili: J. Duraković, G. Todorović, *Valter*, 17. 11. 1989. (4 str.)
429. Supek Rudi, Pionir Yu sociologije. Intervju s Anđelkom Milardovićem, *TEN*, godina 1989. (5 str.)
430. Supek Rudi, Fašizam u novim oblicima. Intervju. Razgovor vodio Ratko Dojčinić, *Novi Karlovački tjednik (NOKAT)*, 7. 9. 1991. (4 str.)
431. Supek Rudi, Vježbanje demokracije. Razgovarao Andrej Marović, *Glas istre*, 28. 7. 1991. (4 str.)
432. Supek Rudi, O ugroženosti Hrvata u Hrvatskoj. Eho opozicione pantomime. Intervju. Razgovarala Zdenka Aćin, *Duga*, 1991. (5 str.)
433. Sutlić Vanja, Jedna instrukcija, *Naše teme*, broj 1, 1958. Odgovor na članak H. Lisinskog (112–140, 29 str.)
434. Sutlić Vanja, Fenomenologija ideologijskog i ideologijski karakter filozofije, *Naše teme*, broj 4–5, 1958. (489–502, 14 str.)
435. Sutlić Vanja, Povijesni odnos i povijesno mišljenje, *Naše teme*, broj 6, 1958. (705–716, 12 str.)
436. Sutlić Vanja, Pitanje, struktura i bit suvremene filozofije, *Naše teme*, broj 4, 1960. (587–623, 37 str.)
437. Sutlić Vanja, Na eminentno komunističke solucije (razgovor s novinarem Jozom Puljizevićem), *Vjesnik*, 12. 6. 1966. (4 str.)
438. Šarčević Abdulah, Intervju. Razgovor vodio Risto Tubić, *Dijalog*, broj 1–2, 1989. (135–166, 32 str.)
439. Šegedin Petar, Bolest je priljepčiva (poglavlje: U carstvu ponesenih duša), Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993, (142–154, 7 str.). Napomena: koristeći intervju Ernsta Blocha tjedniku *Der Spiegel* (broj 6, 1975.) P. Šegedin formulira političku optužbu zagrebačkih praksisovaca, tj. zagrebačke grupe »praksis orijentacije«.
440. Šeks Vladimir, Gospodine Kangrga, koja je vaša istinska razina?, *Novi list*, 19. 2. 1997. (2 str.)
441. Šeks Vladimir, Filozof Kangrga ili zlovolja na djelu, *Novi list*, 13. 11. 1997. (5 str.)
442. Šeks V., Moguća je samo Kangrgina hrvatska tramvajska demokracija, *Novi list*, 15. 12. 1997. (3 str.)
443. Šeks Vladimir, Tko će koga čekati u građanskom društvu?, *Novi list*, 28. 1. 1998. (3 str.)
444. Šerifović Safet, O odnosu upravljanja i rukovođenja u samoupravnoj radnoj organizaciji, *Pregled*, 10, 1971. (405–411, 7 str.)
445. Šimić Tihana, Predstavivti del hrvaških humanistov, Mariborski list *Večer*, 20. januarja 2005. (1 str.)
446. Škorić Gordana, Tema: U spomen na Ernesta Grassija (Uvodna napomena, Grassijev rad »Misлити umjetnost«, Pismo G. Petrovića E. Grassiju), *Filozofska istraživanja*, broj 4, 1992. (811–838, 27 str.)

447. Šnajder Slobodan, Posljednji mohikanac »Praxisa« (recenzija knjige »Nacionalizam ili demokracija«, *Novi list* (prilog Mediteran) 1. 6. 2003. (2 str.)
448. Šnajder Slobodan, Može li svijet biti kakav bi trebao biti? Milan Kangrga (1. svibnja 1923–25. travnja 2008.), *Novi list*, 3. 5. 2008. (2 str.)
449. Šnajder Slobodan, Ortopedija uspravnog hoda. Andrija Krešić: »Humanizam i kritičko mišljenje«, *Novi list*, 16. 5. 2010. (3 str.)
450. Šnajder Slobodan, Ništa nije do onog čega nema, *Novi list*, 23. 6. 2013. (5 str.)
451. Šundov Zvonko, Zbilja i kritika, (recenzija Zbornika), *Filozofska istraživanja*, broj 4, 2001. (805–808, 4 str.)
452. Šundov Zvonko, O nacionalizmu i demokraciji. Prikaz knjige M. Kangrge: Nacionalizam ili demokracija, *Kolo*, broj 4, 2002. (282–285, 4 str.)
453. Šušar Stipe, Za otvoreni dijalog, *OKO*, 3. 10. 1973. (6 str.)
454. Tadić Nikola, Filozofski seminar (dviije pjesme, posvećene Korčulanskoj ljetnoj školi: »Kolovoz na Korčuli 1968.« i profesorima Filozofskog fakulteta u Zagrebu: »Soba A-11«, Merkur MGM, Sisak, 2002. (34–35 i 94–96, 4 str.)
455. Tagirov Tanja, Lino Veljak, Tekstovi u povodu zbornika: Zbilja i kritika, *Danas* (Beograd), 2–3. 3. 2002. (3 str.)
456. Talanga Josip, Nastavnici mimo javnih natječaja, *Vjesnik*, 27. 6. 1995. (2 str.)
457. Talanga Josip, U glavnom studiju uče sporednu egzotiku, *Vjesnik*, 28. 6. 1995. (2 str.)
458. Tirnanić Aleksandar, U svijetu se širi interesiranje za autentičnu Marksovu misao. »Korčulanska ljetna škola« jučer, danas i sutra, *Borba*, 5. 9. 1965. (2 str.)
459. Todorović Aleksandar, Značaj praktične primene sociološkog znanja, *Naše teme*, broj 1, 1961. (59–69, 12 str.)
460. Topitsch Ernst, Die »Belgrader Sieben«. Neuer Druck auf die jugoslawische Intelligenz, Rheinische Merkur/Crist und Welt, Nr. 50, 12. 12. 1980. (2 str.)
461. Tripalo Miko, Iz referata na XIX Konferenciji Saveza komunista grada Zagreba, (o Praxisu, 22–24, 2 str.)
462. UDB, Odjeljenje za grad Zagreb, Elaborat o »Pogledima«, (»Zagreb, dne 11. 3. 1954 god.«), objavljeno u: »Летопис Prosvjete«, Zagreb, 2001. (522–535, 14 str.)
463. V. M., Međunarodni filozofski i sociološki skup. Sutra počinje korčulanska ljetna škola, *Borba*, 15. 8. 1967. (1 str.)
464. Veljak Lino, Socijalizam ili sloboda, *Theoria*, broj 3–4, 1985, (35–45, 11 str.)
465. Veljak Lino, Gajo Petrovic. Un maestro della critica radicale, Marx centouno, No. 17, ottobre 1994. (130–133, 4 str.)
466. Veljak Lino, Sjećanja na Korčulansku ljetnu školu 1970–1974 (rukopis), srpanj, 1996. (3 str.)
467. Veljak Lino, Sjećanja na Gaju Petrovića, Ljetopis 2002, SKD Prosvjeta, Zagreb, 2002. (43–54, 12 str.)
468. Veljak Lino, Sloboda i nasilje, (prikaz-recenzija knjige), *Filozofska istraživanja*, sv. 4, 2003. (1171–1173, 2 str.)
469. Veljak Lino, U Aleji filozofa. Milan Kangrga (1923–2008), *Vreme*, broj 905, 8. 5. 2008. (2 str.)

470. Veljak Lino, Gajo Petrović i provincijalizacija filozofije, portal H-alter, 3. 11. 2008. (5 str.)
471. Veljak Lino, Nakon Međunarodne konferencije posvećene revalorizaciji baštine Korčulanske škole. Korčulanska ljetna škola i časopis *Praxis* danas, *Republika*, broj 516–519, 1. 1–29. 2. 2012. (5 str.)
472. Vešligaj Marko, In memoriam: Milan Kangrga – odlazak najvećeg hrvatskog filozofa, Forum mladih SDP-a Krapinsko-zagorske županije, 28. 4. 2008; preuzeto s portala. (3 + 34 str.)
473. Vodovnik Žiga, Democracy as a Verb: New Meditations on the Yugoslav Praxis Philosophy, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 14, Issue 4, 2012. (433–452, 20 str.)
474. Volmann Rolf, Beobachtungen in Dalmatien. Ernst Bloch über das Böse bei Hegel, *Stuttgarter Zeitung*, Nr. 197, 28. 8. 1970. (1 str.)
475. Volmann Rolf, Hegel als Revolutinsphilosoph. Nachtrag von der philosophischen Sommerschule in Korcula, *Stuttgarter Zeitung*, Nr. 202, 3. 9. 1970. (1 str.)
476. Volmann Rolf, Sommerschule für Philosophen. Die Kinder fressen die Revolution, *Stuttgarter Zeitung*, Nr. 208 (2.str.)
477. Volmann Rolf, Ende aller Utopien? Die philosophische Sommerschule in Korčula: das Problem von Theorie und Praxis, *Zeit*, Nr. 37, 11. 9. 1971. (3 str.)
478. Vossen Frantz, Auf dem Rückweg zum Stalinismus. Antwort der »Praxis«-Philosophen auf die Angiffe des jugoslawischen Bundes der Kommunisten, *Süd-deutsche Zeitung*, 26–27. 1. 1974. (2 str.)
479. Vranicki Predrag, Misli o radničkom i društvenom upravljanju uopće, *Naše teme*, broj 2, 1957. (143–149, 7 str.)
480. Vranicki Predrag, Henri Lefebvre i francuska marksistička misao, *Naše teme*, broj 3, 1959. (54–77, 24 str.)
481. Vranicki Predrag (uvod), Problemi marksizma. Diskusija »oko okruglog stola« o aktuelnim problemima marksizma. Učesnici: P. Vranicki, M. Baće, M. Kangrga, V. Sutlić, A. Šarčević, A. Krešić, V. Korać, B. Bošnjak, D. Grlić, V. Pavičević, M. Marković, G. Petrović, M. Polak, D. Pejović, D. Sergejev, H. Lisinski, *Naše teme*, broj 1, 1960. (53–127, 75 str.)
482. Vranicki Predrag, Filozofija i revolucija, *Naše teme*, broj 1, 1962. (12–28, 17 str.)
483. Vranicki Predrag, Društvene nauke i socijalizam, *Vjesnik*, 11. 10. 1964. (2 str.)
484. Vranicki Predrag, Revolucija i kritika. Sto godina marksizma posle Marksa, *Marksistička misao*, Beograd, 1983 (posebno izdanje) Ovdje se donosi samo dio u kojemu je riječ o časopisu *Praxis* (120–130, 11 str.)
485. Vranicki Predrag, In memoriam Rudi Supek, *Filozofska istraživanja*, broj 4, 1992. (807–810, 4 str.)
486. Vranicki Predrag, Zagrebačka grupa oko Praxisa... (483–540 u devetom poglavlju treće knjige njegove Filozofije historije), *Golden marketing*, Zagreb, 2003. (482–547, 57 str.)

487. Vratuša Anton, Dvanajst let mednarodne tribune »Socializem v svetu«, *Časopis za zgodovino in Narodopisje (Review hor History and Ethnography)*, 1. zvezek, Maribor 1989. (3–14, 12 str.)
488. Vukčević Ranko, PRAXIS, odrednica u: Leksikon Yu mitologije, izd. Rende Beograd–Postscriptum Zagreb, 2004. (1 str.)
489. Wielinger Gerhart, Utopie und Realität. Die »Sommerschule« in Korcula, *Kleine Zeitung*, 15. 9. 1971. (1 str.)
490. Z. A., Rasprava o praxis-filozofiji (učesnici: Z. Arbutina, V. Golubović, L. Veljak, M. Belančić, S. Žunjić, N. Miščević), *Pitanja* (časopis RK SSOH), godište XVIII, broj 3–4, 1988. (58–96, 37 str.)
491. Z. G., Obrazloženja nagrada naučnim radnicima, *Vjesnik* 29. 4. 1966. (3 str.)
492. Zidić Igor, Viši ideali ili filozofija s vrha mača (bilješke za skupni portret četiri jahača apokalipse), *Kolo*, 6, 1968. (512–530, 19 str.)
493. Zovko Jure, Studiranje Hrvatske (razgovor vodila Ivanka Selak), *Nedjeljna Dalmacija*, 10. 2. 1995. (4 str.)
494. Zovko Jure, Filozofi bi trebali biti savjest društva. Humanističke i društvene znanosti, *Vjesnik*, 10. 3. 1996. (4 str.)
495. Zovko Jure, Tako je govorio Kangrga, *Novi list*, 9. 4. 1996. (2 str.)
496. Zovko Jure, Napadaju me oni koji su napisali više knjiga nego što su ih sami pročitali, *Vjesnik*, 7. 12. 1997. (2 str.)
497. Zovko Jure, Nikome se nije zbog političkih uvjereja prijetilo otkazom, *Jutarnji list*, 9. 6. 1999. (1 str.)
498. Žilnik Želimir, Mislio sam da Jugoslavija postaje normalna zemlja (intervju s Borisom Budenom), *Identitet*, maj 2004. (4 str.)
499. Životić Miladin, Inicijative: da li obnoviti Korčulansku ljetnu školu. Za kontinuitet kritičkog stava, *Borba*, 2. 6. 1989. (1 str.)
500. Životić Miladin, San kao podvig. Uz izlazak Odabраниh djela Milana Kangrga, *Borba*, 12. 4. 1990. (2 str.)
501. Životić Miladin, Stari i novi »usrećitelji naroda« (Razgovor vodio Mirko Arsić), *Intervju*, 12. 4. 1991. (35–39, 5 str.)
502. Životić Miladin, Pirova pobjeda, *Arkzin*, broj 47, 15. 9. 1995. (3 str.)
503. Životić Miladin, Naš utopijski san (63–65) i Od disidenstva do nacionalizma (231–256) u knjizi *Contra bellum, Beogradski krug i AKAPIT*, Beograd, 1997. (63–65 i 231–256, 29 str.)
504. Žižek Slavoj, Prema politici istine, *Zarez*, III/60–61, 19. 7. 2001. (4 str.)
505. Žubrić Dušan, Zašto Marx? Uz zbornik: Zbilja i kritika, *Zarez*, 17. 1. 2002. (2 str.)
506. Žubrić Dušan, Sloboda mišljenja i društveno nasilje (prikaz-recenzija knjige »Sloboda i nasilje« pisan za objavljivanje u Sarajevu, autor ustupio rukopis), 28. 10. 2003. (4 str.)
507. Žunec Ozren, Djelo filozofije. O »angažiranoj filozofiji«, *Theoria*, broj 3–4, 1984. (24–34, 7 str.)
508. Žunjić Slobodan, Habermas i praxis filozofija, *Theoria*, broj 1–2, 1985. (79–97, 19 str.)

2. Izabrana bibliografija

Selected Bibliography

Knjige i zbornici¹

- Theodor W. ADORNO, *Negativna dijalektika*, BIGZ, Beograd 1979.
- George Allan, *The Realizations of the Future. An Inquiry into the Authority of Praxis*, State University of New York Press, Albany 1990.
- Jovan ARANĐELOVIĆ, *Filozofija i epohalna svest*, Filozofske studije, Beograd 1973.
- Mirko ARSIĆ i Dragan R. MARKOVIĆ, '68 – *studentski bunt i društvo*, Prosvetni pregled i Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, Beograd 1984.
- Maksimilijan BAĆE, *Apsurdi Karla Marxa*, BiB Nakladništvo, Zagreb 2003.
- Julien BENDA, *Izdaja intelektualca*, Politička kultura, Zagreb 1997.
- Richard J. BERNSTEIN, *Praxis and Action. Contemporary Philosophies of Human Activity*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1971.
- Dušan BILANDŽIĆ, *Historija SFR Jugoslavije: glavni procesi*, Globus, Zagreb 1978.
- Dušan BILANDŽIĆ, *Ideje i praksa društvenog razvoja Jugoslavije 1945–1973*, Komunist, Beograd 1973.
- Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb 1999.
- Ernst BLOCH, *Princip nada*, I–III, Naprijed, Zagreb 1981.
- Ernst BLOCH, *Subjekt–objekt: objašnjenja uz Hegelovu filozofiju*, Naprijed, Zagreb 1975.
- Ernst BLOCH, *Tubingenski uvod u filozofiju*, Nolit, Beograd 1966.
- Ernst BLOCH, *Prirodno pravo i ljudsko dostojanstvo*, Komunist, Beograd 1966.
- Yorick BLUMENFELD, *Seesaw. Cultural Life in Eastern Europa* (»Praxis«, chapter XII) Harcourt, Brace and World, Inc., New York 1968.

¹ Ma koliko obimna, ova bibliografija je nepotpuna i selektivna. Ona može poslužiti kao koristan osnov i putokaz za buduća istraživanja. Dugujem i izražavam zahvalnost dr Anti L ešaji, profesoru Sveučilišta u Zagrebu, s kojim sam razmenjivao knjige, tekstove i bibliografske jedinice i koji mi je velikodušno ustupio veliki broj priloga, posebno onih, nastalih u vreme „trećeg balkanskog rata“ kada je protok informacija bio veoma ograničen.

- Marijan BOSNAR, *Osobni arhivski fond Rudi Supek*, Analitički inventar, Hrvatski državni arhiv, Zagreb 2010.
- Dušan BOŠKOVIĆ, *Stanovišta u sporu. Stanovišta i sporovi o slobodi duhovnog stvaralaštva u srpsko-hrvatskoj periodici 1950–1960*, Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, Beograd 1981.
- Dušan BOŠKOVIĆ, *Estetika u okruženju. Sporovi u marksističkoj estetici i književnoj kritici u srpsko-hrvatskoj periodici od 1944. do 1972*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju i »Filip Višnjić«, Beograd 2003.
- Branko BOŠNJAK und Rudi SUPEK (Hrsg.), *Jugoslawien denkt anders*, Europa Verlag, Wien – Zürich 1971.
- Branko BOŠNJAK, *Filozofija: uvod u filozofsko mišljenje i rječnik*, Naprijed, Zagreb 1989.
- Branko BOŠNJAK, *Povijest filozofije*, I–III, NZMH, Zagreb 1993.
- Milan BRDAR, *Praksis odiseja, Studija nastanka boljševičkog totalitarnog sistema 1917–1929*, I–II, JP Službeni list, Beograd 2001.²
- Milan BRDAR, *Filozofija u Dišanovom pisoaru. Postmoderni presek XX-vekovne filozofije*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi Sad 2002.²
- Aleksa BUHA, *Karl Korš. Jedan otvoreni marksizam*, Filozofske studije, Beograd 1977.
- Hotimir BURGER, *Marx i marksizam*, Cekade, Zagreb 1986.
- Albert CAMUS, *Mit o Sizifu*, »Veselin Masleša« (Biblioteka »Logos«), Sarajevo 1961.
- Stanko CEROVIĆ, *U kandžama humanista*, Samizdat/ Free B92, Beograd 2000.
- David CROCKER, *Praxis und Democratic Socialism – The Critical Social Theory of Marković and Stojanović*, Humanities Press (AtlanticHighland), Harvester Press (Brighton) 1983.
- Esad ĆIMIĆ, *Politika kao sudbina. Prilog fenomenologiji političkog stradalništva*, NIRO Mladost, Beograd 1982.
- Ana ĆOSIĆ VUKIĆ, *Javnost – 1980*, JP Službeni glasnik i Institut za književnost i umetnost, Beograd 2011.
- Mladen ČALDAROVIĆ, Antun PETAK, Dunja RIHTMAN, Veljko RUS, Rudi SUPEK, *Društveni procesi i društvene vrednote*, Centar za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1978.
- Kosta ČAVOŠKI (prir.), *Odbor za odbranu slobode misli i izražavanja (Saopštenja i drugi dokumenti)*, JP Službeni glasnik, Beograd 2011.
- Kosta ČAVOŠKI, *Mogućnosti slobode u demokratiji*, Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, Beograd 1981.

2 Posebno deo iz II knjige: »Studij marksizma boljševičkog totalitarnog sistema 1917–1929«, str. 575–611.

- ČETRNAESTA sednica CK SK Srbije, Komunist, Beograd 1968.
- 44, 45, 46, 48. i 49. Sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine, I i II, Mala politička biblioteka, Institut za istoriju, Sarajevo 1977.
- Nenad DAKOVIĆ (prir.), *Filozofija prakse* (Zbornik predavanja o filozofiji prakse), Dom omladine, Beograd 2011.
- Savka DABČEVIĆ KUČAR, 71' *Hrvatski snovi i stvarnost*, I i II, Interpublic, Zagreb 1997. (poglavlje o *Praxisu*: »Praxisovci i Hrvatsko proljeće«, str. 743–748).
- Živojin D. DENIĆ, *Putokazi Marksove misli*, Jedinstvo, Priština 1973.
- Živojin D. DENIĆ, *Marks i jugoslovenska »sveta porodica«, Marksovo shvatanje čoveka, tj. ljudskog društva i kritika malograđanske strukture jednog dela filozofske misli Jugoslavije*, Jedinstvo, Priština 1977.
- DOKUMENTI (*Jun – Lipanj 1968*), Praxis, Zagreb 1971.
- JASNA DRAGOVIĆ-SOSO, »Spasioci nacije«, *intelektualna opozicija Srbije i oživljavanje nacionalizma*, Fabrika knjiga (Edicija »Reč«), Beograd 2004.
- Slobodan DRAKULIĆ, *Obrazovanje i poredak*, IRC, Rijeka 1981.
- Zoran ĐINĐIĆ, *Jugoslavija kao nedovršena država*, Književna zajednica, Novi Sad 1988.
- Zoran ĐINĐIĆ, *Jesen dijalektike*, NIRO Mladost (Velika edicija »Ideja«) Beograd, 1987. Drugo izdanje u: *Izabrana dela*, druga knjiga, Narodna biblioteka Srbije i »Fond dr. Zoran Đinđić«, Beograd 2012.
- Jagoš ĐURETIĆ, *Socijalistička jugoatlantida, u potrazi za slobodom, »bratstvom i jedinstvom« i jednakošću*, JP Službeni glasnik, Beograd 2005.
- Mihailo ĐURIĆ, *Sabrana dela Mihaila Đurića*, I–XII, JP Službeni glasnik, Beograd 2007.
- Mihailo ĐURIĆ i Ivo URBANČIĆ (ur.), *Mišljenje na koncu filozofije. In memoriam Dušan Pirjevec*, Nezavisna izdanja Slobodan Mašić, Beograd 1982.
- Muhamed FILIPOVIĆ, *Lenjin – monografija njegove misli*, »Veselin Masleša« (Biblioteka »Logos«), Sarajevo 196 8.
- Muhamed FILIPOVIĆ, *Etički osnovi humanizma*, Avicena, Sarajevo 1999.
- Muhamed FILIPOVIĆ, *Marxizam i suvremena filozofija*, »Veselin Masleša« Sarajevo 1975.
- Muhamed FILIPOVIĆ, *Bošnjačka politika*, Svjetlost, Sarajevo 1996.
- Muhamed FILIPOVIĆ, *Komunizam i nostalgija*, Svjetlost, Sarajevo 2001.
- Muhamed FILIPOVIĆ, *Bosanski duh lebdi nad Bosnom*, Prosperitet, Sarajevo 2006.
- O. K. FLECHTHEIM und E. GRASSI (Hrsg.), *Marxistische Praxis*, Wilheheim Fink Verlag, München 1973.

- Gvozden FLEGO (ur.), *Zbilja i kritika. Posvećeno Gaji Petroviću*, Antibarbarus, Zagreb 2001.
- Paulo FREIRE, *El conocimiento como praxis liberadora*, Los Amigos del Libro, La Paz – Cochabamba 1984.
- Erich FROMM (ed.), *Socialist Humanism, An International Symposium*, Doubleday and Company, Garden City, New York, 1965.
- Erich FROMM, *Djela* (u 12 svezaka) Naprijed, Zagreb, Nolit, Beograd i »August Cesarec«, Zagreb 1983.
- Veselin GOLUBOVIĆ, *Mogućnost novoga (Vidokrug jugoslavenske filozofije)*, Zavod za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1990.
- Veselin GOLUBOVIĆ, *S Marxom protiv Staljina. Jugoslavenska filozofska kritika staljinizma 1950–1960*, Globus, Zagreb 1985.
- Veselin GOLUBOVIĆ, *Filozofija kao mišljenje novog: Gajo Petrović i prebolijevanje metafizike*, Euroknjiga, Zagreb 2006.
- Zagorka GOLUBOVIĆ, *Čovek i njegov svet*, Prosveta, Beograd 1973.
- Zagorka GOLUBOVIĆ (ur.), *Teorija i praksa realnog socijalizma. Rezultati uporednog istraživanja i polemičke rasprave*, Centar za filozofiju i društvenu teoriju – »Filip Višnjić«, Beograd 1987.
- Zagorka GOLUBOVIĆ, *Staljinizam i socijalizam*, Filozofske studije, Beograd 1982.
- Zagorka GOLUBOVIĆ, *Kriza identiteta savremenog jugoslovenskog društva*, »Filip Višnjić« (Biblioteka »Stremljenja«), Beograd 1988.
- Zagorka GOLUBOVIĆ, *Stranputice demokratizacije u postsocijalizmu*, Beogradski krug, Beograd 1999.
- Zagorka GOLUBOVIĆ, *Antropologija u personalističkom ključu*, Gutenbergova galaksija, Valjevo 1997.
- Zagorka GOLUBOVIĆ, *Pouke i dileme minulog veka*, »Filip Višnjić«, Beograd 2006. (XI gl. »Individualizam i kolektivizam – personalizam kao alternativa«, str. 183–193)
- Zagorka GOLUBOVIĆ, *Ja i drugi*, Republika, Beograd 1999. (II gl. »Personalni i kolektivni identitet«, str. 21–37)
- Zagorka GOLUBOVIĆ, *Izabrana dela*, I–VI, JP Službeni glasnik, Beograd 2007.
- Zagorka GOLUBOVIĆ, *Živeti protiv struje*, Krug, Beograd 2001.
- Zagorka GOLUBOVIĆ, *Izazovi demokratije u savremenom svetu*, Braničevo, Požarevac 2003.
- Zagorka GOLUBOVIĆ, *Kako kalimo demokratiju – šta nismo naučili*, Albatros Plus, Beograd 2011.

- Danko GRLIĆ, *Contra dogmaticos*, Praxis (džepno izdanje br. 9), Zagreb 1971.
- Danko GRLIĆ, *Marksizam i umjetnost*, »Kulturni radnik«, Zagreb 1979.
- Danko GRLIĆ, *Zašto* (biblioteka »Razlog«, knjiga 14), Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1968.
- Danko GRLIĆ, *Estetika*, I–IV, Naprijed, Zagreb 1979.
- Danko GRLIĆ, *Umjetnost i filozofija*, Mladost, Zagreb 1965.
- Ivan FOCHT, *Istina i biće umjetnosti*, Svjetlost, Sarajevo 1959.
- Ivan FOCHT, *Tajna umjetnosti*, Školska knjiga, Zagreb 1976.
- Oskar GRUENWALD, *The Yugoslav Search for Man: Marxist Humanism in Contemporary Yugoslavia*, J. F. Bergin Publishers, Inc., South Hadley, Mass. 1983.
- Tarik HAVERIĆ, *Čas lobotomije*, Rabic, Sarajevo 2007.
- John HOFFMAN, *Marxism and the Theory of Praxis. A critique of some new versions of old falacies*, London 1975. (rusko izdanje – prevod, Džon Hofman, *Марксизм и теория «праксиса»*, »Прогресс«, Moskva 1978.)
- Axel HONNETH und Albrecht WELLMER, *Die Frankfurter Schule und die Folgen*, Walter de Gruyter, Berlin – New York 1986.
- Branko HORVAT, *An Essay on Yugoslav Society*. White Plain NY: IASP 1969 [original *Ogled o jugoslavenskom društvu*: Jugoslovenski institut za ekonomska istraživanja, Beograd 1967] *Hrvatska filozofija u XX. stoljeću*, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa što je održan u palači Matice hrvatske 2–4. ožujka 2006, Matica hrvatska, Zagreb 2007.
- Trivo INĐIĆ, *Za novo prosvetiteljstvo*, Gutenbergova galaksija, Beograd 1997.
- INTELEKTUALCI i rat, Beogradski krug – Centar za antiratnu akciju, Beograd 1993.
- IZVJEŠTAJ o stanju Saveza komunista Hrvatske u odnosu na prodor nacionalizma u njegove redove, izd. CK SK Hrvatske, Zagreb 1962.
- Božidar JAKŠIĆ, *Svest socijalnog protesta*, IC SSO Srbije, Beograd 1985.
- Božidar JAKŠIĆ, *Vreme revolucije?*, Gradina, Niš 1989.³
- Božidar JAKŠIĆ, *Balkanski paradoksi*, Beogradski krug, Beograd 2000.
- Božidar JAKŠIĆ, *Buka i bes*, Braničevo, Požarevac 2005.
- Božidar JAKŠIĆ, *Mitarenje čudovišta*, Braničevo, Požarevac 2003.
- JEDANAEST jugoslovenskih filozofa – *Elf Jugoslawische Philosophen*, Hegelovo društvo i Institut za političke studije, Beograd 1996.

3 Odeljak »Politička moć i stvaralački marksizam – Razmišljanje o jednom vidu antiintelektualizma u jugoslavenskom društvu« pisan je 1972. a objavljen u knjizi na str. 249–262. Prethodno, sredinom 1966. napisao sam, za sarajevski časopis *Pregled*, kritički osvrt na Kardeljevu knjigu *Beleške o našoj društvenoj kritici*, ali je redakcija taj tekst, nakon Brionskog plenuma, povukla iz štampe. U knjizi je i ovaj odeljak.

- Miloš JEFTIĆ, *Paralele Mihaila Markovića*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 2000.
- Dejan JOVIĆ, *Jugoslavija država koja je odumrla*, Prometej, Zagreb 2003.
- Oswald JULIUS, *Revolutionäre Praxis*, Patmos Verlag, Düsseldorf 1982.
- Roko KALEB, *Hrvatske dileme, Hrvatska zora, Uvodnici 1953–1982*, Imprimé par JOUVE – Paris 1990, posebno str. 443–444, 507–508, 567–570, 621–622, 649–650.
- Milan KANGRGA, *Odabrana djela I–IV*, Naprijed, Zagreb 1989.
- Milan KANGRGA, *Etika, Osnovni problemi i pravci*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2004.
- Milan KANGRGA, *Hegel – Marx. Neki osnovni problemi marksizma*, Naprijed, Zagreb 1988.
- Milan KANGRGA, *Spekulacija i filozofija, Od Fichtea do Marxa*, JP Službeni glasnik (Biblioteka »Društvo i nauka«), Beograd 2010.
- Milan KANGRGA, *Smisao povjesnoga*, Razlog, Zagreb 1970.
- Milan KANGRGA, *Izvan povijesnog događanja*, Feral Tribune, Split 1997.
- Milan KANGRGA, *Šverceri vlastitog života. Refleksije o hrvatskoj političkoj kulturi i duhovnosti*, Republika, Beograd 2001.
- Milan KANGRGA, *Šverceri vlastitog života. Refleksije o hrvatskoj političkoj kulturi i duhovnosti* (dopunjeno i prošireno izdanje iz 2001), Kultura & Rasvjeta, Split 2002.
- Milan KANGRGA, *Nacionalizam ili demokracija*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi Sad 2002.
- Milan KANGRGA, *Njemački klasični idealizam* (predavanja), FF-press, Zagreb 2008.
- Boris KANZLEITER, *Die »Rote Universität«, Studentenbewegung und Linksopposition in Belgrad 1964–1975*, VSA: Verlag, Hamburg 2011.
- Boris KANZLEITER, Krunoslav STOJAKOVIC (eds.), *»1968« in Jugoslawien. Studentenproteste und kulturelle Avantgarde zwischen 1960 und 1975. Gespräche und Dokumente*, J. H. W. Dietz Nachf., Bonn 2008.
- Edvard KARDELJ, *Beleške o našoj društvenoj kritici*, Kultura, Beograd 1966. (spis je prethodno objavljen u nastavcima u nedeljniku SKJ *Komunist*, br. 438–442/1965)
- Edvard KARDELJ, *Socijalizam i rat*, Kultura, Beograd 1960.
- Taras KERMANUER, *Mala odisejada slovenskog intelektualca*, Sveučilišna naklada Liber (Biblioteka »Razlog«), Zagreb 1983.
- Gavin KITCHING, *Karl Marx and the Philosophy of Praxis*, Routledge, London and New York 1988.
- Hrvoje KLASIĆ, *Jugoslavija i svijet 1968*, Ljevak (Biblioteka »Book marker«), Zagreb 2012.

- Svetlana KNJAZEV-ADAMOVIĆ, *Polemike političke i filozofske*, JP Službeni glasnik, Beograd 2008.
- Lešek KOLAKOVSKI, *Glavni tokovi marksizma*, BIGZ, Beograd 1985. (tom I 1980, tom II 1983, tom III 1985). U trećem tomu objavljen je »Jugoslavenski revizionizam«, glava XIII, tačka 3: »Letimičan pogled na promjene marksizma posljednjih godina«.
- G. KONRAD and I. SZELENYI, *The Intellectuals on the Road to Power*, Harcourt Brace Jovanovich, New York 1979.
- Andrej KOPČOK, *Na pomedzi filozofie a politiky*, Výber z filozofických, sociologických a historických štúdií a článkov, Filozofický ústav Slovenskej akadémie vied Bratislava, Slovenské vydavateľské centrum & Kultúra Báčsky, Petrovec 2007.
- Andrej KOPČOK (Zastavil) *Spory o teoriji odrazu* (Zbornik: L. Kolakowski, J. Hrušovský, G. Petrović, M. Kangrga, M. Marković, T. Múnz, J. F. Buchalov, J. Kocka, A. Kolman, B. Volchbach, M. M. Rosental, M. Topolsky, M. Kusý, T. Pavlov) Filozoficke Aktuality, Epocha, Bratislava 1969.
- Andrej KOPČOK (Zastavil), *Človek a odcudzenie* (Studie jugoslovanskyh autorov (M. Marković, G. Petrović, M. Kangrga, R. Supek, V. Milić, P. Vranicki, B. Bošnjak, Z. Pešiceva-Goluboviceva, A. Krešić) Slovenske Akadēmia vied, Bratislava 1967.
- П. В. КОПНИН, *Гносеологические и логические основы*, Мисль, Москва 1974. (polemika s »praksis orijentacijom«, tj. s autorima, koje je tako Kopnin označio, str. 427–455).
- Veljko KORAC, *Marksovo shvatanje čoveka, istorije i društva*, BIGZ, Beograd 1971.
- Veljko KORAC, *Marks i savremena sociologija*, BIGZ, Beograd 1976.
- Veljko KORAC, *Filozofija i njena istorija*, Naprijed, Zagreb 1978.
- Mirko KOVAČ, *Elita gora od rulje*, Fraktura, Zagreb 2009.
- Božo KOVAČEVIĆ, *Slučaj zagrebačkih revizionista*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 1989.
- Milan KOVAČEVIĆ, *Preobražaji prakse, ogled iz ontologije društvenog bića*, Prosveta (Biblioteka »Današnji svet«, filozofija), Beograd 1985.
- Andrija KREŠIĆ, *Dijalektika politike*, JP »Veselin Masleša« (Biblioteka »Logos«), Sarajevo 1968.
- Andrija KREŠIĆ, *Kraljevstvo božje i komunizam*, Institut za međunarodni radnički pokret, Beograd 1975.
- Andrija KREŠIĆ, *Političko društvo i politička mitologija. Prilog kritici kulta ličnosti*, »Vuk Karadžić«, Beograd 1968.
- Andrija KREŠIĆ, *Humanizam i kritičko mišljenje. Tako je govorio Andrija Krešić*. (priredio Božidar Jakšić), JP Službeni glasnik – Res publica, Beograd 2010.

- Zdravko KUČINAR, *Srpsko filozofsko društvo. Kratka istorija*, JP Službeni glasnik, Beograd 2011.
- Mislav KUKOČ, *Usud otuđenja*, Biblioteka »Filozofska istraživanja«, knjiga 7, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1988.
- Mislav KUKOČ, *Enigma postkomunizma*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1997.
- Mislav KUKOČ, *Kritika eshatologijskog uma. Problem otuđenja i hrvatska filozofija prakse*, KruZak, Zagreb 1998.
- Ivan KUVIČIĆ, *Marksizam i funkcionalizam*, IC Komunist, Beograd 1970.
- Ivan KUVIČIĆ, *Obuzdana utopija: prilozi proučavanju suvremenog društva*, Naprijed, Zagreb 1986.
- Ivan KUVIČIĆ, *Funkcionalizam u sociologiji*, IC Komunist, Beograd 1990.
- Ivan KUVIČIĆ, *Sukobi*, Razlog, Zagreb 1972.
- Ivan KUVIČIĆ, *Znanost i društvo*, Naprijed, Zagreb 1977.
- Ivo KUVIČIĆ, *Sjećanja*, Razlog, Zagreb 2008.
- Ivan KUVIČIĆ, *Obilje i nasilje*, Razlog, Zagreb 1970, drugo izdanje 1979.
- Ivan KUVIČIĆ, *Kako se raspao boljševizam. Deset eseja o problemima prijelaznog razdoblja*, Naprijed, Zagreb 1997.
- Dragan D. LAKIĆEVIĆ, *O haosu i bezumlju. Eseji*, Radio B92, Beograd 1996.
- Stanko LASIĆ, *Autobiografski zapisi*, Nakladni zavod Globus (Plava biblioteka 202), Zagreb 2000.
- Stanko LASIĆ, *Sukob na književnoj ljevici 1928–1952*, Liber (izdanja Instituta za znanost i književnost), Zagreb 1970.
- Mladen LABUS, *Umjetnost i društvo: ontološki i socio-antropološki temelji suvremene umjetnosti*, Institut za društvena istraživanja, Zagreb 2001.⁴
- Dragutin LEKOVIĆ, *Marksistička teorija otuđenja*, IIRP, Beograd 1968.
- LEKSIKON *Yu-mitologije* (web-izdanje: <http://www.leksikon-yu-mitologije.net/kategorija.php?id=17>) pod natuknicom »Praxis, časopis« (v. URL <http://www.leksikon-yu-mitologije.net/read.php?id=780>)
- Wolfgang LEONHARD, *Three Faces of Marxism: The Political Concept of Soviet Ideology, Maoism, and Humanist Marxism*, Holt, Rinehart & Winston, New York 1974.
- Pavle LEVI, *Raspad Jugoslavije na filmu*, Biblioteka »XX vek«, Beograd 2009, I. pogl. »Crni talas i marksistički revizionizam«, str. 23–90, osob. »Montaža: Praxis«, str. 48–60 (originalno izdanje *Disintegration in Frames. Aesthetics and Ideology in the Yugoslav and Post-Yugoslav Cinema*, Stanford University Press, 2007, I. »The Black

4 Posebno prilozi o umjetničko-filozofskim nazorima praksisovske generacije Grlića, Fochta, Sutlića.

- Wave and Marxist Revisionism«, osob. »Montage: Praxis«, str. 29–35) Nicholas Lobkowitz, *Theory and Praxis, History of a Concept from Aristotle to Marx*, Notre Dame, Ind. 1967.
- Georg LUKACZ, *Povijest i klasna svijest*, Naprijed, Zagreb 1970.
- Đorđe MALAVRAZIĆ (prir.), *Šezdeset osma lične istorije, 80 svedočenja*, Radio Beograd 2 – JP Službeni glasnik, Beograd 2008.
- Dragan MARKOVIĆ i Savo KRŽAVAC, *Liberalizam od Đilasa do danas I–II*, Sloboda, Beograd 1978.
- Dragan MARKOVIĆ i Savo KRŽAVAC, *Zašto su smenjivani?*, Partizanska knjiga – Narodna knjiga, Beograd 1985.
- Mihailo MARKOVIĆ and Robert S. COHEN, *Yugoslavia: The Rise and Fall of Socialist Humanism. A History of the Praxis Group*, Spokesman Books, Nottingham 1975.
- Mihailo MARKOVIĆ, *Izabrana dela I–VIII*, BIGZ – Genes-S štampa – Prosveta – SKZ, Beograd 1994.
- Mihailo MARKOVIĆ, *Juriš na nebo I i II*, Prosveta, Beograd 2008. i 2009.
- Mihailo MARKOVIĆ, *Humanizam i dijalektika*, Prosveta, Beograd 1967.
- Mihailo MARKOVIĆ, *From Affluence to Praxis. Philosophy and Social Criticism*, The University of Michigan Press, Ann Arbor 1974.
- Mihailo MARKOVIĆ and Gajo PETROVIĆ (eds.), *PRAXIS. Yugoslav Essays in the Philosophy and Methodology of the Social Sciences* (u seriji: Boston Studies in the Philosophy of Science), D. Reidel Publishing Company, Dordrecht: Holand – Boston: U. S. A – London, England, 1979.
- Karl MARX, *Rani radovi* (izbor), Kultura, Zagreb 1953.
- Predrag MATVEJEVIĆ, *Jugoslovenstvo danas. Pitanja kulture*, Globus, Zagreb 1982.
- Predrag MATVEJEVIĆ, *Te vetrenjače*, II izdanje, Globus, Zagreb 1978.
- William L. MCBRIDE, *From Yugoslav Praxis to Global Pathos. Anti-Hegemonic Post-post-Marxist Essays*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham – Boulder – New York -Oxford, 2001. Vilijam L. Mek brajd, *Od jugoslovenskog praxisa do globalnog patosa, Zbirka antihegemonijskih postmarksističkih eseja* (prevela Natalija Mićunović), Hedone, Beograd 2006.
- Dragoljub MIĆUNOVIĆ, *Socijalna filozofija*, »Filip Višnjić«, Beograd 1988.
- Dragoljub MIĆUNOVIĆ, *Filozofija minima*, »Filip Višnjić« (Biblioteka »Libertas«), Beograd 2001.
- Bogomir MIHEVC, »Študentske kritike in predstave o študiju in univerzi«, doktorska disertacija, mentor: izredni profesor dr. Zdenko Medveš, Ljubljana, oktober 1995.
- Ivan MILADINOVIĆ, 1968. *Poslednji veliki san*, »Filip Višnjić«, Beograd 2008.

- Vjekoslav MIKECIN, *Kako smo rušili dogmatizam*, »Kulturni radnik«, Kulturno-prosvjetni sabor, Zagreb 1988.
- Vojin MILIĆ, *Marks o prirodnim naukama, Dijalektika*, br. 2–3, Beograd 1978.
- Vojin MILIĆ, *Sociologija saznanja*, »Veselin Masleša« (Biblioteka »Logos«), Sarajevo 1986.
- Vojin MILIĆ, *Prilozi istoriji sociologije*, »Veselin Masleša«, Sarajevo 1989.
- J. D. MODRŽINSKAJA i dr., *Současný pravícový revisionismus. Kritická analyza*, Společne vydani: Svoboda, Praha – Mysl, Moskva 1974.
- Ilija MOLJKOVIĆ, »Slučaj« *Student*, JP Službeni glasnik, Beograd 2008.
- Fuad MUHIĆ, *Staljinizam – Teorijski pogled na jedan fenomen*, Oslobođenje, Sarajevo 1981.
- Fuad MUHIĆ, *SKJ i opozicija od 1948. do 1974*, Gradska konferencija SK BiH, RU »Veljko Vlahović«, Sarajevo 1977.
- Fuad MUHIĆ, *Od Marksa do SKJ*, (Marksistička biblioteka), Sarajevo 1971.
- Fuad MUHIĆ, *Dijalozi i kontroverze*, »Veselin Masleša«, Sarajevo 1983.
- Rasim MUMINOVIĆ, *Filozofija Ernsta Bloha*, IMRP, Beograd 1973.
- Rasim Muminović, *Ljudskost i povjesnost. Marksističko zasnivanje filozofske antropologije*, Svjetlost, Sarajevo 1978.
- Rasim MUMINOVIĆ, *Fenomenologija srpske genocidne svijesti*, MNVS (Biblioteka »Vehbija Hodžić«), Ankara 1995.
- Rasim MUMINOVIĆ, *Ethos i ljudsko bivstvovanje*, Filozofski fakultet, Tuzla 1997.
- Rasim MUMINOVIĆ, *Srbizam i stradalaštvo Bošnjaka*, Compact (Biblioteka »Hidžra«), Sarajevo 1996.
- Rasim MUMINOVIĆ, *Filozofija ideologije. Ideološko otrežnjenje*, el-Kalem (Biblioteka »Duh i vrijeme«), Sarajevo 2000.
- NAŠA sporna pitanja. *Manifest opozicije Komunističke partije Jugoslavije*, Štamparija »Mirotočivi«, Beograd 1920.
- Dušan NEDELJKOVIĆ, *Naša filozofija u borbi za socijalizam*, Beograd 1962.
- Dušan NEDELJKOVIĆ, *Humanizam Marksove dijalektike i dijalektika humanizma danas*, Beograd 1968.
- NEKI problemi teorije odraza. *Referati i diskusija na IV stručnom sastanku udruženja*, Bled 10–11. novembra 1960, Jugoslovensko udruženje za filozofiju, Beograd 1960.
- Howard L. PARSON, *Humanistic philosophy in contemporary Poland and Yugoslavia*, American Institute for Marxist Studies, New York 1966.
- Ratko PEKOVIĆ, *Ni rat ni mir: panorama književnih polemika 1945–1965*, »Filip Višnjić«, Beograd 1986.

- Ratko PEKOVIĆ, *Paralelna strana istorije. Sporovi o jeziku, naciji, literaturi 1945–1990*, Albatros Plus, Beograd 2009.
- Ivan PERIĆ, *Ideje »masovnog pokreta« u Hrvatskoj*, Narodno sveučilište, Zagreb 1974.
- Ivan PERIĆ, *Suvremeni hrvatski nacionalizam. Izvori i izrazi*, »August Cesarec«, Zagreb 1976.
- Zagorka PEŠIĆ-GOLUBOVIĆ, *Problemi savremene teorije ličnosti*, Kultura, Beograd 1966.
- Zagorka PEŠIĆ-GOLUBOVIĆ, *Antropologija kao društvena nauka*, Institut društvenih nauka, Beograd 1967.
- Ralph PERVAN, *Tito and the Students*, University of Western Australia Press 1978.
- Gajo PETROVIĆ, *Filozofija i revolucija*, Naprijed, Zagreb 1973. (2. izdanje 1983, prevod na nemački 1971)
- Gajo PETROVIĆ, *Wider den autoritären Marxismus*, Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt 1969.
- Gajo PETROVIĆ, *Čemu Praxis*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1972.
- Gajo PETROVIĆ (ur.), *Umjetnost i revolucija. Spomenica Danku Grliću (1923–1984)*, Naprijed, Zagreb 1989.
- Gajo PETROVIĆ, *Engleska empiristička filozofija i odabrani tekstovi filozofa*, Nakladni zavod MH, Zagreb 1982.
- Gajo PETROVIĆ, *Filozofija i marksizam*, Mladost, Zagreb 1965.
- Gajo PETROVIĆ, *Mogućnost čovjeka*, Razlog, Zagreb 1969.
- Gajo Petrović, *Marx in the mid-twentieth century*, Anchor Books ed., 1967.
- Gajo Petrović (Hrsg.), *Revolutionäre Praxis, Jugoslawischer Marxismus Gegenwart*, Rombach, Freiburg 1969, prevod na španski Gajo Petrovic y otros, *Praxis revolucion y socialismo*, Editorial Grijalbo, Mexico, D. E. Barcelona – Buenos Aires 1981.
- Gajo PETROVIĆ, *Odabrana djela I–IV*, Naprijed – Nolit, Zagreb – Beograd 1986.
- Gajo PETROVIĆ, *Praksa / istina*, Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb 1986.
- Gajo PETROVIĆ, *Suvremena filozofija: ogledi*, Školska knjiga, Zagreb 1979.
- Gajo PETROVIĆ, *U potrazi za slobodom: povijesno filozofski ogledi*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1990.
- Gajo PETROVIĆ, *Mišljenje revolucije. Od »ontologije« do »filozofije politike«*, Naprijed, Zagreb 1978.
- Miloje PETROVIĆ, *Izvori i raskršća (o različitim tumačenjima marksizma)*, NIRO Mladost, Beograd 1980.
- Miloje PETROVIĆ, *Savremena jugoslavenska filozofija i kontroverze u savremenom marksizmu (O nekim filozofskim kritikama staljinizma)*, IC Komunist, Beograd

1977. (poglavlje »Odvajanje dijalektike od materijalizma – jugoslovenska filozofska kritika staljinizma«, str. 55–82).
- Miloje PETROVIĆ, *Savremena jugoslavenska filozofija. Filozofske teme i filozofska situacija 1945–1970*, Radnički univerzitet »Veljko Vlahović«, Subotica 1970.
- Nebojša POPOV, *Društveni sukobi – izazov sociologiji*, Beograd, Centar za filozofiju i društvenu teoriju 1983, drugo, sudski zabranjeno, izdanje, Beograd, N. Popov – S. Mašić 1990.
- Nebojša POPOV (prir.), *Sloboda i nasilje. Razgovor o časopisu Praxis i Korčulanskoj ljetnoj školi*, Res publica, Beograd 2003.
- Nebojša POPOV, *Contra fatum*, NIRO Mladost, Beograd 1990.
- Nebojša POPOV, *Jugoslavija pod naponom promena*, Republika, Beograd 1990.
- Nebojša POPOV, *Društveni sukobi – izazov sociologiji. »Beogradski jun« 1968.* (predgovor knjizi), JP Službeni glasnik, Beograd 2008.
- Nebojša POPOV, *Iskušavanja slobode*, JP Službeni glasnik, Beograd 2010.
- Miloje POPOVIĆ, *Studenti i politika*, Student (Edicija »Studenti i svet«), Beograd 1965.
- Zlatko POSAVAC (priredio), *Hrvatska filozofija u prošlosti i sadašnjosti*, Zbornik iz 1968. godine, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1992, PROGRAM SKJ, Komunist, Beograd 1958.
- Pavle RAK, *Nacionalistička internacionala*, L IR BG, Biblioteka pisaca, Beograd 2002.
- RATNI kongres bosanskomuslimanskih intelektualaca, 22. decembra 1992. godine, Vijeće Kongresa bosansko-hercegovačkih intelektualaca, Sarajevo 1994.
- Ursula RÜTTEN, *Marxismus als Gesellschaftskritik. Die Praxis-Gruppe in Jugoslawien – ihre Grenzen und Moeglichkeiten* (doktorska disertacija), Aachen 1976.
- Ursula RÜTTEN, *Das gescheiterte »Model Jugoslawien« – Fragen an intellektuelle im Umkreis der PRAXIS-Gruppe*, Drava Verlag, Klagenfurt 1993.
- Giovanni RUGGIERI (ed.), *La Rivolta di Praxis*, Longanesi, Milan 1969.
- Veljko RUS, *Naše vrednote*, Obzorje, Maribor 1971.
- Dennison RUSINOW, *The Yugoslav Experiment 1948–1974*, Hurst, for the R. Institute for International Affairs, London 1977.
- Adolfo SANCHES VASQUEZ, *Filozofija Praxis*, Naprijed, Zagreb
- G. SAUNDERS (ed.), *On Soviet Dissent: Interviews with Piero Ostellino* (Roy Medvedev, Piero Ostellino, George Saunders /eds./) Columbia University Press, London: Constable; New York 1980.
- Igor SHAFAREVICH, *The Socialist Phenomenon*, Regnery Publisher, Washington 1982.
- Mile SAVIĆ, *Politika filozofskog diskursa*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 2004, poglavlje »Povesni pad u istoriju«, str. 204–225.

- Mile SAVIĆ, *Izazov marginalnog*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju – »Filip Višnjić«, Beograd 1996.
- Laslo SEKELJ, *O anarhizmu, Studija o anarhističkoj teoriji*, Centar društvenih djelatnosti SSO Hrvatske – Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, Beograd 1982.
- Laslo SEKELJ, *Jugoslavija – struktura raspadanja*, Rad, Beograd 1990.
- Božidar Gajo Sekulić, *Filozofija i proletarijat u djelu Karla Marxa*, Radnički univerzitet »Veljko Vlahović«, Subotica 1980.
- Božidar Gajo SEKULIĆ, *Individuum i nasilje, 1991. Otvorena pisma protiv rata*, Rabic, Sarajevo 2006.
- Božidar Gajo SEKULIĆ, *Fantom klasna svijest*, Univerzitetska riječ, Nikšić 1990.
- Adam SHAF, *Che cosa significa essere marxista*, Dedalo Libri, Bari 1978. (italijanski prevod originala, objavljenog na nemačkom, Europaverlag, Wien 1975).
- Gerson S. SHER, *PRAXIS. Marxist Criticism and Dissent in Socialist Yugoslavia*, Indiana University Press, Bloomington & London 1977.
- SIMPOZIJUM »Misao i djelo akademika Muhameda Filipovića«, zbornik radova, Avicena, Sarajevo 1999.
- Stjepan SIROVEC, *Ethik und Metaethik im jugoslawischen Marxismus*, Verlag Ferdinand Schöningh, Paderborn–München–Wien–Zürich 1982.
- Nikola SKLEDAR, *Čovjek i transcendencija*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1988.
- SMISAO i perspektive socijalizma, Zbornik radova I i II, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1965.
- Mahir SOKOLIJA, *Tunjo, velik turban, pod njim hodže nema*, Merton Graphics, London 1995.
- Spitovanie sa človeka*, so Sympozia Češkoslovenskych a Jugoslovanskych filozofov, (Učesnici: J. Bodnár, P. Vranicki, Milan Průcha, M. Kangrga, Julius Strinka, Radvan Richta, Veljko Korać, Andry Hlávka, Vojan Rus, Miroslav Kusý, Marija Brida, Jurij Bober), Vidatelstvo politickoy literatury, Bratislava 1967.
- SRPSKI duhovni prostor, Nova Evropa, Beograd (bez godine izdanja)
- SRPSKO pitanje danas. Drugi kongres srpskih intelektualaca, kongresni materijal, Beograd, 22–23. 4. 1994.
- Svetozar STOJANOVIĆ, *Između ideala i stvarnosti*, Prosveta, Beograd 1969.
- Svetozar STOJANOVIĆ, *Od marksizma do etatizma sa ljudskim likom*, Centar za filozofiju i društvenu teoriju, »Filip Višnjić«, Beograd 1988.
- Svetozar STOJANOVIĆ, *Propast komunizma i razbijanje Jugoslavije*, »Filip Višnjić« i IFDT, Beograd 1995, poglavlje »Od marksizma i postmarksizma do apokaliptizma«.
- Svetozar STOJANOVIĆ, *Izabrana dela I–IV*, Zavod za udžbenike, Beograd 2006.

- Milan SUBOTIĆ, *Solženjicin anđeo istorije*, Logos (Biblioteka »Reč«), Beograd 2007.
- Milan SUBOTIĆ, *Na drugi pogled: prilog studijama nacionalizma* (odjeljak »Lica Janu- sa: komunizam i nacionalizam«), IFDT – »Filip Višnjić« (Biblioteka »Fronesis«), Beograd 2007.
- Ivan SUPEK, *Krivovjernik na ljevici*, Globus, Zagreb 1992.
- Rudi SUPEK, *Društvene predrasude*, Radnička štampa, Beograd 1972. (drugo izdanje s proširenim naslovom *Društvene predrasude i nacionalizam*, Globus – Nakladni zavod, Zagreb 1992)
- Rudi SUPEK, *Egzistencijalizam i dekadencija*, Matica hrvatska, Zagreb 1950.
- Rudi SUPEK, *Psihologija građanske lirike*, Matica hrvatska, Zagreb 1952.
- Rudi SUPEK, *Sociologija i socijalizam*, Znanje, Zagreb 1966.
- Rudi SUPEK, *Modernizam i postmodernizam. Proturječan čovjek kao utemeljenje, ogled iz fundamentalne antropologije*, Antibarbarus (Biblioteka »Elekta«), Zagreb 1996.
- Rudi SUPEK, *Ova jedina zemlja: Idemo li u katastrofu ili u Treću revoluciju?*, Naprijed, Zagreb 1973. (II izdanje, Liber, Zagreb 1978).
- Rudi SUPEK, *Humanistička inteligencija i politika*, Razlog, Zagreb 1969.
- Rudi SUPEK, *Participacija, radnička kontrola i samoupravljanje*, Naprijed, Zagreb 1974.
- Rudi SUPEK, *Zanat sociologa*, Školska knjiga (Biblioteka »Suvremena misao«), Zagreb 1983.
- Rudi SUPEK, *Živjeti nakon historije*, Nova, Beograd 1986.
- Rudi SUPEK, *Grad po mjeri čovjeka*, Naprijed, Zagreb 1987.
- Rudi SUPEK, *Mašta*, Liber, Zagreb 1979.
- Vanja SUTLIĆ, *Praksa rada kao znanstvena povijest, Povijesno mišljenje kao kritika kriptofilozofijskog ustrojstva Marxove misli*, drugo, prošireno i popravljeno izdanje, Globus, Zagreb 1987.
- Vanja SUTLIĆ, *Bit i suvremenost*, »Veselin Masleša«, Sarajevo 1967.
- Vanja SUTLIĆ, *Bit i suvremenost: s Marxom na putu k povijesnom mišljenju*, »Veselin Masleša«, Sarajevo 1972.
- A. П. ШАПТУЛИНА и М. Б. САВИЧ (ur. i red.), *Актуальные проблемы марксистской философии*, Сборник статей югославский авроров Издательство »Прогресс«, Москва 1974.
- Abdulah ŠARČEVIĆ, *Iskon i smisao*, Svjetlost, Sarajevo 1971.
- Abdulah ŠARČEVIĆ, *Sfinga Zapada. Na putevima izricanja neizrecivog*, Razlog, Zagreb 1972.
- Abdulah ŠARČEVIĆ, *Kriza svijeta i istina*, »Veselin Masleša« (Biblioteka »Logos«), Sarajevo 1974.

- Abdulah ŠARČEVIĆ, *De Homine: Mišljenje i moderni mit o čovjeku*, »Veselin Masleša« (Biblioteka »Logos«), Sarajevo 1986.
- Abdulah ŠARČEVIĆ, *Odvažnost slobode; etika ljudskih prava*, Pravni centar, Sarajevo 2000.
- Abdulah ŠARČEVIĆ, *Sabrana djela* 1–8, Bemust, Sarajevo 2005.
- Đuro ŠUŠNJIĆ, *Otpori kritičkom mišljenju. Ideje za sociologiju ideja*, »Vuk Karadžić«, Beograd 1971.
- Đuro ŠUŠNJIĆ, *Ribari ljudskih duša*, Mladost (Velika edicija Ideja), Beograd 1976.
- Stipe ŠUVAR, *Nacionalno i nacionalističko*, Marksistički centar, Split 1974.
- Stipe ŠUVAR, *Sociološki presjek jugoslavenskog društva*, Školska knjiga, Zagreb 1970.
- Stipe ŠUVAR, *Hrvatski karusel. Prilozi političkoj sociologiji hrvatskog društva* (drugo prošireno izdanje), Razlog, Zagreb 2004.
- Kornelije TACIT, *Anali*, Srpska književna zadruga, Kolo L XII, knjiga 422, Beograd 1970.
- Ljubomir TADIĆ, *Poredak i sloboda*, Kultura, Beograd 1967.
- Ljubomir TADIĆ, *Tradicija i revolucija*, SKZ, Beograd 1972.
- Ljubomir TADIĆ, *Da li je nacionalizam naša sudbina?*, izdanje autora, Beograd 1986.
- Ljubomir TADIĆ, *Nauka o politici*, Rad, Beograd 1988.
- Ljubomir TADIĆ, *Autoritet i osporavanje* (Biblioteka »Libertas«) »Filip Višnjić«, Beograd, Naprijed, Zagreb 1987.
- Ljubomir TADIĆ, *Izabrana dela* I–VII, Zavod za udžbenike – JP Službeni glasnik, Beograd 2007–2008.
- Ljubomir TADIĆ, *O velikosrpskom hegemonizmu*, Politika, Beograd 1992.
- Nikola TADIĆ, *Filozofski seminar* (Pjesme), Merkur MGM, Sisak 2002.
- Raymond TARAS (ur.), *The Road to Disillusion: From Critical Marxism to Postcommunism in Eastern Europe*, M. E. Sharpe Inc., 1992.
- John TORPEY, *Intellectuals, Socialism, and Dissident. The East German Opposition and its Legacy*, Minnesota UP 1995.
- Lino VELJAK, *Filozofija prakse Antonija Gramscija*, SIC, Beograd 1983.
- Lino VELJAK, *Marksizam i teorija odraza. Filozofski temelji teorije odraza*, Naprijed, Zagreb 1979.
- Lino VELJAK, »Gajo Petrović kao mislilac novoga« (pogovor u: V. Golubović, *Filozofija kao mišljenje novoga*, Euroknjiga, Zagreb 2006).
- Lino VELJAK, *Horizont metafizike: prilozi kritici ideološke svijesti*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1988.

- Lino VELJAK, *Od ontologije do filozofije povijesti*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2004.
- Tomo VEREŠ, *Filozofsko-teološki dijalog s Marxom. Misao i praksa u djelu Karla Marxa*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb 1981.
- Marko VEŠOVIĆ, *Tunjo veliki i u Tunje mali*, Rabic, Sarajevo 2009.
- Dušan VILIĆ i Milan ATELJEVIĆ, *Specijalni rat*, Beograd 1983.
- Ugo VLAISAVLJEVIĆ, *Lepoglava i univerzitet. Ogledi iz političke epistemologije* (II izdanje), Maunagić, Sarajevo 2009.
- Predrag VRANICKI, *Historija marksizma*, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb 1987.
- Predrag VRANICKI, *Filozofija historije I–III*, Golden marketing, Zagreb 2001. (knjiga III, *Nakon Drugoga svjetskoga rata*, tačka 4, devetog poglavlja »Zagrebačka grupa oko Praxisa...«, Golden marketing, Zagreb 2003, str. 483–540)
- Predrag VRANICKI, *Marksizam i socijalizam*, Liber, Zagreb 1979.
- Predrag VRANICKI, »Revolucija i kritika. Sto godina marksizma poslije Marxa«, *Marksistička misao* (posebno izdanje), Beograd 1983.
- Predrag VRANICKI, *Misaoni razvitak Karla Marxa*, Matica hrvatska, Zagreb 1953.
- Predrag VRANICKI, *Filozofske studije i kritike*, Kultura, Beograd 1957.
- Srđan VRCAN, *Društvene nejednakosti i moderno društvo*, Školska knjiga (Biblioteka »Savremena misao«), Zagreb 1974.
- Srđan VRCAN, *Nacija, nacionalizam, moderna država*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2006.
- L. VRTAČIĆ, *Der jugoslawische Marxismus*, Olten 1975.
- Suzan VUDVORD, *Balkanska tragedija*, »Filip Višnjić«, Beograd 1997.
- Sreten VUJOVIĆ, Todor KULJIĆ, Zdravko KUČINAR (ur.), *Spomenica Veljka Koraća*, Zbornik Filozofskog fakulteta, Serija B, Beograd 1988.
- Svetozar VUKMANOVIĆ Tempo, *Revolucija koja teče*, I–II, IC Komunist, Beograd 1972.
- Sarah D. ŽABIĆ, »Praxis, Student Protest, and Purposive Social Action: The Humanist Marxist Critique of the League of Communists of Yugoslavia, 1964–1975«, A dissertation submitted to Kent State University, August 2010.
- George M. ZANINOVICH, »Te Yugoslav variation of Marx«, in: Wayne Vuc hi nich (ed.), *Contemporary Yugoslavia: Twenty Years of Socialist Experiment*, Berclay 1969, pp. 285–315.
- ZBILJA i kritika: *posvećeno Gaji Petroviću* (ur. Gvozden Flego), Antibarbarus, Zagreb 2001.
- ZBORNİK radova (ur. Lino Veljak): *Gajo Petrović – čovjek i filozof*, FF Press, Zagreb 2007.

- ZBORNİK radova: *Herbert Marcuse – Eros und Emanzipation* (uredili Gvozden Flego i Wolfdietrich Schmied-Kowarzik), Germinal Verlag, Giessen 1989.
- Franjo ZENKO, *Novija hrvatska filozofija*, Školska knjiga, Zagreb 1995.
- Sharon ZUKIN, *Beyond Marx and Tito. Theory and Practice in Yugoslav Socialism*, Cambridge University Press, Cambridge 1975.
- Miladin ŽIVOTIĆ, *O ideologiji*, Rad, Beograd 1958.
- Miladin ŽIVOTIĆ, *Pragmatizam i savremena filozofija*, Nolit (Biblioteka »Symposium«), Beograd 1966.
- Miladin ŽIVOTIĆ, *Egzistencija, realnost i sloboda*, Mladost (Velika edicija Ideja), Beograd 1973.
- Miladin ŽIVOTIĆ, *Čovek i vrednosti*, Prosveta, Beograd 1969.
- Miladin ŽIVOTIĆ, *Moralitet, legalitet, legitimitet*, Naučna knjiga, Beograd 1990.
- Miladin ŽIVOTIĆ, *Contra bellum* (»Naš utopijski san«, str. 63–65 i »Od disidentstva do nacionalizma«, str. 231–256), Beogradski krug – AKAPIT, Beograd 1997.
- Miladin ŽIVOTIĆ, *Revolucija i kultura*. Prilog kritici savremenih ideologija, FDS Filozofske studije, Beograd 1982.
- Slobodan ŽUNJIĆ, *Istorija srpske filozofije*, Plato, Beograd 2009, posebno str. 327–376.
- Slobodan ŽUNJIĆ, *Službe Mnemosini. Polemike o samozaboravu balkanske filozofske svesti*, Plato, Beograd 2007.
- Susan WOODWARD, *Socialist Unemployment: The Political Economy of Yugoslavia 1945–90*, Princeton, Princeton UP 1995.
- Susan WOODWARD, *Balkanska tragedija. Haos i raspad posle hladnog rata*, »Filip Višnjić«, Beograd 1997.

Radovi u časopisima, dnevnim i nedeljnim novinama i zbornicima

- Zdenka AČIN, »Kritičari svega postojećeg« (intervju sa Svetozarom Stojanovićem), *Duga*, 17. 2 – 2. 3. 1990, str. 14–15, 85.
- »AKCIONO-POLITIČKI program beogradskih studenata«, *Student*, vanredni br. 2, 6. 6. 1968.
- Aleksandar ACKOVIĆ, »Filozofski dijalozi u Korčuli. Stvaralaštvo i postvarenje«, *Politika*, 3. 9. 1967.
- Aleksandar ACKOVIĆ, »Filozofski dijalozi na Korčuli«, *Vjesnik*, 10. 9. 1967.
- »APEL radnika studentima«, *Vjesnik*, 4. 6. 1968.
- Zdenko ANTIĆ, »Praxis ponovo pod vatrom«, *Izv. No. 1910*, od 30. 10. 1973.

- Zdenko ANTIĆ, »Praxis grupa brani slobodu misli i izražavanja« *Izv. No. 1957*, od 8. 1. 1974.
- Zdenko ANTIĆ, »Jugoslovenski autori pozivaju na borbu protiv dogmatizma«, *Izv. 25*. 1. 1974.
- Zdenko ANTIĆ, »Beogradski profesori optuženi za ekstremističku opozicionu aktivnost«, *Izveštaj od 23. 1. 1974*.
- Zdenko ANTIĆ, »Osuđeni podržavaoci 'Praxisa'«, *Izv. No. 2117*, od 3. 1. 1974.
- Jovan ARANĐELOVIĆ, »O praksi«, *Gledišta*, VII/1966, br. 12, str. 1425–1440.
- Jovan ARANĐELOVIĆ, »Pojam prakse u filozofiji marksizma«, *Problemi filozofije marksizma*, Beograd 1967, str. 191–215.
- Jovan ARANĐELOVIĆ et al., »Filozofski angažman i kriza«, *Komunist*, 26. 8. 1988. (izvodi iz rasprave na Trećem programu Radio Beograda: Jovan Aranđelović, Slobodan Divjak, Svetozar Stojanović, Miladin Životić, Slobodan Žunjić, Obrad Pejanović).
- Jovan ARANĐELOVIĆ, »O podređivanju filozofije kao izvoru njene efemernosti, u: *Filozofija prakse* (Zbornik, priredio Nenad Daković) Dom omladine, Beograd 2011, str. 123–161.
- R. ARSENIĆ, »Neistine o Gaji Petroviću«, *Politika*, 11. 10. 1996.
- Mirko ARSIĆ, »Teatar 'slobodnih' izbora«, *Duga*, 31. 10. 1990, str. 6. B. N. (prevela), »Počast Gaji Petroviću« (o počasnom doktoratu u Strazburu), *Politika*, 14. 11. 1990.
- Ivan BABIĆ, »Odnos filozofije i znanosti u radovima jugoslovenskih marksista 1931–1941«, *Putevi revolucije*, god. III (1965), br. 5, str. 9–115.
- Makso BAĆE, »Još jednom o filozofiji« (Reč na Osmom kongresu SKJ), *Praxis*, br. 2/1965, str. 257–259.
- Maksimilijan BAĆE, »Maks pao s Marxa. Put od 'vjernika' marksizma do pisca knjige o apsurdnosti marksističke ideologije« (razgovor sa novinarom Damirom Šarcem), *Slobodna Dalmacija*, 27. 9. 2003.
- Milan BAJEC, »'Nova' levica«, *Borba*, 8. 6. 1968, str. 2.
- Vladimir BAKARIĆ, »Politička akcija kamuflirana velom naučnog rada«, *Borba*, 25. 6. 1966. (Videti i *Vjesnik*, 25. 6. 1966, »Kamuflirana politička akcija« i *Vjesnik*, 26. 6. 1966, »Politička akcija iza paravana nauke«)
- Vladimir BAKARIĆ, »Posledice stranih uticaja na Savez komunista«, *Politika*, 22. 10. 1975. (tekst potpisao novinar Mladen Maloča)
- Pavo BARIŠIĆ, »Croatian Philosophy (I) – editorial«, *Synthesis Philosophica*, 15 (1), 1993.
- Lelio BASO, »Utopija i realnost u marksističkoj misli i revoluciji«, *Gledišta*, br. 10/1971, str. 1393–1396.

- Ivan BEKAVAC, »Hrvati i komunizam«, *Vjesnik*, 1. 8. 1997. Milorad BELANČIĆ, »Pitanje metode u filozofskoj kritici«, *Pitanja*, god. VIII (1988), br. 3–4, str. 74–78.
- Milorad BELANČIĆ, »Filozofija i doktrina. Antinomije nastanka posleratne jugoslovenske filozofije«, *Theoria*, br. 1–2/1988, str. 51–60.
- Richard BERNSTEIN, »Interpretacija i solidarnost« (razgovor Dunje Melčić sa Richardom Bernsteinom), *Theoria*, br. 1–2/1988, str. 69–80.
- I. BEŠEVIĆ, »U čemu je idejna zbrka«, *Politika*, 27. 9. 1973, str. 6. Katarzyna BIELIŃSKA, »'Ajde, opet na Bled! Prilog razmatranjima o Praxisu«, *Filozofija i društvo*, god. XX, br. 2/2009, str. 249–259.
- Saša BLAGUS, »Strah od epigonstva ili...«, www.zamirzine.net, 10. 11. 2008.
- Ernst BLOCH, »Man and Citizen According to Marx«, u: Erich FROMM (ed.), *Socialist Humanism, An International Symposium*, Doubleday and Company, Garden City, New York, 1965, pp. 200–206.
- Ernst BLOCH, »Jugoslawien nagelt die Flagge an den Mast«, *Der Spiegel* – Interview mit Ernst Bloch zu dem Schlag gegen den »Praxis Kreis«, *Der Spiegel*, No. 6, 1975.
- Svetozar BOGDANOVIĆ, »Mogućnosti i granice etike u djelu Milana Kangrge«, Okrugli stol u povodu 80. rođendana prof. dr. Milana Kangrge, *Filozofska istraživanja*, god. 23 (2003), sv. 2, str. 527–533.
- Dunja BONACCI-SKENDEROVIĆ, »Radio Slobodna Europa o sukobima jugoslovenskih vlasti i časopisa *Praxis* (1972–1975)«, *Dijalog povjesničara – istoričara*, sv. 8, Zagreb 2004.
- Dunja BONACCI-SKENDEROVIĆ, »Praxis International (s osvrtom na posljednji broj i raspad Jugoslavije)«, *Dijalog povjesničara – istoričara*, sv. 9, Zagreb 2005.
- B. V. BORJAN, »Studentski pokret i nova levica«, *Ideje*, br. 2/1972, Beograd.
- Marijan BOSNAR, »Rudi Supek i nacionalistički koncentracijski logor Buchenwald kroz arhivsko gradivo Hrvatskog državnog arhiva«, *Arhivski vjesnik*, br. 54/2012, str. 1–21.
- Dušan BOŠKOVIĆ, »Univerzalno i studentska štampa«, *Ideje*, br. 4–5/1971, Beograd.
- Dušan BOŠKOVIĆ i dr., »Razgovor s M. Kangrgom: bez građanskih sloboda – ni traga od socijalizma«, *Theoria*, br. 1–2/1982.
- Dušan BOŠKOVIĆ, »Razgovori u Korčuli«, *Sloboda i nasilje*. Razgovor o časopisu *Praxis* i Korčulanskoj ljetnoj školi, *Republika*, br. 314–315, 1–31. 8. 2003.
- Branko BOŠNJAK, »Ime i pojam praxis«, *Praxis*, Zagreb, br. 1, god. I (1964), str. 7–20.
- Branko BOŠNJAK, »Povijest i revolucija. Odnos ideja i stvarnosti«, *Praxis*, Zagreb, br. 1–2, god. VI (1969), str. 96–102.
- Tomislav BRACANOVIĆ, »Filozofski časopisi u Hrvatskoj u 20. stoljeću«, u: *Hrvatska*

- filozofija u XX. stoljeću*, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa što je održan u palači Matice hrvatske 2–4. ožujka 2006, Matica hrvatska, Zagreb 2007, str. 41–60.
- Marija BRIDA, »Sloboda i kompleksnost prakse«, *Filosofija*, VII/1963, br. 4, str. 73–82.
[Josip BROZ Tito] Zagorac, »Protiv političke sljepoće i liberalizma«, *Proleter*, god. XIII (1937), br. 11, str. 5–6.
- Dieter BRUMM, »Marx mit Marx über Marx hinaus-entwickeln«, *Konkret*, 20. 9. 1973.
- Dieter BRUMM, »Über das jugoslawische Diskussionsform Korcula«, *Konkret*, 20. 9. 1973, str. 36–37.
- Boris BUDEN, »Poruka narodu«, *Helsinkiška povelja*, br. 81–82, mart–april 2005, god. X.
- Dražen BUDIŠA, »Ne postoji 'opštejugoslovenski studentski pokret'«, *Hrvatski tjednik*, Zagreb, 18. 6. 1971.
- Aleksa BUHA, »Peto zasjedanje ljetne filozofsko-sociološke škole«, *Pregled*, br. 9/1968, str. 229–241.
- Aleksa BUHA, »Treća sesija Korčulanske ljetne filozofsko-sociološke škole«, *Pregled*, br. 9/1965.
- Aleksa BUHA, »Sedmo zasjedanje Korčulanske ljetne filozofsko-sociološke škole«, *Pregled*, br. 9/1970, str. 286–290.
- Aleksa BUHA, »Da li je građansko društvo naša sudbina«, *Praxis*, 1–2/1974, str. 24–40.
- Ivica BULJAN, »Milošević od Požarevca do Haga«, »Tko su ljudi koji su Slobi osigurali moć«, *Jutarnji list*, 6. 7. 2001.⁵
- Ivica BULJAN, M. Kangrga, A. Lešaja, »Spor oko Buljanove ocjene«, *Jutarnji list*, 13. 7. 2001.
- Hotimir BURGER, »Riječ na komemoraciji Predragu Vranickom na Filozofskom fakultetu«, 12. 3. 2002.
- T. BUTORAC, »Da čovjek ne postane stvar«, *Vjesnik*, 10. 9. 1967.
- Zlatko CANJUGA, »Neprijateljima moje doktrine o stališima namijenio sam stališ duhovne sirotinje na Marsu«, *Globus*, travanj 1998.
- Miodrag Cekić, »Antropološke osnove Marksove teorije saznanja«, *Filosofija*, X/1966, br. 4, str. 565–575.
- Miodrag Cekić, »O karakteru svagdašnjeg angažovanja filozofa«, *Gledišta*, IX/1968, br. 1, str. 76–80. CEROVAC komentira, ponedjeljak, 7. 4. 2008. »Godina 1968.

5 Na Buljanov tekst reagovao je Milan Kangrga u *Jutarnjem listu*, 13. 7. 2001. pismom »Supek i Petrović su bili protiv svakog nacionalizma« nazivajući tekst »sramotnim« jer sadrži »notornu laž«, dok Buljana proglašava »lašcem i klevetnikom«. U odgovoru na istom mestu, štampanom masnim slovima, Buljan ističe da je napravio »jasnu distinkciju« između Supeka, Petrovića i Popova za koje zna »da nisu imali veze sa Miloševićem« u odnosu na druge koje je pomenuo. Da *Jutarnji list* nije bio osobito spreman da tu laž tek tako demantuje, pokazuje neuspeo pokušaj dr Ante Lešaje da pozove Buljana na red, a list da objavi njegov demanti.

u Hrvatskoj i Jugoslaviji«, *Časopis za suvremenu povijest* <http://cerovac.blog.hr/2008/04/1624549523/4-godina-1968-u-hrvatskoj-i-jugoslaviji.html>.

- Umberto CERRONI (prikazuje i komentariše transakademski karakter časopisa *Praxis*, vezu njegovih sadržaja sa znanstvenim temeljima Marksove misli, doprinosu progresu socijalizma, angažman kao temeljni smisao filozofije uopšte: »lijep i hrabar jugoslavenski časopis«), *Rinascita*, od 31. 3. 1967. (preneo *Praxis* 3/1967, str. 434–435).
- Noam CHOMSKY, Robert S. COHEN, »The Repression at Belgrade University«, *The New York Review of Books*, Vol. 21, No. 1, February 7, 1974.
- Ante CILIGA, »Povratak iz Rusije«, *Nova Evropa*, god. XVII (1936), br. 3, str. 84–90.
- Ante CILIGA, »Moskva pokazuje svetu novo lice«, *Nova Evropa*, god. XVII (1936), br. 5, str. 288–297.
- Miloš CRNJANSKI, »Pobeda nacije nad marksizmom«, *Ideje*, god. I (1935), br. 11, str. 1.
- Kim CUCULIĆ, »Patriotizam nema veze s nacionalizmom«, prikaz promocije knjige M. Kangrge *Nacionalizam ili demokracija* u Rijeci, *Novi list*, 17. 4. 2003.
- Veljko CVJETIČANIN, »O potrebi osnivanja studentske grupe za sociologiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu«, *Naše teme*, br. 1/1961, str. 41–58.
- Srđan CVETKOVIĆ, »(Ne)tolerisani disidenti / specifičnost jugoslovenskog socijalizma 1953–1985«, u: *Disidentstvo u suvremenoj povijesti*, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Hrvatskom institutu za povijest u Zagrebu 19. studenoga 2009, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2010, str. 105–126.
- Neven CVJETIČANIN, »Rekvijem praxis-filozofu i preludij o praxis filozofiji«, u: *Filozofija prakse* (zbornik, priredio Nenad Daković), Dom omladine, Beograd 2011, str. 362–377.
- Radivoj CVETIČANIN, »Sedam zabluda«, *NIN*, 24. 2. 1973, str. 14–15.
- Dobrica ĆOSIĆ, »O savremenom nesavremenom nacionalizmu«, *Delo*, br. 12/1961.
- Dobrica ĆOSIĆ, »Zajedno i drugačije ili o aktuelnostima naše savremene kulture«, *Praxis*, br. 4–5/1965, str. 519–534.
- Dobrica ĆOSIĆ, »Nacija, integracija, socijalizam«, *Delo*, br. 2/1962.
- Dobrica ĆOSIĆ, »Kultura i revolucija«, *Praxis*, br. 3–5/1974, str. 515–522.
- Nadežda ČAČINOVIĆ, »Ideja da pametne žene nalaze muškarca koji za njih radi je neuništiva« (razgovor s novinarkom Branimirom Lazarin), *Jutarnji list*, 23. 6. 2007.
- Nadežda ČAČINOVIĆ, »Godine sa *Praxisom*«, predavanje u: *Filozofija prakse* (zbornik, priredio Nenad Daković), Dom omladine, Beograd 2011, str. 210–216.
- I. ČADEŽ, »Žestoka kritika nacionalizma prekaljenog filozofa«, *Karlovački list*, 10. 5. 2003.

- Kosta ČAVOŠKI, »Studenti i oslobođenje«, *Ideje*, Beograd, god. I (1970), br. 1, str. 35–48.
- Kosta ČAVOŠKI, »Studenti i svet politike«, *Ideje*, Beograd, god. III (1972), br. 5–6.
- Kosta ČAVOŠKI, »The Attainment of Human Rights in Socialism«, *Praxis International*, 1982, pp. 365–375.
- Kosta ČAVOŠKI, »Reč na sahrani Mihaila Markovića«, *Pečat*, br. 102/2010 (februar), str. 39.
- Kosta ČAVOŠKI, »Promišljena sećanja Mihaila Markovića«, *Nova srpska politička misao*, 28. 7. 2010. (veb stranica, prikazi, NSPM).
- D. I. ČESNOKOV, »Zaoštravanje idejne i političke borbe i suvremeni revizionizam«, *Praxis*, br. 1–2/1969, str. 325–337 (prevela Lenjina Švob)
- Nenad DAKOVIĆ, »Postmoderna i praxis – prašina i oblak: o post-filozofiji Milana Kangrge«, u: *Filozofija prakse* (zbornik, priredio Nenad Daković), Dom omladine, Beograd 2011, str. 422–432.
- D. B., S. O., »Povodom odluke o nagrađivanju naučnih radnika u Hrvatskoj. Politička akcija ne može se servirati kao naučna ocena«, *Politika*, 26. 6. 1966.
- Mića DANOJLIĆ, »Diskutanti«, književni podlistak, *Borba*, 3. 9. 1967, str. 13.
- Savka DABČEVIĆ-KUČAR, »Izlaganje na konferenciji Saveza komunista sveučilišta« (deo o *Praxisu*), *Vjesnik*, 28. 2. 1965.
- Božidar DEBENJAK, »Idejni tokovi v jugoslovenski filozofiji«, *Naši razgledi*, X/1961, št. 5 (219), 25. 2. 1961, str. 78–79, i št. 6 (220), 11. 3. 1961, str. 100–104.
- Božidar DEBENJAK et al., »Neistine u izvještaju dr. Gaje Petrovića«, *Praxis*, br. 1–2 /1974, str. 243– 253.
- Ivo DERADO, »Otvoreno i zatvoreno društvo«, *Slobodna Dalmacija*, 20. 11. 2002. (tekstovi Milana Kangrge, Nevena Sesardića, Ive Deradea čine zasebnu polemičku cjelinu)
- Vladimir DESNICA, »Pirova pobjeda« (razgovor s Miladinom Životićem), *Arkzin*, br. 48, 15. 9. 1995.
- »DESETA sjednica CK SK Hrvatske«, *Vjesnik*, Zagreb 1970.
- Branko DESPOT, »Čuvar istinske duhovnosti. In memoriam Branku Bošnjaku«, *Vjesnik*, 21. 6. 1996. Branko DESPOT, »Udomiti se pri sebi – intervju«, *Vijenac*, 17. 7. 1997.
- »DESTRUKTIVNIM delovanjem grupe nastavnika teže su oštećeni društveni interesi«, *Politika*, 29. 1. 1975, str. 7–8.
- Katja DIEFENBACH, »Die Kinder von 1974«, *Jungle World*, 1. 12. 1999.
- DISKUSIJA – »Uzroci, značenje i domašaji savremenog studentskog pokreta«, *Gledišta*, 6–7/1969, str. 901–976.

- Slobodan DIVJAK (prir.), »Kad se laži pomešaju sa batinama. Studentske demonstracije nekad (1968) i sad (1991)« – izvodi iz rasprave na Trećem programu Radio Beograda, *Borba*, 20–21. 4. 1991.
- Slobodan DIVJAK, »Pomeranje idejno-vrednosnih orijentacija naše intelektualne elite«, predavanje u: *Filozofija prakse* (zbornik, priredio Nenad Daković), Dom omladine, Beograd 2011, str. 247–256.
- »DOKUMENTI o istrazi i suđenju protiv Božidara Jakšića«, *Praxis* br. 1–2/1973, str. 255–272.
- Vlatko DOLEČEK, Slavko ŠANTIĆ, »Čovjek heroj. Sjećanja sarajevskih prijatelja na prof. dr Miladina Životića«, *Danas*, 2–3. 3. 2002.
- Branimir DONAT, »Malo blaži krvnik« u *Profilu Nedjeljne Dalmacije*, 24. 2. 1993. (ur. Sandro Pogutz, autor fotografije uzete za ilustraciju je Mio Vesović; autor umjetničkog eksponata Mladen Stilinović).
- Dušan DRAGOSAVAC, »Što je neprihvatljivo u filozofskom časopisu 'Praxis'. Ne teorija nego politički stavovi«, *Vjesnik u srijedu*, 19. 12. 1973.
- Dušan DRAGOSAVAC, »Doista, za istinu je bitan i put do nje?«, *Vjesnik u srijedu*, 26. 12. 1973.
- N. DRAGOSAVAC, »Otvorena pitanja«, *NIN*, 6. 1. 1974, str. 10–11.
- Slobodan Drakulić, »Esej o omladinskoj kulturi«, *Pitanja*, god. IX (1977), br. 3–4, str. 45–51.
- D. DRAŽIĆ, »Granice tolerancije«, *Borba*, 1. 6. 1973.
- »DRUŠTVENI zadaci univerziteta«, *Komunist*, 11. 3. 1974, str. 20. Ivo DRUŽIJANIĆ, »Naša posla. Korčula«, *Oko*, 3. 10. 1973.
- J. DURAKOVIĆ, G. TODOROVIĆ, »Velika prevara – intervju s Rudi Supekom«, *Valter*, br. 18, 17. 11. 1989, str. 6–7.
- Muharem DURIĆ, »Prizemlje javnog mnjenja« (feljton), *Politika*, 4. 12. 1981.
- Mirjana DUGANDŽIJA i Tomislav ZLATIC, »Nova generacija crvenih. Hrvatski marksisti izlaze iz ilegale. Šezdesetosmaši poručuju: dolaze novi marksistički romantičari«, *Globus*, 16. 7. 2010.
- »DVADESET godina šapata – Po čemu je značajno tih sedam lipanjskih dana 1968. 'koji su potresli Jugoslaviju'« (Okrugli stol: Studentska 1968, učesnici: Nebojša Popov, Dragoljub Mićunović, Inoslav Bešker, Alija Hodžić, Božidar Jakšić, Božo Kovačević, Lazar Stojanović), *Danas*, 21. 6. 1988, str. 68–73.
- Milovan ĐILAS, »Dvostruka 'filozofska' uloga profesora Nedeljковиća«, *Nova misao*, I/1953, br. 1, str. 37–68.
- Zoran ĐINĐIĆ, »Praxis marksizam i njegova epoha«, *Theoria*, 1–2/1988, str. 61–68.
- Slavoljub ĐUKIĆ, »Šok i panika juna 1968«, *Duga*, 25. 6–8. 7. 1988, str. 73–74.

- [Jagoš ĐURETIĆ] J. Đ., »Treća sesija Korčulanske letnje škole«, *Gledišta*, VI/1965, br. 11, str. 15–39.
- Jagoš ĐURETIĆ, »Vreme sumnje i razočaranja« (feljton) *Politika*, mart 2004, nastavak 15, 16, 17... direktno govori i o »Praksis grupi«, *Politika*, 5, 6, 7. 3. 2004.
- Mihailo ĐURIĆ, »Svet ne mora biti tako rđav kakav jeste«, *Student*, vanredni br. 1, 3. 6. 1968.
- Mihailo ĐURIĆ, »Tradicija i inovacija u društvenom životu«, *Praxis*, br. 6/1965, str. 814–835.
- Mihailo ĐURIĆ, »Oblici istorijske svesti«, *Praxis*, br. 1–2/1969, str. 121–130.
- Mihailo ĐURIĆ, »Križa čovekovog razumevanja«, *Praxis*, br. 1–2/1970, str. 84–93. Mihailo ĐURIĆ, »Praksa, rad i delanje«, *Praxis*, br. 5–6/1970, str. 789–794.
- Mihailo ĐURIĆ, »Dvosmislenost utopije«, *Praxis*, br. 1–2/1972, str. 25–36.
- Rajko ĐURIĆ, »Profesore, nosim slike smrti. Pismo iz Berlina« (pismo Mihailu Markoviću), *Borba*, 16–17. 11. 1991.
- Simo ELAKOVIĆ, »Veljko Korać (1914–1991)«, *Sociologija*, 1–2/1991.
- Simo ELAKOVIĆ, »Gajo Petrović – hamletovski princ praksis filozofije« (1927–1993), *Književne novine*, Beograd, septembar 1993.
- Milorad EKMEČIĆ, »Teze za dijalog«, *Lica*, Sarajevo br. 8–9/1968, str. 5–6.
- D. ERAKOVIĆ – D. MOJOVIĆ, »Povratak dijalogu. Prikaz prvog dana Kongresa jugoslavenskih filozofa«, *Borba*, 6. 5. 1988.
- Jens-Martin ERIKSEN, Vasilije Krestic, Mihajlo Markovic, Frederik STJERNFELT An interview with Mihajlo Markovic and Vasilije Krestic. htm Jens-Martin Eriksen, Vasilije Krestic, Mihajlo Markovic, Frederik Stjernfelt The Memorandum: Roots of Serbian nationalism An interview with Mihajlo Markovic and Vasilije Krestic, Published 2005-07-08, Original in Danish, Translation by Simon Garnett © Jens-Martin Eriksen, Frederik Stjernfelt / Eurozine.
- Željko FALOUT (prir.), »IX korčulanska ljetna škola – Filozofi između filozofije i društva« (izjave Dušana Pirjeveca, Rudija Supeka, Ljubomira Tadića, Danka Grlića, Mihaila Markovića i Božidara Jakšića), *Telegram*, br. 49 (565), 8. 9. 1972, str. 12–13.
- F. T. (*Feral Tribune*) (redakcijski uvodnik uz tekst V. Pavletića), br. 535, 18. 12. 1995.
- F. T. (*Feral Tribune*), »Neka im sudi Partija – pretisak govora V. Pavletića«, *Feral Tribune*, 18. 12. 1995.
- Muhamed FILIPOVIĆ, »Konceptije naše filozofije o njenoj ulozi i odnosu u društvu«, *Filosofija*, 3–4/1969, str. 131–156.
- Muhamed FILIPOVIĆ, »Odlazi još jedan od onih velikih i značajnih. Milan Kangrga (1923–2008)«, *Pregled*, br. 1/2008, str. 269–289.
- Muhamed FILIPOVIĆ, »Marksizam i socijalizam«, *Pregled*, VIII/ 1968, knj. 1, br. 1–2, str. 3–24 i br. 5–6, str. 515–532.

- Muhamed FILIPOVIĆ, »Bosanski duh u književnosti – šta je to«, *Život*, br. 4/1967.
»FILOZOFSKA razgraničenja«, *NIN*, 22. 4. 1973, str. 16.
- Ivan FOCHT, »Marks o ljudskoj slobodi«, *Zora* (Zagreb), III/1950, br. 9, str. 38–46.
- Ivan FOCHT, »Tegobe teorije odraza«, *Izraz* (Sarajevo), V/1961, knj. IX, br. 2, str. 149–165.
- Toni GABRIĆ, »Partijac ostaje partijac« (razgovor sa Milanom Kangrgom), *Feral Tribune*, 22. 12. 1995, str. 11.
- Mirko GALIĆ, »Intervju s Rudi Supekom«, *Start*, 14. 10. 1989.
- Mirko GALIĆ, »Legija časti Rudiju Supeku«, *Vjesnik*, 23. 10. 1990.
- Bobi GANI, »Për dinjitetin e mendimit marksist. Nga Shkolla Verore e Korcullas '73«, *Shtator*, no. 9, 1973.
- Lucien GOLDMAN, Intervju za časopis *Odjek*, 1. 11. 1966. (preneto u: *Praxis* br. 1–2 /1967, str. 254–255).
- Veselin GOLUBOVIĆ, »Gajo Petrović među nama. Prikaz zbornika: Zbilja i kritika«, *Prosvjeta*, br. 51, jun 2002.
- Veselin GOLUBOVIĆ, »Vodeće pitanje Gaje Petrovića i zagrebačka filozofija Prakse«, *Prosvjeta*, god. 10 (35), br. 57 (667), august 2003.
- Veselin GOLUBOVIĆ, »Filozofija Gaje Petrovića. Uvod u jedno drugo mišljenje«, *Prosvjeta*, god. 10 (35), br. 58 (668), oktobar 2003.
- Veselin GOLUBOVIĆ, »Pitanje pitanjima vodećeg pitanja Gaje Petrovića«, *Prosvjeta*, god. 10 (35), br. 56 (666), maj 2003.
- Veselin GOLUBOVIĆ, »Praxis, časopis kojeg nema. Trideset godina bez kultne filozofske publikacije«, *Novosti – sedam dana*, br. 242–243, 6. 8. 2004, str. 22–23.
- Veselin GOLUBOVIĆ, »Zagrebačka filozofija prakse. Prve zagrebačke filozofske kritike staljinizma«, *Prosvjeta*, god. 12 (37), br. 68 (678), maj 2005, str. 55–62.
- Veselin GOLUBOVIĆ, »Filozofija u Jugoslaviji«, *Pitanja*, god. VIII (1988), br. 3–4, str. 59–67. Veselin GOLUBOVIĆ, »Filozof Gajo Petrović. Mislilac svjetskog glasa«, *Novosti – sedam dana*, br. 196, 19. 9. 2003.
- Veselin GOLUBOVIĆ, »Problem istine u metafizofiji Gaje Petrovića«, *Filozofska istraživanja*, br. 1/1991, str. 129–138.
- Veselin GOLUBOVIĆ, »Zagrebačka filozofija prakse i stvar mišljenja«, predavanje u: *Filozofija prakse* (Zbornik, priredio Nenad Daković), Dom omladine, Beograd 2011, str. 105–122.
- Zagorka GOLUBOVIĆ, »Bilans disidentkinje«, *Bulevar*, br. 67, Novi Sad, 18. 1. 2002, str. 6–9.
- Zagorka GOLUBOVIĆ-PEŠIĆ, »Nesporazumi ili pretenzije na ideološki monopol«, *Književne novine*, 1965.

- Zagorka GOLUBOVIĆ, »Tipovi ličnosti i tipovi vrednosnih orijentacija u socijalističkom društvu«, *Čovjek i sistem*, sv. 4, Zagreb 1977.
- Zagorka GOLUBOVIĆ, »Diskusija o saopštenju Mihaila Markovića 'Jugoslovenska kriza i nacionalno pitanje'«, *Gledišta*, br. 5–6/1988, str. 215–222.
- Zagorka GOLUBOVIĆ, »A Marxist Approach to the Concept of Being – Become Human«, *Dialectics and Humanism*, No. 3–4/1989.
- Zagorka GOLUBOVIĆ, »Socijalizam i ljudske potrebe«, *Zbornik za filozofiju i društvenu teoriju SANU*, knj. 1, Beograd 1991.
- Zagorka GOLUBOVIĆ, »'Praxis-filozofija': različita tumačenja i kritike«, *Theoria*, br. 1–2/1988, str. 9–20.
- Zagorka GOLUBOVIĆ, »Mesto studentskog pokreta 1968. u društvenoj dinamici jugoslavenskog društva«, *Student* (Separat o 1968), 10. 6. 1988, str. 2–3.
- Zagorka GOLUBOVIĆ, »Samorealizacija čoveka jednakošću i slobodom«, *Praxis*, br. 1–2, 1973, str. 19–26. Zagorka GOLUBOVIĆ, »Tradicionalizam i autoritarnost kao prepreke za razvoj civilnog društva u Srbiji«, u: Vukašin Pavlović (prir.), *Potisnuto civilno društvo*, Ekocentar, Beograd 1995, str. 51–70.
- Zagorka GOLUBOVIĆ, »Sociološko-antropološka analiza nasleđa 'realnog socijalizma' u postkomunističkim društvima – s osvrtom na jugoslovenske države«, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, br. 94/1993, str. 73–93.
- Zagorka GOLUBOVIĆ, »O potrebi društvenih promena i otporima«, *Sociološki pregled*, vol. XX, br. 1–2, 1986, str. 52–65.
- Zagorka GOLUBOVIĆ, »Socijalizam i humanizam«, u: *Smisao i perspektive socijalizma*, Praxis, Zagreb 1963, str. 34–45.
- Zagorka GOLUBOVIĆ, »Socialist ideas and reality«, *Praxis*, br. 3–4/1971.
- Zagorka GOLUBOVIĆ, »Perspektive Marxove ideje socijalizma u svetlosti modernog shvatanja subjektivnosti«, *Filozofija i društvo*, IFDT, 1987, str. 45–67.
- Zagorka GOLUBOVIĆ, »Traditionalism and Authoritarianism as an Obstacle to the Development of Civil Society in Serbia«, u: D. Gordon & D. Durst (ed.), *Civil Society in Southeast Europe*, Vibs, New York 2003.
- Zagorka GOLUBOVIĆ, »The Role of Culture in the Post-modern World«, *Synthesis Philosophica* 45, Vol. 23, Zagreb 2008.
- Zagorka GOLUBOVIĆ, »An Anthropological Conceptualisation of Identity«, *Synthesis Philosophica* 51, Vol. 26, Zagreb 2011.
- Zagorka GOLUBOVIĆ, »Socio-Cultural and Human Conditions for Realization of Selfgovernment«, Special Issue of *Sociološki pregled*, Vol. XII (1978), pp. 119–126 (Papers for The 9th World Congress of Sociology)
- Zagorka GOLUBOVIĆ, »Praxis juče i danas«, predavanje, u: *Filozofija prakse* (Zbornik, priredio Nenad Daković), Dom omladine, Beograd 2011, str. 26–31.

- M. GOLUŽA, »Zagrebački dnevnik«, *VUS*, 12. 6. 1968.
- GORDOGAN, Tematski blok o 1968. godini, br. 2–3/2004. »Građansko društvo i socijalizam. Korčulanska letnja škola«, *Politika*, 29. avgust 1973, str. 12.
- »GREŠKE se ne mogu pravdati zaslugama«, *Borba*, 31. 5. 1973.
- GRUPA autora, »Funkcija istorijske svesti«, *Treći program Radio Beograda*, proleće 1972.
- Vinko GRGUREV, »Je li filozofija bila u 'mračnom tunelu'?«, *Vjesnik*, 7. 6. 1995, str. 14.
- Vinko GRGUREV, »Marx, Bloch, Sartre i 'ispiranje mozga'«, *Vjesnik*, 12. 1995.
- Vinko GRGUREV, »Ideje i ideologije«, *Hrvatska ljevica*, br. 12, 1997.
- Vinko GRGUREV, »Vlatko Pavletić versus Praxis«, *Vjesnik SDU*, 20. 4. 1996.
- Vinko GRGUREV, »Petrovićeva je 'Logika' solidan temelj za odgovarajuću nastavu«, *Vjesnik*, 29. 11. 1996.
- Vinko GRGUREV, »Velike ideje i mali Hrvati«, *Feral Tribune*, 18. 11. 1996.
- Vinko GRGUREV, »Dostojanstvo filozofije«, *Večernji list*, 27. 1. 1997.
- Vinko GRGUREV, »Gajo Petrović – čovjek i filozof. Zbornik radova s konferencije povodom 80. obljetnice rođenja«, *Filozofska istraživanja*, god. 29 (2009), sv. 3, br. 115.
- Danko GRLIĆ, »Estetika estetika, intervju«, *Studentski list*, br. 762, 7. 3. 1980.
- Danko GRLIĆ, »Smisao angažiranosti u filozofiji«, *Theoria*, br. 3–4, 1984.
- Danko GRLIĆ, »Ličnost i hrabrost«, *Filosofija*, IX/1965, br. 1, str. 35–44.
- Danko GRLIĆ, »Čemu umjetnost«, *Praxis*, 2/1966, str. 155–166.
- Danko GRLIĆ, »Marginalije uz Čehoslovačku i nove tendencije u socijalizmu«, *Praxis*, br. 1–2/1969, str. 316 – 324.
- Danko GRLIĆ, »Domovina filozofa je domovina slobode«, *Praxis*, br. 4/1968, str. 334–335.
- Danko GRLIĆ, »O uzrocima nacionalizma – s onu stranu svake političke kombinatorike«, *Filosofija*, br. 1/1972.
- Danko GRLIĆ, »Ima li čovjek oslonac u samom sebi«, *Filosofija*, br. 1/1972.
- Damir GRUBIŠA, »Da li je staljinizam naša sudbina?«, *Komunist*, br. 1401, 3. 2. 1984, i br. 1402, 10. 2. 1984.
- Oskar GRUENWALD, »The Praxis School: Marxism as a Critique of Socialism«, *East European Quarterly*, Vol. XV, No. 2, pp. 227–250.
- Marinko GRUJIĆ, »Uzroci devijacija«, *Vjesnik*, 16. 5. 1966, str. 2.
- Mehmed HALILOVIĆ, »Povodom jedne ostavke. Obračun na način 'Praksisov'«, *Oslobođenje*, 29. 12. 1974.
- Vaclav HAVEL, »Čemu nas komunizam i dalje uči«, *Danas*, 22. 11. 2004.

- Drago HEDL, »Velika Srbija umrla je puno prije nego njen idejni tvorac«, *Jutarnji list*, 9. 2. 2010.
- Alija HODŽIĆ, »Osporavanje i afirmacija«, *Studentski list*, 15. 6. 1978.
- Alija HODŽIĆ, »Jedno lično iskustvo. Merila društvene normalnosti«, *Republika*, br. 472 –473, 1–31. 3. 2010.
- Alija HODŽIĆ, »Tek jedno sjećanje«, predavanje u: *Filozofija prakse* (Zbornik, priredio Nenad Daković), Dom omladine, Beograd 2011, str. 192–209.
- Tine HRIBAR, »Filozofija prakse in jugoslovensko ukidanje filozofije kot filozofije«, *Mlada pota* (Ljubljana), X/1961–1962, br. 9, str. 674–683.
- Darko HUDELIST, »Globusov novi veliki ekskluziv: Neautorizirana biografija dr. Franje Tuđmana«, *Globus*, 4. 10. 1996.
- Darko HUDELIST, »Neautorizirana biografija F. Tuđmana«, *Globus*, 11. 10. 1996.
- Boris HUDOLJETNJAK, »Praxis 1, 2/1964«, *Naše teme*, VIII/ 1964, br. 12.
- »IDEOLOŠKI neutralizam je samo privid«, *Politika*, 31. 5. 1973, str. 6.
- Olaf IHLAU, »Jetzt auch in Zagreb und Ljubljana. Die kampagne gegen die Praxis-Marxisten geht weiter«, *Süddeutsche Zeitung*, 14. 2. 1975.
- I. M., »Što je povijest (2). Korčulanska ljetna škola«, *Vjesnik*, 3. 10. 1965.
- Besim IBRAHIMPAŠIĆ, »Pismo Besima Ibrahimpašića Redakciji časopisa 'Praxis'«, *Praxis*, br. 3–5/1974, str. 533–534. (videti i: »Bilješka redakcije«, *Praxis*, br. 3–5/1974, str. 534).
- Trivo INĐIĆ, »Spontani pokret«, *Vidici*, vanredni broj, jun 1968.
- Trivo INĐIĆ, »Anarhokomunizam – pokret i pouke«, *Praxis*, god. VIII (1971), br. 1–2.
- Trivo INĐIĆ, »Žestoki kritičari«, *NIN*, 23. 12. 1999.
- »IN MEMORIAM Miladinu Životiću« (više autora), *Naša borba*, *NIN*, *Vreme*, www.peacelink.nu, 3–8. 3. 1997.
- »ISTINA o 'crvenom univerzitetu'«, *Susret*, vanredno izdanje, 10. 6. 1968.
- Viktor IVANČIĆ, »Teorija i Praxis Vlatka Pavletića«, *Feral Tribune*, 22. 12. 1995, str. 8–11.
- Joško IVANIŠEVIĆ, »E moj narode, ultraljevičari nam prodaju demokraciju...«, *Fokus*, 26. 2. 2003.
- Nenad IVANKOVIĆ, »Što viri iz 500 'Praxisovih' stranica«, *Vjesnik*, 12. 8. 1978.
- M. V. IVANOVA »Problemi humanizma u suvremenoj jugoslovenskoj literaturi«, *Филозофские науки* no. 2/1967, str. 163–169. Videti prevod, *Praxis*, br. 5–6/1967, str. 868–879.
- Jozo IVIČEVIĆ, »Sada je potrebna duhovna i materijalna obnova Hrvatske«, *Vjesnik-Panorama*, 16. 3. 2002.

- M. IVKOŠIĆ, »Praxis i revolucija (lipanjski dio)«, *Tlo*, 22. 10. 1970. »Izjava redakcije časopisa 'Praxis'«, *Praxis*, br. 4–6/1966, str. 860–861.
- »IZA priča o progonu«, *NIN*, 13. 1. 1974, str. 14.
- Božidar JAKŠIĆ, »Studentski pokret '68«, *Naši dani*, br. 811/1969, Sarajevo, str. 8–9.
- Božidar JAKŠIĆ, »Jugoslovensko društvo između revolucije i stabilizacije«, *Praxis*, god. VII (1971), br. 3–4.
- Božidar JAKŠIĆ, »Jugoslovenska kriza i nacionalno pitanje – beleške uz rad Mihaila Markovića«, *Gledišta*, br. 5–6/1988, str. 223–233.
- Božidar JAKŠIĆ, »Od 'integralnog samoupravljanja' do nacionalne državnosti«, *Gledišta*, br. 5–6/1989, str. 164–184.
- Božidar JAKŠIĆ, »Praxis i Korčulanska ljetna škola. Kritike, osporavanja, napadi«, u: Nebojša Popov (ur.): *Sloboda i nasilje: Razgovor o časopisu Praxis i Korčulanskoj letnjoj školi*, Res publica, Beograd 2003, str. 167–231.
- Božidar JAKŠIĆ, »Intelektualni prkos Milana Kangrge«, *Filozofska istraživanja*, god. 24, sv. 3–4, Zagreb 2004, str. 741–756.
- Božidar JAKŠIĆ, »Praxis Gaje Petrovića«, *Filozofija i društvo*, 2 (33), 2007, str. 73–98.
- Božidar JAKŠIĆ, »Praxis Gaje Petrovića«, *Gajo Petrović – čovjek i filozof*, Zbornik radova s konferencije povodom 80. obljetnice rođenja, FF press, Zagreb 2008, str. 85–106.
- Božidar JAKŠIĆ, »SANU o nacionalnim i državnim interesima: Akademija na mlakoj vatri (ne)podnošljive klonulosti«, u: Dragica Vujadinović (ur.), *Između autoritarizma i demokratije*, CEDET, Beograd 2007, str. 215–239.
- Božidar JAKŠIĆ, »Društveni angažman intelektualca u procesu raspada Jugoslavije«, *Filozofija i društvo*, Beograd, 9/1996, str. 85–110.
- Božidar JAKŠIĆ, »Disidenti – nedovršena priča«, u: *Zbilja i kritika – posvećeno Gaji Petroviću*, Antibarbarus, Zagreb 2001, str. 191–197.
- Božidar JAKŠIĆ, »Teorijske pretpostavke raspada Jugoslavije«, *Filozofija i društvo*, 6/1994, str. 9–11.
- Božidar JAKŠIĆ, »Filozofija u 'corsokaku'«, *Ideje*, br. 1/1982, str. 97–112.
- Božidar JAKŠIĆ, »Humanistička inteligencija i politika«, *Sociološki pregled*, br. 2/1971, str. 220–222.
- Božidar JAKŠIĆ, »Kultura i razvoj savremenog jugoslovenskog društva«, *Pregled*, god. (1970), br. 3, str. 367–378. Prevedeno: »Culture and Development of Modern Yugoslav Society«, *Praxis, Revue philosophique*, god. VII (1970), br. 1.
- Božidar JAKŠIĆ, »Građansko društvo i građanska nauka«, *Praxis*, filozofski časopis, god. VII (1970), br. 5–6, str. 991–997.

- Božidar JAKŠIĆ, »Marksovo shvatanje društva i mogućnost sociologije«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu*, knj. IV, god. 1966/67, Sarajevo 1968, str. 357–375.
- Božidar JAKŠIĆ, »Sociologija u svetlu interpretacija Marksovog shvatanja društva«, *Pregled*, časopis za društvena pitanja, god. LIX, br. 3 (mart 1969), str. 273–291.
- Božidar JAKŠIĆ, »Društvena kritika između revolucionarnog čina i instrumentalizma«, *Polja*, časopis za kulturu i umetnost, god. XIV, br. 115–116 (mart–april 1968), str. 13.
- Božidar JAKŠIĆ, »Političke slobode i slobodarska retorika«, *Filosofija*, br. 1/1971. Prevedeno: Božidar Jakšić, »Political Freedom and Freedom-Oriented Rethorics«, *Praxis*, Revue philosophique, god. X (1973), br. 1.
- Božidar JAKŠIĆ, »Komunistička perspektiva i nacionalistička alternativa«, *Filosofija*, br. 1/1972, str. 148–153.
- Božidar JAKŠIĆ, »Križa Jugoslavije«, *Filozofija i društvo*, III/1991, str. 211–233.
- Božidar JAKŠIĆ, »Politička moć i stvaralački marksizam«, u: *Potrebe društvenog razvoja – Zbornik za filozofiju i društvenu teoriju*, SANU, knj. I, Beograd 1991, str. 203–215.
- Božidar JAKŠIĆ, »Povratak *Dijalektičkog antibarbarusa* – kritika monolitnog jedinstva«, *Književna reč*, br. 182, februar 1982, str. 6–7.
- Božidar JAKŠIĆ, »Bolševizam i marksizam«, *Theoria*, br. 14/1980, str. 45–52.
- Božidar JAKŠIĆ, »Staljinizam i socijalizam«, *Književne novine*, br. 669, 28. 4. 1983, str. 26–27 (o knjizi Zagorke Golubović *Staljinizam i socijalizam*).
- Božidar JAKŠIĆ, »Neobjavljeni intervju – Praxis kritičko mišljenje i delanje«, *Filozofija i društvo*, br. 1/2010, str. 3–16 (intervju je objavljen kao »In memoriam: Mihailo Marković«).
- Božidar JAKŠIĆ, »Nacionalističke kritike *Praxisa*«, *Filozofija i društvo*, br. 2/2011, str. 77–104.
- Drago JANČAR, »Za beogradski radikalizam ili za funkcionalizaciju«, *Kritika*, br. 7/1969, Zagreb, objavljeno i u *Dokumenti (Jun – Lipanj 1968)*, Praxis, Zagreb, str. 406–413.
- Nicole JANIGRO, »Il non allineato«, *Il Manifesto*, 26. 5. 1991.
- B. JANKOVIĆ, »Trajno zabranjeno rasturanje knjige 'Preispitivanja'«, *Politika*, 16. 11. 1972.
- Ivan JANKOVIĆ, Borislav Ristić, »Praxis–odiseja. Od marksističkog Praxisa do nacional-socijalističke prakse«, *Helsinška povelja*, god. VIII, br. 65–66, jun–jul 2003.
- Ivan JANKOVIĆ, »Political-philosophy Essay: Praxis Odyssey«, *Helsinki Committee for Human Right in Serbia*, uzeto 26. 3. 2004. s: www.helsinki.org.yu/charter.

- Bogdan JERKOVIĆ, »La seconda porta a sinistra. Intervista con Bogdan Jerković«, Regista Teatrale (razgovor vodila Jasna Tkalec), *Balcanica*, Anno XI, no. 3-4, 1994.
- »JEZIK budućnosti«, *NIN*, 14. 10. 1979, str. 10-12.
- Mislav JEŽIĆ, »Da, okrutno smo napali Šešelja« (razgovor s novinarkom Mirjanom Dugandžija), *Vjesnik* (Danica), 19. 6. 1991.
- Mislav JEŽIĆ, »Skandal na Sveučilištu u Zagrebu«, *Globus*, 1. 12. 1995.
- Neca JOVANOVIĆ, »O odnosima između revolucionarnog pokreta i poretka«, *Scientia Yugoslavica* 11 (1-2), 1985.
- Dragan JOVANOVIĆ, »Praksisovci nekad i sad. Na radikalskim talasima«, *NIN*, 23. 12. 1999.
- Dragan JOVANOVIĆ, »Na radikalskim talasima«, *NIN*, 23. decembar 1999.
- Hrvoje JURIĆ, »Milan Kangrga (1. svibnja 1923. – 25. travnja 2008.)«, *portal H-alter*, 28. 4. 2008.
- »KAKAV marksizam«, *NIN*, 27. 5. 1973, str. 16.
- Boris KALIN, »Što je Povijest. Treće zasjedanje Korčulanske ljetne škole«, *Telegram*, 8. 10. 1965.
- »KAKO neki filozofi vide demokratiju«, *Politika*, 30. 5. 1973, str. 6.
- Tamara KALITERNA, »Marksistički diznilend«, *Nedelja*, 28. 4. 1990.
- Gerd-Klaus KALTENBRUNNER, »Jugoslawisches Philosophieren der Gegenwart«, *Die Tat*, 7. 2. 1970.
- Gerd-Klaus KALTENBRUNNER, »'Praxis' – Nachruf auf eine Zeitschrift«, *Die Tat*, Zürich, 20. 4. 1968.
- Stephan KÄPPLER, »Marxismus und Demokratie«, *TAZ*, 3. 8. 1989.
- Karl Heinrich Kemmer, »Zagreb und die Philosophie«, *IM Blickpunkt – Prisma*, 1989, str. 33-34.
- Milan KANGRGA, »Problemi ideologije«, *Pogledi*, god. I/1953, br. 11, str. 778-793.
- Milan KANGRGA, »O metodi i domašaju jedne kritike«, *Praxis*, br. 2/1964, str. 293-306.
- Milan KANGRGA, »Etički smisao socijalizma«, *Naše teme*, br. 2/1957, str. 177-189.
- Milan KANGRGA, »Ideologija i istina«, *Naše teme*, br. 2/1957, str. 478-490.
- Milan KANGRGA, »Henri L efebvre i pitanja 'socijalističkog realizma', *Naše teme*, br. 1/1958, str. 150-154.
- Milan KANGRGA, »Suvremenost Marxove filozofije«, *Naše teme*, br. 2/1958, str. 246-263. Milan KANGRGA, »Marksizam i estetika«, *Naše teme*, br. 2/1960, str. 202-225.

- Milan KANGRGA, »Trn u oku. Praxis u muzeju revolucije«, *Zarez*, br. IX/203, 5. 4. 2007.
- Milan KANGRGA, »Plodna djelatnost jugoslavenskog udruženja za filozofiju – referat na Godišnjoj skupšini Jugoslavenskog filozofskog društva«, *Filosofija*, br. 4, 1966, str. 467–479.
- Milan KANGRGA, »Pismo uredniku 'Književne reči'«, *Književna reč*, god. XI, br. 201, 25. 12. 1982.
- Milan KANGRGA, »Koje su principijelne osnove spora«, *Theoria*, br. 1–2, 1983.
- Milan KANGRGA, »In memoriam Danku Grliću«, *Književna reč*, 1984.
- Milan KANGRGA, »In memoriam: Danko Grlić«, *Theoria*, br. 3–4, 1984.
- Milan KANGRGA, »Mučenici čežnje za vlašću. Bez mimikrije: želim vlast, i to odmah«, *Vjesnik*, 7. 1. 1986.
- Milan KANGRGA, »Fenomenologija ideološkog nastupanja jugoslavenske srednje klase«, *Praxis*, god. VIII (1971), br. 3–4.
- Milan KANGRGA, »Hrvatskoj ne treba vođa nego parlament«, *Borba*, 24. 8. 1990.
- Milan KANGRGA, »Kujundžićevština neće biti hrvatska budućnost«, *Vjesnik*, 25. 3. 1995.
- Milan KANGRGA, »Izmišljotine, dezinformacije, laži«, *Nedjeljna Dalmacija*, 24. 3. 1995.
- M. KANGRGA, »Teorija i praxis V. Pavletića. Partijac ostaje partijac«, *Feral Tribune*, 22. 12. 1995.
- M. KANGRGA, »Ne govorite nam o savjesti, Zovko«, *Novi list*, 25. 3. 1996.
- M. KANGRGA, »Tako je govorio i govori Kangrga«, *Novi list*, 27. 4. 1996.
- M. KANGRGA, »Intervju novinaru M. Bašiću: Bio sam dočasnik oružanih snaga NDH...«, *Nacional*, 26. 4. 1996.
- M. KANGRGA, »Izvrgli ste me ruglu (reagiranje na propuste u intervjuu)«, *Nacional*, 3. 5. 1996.
- Milan KANGRGA, »Dr Franji Tuđmanu Gajo Petrović nije mogao tvrditi da ste Vi Židovi!«, *Globus*, 11. 10. 1996, str. 62 (istovjetan tekst objavljen i u *Novom listu*, 30. 10. 1996. *Politika* je 11. 10. 1996. *in extenso* prenela Kangrgino pismo pod naslovom »Neistine o Gaji Petroviću«).
- Milan KANGRGA, »S HDZ-om na ispašu, intervju (Heni Erceg)«, *Feral Tribune*, 21. 10. 1996, str. 4–6.
- Milan KANGRGA, »Izgubljenost u vremenu ili povijesni bankrot«, *Novi list*, 1996.
- Milan KANGRGA, »Nije država moj zavičaj«, *Novi list*, januar, 1997.
- Milan KANGRGA, »Hrvati i ustaštvo«, rukopis – odgovor na tekst Ivana Bekavca u *Vjesniku* od 1. 8. 1997. *Novi list* ga nije htio objaviti, pa je M. Kangrga zamolio *Feral Tribune* (pismo od 31. 10. 1997) da tekst objave. Ni oni to nisu uradili, a M. Kangrgu nisu obavijestili o razlozima.

- Milan KANGRGA, »Božanstvena država«, *Novi list*, 19. 9. 1997.
- Milan KANGRGA, »Hrvatska domoljubna etika nije dostojna čovjeka«, *Novi list*, 22. 10. 1997.
- Milan KANGRGA, »Zlo oko nas«, *Novi list*, 20. 11. 1997.
- Milan KANGRGA, »Zlovolja je preblaga riječ, gospodine Šeks!«, *Novi list*, 29. 11. 1997.
- Milan KANGRGA, »Što je to – 'građanin'«, *Novi list*, 10. 12. 1997.
- Milan KANGRGA, »Šeksova demokracija«, *Novi list*, 4. 1. 1998.
- Milan KANGRGA, »Tko me slijedeći okleveta, tužit ću ga sudu«, *Globus*, 30. 1. 1998.
- Milan KANGRGA, »Naprijed u feudalizam«, *Feral Tribune*, 2. 3. 1998.
- Milan KANGRGA, »Ni kapitalizam nije neka sreća«, *NIN*, 1. 11. 2001.
- Milan KANGRGA, »Nacionalistička demokracija postoji koliko i 'drveno željezo'«, intervju s Radom Dragojevićem, *Novi list*, 16. 4. 2003.
- Milan KANGRGA, »Ludilo bez granica«, intervju M. Kangrge s Ratkom Dojčinovićem, *Glas* (Banjaluka), 16. 5. 2003.
- Milan KANGRGA, »Važno je ne zvati se Kangrga«, *Identitet*, maj/svibanj, 2003.
- Milan KANGRGA, »O jednom kulturno/ povijesnom presedanu«, *Književna reč*, br. 231, 10. 4. 1984, str. 3.
- Milan KANGRGA i Saša BLAGUS, »Komunizam će tek doći...«, *Novi list* (Pogled), 18. 2. 2006.
- Milan KANGRGA, »Ideologija kao oblik i način čovjekova opstanka«, *Filosofija*, X/1966, br. 3, str. 385–393.
- Milan KANGRGA, »Biti samo Hrvat, znači još ne biti čovjek«, *Arkzin*, 24. 2. 1995.
- Milan KANGRGA, »Dvije filozofske obljetnice. Staljiniste smo tukli šakom u glavu«, *Arkzin*, br. 33, 24. 2. 1995.
- Milan KANGRGA, »Nema morala u bespravnom društvu«, *Novi list*, 1996.
- Milan KANGRGA, »Hrvatska domoljubna etika nije dostojna čovjeka«, *Novi list*, 22. 10. 1997.
- Milan KANGRGA, »Dr. Slavenu L etici: Tko me slijedeći okleveta, tužit ću ga sudu!«, *Globus*, 12. 12. 1997.
- Milan KANGRGA, »Bez mimikrije: želim – vlast, i to odmah«, *Vjesnik*, 7. 1. 1986, str. 5, u rubrici »Vaša pisma«.
- Milan KANGRGA, »Naprijed u feudalizam«, *Feral Tribune*, 2. 3. 1998.
- Milan KANGRGA, »Samo naprijed Nevene«, *Slobodna Dalmacija*, 13. 11. 2002.
- Milan KANGRGA, »Kritičko mišljenje – nekad i sad«, *Republika*, br. 344–345, 1–30. 11. 2004.

- Milan KANGRGA, »Biti samo Hrvat znači još ne biti čovjek« (razgovor s novinarom Radetom Dragojevićem), *Novi list*, 4. 12. 2004.
- Milan KANGRGA, »Neka mi psuju hrvatsku majku« (razgovor s novinarom Ivicom Dikićem u povodu napada G. Milića), *Feral Tribune* 4. 3. 2005.
- Milan KANGRGA, »Grlica pametnija od nekih Hrvata« (razgovor s novinarom Denisom Romcem), *Novi list*, 8. 11. 2005.
- Milan KANGRGA, »Sjećanje na Eugena Finka«, *Filozofska istraživanja*, god. 26, sv. 1, 2006.
- Milan KANGRGA, »Razgovor prof. dr. Milan Kangrga« (Razgovor vodio Hrvoje Jurić), objavljeno na portalu H-alter u dva nastavka, 13. i 23. 1. 2006.
- Milan KANGRGA, »Intervju sa doktorandom Krunoslavom Stojakovićem« (koji priprema doktorsku disertaciju na temu: »Kulturna avangarda u Jugoslaviji, 1960–1970«. Rukopis dobijen od M. Kangrga), 2007.
- Milan KANGRGA, »Intervju: Kapitalizam nas vodi u katastrofu« (razgovor vodio Zoran Panović), *Danas*, 3. (ili 4) 1. 2007.
- Milan KANGRGA, »Značenje časopisa 'Praxis' i 'Korčulanske ljetne škole' za kulturu i razvitak Hrvatske«, u: Tomislav Badovinac (ur.) *Zbornik Titovo doba – Hrvatska prije, za vrijeme i poslije*, Zagreb 2008.
- Boris KANZLEITER, »Das praxis-Experiment (Rückblick auf das Jahrzehnt der Praxis-Gruppe von 1964–1974)«, *Jungle World Archiv*, Nr. 4, v. 26, januar 2005.
- Stephan KÄPPLER, »Marxismus und Demokratie«, *TAZ*, 3. 8. 1989.
- Omer KARABEG, »Nekad revolucionari, danas poslušnici«. Razgovor Borke Pavičević i Žarka Puhovskog (u emisiji »Most« Radio Slobodna Evropa), *Zarez*, X/240, 2. 10. 2008.
- Vjeran KATUNARIĆ, »In memoriam: Veljko Cvjetičanin«, *Sociološka revija*, br. 1–2, 2002.
- Andrej KIRN, »Marx in revolucija. Zapiski o 'Korčulski poletni šoli'«, 14. do 24. avgusta«, *Teorija in praksa*, Oktober, 10, 1968.
- Tomislav KLAUŠKI, »Znanstveni tajkun iz Širokog Brijega«, *Novi list*, 22. 4. 1997.
- Tomislav KLAUŠKI, »Parastruktura – Kad krokodili dolaze«, *Slobodna Dalmacija – Magazin*, 12. 3. 2005, str. 3–4.
- Edvard KARDELJ (Sperans), »Politika in naloge intelektualcev«, *Sodobnost* (Ljubljana), let. VII (1939), str. 117–164.
- Karl Heinrich KEMMNER, »Zagreb und Philosophie«, *Prisma* (časopis) 1989.
- Hrvoje KLASIĆ, »Šezdeset osma je velika usluga Titu«, *Novi list*, 3. 3. 2012.
- Tomislav KLAUŠKI, »Znanstveni tajkun iz Širokog Brijega«, *Novi list*, 22. 4. 1997.
- Jelka KLJAJIĆ-IMŠIROVIĆ, »Disidenti i zatvor«, *Republika*, br. 196, 1–15. 9. 1998.

- Slobodan KLJAKIĆ, »Preminuo filozof Svetozar Stojanović«, *Politika*, 13. 5. 2010.
- Slobodan KLJAKIĆ (prir.), »Filozofski angažman i kriza«, *Komunist*, 26. 8. 1988. (diskusija na Trećem programu).
- Miloš KNEŽEVIĆ, »Politička praksa grupe Praxis – Praxis filozofija pred paradoksom tranzicije«, u: *Filozofija prakse* (Zbornik, priredio Nenad Daković), Dom omladine, Beograd 2011, str. 385–421.
- Svetlana KNJAZEV-ADAMOVIĆ, »Savremeni marksizam i gulag«, *Theoria*, br. 1–2 /1988, str. 33–38. C
- Christine KOHL VON, »Die Praxis-Gruppe praktisch am Ende. In Belgrad bricht der Winter ein«, *Die Presse*, Dienstag 2. December 1980, S 3.
- Ljiljana KOLEŠNIK, »Delays, Overlaps, Irruptions: Croatian Art of 1950's and 1960's«, u: Sirje Helme (ed.), *Different Modernisms, Different Avant-Gardes*, KUMU, Tallinn 2009.
- Bogdana KOLJEVIĆ, »Pojam praxisa kod Marksa i Hane Arent« (deo magistarske teze), u: *Filozofija prakse* (Zbornik, priredio Nenad Daković), Dom omladine, Beograd 2011, str. 303–312.
- Milija KOMATINA, »Letnja filozofska škola u Korčuli. Šta je historija«, *Komunist*, 2. 9. 1965.
- M. KOMATINA, »Desničarenje u levičarskom ruhu«, *Komunist*, 4. 3. 1974, str. 5.
- Milija KOMATINA, »Razgovor sa dr Gajom Petrovićem. Šanse razotuđenja danas su veće nego ikad«, *Komunist*, XXII/1965, br. 439, 16. 9. 1965, str. 6.
- Milija KOMATINA, »Plač nad socijalizmom«, *Komunist*, br. 840, 19. 4. 1973.
- »KONGRESI dolaze«, *NIN*, 18. 3. 1973, str. 9–10.
- Zoran KONSTANTINOVIĆ, »Naši stražarji so se razbežali« (intervju s Milanom Ilićem), *Delo* (sobotnja priloga), 19. 7. 2003.
- Andrej KOPČOK, »In memoriam. Gajo Petrović – filozof v konflikte s mocou«, *Filozofia* (časopis Slovačke akademije nauka), Bratislava, Roč. 48, 1993, č. 9.
- Andrej KOPČOK, »Receptia časopisu Praxis na slovensku«, *Filozofia*, Roč. 60, 2005, č. 10, str. 723–745.
- Mario KOPIĆ, »Razgovor: Filozof je strastveno biće« (razgovor vodio Srećko Horvat), *Zarez*, 245/6, 11. 12. 2008.
- Veljko KORAC, »Problem oslobođenja ličnosti u savremenim filozofskim i sociološkim istraživanjima«, *Filozofija*, II/1958, br. 1–2, str. 110–124.
- Veljko KORAC, »Filozofska antropogija i Marxov humanizam«, *Problemi filozofije marksizma*, Beograd 1967, str. 127–168.
- Veljko KORAC, »Savremenost Marxove društvene teorije«, *Praxis*, br. 3, str. 305–313.

- Veljko KORAC, »Mogućnost i perspektive slobode u savremenom svetu«, *Praxis*, br. 5–6, str. 708–715.
- Veljko KORAC, »Marksov humanizam i filozofska tradicija«, *Gledišta*, VIII/ 1967, br. 6–7, str. 946–949.
- Veljko KORAC, »O humanizmu u delima mladog Marksa«, *Nova misao*, II/1954, br. 1, str. 134–140.
- Veljko KORAC, »Apologetika – ili kritička nauka o društvu«, *Filosofija*, br. 2, str. 5–14.
- Veljko KORAC, »In Search of Human Society«, u: Erich FROMM (ed.), *Socialist Humanism, An International Symposium*, Doubleday and Company, Garden City, New York, 1965, pp. 3–15.
- »Korčulanska letnja škola Smisao i perspektive socijalizma«, *NIN*, 6. 8. 1964.
- Alfred KOSING, »Rezensione: Revolutionäre Praxis. Jugoslawischer Marxismus der Gegenwart. Herausgegeben von Gajo Petrović«, Verlag Rombach, Freiburg 1969, 285 Seiten, *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*, no. 3, 1973.
- Mirko KOVAČ, »U tunelu usred Marxa. Tko se boji Marxa – sjaj i bijeda beogradskih praksisovaca« (feljton), *Feral Tribune* 28. 1, 4. 2, 11. 2, 18. 2. 2005–6
- Milan KOVAČEVIĆ, »Neka zapažanja o našoj marksističkoj filozofiji«, *Theoria*, br. 1–2 /1988, str. 5–8.
- Đuro KOVAČEVIĆ, »Solidarnost, pravda, sloboda, jednakost«, *Student* (Separat o 1968), 10. 6. 1988, str. 5.
- Branislav KOVAČIĆ, »Špijuni i mislioci«, *Duga*, br. 233, 29. 1. – 12. 2. 1985, str. 4.
- Mladen KOZOMARA, »Patrijarh srpske levice«, *NIN*, 11. 2. 2010, str. 38–39.
- Iva KRALJEVIĆ-BAŠIĆ, »Vječeslav Holjevac i nagrada Fonda Božidar Adžija 1966.«, u: *Disidentstvo u suvremenoj povijesti*, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Hrvatskom institutu za povijest u Zagrebu 19. studenoga 2009, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2010, str. 373–383.
- Wolfgang KRAUSHAR, »1968. Das Jahr, das alles veraendert hat«, München, Piper, 1998.
- Lev KREFT, »Kapitalizam živi od propasti ljudi – intervju« (razgovor vodio Stanko Stamenković), *Politika*, 6. 5. 2010.
- Andrija KREŠIĆ, »Proletarijat i socijalizam u Marksovom djelu i današnjem svijetu«, *Filosofija*, br. 1–2/1967, str. 57–73.
- Andrija KREŠIĆ, »Pojave monopolizma u vrednovanju naučnog rada«, *Praxis*, br. 1–2 /1967, str. 256–259. (Videti i časopis *Socijalizam*)
- Andrija KREŠIĆ, »Socijalizam i druga Jugoslavija (teze za diskusiju)«, rukopis s početka sedamdesetih

- Andrija KREŠIĆ, »Humanizam i kritičko mišljenje« (Feljton – izvodi iz istoimene knjige – u listu *Monitor* tokom 2010: I (28. 5), II (4. 6), III (11. 6), IV (18. 6), V (25. 6))
- Andrija KREŠIĆ, »Dolanc na Korčuli«, *NIN*, 14. 4. 1995.
- Andrija KREŠIĆ, »Proizvodni princip samouprave«, *Praxis*, br. 6/1971.
- Andrija Krešić, »Šta je to kritička nauka istorije«, *Naše teme*, VI/1962, br. 7–8, str. 1025–1035.
- Andrija KREŠIĆ, »Riječ o kretanju naše filozofije«, *Filosofija*, IX/1965, br. 1, str. 3–8.
- Andrija KREŠIĆ, »Filozofi kao najamnici«, *Gledišta*, VIII/ 1967, br. 6–7, str. 949–950.
- Neda KRMPOTIĆ, »Akcija studenata«, *Vjesnik*, 4. 6. 1968.
- Neda KRMPOTIĆ, »Smisao lijevih fraza«, *VUS*, 12. 6. 1968.
- Neda KRMPOTIĆ, »Istina o našim Kinezima«, *VUS*, 5. 3. 1969.
- Miroslav KRLEŽA, *Dijalektički antibarbarus*, *Književnost*, br. 3/1982.⁶
- M. KRSTIĆ, »Zatvaranje rađa i ostale nevolje« (sednica CK SK Makedonije), *Politika*, 4. 12. 1981.
- Željko KRUŠELJ, »Praksisovski autizam«, *Večernji list*, 14. 10. 1996.
- Željko KRUŠELJ, »Božidar Jakšić istinski je zarobljenik nacionalne nesnošljivosti«, *Vjesnik*, 22. 2. 2005.
- Zdravko KUČINAR, »Stvaralaštvo i postvarenje«, *Gledišta*, br. 11/1968, str. 1065–1071.
- Zdravko KUČINAR, »Smisao i perspektive socijalizma« (Korčulanska ljetna filozofsko-sociološka škola), 8–22. 7. 1964, *Gledišta*, br. 8–9/1964, str. 1247–1254.
- Zdravko KUČINAR, »Marks i revolucija«, *Prilozi za istoriju socijalizma*, knj. 6, Beograd 1969.
- Zdravko KUČINAR, »In memoriam. Preispitivanja Mihaila Markovića«, *Politika*, 20. 2. 2010.
- Nedeljko KUJUNDŽIĆ, »Dva časopisa – dva stila i dva pogleda na svijet«, *Kulturna kronika Radio Zagreba*, 9. 2. 1966. (poređenje časopisa *Naše teme* i *Praxis*).
- Nedjeljko KUJUNDŽIĆ, »Kangrgizam je antihrvatska ideologija«, *Vjesnik*, 18. 3. 1995, str. 12–13.
- Nediljko KUJUNDŽIĆ, »Zadnji trzaji Jugosaura«, *Tomislav*, ožujka 1995, str. 7.
- Mislav KUKOČ, »Odnos rada i slobode u djelu Karla Marxa«, *Kulturni radnik*, 29/1976, br. 2, str. 40–65.

6 Taj tekst je Mirko Kovač objavio i u svojoj knjizi *Elita gora od rulje (Polemike)*, Fraktura, Zagreb 2010, str. 109–143. Tekst se unekoliko razlikuje od originala objavljenog u listu *Feral Tribune* i zato je ovde pomenut.

- Mislav KUKOČ, »Kontroverze marksističke filozofije u predratnoj Jugoslaviji«, *Kulturni radnik*, 30/1977, br. 4, str. 183–207.
- Mislav KUKOČ, »Stari i novi 'zagrebački revizionizam'«, *Naše teme*, god. XXXIX (1990), br. 6, str. 1476–1482.
- Mislav KUKOČ, »Hrvatska marksistička filozofija i kraj socijalizma. Filozofija prakse kao dio hrvatske filozofije«, *Filozofska istraživanja*, br. 2, 1992, str. 383–392.
- Mislav KUKOČ, »Dometi hrvatske filozofije prakse«, predavanje u: *Filozofija prakse* (zbornik, priredio Nenad Daković), Dom omladine, Beograd 2011, str. 232–246.
- Mislav KUKOČ, »Neki su praksisovci preko noći postali liberalnim demokratama« (intervju Domagoju Vričku), *Obzor*, br. 11, 6. 11. 1999.
- Todor KULJIĆ, »Tito je najveći disident«, *Politika* 17. 3. 2010, str. 14.
- Ivan KUVACIĆ, »Teorijski pristup za shvaćanje savremene omladine«, *Sociologija*, br. 1/1968.
- Ivan KUVACIĆ, »Studentski pokret i nova levica«, *Praxis*, god. VI (1969), br. 3–4.
- Ivan KUVACIĆ, »O karakteru sukoba u našem društvu«, *Naše teme*, br. 7–8/1970.
- Ivan KUVACIĆ, »O izvorima nacionalizma«, *Gledišta*, br. 2/1972.
- Ivan KUVACIĆ, »Ideologija srednje klase«, *Praxis*, god. IX (1972), br. 3–4.
- Ivan KUVACIĆ, »Smije li se u raščišćavanju istine zanemariti pitanje metode«, *Vjesnik u srijedu*, 26. 12. 1973.
- Ivan KUVACIĆ, »Ljudske potrebe i društvene vrijednosti«, *Revija za sociologiju*, god. VI, br. 1 (18), 1976, str. 7–15.
- Ivan KUVACIĆ, »Planetarno obuzdavanje utopije« (intervju vodila Jasmina Kuzmanović), *Danas* (Zagreb), br. 282, 14. 7. 1987, str. 33–38.
- Ivan KUVACIĆ, »Razvoj, širenje i osporavanje funkcionalizma«, *Sociologija*, br. 4, 1989.
- Ivan KUVACIĆ, »In memoriam: Predrag Vranicki (1922–2002). Marksist praksisovske orijentacije«, *Novi list*, 3. 2. 2002.
- Arnold KÜNZLI, »Sommerschule auf Korčula«, *Gewerkschaftliche Monatsheften*, Ausgabe 10, 1967, S. 629–632.
- Arnold KÜNZLI, »Marxismus in Trockendock von Korcula«, *Tages Anzuger* (Zürich), 9. November 1968.
- Arnold KÜNZLI, »Marxismus im Trockendock. Zur internationalen marxistischen Sommerschule auf Korčula«, *Gewerkschaftliche Monatshefte*, Ausgabe 10, 1968, S. 591–595.
- Paul LENDVAI, »Keine Unfehlbarkeit in der 'Praxis'«, *Die Presse*, 8. 6. 1966. L. S., »Praxis«, *Literárni noviny*, Praha, 8. 1. 1966. Prevedeno u *Praxisu*, br. 2/1966, str. 308–309.

- L. S., V. D., »Sednica svih veća Skupštine Srbije: destruktivnim delovanjem grupe nastavnika teže su oštećeni društveni interesi«, *Politika*, 29. 1. 1975.
- L. Z., »Završila Korčulanska ljetna škola«, *Vjesnik*, 26. 8. 1970.
- Branimira L AZARIN, »In memoriam: Profesor Danilo Pejović. Biografija sastavljena od filozofije«, *Jutarnji list*, 11. 10. 2007.
- Branimira LAZARIN, »Revolucije više nema nigdje na vidiku«, Tribina u zagrebačkom KIC-u o događajima iz '68 na području Jugoslavije, *Večernji list*, 17. 5. 2008.
- Slaven LETICA, »Slučaj Drage Pilsa ili...«, *Globus*, 5. 12. 1997.
- David L EVIN, »The Body Politics: The Embodiment of Praxis and Facault and Habermas«, *Praxis International*, Vol. 9, 1989, No. 1–2, pp. 112–132.
- »LIBERALIZAM i socijalizam« (rasprava u Filozofskom društvu Srbije), *Filosofija*, br. 1–2/1971.
- LIC., »Philosophen der 'Praxis-Gruppe' kommen in eine schwierige Lage. Vor Zwangspensionierungen an serbischen Universitäten«, *Der Tagesspiegel*, 21. 6. 1980.
- »LIPANJSKI događaji« (okrugli sto), *Vidik*, Split, god. XV (1968), br. 6, str. 93–104.
- Zvonimir LISINSKI, »Filozofija ili politika«, *Vjesnik*, 9. 9. 1969.
- Zvonimir LISINSKI, »Filozofija i politika«, *Vjesnik*, 24. 3. 1970.
- Zvonimir LISINSKI, »Metafizika ili revolucija«, *Vjesnik*, 26. 8. 1970.
- Hrvoje LISINSKI, »Kritičke primjedbe uz jednu novu interpretaciju marksizma«, *Naše teme*, br. 1/1958, str. 101–111.
- Hrvoje LISINSKI, »O ideologiji«, *Naše teme*, br. 4/1959, str. 60–76.
- Svetozar LIVADA, »Za sjećanje. Prolegomena za selektivnu bibliografiju Milana Kangrga«, *Prosvjeta*, god. 15 (40), br. 86 (696), jun 2008.
- M. LOLIĆ, M. STOJANOVIĆ, M. SINGER, V. BLÜML, »'Filozofski' trokut Beograd-Zagreb-Ljubljana. Političke igre pod 'naučnim' plaštem«, *Vjesnik*, ožujak, 1973.
- Alpar LOŠONC, »Prekrižena praksa«, predavanje u: *Filozofija prakse* (Zbornik, priredio Nenad Daković), Dom omladine, Beograd 2011, str. 313–344.
- Ivo LUČIĆ, »Etika ili Kangrga?«, *Status, Magazin za (političku) kulturu i društvena pitanja* (Mostar), br. 10, siječanj– veljača 2005, str. 142–147.
- Vilko LUNCER, »Gospodine Šeks, čitajte Karla Poppera«, *Novi list*, 12. 1. 1998.
- Lucio LOMBARDO-RADICE, »Kritički marksizam jednog hrvatskog časopisa«, *L'Unita*, 11. 7. 1967. (prevod u *Praxisu* u br. 5–6/1967, str. 865–867) M. I., »Što je povijest (2). Korčulanska ljetna škola«, *Vjesnik*, 3. 10. 1965. Boris MAJER, »Ne spekulacija nego društvena akcija«, *Odjek*, br. 10/1965.
- B. MAJER, »O klasnim izborima nekih idejno-političkih skretanja u našem društvu«, *Komunist*, 11. 3. 1974, str. 21.

- B. MAJER, »O klasnim izborima nekih idejno-političkih skretanja u našem društvu« (2), *Komunist*, 18. 3. 1974, str. 22–23.
- V. A. MALINJIN, »Humani marksisti i nehumani komunisti«, *Filosofija*, br. 4/1966. (prevedeno iz *Vesnika Moskovskog univerziteta*, serija VIII).
- M. MALOČA, »O levici u 'Praksisu' bez hajke ali i bez ustezanja«, *Politika*, 31. 5. 1973, str. 6.
- Herbert MARCUSE, »Socialist Humanism«, u: Erich FROMM (ed.), *Socialist Humanism, An International Symposium*, Doubleday and Company, Garden City, New York, 1965, pp. 96–105.
- Franz MAREK, »Geschichts-bewusstsein und Partei«, *Europäische Rundschau*, 1, 1979.
- Johann Chr. MAREK, »Zwischen Utopie und Realität«, *Tagespost*, No. 210, 11. September 1971, S. 10.
- Gojko MARINKOVIĆ, »Aktivnost i socijalistička pripadnost uslovi za članstvo«, *Borba*, 7. 1. 1974.
- Mihailo MARKOVIĆ, »Socijalizam i samoupravljanje«, u: Danilo Pejović and Gajo Petrović (ur.), *Smisao i perspektive socijalizma*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1965, str. 54–71.
- Mihailo MARKOVIĆ, »Humanism and Dialectic«, u: Erich FROMM (ed.), *Socialist Humanism, An International Symposium*, Doubleday and Company, Garden City, New York 1965, pp. 77–88.
- Mihailo MARKOVIĆ, »Introduction – Praxis: Critical Social Philosophy in Yugoslavia«, u: Mihailo MARKOVIĆ and Gajo PETROVIĆ (eds.), *PRAXIS. Yugoslav Essays in the Philosophy and Methodology of the Social Sciences* (u seriji: Boston Studies in the Philosophy of Science), D. Reidel Publishing Company, Dordrecht: Holand – Boston: U. S. A – London, England 1979, pp. XI–XXXVI.
- Mihailo MARKOVIĆ, »Uvodna reč«, »Nacionalizam i osnovna ljudska prava«, *Filosofija*, br. 1/1972.
- Mihailo MARKOVIĆ, »Šta je uopšte Praxis«, neautorizovano predavanje, u: *Filozofija prakse* (Zbornik, priredio Nenad Daković), Dom omladine, Beograd 2011, str. 11–25.
- Mihailo MARKOVIĆ, »Sudbina 'Praxisa' uopšte nije tragična« (razgovor sa Aleksandrom Boškovićem), *Književna reč*, god. XXXVII, br. 702, 15. 1. 1986.
- Mihailo MARKOVIĆ, »Gajo Petrović«, *Ljetopis*, 2002, SKD Prosvjeta, Zagreb 2002.
- Mihailo MARKOVIĆ, »O jugoslovenskoj savremenoj filozofiji«, *Naše teme*, god. V, 1961, br. 4.
- Mihailo MARKOVIĆ, »Oblici i ciljevi savremene emancipacije«, *Sociološki pregled*, god. XII (1979), br. 2, str. 5–14.

- Mihailo MARKOVIĆ, »Struktura moći u jugoslovenskom društvu i dilema revolucionarne inteligencije«, *Praxis* 6/1971.
- Mihailo MARKOVIĆ, »Povodom razmišljanja o filozofiji prakse« (u rubrici »Polemika«), *Theoria*, br. 3–4/1987, str. 113–120.
- Mihailo MARKOVIĆ, »O mestu i ulozi društvenih nauka u našem društvu« (reč na Osmom kongresu SKJ), *Praxis*, br. 2/1965, str. 243–258.
- Mihailo MARKOVIĆ, »Načela srpske nacionalne politike«, u: *Srpsko pitanje danas*. Drugi kongres srpskih intelektualaca, kongresni materijal, Beograd, 22–23. 4. 1994, str. 75.
- Mihailo MARKOVIĆ, »Philosophical Foundations of human Rights«, *Praxis International*, 1982, pp. 386–400.
- Mihailo MARKOVIĆ, »Uslovi i mogućnosti izgradnje socijalizma«, *Theoria*, br. 1–2/1985, str. 227–231.
- Mihailo MARKOVIĆ, »Pojam istine u kritičkoj društvenoj nauci«, *Teorija i društvo*, br. III/1990, str. 109–132.
- Mihailo MARKOVIĆ, »The Tragedy of National Conflicts in Kosovo«, *Praxis International*, Vol. 9, 1990, pp. 408–424.
- Mihailo MARKOVIĆ, »Ideja slobode kao filozofska osnova demokratije«, *Srpska politička misao*, br. 1–2/1997, str. 9–20.
- Mihailo MARKOVIĆ, »Jugoslovenska kriza i srpsko pitanje«, *Gledišta*, 3–4/1988. Mihailo MARKOVIĆ, »Svetlost kao mrak«, *Politika*, 17. 8. 2006.
- Mihailo MARKOVIĆ, »Moj politički angažman povezan je sa idejama 'Praksisa'«, *Politika*, 27. 6. 2009, dodatak »Kultura, umetnost, nauka«.
- Mihailo MARKOVIĆ, »Stvaranje jedinstvenog duhovnog prostora srpskog naroda«, prilog za naučni skup »Srpski duhovni prostor«, Nova Evropa, Beograd, bez naznake godine izdanja.
- Saša MARKOVIĆ, »Napad na Milana Kangrgu u Milićevom nedjeljnom 'Dnevniku'. Poziv na međuetničku mržnju«, *Novosti – sedam dana*, 25. 2. 2005.
- Vladimir MARKOVIĆ, »Apologetske konsekvence disidentske kritike u nasleđu jugoslovenske praksis škole«, u: *Filozofija prakse* (Zbornik, priredio Nenad Daković), Dom omladine, Beograd 2011, str. 378–384.
- Zlatoje MARTINOV (pripremio i uredio), »Predstavljanje knjige Milana Kangrga *Spekulacija i filozofija – od Fichtea do Marxa*. Ideje su središte svakog stvaralačkog procesa«, *Republika*, br. 486–489, 1. 10–30. 11. 2010.
- Zlatoje MARTINOV (prir.), »Tragovima jedne knjige. Praktički humanizam Andrije Krešića«, *Republika*, br. 476–477, 1–31. 5. 2010. (sadrži tekstove rasprave nekoliko autora o knjizi Andrije Krešića, *Humanizam i kritičko mišljenje*)
- »Marxist Against Marxist in Yugoslavia«, *Neue Züricher Zeitung*, 29. 7. 1972.

- Marko MATIĆ, »Kršćanstvo i marksizam šezdesetih godina«, *Obnovljeni život*, 1, 1979.
- Predrag MATVEJEVIĆ, »Prilozi historiji bestidnosti, I i II« *Oslobođenje*, 28. i 29. 4. 1980. (polemika s Fuadom Muhićem)
- Predrag MATVEJEVIĆ, »Čosić je sukrivac za zločin – intervju«, *Monitor*, 18. 4. 1997.
- Predrag MATVEJEVIĆ, »Requiem za ljevicu« (1) i (2), *Feral Tribune*, 5. 5. i 12. 5. 1997.
- Predrag MATVEJEVIĆ, »O nekim stavovima dr Muhameda Filipovića (ili o 'drugim' nacionalizmima)«, *Književna reč*, br. 94, 10. 2. 1978, str. 4–5.
- Matko MEŠTROVIĆ, »Ukupni radnik i totalni praksis«, u: *Interdisciplinarnost: znanosti obrazovanja i inovacija*, Zvonimir Šeparović (ur.), 1982, str. 70–79.
- Dragoljub MIĆUNOVIĆ, »Birokratija i javnost«, *Praxis*, god. II (1965), br. 4–5.
- Dragoljub MIĆUNOVIĆ, »Titove mandarine za neposlušne profesore« (intervju Ljubiši Stavriću), *NIN*, 27. 7. 2000. i 3. 8. 2000.
- Veljko MIĆUNOVIĆ, »Parola idejnog monolitizma i kritika 'Praxisa'«, *Književne novine*, br. 691–692, 1. 7. 1985.
- Nikica MIHALJEVIĆ (prir.), »Praxis – hrvatski pogled iz inozemstva«, *Hrvatska revija*, br. 1, god. VIII/ 2008, str. 109–134. Prilog sadrži tekstove Gvide Saganića (1966), Hrvoja Lorkovića (1966) i Zlatka Markusa (1975) pisane u emigraciji u *Hrvatskoj reviji* koja je u vreme prvog objavljivanja tekstova izlazila u inostranstvu.
- Borislav MIKULIĆ, »Milan Kangrga«, *Bastard*, decembar 1998.
- Borislav MIKULIĆ, »Praxis filozofija. Univerzalizam i ideologem kulture u novijoj hrvatskoj filozofiji«, *Jutarnji list*, 5. 12. 2001, Magazin, Kultura, str. 52 (pod redakcijskim naslovom: »Praxis filozofija. Jedino što je ostalo od hrvatske filozofije«).
- Borislav MIKULIĆ, »Poetički pojam prakse i njegov kulturni kontekst. Filozofija *praxis* u političkim, teorijskim i umjetničkim previranjima 60-ih«, u: *Zbornik Zagrebačke slavističke škole*, Zagreb 2009. (višestruko proširena verzija izlaganja na Zagrebačkoj slavističkoj školi, Dubrovnik, IUC, 1. 9. 2009. http://www.hrvatskip-lus.org/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=55&Itemid=101&limitstart=12)
- Ranko MILANOVIĆ, »Gajo Petrović: The Meaning of Philosophizing and 'Thinking the Revolution'«, *Dijalog*, br. 7–8/1998, str. 223–237.
- Anđelko MILARDOVIĆ, »Intervju s Rudi Supekom«, *TEN*, 1989.
- V. MILETIĆ, »Dogme 'svete porodice'«, *NIN*, 27. 5. 1973, str. 12–13.
- Vojin MILIĆ, »Prilog teoriji društvenog sukoba«, *Praxis*, br. 1/1965, str. 86–100.
- Vojin MILIĆ, »Križa samosvesti u savremenom društvu«, *Praxis*, br. 4–6/1965, str. 721–742.
- Nikola MILOŠEVIĆ, »Nasilje, socijalna pravda i sloboda«, *Vidici*, vanredni broj, jun 1968.

- Žika MINOVIĆ, »Vlast radnika, a ne filozofa«, *Politika*, 21. 4. 1973, str. 7.
- Milan MIRIĆ, »Rezervati za riječ i akciju«, *Razlog*, br. 52–53, 1967.
- Dragan MISTRIC, »Jugoslovenska filozofija prakse i njene granice«, *Theoria*, br. 1–2 /1988, str. 39–50.
- Nenad MIŠČEVIĆ, »Švajneraj na zemlji« (razgovor s Igorom Štiksom), *Feral Tribune*, 20. 10. 2001.
- Nenad MIŠČEVIĆ, »Jedan mit filozofije prakse: svijet kao čovjekovo djelo«, *Pitanja*, god. VIII (1988), br. 3–4, str. 89–96.
- Prvoslav MITIĆ, »U svijetu se širi interesiranje za autentičnu Marksovu misao«, *Borba*, 5. 10. 1965.
- M. B. MITIN, »O takozvanim 'novim varijantama' marksizma«, mart 1969. (Митин Б. М., О так называемых »новых вариантах« марксизма, *Иностранная литература*, но. 3, 1969, str. 220–226.)
- »MLADO žito i kukolj«, *Borba*, 10. 6. 1968.
- M. MLAĐENović, »Univerzitet u sledećim decenjama«, *Komunist*, 4. 3. 1974, str. 23.
- D. MOJOVIĆ, »Startovali od nule. Prikaz drugog dana Kongresa jugoslavenskih filozofa«, *Nedeljna Borba*, 7–8. 5. 1988.
- Dragan MOJOVIĆ, »Filozofija nije nacionalna«, *Borba*, 9. 5. 1988.
- Nikola MOKROVIĆ, »Praxis i Korčulanska ljetna škola«, (diplomski rad), FPZ, Zagreb, travanj 2005.
- Alojz MUDRINIĆ (pseudonim), »Razmišljanja uz *Mišljenje revolucije* Gaje Petrovića«, *Obnovljeni život*, br. 3–4/1980.
- Fuad MUHIĆ, »Gajo Petrović: 'Filozofija i marksizam'«, *Pregled*, br. 10/1965.
- Fuad MUHIĆ, »Praxis (br. 4–5/1965)«, *Pregled*, god. XVII (LV), br. 7–8, str. 124–132.
- Fuad MUHIĆ, »Hegel i staljinizam«, *Praxis*, br. 5–6/1970, str. 847–852.
- Fuad MUHIĆ, »VIII sesija Korčulanske ljetne škole«, *Pregled*, br. 10/1971.
- Fuad MUHIĆ, »'Stara' i 'nova' ljevica«, I i II, *Komunist*, 2. 11. 1972. i 9. 11. 1972.
- Fuad MUHIĆ, »O sukobu anarhizma i marksizma« *Opredjeljenja*, god. IV, br. 4/1970, str. 65–77.
- Fuad MUHIĆ, »O nekim interpretacijama marksizma kod nas«, *Vojno delo*, god. XXVI br. 2/1974, str. 27–34. Preštampano iz *Opredjeljenja*, br. 1/1973, str. 39, 45.
- Fuad MUHIĆ, »Karte na stol«, *Oslobođenje*, 29. 4. 1980, str. 10.
- Fuad MUHIĆ, »Protiv svih zastava«, *Nedeljna Borba*, 24–25. 9. 1983.
- Dino MUJADŽEVIĆ, »Vladimir Bakarić i Praxis«, u: *Disidentstvo u suvremenoj povijesti*, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Hrvats-

- kom institutu za povijest u Zagrebu 19. studenoga 2009, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2010, str. 385–393.
- Rasim MUMINOVIĆ, »Filozofsko mišljenje i mišljenje o njemu«, *Treći program*, (Radio Sarajevo), br. 5, 1974.
- Rasim MUMINOVIĆ, »Ni ideal ni stvarnost« (uz knjigu Svetozara Stojanovića), *Pregled*, br. 11–12/1970.
- Rasim MUMINOVIĆ, »Srpska genocidnost i naša odgovornost«, *Ratni kongres bosanskomuslimanskih intelektualaca*, 22. 12. 1992, Sarajevo: Vijeće Kongresa bosanskomuslimanskih intelektualaca, 1994, str. 120–122.
- M. V., »Sutra počinje Korčulanska ljetna škola«, *Borba*, 15. 8. 1967.
- ER, »Zur Entwicklung des Praxisdenkens. Ariadnefaden des philosophischen Marxismus«, *Zur Geschichte und Zukunft des Praxiskonzepts, Theoriegeschichte*, 26. 3. 2004. »Nacionalno u kulturi«, *Praxis*, br. 4/1967.
- N. K., »Republičko vijeće Sabora Hrvatske oštro osudilo rad Odbora za dodjelu nagrada 'Božidar Adžija'. Politička akcija kamuflirana velom naučnog rada«, *Borba*, 25. 6. 1966.
- N. N., »Crkva i staljinizam«, *Katolički tjednik*, br. 27, 5. 7. 1987.
- NEMANJA (Blog), »In Memoriam: Milan Kangrga«, *Google* 1, 27. 4. 2008.
- »NACIONALIZAM i osnovna ljudska prava« (diskusija), *Filosofija*, br. 1–2/1972.
- »NACIONALNO i klasno, I–II«, *Naše teme*, Zagreb 1972.
- »NASILJE 'humanih' profesora«, *Večernje novosti*, 19. 1. 1974, str. 5.
- »NAŠA dilema: proletarijat ili birokratija«, *Student*, vanredni broj 1, 4. VI 1968.⁷
- N. B. (prevela), »Počast Gaji Petroviću« (O počasnom doktoratu G. Petrovića u Strazburu), *Politika*, 14. 11. 1990.
- »NEIZBEŽAN raskid«, *Politika*, 29. 1. 1975, str. 8.
- »NEPRIHVATLJIVO koegzistiranje« *Komunist*, 25. 7. 1968. (O raspuštanju partijske organizacije na FF u Beogradu)
- »The NEW PLIGHT of the Praxis Professors« (pismo 22 potpisnika), *The New York Review of Books*, Vol. 27, No. 19, December 4, 1980.
- »Nije spor oko marksističke kritike«, *Komunist*, 31. 12. 1973, str. 25–28. *NIN*,
- »Mudri nonkonformista. In memoriam Ljubi Stojiću«, 1934–1997, *NIN*, 31. 1. 1997. *NIN*,
- »'Praxis' između ostalog«, *NIN*, br. 1106, 19. 3. 1972, str. 36–38.
- Roksanda NINČIĆ, »The Power of Belgrade's Salons. The Open University«, *Vreme, News Digest Agency*, No. 169, December 19, 1994.

---

7 O stupanju Filozofskog fakulteta u Beogradu u štrajk.

- »'NOVA leвица' ili platforma antikomunizma«, *Komunist*, 11. 3. 1974, str. 6–7.
- »'NOVA leвица' – nova forma masovnog pokreta«, *Borba*, 28. 2. 1974.
- Staniša NOVAKOVIĆ, »Moć i čovečnost. Šesto međunarodno zasedanje Korčulanske ljetnje škole, *Politika*, 7. 9. 1969.
- V. NOVAK, »U 4 humoristička oka. Rudi Supek«, *Večernji list*, 14. i 15. 8. 1971. »Obrazloženje nagrada naučnim radnicima«, *Vjesnik*, 29. 4. 1966, str. 4.
- ODJELJENJE UDB-e za grad Zagreb, »Elaborat o 'Pogledima'«, *Ljetopis Prosvjete*, Zagreb 2001, str. 522–535. »O upotrebi i zloupotrebi marksizma«, *Politika*, 18. 7. 1972, str. 6. »O ljevici danas« (diskusija), *Pregled*, br. 11–12/1972, Sarajevo.
- С. Ф. ОДУЕВ (и др.), »Заметки о филофској жизни в Югославии«, *Вопросы философии*, но. 5, 1966.
- Mira OKLOBDŽIJA, »Što da se radi? Rudiju Supeku i Miladinu Životiću«, *Republika*, br. 192–193, 1–31. 7. 1998.
- S. OSTOJIĆ, »Od marksističke do građanske orijentacije«, *Politika*, 17. 12. 1973, str. 5.
- »OTVORENA kritika slabosti«, *Borba*, 17. 12. 1977.
- Enzo PACI, »Spontanost kao temelj i modalitet praxisa«, *Praxis*, br. 1–2/1972.
- Dušan PAJIN, »Korčulanska letnja škola«, *Gledišta*, br. 10/1971.
- Zvonko PANDŽIĆ, »Pravopisna bespuća. Mislitelji revolucije nisu evoluirali«, *Fokus*, 4. 3. 2005.
- M. PANTELIĆ, »Samoupravljajući neće filozofsku 'svetu porodicu'«, *Politika*, 19. 5. 1973, str. 6.
- Borka PAVIĆEVIĆ, Žarko PUHOVSKI »Nekad revolucionari, danas poslušnici« (razgovor), *Zarez*, X/240, 2008, str. 10–11.
- Vlatko PAVLETIĆ, »Neka im sudi Partija – pretisak govora V. Pavletića«, *Feral Tribune*, br. 535, 18. 12. 1995, str. 20–21.
- Vlatko PAVLETIĆ, »Umjesto kritike – zlurada destrukcija«, *Vjesnik*, 16. 5. 1966, str. 2.
- Vlatko PAVLETIĆ, »Dobronamjerno pisamce 'Feralovcima'«, *Feral Tribune*, 22. 12. 1995, str. 9.
- Vlatko PAVLETIĆ, »Intervju o uređivanju kulturne rubrike Vjesnika«, *Vjesnik*, 8. 4. 2000.
- Mileta PAVLOV, »O progresu, socijalizmu i kulturi. Letnja filozofsko-sociološka škola u Korčuli«, *Dnevnik* (Novi Sad), 14. 7. 1968.
- B. PAVLOVIĆ, »Ostvarenje jedne lepe inicijative. Korčula – grad filozofije«, *Politika*, 8. 7. 1964.
- Ante PAŽANIN, »Praktička filozofija i Frankfurtska škola«, *Theoria*, god. XXVIII, br. 1–2/1985, str. 31–44.

- Danilo PEJOVIĆ, »O moći i nemoći filozofije«, *Naše teme*, VI/1962, br. 2.
- Danilo PEJOVIĆ, »Jedno objašnjenje o 'ljevičarstvu' i 'desničarstvu'«, *Kolo*, časopis za kulturu i umjetnost MH, br. 6/1968.
- Danilo PEJOVIĆ, »Pomahnitala utopija«, *Kritika*, br. 7/1969, Zagreb, str. 402–427.
- Danilo PEJOVIĆ, »Hrvatska kulturna orijentacija godine 1971«, *Dubrovnik*, br. 2/1971.
- Danilo PEJOVIĆ, Ante MARIN, »Obavijest hrvatskog filozofskog društva«, *Vjesnik*, 9. 10. 1966.
- Danilo PEJOVIĆ, »On the Power and Impotence of Philosophy«, u: Erich FROMM (ed.), *Socialist Humanism, An International Symposium*, Doubleday and Company, Garden City, New York, 1965, pp. 181–191. 468
- Danilo PEJOVIĆ, »Da li je filozofija egzistencije aktuelna?«, *Naše teme*, br. 3/1958, str. 394–407.
- Danilo PEJOVIĆ, »Granična pitanja znanstvene ontologije«, *Naše teme*, br. 4–5/1958, str. 503–531.
- Latinka PEROVIĆ, »Najveća je opasnost od neznanja«, *Mladost*, 7–14. 11. 1968.
- Robert PERIŠIĆ, »Procvat svjetske marksističke scene. Marksomanija i na Zapadu. Čak i kapitalisti čitaju Kapital«, *Globus*, 16. 7. 2010.
- Miljenko A. PEROVIĆ, »Dvije vertikale Milana Kangrge«, *Crnogorski književni list*, 2003.
- Nikola PETKOVIĆ, »U sjećanje Milanu Kangrgi. Glasovi svih nas koji vam se obraćamo kao da dolaze izvan svijeta o kojemu ste nam pričali. Čemu ste nas naučili profesore?«, *Novi list*, 3. 5. 2008.
- Gajo PETROVIĆ, »Čemu Praxis«, *Praxis*, br. 1/1964.
- Gajo PETROVIĆ, »Za principijelnu diskusiju, u povodu Vjesnikove 'recenzije' Praxisa«, *Praxis*, br. 4–5/1965.
- Gajo PETROVIĆ, »Jugoslavenska filozofija danas – referat na Godišnjoj skupštini Jugoslavenskog filozofskog društva«, Zagreb, 27–28. 12. 1966, *Filosofija*, br. 4/1966, str. 459–466.
- Gajo PETROVIĆ, »Tri filozofska L enjina«, *Treći program Radio Beograda*, zima 1973.
- Gajo PETROVIĆ, »Krizna i povijest«, *Filosofija*, br. 2–3/1971, str. 155–167.
- Gajo PETROVIĆ, »Istina i pluralizam«, *Theoria*, br. 1–2, 1977, str. 75–85.
- Gajo PETROVIĆ, »Dragi Davičo«, *Književna reč*, br. 167, 25. 5. 1981.
- Gajo PETROVIĆ, »Pismo uredniku Književne reči«, *Književna reč*, br. 171, god. X, 25. 7. 1981.
- Gajo PETROVIĆ, »Još dvije godine Praxisa«, *Praxis*, br. 1–2/1969, str. 345–355.

- Gajo PETROVIĆ, »Filozofija i politika u socijalizmu«, *Praxis*, br. 2/1964, str. 269–280.
- Gajo PETROVIĆ, »O našoj filozofiji« (reč Gaje Petrovića na Osmom kongresu SKJ), *Praxis*, br. 2/1965, str. 249–254.
- »G. PETROVIĆ, M. ČALDAROVIĆ, S. VRANIĆ isključeni iz SK«, *Vjesnik*, 10. 6. 1968.
- Gajo PETROVIĆ, »Križa kao početak revolucije«, (intervju novinaru Zoranu Stankoviću), *Omladinske novine*, god. XI, br. 417–418, 2. 4. 1983.
- Gajo PETROVIĆ, »Praksa« (Rečnik filozofije), *Theoria*, br. 1–2/1985.
- Gajo PETROVIĆ, »Raznolikost u filozofiji – temeljna pretpostavka za slobodno stvaranje i za stvaralački dijalog« (razgovor u povodu izlaska *Odabranih djela*), *Naša knjiga*, br. 23–24/1987.
- Gajo PETROVIĆ, »Jedini 'dosljedan marksist' je drugi noj« (intervju vodio Veselin Radunović), *Ovdje*, br. 238, mart 1989, str. 3–4.
- Gajo PETROVIĆ, »Heidegger Martin (1889–1976)«, emisija u ciklusu: »Ličnosti i djela druge polovice XX stoljeća«, *Treći program Radio Zagreba*, Zagreb 1994.
- Gajo PETROVIĆ, »Alienation« (odrednica u: *Encyclopedia of Philosophy* u 10 tomova, tom 1, str. 120–127), Donald M. Borchert (ed. in chief), Second edition, 2005.⁸
- Gajo PETROVIĆ »O nepoštednoj kritici svega postojećeg« (preneseno iz *Studentskog lista*, br. 6/1965), *Praxis* br. 4–5/1965, rubrika »Kronika«.
- Gajo PETROVIĆ, »Reč u diskusiji«, *Marks i savremenost*, 1, Beograd 1964.
- Gajo PETROVIĆ, »Šta je istorija. Uz Treće zasjedanje Korčulanske letnje škole«, *Politika*, 5. 9. 1965.
- Gajo PETROVIĆ, »Otvoreno pismo drugu Zihherlu«, *Praxis*, br. 1–2/1974, str. 205–211. (Zihherlov članak se može naći u *Borbi*, 27. 1. 1974).
- Gajo PETROVIĆ, »O međunarodnom izdanju *Praxis* (1970–1973)«, *Praxis*, br. 2–3/1973, str. 745–757.
- Gajo PETROVIĆ, »Prijateljsko pismo Vojanu Rusu«, *Praxis*, br. 1–2/1974.
- Gajo PETROVIĆ, »Marx, rad i opuštenost: pismo Ernestu Grassiju«, *Filozofska istraživanja*, Zagreb, XII/1992, br. 47.
- Gajo PETROVIĆ, »O jednoj grešci u članku 'Veliko delo o marksističkom filozofskom materijalizmu'«, *Borba*, 21. 9. 1948.
- Gajo PETROVIĆ, »O Rozentalovoj knjizi 'Marksistički dijalektički metod'«, *Izvor*, III/1950, br. 4, Zagreb.
- Gajo PETROVIĆ, »Zasluge mladosti: otvorena pitanja poslijeratne jugoslavenske filozofije«, *Intervju*, *Oko*, XII/1984, br. 328 (11. 10), str. 5–6.

8 Odrednica je pisana za prvo izdanje *Encyclopedia of Philosophy* (u osam tomova), 1967. u redakciji (ed. in chief) Pola Edwardsa (Paul Edwards).

- Gajo PETROVIĆ, »San o čarobnjaku«, nedeljnik *Danas*, 23. 2. 1988, Zagreb, str. 24–25.
- Gajo PETROVIĆ, »O filozofiji prakse i jednom neobičnom pojmu razmišljanja« (u rubrici »Polemika«), *Theoria*, br. 3–4/1987, str. 121–137.
- Gajo PETROVIĆ, »Die Frankfurter Schule und die Zagreber Philosophie der Praxis, predavanje na: »9. Fachsymposium der Alexander von Humboldt-Stiftung im Dezember 1984 in Ludwigsburg«, objavljeno u: Axel Honneth und Albrecht Wellmer; *Die Frankfurter Schule und die Folgen*, Walter de Gruyter, Berlin / New York, 1986.
- Gajo PETROVIĆ, »Nastavnički fakulteti i praksa«, *Naše teme*, br. 4/1960, str. 537–568.
- Gajo PETROVIĆ, »Pitanje o čovjeku i Karl Marx«, *Naše teme*, br. 4/1961, str. 563–576.
- Gajo PETROVIĆ, »Man and Freedom«, u: Erich FROMM (ed.), *Socialist Humanism, An International Symposium*, Doubleday and Company, Garden City, New York, 1965, pp. 250–255.
- Gajo PETROVIĆ, »Ein Gewisser Ernst Bloch«, *TÜTE*, Sonderheft: Zum hundersten Geburtstag von Ernst Bloch, jun/jul 1985.
- Gajo PETROVIĆ, »Bit' je Marxove misli 'mišljenje revolucije'« *Student*, 15. 1. 1986.
- Gajo PETROVIĆ, »Bivši marksisti«, *Danas*, 3. 3. 1987.
- Gajo PETROVIĆ, »Odgovor 'krnjem sastavu' i Sesardiću«, *Theoria*, br. 3–4/1988, str. 127–135.
- Gajo PETROVIĆ, »J'ai vécu deux ans parmi les étudiants russes«, *Preuves*, 1re annee, No. 3, maj 1951, str. 12–17.
- Gajo PETROVIĆ, »U mračnom tunelu«, nedeljnik *Danas*, 30. 10. 1990, str. 33.
- Gajo PETROVIĆ, »Svi smo bili komunisti«, s nadnaslovom »Životni inventar Gaja Petrovića« (razgovarao Mirko Arsić), *Duga*, 26. oktobar – 9. novembar 1990, str. 10.
- Gajo PETROVIĆ, »Svi smo bili komunisti«, s nadnaslovom »Životni inventar Gaja Petrovića« (razgovarao Mirko Arsić), *Duga*, 26. 10 – 9. 11. 1990, str. 8–12.
- Gajo PETROVIĆ, »Dialektični materializem in 'teorija prakse'«, *Naši razgledi*, 6, 1989.
- Gajo PETROVIĆ, »Mnogo je naknadnih demokrata – intervju«, *Borba*, 20. 4. 1990.
- Gajo PETROVIĆ, »Pismo Gaje Petrovića«, *Nedjeljna Borba*, 1–2. 12. 1990.
- Gajo PETROVIĆ, »I dalje u mračnom tunelu povijesti« (iz intervjuja *Dugi*), *Vjesnik*, 30. 10. 1990.
- Gajo PETROVIĆ, »Nacionalizam nas je doveo na ivicu građanskog rata«, *Forum*, 14. 1. 1991.
- Gajo PETROVIĆ, »Priznajem«, *Nedjeljna Dalmacija*, 3. 2. 1993.
- Zagorka PEŠIĆ-GOLUBOVIĆ »Jedno nemarksističko shvatanje 'marksizma'«, (odgovor *Komunistu* i Miliji Komatini), *Praxis*, br. 2/1965, str. 292–296.

- Zagorka PEŠIĆ-GOLUBOVIĆ, »Nesporazumi ili pretenzije na ideološki monopol«, *Književne novine*, br. 244, 6. marta 1965, str. 5.
- Dušan PIRJEVEC, »Svet u svetlosti kraja humanizma«, *Treći program Radio Beograda*, proleće 1969, br. 1, str. 151–178.
- Dušan PIRJEVEC, »Kaj je zgodovina? Ob letašnji poletni korčulanski šoli«, *Naši razgledi*, XIV/1965, št. 18 (329), str. 362–363.
- Dušan PIRJEVEC, »Slovenstvo, jugoslovenstvo i socijalizam«, *Delo*, br. 1/1962, Beograd.
- Dušan PIRJEVEC, »Izvinite, kako ste rekli?«, *Delo*, br. 12/1961, Beograd.
- Dušan PIRJEVEC, »Nacija i moć«, *Praxis*, br. 1–2/1970, str. 131–144.
- J. PJEVIĆ, »Savez filozofskih društava Jugoslavije. Koraci k izlazu iz krize«, *Borba*, 10. 3. 1978.
- Danko PLEVNIK, »'Prijatelji mudrosti' hrvatsku stvarnost ne promišljaju kritički. Politika ziheraštva«, *Slobodna Dalmacija*, 17. 3. 2007.
- Danko PLEVNIK, »Bitka za bitak«. Recenzija knjige: V. Golubović, *S Marxom protiv Staljina*«, *Komunist* (Zagreb), 19. 2. 1988.
- Danko PLEVNIK, »Filozofija ziheraštva«, *Slobodna Dalmacija* (Spektar), 17. 3. 2007.
- Danko PLEVNIK, »Sjećanje na filozofa Gaju Petrovića«, *Svjetlo* (časopis za kulturu, umjetnost i društvena zbivanja), Karlovac, br. 1–2, 2004.
- Klaus PODAK, »Wichtig: dass sie stattgefunden hat« (Philosophen und Sociologen treffen sich zur Sommerschule in Korcula), *Süddeutsche Zeitung*, 1973, Nr. 213, 15–16. 9. 1973, str. 211–214.
- »PODRŠKE i ocene«, *NIN*, 8. 4. 1973, str. 17.
- »POLITIČKI ulog u anarholiberalizam«, *Politika*, 29. 5. 1973, str. 6.
- »POLITIKANSTVO opozicije«, *Komunist*, 31. 12. 1973, str. 3.
- POLITIKA, »Dvoični 'fobista'. Povodom napada Ljubomira Tadića na 'Politiku' i rubriku 'Odjeci i reagovanja'«, *Politika*, 11. 1. 1989, str. 14.
- »POKUŠAJ opozicionog političkog delovanja i zloupotrebe u politikantske svrhe«, *Borba*, 16. 1. 1974, str. 5.
- POLAZEĆI od Marksa, *NIN*, 7. 10. 1979, str. 45.
- Tihomir PONOŠ, »Filozof koji se suprotstavljao švercanju vlastitih sudbina'«, *Novi list*, 27. 4. 2008.
- Nebojša POPOV, »Štrajkovi u savremenom jugoslovenskom društvu«, *Sociologija*, br. 4/1969.
- Nebojša POPOV, »Oblici i karakter društvenih sukoba«, *Praxis*, br. 3–4/1971.
- [Nebojša POPOV] »Komunističko opredeljenje ili propaganda protiv socijalizma« –

- komentar redakcije i materjal sa suđenja B. Jakšiću u Sarajevu 5–8. 3. 1972, *Filozofija*, br. 1–2/1973, str. 185–209.
- Nebojša POPOV, »Naučna istina i istina jedne politike«, *Praxis*, br. 1–2/1974, str. 213–229.
- Nebojša POPOV, »Misterije i histerije«, *Student*, vanredni br. 5, 25. 6. 1968.
- Nebojša POPOV, »Unutrašnja i spoljna sloboda«, *Filozofija i društvo*, br. 1/1987, str. 185–207.
- Nebojša POPOV, »Prilozi za proučavanje studentskog pokreta u Jugoslaviji«, *Sociološki pregled*, br. 1–2/1984, str. 19–42.
- Nebojša POPOV, »Studentski pokret u Jugoslaviji 1963–1974«, *Sociološki pregled*, br. 3–4/1984, str. 167–194. Nebojša POPOV, »Contra fatum«, *Scientia Yugoslavica*, 1–2/1987.
- Nebojša POPOV, »Mnogo razloga za obnovu«, *Borba*, 1. 6. 1989.
- Nebojša POPOV et al., »Kad se laži pomešaju s batinama, Studentske demonstracije nekad (1968) i sad (1991). Kako osmoro nastavnika Filozofskog fakulteta koji su 1975. bili udaljeni sa Beogradskog univerziteta vide pobunu studenata«, *Nedeljna Borba*, 20–21. 4. 1991, str. X–XI.
- Nebojša POPOV, »Disidentska skrivalica«, *Republika*, br. 242–243, 1–31. 8. 2000.
- Nebojša POPOV, »Praksis i antipraksis. Prilog ispitivanju jednog jugoslovenskog paradoksa«, *Republika*, br. 516–519, januar– februar 2012, str. 13–18.
- Mihailo V. POPOVIĆ, »Šest pitanja praksisovcima«, Povodom knjige *Sloboda i nasilje*, *Republika*, br. 320–321, 1–30. 11. 2003. Milentije POPOVIĆ, Intervju za časopis *Socijalizam*, br. 7–8/1964.
- Milentije POPOVIĆ, »Naš sadašnji politički trenutak. Intervju«, *NIN*, br. 785, 23. 1. 1966, str. 5.
- Zlatko POSAVAC, »In memoriam Ivan Focht«, *Filozofska istraživanja*, br. 4, 1992, str. 797–805.
- Zlatko POSAVAC, »Uskraćivanje prava na povijest hrvatske filozofije« (Uvod za zbornik *Hrvatska filozofija u prošlosti i sadašnjosti. Zbornik iz 1968. godine* iz pera Zlatka Posavaca (Biblioteka Filozofska istraživanja, Zagreb, 1992, str. 7–31.)
- Zlatko POSAVAC, »Veliko hrvatsko čudo«, *Praxis*, br 3/1966, str. 445 – 453.
- »PRAVI put«, *Komunist*, 25. 2. 1974, str. 3–4. »Praxis br. 3/1965.«, *Vjesnik*, 26. 5. 1965, str. 7.
- »PREDAVANJA«, *Politika*, 28. 3. 1973, str. 11.
- »PRIZNANJA oslobođenoj misli«, *Politika*, 17. 2. 1988.
- »Problemi marksizma« (Savetovanje i diskusija), *Naše teme*, br. 1/1960, str. 53–127. (Učestvovali: Predrag Vranicki, Maks Baće, Milan Kangrga, Vanja Sutlić, Abdu-

lah Šarčević, Andrija Krešić, Veljko Korać, Branko Bošnjak, Danko Grlić, Vuko Pavićević, Mihailo Marković, Gajo Petrović, Miroslav Polak, Danilo Pejović, Dimitrije Sergejev i Hrvoje Lisinski)

PROCES: Mandić–Grlić–Kangrga, *Vjesnik, Večernji list, Politika*, 3. 4. i 5. 3. 1965. (više autora)

Miodrag PROTIĆ, »Povodom izjave o *Praxisu*« (tekst iz dnevnog lista *Politika*, 1. 2. 1968) *Praxis*, br. 1–2/1968, str. 220.

»Protokol predstavnika Jugoslovenskog udruženja za filozofiju i Instituta filozofije AN SSSR o susretima i saradnji u oblasti filozofije«, *Praxis*, br. 4–6/1966, str. 838–839.

»PRIOPĆENJE za javnost Udruge '11. siječnja 1972.' Hrvatskom vlada antikroatizam«, *Vjesnik*, 4. 4. 2002, str. 16.

»PROTIVNIKE udaljiti sa fakulteta«, *Večernje novosti*, 9. 1. 1974, str. 9.

»PROVIDNOST čiste filosofije«, *Večernje novosti*, 9. 1. 1974, str. 9.

Ivan PRPIĆ, »Smisao i perspektive socijalizma. Povodom druge serije tema Korčulanske ljetne škole«, *Politička misao*, br. 27, 1964, str. 198–202.

Žarko PUHOVSKI, »Ostala samo legenda o '68«, *Večernji list*, 17. 5. 2008.

Žarko PUHOVSKI, »Hrvatska '68: lokalizirana globalnost«, *Večernji list*, 31. 5. 2008.

Žarko PUHOVSKI, »Filozofija politike 'novog stanja', *Praxis*, god. VIII (1971), br. 3–4.

Srećko PULIG (priredio i vodio), »Okrugli stol o '68. u Jugoslaviji i posljedice', *Kulturno-informativni centar*, 13. 5. 2008, *Zarez*, br. 231/2008.

Srećko PULIG, »Prava strava zaborava. Uz zbornik: *Zbilja i kritika*«, *Feral Tribune*, 16. 2. 2002.

Srećko PULIG, »Uz prijevod knjige R. Močnika: Koliko fašizma?«, *Bastard*, decembra 1998.

Srećko PULIG, »In memoriam Milan Kangrga (1923–2008)«, *www.zamirzine*, 5. 5. 2008.

Srećko PULIG, »Milan Kangrga (1. svibnja 1923. – 25. travnja 2008.). Iskušavao je revoluciju«, *Zarez*, X/231, 15. 5. 2008.

Srećko PULIG (prir.), »Praxis u Muzeju revolucije« (sa tri priloga: M. Kangrga, »Trn u oku«, S. Alić, »Ekstenzija – medij – praksa«, B. Mikulić, »Mramor, kamen i željezo«), *Zarez*, IX/203, 5. 4. 2007.

R. K., »Gajo Petrović, počasni doktor u Strasbourgu«, *Vjesnik*, 23. 10. 1990.

RADIO Free Europe, »Serbian Marxist Attacks Stalinist De-Stalinization. Part Three: Against a Professional Politocracy«, 7. 7. 1972.

Slavko RADELJIĆ-JAKIĆ, »Poštovanje i prezir«, *Nedjeljna Dalmacija*, 28. 4. 1991.

- J. RADOVANOVIĆ I V. VIGNJEVIĆ, »Nacionalizam kao politička tehnologija«, *Borba*, 1–2. 12. 1990.
- Veselin RADUNOVIĆ, »Dialektični materializam i teorija prakse. O povojni jugoslavanski filozofiji govori dr. Gajo Petrović, *Naši razgledi*, god. XXXVIII, br. 6 (893), 24. 3. 1989.
- Prvoslav RALIĆ, »Filozofija o slobodi. Posle Korčulanske letnje filozofske škole«, *Komunist*, 14. 9. 1967.
- Prvoslav RALIĆ, »Društveni smisao zahteva za bezobzirnom kritikom svega postojećeg«, *Socijalizam*, br. 3/1965.
- Prvoslav RALIĆ, »Povodom diskusije o socijalističkom moralu i humanizmu«, *Socijalizam*, V/1962, br. 1, str. 80–93.
- Prvoslav RALIĆ, »Uz neka shvatanja odnosa filozofije i revolucije«, *Socijalizam*, V/1962, br. 2–3, str. 178–182.
- »REAGIRANJA na 'Kroniku političke bitke'«, *VUS*, 26. 6. 1968. (Gajo Petrović, Antun Žvan, Željko Falout, Milan Mirić, Bruno Popović i Ljubo Boban)
- »REPRESIJA u Beogradu«, *The New York Times*, 3. 2. 1974.
- »REVOLUCIONARNI koraci bili su neophodni«, *Politika*, 31. 12. 1973. i 1–2. 1. 1974, str. 3–4.
- Pier Aldo ROVATTI, *Dizionario Bompiani dei Filosofi Contemporanei*, 1990, p. 310, Odrednica o Gaji Petroviću. Anna Pia RUOPPO, »Gajo Petrović e i filosofi Jugoslavi della prassi proposta di un confronto produttivo fra il pensiero di Heidegger e quello di Marx«, *Archivio di storia cultura*, anno XVIII – 2005, Liguori Editore, Napoli Università degli Studii di Napoli »Federico X«, pp. 267–271.
- Veljko RUS, »Sadašnji međunacionalni odnosi u Jugoslaviji«, *Gledišta*, br. 5–6/1971.
- Veljko RUS, »Moć i struktura moći u jugoslovenskim preduzećima«, *Sociologija*, br. 2/1970.
- Veljko RUS, »Vrednosti kao dijagnostički element društvenog sistema«, *Čovjek i sistem*, Zagreb 1977.
- Veljko RUS, »Društveni procesi i društvene vrednote – u periodu od 1950. do danas«, *Čovjek i sistem*, Zagreb 1978.
- Veljko RUS, »Društveni razvoj i kvalitet života – Teze«, *Sociologija*, br. 1–2/1985.
- S. F., »Debata o dodjeli nagrada 'Božidar Adžija'. Politička akcija iza paravana nauke«, *Vjesnik*, 26. 6. 1966.
- »SAOPŠTENJE Izvršnog komiteta CK SK Jugoslavije«, *Komunist*, 6. 6. 1968.
- »SA opozicijom nema pogađanja«, *Večernje novosti*, 9. 1. 1974, str. 9.
- »SA opozicijom nema pogodbe«, *Komunist*, 22. 3. 1973, str. 10–11.

- »SAOPŠTENJE univerzitetskog komiteta«, *Politika*, 21. 4. 1973, str. 6. »Sastanak redakcijskog savjeta Praxis«, Korčula 1969, *Praxis*, 1–2/1970, str. 226–249.
- Mile SAVIĆ, »Praxis filozofija izvan svoje epohe«, u: *Filozofija prakse* (Zbornik, priredio Nenad Daković), Dom omladine, Beograd 2011, str. 257–274.
- Desanka SAVIĆEVIĆ, »Jedan neprihvatljiv način tumačenja kulture u socijalizmu«, *Borba*, 24. 1. 1965. »Savje to va nje filozofa u Zagrebu 3–5. 12. 1959«, *Naše teme*, br. 1, 1960, str. 53–127.
- Guzelin Schmid NOERR, »Die Frankfurter Schule und die gegenwartige Philosophie«, *Blickpunkt*, 1989, str. 35–36.
- Alexander SCHWAN, »Mit Gesetzen gegen die Freiheit des Denkens – Belgrade neue Regierung bedroht die Professoren der »Praxis“-Gruppe. Wenn Philosophen die Welt verändern wollen«, *Die Welt*, No. 165, 18. 7. 1980.
- Alexander SCHWAN, »Wenn Philosophen die Welt verändern wollen«, *Die Welt*, 18. 7. 1980, S. 15.
- Alexander SCHWAN, »Angst vor kritischen Denkern«, *Die Zeit*, 9. 5. 1975.
- Laslo SEKELJ, »Metarmofoza juna«, *Index*, 27. 12. 1968.
- Laslo SEKELJ, »Neda Krmpotić spašava grešne studentske duše«, *Index*, 21. 3. 1969.
- Laura SECOR, »Betrayed and the Road to War«, *Linguafranca*, september 1999, p. 27–42, prevedeno: Laura Sekor, »Jugoslovenski intelektualci i put ka ratu – feljton«, *Danas*, 30. 8 – 8. 9. 1999.
- Božidar Gajo SEKULIĆ, »Intervju«, *Album* (Sarajevo), br. 20/2004, str. 234–258.
- Neven SESARDIĆ, »Besplatan studij platit će siromašni«, *Jutarnji list*, 30. 5. 2009, str. 9.
- Neven SESARDIĆ, »O izvjesnosti«, *Praxis*, br. 3–5/1974, str. 377–386.
- Neven SESARDIĆ, u: *Wikipedia*, 14. 5. 2010, pp. 1–4.
- Neven SESARDIĆ, »Medijima u svijetu i Hrvatskoj vladaju ljevičari«, *Jutarnji list*, 19. 6. 2010, str. 70–72.
- Neven SESARDIĆ, »Ljevičari su opsjednuti IQ-om. Stalno se tješe da su jako pametni i da su njihovi protivnici bedasti«, *Magazin, Jutarnji list*, 10. 7. 2010, str. 66–67.
- Neven SESARDIĆ, »Filozofi prakse ponovno jašu«, *Slobodna Dalmacija*, 20. 11. 2002.
- Neven SESARDIĆ, »Razmišljanja o filozofiji prakse«, *Theoria*, br. 1–2/1987, str. 107.
- Neven SESARDIĆ, »Još jednom o filozofiji prakse«, *Theoria*, br. 1–2/1988, str. 21–32.
- Neven SESARDIĆ, »Zašto mislite da su desničari glupi i da ste vi pametniji?«, *Jutarnji list*, 30. 5. 2009, str. 9.
- Neven SESARDIĆ, »Ministrovo novo ruho«, *Slobodna Dalmacija*, 4. 9. 2002.
- M. SINGER, Z. ŽIDOVEC, V. ČESI, »Sjednica Konferencije SK Zagrebačkog sveučilišta«, *Vjesnik*, 29. 6. 1968.

- SK grada Zagreba, XIX konferencija SK grada Zagreba, *Bilten*, jun 1965. (o *Praxisu*, str. 22–24)
- SK grada Zagreba, *Bilten* 6–7, jun–jul 1965. (*Praxis*, str. 31–32)
- SK grada Zagreba, *Bilten*, br. 12, decembar 1965. (o *Praxisu*, str. 25–29 i 38–43)
- SK grada Zagreba, *Bilten*, br. 2, februar 1966. (*Praxis*, str. 33–34)
- SK grada Zagreba, *Bilten*, br. 3, mart 1966. (*Praxis*, str. 33–53)
- SK grada Zagreba, *Bilten*, br. 5, maj 1966. (*Praxis*, str. 29–69, osobito važno, rasprava na temelju Analize iz broja 3, 1966)⁹
- SK grada Zagreba, *Bilten*, br. 6–7, jun–jul 1966. (*Praxis*, str. 21–27, izlaganje V. Bakarića u Sarajevu)
- SK grada Zagreba, *Bilten*, br. 12/1966. (*Praxis*, str. 51–55 – pregled sadržaja Biltena za 1966. godinu).
- SK grada Zagreba, *Bilten*, br. 1, januar 1968. (o stanju u Savezu studenata...)
- SK grada Zagreba, *Bilten*, br. 6–7, jun–jul 1968. (*Praxis*, str. 5–10).
- SK grada Zagreba, *Bilten*, br. 8, august 1968. (*Praxis*, str. 8).
- SK grada Zagreba, *Bilten*, br. 9, septembar 1968. (*Praxis* se samo uzgred spominje na str. 11, 21–22 i 43).
- »SPREGA protivrečnih snaga«, *Komunist*, 18. 2. 1974, str. 3.
- »Strani i naši filozofi o razgovorima na Korčuli«, *Politika* 2. 8. 1964.
- Svevlad SLAMNIG, »Je li prof. dr. Milan Kangrga svjedok Jehove?«, *Novi list*, 10. 11. 1997.
- S. L. – D. V. »Unapređenje tehničke saradnje sa inostranstvom«, *Politika*, 29. 1. 1975, str. 7–8.¹⁰
- SLOBODNA Dalmacija, »U Hrvatima je 1971. umrla Jugoslavija. Okrugli stol Slobodne Dalmacije: četvrt stoljeća hrvatskog proljeća«, *Slobodna Dalmacija*, 28. 5. 1996, str. 6.¹¹
- Katarina SPEHNJAK, »Većeslav Holjevac u političkim događajima 1967. godine«, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 32/2000, br. 3, str. 573–579.
- Mario SPINELLA [Rinascita o Praxisu], *Rinascita* od 26. 1. 1968, videti prevod, *Praxis* »Rinascita o Praxisu«, br. 1–2/1968, str. 216.

9 U *Biltenu*, br. 5/1966. objavljene su diskusije o *Praxisu* (osnova za diskusiju bio je materijal objavljen u *Biltenu*, br. 3/1966). Diskusija je u nekoliko nastavaka objavljivana tokom meseca maja 1966. u *Vjesniku*. Jednu je od tih diskusija, onu Vlatka Pavletića, objavio je 18. 12. 1995. nedeljnik *Feral Tribune*.

10 Reč je o zasjedanju svih veća Skupštine Srbije koja je usvojila *Lex specialis*. Tek iz podnaslova i naslova jednog odeljka članka »Destruktivnim delovanjem grupe nastavnika teže su oštećeni društveni interesi« vidi se da je reč o izbacivanju osmoro nastavnika i saradnika beogradskog Filozofskog fakulteta sa Univerziteta.

11 Učesnici u raspravi bili su Vlatko Pavletić, Dražen Budiša, Ivan Supek, Marko Veselica, Hrvoje Šošić, Ivan Zvonimir Čičak, Šime Đodan i Goran Dodig.

- »SRBIJA pre i posle pisma« (1, 2. i 3), *NIN*, 8, 15. i 22. 4. 1973. str. 7–14, 7–17 i 7–15.
- M. SRETIC, »Dnevna politika i opšta opredeljenja«, *Politika*, 25. 11. 1972, str. 14.
- M. SRETIC, »Više razmimoilaženja nego saglasnosti«, *Politika*, 18. 4. 1973, str. 6.
- Slobodan STANKOVIĆ, »Yugoslavia: 'Praxis' in Victorious Mood«, *Radio Free Europe Research*, 20. 3. 1967.
- Slobodan STANKOVIĆ, »Latest Issue of 'Praxis' Reviewed«, *Radio Free Europe*, 17. 5. 1973.
- Slobodan STANKOVIĆ, »Groving Soviet Criticism of Yugoslav Theoreticians«, *Izv. No. 1105 RFER* od 19. avgusta 1971.
- Slobodan STANKOVIĆ, »Problemi *Praxisa*, filozofskog dvomesečnika«, *Izveštaj* od 28. marta 1972. (Videti i izveštaj od 15. marta 1973.)
- Slobodan STANKOVIĆ, »Serbian Marxist Attacs 'Stalinist De-Stalinization' – Part One: »Against Charismatic Leaders« and Part Two: »De-Stalinization Must Continue«, Reports No. 1496 of July 1972 and No. 1500 of 3 August 1972, *Radio Free Europe Research*.
- Slobodan STANKOVIĆ, »Jugoslovenski marksist napada staljinizam, brani 'Praxis'«, *izveštaj* od 27. 2. 1974, No. 2007 (Stanković opširno komentariše članak Predraga Vranickog u *Praxisu* 5–6/1973).
- Slobodan STANKOVIĆ, »Belgrade 'anarcho-liberal' professors attacked«, No. 1617, 28. nov. 1972.
- Slobodan STANKOVIĆ, »Belgrade Professors Accused of Anti-Party Activities«, No. 1754, 29. march 1973.
- Slobodan STANKOVIĆ, »Profesori kritikuju napade na liberale u Jugoslaviji«, No. 068/73, 1. maj 1973.
- Slobodan STANKOVIĆ, »Jugoslovenski partijski nedeljni napada 'Praxis'«, *Izveštaj* od 9. maja 1973 (bez naznake broja).
- Slobodan STANKOVIĆ, »Offensive Against 'praxis' People Intesified in Yugoslavia«, No. 1804/73, 4. juni 1973.
- Slobodan STANKOVIĆ, »Zagrebački časopis brani beogradske profesore«, No. 1786/73, 8. maja 1973.
- Slobodan STANKOVIĆ, »Hrvatski partijski lider napao urednika 'Praxisa'«, *Izv. No. 1971*, od 22. januara 1974. (Videti i *Politika* 17. dec 1973 i *VUS* 19. dec. 1973 i 23. jan. 1974.)
- Slobodan STANKOVIĆ, »Zagrebački nedeljni napada 'opozicioni' trougao«, *Izv. No. 1995*, 14. februar 1974.
- Slobodan STANKOVIĆ, »Beogradski 'Komunist' napada 'novu levicu' u Jugoslaviji«, *Izveštaj* No. 2018, od 11. marta 1974 (videti i 25. II 1974. i 31. dec. 1973. Videti i »STARI metodi 'nove levice'«, *Komunist*, 22. 10. 1973, str. 6–7.)

- Slobodan STANKOVIĆ, »'Praxis' profesori dobili drugu rundu«, Izveštaj No. 8098, od 13. avgusta 1974.
- Slobodan STANKOVIĆ, »Kampanja protiv beogradskih i zagrebačkih profesora«, Izveštaj od 17. januara 1975.
- Slobodan STANKOVIĆ, »Belgrade Professors Nearing End of Ordeal«, Izveštaj od 29. januara 1975.
- Slobodan STANKOVIĆ, »Following the Ouster of Belgrade Professors«, Izveštaj od 31. januara 1975.
- Slobodan STANKOVIĆ, »Open Discussion a Prerequisite in Yugoslavia«, RAD Background Report/ 89 (Yugoslavia) Radio Free Europe, 17. april 1979.
- Slobodan STANKOVIĆ, »Yugoslav Marxist Requests 'Free Public Opinion'«, RAD 17. maja 1979.
- Slobodan STANKOVIĆ, »Yugoslav Dissidents Face New Hurdles«, RAD BR/227, od 17. okt. 1979.
- Nenad STEFANOV, »Rezension Nummer 22: Nebojša Popov (g.), *Sloboda i nasilje*, razgovor o časopisu Praxis i Korčulanskoj letnjoj školi«, Osteuropa-Institut Berlin (*Arbeitsbereich Geschichte und Kultur*), No. 23, 23. 1. 2006.
- Branimir STOJANOVIĆ, »Jednim udarcem dve muve« (s nadnaslovom »O praxis filozofiji i njenim komitetima«, predavanje na tribini o praxis filozofiji, Dom omladine, Beograd 2010), *Aktiv*, Prilog *Novosti* za teoriju i praksu, god. II, br. 1 (3)/ Zagreb, proljeće, 15. 4. 2011, str. 6.
- Lazar STOJANOVIĆ, »Ako sloboda ne postoji, treba je izmisliti«, *Student* (Separat o 1968), 10. 6. 1988, str. 6–7.
- Lazar STOJANOVIĆ, »Jedanaest zabluda o šezdeset osmoj«, *Mladost*, 27. 6 – 10. 7. 1988, str. 25.
- Svetozar STOJANOVIĆ, »Srbija na raskršću. Miloševićev režim, Srbi i Zapad«, *Nedeljni telegraf*, 17. 2. 1999.
- Svetozar STOJANOVIĆ »Kada smo se konačno razišli«, *Politika*, 10. 3. 2006, str. 12.
- Svetozar STOJANOVIĆ, »Sadašnja jugoslovenska kriza i perspektive«, *Sociologija*, god. XXXI (1989), br. 2–3, str. 485–499.
- Svetozar STOJANOVIĆ, »Beleške o jugoslovenskoj krizi i nacionalnom pitanju«, *Theoria*, br. 3–4/1987, str. 23–34.
- Svetozar STOJANOVIĆ, »Jugoslovenska kriza i srpsko nacionalno pitanje«, *Filozofija i društvo*, br. III/1990, str. 257–274.
- Svetozar STOJANOVIĆ, »Marksizam i nacionalno pitanje« (intervju), *Politika*, 3. 6. 1988.
- Svetozar STOJANOVIĆ, »Kritičari 'svega postojećeg'« (razgovor vodila Zdenka Aćin), *Duga*, br. 417, 17. 2 – 2. 3. 1990.

- Svetozar STOJANOVIĆ, »Srbija na raskršću. Miloševićev režim, Srbi i Zapad«, *Nedeljni telegraf*, 17. 2. 1999.
- Svetozar STOJANOVIĆ, »Praxis nije samo filozofija: između marksizma, postmarksizma i neomarksizma«, neautorizovano predavanje, u: *Filozofija prakse* (Zbornik, priredio Nenad Daković), Dom omladine, Beograd 2011, str. 67–89.
- Ljuba STOJIC, »Kongres obnove. Jugoslavenski filozofi danas«, *NIN*, 15. 5. 1988.
- Andrija STOJKOVIĆ, »Današnja filozofija u Srba«, *Dijalektika*, god. I (1966), br. 2, str. 103–115.
- Dag STRPIĆ, »Zašto zagrebački filozofski časopis podržava kritizirane beogradske nastavnike? 'Praxisova' praksa«, *Vjesnik u srijedu*, br. 1097, 16. 5. 1973.
- »STUDENTSKA 1968. bez mistifikacija«, *Tjedni dodatak Vjesnika*, 29. 7, 5. 8, 12. 8. 1978. 478
- STUDENTSKI LIST*, »Tko i zašto protiv Šuvara«, *Studentski list*, br. 809, 14. 5. 1982, str. 13–16.¹²
- »SUDSKI proces i osuda Božidara Jakšića«, *Hereticus*, br. 4/2009. Rudi SUPEK, »Šta znači u stvari ozbiljenje filozofije«, *Gledišta*, VIII/ 1967, br. 6–7, str. 952–956.
- Rudi SUPEK, »Značaj teorije otuđenja za socijalistički humanizam«, *Pregled*, V/1953, br. 1, str. 51–58.
- Rudi SUPEK, »Materijalni, socijalni i personalni osnovi socijalističke kulture«, *Pogledi*, br. 11/1953, str. 236–244.
- Rudi SUPEK, »Zašto kod nas nema borbe mišljenja«, *Pogledi*, br. 12/1953.
- Rudi SUPEK, »Marksizam i problemi metode u sociologiji«, *Pregled*, br. 2/1961.
- Rudi SUPEK, »Dijalektika društvene prakse«, *Praxis*, br. 1/1964.
- Rudi SUPEK, »Partija i intelektualci«, *Praxis*, br. 3/1965, str. 492–497.
- Rudi SUPEK, »Uloga inteligencije i neke pretpostavke reforme univerziteta«, *Praxis*, br. 3–4/1969, str. 560–580.
- Rudi SUPEK, »Čovjek – proizvođač i automatizacija. Marginalije uz neka suvremena gledišta«, *Naše teme*, br. 2/1960, str. 226–239.
- Rudi SUPEK, »Freedom and Polydeterminism in the Criticism of Culture«, u Erich FROMM (ed.), *Socialist Humanism, An International Symposium*, Doubleday and Company, Garden City, New York, 1965, pp. 256–274.
- Rudi SUPEK, »Protivrječnosti i nedorečenosti jugoslovenskog samoupravnog socijalizma«, *Praxis*, br. 3–4/1971.

12 Temat posvećen polemici oko izbora dr Stipe Šuvara za profesora Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Objavljeni su prigovori na izbor Milana Kangrge i Rudija Supeka, odgovor Stipe Šuvara, kao i obraćanje Milana Preloga i Srđana Vrcana Fakultetu, te komentar Stipe Oreškovića.

- Rudi SUPEK, »M. B. Mitin na starom poslu«, *Praxis*, br. 3–4/1969.
- Rudi SUPEK, »Etatizme et autogestion. Bilans critique du socialisme Yugoslave«, *Anthropos*, Paris 1973.
- Rudi SUPEK, »Rad, djelovanje i praxis«, *Kulturni radnik*, br. 6/1974. Rudi SUPEK, »Legije pukovnika Vilića«, *Intervju*, 4. 11. 1983.
- [Rudi SUPEK], »Informacije o ciljevima i radu Korčulanske ljetne škole«, *Praxis*, br. 2/1971.
- Rudi SUPEK, »Čemu, uostalom, sada još ovaj marksizam«, *Praxis*, br. 3–4/1972, str. 330–331.
- Rudi SUPEK, »Još jednom o alternativni: staljinistički pozitivizam ili stvaralački marksizam«, *Praxis*, br. 6/1965, str. 891–915.
- Rudi SUPEK, »Anarholiberalizam i marksizam«, *Praxis*, br. 1–2/1973, str. 273–282.
- Rudi SUPEK, »Mišljenje kao diverzija«, *Danas*, 2. 6. 1987.
- Rudi SUPEK, »Udoban plašt umjesto luđačke košulje«, *Borba*, 20. 3. 1989.
- Rudi SUPEK, »Populizam i demokracija«, *Republika*, 3, 1989.
- Rudi SUPEK, »Dijalog kao specijalni rat«, *Borba*, 6. 3. 1989.
- Rudi SUPEK, »Vježbanje demokracije«, *Nedjeljna Dalmacija*, 28. 7. 1991.
- Rudi SUPEK, »Fašizam novim oblicima«, *Novi Karlovački tjednik*, 7. 9. 1991.
- Rudi SUPEK, »Socialisme, industrielle et droits de l'homme«, *Praxis International*, Vol. 1, No. 4, 1982, pp. 321–333.
- Rudi SUPEK, »Pismo *Theorii*. Jedan apel«, *Theoria*, br. 3, 1983.
- Rudi SUPEK, »Pismo Rudija Supeka *Komunistu*«, *Komunist*, 22. 10. 1973, str. 6.
- Rudi SUPEK, »Kola bez konduktera« (razgovor s Davorom Butkovićem i Dubravkom Grakalićem), *Studentski list*, br. 968, 10. 2. 1988.
- Rudi SUPEK, »Obnova verbalnog delikta. Okrutni progon znanstvenika«, *Zapad*, 6–7. 7. 1991.
- Rudi SUPEK, »O ugroženosti Hrvata u Hrvatskoj. Echo opozicione pantomime«, *Duga*, 1991.
- Vesna SUPEK, »Biografski materijal za Monografiju o Fil. fakultetu u Zagrebu«, 1998. (Rukopis u posedu autora)
- Vanja SUTLIĆ, »Na eminentno komunističke solucije« (intervju, vodio novinar Jozo Puljizević), *Vjesnik*, 12. 6. 1966.
- Vanja SUTLIĆ, »Humanizam revolucije«, *Naše teme*, br. 4–5/1957.
- Vanja SUTLIĆ, »Bit čovjeka i njeno otuđenje u građanskom svijetu«, *Naše teme*, br. 6/1957.

- Vanja SUTLIĆ, »Jedna instrukcija«, *Naše teme*, br. 1/1958, str. 112–139.
- Vanja SUTLIĆ, »Pitanje, struktura i bit suvremene filozofije«, *Naše teme*, br. 4/1960, str. 587–623.
- Vanja SUTLIĆ, »O realizaciji filozofije«, *Gledišta*, VIII/ 1967, br. 6–7, str. 945–949.
- Vanja SUTLIĆ, »Naša filozofska situacija«, *Naše teme*, br. 10/1961.
- Vanja SUTLIĆ, »Stvaralaštvo i postvarenje«, *Praxis*, br. 5–6/1967.
- Vanja SUTLIĆ, »Narod i svijet rada«, *Telegram*, Zagreb 22. 10. 1971.
- Vanja SUTLIĆ, »Narod kao objekt i mišljenje na narod«, *Telegram*, Zagreb 5. 11. 1971.
- Vanja SUTLIĆ, »Narod kao subjekt i mišljenje na narod«, *Telegram*, Zagreb 23. 11. 1971.
- Darko SUVIN, »'Birokratski socijalizam'? Diskurs praksisovaca o birokraciji i državnoj vlasti«, *Aktiv*, Prilog *Novosti* za teoriju i praksu, god. II, br. 1 (3) / Zagreb, proljeće, 15. 4. 2011, str. 3-5.
- STENOGRAFSKI zapisnik razgovora sa članovima redakcije »Praxis« i predstavnicima Korčulanske ljetnje škole, održan 3. srpnja 1969. godine u prostorijama Filozofskog fakulteta u Zagrebu, objavljen u Kangrginim *Švercerima vlastitog života*, splitsko izdanje *Feral Tribune*.
- »SVETSKE duh se preselio na Korčulu« bio je naslov u *Frankfurter Rundschau* povodom jedne od sesija Korčulanske ljetnje škole.
- Abdulah ŠARČEVIĆ, »Staljinovo metafizičko određenje odnosa metoda i teorije u filozofiji« (u dva dela) *Naprijed*, br. 41, 5. 10. 1951, i br. 42, 12. 10. 1951.
- Abdulah ŠARČEVIĆ, »Praksa kao sloboda. Odnos rada i prakse u filozofiji«, *Pregled*, god. 1953, br. 4, str. 267–270.
- Abdulah ŠARČEVIĆ, »Križa povijesti i dijalektike«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu*, knj. IV/1966–1967, Sarajevo 1968, str. 47–110.
- Abdulah ŠARČEVIĆ, »Evropa između beskonačnog napretka i slobode u razdoblju globalizacije«, *Pregled* br. 3–4/2004, str. 3–38.
- Petar ŠEGEDIN, »Svi smo odgovorni?«, Matica hrvatska, Zagreb 1971.
- Vladimir ŠEKS, »Filozof Kangrga ili zlovolja na djelu«, *Novi list*, 13. 11. 1997.
- V. ŠEKS, »Moguća je samo Kangrgina hrvatska tramvajska demokracija«, *Novi list*, 15. 12. 1997.
- Vladimir ŠEKS, »Tko će koga čekati u građanskom društvu«, *Novi list*, 28. 1. 1998.
- Vladimir ŠEKS, »Gospodine Kangrga, koja je vaša istinska razina?«, *Novi list*, 19. 2. 1998.
- Safet ŠERIFOVIĆ, »O odnosu upravljanja i rukovođenja u samoupravnoj radnoj organizaciji«, *Pregled*, br. 10/1971.
- Bogdan ŠEŠIĆ, »Problemi alijenacije i neka ostvarenja naše filozofije«, *Naše teme*, VI/1962, br. 7–8, str. 1128–1143.

- Tihana ŠIMIĆ, »Predstavitvi del hrvaških humanistov«, *Mariborski list Večer*, 20. 1. 2005.
- F. ŠLUK, H. KARL, »Kako je ideja postala utopija«, *Gledišta*, br. 10/1971.
- Slobodan ŠNAJDER, »Posljednji mohikanac 'Praxisa'« (prikaz knjige M. Kangrge *Nacionalizam ili demokracija*), *Novi list*, 1. 6. 2003.
- Slobodan ŠNAJDER, »Nacionalizam ili demokracija«, *Novi list* (prilog Mediteran), 1. 6. 2003.
- Slobodan ŠNAJDER, »Milan Kangrga (1. svibnja 1923. – 25. travnja 2008.) Može li svijet biti kakav bi trebao biti?«, *Novi list*, 3. 5. 2008.
- Slobodan ŠNAJDER, »Ortopedija uspravnog hoda« (prikaz knjige A. Krešića, *Humanizam i kritičko mišljenje*), *Novi list*, 16. 5. 2010, str. 6.
- »Šta se krije iza naučne fasade?«, *Komunist*, 13. 1. 1975, str. 20–21.
- Meri ŠTAJDUHAR, »Mladi i stari lavovi. Zašto filozofa iz Zagreba nije bilo na skupu u SANU«, *Danas* (Zagreb), 28. 3. 1989, str. 35–37.
- Zvonko ŠUNDOV, »Zbilja i kritika« – recenzija Zbornika posvećenog G. Petroviću, *Filozofska istraživanja*, br. 4, 2001.
- Zvonko ŠUNDOV, »O nacionalizmu i demokraciji«, prikaz knjige M. Kangrge, *Nacionalizam ili demokracija*, *Kolo*, br. 4, 2003.
- Miško ŠUVAKOVIĆ, »Fragmenti o praksis filozofiji«, u: *Filozofija prakse* (Zbornik, priredio Nenad Daković), Dom omladine, Beograd 2011, str. 345–361.
- Stipe ŠUVAR, *Nacije i međunacionalni odnosi*, *Naše teme*, 1970.
- Stipe ŠUVAR, *Nacionalno i nacionalističko*, Marksistički centar, Split 1974.
- Stipe ŠUVAR, »Društveni razvoj i međunacionalni odnosi u tumačenju dra Šime Đodana«, *Naše teme*, br. 6/1969.
- Stipe ŠUVAR, »Za otvoreni dijalog«, *Oko*, 3. 10. 1973.
- Stipe ŠUVAR, »O Praxisu i onome što je (bilo) oko njega«, u: temu »Lijevo i desno ili desno i lijevo. Varijacije o idejnoj borbi, inteligenciji, ljevici, desnici i druge teme«, Vrnjačka Banja: *Zamak kulture*, separat 16, 1975, str. 69–73.
- Ljubomir TADIĆ, »Proletarijat ili birokratija«, *Pregled*, br. 11–12/1962.
- Ljubomir TADIĆ, »Oslobođenje rada ili radničke klase«, *Pregled*, br. 7–8/1962.
- Ljubomir TADIĆ, »O demokratiji danas«, *Enciklopedia moderna*, br. 2/1967.
- Ljubomir TADIĆ, »O suvislosti jedne odbrane birokratije«, *Praxis*, br. 4–5/1965, str. 689–693.
- Ljubomir TADIĆ, »Ka afirmisanju stvarnih intelektualnih nastojanja«, *Praxis*, br. 4 /1967, str. 544–548.
- Ljubomir TADIĆ, »Birokratija – postvorena organizacija«, *Praxis*, br. 4/1967.

- Ljubomir TADIĆ, »Nacionalizam i internacionalizam«, *Filosofija*, br. 3/1967.
- Ljubomir TADIĆ, »Inteligencija u socijalizmu«, *Filosofija*, br. 1–2/1967, str. 75–84.
- Ljubomir TADIĆ, »Revizionizam jučer i danas«, *Naše teme*, VI/1962, br. 7–8, str. 1135–1038.
- Ljubomir TADIĆ, »Križa filozofskog mišljenja«, *Gledišta*, VIII/ 1967, br. 6–7, str. 970–972.
- Ljubomir TADIĆ, »The Marxist Critique of Right in the Philosophy of Ernst Bloch«, *Praxis International*, 1982, pp. 422–428.
- Ljubomir TADIĆ, »Teorijska kritika staljinizma«, *Theoria*, br. 1–2/1985, str. 209–215. (O knjizi Zagorke Golubović, *Staljinizam i socijalizam*)
- Ljubomir TADIĆ, »Socijalizam i plebiscitarni cezarizam«, *Filozofija i društvo*, br. 1 /1987.
- Ljubomir TADIĆ, »Moć, elite i demokratija«, *Srpska politička misao*, br. 1–2/1997, str. 21–38.
- Ljubomir TADIĆ, »Kritika nije napad« (intervju dat Dejanu Mastiloviću i Goranu Todoroviću), *Valter*, god. II, br. 9 i 10 (no. 3 i 4), 24. 3. i 7. 4. 1989, str. 16–17.
- Nikola TADIĆ, »Filozofski seminar« (dvije pjesme, posvećene Korčulanskoj ljetnoj školi: »Kolovoz na Korčuli 1968.« i profesorima Filozofskog fakulteta u Zagrebu: »Soba A–11«), *Merkur MGM*, Sisak 2002.
- T. TAGIROV, L. VELJAK, tekstovi u povodu zbornika: »Zbilja i kritika«, *Danas*, 2–3. 3. 2002.
- Josip TALANGA, »Nastavnici mimo javnih natječaja«, *Vjesnik*, 27. 6. 1995.
- Josip TALANGA, »U glavnom studiju uče sporednu egzotiku«, *Vjesnik*, 28. 6. 1995.
- Arif TANOVIĆ, »Odumiranje ili jačanje morala«, *Filosofija*, IX/1965, br. 1, str. 61–75. *TANJUGOV* interni bilten, 2. 3. 1970. (informacije o stavovima praksisovaca)
- Aleksandar TIJANIĆ i Slavko ĆURUVIJA, »Pismo predsjedniku, šta je sledeće Miloševiću«, *Evropljanin*, 19. 10. 1998, str. 11–13.
- Aleksandar TIRNANIĆ, »U svijetu se širi interesiranje za autentičnu Marksovu misao«, *Borba*, 5. 9. 1965.
- »Tko i zašto protiv Šuvara«, *Studentski list* (Zagreb), br. 809, 14. 5. 1982, str. 13–16. (Pisma Milana Kangrga, Rudija Supeka, Stipe Šuvara, Milana Preloga, Srđana Vrcana i »Komentar« redakcije o izboru dr. Stipe Šuvara za redovnog profesora Zagrebačkog sveučilišta)
- M. TOCKIĆ, »Šta se nudi u ruhu teorije«, *Komunist*, br. 846, 4. 6. 1973.
- Ernst TOPITSCH, »Die 'Belgrader Sieben'. Neue Druck auf die jugoslawische Intelligenz«, *Rheinischer Merkur/ Chris und Welt*, Nr. 50, 12. 12. 1980.

- »TRI pukotine«, *NIN*, 14. 10. 1979, str. 10–11.
- Miko TRIPALO, »Uloga i zadaci Saveza komunista u provođenju ekonomske politike i razvijanju socijalističkih društvenih odnosa«, referat na XIX konferenciji Saveza komunista grada Zagreba, 1965.
- Miko TRIPALO, »Ne sa svakim tko se izjašnjava protiv staljinizma!«, *Vjesnik*, 20. 5. 1966, str. 2.
- Risto TUBIĆ, »Intervju s Abdulahom Šarčevićem«, *Dijalog*, 1–2, 1989, str. 135–176. »U 'Praksisu' dozvoljeno, u 'Vidicima' – ne«, *Večernje novosti*, 10. 8. 1971, str. 12.
- Ivan UGRIN i Zoran VUKMAN, »U Hrvatima je 1971. umrla Jugoslavija« (sa Okruglog stola *Slobodne Dalmacije: »Četvrt stoljeća hrvatskog proljeća«*), *Slobodna Dalmacija*, 29–30. 5. 1996, str. 7–8.
- »U Hrvatima je 1971. umrla Jugoslavija. Okrugli stol *Slobodne Dalmacije: četvrt stoljeća hrvatskog proljeća«*, *Slobodna Dalmacija*, 28. 5. 1996, str. 6.
- UDRUGA »11. siječnja 1972.«, »Hrvatskom vlada antikroatizam«, *Fokus*, 4. 4. 2002.
- »UTVRĐIVANJE političke odgovornosti u Prosveti«, *Komunist*, 3. 9. 1973, str. 5.
- Milan UZELAC, »Delo koje usmerava«, *Dnevnik*, 29. 4. 1998. (O novosadskom izdanju *Logike Gaje Petrovića*) »Vanpartijska pozicija filozofije«, *Komunist*, 8. 10. 1973, str. 29.
- V. M., »Sutra počinje Korčulanska ljetna škola«, *Borba*, 15. 8. 1967.
- Lino VELJAK, »Studentski pokret između mistifikacija i nesporazuma«, *Naše teme*, br. 10/1984, str. 1862–1873.
- Lino VELJAK, »Sjećanja na Korčulansku ljetnu školu 1970–1974«, srpanj 1996. (rukopis)
- Lino VELJAK, *Sloboda i nasilje*, ur. Nebojša Popov (prikaz knjige), *Filozofska istraživanja*, sv. 4, 2003.
- Lino VELJAK, »Pitanje metode u filozofskoj kritici«, *Pitanja*, br. 3–4, god. XVIII (1988), str. 71.
- Lino Veljak, »O metodi istraživanja nacionalne filozofijske baštine«, *Zbornik radova Znanstvenog skupa Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije*, Institut za filozofiju, Zagreb 2000, str. 61–68.
- Lino VELJAK, »Sjećanje na Gaju Petrovića«, *Ljetopis Srpskog kulturnog društva »Prosvjeta«*, Zagreb, 7/2002.
- Lino VELJAK, »Utemeljitelji Hrvatskog filozofskog društva u borbi protiv dogmatizma«, *Filozofska istraživanja*, br. 111 (sv. 3), 2008, Zagreb.
- Lino VELJAK, »Gajo Petrović (1927–1993): in memoriam«, *Filozofska istraživanja*, XIII/ 1993, br. 49.
- Lino VELJAK, »Socijalizam ili sloboda«, *Theoria*, br. 3–4, 1985.
- Lino VELJAK, »Gajo Petrovic. Un maestro della critica radicale«, *Marx centouno*, no. 17, ottobre 1994.

- Lino VELJAK, »Praxis, Korčulanska ljetna škola, praksisovci«, predavanje u: *Filozofija prakse* (Zbornik, priredio Nenad Daković), Dom omladine, Beograd 2011, str. 179–291.
- Lino VELJAK, »Milan Kangrga (1923–2008): U aleji filozofa«, *Vreme*, br. 905, 8. 5. 2008.
- Marko VESELICA, »Kronika političke bitke«, *VUS*, 19. 6. 1968. (viđenje Marka Veselice)
- Josip VIDMAR, »Inteligenca v farsi«, *Sodobnost* (Ljubljana), let. I (1933), str. 337–340.
- Žarko VIDOVIĆ, »Pojam slobode«, *Praxis*, br. 1–2/1967, str. 66–90.
- Žarko VIDOVIĆ, »Ko stvara zbrku oko nacionalnog pitanja«, *Književne novine*, 23. 9. 1967.
- »VIŠE sluha za 'sve što je levo'«, *Politika*, 29. 6. 1972, str. 6.
- VJESNIK*, »Pozitivna politička orijentacija većine zagrebačkih studenata«, 26. 6. 1968, str. 3.
- Boris VLAŠIĆ, »Zašto ne ćutim« (G. Petrović i L. j. Tadić), *Studentski list*, Zagreb, 5. 10. 1988, str. 10.
- Veljko VLAHOVIĆ, »Referat na VIII kongresu SKJ«, *Politika*, 9. 12. 1964, str. 9.
- Rolf VOLMANN, »Ende aller Utopien? Die philosophischen Sommerschule in Korčula: das Problem von Theorie und Praxis«, *Die Zeit*, no. 37, 10. 9. 1971.
- Stevan VRAČAR, »Partijski monopol i politička moć društvenih grupa«, *Gledišta*, br. 8–9/1967.
- Predrag VRANICKI, »In memoriam Rudi Supek«, *Filozofska istraživanja*, br. 4/1992, str. 807–810.
- Predrag VRANICKI, »Problem je mnogo dublji i složeniji: radi se o kulturi u socijalizmu«, *Vjesnik*, 19. 5. 1966, str. 2.
- Predrag VRANICKI, »Misli o radničkom i društvenom upravljanju uopće«, *Naše teme*, br. 2/1957, str. 143–150.
- Predrag VRANICKI, »Henri L. efebvre i francuska marksistička misao«, *Naše teme*, br. 3/1959, str. 54–77.
- Predrag VRANICKI, »Filozofija i revolucija«, *Naše teme*, br. 1/1962, str. 12–28.
- Predrag VRANICKI, »Socialism and the Problem of Alienation«, u: Erich FROMM (ed.), *Socialist Humanism, An International Symposium*, Doubleday and Company, Garden City, New York, 1965, pp. 275–287.
- Predrag VRANICKI, »Branko Bošnjak 1923–1996«, izvod iz izlaganja u HAZU, 1998, u: Predrag Vranicki (ur.), *Spomenica preminulim akademikima*, Zagreb, HAZU, 1998.
- Srđan VRCAN, »Društveni sukob kod nas kao sociološki problem«, *Zbornik radova Pravnog fakulteta*, Split, IX/1972, str. 167–189.

- Srđan VRCAN, »O 'pomahnitaloj utopiji, objektivnosti i još ponečem«, *Pogledi*, Split, br. 2/1970, str. 145–174.
- Srđan VRCAN, »O uzrocima nacionalnih sporova«, *Vidik*, br. 16–17/1970, Split.
- Josip VRHOVEC, »Neminovnost raščišćavanja«, *Borba*, 1. 6. 1973.
- Antonija VUČIĆ, »Nema isprika za zločine«, Promocija knjige i predavanje prof. dr Milana Kangrge, *Večernji list*, 10. 5. 2003.
- Gerhart WIELINGER, »Utopie und Realität. Die 'Sommerschule' in Korcula«, *Kleine Zeitung*, 15. 9. 1971, S. 4.
- Z. G., »Obrazloženja nagrada naučnim radnicima«, *Vjesnik*, 29. 4. 1966.
- Z. L. »Završila Korčulanska ljetna škola«, *Vjesnik*, 26. 8. 1970.
- »ZA autentično opredeljenje« (preneto iz ljubljanskog časopisa *Teorija in praksa*, br. 6), *Komunist*, 9. 7. 1964, str. 8.
- »Za slobodu akademske diskusije«, *Praxis*, br. 3–4/1972, str. 612.
- »ZABRANA 'Praksisa'«, *Politika*, 11. 8. 1971, str. 6.
- »ZABRANE – nego šta«, *Večernje novosti*, 27. 8. 1971, str. 2.
- ZAREZ, »Dossier Kangrga. Odbrana Sokratova«, *Zarez*, 17. 11. 2005, str. 11–13.
- Igor ZIDIĆ, »Viši ideali ili filozofija s vrha mača (Bilješke za skupni portret četiri jahača apokalipse)«, *Kolo*, br. 6/1968, str. 512–530.
- Boris ZIHERL, »Neki problemi i primedbe« (reč na Osmom kongresu SKJ), *Praxis*, br. 2/1965, str. 255–256.
- Boris ZIHERL, »O alijenaciji ili samootuđenju čoveka«, *Komunist*, XXII/1964, br. 363, 16. 4. 1964, str. 6, 139, 24. 12. 1959, str. 9.
- Boris ZIHERL, »Socijalistička politika i dezalijenacija čoveka«, *Komunist*, XXII/1964, br. 377, 30. 7. 1964, str. 6, 139, 24. 12. 1959, str. 8, i br. 378, str. 8.
- Boris ZIHERL, »O objektivnim i subjektivnim uslovima dezalijenacije u socijalizmu«, *Komunist*, XXII/1964, br. 396, 3. 12. 1964, str. 8.
- Boris ZIHERL, »Nešto o filozofiji i sociologiji danas. Povodom ovogodišnjeg savetovanja jugoslovenskih filozofa i sociologa u Sarajevu«, *Komunist*, XVII/1959, br. 139, 24. 12. 1959, str. 9.
- Jure ZOVKO, »Filozofi bi trebali biti savjest društva«, *Vjesnik*, 10. 3. 1996.
- Jure ZOVKO, »Studiranje Hrvatske«, *Nedjeljna Dalmacija*, 10. 2. 1995.
- J. ZOVKO, »Humanističke i društvene znanosti«, *Vjesnik*, 10. 3. 1996.
- J. ZOVKO, »Tako je govorio Kangrga«, *Novi list*, 9. 4. 1996.
- Jure ZOVKO, »Napadaju me oni koji su napisali više knjiga nego što su ih sami pročitali«, *Vjesnik*, 7. 12. 1997.

- J. ZOVKO, »Nikome se nije zbog političkih uvjerenja prijetilo otkazom«, *Jutarnji list*, 9. 6. 1999.
- Marko ZUBAK, »Praxis: Neuspjeh kritičkog marksizma«, *Disidentstvo u suvremenoj povijesti*, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Hrvatskom institutu za povijest u Zagrebu 19. studenoga 2009, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2010, str. 347–359.
- Sharon ZUKIN, »Beyond Titoism«, *Thelos*, no. 44/1980.
- Mladen ZVONAREVIĆ, »Idejna borba na višem kvalitetnom nivou«, *Vjesnik*, 19. maj 1966, str. 2.
- Andreja ŽAPČIĆ, »In memoriam Prof. dr Milanu Kangrgi«, *Radio 101*, Zagreb, 27. 4. 2008.
- Želimir ŽILNIK, »Mislio sam da Jugoslavija postaje normalna zemlja« (intervju sa Borisom Budenom), *Identitet*, maj 2004.
- »ŽIVIMO li u znaku postvarenja. Korčulanska ljetna škola (16–26. augusta)«, *Borba*, 27. 8. 1967.
- Miladin ŽIVOTIĆ, »Marksova teorija otuđenja«, *Filozofski pregled*, I/1959, br. 2, str. 34–43.
- Miladin ŽIVOTIĆ »Može li se ovako polemizirati« (odgovor Branku Prnjatu i Komunistu), *Praxis*, br. 2/1965, str. 297–299.
- Miladin ŽIVOTIĆ, »Pirova pobjeda« (intervju, razgovor vodio Vladan Desnica), *Arhiv*, br. 47, 15. 9. 1995.
- Miladin ŽIVOTIĆ, »Marksizam – pozitivistička ili negativistička filozofija«, *Gledišta*, III/1962, br. 10, str. 1359–1371.
- Miladin ŽIVOTIĆ, »Moral, etika, marksizam«, *Problemi filozofije marksizma*, Beograd 1967, str. 307–339.
- Miladin ŽIVOTIĆ, »Marksova teorija otuđenja«, *Filozofski pregled*, br. 2/1953.
- Miladin ŽIVOTIĆ, »Patriotizam i socijalizam (Svetozar Marković i Dimitrije Tucović o nacionalnom pitanju)«, *Praxis*, br. 3–4/1972, str. 487–518.
- Miladin ŽIVOTIĆ, »Za kontinuitet kritičkog stava«, *Borba*, 2. 6. 1989.
- Miladin ŽIVOTIĆ, »Socijalizam i masovna kultura«, *Praxis*, br. 2/1964, str. 258–268.
- Miladin ŽIVOTIĆ, »San kao podvig. Uz izlazak *Odabranih dela* M. Kangrgi«, *Borba*, 12. 4. 1990.
- Miladin ŽIVOTIĆ, »Stari i novi 'usrećitelji naroda'«, *Intervju*, 12. 4. 1991.
- Slavoj ŽIŽEK, »Prema politici istine«, *Zarez*, III/60–61, 19. 7. 2001.
- Antun ŽVAN, »O radikalnoj desnici i socijalizmu«, *Kulturni radnik*, br. 2/1972, Zagreb.
- Antun ŽVAN, »Jasnije odresiti pojmove«, *Filosofija*, br. 1/1972.

- Dušan ŽUBRINIĆ, »Zašto Marx? Uz zbornik: *Zbilja i kritika*«, *Zarez*, 17. 1. 2002.
- Dušan ŽUBRINIĆ, »Sloboda mišljenja i društveno nasilje« (prikaz recenzije knjige: *Sloboda i nasilje*), pisano za objavljivanje u Sarajevu, rukopis ustupljen autoru 28. 10. 2003.
- Ozren ŽUNEC, »Djelo filozofije. O 'angažiranoj filozofiji'«, *Theoria*, br. 3–4, 1984.
- Slobodan ŽUNJIĆ, »Habermas i praxis filozofija«, *Theoria*, br. 1–2/1983, str. 79–97.
- Slobodan ŽUNJIĆ, »Mihailo Marković – praktična egzistencija kritičke nauke«, predgovor za *Izabrana dela Mihaila Markovića*, tom 1, BIGZ, GENES-S štampa, SKZ, Beograd 1994.
- Slobodan ŽUNJIĆ, »Politika jednog 'teorijskog' osporavanja praxis-filozofije«, *Pitanja*, god. XVIII, br. 3–4/1988, str. 79–87.
- Severin ŽURAVICKI, »Stvaralački marksizam ili ljevičarski 'radikalizam'?«, *Praxis*, br. 1/1971, str. 150.
- Gerhart WIELINGER, »Die 'Sommerschule in Korcula: Utopie und Realität«, *Kleine Zeitung*, 15. September 1971, S. 4.

